

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/1–2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК, мр Владо ЂУКАНОВИЋ,
др Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО,
др Љубомир ПОПОВИЋ, др Стана РИСТИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ, др Драго ЂУПИЋ, др Егон ФЕКЕТЕ

Секретар:

мр Владо Ђукановић

Уредник:

др МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. године Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предатне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од кв. X/3–4 до XXI/1–2 уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (кв. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. — *Наш језик* излази у четири годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9. Рукописи се не враћају. Претплату у износу од 100 динара за књигу уплатити на жиро-рачун Института бр. 40806–603–4–864. Цена појединачне свеске износи 25 а^а двоброја 50 динара.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 1–2 (1999)

САДРЖАЈ

Граматика и нормативистика	
О реченицама типа ОТИШЛА ЈЕ КОД МАЈКЕ / ОТИШЛА ЈЕ ДО МАЈКЕ (МИЛКА ИВИЋ)	1
Сложени везник <i>йим више шћо</i> (СЊЕЖАНА КОРДИЋ)	5
Временска употреба конструкција <i>на + акузатив</i> и <i>у + акузатив</i> са именицама које значе годишња доба (СРЕТО ТАНАСИЋ)	15
О речима изведеним од имена одн. презимена познатих личности (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	24
О облицима компаратива придева <i>низак</i> (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	36
<i>Посћуман</i> и <i>йосћумно</i> или <i>йосћухман</i> и <i>йосћухмно</i> (НИКОЛА РОДИЋ)	42
Скраћеничке сложенице и ортографска норма (СЛОБОДАН МАРЈАНОВИЋ)	47
Лексикологија и семантика	
Неке карактеристике придева са префиксима <i>о-</i> и <i>йо-</i> у савременом српском језику (СТАНА РИСТИЋ)	57
О значењу придева <i>снисходљив</i> (НИКОЛА РАМИЋ)	68
Птица <i>богомољца</i> (БИЉАНА СИКИМИЋ)	76
<i>Ни абера нема</i> (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ)	90
Етимологија и ономастика	
Рефлекси групе <i>-њи</i> у српској топонимији (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	99
О топониму <i>Приче</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	107
Редак дијалекатски глагол из југоисточне Србије: <i>сневирам се</i> и сл. (ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ)	112
<i>Таворићи</i> (МАРТА БЈЕЛЕТИЋ)	119
Лингвостилистика	
Лингвистичка стилистика (РАДОЈЕ СИМИЋ)	127
Неки стилистичко-семантички аспекти дисторзије придева у поетским структурама (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	138
Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (2) (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	149
Прилози	
О језику обазриво и одговорно (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ)	155
Нове и незабележене речи (1) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	173

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

О РЕЧЕНИЦАМА ТИПА ОТИШЛА ЈЕ КОД МАЈКЕ / ОТИШЛА ЈЕ ДО МАЈКЕ

У овом се раду указује на досад непримећену чињеницу да реченице типа *оtiшла је до мајке*, за разлику од реченица типа *оtiшла је КОД мајке*, саопштавају собом, као додатни податак: 'и НЕЋЕ СЕ ТАМО ДУГО ЗАДРЖАТИ'.

У првом броју *Нашег језика* (година 1933), у рубрици насловљеној *Језичке њоуке*, на стр. 86, под бројем 51, обавештава се наша културна јавност о томе да је реченица *Најзад се досети и оде код лекара* неправилна, и то отуда што је у њој „погрешна употреба предлога код“ — генитивна конструкција, наиме, стоји ту „уместо *намерног даштва*“; наведену реченицу би, једном речју, неопходно било овако преобликовати: *Најзад се досети и оде лекару*. Требало је да протекне више од две деценије па да се, на страницама истог тог часописа, „дигне забрана“ са проскрибоване употребе предлога о којем је реч. Заслуга за то „дизање забране“ припада Бранку Милановићу који је, у свом чланку *Упоишреба њредлога КОД (с генитивом) уз глаголе креишања* (*НЈ* н. с. IX, 1959, 227–242), изнео на видело чињеницу: не само што је та „проскрибована употреба“ заступљена код угледних новијих писаца, него је била својствена чак и Вуковом језику, о чему сведочи пример *Калуђер и ђак дошли код некакве бабе да свети водицу* (нав. дело, на стр. 227). Позивајући се на тај Милановићев чланак, а поводом суочавања са примером из језика Стјепана Митрова Љубише: *Што нијеси дошао њрије код мене?*, Ирена Грицкат, три године касније (Ирена Грицкат, О једној особености прилога и прилошких конструкција у српскохрватском језику, *НЈ* н. с. књ. XII, св. 3–6, 1962, 78–99), изричито напомиње (стр. 86): „Ова је појава ... врло распрострањена у многим нашим крајевима и ЧАК СЕ ВИШЕ НЕ МОЖЕ СМАТРАТИ НЕКЊИЖЕВНОМ“ [наглашавање је моје — М. И.).

Што се дубље залазило у шездесете, све су афирмативније изјаве стручњака у односу на „граматичку подобност“ разматраног предлога — в. нпр. Михаило Стевановић, Генитивне синтагме с предлогом *код* и неке њихове опозиције, *НЈ*, н. с. књ. XV, св. 3–4, 1966, 158–179 (где се, на стр. 175, наводи, између осталог, и следећи пример из Његошевог језика: *Дошли су данас код мене неки Пийери*) и Даринка

Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак), *НЈ* н. с. књ. XVII, св. 5, 1969, 307–319 (где је не само изнет податак — стр. 316 — о томе да се ни Иво Андрић, поред толиких других великих личности наше културе, није устезао да, кад му затреба, каже: *Мајка одлази код њих*, већ је — иста стр., нап. 26 — и посебно наглашено: „распрострањеност генитивних синтагми с предлогом *код* у овом значењу даје нам за право да их сматрамо правилним, нормативним“).

На то да се и предлог *до* сврстава уз *код* тиме што располаже истом том способношћу да собом означи чињеницу нечијег не само приспећа, већ и борављења на месту где се налази особа именована датом лексичком јединицом у генитивном облику упозорени смо још у прошлом веку захваљујући овој опасци Ђуре Даничића, изнетој 1858. у *Српској синтакси*, на стр. 153¹: „Може се крај примицању мислити само отприлике и онда може допирати даље него што се каже; то имамо у овим примерима, у којима примицању свршетак није на крају онога што значи реч која стоји у другом падежу, него или је у њему самоме, или је таки да се помеша с оним чему се примиче“, чију валидност подрупиру примери наведени на стр. 154, међу којима су и следећа два: *Пише књиге и шаље чауша | До Призрена града бијелога | До онога њрошхойоу Недељка; До њебе је мене ойравио*.

Са у суштини сличним запажањем о месној употреби нашега *до* сусрећемо се нешто више од сто година касније. У својој раду *Синтакса с предлогом до с обзиром на својство предлога уойише* (*НЈ*, н. с. књ. XIII, св. 1–2, 1963, 64–80) Даринка Гортан-Премк, наиме, констатује, између осталог, и ово (стр. 68): „Основно локално значење предлога *до* је одређивање места завршетка кретања или простирања које се налази у непосредној близини појма који се одређује односно НЕГДЕ у СФЕРИ ТОГ ПОЈМА“ [наглашавање је моје — М. И.]. Пример који при том даје као потврду тој констатацији гласи: *Ја ћу данас скокнути до удове*. Исти тај пример наводи се, уз друга два, и у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академија наука и уметности (књ. IV, год. 1966), где се за предлог *до* такође каже (под одговарајућом одредницом, ознака 1) да „одређује место завршетка кретања или простирања, протезања, које је у непосредној близини или у сфери појма уз чије име предлог стоји“. *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске (књ. I, год. 1967) је, међутим, тамо где то, уз одредницу *до*, долази на ред (ознака 1, б), знатно шкртији у давању података дефиницијом — *до* „с генитивом означава ... само место у које или на које неко или нешто доспева: у, на“, али се зато наведеном примеру *Идем до библиотеке* нема шта приговорити — он прикладно илуструје собом оно што је и дан данас у свакодневној употреби.

¹ При навођењу Даничићевог текста извршена је транскрипција савременим правописом.

Михаило Стевановић се први прихватио задатка да осветли однос предлога *до* према једној другој предлошкој форми, њему конкурентној у том смислу што се ни њен избор не искључује у приликама кад је значењска ситуација коју овде разматрамо посреди. У својој књизи *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса* (Београд 1969), он примећује (стр. 280): „Када су у синтагми с глаголима управљености појмови властита имена у примерима као што су: *Зашио је њоносни љросци ДО МЕНЕ, гласниче, шаљу? ... Није нишко имао љрисћуџа ДО МЕНЕ ... Могу оџићи у Каменицу ДО ОНОГА ДУЃАНЦИЈЕ ... Волела бих да изиђе ДО СВОЈЕ ДЕЦЕ ... Пошаље момка у Долац ДО ФРА МИЈЕ ГРГИЋА ...* — генитив с предлогом *до* обично има семантичку и синтаксичку вредност датива с предлогом *к(а)*. Ове су две различне предлошко-падежне везе у тим случајевима семантичко-синтаксички синоними, дакле.“ Међути, предлог *к(а)* се, као што је познато, у стандардном српском наших дана, поготову ако је о његовој екавској верзији реч, не појављује у оваквим семантичко-синтаксичким контекстима (вреди се на овом месту подсетити: нашем *к(а)* се догодило нешто управо супротно ономе што се десило нашем *код* — током времена је његова употребљивост драстично опала). У ствари, уколико се већ помишља на неку предлошку синонимију под разматраним околностима, једино релевантно питање које вреди поставити (а које је досад остало непостављено очигледно зато што је тек релативно одскора предлогу *код* признато право на место у стандардном језику) требало би да гласи: како се, онда кад су остварени у истоветном или бар врло сличном семантичко-синтаксичком контексту, један према другом постављају *до* и *код*; јесу ли, другим речима, у примерима типа *оџишла је ДО мајке* и *оџишла је КОД мајке* та два предлога својеврсни синоними?

Мој је одговор, одмах да истакнем — нису. У излагању које следи покушаћу да објасним због чега.

За разлику од *код*, *до* својим присуством у наведеној реченици обавештење о „бављењу у сфери“ онога што генитивна конструкција именује удружује с податком о ОГРАНИЧЕНОМ ТРАЈАЊУ такве ситуације, чему одговарајуће сведочење пружа собом чињеница да није прихватљиво рећи, на пример: **Развела се од мужа и оџишла ДО мајке да живи*, а јесте прихватљиво: *Развела се од мужа и оџишла КОД мајке да живи*. Карактеристично је у истом смислу и то да се предност даје избору предлога *до* по правилу онда кад у реченици стоји прилогом експлицирана информација о КРАТКОЈ ПРОВЕДЕНОГ ВРЕМЕНА „у сфери“ особе о којој је реч — уп.² *Идем МАЛО ДО маме, нисам је љри дана видела; Извиниће, ја морам ЧАСКОМ ДО Мире у рачуноводство, одмах се враћам*, односно кад се у предикатској функцији затекне такав глагол као што је *свраћити* или *навраћити* из чије се семантике јасно разабира да неко дуго бављење тамо никако не долази у обзир — уп. *А што не бисте СВРАТИЛИ и ДО нас кад сће већ у џом крају?*; *Таман се*

² Језички материјал који ће се у даљем излагању наводити ради илустрације преузет је из разговора школованих људи родом Београђана.

ми решили да кренемо у шейњу и усјуи НАВРАТИМО ДО Појовића, кад оно — неко звони!

Сви досад наведени примери тицали су се односа *до* — *код* у приликама кад је у питању значење „бављења у сфери неког лица“, а он је ту такав да се *до* значењски поставља према *код* као МАРКИРАНА (у јакобсоновском смислу термина) језичка јединица према НЕМАРКИРАНОЈ. Међутим, исту семантичку маркираност испољава *до* и у односу на *у* и *на* онда када се ради о бављењу у одређеним установама, зградама, просторијама и сл., што имплицира да ће избор пасти на *до*, а не на друга два поменута предлога, кад год је, из неких разлога, релевантно истаћи ВРЕМЕНСКУ ОГРАНИЧЕНОСТ боравка тамо куда би да се крене, куда се кренуло, отишло — уп. *Ајд' здраво, одо' ја ДО њијаце њо воће; Скокни, молим те, ДО ајошке, куйи ми асиирин — излудећу од главе!; Та ето, ја била мало ДО њошће, мало ДО банке — њрође ми њако у мувању унаоколо цело њрејодне; Није њренуино њу, оишиао је ДО библиошке њо неку књигу.*

Закључак је, дакле, овај: *до*, за разлику како од *код* (односно од *к(а)* и/или самог датива), тако и од *у* и *на*, не даје само обавештење о задржавању на месту достигнутом кретањем, већ и о НЕДУГОМ ЗАДРЖАВАЊУ на њему, што значи да је у том нашем предлогу „згуснута“ двојака детерминативност — једна локационог, а друга временско-квантификативног карактера. Такав је семантичко-синтаксички случај с теоријске тачке гледишта веома занимљив, па му ја стога и намеравам ускоро посветити знатно више пажње него што је овом приликом било умесно учинити.

S u m m a r y

Milka Ivić

ON THE SENTENCES OF THE TYPE OTIŠLA JE DO MAJKE / OTIŠLA JE KOD MAJKE

This paper calls attention to the hitherto unnoticed fact that in Standard Modern Serbian the difference in meaning between *do* and *kod* in sentences of the type *Otišla je DO majke / Otišla je KOD majke* consists in the obligatory presence (*DO*) / absence (*KOD*) of the information 'and will be back soon'.

СЊЕЖАНА КОРДИЋ
(Westfälische Wilhelms-Universität, Münster)

СЛОЖЕНИ ВЕЗНИК *ТИМ ВИШЕ ШТО*

У овом се раду говори о једној теми коју су досада доследно испуштали из вида писци домаћих граматика и речника: о синтаксичким и семантичким особеностима сложених везничких израза *тим више што*, *тим њрије што*, *штолико више што*, *штолико њрије што*.

У овом раду говориће се о синтаксичким и семантичким посебностима сложених везника *тим више што*, *тим њрије што*, *штолико више што*, *штолико њрије што*. Ти сложени везници досад се не спомињу ни у једној граматици или рјечнику хрватско-српског (ХС) језика.¹

Зависне реченице уведене помоћу тих везника представљају посебан тип узрочних реченица. У томе се слажу аутори радова о узрочним реченицама у њемачком, руском или чешком језику, који спомињу еквиваленте наведених везника у тим језицима (Беличева-Кржишкова [Běličová-Křížková] 1985: 420; Шмитхаузер [Schmidhauer] 1995: 167-171; усп. и Шведова 1970: 713-714; Шведова 1980: 585; Хелбиг/Буша [Helbig/Buscha] ¹⁶1994: 469, 690; Дроздовски [Drosdowski] ⁵1995: 762, 781). Семантичка посебност таквих узрочних реченица састоји се у томе што се помоћу њих не наводи главни него додатни узрок/разлог, али који таквом реченицом бива истакнут, а узрочна веза између њега и садржаја надређене реченице представљена као потпуно природна: *Био сам ганути, тим више што ме старац одмах ѡрејознао*. У таквим реченицама експлицитно је говорничково вредновање узрока.² Иако тај узрок увијек подразумијева постојање и других, главних узрока/разлога (који врло често уопће и не бивају на-

¹ Сличну ситуацију за чешку лингвистику констатирала је 1979. Беличева-Кржишкова (1985: 420, 433), али данас се нпр. у *Přiruční mluvnice češtiny* (Карлик [Karlík] и др. 1995: 479) спомиње везник *tim spíše, že* као везник којим се изражава „*že následek vyvolaný příčinou / důvodem je zcela přirozený, samozřejmý*“.

² За разлику од експлицитног вредновања, имплицитно вредновање присутно је увијек већ самим тим што говорник изриче један узрок, а не други, уп. Вајс (1977: 226): „[...] nennt der Sprecher in einem Konditional- bzw. Kausalsatz jeweils nicht die gesamte Bedingungskonstellatation, sondern nur jene Bedingung(en), die ihm relevant scheinen (d.h. seiner Meinung nach in der Hierarchie dominieren)“.

ведени), он је наспрам њих експлицитно у односу одређене градације, која произлази из састава везника.

Састав везника има неколико специфичности. Неке од њих су заједничке ХС, разним другим славенским језицима (нпр. руском, чешком, пољском) и њемачком језику. Једна од њих је трочланост везника: први његов дио је форички (у разним славенским језицима то је инструментал показне замјенице; у њемачком је то *im so*); други дио је компаратив; трећи дио је везник. Тако тај сложени везник гласи у руском *тем более что*, у чешком *tim spíše že*, у пољском *tym bardziej żeby*. У ХС је његов први дио *ѿим* или *уѿолико* (врло ријетко *ѿо*), други дио је приложни компаратив *више* или *ѿрије*, а трећи дио је везник *ѿѿо*. С обзиром на састав првог и другог дијела, изгледа да ХС има више могућности варијација наспрам других наведених језика. Споменуто значење градације произлази како у ХС тако и у другим наведеним језицима из првих двају дијелова везника, и то првенствено из компаратива (док први дио везника форички успоставља везу).

У вези с компаративом у ХС језику може се запазити разлика наспрам компаратива у њемачком језику. Њемачки располаже с двије комплементарне варијанте везника које се разликују с обзиром на компаратив: у једној се користи компаратив позитивног смјера *mehr*, а у другој компаратив негативног смјера *weniger*, овисно о томе да ли је надређена реченица потврдна или негирана (односно садржи прилог негативног смјера попут *selten* и сл.). У ХС језику не постоји таква комплементарност: позитивна верзија компаратива користи се и тамо гдје се у њемачком мора употријебити негативна, нпр. *Sie hat die Stelle nicht bekommen, um so weniger als ihre Prüfung schlecht war* (5: 170)³ наспрам ХС слободног пријевода *Она није могла добити ѿо радно мјесто, ТИМ ВИШЕ ШТО је на ѿѿиѿѿу била лоша / *ТИМ МАЊЕ ШТО...* Одређена својства омогућила су компаративу *више* у ХС да се у оквиру сложеног везника може употријебити умјесто компаратива било којег адверба па и умјесто *мање*: *Треба ХИТНО набавити дрва, ѿим ХИТНИЈЕ јер...* / *ѿим ВИШЕ ѿѿо...*; *Треба БРЗО набавити дрва, ѿим БРЖЕ јер...* / *ѿим ВИШЕ ѿѿо...* Једно од пресудних својстава је да се појачавање, градација изражена помоћу *више* односи на садржај читаве надређене реченице. Будући да се градација изражена помоћу *више* односи на надређену реченицу као цјелину, не користи се *мање* за изражавање негативне градације, него се и у таквим случајевима користи појачавајућа ријеч *више*. Наиме, семантика ријечи *мање* је ослабљивање неког својства, а семантика ријечи *више* појачавање неког својства.⁴ Зато ако се садржај надређене реченице жели по-

³ Извори из којих потјечу примјери су: (1) Прањковић, *Језикословна сѿорења*, Загреб 1997; (2) часопис *Језик*, 45/5, 1998; (3) часопис *Ријеч*, 2/1–2, 1996; (4) примјери преузети из Милошевић 1986; (5) примјери преузети из Шмитхаузер 1995; (6) примјери преузети из Кржишкова 1985; (7) примјери преузети из Шведова 1980; (8) примјери преузети из Виноградов 1960. Извор примјера означен је у овом чланку првом бројком у загради, а друга бројка означава страницу.

⁴ Погодност управо компаратива *више* да постане ријеч којом се изражава појачани ступањ било којег својства потврђује и кориштење тог компаратива у ХС за

јачати као цјелина, било у својој потврдности било у својој негираности, онда је прикладна ријеч за то *више*: *Није било никаквих иоле сувислих разлога да се доусти и писање 'не ћу, не ћеш', ѣим више шѣо се расшављено ѣисани облици већ дуго уоће нису јављали у ѣракси (1: 67) / *ѣим мање шѣо...; Још је мање уејерљив Брозовићев ѣриговор да 'и' у 'видио' наводно називам икавским, а 'е' у 'времена' екавским рефлексом, ѣим више шѣо говорим о ѣакозваном екавском и ѣакозваном икавском рефлексу (2: 193) / *ѣим мање шѣо... Зависном реченицом износи се додатни аргумент у прилог онемо што је изречено надређеном реченицом, без обзира је ли њоме изречено да треба обавити неку радњу или да је не треба обавити, да се нешто могло извршити или да није могло: *Њена очекивања се нису могла остварити, ѣим више шѣо је она ѣоставила сасвим нереалне циљеве / *ѣим мање шѣо... Својство ријечи више да се односи на надређену реченицу као цјелину омогућило јој је да се употребљава и тамо гдје се у њемачком језику употребљава 'мање'.**

Кад се успореде примјери из руског језика, види се да је и у руском језику тако: *Со Швабриным встречался редко и неохотно, тем более, што замечал в нем скрытую к себе неприязнь, До смерти не хочу обращаться к врачам, тем более что редко кто не спросит: «Как у вас сердце?» (7: 585), Я во многих случаях не хотел повторюь чисто абстрактных и пропитанных идеализмом мнений германского философа, тем более, что в этих случаях он был не верен себе и платил дань своему веку (8: 317).* Једнако је и у пољском и чешком језику. У свим тим славенским језицима компаратив појачава садржај читаве надређене реченице, док се у њемачком језику компаратив односи само на дио надређене реченице. Та разлика између славенских језика и њемачког може произлазити и из разлике у негирању у славенским језицима наспрам њемачког. Тако би нпр. ХС негирана верзија била: *он није ружан, ѣим ВИШЕ он није ружан ШТО*, док би њемачка негирана верзија дословно преведена на ХС била: *он је не ружан, ѣим МАЊЕ ружан ШТО*. Кад се успореде те двије верзије, види се да је у ХС верзији негирана читава надређена реченица (читава пропозиција), а у њемачкој један њен дио (адјектив); у ХС верзији се компаратив *више* односи на читаву реченицу, а у њемачкој верзији се компаратив *мање* односи на дио реченице (на адјектив). Само помоћу употребе *више* у ХС верзији може се сачувати да се негација односи на читаву пропозицију, док се у њемачком само помоћу употребе *мање* може сачувати да се негација односи на дио реченице. Исто је и кад надређена реченица садржи глаголски предикат: *Не ѣтреба чекаѣи, ѣим ВИШЕ не ѣтреба чекаѣи ШТО* наспрам дословног њемачког пријевода: *Треба не чекаѣи, ѣим МАЊЕ чекаѣи ШТО*.

Околност која је у старту могла ићи у корист компаративу позитивног смјера *више* наспрам компаратива негативног смјера *мање*

обликовање аналитичке компарације адјектива који се не компарирају синтетички: *шик* — *више шик*; *роза* — *више роза*. *Више* може изразити компаратив и оних адјектива који га творе било синтетички било аналитички: *ѣужан* — *ѣужнији / више ѣужан*.

јест да је ослабљивање сложеније и маркирано у односу на појачавањe, па се појачавајућа ријеч *више* као немаркирана може користити и на мјесту гдје би се могла очекивати ријеч *мање* (и иначе је позитиван смјер код адјектива и прилога немаркиран у односу на негативан, нпр. уобичајена су питања *Колико је Ваш син висок/*низак?*, *Колико је ваша соба велика/*мала?*, *Колико дуго/*кратко Вас неће бити?*). Та универзалија да се позитиван смјер користи као немаркиран могла је бити база на којој су језично специфични увјети у ХС (и руском, чешком и пољском) омогућили уопћавање компаратива позитивног смјера, док у њемачком језично специфични увјети не омогућавају исту појаву.

Мање се у ХС не појављује кад је надређена реченица негирана, него евентуално кад је у потврдној надређеној реченици потребно изразити ослабљивање неког својства, при чему *мање* не стоји у контактном положају са *ишло*, нпр. *он је ишим мање сретан ишло... Мање* тада изражава ослабљивање садржаја адјектива, док *више* у везничком склопу *ишим* *више* *ишло* изражава појачавање комплетне тврдње. Једнако је и кад *мање* стоји уз глагол: *Он ишим мање зна о синтакси ишло се никад није озбиљно бавио ишом ишемом*. И кад би *мање* стајало у контактном положају са *ишло*, оно и даље не би било саставни дио везника, него компаратив адверба уз глагол који је имплицитан: *Он мало зна о синтакси, ишим МАЊЕ (зна) ишло се никад није озбиљно бавио ишом ишемом / ишим ВИШЕ (*зна) ишло / ишим ПРИЈЕ (*зна) ишло*. И следећа преоблика потврђује да је *мање* само компаратив адверба уз глагол, и да се не односи на тврдњу из надређене реченице као цјелину, док *више* и *прије* нису компаратив адверба уз глагол, него се односе на тврдњу из надређене реченице као цјелину: *Он мало зна о синтакси, ишим *МАЊЕ зна он мало о синтакси / ишим ВИШЕ зна он мало о синтакси / ишим ПРИЈЕ зна он мало о синтакси*.

За разлику од *више* и *прије*, други прилози кад се појаве у *ишим* ... *ишло* не односе се на надређену реченицу као цјелину. Могућност њихове употребе ограничена је на примјере у којима су ти прилози у потврдној надређеној реченици изречени или могу бити изречени или подразумевани. Због своје семантике *више* и *прије* могу бити изречени или подразумевани у најширем броју случајева, па је то одиграло важну улогу у издвајању управо тих прилога и уопћавању њихове употребе у везничкој конструкцији *ишим* ... *ишло*. Друге прилоге, ако се ради о адвербијалној функцији, могу замијенити *више* или *прије*, док обрнуто није могуће, други прилози не могу увијек замијенити прилоге *више* или *прије*, нпр. ако се успореде прилози с донекле сличним значењем *више* и *јаче*: *Замисао ме ионесе, уишолоко ЈАЧЕ ишло ми се јавила изненада (4: 69) / уишолоко ВИШЕ ишло...; Неке сумње су остале, ишим ВИШЕ ишло се знало за разлог Мајковићевог повлачења / ?ишим ЈАЧЕ ишло се знало...* Види се да се с *јаче* појачава семантика адверба *јаче* уз глагол, а с *више* се појачава истинитост читаве тврдње; с *више* је читава конструкција сложени везник, *више* је предвидљиви, очекивани компаратив између *ишим* и *ишло*, док је *јаче* један од непредвидљивих компаратива између *ишим* и *ишло*. Сваки од

непредвидљивих компаратива има конкретнију семантику од *више* или *ѿрије* и маркиран је, док су *више* и *ѿрије* семантички неутралнији и немаркирани. Разлика у могућности употребе *више* и *јаче* поготово је очита у негираној верзији реченице, у којој *јаче*, као адверб који се односи на глагол, уопће *више* није могуће употријебити, а *више* и *ѿрије*, као ријечи које се односе на садржај читаве надређене реченице, и даље јест: *Неке сумње, међуѿим, нису одагнане, ѿим више што се међу обавешѿенима знало за разлог Мајковићевог ѿовлачења* (4: 68) / **ѿим јаче што...*

Заједничко својство везничке конструкције 'тим више што' у свим већ наведеним језицима је мобилност дијелова везника. Ако се могућност раздвајања дијелова везничког израза узима за критериј утврђивања је ли нешто везник или није, онда та конструкција не би била прави везник: њена прва два дијела могуће је раздвојити од трећег дијела. Зато о руском *тем более, что* Љапон (1988: 116–118) наводи да не одговара предоци о класичном везнику. Описује га као позицијски мобилну јединицу аналитичке структуре, не користећи термин који би показивао граматички статус те јединице. Исту конструкцију у руском и чешком језику Беличева-Кржишкова (1985: 420–421) ипак назива везником, а за реченице у којима су њени дијелови раздвојени каже да су само варијанта реченица с нераздвојеним дијеловима. Док став да се ради само о варијанти реченица с нераздвојеним везником ако су дијелови везника раздвојени налазимо и у опису еквивалентне њемачке конструкције код Шмитхаузера (1995: 170), потпуно различит став о истом питању налазимо код Хелбиг/Буша (¹⁶1994: 455, 469, 688, 690). Хелбиг/Буша само нарастављену конструкцију сматрају везником. У растављеној конструкцији, напротив, дио који је помакнут у надрсђену реченицу сматрају корелативом, а само *als* везником. За реченице с корелативом чак сматрају да се *више* не ради о каузалним реченицама, него их убрајају у други тип реченица, у подскупину модалних реченица (са споредним каузалним значењем) којима се одређује за које подручје вриједи изјава из надређене реченице. Тако би реченица *Књига ме ѿим више занимала што је у њој описан и мој град* била модална реченица, а реченица *Књига ме занимала, ѿим више што је у њој описан и мој град* била би каузална.

Код раздвајања дијелова те везничке конструкције у ХС постоје одређена ограничења. Тако нпр. да би раздвајање било прихватљиво, оно мора бити у складу с чињеницом да компаратив *више/ѿрије* у оквиру сложеног везника аутоматски појачава садржај читаве надређене реченице, а растављен појачава онај дио садржаја испред којег стоји. Зато није могуће издвојени компаратив ставити испред неког рематског и контрастираног дијела надређене реченице: *Није ѿо био ѿлод никакве ѿолиѿишке, већ крвава збиља, ТИМ ПРЕ ШТО се све више оѿварао јаз између обе сѿране* (4: 89) / **Није ѿо био ѿлод никакве ѿолиѿишке, већ ТИМ ПРИЈЕ крвава збиља ШТО се све више оѿварао јаз између обје сѿране*. Изгледа да постоји тенденција да информација у оном дијелу надређене реченице испред којег стоји издвојени компаратив буде тематска, већ отприје позната. Осим тога, употре-

ба *већ* након негације захтијева да се непосредно именује потврдни дио алтернативе. Прије самог именовања није могуће најављивање додатне аргументације у прилог онога што ће тек бити именовано. Умјесто уклапања додатне аргументације у сам процес контрастног именовања *није х*, *већ* у логичније је да се додатна аргументација наводи тек кад је контраст именован (није случајно да су у разним језицима реченице с везницима помоћу којих се изриче додатна узрочна аргументација постпониране надређеној реченици).

Конструкције у којима постоји алтернатива, нпр. *није ... већ/не-го, или ... или, ако ... онда*, доказују да се компаратив унутар нерастављеног сложеног везника односи на цијелу изјаву, а издвојени компаратив на онај дио изјаве испред које стоји. Наиме, издвојени компаратив мора се у таквим конструкцијама ставити испред читаве конструкције да би конструкција граматички уопће била прихватљива. Али чак ни тада конструкција с издвојеним компаративом није еквивалентна конструкцији с нерастављеним сложеним везником јер се не могу појавити у једнаком контексту: предувјет за појављивање издвојеног компаратива јест да је у претходном контексту *већ* именован садржај испред којег ће сада доћи растављени компаратив и да је то именовање сада понављање — дакле садржај испред којег долази издвојени компаратив не може бити нова информација, не може бити рематски (регатски дио почиње тек с везником *што*): *Не вјерујем да је што најправила Каџа. То мора да је најправила или Марија или Ана, њим више што...* / *Не вјерујем да је што најправила Каџа. *Тим више мора да је што најправила или Марија или Ана што...* (ако за Марију и Ану у претходном контексту није *већ* наведено да су то оне направиле па је то *већ* позната информација, тема, за коју се сада наводе додатни аргументи).

Још један доказ да се издвојени компаратив односи на дио надређене реченице испред којег стоји јесу примјери са суперлативом: *То је најљепша слика, њим више што...* / *?То је њим више најљепша слика што...* У таквим примјерима је прихватљивост верзије с издвојеним компаративом *више* под знаком питања, што би се могло објаснити нелогичношћу појачавања суперлатива помоћу компаратива. Насупрот томе, нерастављени сложени везник је потпуно прихватљив, а то се може објаснити тиме што се компаративом у њему појачава читав изјава у саставу које се налази и суперлатив. Та разлика између компаратива у контактном наспрам компаратива у неконтактном положају са *што* је важна. Јер управо могућност појачавања читаве тврдње, која постоји у контактном положају, омогућила је компаративу *више* да уопће своју употребу и прошири је и на негиране тврдње. Повећано апстрахирање значења и повећана могућност употребе произишли су из контактнoг положаја са *што*, па то говори у прилог одвајању конструкције с контактним положајем од оне с дистактним. Тек контактни положај води ка настанку правог сложеног везника. Зато би закључак могао бити: само компаративи *више* и *прије* су саставни дио сложеног везника, и то онда кад су у контактном положају са *што* (тај закључак би био сличан ставу који о *um so mehr/weniger als* у ње-

мачком заступају Хелбиг/Буша ¹⁶1994: 455). О реченицама са суперлативом још се може напоменути да их није могуће парафразирати на начин који за реченице с *it so mehr als* у њемачком нуди Шмитхаузер (1995: 170): **To je тим најљепша слика што...*

Разлика између реченица с издвојеним компаративом и реченица у којима везнички израз није растављен може се описати као разлика између рестриктивних и нерестриктивних (релативних) реченица: док рестриктивна реченица чини с надређеном једну интонацијску цјелину и садржајно нису комплетне једна без друге, нерестриктивна реченица је одвојена, не чини интонацијску цјелину с надређеном реченицом, обје су садржајно независније јер нерестриктивна реченица доноси додатну, накнадну информацију, и могуће ју је потпуно осамосталити од претходне реченице. Реченице с нерастављеним *тим више што* су дводијелне реченице, јасна је граница између надређене и оне уведене помоћу *тим више што*. Обје реченице су независније, самосталније, интонацијски одвојеније, попут нерестриктивних реченица. Друга реченица је додатак првој. Она доноси накнадну аргументацију изречене тврдње — зато се може појавити и формално одвојена, нпр. *Ковачевић наноси знатну штету Филозофском факултету у цјелини. Ово уколико брже што у шоку двије године оштак је...* (3: 127); *Морале му се јавиши. Тим више што вас он очекује*. Насупрот томе, реченица у којој нема контактнoг положаја са *што* уствари је једнодијелна реченица по томе што нема интонацијске границе, него читава реченица представља једну интонацијску и семантичку цјелину, као код рестриктивних реченица. Не може се говорити о додатку, него о потпуној ураслости.

Други компаративи појављују се у контактном положају са *што* првенствено кад чине лексичку језгру именског предиката: *Сјоменуша тврдња ТИМ је чуднија ШТО и сам Лончарић исправно наводи како...* (1: 13); *Изненађење је било ТИМ сирашњије/љепше/веће/неочекиваноје ШТО је он био јошвише нејиремљен*. Они ни тада нису саставни дио везника. Такве реченице с компаративима разних адјектива могуће је преобликовати на два начина. Један је стављањем *тим више* испред позитива адјектива: *Сјоменуша тврдња ТИМ ВИШЕ је чудна ШТО* (односно *Сјоменуша тврдња је ТИМ ВИШЕ чудна ШТО*)...; *Изненађење је било ТИМ ВИШЕ сирашно/лијепо/неочекивано ШТО...* Конструкција из тих преоблика честа је у руском језику: *Вопрос об идеологической диверсии становится ТЕМ БОЛЕЕ актуальным, ЧТО планы военного подавления оказались нереальным; Это ТЕМ БОЛЕЕ странно, ЧТО я больше всего в жизни ненавижу хождение по магазинам; Тихая штилевая погода была ТЕМ БОЛЕЕ невероятна и непонятна, ЧТО давно наступила пора штормов* (6: 421). Конструкција тих примјера јасно показује да *више* односно *боље* има уопћену семантику појачавања и да не надомјешта специфичну семантику другог адјектива, него надомјешта појачавање исказано морфолошким компаративом. О таквим примјерима Беличева-Кржишкова (1985: 421) каже да представљају варијанту примјера с *тем более что*. И у ХС их је могуће преобличити у примјере с *тим више што*: *Сјоменуша тврдња је чудна, ТИМ ВИШЕ ШТО и сам Лончарић наводи...*; *Изне-*

нађење је било *страшно/лијепо/велико/неочекивано*, **ТИМ ВИШЕ ШТО** је он био *поистинито нејиремиљен*. Занимљиво је да кад се погледају примјери из руског и чешког језика које Беличева-Кржишкова наводи, онда упада у очи да ни у једном од примјера с *тем более* *что* конструкција *тем более* није дио лексичке језгре предиката. Насупрот томе, у свим примјерима у којима *тем более* не стоји у контактном положају са *что* споменутом конструкцијом *тем более* + адјектив чини лексичку језгру предиката.

Као што је већ на почетку чланка споменуто, у ХС постоји већа варијабилност унутар састава везника него у њемачком, руском или чешком језику. Варијабилност у ХС постоји већ у првом дијелу сложеног везника: *ишим* и *уиолико* су међусобно замјењиви, с тим да би се могло рећи да је *ишим* неутралније и у писаном и у говореном језику, и да је *уиолико* ограниченије на писани језик. И у другом дијелу ХС везника постоји варијабилност: компаративу *више* конкурира компаратив *ирије*. Док се у другим споменутим језицима усталио један од тих двају компаратива, у ХС су и један и други ушли у састав сложеног везника. Унутар сложеног везника и један и други појачавају тврђу из надређене реченице као цјелину. Ту карактеристику немају други компаративи кад се појаве заједно с *ишим/уиолико* ... *ишо*, и стога је њихова употреба много ограниченија, усп. *Изнађење је било СТРАШНО*, *ишим СТРАШНИЈЕ ишо је он био поистинито нејиремиљен*; *Изнађење је било СТРАШНО*, *ишим *ЈАЧЕ/*ВЕЋЕ/*ЧУДНИЈЕ ишо је он...*; *Изнађење је било СТРАШНО*, *ишим ВИШЕ ишо је он...*; *Изнађење је било СТРАШНО*, *ишим ПРИЈЕ ишо је он...* Могуће је да су *више* и *ирије* међусобно увијек замјењиви. Али између њих ипак постоји нијанса семантичке разлике узрокована њиховим полазним значењем које је код *више* појачавање квантитете, а код *ирије* појачавање временске блискости. Услијед тога се нпр. у реченици *Ово је ишим више истина ишо...* помоћу *ишим више* већ подразумева да је нешто истина, већ се као увјерило некога да је нешто истина, а сада се још додатно појачава то постојеће увјерење, док се помоћу *ишим ирије* у истој реченици тек увјерава да је нешто истина: *Ово је ишим ирије истина ишо...* Та нијанса семантичке разлике остаје и кад су у контактном положају са *ишо*: *Ово је истина*, *ишим више ишо* / *Ово је истина*, *ишим ирије ишо...* Другим ријечима, с *ирије* се аргументација још увијек налази на разини 'не-да', док се с *више* већ подразумева да је разина 'да', и она се сада још за ступањ појачава. То уједно показује да је *више* право појачавање постојећег својства, права градација. Генерализирање компаратива *више* у таквим везничким изразима потврђује посебну повезаност градације и квантитете (у монографији о градацији Катњић-Бакаршић 1996: 56–57 издвојена је једино функционално-семантичка категорија квантитете као повезана с градацијом). Није случајно што се управо пријеводни еквивалент од *више* усталио у таквим везничким изразима и у неким другим језицима, нпр. у руском, *тем БОЛЕЕ что*, у њемачком, *um so MEHR als*.

Због те нијансе семантичке разлике између *више* и *ирије* могла би евентуално постојати тенденција да се *више* чешће користи кад надређена реченица садржи неки адверб позитивног смјера, а *ирије*

кад надређена реченица не садржи такав адверб. Али ако би, као што сам већ споменула, неутрална верзија везничке конструкције гласила *ѿим више шѿо*, онда се може очекивати да један (већи) број говорника уопћава употребу те верзије на све случајеве. Тако нпр. у полемички писаном знанственом тексту дужине 178 страница Прањковић користи само конструкцију *ѿим више шѿо* — она се појављује 9 пута, њен састав аутор није ни једанпут варирао, употребљава је без обзира на састав надређене реченице, дакле и кад та реченица садржи прилог позитивног смјера и кад садржи прилог негативног смјера и кад не садржи никакав прилог и кад је негирана. Да би се могло утврдити евентуално постојање неке тенденције, било би потребно прикупити већи корпус, а отежавајућа околност у томе је да се на примјере с тим везницима релативно ријетко наилази, иако су ти везници изворним говорницима сасвим обични у смислу да нису архаични или на сличан начин маркирани. Вјеројатно је сама семантика тих везника разлог зашто се они релативно ријетко појављују: они изражавају врло специјализирану узрочну и градацијску семантику, а не може се очекивати да је честа потреба за изражавањем таквог уско специјализираног значења.⁵ Појављују се у аргументацијским текстовима, и то првенствено у полемичким јер се у њима чешће додатно аргументира и јер у њима постоји у већој или мањој мјери одређени емоционални набој, а он се изражава и присутношћу градације у додатној аргументацији.

Могуће је да постоји одређена разлика и у самој употреби везника 'тим више што' у ХС наспрам њемачког језика: док се тај везник у њемачком везује и уз објективне констатације о нечему оствареном, изгледа да у ХС на том плану постоје ограничења и да се везник чешће везује уз субјективне процјене. Тако нпр. пријевод њемачког примјера у којем надређена реченица изриче објективну констатацију о нечему оствареном *Sie hat die Stelle nicht bekommen, um so weniger als ihre Prüfung schlecht war* (5: 170) не би био толико прихватљив: *?Она није добила ѿо радно мјесто, ѿим више шѿо је на испѿиѿу била лоша*. Но кад би се изјава у надређеној реченици измијенила у субјективну процјену, онда би реченица постала прихватљива: *Она не може добити ѿо радно мјесто, ѿим више шѿо је и на испѿиѿу била лоша*. И у монографији о узрочним реченицама у ХС (Ковачевић 1988: 151–153) једини примјер каузалне реченице с таквим везником налази се у скупу разлога аргумента за субјективну оцјену. Зависном реченицом уведеном тим везником аргументира се субјективна оцјена из надређене реченице, и на тај начин врши њена објективизација.

⁵ То никако не оправдава што ниједан рјечник и ниједна граматика ХС не спомињу те везнике, поготово кад истовремено међу узрочним везницима наводе и такве који се у савременом стандардном језику уопће не употребљавају. Тако нпр. Катичић (21991: 245–256) не спомиње *ѿим више шѿо* и сл., иако међу узрочним везницима наводи чак и неке потпуно архаичне везнике — *јербо*, *е*, *јере*, *бо*, *јера* — и примјере с њима.

ЛИТЕРАТУРА

- Беличева-Кржишкова (1985) — Н. Běličová-Křížková, «Система причинных отношений между предложениями в русском и чешском языках», *Новое в зарубежной лингвистике*, 15, Москва, 407–433.
- Дроздовски (¹1995) — G. Drosdowski (ур.), *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim u.a.
- Хелбиг/Буша (¹⁶1994) — G. Helbig / J. Buscha, *Deutsche Grammatik*, Leipzig u.a.
- Хоралек (1979) — K. Horálek (ур.), *Русская грамматика*, Praha.
- Јахнов (1996) — Н. Jachnow, „Intranominale Graduierungsverfahren im Deutschen und ihre Entsprechungen im Kroatoserbischen und Russischen“, Suprun, A. E./Jachnow, Н. (ур.), *Славяно-германские языковые параллели / Slawisch-germanische Sprachparallelen*, Minsk, 112–128.
- Карлик и др. (1995) — P. Karlík (ур.), *Příruční mluvnické češtiny*, Praha.
- Катичић (²1991) — P. Катичић, *Синтакса хрватскога књижевног језика*, Загреб.
- Катнић-Бакаршић (1996) — М. Катнић-Бакаршић, *Градица*, Сарајево.
- Кордић (1997) — С. Кордић, „Предметне показне заменице у хрватском, пољском, чешком и руском језику“, *Први хрватски славистички конгрес, Зборник радова I*, Загреб, 275–288.
- Ковачевић (1988) — М. Ковачевић, *Узрочно семантичко њоље*, Сарајево.
- Љапон (1988) — М. В. Ляпон, «Прагматика каузальности», Караулов, Ю. Н. (ур.), *Русистика сегодня*, Москва, 110–120.
- Милошевић (1986) — К. Милошевић, „О једном синтактичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником *што*“, *Наш језик*, 27/1–2, 67–71.
- Шмитхаузер (1995) — В. Schmidhauser, *Kausalität als linguistische Kategorie*, Tübingen.
- Шведова (1970) — Н. Шведова (ур.), *Грамматика современного русского литературного языка*, Москва.
- Шведова (1980) — Н. Шведова (ур.), *Русская грамматика, II, Синтаксис*, Москва.
- Виноградов (1960) — В. В. Виноградов (ур.), *Грамматика русского языка, II, Синтаксис*, Москва.
- Вајс (1977) — D. Weiss, „Semantische und pragmatische Aspekte kausalkonjunkionaler Satzgefüge am Beispiel des Russischen“, Girke, W./Jachnow, Н. (ур.), *Slavische Linguistik 1976*, München, 221–260.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Snježana Kordić

DIE ZUSAMMENGESETZTE KONJUNKTION *TIM VIŠE ŠTO*

In diesem Aufsatz werden syntaktische und semantische Merkmale der zusammengesetzten Konjunktionen *tim više što*, *time prije što*, *utoliko više što*, *utoliko prije što* im Kroatisch-Serbischen beschrieben. Diese Konjunktionen sind Äquivalente der deutschen Konjunktionen *um so mehr als* und *um so weniger als*. Im Unterschied zum Deutschen wird nur die Variante ‚um so mehr‘ im Kroatisch-Serbischen, Russischen, Polnischen und Tschechischen verwendet. Die Autorin beschreibt die Gründe dafür, und befaßt sich auch mit anderen Ähnlichkeiten und Unterschieden in der Konstruktion dieser Konjunktionen in den angeführten Sprachen.

СРЕТО ТАНАСИЋ

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ВРЕМЕНСКА УПОТРЕБА КОНСТРУКЦИЈА *НА* + *АКУЗАТИВ* И *У* + *АКУЗАТИВ* СА ИМЕНИЦАМА КОЈЕ ЗНАЧЕ ГОДИШЊА ДОБА

Предлошко-падежна конструкција *на* + *акузатив* и *у* + *акузатив* временски детерминишу глаголску радњу у смислу директне локализације. У раду се разматрају услови под којим се употребљава једна односна друга конструкција.

Као што је познато, акузатив је падеж који између осталих функција има и функцију исказивања времена вршења радње. Функцију временске детерминације глаголске радње врши овај падеж у савременом српском језику у конструкцијама са предлозима или са одредбом уз именицу. Са предлозима акузатив може да врши директну локализацију времена — исказујући именицом неки временски одсјек у који пада вршење радње — или индиректну локализацију — исказујући именицом неки временски одсјек прије кога или послје кога се врши глаголска радња. Када је у питању директна локализација глаголске радње, у ту сврху употребљава се акузатив са предлозима *у* и *на*. Ово је све, наравно, већ одавно познато и написано у нашој граматичкој литератури, и у студијама које се баве овим питањем.

Још је Ђура Даничић у својој *Србској синтакси*¹ утврдио и показао на већем броју примјера да се акузатив са предлозима *у* и *на* јавља за исказивање времена у које се врши глаголом исказана радња. Стојан Новаковић у својој *Српској граматици*² не наводи ову конструкцију, а Томислав Маретић у својој *Граматици*³ такође је указао да ове конструкције служе (*и*) за исказивање времена вршења глаголске радње, наводећи знатно мање примјера него што је код Даничића. Такође, Михаило Стевановић у својој *Синтакси*⁴ истиче да се овим предлошко-падежним конструкцијама исказује, поред осталог, и врије-

¹ Даничић, 1858.

² Новаковић 1894.

³ Маретић 1931.

⁴ Стевановић 1991. Употребџи ових конструкција са именицама годишњих доба посвећено је једно питање и у: Ивић 1971.

ме у које пада вршење глаголске радње и илуструје такву њихову употребу већим бројем примјера.

Говорећи о овим предлошко-падежним конструкцијама у функцији исказивања времена вршења глаголске радње, Ђура Даничић се задржао на једној карактеристици конструкције *на + акузатив* којом се она одликује у служби исказивања времена. Ова конструкција, наглашава он, јавља се у служби временске детерминације, „али само за у напредак, т. е. да што бива кад се к њему дође“ и наводи за то примјере, између осталих и: *Посјећи ћеш је на годину*; *Оћемо се на зиму питати*⁵. То значи, другачије речено, да се ове конструкције јављају само онда кад треба да се именује временски одсјек у будућности у коме ће се вршити глаголска радња. Не мора то бити обавезно будућност у односу на моменат говора; може бити, истиче Даничић, и будућност у односу на неко друго вријеме. Између осталих, такву употребу ове конструкције илуструју и ови Даничићеви примјери: *Прође година, а на другу годину дође им други*; *Ибраим-паша дође на њролеће* у Ниш; *Кад на њодне говеда полијежу у планиште* (стр. 514). У вези са конструкцијом *у + акузатив* Даничић није дао сличне напомене: он истиче да се овом конструкцијом са именицом која значи вријеме у које се врши глаголска радња („казуе време кад што бива“ — 546). Такву употребу поменуте конструкције илуструје он бројним примјерима. Пада у очи да се на овој разлици између двије акузативне конструкција после Ђуре Даничића нико није задржавао. Углавном се остаје на констатацији да и једна и друга конструкција служи за исказивање времена у коме се врши глаголска радња.

Предмет моје пажње у овоме раду биће предлошко-падежне конструкције *у + акузатив* и *на + акузатив* са именицама које значе годишња доба: пролеће, лето, јесен, зима. Циљ ми је да на примјерима из савременог српског језика утврдим како се понашају ове конструкције у вези са напоменом коју је исказао Ђ. Даничић уз једну од ове двије конструкције. Прелиминарни увид у стање језичких факата указује на то да се дају утврдити одређене законитости у избору конструкције кад је у акузативу нека од ових именица. Укратко, задатак који сам поставио преда се састоји се у следећем: има ли дистрибуција ових конструкција везе, и какве, са временском припадношћу радње која се њиме детерминише.

Конструкција *у + акузатив* јавља се релативно често у савременом српском језику. Она се јавља у случајевима када се неком од поменутих именица детерминише радња која припада прошлости. То илуструју следећи примјери.

(1)

1. Други пут ми се он јавио у *њролеће* те исте године (Киш, 74).

⁵ Даничић 1858, 513–514.

2. Кућа Аранђела Исаковича, велико здање, на води, на крају сребробогатог Земуна, била је у *јролеће* 1744. године поново лепљена (Црњански, 48).
3. Није јој требала нека нарочита болест па да се угаси. Умрла је у *лејто* исте те године (Андрић 1, 164).
4. У *лејто* након изборног фијаска сједили смо у башти кафане „Шеталиште“ (НИН 31. 12. 98, 35).
5. Тако је, године 1744, у *јролеће*, Вук Исакович пошао на војну (Црњански, 21).
6. Међутим, у *лејто* следеће године водовод је спроведен као што су остварени и довршени сви ранији радови (Андрић 2, 225).
7. Кад је, у *касну јесен*, напуштао варош, Абидага је поново сазвао старешине (Андрић 2, 40).
8. У *лејто* четврте године прошао је кроз касабу први воз (Андрић 2, 227).
9. Дешавало се ноћима кад није могла да спава, у *јесен* или у *јролеће*, да је по целу боговетну ноћ ослушкивала тако неки мучан и једнолик шум споља (Андрић 2, 144).

Анализирана грађа свједочи да се ова конструкција једино и јавља са именицама које значе годишње доба кад је посриједи временска локализација радње која је прошла у односу на моменат говора. У тој функцији не јавља се конструкција *на + акузатив*. Нема утицаја на избор ове конструкције разликовање радње према опозицији референцијалност/нереференцијалност глаголске радње; у посљедњем, деветом примјеру радња је представљена као нереференцијална, у осталим радња је референцијално представљена. Може се, према томе, тврдити да се за детерминацију индикативних прошлих радњи досљедно употребљава конструкција *у + акузатив* са именицама које значе годишња доба.

Исто се понаша ова конструкција код временског транспонованња у прошлост, тј. када се неким другим глаголским обликом исказује прошла радња; у српском језику такву улогу често има облик презента. То се може видјети на сљедећим примјерима.

(2)

1. У *јролеће* пребегне опет у Србију (Даничићев примјер, 548).
2. Биограђани у *лејто* године 1811. подигну нађ праву буру (Вук 1898, 74).

Када се ради о именицама које значе годишње доба, иста конструкција се јавља и у функцији временске детерминације радње која припада садашњости. То илуструју сљедећи примјери.

(3)

1. Рано у *јролеће*, кад су наши суви пашњаци још голи, зелени бокори гороцвета ... прави су украс наших оголићених предела (Туцаков, 293).

2. Чим у *йролеће* израсте за педаљ високо, треба је покосити (Туцаков, 406).
3. У *јесен* се истиче веома лепим ружичастим плодовима (Туцаков, 425).
4. Крајем зиме семе се посеје у топле леје и у *йролеће* расађује на стална места (Туцаков, 254).
5. Од наших врста само ариш међу четинарима збацује лишће сваке године и у *йролеће* образује нове (Топић, 102).
6. У *рано йролеће*, на ливади расте шафран, затим следе љутић, разне врсте детелине и трава да би се у *јесен* јавио мразовац (Маринковић, 211).
7. Таква нечувена и незапамћена ствар може да се деси само у сновима, у сновима или у *йролеће* на капији (Андрић 2, 173).
8. Ко у *љейто* пландује, у *зиму* гладује (Пословица).

И садашње радње, као што је познато, исказују се као референцијалне или неререференцијалне. Исказивање радњи као референцијалних или неререференцијалних, на плану садашњости, има утицаја и на могућност употребе појединих падежних конструкција за временску детерминацију. Конструкција у + *акузайтив* јавља се досљедно за временску детерминацију садашњих неререференцијалних радњи⁶. Тако је и овдје, презентом се исказује садашња неререференцијална радња. Ако би неком од ових именица требало детерминисати садашњу референцијалну радњу, употребила би се друга падежна форма: *овога йролећа*; *ове јесени* и сл. Седми примјер се разликује од свих осталих овдје наведених по томе што је конструкција у + *акузайтив* употребљена уз глагол специфичне семантичке вриједности — глагол *моћи*, са још неким сличним глаголима, понаша се посебно у погледу изражавања опозиције референцијалност/неререференцијалност⁷. Та посебност овога глагола показује се и овдје. Значи, кад су у питању садашње неререференцијалне радње, онда се у функцији временске локализације те радње јавља само конструкција у + *акузайтив*; друга овдје разматрана конструкција нема могућности да се јави.

Конструкција на + *акузайтив* јавља се са овим именицама у функцији временске детерминације будућих радњи. То се може илустровати следећим примјерима:

(4)

1. А поново ћу на *лейто* доћи к вама (Стевановић 1991, 413).
2. Доћи ће на *йролеће* (Стевановић, 414).
3. На *јесен* ћу се уписати на факултет (Разг.).
4. Стрњиште смо преорали и на *йролеће* ћемо ту засејати јечам и кукуруз (Разг.).

⁶ Танасић 1996, 62.

⁷ Танасић 1999: модални глаголи такође могу представљати референцијалне и неререференцијалне ситуације; понекад се одредба која указује на опозицију реф./нереф. не односи на модални глагол, већ на глагол који служи овоме као допуна.

5. Деца су ми у граду, раде. Доћи ће ми *на лето* да помогну окопати и покосити (Разг.).
6. Иди ти, а остави ми ћер у очевом дому. Па да *на њролеће* видимо. (Црњански 2, 383).
7. А може *на њролеће* доћи по жену, а то ће омекшати срце и старцу (Црњански 2, 396).

У овим примјерима све радње су представљене референцијално. Такве будуће радње ова конструкција временски детерминисе указујући на онај временски одсјек у будућности, у односу на моменат говора, у коме ће се вршити/извршити дата радња исказана у предикату. Овдје се разликују посљедња два примјера — ту се глаголом у предикату не исказује будућа радња, како је то у прва четири примјера исказано обликом футура првог. Овдје се у предикатима исказује модалност, различито у сваком примјеру. У првом случају, тј. у шестом примјеру, облик презента је употребљен у модалном значењу, у другом случају је модални глагол *моћи* у облику презента са допуном у облику инфинитива. Иако, дакле, немамо футурске облике, и ове модално исказане радње имају будућу временску перспективу у односу на моменат говора⁸; зато је и у овим примјерима временска детерминација изражена истом конструкцијом — *на + акузатив*. Тако се употребљава ова конструкција и кад треба да се исказе да ће се радња поновљати у будућности у једном интервалу који означава именица са значењем годишњег доба: *На лето* ћу ићи сваки дан на базен.

Међутим, за детерминацију будућних неререференцијалних радњи служи и конструкција *у + акузатив* — уп.: *У њролеће* ћемо одлазити на плажу, а *у јесен* ћемо се враћати: А поново ћу *на лето* доћи к вама. Овдје се именица са значењем годишњег доба употребљава неререференцијално: означава временски интервал који се понавља.

Иста конструкција јавља се и при транспоновану презента, кад се овим обликом исказује будућа радња. Тако је у сљедећим примјерима.

(5)

1. Враћамо се *на њролеће* (ТВБ 1, 6. 12. 98, у 19 сати).
2. *На њролеће* наши фудбалери одлазе у Бразил (Разг.).
3. *На лето* идемо на европско првенство (Разг.).

У недостатку већег броја примјера не може се са сигурношћу тврдити да је ова конструкција и једино могућа у овоме случају. Ипак, може се сматрати да је најчешће ова конструкција у употреби.

Употреба конструкције *у + акузатив* као временске одредбе за будућу референцијалну радњу није сасвим искључена. То се може илустровати сљедећим примјерима.

⁸ Милошевић 1982, 10.

(6)

1. Удаћу се у *џролеће* (Разг.).
2. Марко ће се оженити у *јесен*. (Разг.).
3. Вратићу се у завичај у *џролеће* (Разг.).

Поставља се питање има ли какве разлике између ових реченица и сличних у групи (4), да ли на плану будућности ове двије конструкције имају исту функцију у детерминисању глаголске радње. Разлика постоји и може се утврдити. Конструкција *на + акузатив* јавља се кад се именицом указује на с а с в и м о д р е ђ е н о, конкретно годишње доба, на годишње доба њоме именовано које слиједи после момента говора. Тако би се у првом примјеру из групе (4) акузативна конструкција замијенила генитивом са одредбом *сьедећи*: А поново ћу доћи *следећег леша*. Конструкција *у + акузатив* у примјерима из групе (6) не детерминише будућу радњу на исти начин: овдје се њоме исказује да ће се радња (из)вршити у вријеме именовано у тој конструкцији, али то вријеме није одређено, не каже се да ће то бити први временски одсјек означен датом именицом годишњег доба. Сходно овоме, ова конструкција би се могла замијенити генитивом са детерминатором који не подразумејева одређеност. Тако би трећи овдје наведени примјер гласио: Вратићу се у завичај *једнога џролећа*⁹.

На основу овдје наведених примјера може се запазити још једна разлика међу овим акузативним конструкцијама. Конструкција *у + акузатив* дозвољава увођење детерминатора уз именицу којим се из временског простора исказаног именицом издваја мањи одсјек, док конструкција *на + акузатив* не дозвољава такво омеђавање. Овакву могућност прве конструкције потврђују седми примјер из групе (1) и шести примјер из групе (3): Кад је у *касну јесен* напуштао варош, Абидага је поново сазвао старешине; У *рано џролеће*, на ливади расте шафран (...).

Одавно је уочено да се семантичка категорија времена уобличава ослањајући се увелико на семантичку категорију простора. То се за временску употребу конструкција *у + акузатив* и *на + акузатив* и изричито наглашава¹⁰. Међу овим конструкцијама, када оне имају службу просторне детерминације глаголске радње, постоји разлика. М. Стевановић за конструкцију *на + акузатив* истиче да се овом конструкцијом именује „место завршетка (...) или се само претпоставља да се то кретање завршава на површини некога појма, односно на његовом горњем крају или се што ставља на горњу страну чега“¹¹, док акузатив с предлогом *у* „означава завршетак кретања, односно усмереност у

⁹ Овакву интерпретацију овјерили су ми у усменом разговору академици Милка и Павле Ивић, бивши сарадници Института за српски језик САНУ, као и др Мирослав Николић, садашњи сарадник Института.

¹⁰ Ивић 1958, 152. Подробно се о уобличавању семантичког модела временске детерминације уз ослањање на модел система за изражавање просторних односа говори у књизи Пипер 1997.

¹¹ Стевановић 1991, 408.

унутрашњост појма с именом у акузативу, у границама, односно међу деловима, или на ограниченем простору онога што тај појам значи¹². У овој разлици међу двије анализиране конструкције која се огледа кад оне врше службу одређивања мјеста вршења радње може се тражити извор разлике и кад оне временски детерминишу радње.

Анализа језичких факата дозвољава да се изведе следећи закључак. Конструкција у + акузатив и на + акузатив у реченици врше временску детерминацију глаголске радње у смислу директне локализације. Између осталих, у овим конструкцијама јављају се и именице које значе годишње доба. Када се ове конструкције уобличавају са неком од ових именица, избор конструкција није слободан, већ се заснива на критеријуму који је помало необичан у српској синтакси падежа. Наиме, када се детерминишу радње које припадају прошлости у односу на моменат говора, досљедно се јавља конструкција у + акузатив. Само у једном случају могућа је употреба друге овдје разматране конструкције — у случају који је уочио Ђура Даничић: ријеч је ипак о ријетком изузетку. И када се детерминишу садашње неререференцијалне радње, употребљава се досљедно конструкција у + акузатив. Конструкција на + акузатив употребљава се за детерминацију будуће референцијалне радње (и радње која се понавља у једном интервалу који означавамо именицом годишњег доба). Овдје је именица употребљена референцијално: њоме се потпуно идентификује онај временски одсјек у будућности у коме ће се (из)вршити нека радња. Кад се у овој конструкцији именица годишњег доба употребљава неререференцијално, кад се указује само на чињеницу да ће вријеме вршења будуће референцијалне радње представљати временски одсјек који се именује датом именицом без одређивања који је то одсјек у бесконачном циклусу понављања, онда се употребљава конструкција у + акузатив. Конструкција у + акузатив употребљава се и за именоване годишњег доба као временског интервала који се понавља при временској детерминацији будућних неререференцијалних радњи.

ИЗВОРИ

- Андрић 1 — Иво Андрић, *Жена на камену*, Нолит, Београд 1962.
 Андрић 2 — Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Слово Љубве, Београд 1978.
 Вук, 1898 — [Вук Караџић] *Грађа за српску историју нашега времена и живојих најзначајнијих поглавица*, Београд
 Киш — Данило Киш, *Башта, њејео*, БИГЗ, Београд 1972.
 Маринковић — Маринковић, *Биологија за 3. разред средње школе*, Београд 1996.
 НИИ — НИИ, *Недељне информативне новине*, Београд
 Топић — Б. Топић, *Биологија за 1. разред средње школе*, Београд 1996.
 Туцаков — Ј. Туцаков, *Лечење биљем*, Београд 1990.
 Црњански 1 — Милош Црњански, *Сеобе 1*, Нолит, Београд 1973.

¹² Стевановић 1991, 414–415.

Црњански 2 — Милош Црњански, *Сеобе 2*, Нолит, Београд 1973.

ТВБ 1 — *Телевизија Београд*, први програм

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Даничић 1858 — Ђура Даничић, *Србска синџакса*. Написао Ђура Даничић. Део први, Београд
- Ивић 1958 — Милка Ивић, *Систем предлошких конструиција у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог XXII, Београд
- Ивић 1971 — Милка Ивић, *Квесионар за употребу падежа у савременом српскохрватском језику*, Зборник МС за филологију и лингвистику 14/1 (Нови Сад), 159–171
- Маретић 1931 — *Грамајика и сџилистџика хрватскога или српскога књижевног језика*. Друго поправљено издање. Написао Т. Маретић, Загреб
- Милошевић 1982 — Ксенија Милошевић, *Обиљежавање будућности у српскохрватском језику*, Књижевни језик 11/1, Сарајево
- Новаковић 1894 — Стојан Новаковић, *Српска грамајика*, Београд, Друго издање, Београд
- Пипер 1997 — Предраг Пипер, *Језик и џросџор*, XX век, Београд
- Стевановић 1991 — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синџакса*, пето издање, Београд
- Танасић 1996 — Срето Танасић, *Презениј у савременом српском језику*, Београд
- Танасић 1999 — Срето Танасић, *Семантика глагола и иџеративности*, Јужнословенски филолог LV

Р е з ю м е

Срето Танасић

ВРЕМЕННОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ КОНСТРУКЦИЙ *НА + ВИНИТЕЛЬНЫЙ* И *У + ВИНИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ* ПРИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ОБОЗНАЧАЮЩИХ ВРЕМЕНА ГОДА

В настоящей статье автор рассматривает распределение конструкций *у + винительный падеж* и *на + винительный падеж* — при существительных, обозначающих времена года.

Распределение этих конструкций в современном сербском языке зависит: а) от временной принадлежности глагольного действия к-торое они определяют, б) от того представляют ли действие референциально или же неререференциально.

Минувшие, референциальные и неререференциальные, действия — определяются конструкцией *у + винительный падеж*. Конструкцию же *на + винительный падеж* используют только для определения прошлого действия которое является будущим *по отношению к определённом времени* в прошлом.

Кконструкция *у + винительный падеж* используется и для определения *настоящих неререференциальных действий*; настоящие же референциальные действия, как правило, не определяются этими конструкциями.

Будущие референциальные действия и повторяющиеся действия — определяются конструкцией *на + винительный падеж*, когда существительное обоюначает конкретное время года, то есть когда она употреблена референциально.

Когда же существительным не отмечается конкретное время года, т.е. когда оно употреблено нерезеренциально, для определения времени будущих резеренциальных действий — тогда используют конструкцию *у + винительный падеж*. Ту же конструкцию используют и для того, чтобы отметить время года, в к-ром будет повторяться и глагольное действие.

МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О РЕЧИМА ИЗВЕДЕНИМ ОД ИМЕНА ОДН. ПРЕЗИМЕНА ПОЗНАТИХ ЛИЧНОСТИ

Реч је о образовањима типа *вуковац–вуковски*, *хегелијанац–хегелијански* и сл.

1. Познато је да се у нашем језику не може тако лако, као на пример у немачком, 'направити' реч по потреби и у сваком тренутку а да то не изазове, у најбољем случају, подсмех саговорника, слушаоца или читаоца. Отпор према кованицама и неологизмима већи је у нас него према туђицама, што потврђују многобројни примери типа *авион* (а не *самолёт*, као код Руса¹), *лифџи*, *музика*, (*музички*) *инструмент*, *џејоратив* (а не *дизало*, *глазба*, *глазбало*, *јогрднаца*, како је код Хрвата)², *телевизија* (а не *Fernsehen* [уп. fern 'далек(о)' и sehen 'видети'], како је у немачком), *шипореш* (у свакодневной комуникацији, а не *шиедњак*, што траже школа и језикословци, а што се јавља само у текстовима који се одликују хиперграматичношћу) итд.³ Због тога отпора имамо, са појавом нових технологија и производа, поплаву речи страног, претежно англосаксонског порекла, као што су *миксер*, *џејер*, *џејцер*, *софтвер*, *џосџер*, *хардвер* и стотине других, не само техничких (уп. нпр. рогобатан израз *џаблик рилејнс* и сл.). Наравно, лексички фонд српског језика не богати се само позајмљивањем одн. преузимањем речи из других језика, већ и творбом речи по неком у нашем језику продуктивном моделу, нпр. *џојачивач*, *џрслушкивач*, *усисивач* (за прашину), *џонишијивач* (карата у аутобусу)⁴ или, ваљда најновије, *разграђивачи* (масти), *избељивач* (за рубље), који се својом

¹ Лексема *самолёт* може се, додуше, пронаћи по речницима (нпр. у М, где је потврђена примером из дела Јована М. Јовановића из 1928. г.), али не и у савременом књижевном и народном језику.

² „Посебан отпор изазива хрватска склоност к неограниченом грађењу кованица, нагло ојачана ... после успостављања независне Хрватске“ (Клајн 1996:41).

³ Из овога никако не би требало закључити да у српском језику нема новијих кованица које су се већ одомаћиле (као нпр. *гласноговорник*) или су на путу да то постану (нпр. *заговорник*).

⁴ О им. *џонишијивач* и сличним изведеницама уп. Николић (1977:30–36). Шире о девербативима са суфиксом *-ач* в. Киршова (1988), нарочито стр. 38–59.

творбеном структуром уклапају у велику породицу именицама на *-ивач* (*оснивач, њрекривач, њоказивач* итд.), а ова у још већу фамилију именица на *-ач* (*бројач, возач, њливач*, којој се однедавно прикључио и *штѡмѡач*)⁵.

2. Чини се, ипак, да нема лексичке категорије у којој се нове речи творе тако лако и тако често, тако рећи без икаквог отпора изворних говорника и компетентних стручњака, као што је случај с именицама за означавање лица које заступа, подржава, наставља, пропагира, проучава и сл. учење, дело, идеје, схватања, програм одређене, по нечему значајне или познате личности из прошлости и садашњости (или особе која подражава, опонаша нечији стил и сл.), а поготову с придевима којима се казује да нешто (неко) има својства, особине карактеристичне за неку познату личност (од чијег је имена придев изведен), односно за њено дело. Именице и придеви (као и одговарајући прилози) наведених и сродних значења (од којих нека нису обухваћена датом дефиницијом) постају у новије време све фреквентнији, нарочито у есејистичком, публицистичком и новинарском стилу.⁶

Именице изведене од имена (заправо, много чешће, од презимена) таквих личности творе се, по правилу, суфиксом *-ац* (и композитама), а придеви (и прилози) суфиксом *-ски* (и композитама). Различити модели творбе оваквих именица и придева (одн. прилога) могу се свести на четири основна:

а) творенице изведене непосредно од основе имена одн. презимена, тј. простим суфиксима *-ац* одн. *-ски*;

б) творенице изведене истим суфиксима од присвојног придева (или, друкчије посматрано, сложеним суфиксима *-овац/-инац* одн. *-овски/-ински* од именске основе);

в) творенице изведене од основе имена/презимена сложеним суфиксима *-анац* или *-инац* одн. *-ански* или *-ински*;

г) творенице изведене од основе имена/презимена сложеним суфиксом *-ијанац* одн. *-ијански*.

3. а) Првонаведени именички модел – *имс/презиме + -ац* – није продуктиван; засведочен је, и то ретко, пре свега код словенских презимена с присвојном придевском морфемом *ов* одн. *ин*, тако да се може третирати и као подврста другог модела (*Вук–Вуков–вуковац*):

брѣжњѣвац О, *ѡлѣхановац* О, *сѡѡхановац* [: Стаханов] М; *лѣњи-нац* О, *мичурѡнац* С. Уп. и *неождѡновац* О.⁷

⁵ О новим променама у лексичком корпусу нашега језика в. Клајн (1996).

⁶ На бројне нове примере придева и прилога изведених од „индивидуалних“ презимена указује Оташевић (1994).

⁷ Списак извора из којих се наводе примери налази се на крају чланка. Прозодјски лик примера, из извора у којима је он дат, најчешће није мењан (М, С, К, приручници). Примере из осталих извора (А, ИК, О) акцентовао је аутор, премда често за то није имао довољно података (у питању су речи са основом коју чине имена из различитих страних језика).

Овим примерима можемо додати и *августѿйнац* / *аугустѿйнац* ('католички редовник реда светог Августина') Е М, *калвѿйнац* С, у којима се можда морфема *ин* перципира као део суфикса: *-ин-ац* (уп. *августѿ-ов-ац* Е)

Стевановић (1975) и Хрв. граматика (1997) немају примера ове врсте, а Бабић (1991:73) наводи само *аугустѿйнац*.

б) Знатно је више потврда за придеве мотивисане таквим презименима, и то не само оних типа *бакуњински* С, *брѣсњевски* О, *ждановски* О, *лењински/лењински* С (Ткалец/Лалић, Крлежа), *ледновски* прил. О, *мичурински* С, *обломовски* прил. С (Р. Домановић), *сиѿхановски* прил. М (Политика 1944), *чеховски* О и сл.⁸, него и оних мотивисаних именима одн. презименима друкчијег типа, нпр.: *бајронски* К, *волѿерски* М, *дидгенски* С, *дракѿнски* С М, *ѣзойски* М К, *ѣкљидски* С, *микеланђелски* прил. С, *мухамедски* М, *назорски* С, *најолѿнски* С (Нехајев, К. Георгијевић, Јонке, Крлежа, О. Бихаљи-Мерин), *сокрајски/сокрајски* прил. М (Грол) (и *иредсокрајски* М), *хераклијски* М, *хѿмерски/хѿмерски* М, *шѣксѿирски/шѣксѿирски* М; *вѣрѿерски* С (Јб. Недић), *донкихојски* М, *донкихојски* прил. М, *кирјањски* / *кирјањски* С, *кирјањски/кирјањски* прил. С и сл. Уп. и *иосѿчѣгѣвѿрски* О, *ирѣхѿмерски* О.

Овај тип творбе придева најуобичајенији је у случајевима потпуне или делимичне апелативизације имена, као нпр.: *Голијаѿ* ('име личности из Библије') – *голијаѿ* (фигуративно 'горостас, цин') – *гѿлијѿски/голијаѿски* ('циновски') М, *Дон Жуан* ('личност шпанске средњовековне приче') – *донжуан* ('заводник, женскар') – *донжуански* М, *донжуански* прил. С, *донхуански* С ('заводнички') и сл. Уп. и *дракѿнски* ('окрутан') С и др. Бабић (1991:377) каже да су „придјеви *ахасвѣрски*, *ајѿлѿнски*, *донкихојски* ... изведени ... додуше од именица које означају одређенога појединца, али придјеви обично не значе да се што односи на тога појединца (Ахасвера, Аполона...) ... него се односе на свакога Ахасвера, Аполона ..., што би се могло писати ахасвер, аполон ... као што се већ пише *донжуан*“.

Стевановић (1975:547) наводи *дракѿнскѣ мѣре*, *најолѿнскѣ одвѣјнѿстѿ* и *лењинскѣ лѿгику*, констатујући да је извођење „наставком -ски ... обичније у случају са страним речима“, док Бабић (1991:377) примећује како је „карактеристично ... да су у свима [таквим придевима – М. Н] у основи страна имена“. Презентирана грађа (Бабићева и наша) показује да је заиста готово увек тако.

4. а) Основни именички модел је онај који се изводи преко привојног придева личног имена одн. презимена суфиксом *-ац*, дакле *Вук–Вуков–вуковац*:

арисѿѿѿеловац М, *бајроновац* С, *бѣрнѿијајновац* С, *војиславовац* [: Војислав Илић] С (Б. Поповић, М. Цар)⁹, *волѿѣровац* С, *вѿковац*

⁸ Уп. и *ѿушкински*, *сиѿљински*, *шургеѣвски* (Бабић 1991: 377).

⁹ Занимљиво је да се у обе потврде јавља нешто необичнији придевски лик *Војиславов*, а не *Војиславѣв* (као у придеву *војиславѣвски*, в. ниже).

[: Вук Караџић] М С, *врангеловац* [: Врангел, генерал] Е, *вучићевац* [: Тома Вучић Перишић], *гандијевац* М, *гарибалдијевац* М, *дарвиновац* [: Дарвин] С, *декартовац* С, *дионизијевац/дионизијевац* С, *ђаковац* [: Милоје Ђак, Вуков пример из М], *единовац* (уп. и *единовшићина*) О, *езојовски* М К, *ејкуровац* С, *јунговац* О, *кањиновац* М, *карађорђевац* [: Карађорђе] М, *карађорђевићевац* [: Карађорђевић] М, *квислинговац/квислинговац* С, *конфучијевац/конфучијевац* М, *ласаловац* [: Ф. Ласал] С, *лућеровац* М, *маоџејунговац* О, *марковићевац* [: С. Марковић] С, *мајтошевац/мајтошевац* С, *мачековац* [: В. Мачек] С, *милетићевац* [: С. Милетић] С, *најолеџновац* М, *недићевац* [: Милан Недић] С, *ничеовац* [: Ф. Ниче] С, *негошевац* С, *обреновићевац* П, *ишићевац* М (С. Јовановић), *ијџоновац* [: Ј. Јовановић Пижон] М, *ироновац* [: Пирон, филозоф] М, *илајџоновац* М, *радићевац* М, *ранковићевац* ИК, *регановац* О, *сократијевац/сократијевац* М, *шолстојевац* О, *фрџдовац* М, *хегеловац* М, *хердеровцац* О, *хитлеровац* М итд.; *џугашвилијевац* О; *ајнштајнџовац* М, *ајнштајнџеровац* О, *неоилајџоновац* С, *ипредсократијевац* М итд.¹⁰

У нашој грађи имамо засведочене десетине оваквих примера, али само један изведен од имена мушког лица III деklinације (типа *жена*): *дражсинац* [: Дража Михаиловић] С (Д. Ћосић). Овај творбени модел редак је и код апелативних именица м. рода типа *судија*: *јајинац/јајинац* [: папа] М.

Изгледа да је и у овом случају обичнија форма са редупликацијом посесивног суфикса: *дражсинацац* (драж+ин+ов+ац) С (В. Дедијер, Ж. Конфино)¹¹ и *дражсинаовски* С (уп. и *дражсинаовшићина* С – М. Ристић), што помало подсећа на присвојне придеве типа *брајшовљево*, *мушевљево*, *синовљево* и сл.

Истога су типа творбе и сличног значења именице којима се означава припадност некој вери, верској секти и сл.:

јисусовац, *мојсијевац*, *мухамедовац* (па и *немухамедовац*).

¹⁰ Сличнога су или истог значења именице изведене од презимена (понекад и од имена) познатих личности страним суфиксом *-ист(а)*, нпр.: *дарвинист(а)*, *дегелист(а)*, *лењинист(а)*, *макијавелист(а)*, *марксист(а)*, *ишјагдрист(а)*, *илајџонист(а)*, *фрџдист(а)*, *ијџонист(а)* итд. Мада заступљен већим бројем примера, овај творбени модел никако се не може сматрати продуктивним, јер је, како то примећује С. Бабић, „већина изведеница са суфиксом *-ист* заправо преузета из страних језика“ (1991, 324). Осим тога, у основи ових именица је готово увек страног име (Бабић 1991). У грађи којом располажемо, а за коју се никако не би могло рећи да је мала, од домаћих засведочено је одраније једино *војиславист*: Јакшић [Милета] је почео певати као војиславист (Ј. Скерлић, РСАНУ, s. v.), а тек недавно, из новинарско-политичког жаргона, и *слобиста* (: Слоба [Милошевић]) О одн. *ајнштајнџиста* О. Уп. и *ишјидист(а)*, *ишјидист(а)* ИК.

¹¹ Сродан овоме је и лик *владиновац* 'онај који је уз владу; присталица владине политике' С (Т. Ђукић, М. Марјановић, М. Павићевић, В. Петровић). Уп. и одговарајући придев: *владиновски* С (Наше доба 1890; Скерлић). 'Регуларно' *владинач* С потврђено је само једним примером (Браник 1887), док придев *владиначки* уопште није засведочен!

Именица *вѹковац* означава у савременом језику и ђака, добитника дипломе „Вук Караџић“¹², као што је и *нобеловац* 'добитник, носилац Нобелове награде'.

Стевановић (1975) не наводи примере за именице м. р. мотивисане присвојним придевом изведеним од имена/презимена одређеног лица, Хрв. граматика (1997:309) има неколико, а Бабић (1991:74–75) више примера типа *Кончаревац – кончаревац*, *Нобелов – нобеловац* одн. *назоровац*, *мајтошевац*, *ујевећевац* и сл. али ни код њих нема потврда за творенице типа *дражжинац*. Бабић, додуше, сврстава међу „остале суфиксе на *-(а)ц*“ и *-ин(а)ц* (1991:83–84).

б) И код придева је најзаступљенији онај модел који подразумева посредство присвојног придева, дакле *Вук–Вуков–вуковски*:

ајншијајновски О, *александровски* [: Александар Карађорђевић] С (М. Ристић), *андрићевски* О, *аристидићевски* М (и прил. *аристидићевски* М), *арманијевићевски* О, *бајроновски* С (М. Цар), *бајроновски* прил. С (М. Зечевић), *бакуњиновски* С (и прил. *бакуњиновски* С), *бекећевски* О, *бодлоровски* О, *борхесовски* О, *бранковски* [: Бранко Радичевић] С, *брџњевљевски* О, *брџићевски* О, *вијоновски* [Ф. Вијон] О, *вѹјслављевски* С (Матош), *волићевски* С (Н. Петровић), *вѹковски* М (Белић), С (Андрић, М. Стевановић, Ј. Поповић, И. Кеџмановић), *гандијевићевски* О, *гѣтѣовски* О, *зѣгољевски* С, *дѣвидовски* прил. О, *дѣлијевићевски* О, *дѣнѣићевски* К, *данићевски* К, *дѣкартѣовски* К, *дѣмановићевски* О, *еуклидѣовски* С (уп. и *еуклидѣовићина* С), *јаџићевски* С, *калајевићевски* С, *камијевићевски* О, *канѣићевски* М, *карађорђевићевски* С (Скерлић, М. Лесковац), *карађорђевићевски/карађорђевићевски* С (Давичо), *колумбовски* С, *конфѹџијевићевски* С, *конфѹџијевићевски* С, *кѣчићевски* С, *лѹићевски* С, *маџѹранићевски* С, *мајновски* О, *мајрковски* О, *мајтошевски/мајтошевићевски* М С, *маѣковски* С, *мејѣрниховски* С, *микеланђеловски* С, *микеланђеловски* прил. С, *милеровски* О, *милејићевски* С, *милошевски* С, *мојсијевићевски* М С, *моѣарѣовски* О, *мухамедовски* М, *најѣолеѣновски* С М (С. Ђурић, Ј. Поповић, М. Лазаревић, В. Јелић), *недићевски* С, *николајевићевски* С, *ничеовски* (Скерлић, Ж. Симић) С, *нобеловски* (В. Глигорић) С М, *нѹшићевски* С, *нѹшићевски* прил. С, *њѣгошевски* М, *дѣвидијевићевски* М, *дрвеловски* ИК, *ѣирандѣловски* М, *ѣушкиновски* О, *радићевски* М, *русѣовски* С (под 'нагост'), *сѣрѣићевски* О, *сѣкрајѣовски/сѣкрајѣовски* О (уп. и *ѣредсѣкрајѣовски* М), *раблѣовски* О (и прил. *раблѣовски* О), *стѣрчевићевски* О, *ѣићѣићевски* О, *ѣосѣићѣићевски* О, *хѣгеловски* М, *хѣраклићевски* М, *хѣићлеровски* М, *хѣраѣићевски* М, *фрѣдѣовски* прил. М, *шѣксѣићевски/шѣксѣићевски* М; *антићкастировски* О, *антићѣобрѣновићевски* О, *антићѣићевски* О, *антићхришћѣовски* С, *дѣмарковски* С, *неѣвѹковски* С, *неохѣгеловски* С, *новѣоканѣићевски/новѣоканѣићевски* М С, *ѣрекѣолумбовски* Е, *ѣрейѣколѣумбовски* О, *ѣромилѣшевићевски* прил. О итд.

Врло су чести и овакви придеви изведени од имена литерарних јунака, митолошких личности и сл., нпр. *вѣрѣићевски* М, *донѣкићѣов-*

¹² У београдском жаргону *вуковци* су били и физички радници који су се скупљали код Вуковог споменика и чекали да им неко понуди какав посао.

скѣ О, *јаговскѣ С*, *керемѣуховскѣ/кѣремѣуховскѣ М*, *ѡбилићевскѣ М*, *облѡмовски прил. М*, *расколѣниковскѣ О*, *сизифовскѣ М*, *фаусѣтовскѣ М*, *хамлеѣтовскѣ М*, *хѣркуловскѣ М* и сл.

Овај модел постао је толико продуктиван да се придеви овога типа не изводе само од имена одн. само од презимена, него и од једног и другог, заједно, нпр. *жилвѣрновскѣ О*, *мохамедѣлијевскѣ О*, *робертѣрѣдфордскѣ О*, *салвадорѣдѣлијевскѣ О*, *сесилдемѣловскѣ О*, *франѣјозѣѣфовскѣ М*¹³; *остѣайбѣндѣеровскѣ О* и сл.

Уп. и *модријѣновскѣ О*, од окрѣне обличке основе *Модријан* (Модријани – *Модријаниј*-а) одн. *чаушѣсковскѣ О*, од окрѣне обличке основе *Чаушеск*- (: *Чаушеску* – *Чаушеску*-а итд.), поред регуларног *ѡстѣичаушѣскуовскѣ О*.

Од (през)имена м. рода на *-а* можемо овде навести само три потврде са сложеним суфиксом *-ин-ски*: *каѣфкинскѣ О*, *крѣлежѣинскѣ С*, *нѣколѣинскѣ* [: кнез Никола и Никола Пашић] *С*. С друге стране, засведочено је само *кирјѣњевскѣ С*, *кирјѣњевски* прил. *С*, али не и очекивано *кирјѣњински*.

5. Трећи модел представљају именице творене од основе имена одн. презимена сложеним суфиксима *-анац* или *-инац*, као и придеви (прилози) изведени од основе аналогним суфиксима *-ански*, *-ински*.

Како су у наше, тзв. историјско време мушкарци доминантни на јавном плану, то су и сви досад наведени примери изведени од имена одн. презимена мушких особа. Ипак, било је у историји жена које су и на том плану значиле много, као што су, нпр., аустроугарска царица *Марија Терезија* или британска краљица *Викѣторија*. За разлику од доминантног мушког модела *Вук–вуковац–вуковски*, у речима изведеним од женских (през)имена немамо суфикс с одговарајући посевивном морфемом *ин* (нпр. **викѣтор-иј-ин-ски*), већ суфикс са морфемом *ан* – *ански*: *викѣтор-иј-ан-(а)ц* одн. *викѣториј-ан(а)ц*; *викѣториј-ански*, (*марија)ѣтерезиј-ански*.

С друге стране, по овоме моделу имамо и неколико примера изведених од презимена мушких особа:

а) *мухамедѣанац С* (са више потврда); *ничеѣанац С* (уп. и *ничеани-зам В*. Глигорѣћ, *С*); *мирчеѣанац О* [: *Мирчеа?*]; *стѣарчевѣћѣанац М* (*Михиз*);

бenedикѣћѣинац М (поред *бenedикѣћѣовац М*); *гарибалѣћѣинац М* (поред *гарибалѣдијѣевац М* и *гарибалѣдовац С*);

б) *мухамѣдѣанскѣ С*, *нѣчеѣанскѣ С*; *стѣарчевѣћѣанскѣ М*;

бenedикѣћѣинскѣ М, *јакѣдѣинскѣ М*; *гарибалѣћѣинскѣ М* (поред *гарибалѣдовскѣ С*).¹⁴

¹³ Од имена аустријскога (аустроугарског) цара Франца Јозефа изведен је и придев по првом моделу (типа *сокрајѣски*): *франѣјозѣѣфскѣ М* (Андрѣћ), поред *франѣјѣдѣефовскѣ М*. (в. и белешку бр. 14).

¹⁴ Посебно су занимљиви придеви *јозѣфѣинскѣ С* одн. *франѣјозѣфѣинскѣ М*, према којима не стоје (не бар засведочене) именице *јозѣфинац* одн. *франѣјозѣфинац*. *С*

Очигледна је, бар кад су у питању домаћа мушка (през)имена, слаба продуктивност овога модел, и то у оба своја подмодела.

6. Знатно је заступљенији, а и занимљивији, творебени модел који имамо у именица изведених од основе имена одн. презимена сложеним суфиксом *-ијанац*, одн. у придева (прилога) изведених од основе аналогним суфиксом *-ијански*.

Међу релативно добро засведоченим примерима има и оних из текстова добрих писаца, па и лингвиста:

а) *беконијанац* О (уп. и *беконијанство* О), *бодлеријанац* О (уп. и *бодлеријанство* О), *борхесијанац* О, *брехијанац* О, *волтеријанац* М (уп. и *волтеријанство* Ј. Дучић, М), *неокафкијанац* О, *крлежијанац* О (уп. и *антикрлежијанац* О, *некрлежијанац* О), *ласалијанац* С [: Ласал], *месмеријанац* С [: Месмер], *пиронијанац* М [: Пирон], *сџрајфордијанац* О, *хумболијанац* (из једног лингвистичког часописа), *шекспиријанац* О;

б) *борхесијански* О, *брехијански* О, *вагнеријански* О, *вергилијански* О, *јунцијански* О, *кафкијански* ИК О, *кафкијански* прил. О, *крлежијански* С, *крлежијански* прил. С, *моцартијански* О, *орвелијански* О, *рафаелијански* О, *рузвेलтијански* О, *хегелијански* М (*младохегелијански* О, *неохегелијански* С), *шекспиријански* О и сл.

Уп. и *корбизијански* О (поред *корбизијевски* О), од окрњене обличке основе *Корбиз-* (*Le Corbusier*).

На прилично високу продуктивност овога творбеног модела указује не само број наведених примера већ и чињеница да их је већина из (нај)новијег времена. Прозодијски лик је попуно типизиран, како код именица, тако и код придева.

7. а) Морфемска и творбена анализа одн. објашњење начина настанка примера из т. 3 (*брежњевац*, *сокрајски*) и т. 4 (*вуковац*, *вуковски*) не задаје никакве проблеме. Тако се, нпр., морфемском анализом именице *вуковац* из т. 4. добија ЛЕКСИЧКА (КОРЕНСКА) МОРФЕМА + СУФИКСАЛНА ПРИДЕВСКА МОРФЕМА (и то она која служи за творбу присвојних придева) + СУФИКСАЛНА ИМЕНИЧКА МОРФЕМА, дакле: *вук+ов+(а)ц*. Могле би се навести стотине именица изведених суфиксом *-(а)ц* и хиљаде придева изведених суфиксом *-ов (-ев)*, што значи да они спадају међу најпродуктивније суфиксе у нашем језику.

Творбеном анализом долазимо до основе *вук* и сложеног суфикса *-ов(а)ц/-ев(а)ц* одн. *-овски/-евски*.

б) Да ствари ни у овој категорији не буду сасвим једноставне, побринула су се, данас још увек ретка, именичка образовања типа *Цр-*

друге стране, јавља се *јозефинизам* Е С и *францјозефинизам* М, можда под утицајем многобројних именица типа *дарвинизам*, *калвинизам*, *лењинизам*, *маринизам*, *сџаљинизам*, *шовинизам* и сл., у којима је *ин* (ин-изам) део творбене основе, или, вероватније, према немачком *Josefinismus*. Различити ликови на *-из(а)м* као што су *александринизам* М, *волтеријанизам* М, *гарибалдинизам* М, *конфуцијанизам* С, *конфучијанизам* М, (*францјозефинизам* и сл. показују да ни прилике у речи изведених од (през)имена страним суфиксима нису једноставне.

њанскијевац и све фреквентнија придевска типа *црњанскијевски*, настала од презимена придевског порекла и придевске деklinације. Она се у творбеном погледу од претходно наведених разликују посебно тиме што се изводе (сложеним суфиксима *-ев(а)ц* одн. *-евски*) од пуног презимена, а не од основе, дакле: *Црњански* + *евац* → *црњанскијевац*¹⁵ (са *ј* из хијата); *црњанскијевски* (Николић 1998:12–13), *горкијевски* (*Горки+евски*) М С и сл.¹⁶ Иако је од основе имена овога руског писца *горк-* (уп. ген. *Горк-ог(а)*, дат. *Горк-ом(е)*, инстр. *(с) Горк-им*) засведочен посесивни придев *Горков* (уп. и *Вронсков*, *Мушицков*, *Црњансков* – Милановић 1962:121–122), придеви типа *горковски* данас су неупоредиво ређи од оних типа *горкијевски*.¹⁷

Полазећи од *Горк-ов*, могућна је и друкчија творбена интерпретација придева *горкијевски*, тј. као *горк+ијевски*. Питање је, међутим, може ли се уопште говорити о самосталном суфиксу *-ијевски*, који иначе не помиње консултована научна и стручна литература, будући да се морфемски низ *и-(ј)-ев-ск-и* јавља само код придева изведених од (през)имена на *-и* (регуларно и обавезно у типу *Ријли* – *ријлијевски*, факултативно у типу *Горки* – *горкијевски*), а не и од (през)имена на сугласник или самогласнике *-о*, *-а*.

в) Ствари сасвим друкчије стоје у анализи примера из шесте групе, оних типа *крлежсијанац*, која се с претходном слаже бар по томе што такође није једноставна. Што се морфемске анализе тиче, можемо, наравно, *крлеж* третирати као коренску морфему¹⁸, али је питање како извршити сегментацију фонемског склопа *-ијанац*. Намеће се као могуће решење *иј* + *ан* + *(а)ц*, али се таква анализа не може сматрати потпуно регуларном. Тачно је да су у нашем језику *ан* (уп. *букв-ан*) и *(а)ц* (уп. *џис-ац*, *стир-ац* и др.) творбене морфеме, али шта је са *иј*?! Како не можемо рећи да се нека реч састоји од тих и тих морфема и 'остатка', остаје нам као могућност да *ијанац* анализирамо као *ијан* (уп. *груб-ијан*) + *(а)ц*. Међутим, суфикс *-ијан* имамо углавном у речима с придевском основом (*грубијан*, *добријан*, *мудријан*), што није случај с примерима типа *крлежсијанац*. Уз то, ваља нагласити, *-ијан* је непродуктиван суфикс, док је именица на *-ијанац* све више.

Јасно је из досадашње анализе да именице типа *крлежсијанац* нису творене по неком од уобичајених граматичких модела и граматички овереним средствима. Настале су врло вероватно аналогичном према регуларно твореним именицама типа *Аустралиј-анац*, *Бел-*

¹⁵ Творбено је још занимљивија именица *жџириновац* (и *антижџириновац*, *џрожџириновац*) (: Жириновски) О, са основном *жџиринов-* и суфиксом *-(а)ц* (као *брџењевац*).

¹⁶ Посреди је, очигледно, аналогича према придевима типа *валеријевски*, *макаршијевски*, *макијавелијевски*, *мусолинијевски*, *џрислијевски*, *салијеријевски* и сл. (све О). В. и код Стевановића (1975:266).

¹⁷ У текстовима појединих језичких стручњака може се наћи придев *чомскијевски*, иако и презиме овога лингвисте има деklinацију придева одређеног вида, дакле *Чомски* – *Чомског(а)* – *Чомском(е)* итд. (као *Вронски* – *Вронског(а)* и сл.).

¹⁸ За наше разматрање небитан је могући друкчији резултат дијахроничке морфемске анализе презимена *Крлеж-а*.

гиј-анац, *Индиј-анац*, *Сицилиј-анац* одн. *карџузиј-анац* (: *картузиј-а*), *несторџиј-анац* (: *Несториј-е*), *џекелиј-анац* (: *Текелиј-а*) сл., и то тако што се у наведеним и сл. примерима део основе (*иј*) перципира као део суфикса, па долази до појаве перинтеграције: *картузиј-анац* → *картуз-ијанац*. Као што се и суфикс *-анац* јавља претежно у речима странаго порекла, тако и перинтеграцијом добијени суфикс *-ијанац* имамо готово увек уз имена стране основе.¹⁹

г) *Mutatis mutandis*, све ово што је речено за именице типа *крлеџијанац* важи, ако је тачно, и за придеве (прилоге) типа *крлеџијански*. Из придева типа *венецијански*, *србијански* одн. *викџоријански*, (*марија*)*џерезијански* или, пре, из оних типа *карџезијански* (: *Cartesi-us*, *картезиј-ан-ац*, *картезиј-ан-ство*), *несторџијански* (: *Несториј-е*, *несторџиј-ан-ац*, *несторџиј-ан-ство*), *џрезвиџеријански* и сл., добијени смо перинтеграцијом суфикс *-ијански* (*несторџиј-ан-ски* → *нестор-ијански*), што је онда послужило за творбу придева од имена у чијој основи немамо *иј* – *кафкијански*, *крлеџијански*, *орвелијански* итд.

У примерима типа *крлеџијанац* и *крлеџијански* имамо само-сталне (сложене) суфиксе *-ијан(а)ц* и *-ијански*. У консултованој српској и хрватској граматичкој и творбенојезичкој литератури именички суфикс *-ијан(а)ц* наводи се само у Бабићевој *Творби ријечи* (1991: 83–84), у пододељку „Суфикси на *-(а)ц*“. Једна верзија тога одељка објављена је 1978. г. у виду чланка у XXIII књ. „*Нашег језика*“ (стр. 175–186) под називом „Творба именица суфиксима на *-(а)ц*“.²⁰ Аналогни сложени придевски суфикс *-ијански* не помиње ни Бабић, а не наводе га ни Маретић (1963), Стевановић (1975) одн. Хрв. грам. (1997). Између форманата *-ијан(а)ц*, *-ијански* у анализираним примерима постоји потпуни паралелизам, па их треба и третирати на исти начин – као сложене суфиксе.

д) Ако и у придевима типа *горкијевски*, *џрњанскијевски* и сл. имамо евентуално сложени суфикс (в. т. 76), у овом случају *-ијевски*, онда се и он може објаснити процесом перинтеграције, нпр. *Риџли+ев-ски* → *риџли-јев-ски* → *риџл-иј-ев-ски* → *риџл-ијевски*, а онда и *горк-ијевски* и сл. Како је оваква интерпретација у случају придева типа *горкијевски* непоузданија него код именице типа *крлеџијанац* и придева типа *крлеџијански*, то није сигурно да се може говорити и о (сложеном) суфиксу *-ијевски*.

8. а) Што се тиче стандарднојезичког статуса појединих од наведених модела, који такође није једноставно и поуздано одредив, мислимо да он проистиче из претходне анализе. Тако бисмо на прво место у хијерархији наведених модела ставили онај који је и код именице и код придева најраспрострањенији, а то је *Вук-вуковац-вуковски*.

¹⁹ То важи и за именице другачијег значења, уп. код Бабића (1991:83, 84) *Венецијанац*, *Марсијанац* одн. (*џрно*)*бурзијанац*.

²⁰ Бабић не објашњава начин настанка овога суфикса, што је у складу са синхрониским приступом грађи примењеном у његовој књизи.

б) Не бисмо могли оспорити ни стандарднојезички статус моделу *Сокрајт–сокрајтски*, али је он дефектан утолико што је ограничен пре свега на страна (през)имена и што се по њему ретко изводе именица на *-ац* (осим од презимена са морфемом *-ов* и *-ин* придевског порекла). Прво ограничење важи у великој мери и за модел репрезентован примерима типа *Ниче–ничеанац–ничеански* одн. *Бенедикт–бенедиктинац–бенедиктински*.

в) Судаћи по томе што је у Речнику САНУ *крлежјински* упућено на *крлежијански* (а уз то је и боље засведочено), а у Речнику МС *хегелијански* изједначено са *хегеловски* (додуше, само са потврдом за *хегеловски*), и модел *Хегел–хегелијанац–хегелијански* одн. *Крлежа–крлежијанац–крлежијански*, о којем је у овом прилогу било највише речи, могао би се у нормативној граматици прихватити као регуларан. Истина је да смо при његовој анализи говорили о привидно нерегуларном начину творбе (суфиксима које стандардне граматике не углавном не помињу), али би се то могло рећи и за многе друге творнице (нпр. *йонишћивач* : поништавати) или морфолошке облике (нпр. *йењатти се*, са коренском морфемом из презента итд.). Посебно је тешко тражити приклањање именица одн. придева изведених од (през)имена мушких личности са наставком *-а* у ном. сг. моделу који подразумева посредство присвојног придева, јер је он, у томе случају, врло непродуктиван. Могло би се, заправо, рећи да за *крлежијанац – крлежијански* има више оправдања него за *хегелијанац – хегелијански*.

г) Најспорнији је у овоме тренутку стандарднојезички статус придева типа *црњанскијев(ски)* и, засад ретких, именица типа *црњанскијевац*, с обзиром на то да су овакве речи изведене од презимена која су заправо поименичени придеви одређенога вида. Оне су, очигледно, настале аналогijом према образовањима типа *Вук–вуковац–вукoвски* и сл., и то из потребе. Понекад је заиста досадно и заморно понављање типа *романи Милоша Црњанског, стил Милоша Црњанског, реченица Милоша Црњанског* итд., што је према нормативној граматици једино исправно (наиме, ни само *романи Црњанског* није допуштено), па писци (нарочито есејисти) прибегавају придеву на *-ев(ски)* као у стотинама других случајева. Уз то, није чак ни семантички потпуно исто *стил Милоша Црњанског* и *црњанскијевски стил*. Постоји, дакле, логично и прихватљиво објашњење и образложење за употребу ликова типа *црњанскијевац, црњанскијевски*. Да ли је то довољно? По неким мишљењима – јесте. Тако Милановић (1962:123) за образовања типа *Горков, горковски* одн. *Горкијев, горкијевски* каже да „нису никаква вештачка творевина у језику, иако на први поглед могу изгледати као таква“. Осим тога, додаје он, „овакве придевске речи налазе [се] и код Љуб. Стојановића, познатог језичког стручњака, и код Иве Андрића, чије велико уметничко дело краси и језик којим је остварено, а једном придеву (*Вронсков* од *Вронски*) није ништа замерила ни Исидора Секулић, која је увек живо неговала чистоту књижевног језика“. С друге стране, Стевановић (1975:266) истиче да се придевима типа *Горков, Црњансков* и сл. „још увек претпоставља и мора претпостављати означавање припадности лицу означеном поиме-

ниченим придевом на -и његовим обликом генитива: из *Слика Мусоргскога* (боље него из *Мусоргскијевих Слика*) ...²¹ Из овога, помало неспретно формулисаног става проистиче закључак да се ни образовањима типа *црњанскијевац*, *црњанскијевски* – упркос њихове релативне фреквентности, поготову у неким стручним и сл. функционалним стилловима – не би могао признати статус виши од супстандардног, бар за сада, тј. док постојећа граматичко-морфолошка и деривациона правила не буду толико нарушена да се морају уводити нова или модификовати важећа.²²

ИЗВОРИ

- Е *Мала енциклопедија Просвета*, Београд 1978.
- ИК Иван Клајн, *Речник нових речи*, Матица српска, Нови Сад 1992.
- К Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1990.
- О Ђорђе Оташевић, *Нове речи и значења у савременом српском језику*, Београд 1997, докторска дисертација у рукопису.
- М *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, фототипско издање Матице српске из 1982. г.
- С *Речник српског књижевног и народног језика*, књ. I–XV, Институт за српски језик – Српска академија наука и уметности, Београд 1959–1996.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1991 Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Nacrt za gramatiku*, drugo izdanje, Zagreb.
- Киршова 1998 Маријана Киршова, *Nomina agentis u nomina instrumenti у српском и руском књижевном језику*, Подгорица.
- Клајн 1996 Иван Клајн, „Лексика“, *Српски језик на крају века*, Београд, стр. 37–86.
- Маретић 1963 Prof. Dr T[omislav] Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće izdanje, за штампу priredili Mate Hraste i Pavle Rogić, Zagreb.
- Милановић 1962 Б[ранислав] Милановић, Деклинација поименичених придева, *Наш језик*, књ. XII/3–6, Београд, 105–123.
- Николић 1997 Мирослав Николић, О изведеницама типа *усисивач*, *Наш језик*, књ. XXIII/1–2, Београд, стр. 30–36.
- Николић 1998 Мирослав Николић, Црњанскијев(ски) црни хумор, *Језик данас*, бр. 6, Матица Српска, Нови Сад, стр. 12–13.

²¹ Занимљиво је да овде Стевановић допушта посесивни генитив самога презимена (без имена одн. без атрибута), што је у извесној колизији с правилима употребе овога падежа изложеним у његовој књизи *Савремени српскохрватски језик, II*, Београд 1974, стр. 181–187.

²² Није, на жалост, увек лако одредити када је прави тренутак за то. Тако се пре само две године аутор ових редака, у полушаљиво интонираном чланчићу објављеном под насловом *Црњанскијев(ски) црни хумор* (Николић 1998), помало подсмеввао употреби ликова попут *црњанскијевац*, *црњанскијевски*. Сада му се већ чини да можда неће проћи много времена па да подсмеху буде изложен подсмехивач.

- Оташевић 1994 Ђорђе Оташевић, *Садржај речника неологизама*, Наш језик XXIX/5, Београд, стр. 306–317.
- Стевановић 1975 М[ихаило] Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнojeзичка норма)*, I, треће издање, Београд.
- Хрв. грам(атика) Eugenija Barić – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, II. promijenjeno izdanje, Zagreb 1997.

S u m m a r y

Miroslav Nikolić

ON WORDS DERIVED FROM NAMES OR SURNAMES OF CELEBRITIES

The paper deals with formations like *vukovac-vukovski*, *krležijanac-krležijanski* and the like words derived by the suffix *-ac* (and compousite suffixes), or by the suffix *-ski* (and compousite suffixes). The author points at the high productivity of certain word-formation models, their grammatical regularity and their normativistic status.

ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ
(Београд)

О ОБЛИЦИМА КОМПАРТИВА ПРИДЕВА НИЗАК

У чланку се, са лингвистичког и нормативистичког аспекта, говори о дублетном компаративу придева *низак* — *нижи* и *нискији* — и констатује да нема принципских препрека за прихватање и другога наведеног облика у књижевни језик (уз евентуалну семантичку диференцијацију).

1. (а) Граматика књижевног језика је одређена: двосложни придеви са завршетком *-ак*, *-ок*, као и неки са завршецима *ан*, *-ек* и *-ел*, своје компаративе граде „додавањем наставка (*-ји*, *-ја*, *-је*) на крају основу, добијену одбацивањем крајњег слога од облика основног придева“. отуда — „једино правилан“ однос: *висок-виши*; *дубок-дубљи*; *широк-шири*; *крајњак-крајњи*; *илињак-илићи*; *низак-нижи*...¹

Велики *Речник САНУ* (књ. 15, Београд, 1996), под одредницом *низак*, *ниска*, *ниско*, изричито констатује: „(комп. *нижи* некњ. *нижји*)“ и дефинише укупно 17 главних значења овога придева, од којих скоро сва имају и по неколико нуззначења, класификованих у сваком главном значењу под *а*, *б*, *в* итд. А када даје примере у којима се налази облик компаратива (и суперлатива), тај облик је увек онај који се у граматикама дефинише као „једино правилан“ — *нижи*, *-а*, *-е*.

Сигурно због чињенице што обрађује грађу са подручја целокупног некадашњег српскохрватског језика, овај речник у самом одредничком исказу истиче да је компаратив *нижи*, при чему наводи као неправилан један пример (са суперлативом) у којем се појављује наставак *-ји* иза основе: *Нај нижја од њих [жујанија]*. *Дукља граничила је с грчком обласћу драчком код Бара*. Пример је узет из језика дела Фрање Рачког *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga...* (у Већу 1861), где се — иако у тексту писаном књижевним језиком — и могао појавити као дијалектизам из нештокавског у језику аутора.²

Колико год био разумљив овакав приступ опонирања књижевног *нижи* према некњижевном *нижји*, не може се оправдати чињени-

¹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд, 1986, стр. 254 (т. 245. в).

² Ф. Рачки је рођен 1828. у Фужинама, Горски Котар, а живео је у Сењу, а касније и у Ђакову и Загребу, на кајкавском терену, дакле.

ца што се у овоме речнику за неке друге примере овога типа, на пример за *висок*, као некњижевни пандан књижевном облику *виши*, *-а*, *-е* наводи и облик компаратива са *-ји* из нештокавског супстрата: *вишији*, и облици из штокавског дијалекатског супстрата: *високији*, *високиши*, *височији* и *вишљи*, док за придев *низак*, према књижевном компаративу *нижи*, *-а*, *-е* није забележен, ни као књижеван ни као некњижеван, облик компаратива *нискији*, *-а*, *-е*.

(б) *Речник Мајнице српске* (књ. 3, Нови Сад — Загреб, 1969), под одредницом *низак*, *ниска*, *ниско*, такође изричито констатује: „(комп. *нижи*)“ и наводи 6 главних значења, многа са подзначањима. У складу су са дефиницијом облика компаратива и примери реченица са облицима компаратива и суперлатива, дакле, увек: *нижи* и *најнижи*. Квалификација „(комп. *нижи*)“, с обзиром на нормативну природу овога речника, и с обзиром на његов обим, природно подразумева одбацивање других облика (онаквих какве даје велики Речник САНУ) као некњижевних. За семантички опозитум овога придева — *висок*, овај речник (Књ. 1, Нови Сад — Загреб, 1967) наводи: „(комп. *виши*, дијал. *височији* и *вишљи*)“.

2. А у језику превода Голсвордијеве *Саге о Форсайтима* („Промисла“, Београд 1952, стр. 176) одличног znalца и енглеског и српског језика Михаила Ђорђевића нашао сам и следећи пример:

— Ја бих волео да се вратимо у Енглеску, мамице; сунце је сувише врело.

— Врло добро, мили мој. Чим будеш био у стању да путујеш. — И он се одмах осетио боље и — *нискији*.

Компаратив придева *низак*, *ниска*, *ниско*, употребљен са семантиком не *физичког* својства, већ са семантиком *моралног* својства преводилац је употребио у „неграматичком“ облику *нискији*.

Енглески оригинал (J. Galsworthy, *The Forsyte Saga*, Duckworth & Co, 1992, p. 652) ових реченица гласи:

„I'd like to be back in England, Mum, the sun's too hot.“

„Very well, darling. As soon as you're fit to travel.“ And at once he felt better, and — *meaner*.

Овде се, сада, могу поставити два питања. Прво, зашто преводилац није употребио за енглески придев *mean*, па и за његов компаратив *meaner*, одговарајући му српски придев *ћравога* значења него се определио за лексему *ћренесенога* значења? И друго — зашто није употребио несумњиво граматички облик компаратива употребљеног придева, тј. облик *нижи*, који прописују све нормативне граматике, и — за њима — и речници нормативног карактера?

Да се определио за *йраво* значење, преводилац је на располагању имао, у датоме контексту, синонимне лексеме: *unworthy, inferior, poor, selfish, vicious*, које, на пример, даје *The Shorter Oxford English Dictionary* (Oxford, 1964), односно српске придеве, опет за дати контекст, *бедан, јадан, йодао* и др., са *йравим* значењем, које дају наши енглеско-српскохрватски речници.

Наравно, ово питање, прво, лингвиста (и граматичар) вероватно не може постављати преводиоцу, као што га не може постављати ни писцу. Дословна (права) или фигуративна (пренесена) употреба речи ствар је слободног избора сваког говорника, па и писца, одн. преводиоца једног уметничког текста. Рецимо, ја бих се определио за право значење речи коју бих употребио.

3. Друго питање, међутим, у домену је и граматичаревог интересовања. И то са два аспекта: (а) лингвистичког и (б) нормативног. Реч је и о *шумачењу* појаве једног облика у систему који је нормативна граматика сасвим одређено утврдила, а он се, видимо, овде јавља у облику дијалектизма (урбаног или традиционалног), и о *йрејоруци* која се тиче управо исте оне нормативне граматике која је, ипак, у основи целине језичког израза самога преводиоца.

(а) Лингвистички аспект. — Одлучивши се за превод енглеског придева *mean* и његовог компаратива *meaner* на српски придев и његов компаратив *низак*, *нискији* фигуративно употребљен, преводилац је пошао линијом отклањања амбигвитета у језичком изразу, што је природна тежња језика. То је учинио ипак релативно изузетним у језичким системима разједначавањем³ у — *морфологији*. По његовом језичком осећању реченица са компаративним обликом придева би била:

*И он се одмах осетио боље и — *нижи*

— била би значењски амбивалентна. Јер компаратив *нижи* могао би у датом микроконтексту имати два значења, *йраво*: „осетио се [да је] *нижег* раста“ и *йренесено*: „осетио се [да је] *морално нижи*“. Отуда његов исказ:

И он се осетио одмах боље и — *нискији*.

Иако ређе заступљено, овакво решење значењског конфликта не мора бити неоправдано са аспекта унутарјезичких односа. Наиме, грађа коју наш језик има у области многих придева са формантом *-ак* указује да се и без потребе значењског разједначавања ови придеви врло често, управо — лексички одређено, јављају са могућностима два облика компаратива, оним са *ји* и оним са *-ији*.

³ Једно од таквих семантичких разједначавања остварених средствима парадигме, дакле, морфолошки јесте оно које видимо у односу *sg. небо* : *pl. небеса*, и *sg. чудо* : *pl. чуда* : *pl. чудеса*, које се наводи у нашим граматицама (в. М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I, Београд, 1986, стр. 227–228).

Тако *РСАНУ* (2, 1963; 3, 1965 и 5, 1968), на пример, наводи:

— за *виџак*, *-џика*, *-џико* компаратив *виџиџи* (и неправилно *виџчиџи*);

— за *горак*, *-рка*, *-рко* компаратив *горчи* и *горчиџи*;

— за *жидак*, *-џика*, *-џико* компаратив *жиџиџи* и *жиџи*.

РМС (4, 1971; 5, 1973), на пример, наводи:

— за *џлиџак*, *-џика*, *-џико* компаратив *џлиџи*;

— за *редак*, *-џика*, *-џико* компаратив *реџи*;

— за *славак*, *-џика*, *-џико* компаратив *слаџи*.

И — за књижевни језик, по комбинованом констатовању ова два речника, у истој формантској категорији (*-ак*), па, дакле и са истим — књижевнојезичким статусом су и (а) *џлиџи*, *реџи*, *слаџи*, *виџиџи* и (б) *горчи* и *горчиџи*, *жиџи* и *жиџиџи*.

4. (б) **Нормативни аспект.** — Овај ће аспект бити изражен само применом принципа који се може утврдити у приступу најважнијих организованих докумената нормативне природе. Наведена два речника сигурно су у њиховој сфери. И, на основу грађе којом су ти речници располагали, јасно је да су одређену врсту *системске џравилности* нашли у *лексичком регулисању* употребе појединих облика. То значи — у појединачном регулисању, регулисању од лексеме до лексеме. Поједностављено речено, и на примеру неког другог придева показано, рецимо, није вероватно да ће говорник изрећи

(а) реченицу: Петар је био *виџи* од Павла — са придевом *физичког* квалитета и

(б) реченицу: *Петар је био *височиџи* од Павла — са придевом *моралног* квалитета.

А врло је вероватно да ће говорник изрећи

(а) реченицу: Петар је био *ниџи* од Павла — са придевом *физичког* квалитета и

(б) реченицу: Петар је био *нискиџи* од Павла — са придевом *моралног* квалитета.

Сасвим је извесно да би просечни говорник са подручја београдског језичког израза изрекао

(а) реченицу: Данас је ниво реке Саве *ниџи* него што је био јуче — као што је извесно и да никада не би изрекао

(б) реченицу: *Данас је ниво реке Саве *нискиџи* него што је био јуче.

У светлу горе наведених паралелизама *жидак* : *жиџиџи* // *жиџи*, *горак* : *горчи* // *горчиџи*, једина системска „правилност“ овде је „правилност случаја“, ако то није *contradictio in adjecto*. А по свој прилици — јесте. Али је системска правилност и — унутарјезичка основа семантичке диференцијације.

5. Уосталом, описи генерација граматика карактеришу се неодређеним атрибутом „неки“ кад говоре о придевима „с крајњим слоговима *-ак*, *-ок*“.⁴ То у аспекту нормирања језика оставља и одређене слободе граматичару који, кроз неки од институционализованих приступа, може дати препоруку за увршћивање појединачне језичке црте у књижевнојезички инвентар.

За ово, природно, потребно је ићи двема линијама: прво — унутарјезичком (лингвистичком) линијом, коју сам ја пратио у т. 3, и друго — екстралингвистичком (дистрибутивном) линијом, која је заснована на довољној грађи из конкретног језичког контекста, одн. аналогних примера исте категорије. Ово друго, у најпотребнијем обиму, пратио сам у т. 4.

Отуда — за увођење дублетног облика компаратива придева *низак* (*нижи* // *нискији*), онаквог какав већ постоји за придеве *горак* (*горчи* // *горчији*), *жидак* (*жићи* // *жићкији*) и др., принципски нема озбиљне препреке. Подршку, најзад, увођењу облика *нискији* (уз постојање облика *нижи*) чине и многобројни компаративи на формант *-ији* типа *крейкији*, *љуйкији*, *кройкији*, *убогији*, који се у модерном језику употребљавају уместо архаичних компаратива *крейчији*, *љуйчији*, *кרוичији*, *убожјији*.⁵

Њихов компаратив се са историјскога гледишта, наравно, не може изједначити са компаративом придева типа *низак*, *илићак*, *жидак*. Наиме, тај се компаратив гради додавањем наставка на *ју*ну основу *крейк-*, *горк-*, *љуйк-*, *кройк-*, *убог-*, и то, по свој прилици, примарно наставка *-ји* (који је касније супституисан наставком *-ији*).

Али њихова је морфофонолошка одлика управо очуван основински аломорф: *крейк-*, *љуйк-*, *кройк-*, *убог-*, као што је и у компаративу добијеном од пуне основе *нискији* (за разлику од компаратива *нижи*, добијеног од окрњене основе *низ-* + *-ји*) очуван неизмењен основински аломорф *ниск-* (: *ниж-*). Уз евентуалну описану семантичку диференцијацију, ово би био и додатни морфофонолошки чинилац увођења датог облика у систем дублетних облика.

S u m m a r y

Živojin Stanojčić

ON THE COMPARATIVE FORMS OF ADJECTIVE *NIZAK*

Author is analyzing the linguistic and distribution conditions of appearance of adjectival comparative from *niskiji* instead of *niži*, or the parallel use of first one with the latter. The linguistic conditions are connected narrowly with the semantic ones, since the analyzed form *niskiji* occurs with the meaning of moral quality, not the physical one: *I one se osetio odmah bolje i — niskiji* (= And at once

⁴ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I, Београд, 1986, стр. 254–255.

⁵ Ibid., стр. 254–255.

he felt better, and — *meaner*). By author's opinion, the distribution conditions are based on the lexical „rule“, i.e. on the rule of „individual case“ and on the support of a large number of forms like *krepkiji*, *ljupkiji*, *krotkiji*, *ubogiji*, which replaced the archaic forms: *krepciji*, *ljupčiji*, *kročiji*, *ubožiji*, what was stated already in grammars. As the problem of standardization is concerned in the case of form *niskiji* as a parallel form with the form *niži*, author does not see any serious obstacle in accepting it in standard language.

НИКОЛА РОДИЋ
(Институт за српско језик САНУ, Београд)

ПОСТУМАН И ПОСТУМНО ИЛИ ПОСТХУМАН И ПОСТХУМНО

У чланку се говори о пореклу, значењу, употреби и стандарднојезичком статусу придева *ïosïyuman/ïosïxyuman* одн. прилога *ïosïyумно/ïosïxyумно*.

Већ дуже времена намеравам да се осврнем на овај придев и прилог и на обе његове форме које се употребљавају у савременом књижевном језику. Оне се најчешће јављају у научним текстовима, књижевноисторијским студијама, историјским расправама, правним текстовима и сл., и то у значењу „посмртан/посмртно“. Приметио сам њихову двоструку употребу, у зависности од аутора. Међутим, ипак преовлађује облик *ïosïxyумно*. Када сам као лектор неких студија, књига или зборника покушао да интервенишем, најчешће сам наишао на отпор. С друге стране, код оних који су писали *ïosïyумно*, а то су класични филолози и неки са класичним образовањем, лектори су интервенисали и *ïosïyuman/ïosïyумно* замењивали придевом/прилогом *ïosïxyuman/ïosïxyумно*, мислећи да су они погрешили, тј. да је највероватније схваћено као да је испуштено *x*. Најсвежији такав пример је промена коју налазимо у недавно изишлој *Енциклопедији српске историографије* (Београд 1997) у одредници *Петар Скок*, коју је обрадио Александар Лома, професор класичне филологије на Филозофском факултету у Београду, стоји *ïosïxyумно* ум. *ïosïyумно*: „Круну научног стваралаштва С. представља постхумно издати тротомни речник српскохрватског језика, (...)“. Кад већ помињем Скока, и класичног филолога Лому, да споменем и Милана Будимира, који свој рад *Mariani*, написан пре двадесетак година, а објављен постумно, започиње овако: „*Petar Skok, arbiter balkanologiae, u svom postumnom (grafija posthumus pripada poznoj vulgarnoj latinštini na osnovu paretimologije sa humus a jedino ispravan klasičan oblik glasi postumus) delu Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika s. mòre*¹ *navodi i prividni derivat *Morjani.*“

У редовима који следе покушаћу да објасним како је дошло до овога мешања, односно замене облика *ïosïyuman/ïosïyумно* обликом *ïosïxyuman/ïosïxyумно*.

Одмах желим да кажем да је у питању средњовековна параетимологија. Наиме, облик *ѿосѣуман/ѿосѣумно* изводи се од латинског суперлатива *postumus*, и то од придева *posterus* = будући, следећи, чији је компаратив *posterior*, *-ius* = каснији, потоњи, а који је имао два суперлатива: *postremus* = последњи, крајњи и *postumus* = 1. последњи, нпр. *postuma spes* = последња нада и 2. дете рођено после очеве смрти, посмрче. Тако кажу латинске граматике и речници. Дакле, од овог суперлатива настао је и супстантив *postumus*, *-i*, м. = посмрче. Од овог другог значења, тј. „дете рођено после очеве смрти, посмрче“, пренело се значење и на дела објављена после смрти аутора. Тако имамо да се за песме или приповетке, или романе или било које друго дело написано за живота аутора, а објављено после његове смрти каже *ѿосѣумно објављено*. То се касније пренело и на додељивање разних награда, диплома или одликовања. Тако је неко и *ѿосѣумно одликован*, значи после смрти.

Будући да се овде ради о нечему објављеном после смрти, то се у средњем веку, у средњовековном латинском, па преко хуманиста, параетимолошки повезивало са *humus*, *-i* ж. = земља, односно *post* = после + *humus* дало је *posthumus* и значило је „после смрти“, односно „после упока“, тј. полагања у земљу. Тако је облик *posthumus* почео да замењује првобитни облик *postumus*.

Какво је стање у европским језицима и шта о овоме налазимо у њима.

У енглеском језику је *Posthumous* и има неколико значења, првобитно за дете рођено после очеве смрти (1668) и др. Дакле облик *Posthumous* се јавља од 17. века, и то у параетимолошкој форми (упор. *The Oxford English Dictionary*, sub *Posthumous*).

У француском језику јавља се такође облик са *x*: *posthume* < лат. *posthumus*, и то са два већ навођена значења која је преузео из латинског. Готово у сваком француском речнику каже се да тај облик одражава лажну етимологију повезану са *humus*, евоцирајући смрт (упор. *Grand Larousse*, sub *Posthume*; *Lexis, Dictionnaire de la langue française*, sub *voce*, где се даје и година прве употребе — 1491, а у значењу „посмртно дело“ 1680; исту потврду као у *Lexis*-у имамо и у речнику *Grand Robert*, sub *posthume*).

У немачком језику имамо другачији случај него у енглеском и француском. У немачком Дудену наводе се два облика: са *x*: *posthum* и облик без *x*: *postum*. За први се каже да се пише под утицајем народне етимологије повезане за *humus* од лат. *postumus*, а за други да се употребљава у научном језику (упор. *Duden, Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprachen*, sub *posthum* и *postum*).

У другим романским језицима ситуација је другачија. И италијанском језику сви речници доносе један облик, и то правилан, наслеђен из латинског језика, који гласи *postumo*, који, између осталог, значи „дело објављено после ауторове смрти“ (упор. *Palazzi, Novissimo Dizionario della lingua italiana*, s. v.).

Исто тако у румунском језику имамо облик без *x*: *postum* (упор. Vasil Breban, *Dicționar general al limbii române*, Букурешт 1987, sub voce, где се каже да је реч преузета из француског *posthume*, од лат. *posthumus*, са истим основним значењима. Исто објашњење даје и Академијин *Dicționarul explicativ al limbii române*, Букурешт 1975, sub voce).

У шпанском језику такође имамо облик без *x*: *postumo*, *ma* (de lat. *postumus*): (...) *Hijo postumo* = посмрче; *obra postuma* = посмртно дело (упор. *Diccionario de la lengua española*, Real Academia española, Madrid 1970, sub voce), а исто тако је и у португалском: *póstumo* (упор. *Dictionnaire français-portugais, portugais-français*, Dicionários Bertrand, Paris–Lisboa 1922, sub voces).

Од словенских језика ова реч је регистрована у неким речницима западнословенске језичке групе, а спорадично и у јужнословенским језицима.

За чешки језик Травничек у свом речнику даје само ове податке: *posthuma*, ž. z lat. = posmrtné dílo (упор. F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Праг 1952, sub voce).

У словачком језику у Речнику књижевног језика даје се под одредницом *postumus* и облик *posthumus*, а у Речнику страних речи имамо неколико облика: *posthumný* (лат.), са значењем посмртно издани, посмртни, а под *posthumum*, *-huma* s. (лат.) даје се значење „дело издано после ауторове смрти; посмртно“, док под *posthumus*, *-huma* m. (лат.) упућује се на *postumus -ma* m. (лат.) и даје се значење „дете рођено после очеве смрти, посмрче, *posthumus*“ (упор. *Slovník slovenského jazyka, Slovenská Akadémiá Vied*, Братислава 1963, sub *postumus*; M. Ivanová-Šalingová, Z. Maniková, *Slovník cudzích slov*, Братислава 1979, sub vv.).

Словеначки језик има само облик без *x*. У великом Академијином речнику налазимо следеће: „*postúmen*, мна, о, prid. knj. posmertem: *postumna slava* / *postumni otrok*, otrok rojen po očetovi smrti; *postumna izdaja pesmi*; *postumno delo izdano*, uprizorjeno po autorjevi smrti, *postumno*, prisl.: knjiga je izšla *postumno*“ (упор. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, SAZU, Љубљана 1979, sub voce).

У српском и хрватском језику имамо двојство. У историјском речнику ЈАЗУ ова реч није регистрована. У Речнику Матице српске имамо два облика. Придев *посмртуман* долази први и код њега се упућује на *посмртуман*, али се даје и један пример: „Трактат о богу ... дело је постумно и издано први пут у прошлом веку. Петрон.“. Пример је из књиге Бранислава Петронијевића *Историја новије филозофије*, Београд 1923. Познато је да је Петронијевић био класично образован и да је правилно употребио овај облик. Таквих случајева у његово време, а и касније, било је више. Међутим, под *посмртуман* не даје се ниједан пример, што не значи да их није било. Ту се само каже: „*посмртуман*, -мна, -мно а. који је рођен *после очеве смрти*: ~ дете. б. који је објављен, *посмртуман* *после смрти* *писца*: ~ дело, ~ издање“.

Велики речник САНУ није дошао још до слава *п*. Зато сам прегледао грађу која тек треба да се обради. У тој грађи сам нашао неколико примера и за један и за други облик, али их је, ипак, више са *х* него без *х*. Ради потпуне информације навешћу све примере.

А. Постуман: 1. *Надам се да сам ... дао довољно материјала за размишљање њим нашим постумним мудрацима* (Гига Гершић, *После 50 година*, Београд 1912, стр. 102; 2. *Узмимо из ових постумних драма „Лакрдију нашег доба“, једну драму, која је необично одушевела Ива Војновића (...)* (Владимир Черина, *Јанко Полић Камов*, Ријека 1913, стр. 152).

Б. Постхуман: 1. *Владислав ће одиграћи улогу у постхумном њесниковом живоју* (Mieczyslaw Jastrun, *Mickiewicz*, превео Јулије Бенешкић, Загреб 1950, 290); 2. (...) *једни су нас већ заувјек напустили, други трају постхумне дане, који нису бољи од смрти* (Бенешкић, *истио*, 490); 3. *Господе, молим те, за чинио магарећи род (...), који је неиреситани предмет исмјехавања и повод многим оштрцима досјеткама, које су истио тако досадне као и ова постхумна магарећа њесма* (Р. Маринковић, *Прозе*, Загреб 1948, 15); 4. *Тај је прејачао ... у своје хисторијске концепције Микацијево постхумно дјело „Otiogum Croatiae liber unus“* (Ф. Фанцев, *Хрватски илирски прејород јесте наш аутохтон њокрећ*, Хрватско коло XVI, Загреб 1935, 14) и 5. *Кайетан сјомену, како је њо био диван момак и да ће га предложити на постхумно одликовање* (Анте Неимаревић, *Три дана мога свјетскога рајца*, Хрватско коло XII, 251).

Као што се види, примери за *постуман* су један од једног српског писца, а други од хрватског, док су сви примери за *постхуман* од хрватских писаца. Међутим, колико ми је познато, и код једних и код других писаца, као и у научном језику, употребљавају се оба лика, зависно од индивидуалног односа према античности.

У свом познатом *Рјечнику стираних ријечи* Братољуб Клаић *posthumus* упућује на *postumus*, где даје већ позната и напред истакнута значења. То би значило да Клаић предност даје облику *постуман*, *-на*, *-но*. С друге стране, Милан Вујаклија *постумус* упућује на *постхумус*, те даје и облик *постхумни* (лат. *posthumus*), са значењем „посмртни, остао у рукопису после пишчеве смрти, објављен тек после пишчеве смрти“ (упор. М. Вујаклија, *Лексикон стираних речи и израза*, Геца Кон, Београд 1937, sub vv.).

Наши правописи, ни онај двеју матица из 1960. године, ни овај последњи М. Пешикана, Ј. Јерковића и М. Пижурце, немају ове речи у свом речнику, те тако правописом ова реч није прописана, па, према томе, не можемо се ослонити на њих ради одређивања и прописивања употребе облика *постуман* или *постхуман*. Међутим, у трећем, допуњеном издању Правописа српског језика, приручника за школе М. Дешића (Нијанса, Земун 1998) у Речнику је наведен облик *постхумни*, са упућивањем на т. 20, у којој се на крају препоручује: „Сугласник *х* треба писати тамо где му је по пореклу место“. Као што смо видели, у изворном лику нема *х*: *postumus*.

Сматрам да би било правилно држати се старе латинске традиције и писати придев *јосѣуман*, *-мна*, *-мно* и као прилог *јосѣумно*. Међутим, будући да се у нас одомаћио облик *јосѣхуман/јосѣхумно* у ширим круговима српских писаца, књижевних преводилаца, те научних радника, требало би толерисати тај облик. С друге стране, они ма који знају класичне језике и класичне науке, не би требало замерати ако употребе исправан облик *јосѣуман/јосѣумно* у својим радовима. Лектори би требало да знају да то није погрешно одштампан облик, тј. да је неко заборавио да откуца слово *х*. То значи да *јосѣуман* не треба враћати на параetimолошки изведен облик *јосѣхуман*. Мислим да би, опет, лектор који је упућен у ово, требало да интервенише у корист облика *јосѣуман*. И овај мој прилог жели да скрене пажњу на то.

R é s u m é

Nikola Rodić

POSTUMAN OU POSTHUMAN

Dans l'article présent l'auteur traite l'emploi des deux formes, sans *h* et celle avec *h*, dans la langue littéraire serbo-croate. Les deux formes, *postuman* et *posthuman*, ne proviennent pas du même mot latin. Le mot *postuman* vient du superlatif *postumus*, de comparatif *posterior*, *-ius*, tandis que la forme *posthuman* avait été composé dans latin médiéval de *post* et *humus* „après l'enterrement“. L'auteur considère que la forme correcte en serbo-croate doit être sans *h*. Souvent ceux qui ne savent pas l'étymologie de ce mot interviennent dans le texte de l'auteur qui a écrit correctement *postuman*, *postumno* et le 'corrige' en *posthuman*, *posthumno*. L'auteur constate que les deux formes sont en emploi chez les auteurs serbes et croates, s'est-à-dire en serbo-croate.

СЛОБОДАН МАРЈАНОВИЋ
(Филозофски факултет, Ниш)

СКРАЋЕНИЧКЕ СЛОЖЕНИЦЕ И ОРТОГРАФСКА НОРМА

У чланку се, са морфолошког и ортографског аспекта, разматрају различити творбени модели сложеничких скраћеница.

У изузетно активном творбеном процесу у српском језику у последњих тридесетак година — поред стандардних облика: сложеница, скраћеница, изведеница и полусложеница — јавиле су се и скраћеничке сложенице. Њихов број, а нарочито појава више типова и модела, далеко надмашује маргинална позицију и ортографске норме о тим речима у Матичиним правописима, прво из 1960. године, а исто тако и из 1993. Много већи простор овим облицима дат је у Српско-хрватском правопису Р. Симића, а нешто мање у Правопису српскога језика, такође од Р. Симића и групе коаутора.

Типолошка сложеност ових речи у савременој језичкој пракси у избору нашег материјала потврђује оправданост новог приступа тим облицима¹ и упућује на даље успостављање нових ортографских правила те речи.

Ако се пође од онога што Правопис из 1960. садржи и како се нормативно ти облици одређују у њему, то је сасвим јасно. Како је реч о специфичним творбеним облицима, указујемо на неколико важнијих поставки. Прво из старијег Матичиног Правописа: „Нарочито у новије време све више улазе у употребу скраћенице друкчијег типа, које настају када се скраћени делови (по једно слово, један слог, а понекад и цела реч) вишечланих израза слију у једну целину, тј. у једну нову реч: *АФЖ, ЦК, УН, Танјуг, Нама, фискултура*“². М. Стевановић за ове облике каже: „У новије време (се) граде сложенице нарочите врсте. Мислимо на сложенице које постају стапањем скраћеничких делова појединих назива и других израза од више речи, као што су: *Авној, Нама, Нолић, Танјуг, Нин*“. А мало даље Стевановић мисли да су „на тај начин постале и сложенице: *Улук, Коб, Комграј*, па чак и *фискултура* и *Југометал*“³. Узгред, у „Хрватском правопису“ и сарајев-

¹ Симић 1991, 252-253.

² ПСХЈ 1960, 128.

³ Стевановић 1964, 471.

ском „Правописном приручнику“, као и Правопису српског језика М. Дешића такав начин скраћивања није разматран, па никаквог става о томе нема. А Ј. Јанићијевић сматра да „сложене скраћенице понекад настају додавањем морфема неких речи целој речи. То се чешће догађа кад је сложеница настала коришћењем уобичајених сегмената, који имају функцију префикса или суфикса, као што су: *ауџо*, *електро*, *Југо* и др.; на пример: *Ауџо Хрвајска*, *Ауџо-Србија*, *фискултура* (физичка култура), *Југоауџо* итд.“⁴ Теоријски — најадекватније се о томе изјашњава Р. Симић, по коме су то „творбене композиције, а не скраћеничке структуре у првој инстанци“⁵.

За фокус начелног одређења о овоме узећемо супротно гледање Правописне комисије и М. Стевановића. Тиме се суштински дотиче проблем теоријског разграничења самог творбеног механизма ове специфичне категорије. На који начин? Дијаметралан однос упућује на два битна момента. Први, за исте (или сличне) примере Правописна комисија и М. Стевановић употребљавају потпуно различите термине. По Правопису су *УН*, *Тањуг*, *Нама*, *фискултура* сложене скраћенице, а за М. Стевановића су примери *Авној*, *Нама*, *Тањуг*, *фискултура* сложенице („нарочите врсте“). То је крупно несагласје. Јер „сливање“ (по Правопису) или „стапање“ (по М. Стевановићу) иницијалних фонема, односно слогова од истих конституената у *Тањуг*, *Нама*, *фискултура* — у првом случају, означено је „сложеном скраћеницом“, у другом — „сложеницом“ (истина „нарочите врсте“). Тако настаје теоријски проблем: који термин начелно одговара за све ове типове словчаних и слоговних скраћеница, затим — облика од скраћених целих речи? Друго, за потпуно различиту природу творбених елемената: слова, слогова, делова речи или целих речи, што суштински није исто — и Правопис и М. Стевановић начелно уводе различите термине: „сложене скраћенице“ (Правопис), а „сложенице“ (М. Стевановић).

У вези с овим, колико нам је познато, први је озбиљније скренуо пажњу Р. Симић питањем: „да ли стварно могу, и на који начин, у оквир сложених скраћеница бити укључене и нескраћено написане речи“, што се, како Симић каже, „експлицитно тврди другом дефиницијом“⁶ у Правопису? Већим избором примера Р. Симић је (док и Правописна комисија и М. Стевановић региструју само један, и то заједнички пример: *фискултура* — физичка култура) показао да тај творбени модел треба издвојити из „сливања“, односно „стапања“, и да би их ваљало назвати „скраћеничким сложеницама“, што налаже да би их и „теоријски“ и „практично“ требало „третирати“ ... „одвојено од скраћених речи, тј. сложених скраћеница“⁷.

Мноштво примера са овим моделом — за разлику од става Р. Симића да „(а) овај творбени модел у нашем језику није особито про-

⁴ Јанићијевић 1971, 13.

⁵ Симић 1979, 138.

⁶ Исто, 135.

⁷ Исто, 138.

дуктиван; (б) он се ослања на (углавном послератни) језички импорт⁸ — из нашег материјала класификован је у релативно сложена типологију, што је у односу на маргиналну позицију таквог модела („*фискулиура*“ у Правопису, као и „*фискулиура*“ и „*Југомешал*“ по М. Стевановићу) — корпус са више типова и модела. Зато разматрање ове грађе може да буде од користи за теоријско решавање поменутог проблема.

Образовање ових облика подразумева конструкције од целих и скраћених речи са различитим распоредом тих творбених елемената. Према позицији тих делова сачињена су три модела са више типова.

Модел I

1. Тип: цела реч + скраћена реч

Сџаклореклам, Metaltex, Млиниџек, Сџакломонџи, Коџатек, Тексџишлџром, Metalprex.

Овај творбени тип — чији препониран део чини цела реч, а у постпозицији је скраћена реч — сложенички је модел, а не скраћенички. Ако се о стапању и може говорити, онда може бити речи искључиво и стапању семантички потпуно јасних елемената, пре свега — првог творбеног елемента, а исто тако и скраћених облика речи као другог творбеног елемента, чија се идентификација са семантичког аспекта може да утврди потпуно експлицитно, што често није случај са скраћеничким моделима. Семантика, дакле, творбених делова остаје јасна и у новом значењу скраћеничке сложенице, иако је она — облички, семантички, па и прозодијски нова реч.

2. Тип: цела реч + скраћена реч са интерфиксом

Машиномонџи, Машиноџекс, Млиномонџи, Млиноинвџестџи, Бродосџас, Бродокомерџи, Домоинвџестџи, Плиномонџи, Угљенокоџи, Рибоџром.

Још је шири избор примера чији је морфонолошки склоп промењен само за спојник на фуги, што је још један знак да су ово сложенички модели. Начин грађења из првог типа овим је потврђен, али и инован за појаву интерфикса као знака даљег усложњавања творбеног механизма од првог типа.

Трећим скупом примера модел (I) творбе се мења за употребу топонима као препонираног дела.

3. Тип: цела реч (топоним) + скраћена реч

Мораватек, Тоџолакоџи, Шидџиранс, Румаџласџи, Боснаџласџи, Воснакоор, Косовомонџи, Косовоџласџи, Полиџјекоор, Панониџаџласџи.

У вези с овим типом примера јавља се један парадокс. Укупно значење скраћеничке сложенице одређено је семантичком облика скраћене речи, јер је значење првог творбеног дела (иако целе речи) само у домену топонимијске назнаке.

Најширу листу примера у оквиру овог модела чине облици са префиксоидом као препонираним делом. Избор већег броја префиксо-

⁸ Симић 1991, 253.

ида за грађење ових облика показује да њихово коришћење није ни ново, а још мање маргинално. Као активни творбени елементи присутни су још у старогрчком и латинском језику, и то најчешће као препонирани члан сложеница.

Утемељење појма префиксоида у суштинском и термилолошком смислу учинио је Б. Миљорини⁹, а значајнији приступ разграничењу појма префиксоида од префикса чини П. Рогих.¹⁰ Дефинисање појма префиксоида пак мислимо да је најприхватљивије од И. Клајна: „префиксоиди су творбени елементи који као први члан улазе у састав модерних сложеница“.¹¹

Пошто „префиксоиди задржавају значење целих речи“¹² — како каже И. Клајн, то их као такве и представљамо у конструкцији са обликом скраћене речи. Ево прегледа префиксоида у наредном типу.

4. Тип: префиксоид + скраћена реч

Агрокооп, Агропром, Агрохем, Агроџранс, Агрозад, Агроинвест, Антишкор, Антиширос.

Могућност да префиксоиди „образују низове речи“¹³ управо потврђује употреба два прва префиксоида, али исто тако и коришћење наредних:

Енергокомерц, Енергомониј, Енергоконсалти, Енергоинвест, Енергоџтехник,

Veletex, Велеком, па: Елекџроинвест, Елекџромониј, затим: Инџеркой, Инџерград, Инџерграф, Инџерџулиц, па са Југо-: Југоџерм, Југозан, Југодениј, Југореклам, Југоинвест, Југовинили, затим, још већи избор са префиксоидима џермо- и џехно-: Термовениј, Термомониј, Термоинвест, Термоџласиј, Техноџранс, Техноџласиј, Техноград, Техномониј, Техноџублик, Tehnotex, Техноџром, и на крају:

Ferotex, Фероџласиј, Хидромониј, Хидроинвест, Центроџром, Центроџранс.

Фреквенција је, дакле, променљива. Са највећом су префиксоиди: *агро-*, *југо-* и *џехно-*, а са нешто мањом употребом су: *енерго-*, *инџер-* и *џермо-*, док су најмање фреквентни: *елекџро-*, *веле-*, *феро-*, *хидро-* и *центро-*.

Представљени тип са префиксоидом као препонираним творбеним делом показује: 1) да је велики број ових облика образован на овај начин и 2) да је ширина употребе префиксоида врло велика. Њихово учешће са семантичког аспекта је итекако значајно, поготово ако се има у виду да се употребљавају као целе речи. Према томе, колико је за овај облик значајан скраћени део речи, и само значење префик-

⁹ Миљорини 1941.

¹⁰ Рогих 1961–1962, 106–111 и 129–132.

¹¹ Клајн 1978, 188; Поповић 1994, 279–300.

¹² Клајн 1978, 188.

¹³ Исто, 188.

соида није мало. Иако сваки префиксоид организује низове нових речи, он има једно конкретно значење, које са обликом скраћене речи твори облик са новим значењем, акцентом итд., што је и основни разлог да се овакве композиције третирају као скраћеничке сложенице.

Забележен је и један број облика, чији је творбени модел врло тешко класификовати. У грађење тих облика улазе префиксоиди и почетно слово неке речи. Због префиксоида (као „целе речи“) не може се третирати као скраћеница, а опет — појава једне фонеме отежава третман сложеничког типа. То су облици:

Термос, Ферос, Технос, Хемос.

5. Тип: цела реч + слоговна скраћеница

Из врло активне творбене продукције српског језика, забележен је један посве специфичан тип скраћеничких сложеница.

Машиноимпex, Млинрex.

Ови се облици разликују друкчијом структуром постпонираног творбеног елемента. Тај део није скраћена реч, већ сложена скраћеница, у првом облику — слоговна, а у другом — мешовита скраћеница. У првом случају, то су почетни слогови полусложенице — *импорт-експорт*, а у другом — иницијална фонема топонима Пећ, као и први слог речи *експорт*.

Према томе, позицију постпонираног елемента могу — поред облика скраћених речи — да остварују и скраћенице, а да се стога ни значење, ни функција тих облика не наруши.

Модел II

Скраћенички део је у овом моделу у препозицији, а у постпозицији је нескраћена реч. И овај модел је исказан у пет типова.

1. Тип: скраћена реч + цела реч

Велеауџо, Геомашина, Керамешал, Рейрографика;

али и низови скраћеничких сложеница исказани су даље са другим избором препонираног дела од скраћених речи:

Пољомеханизација, Пољопродуцт, Пољопромет, Пољозаједница, Пољосервис, Пољопродуцт, Пољорад, Пољопрема, па са њрго-: Тргометшал, Тргопромет, Тргопродаја, Тргоцентар, Тргосировина, Тргосервис, Тргопрорес, Тргопексцил; затим са уни-: Униаиир, Униметшал, Унипромет, Униградња, Униклима, Униелекиро, и на крају: Хемиремонит, Хемиколор.

2. Тип: скраћена реч + цела реч са интерфиксом

Виброптехника, Графопаиир, Графоптехна, Графопромет, Графосервис, Индуспропрема, Индуспромаптеријал, Индуспросировина, Индуспроградња, Инспалолим, Униоптехна, Униопромет, Хемопродуцт.

Новост, у односу на модел I за ова два типа, јесте у томе да се творба за овакве типове облика знатно активира. У моделу I скраћена реч у постпозицији нема ширу творачку функцију. Напротив, у моде-

лу II скраћени део речи, као препонирани, агенс је разноврсније творбе за образовање више скраћеничких сложеница. У том смислу могу се установити две позиције скраћеничке речи у односу на целу реч: а) детерминативна и б) копулативна.

Шта то значи?

Детерминативни карактер скраћене речи у односу на целу реч јавља се у облицима типа: *гео-*, *хеми/хемо-*, *йољо-*, *џрго-*, *вибро-*, *инстјало-*, *графо-* и *индустјиро-*. То значи да тип механизације, производа, промета итд. директно детерминишу скраћене речи.

Друга потврда активне позиције скраћених делова речи у творбеном процесу ових облика јесте у могућности неких речи да организују низове, рецимо: *йољо-*, *џрго-*, *графо-* и *индустјиро-* у оба типа модела II.

Друга функција скраћених речи проистиче из позиције коју она има у напоредној, односно копулативној конструкцији из које се гради друга група скраћеничких сложеница. Из оба типа то су: *кера-*, *џрго-* и *уни(о)-*. Ово упућује на закључак: избор скраћених речи за творбу из напоредних, односно копулативних конструкција је знатно сужен, па је, самим тим, њихово учешће сведено на творбу појединачних облика, али без могућности грађења низова облика као у претходном типу.

3. Тип: скраћена реч + цела реч (топоним)

Трговарадин, Тргобанай.

4. Тип: скраћена реч ктетика + цела реч

*Беомедицина, Беотехна*¹⁴, *Лескодуван, Мийростјан, Србојроизвод, Србојродуктј, Срболек, Тимоградња, Тимофлора, Пироградња.*

Нова и друкчија позиција топонима забележена је у моделу II, и то са обрнутим распоредом топонима у односу на модел I. Међутим, трећи творбени тип условио је нарушавање правописних правила о писању властитих имена, што није случај с четвртим типом. Стога се може поставити питање: да ли сваки творбени процес увек доводи до правописно прихватљивих типова. Овај из трећег типа модела II — свакако не.

Скраћена реч од ктетика у препозицији облика у четвртном типу не ствара тешкоће бар што се правописних правила тиче о особености имена. За овај тип примера проблем се може јавити на семантичком плану. Код неких облика је идентификација тог скраћеног дела немогућа без увида у опис делатности за ту РО, или без ознаке места где се та РО налази. На пример, у *Пироградња* скраћени део *Пиро-* пре би упутио на пиротехника, пиротехнички, а не на скраћени део града Пирот, што је основа за тај скраћени део.

¹⁴ Николић 1995–1996, 82–87.

Модел III

1. Тип: скраћена реч + скраћена реч

Индустриоинвесџ, Инстјаломонџ, Кемограф, Водомонџ, Бейтонград.

Специфичност овог модела је у томе што су оба творбена елемента скраћене речи. Разлога има више да их ваља издвојити из сложених скраћеница, иако су оба дела скраћеничка. Прво, функција интерфикса, као творбеног елемента, може да буде поуздан знак да је то сложенички модел а не скраћенички. Друго, скраћени делови речи се у творбени процес укључују таквим облицима да су они више од пуког избора неколико слогова. Скраћени делови речи у препозицији: *индустиро-*, *инстјало-*, као и постпонирани: *инвесџ-*, *монџ-* и *граф-* довољни су да се семантички садржај не наруши и да је значење новог облика потпуно јасно.

Отуда, семантика оваквих скраћених делова речи, као творбених елемената, довољан је разлог да се појава интерфикса не третира као формални знак (што би могао да буде ако би тај творбени модел као сложеничка категорија био ван узуса српског језика), већ као веза семантички прихватљивих скраћених делова у оквиру нове речи.

Исто тако и два последња облика *Водомонџ* и *Бейтонград*, без обзира што немају интерфикс између скраћеничких делова, облици су скраћеничких сложеница. Однос и ових творбених елемената је исти као у претходна три примера, а оба скраћена дела речи образују нов облик. И ова два облика — што је очигледно — упућују на сложеничку творбу. У том смислу указујемо на још два факта. Први, препонирани елементи *Водо-* и *Бейтон-* нису именице у првој инстанци, већ скраћени делови речи; први од сложенице „*Водовод*“, други од придева *бейтонски*. Отуда *Водо* из сложенице „*Водовод*“ а из облика „*Водомонџ*“ није истог порекла. У првом случају то је именица *вода*, први елемент за творбу сложенице „*Водовод*“, у другом *Водо-* је скраћени део сложенице „*Водовод*“, и то као први елемент за творбу скраћеничке сложенице „*Водомонџ*“ (монтажа водовода, а не, рецимо — монтажа воде).

Други факат тиче се језичке творбе уопште. Управо два предложена модела творбе (сложенице „*Водовод*“, као и скраћеничке сложенице „*Водомонџ*“) открива широке могућности творбе као процеса у српском језику: творбом једне речи не затвара се процес даљој градњи нових речи. За творбу то је значајно у оној мери у којој је видљиво даље активирање творбеног процеса од једног (образованог) облика за творбу нових облика.

Оба типа облика, и са интерфиксом и без интерфикса, сложенички су творбени модели, јер оба скраћена дела речи образују семантички прихватљиву конструкцију са лексичко-морфолошким одликама самосталних речи.

Да закључимо о скраћеничким сложеницама. Уочљива су три плана:

1. Употреба облика скраћене речи у анализираним примерима најпре са семантичког аспекта упућује на четири решења:

а) према фреквенцији скраћених делова речи у низу облика са могућношћу да се семантички идентификују, јесу свакако: *џранс*, *џурс-*, *комерџ-*, *џијед-*, *инвесиџ-*, *џекс-*, *џџрго-*, *џољо-* итд. Ови творбени елементи су врло активни, а њихова употреба може да се пореди са грчким облицима: *filo-*, *psyho-*, *logos-*, *deto-*, *sofis-*;

б) са мањом фреквенцијом, али семантички лако препознатљиви су и облици чија је употреба свакако под аналошком инерцијом ових првих: *индусџро-*, *инџјало-*, *џјасџ-*, *џјублик-*, *реклам-*, *графо*, *џром-*, *џермо-*, *хемо-*, *монџ-* итд.;

в) неки скраћени облици речи, иако краћи по форми од претходних облика, такође могу да се идентификују са семантичког аспекта, а то су: *кооџ-*, *инџ-*, *гео-*, *уни/уно-*;

г) за један број скраћених речи нужен је увид у шири контекст да би се такав облик идентификовао и да би употреба таквих речи била схватљива и целисходна, а то су скраћени делови: *џек-*, *сџас-*, *град-*, *мед-*.

2. Позиција скраћеног дела речи у укупном гласовном склопу скраћеничке сложенице је, дакле, врло специфична. Иако је за значење скраћеног дела речи врло важна семантика целе речи, ни скраћени део речи није без значаја. Напротив. Не само што се тим значењем спецификује семантика целе речи већ и стога што је избор целе речи — као што се види — врло различит: апелатив, сложеница, префиксоид или топоним односно ктетик.

Из свега изнесеног, дакле, проистичу две позиције скраћеног облика речи као творбеног дела:

а) имају изједначену или подређену позицију у односу на целу реч;

б) скраћени облик је са доминантном позицијом у односу на целу реч од топонима или ктетика, па је за неке облике скраћеничких сложеница скраћена реч примарна за укупну семантику.

Да закључимо.

Изложена грађа, представљена врло сложенем типологијом облика, показује:

1) да ови облици нису ни сложенице, ни сложене скраћенице, већ да су то — скраћеничке сложенице. То је најпре условљено начином творбе, а потом — структуром ових облика, што је нешто сасвим друго од сложеница односно сложених скраћеница;

2) за више типова и модела са различитим распоредом дериватолошких облика у морфонолошком склопу нових речи мора да се успостави адекватна ортографска норма, друкчија од сложених скраћеница или сложеница.

ЛИТЕРАТУРА

- Јанићијевић 1971 — Ј. Јанићијевић, *Предговор*. У: Ј. Зидар, *Речник југословенских скраћеница*, Београд 1971.
- Клајн 1978 — И. Клајн, *О префиксоидима у српскохрватском језику*, Наш језик 23/5 (Београд) 1978.
- Миљорини 1941 — В. Migliorini, „*I prefissoidi*“, *Saggi sulla lingua del Novecento*, Firenze 1941.
- Николић 1995–1996 — М. Николић, *Један експанзивни тип нових сложенеца (Беобанка и сл.)*, Наш језик 30/1–5 (Београд) 1995–1996.
- Поповић 1994 — М. Поповић, *Ка могућој класификацији речи с најчешћалијим префиксима грчког и латинског порекла*, Наш језик 29/5 (Београд) 1994.
- ПСХЈ 1960 — *Правоиc српскохрватског језика*, Нови Сад 1960.
- Рогоић 1961–1962 — П. Рогоић, *Функција предметка у стварању нових ријечи и значења*, Језик 9 (Загреб) 1961–1962.
- Симић 1979 — Р. Симић, *Поводом правописних одредаба о сложенем скраћеницама у српскохрватском језику*, Годишњак Савеза друштава за примењену лингвистику Југославије 3 (Београд) 1979.
- Симић 1991 — Р. Симић, *Српскохрватски правопис*, Београд 1991.
- Стевановић 1964 — М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд 1964.

Резюме

Слободан Марјановић

СОКРАЩЕННЫЕ СЛОЖНЫЕ СЛОВА И ИХ
ОРФОГРАФИЧЕСКАЯ НОРМА

Особенность словообразования в сербском языке проявляется и в следующем: появились совсем новые производные слова. Они выделяются по своей структуре и по составным частям. Это и есть так называемые сокращенные слова. В данной работе автор разбирает их облик и их функционирование.

СТАНА РИСТИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИДЕВА СА ПРЕФИКСИМА *О-* И *ПО-* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду су придеви с префиксом *о-* и *по-* представљени као средства за исказивање прагматичке квантификације и као чланови градационе парадигме.

1.0. У раду ћемо на примеру префиксалних облика позитива и компаратива придева типа: *ћомали*, *ћомаћи*, *ћовелики*, *ћовећи*, *ћоредак*, *ћоређи*, *ћогусћ*, *ћогушићи*, *ћочесћ*, *ћочешћи*, *омален*, *омаћи*, *овелики*, *овећи* и *оредак*, *оређи* представити неке проблеме у вези са исказивањем квантификације, чије се семантичке компоненте реализују и у основи и у префиксалном делу придева.

1.1. Квантификацији и значењу квантитативних израза поклањало се много пажње у логичкој анализи природног језика. Квантификаторима су углавном схватане најобјективније логичке језичке јединице чије је функционисање минимално одређено комуникативним и прагматичким факторима. При томе се имала у виду класична теорија скупова, која се заснивала на односу „елеменат — скуп, множина“. Другачији, не логички приступ квантификацији заснива се на теорији коју је разрадио Г. Бант (1985). За основу Бантове теорије узима се однос „део—целина“. Овакав Бантов приступ у складу је са природно-језичком квантификацијом која обухвата не само оцену скупа и његових елемената него и оцену целине и њених делова (Булигина, Шмељов 1997: 193).

2.0. Основним и префиксалним придевима наведеног типа квантитативно својство референта одређује се према било којој полазној, стереотипно установљеној количини, а не према некој одређеној или свеобухватној. Полазна количина, величина утврђује се од стране говорника, коју овај сматра нормалном у датој ситуацији. Зато се овај тип квантификације назива прагматичком квантификацијом (Булигина, Шмељов 1997: 194).

2.1. Наше истраживање квантификације исказане придевима наведеног типа показало је да се она реализује на градационој скали без обзира на то да ли је основни део придева исказан у форми позитива

или у форми компаратива¹. Зато смо, имајући у виду сложеност овог творбено-семантичког модела², покушали да утврдимо семантичку вредност префикса *o-* и *yo-*, као и вредност позитивне и компаративне форме основног дела придева у реализовању прагматичке квантификације. Наш задатак био је утолико деликатнији што се префикси наведеног типа јављају као синонимична, конкурентна средства компаративу у исказивању умањеног степена својства садржаног у основном придеву. Слагање ових префикса и са компаративом придева сигнализира или привид или ограниченост њихове (синонимичне) еквивалентности, што нас је навело да проблем решавамо не само са творбено-семантичког и граматичког аспекта, него са прагматичког, комуникативног и функционалностилског аспекта.

2.2. Језичка компетенција носилаца српског језика и дескриптивна лексикографска пракса показују да је употреба придева наведеног типа фреквентна и да је карактеристична за многе функционалне стилове и идиоме, али да је системска употреба нестабилна и да је умногоме подложна факторима комуникативне ситуације. То смо се уверили и на основу анкете невеликог броја сарадника Института за српски језик и на основу лексикографске обраде придева наведеног типа у дескриптивним речницима српског језика. Колебање и нестабилност јављају се више у интерпретацији садржаја јединица наведеног типа него у њиховој употреби, што истиче значај субјективних и комуникативних фактора у реализацији њиховог значења. Досадашњи покушаји да се проблем разјасни, и да се нађу системска лексикографска и граматичка решења, и у пракси и у теоријским разматрањима појединих аутора указали су на многе аспекте³, али је проблем због своје сложености и повезаности са другим општијим питањима остао и даље отворен. Имајући то у виду, нека од питања покушаћемо да решимо са становишта прагматичке квантификације.

3.0. У вези са нашом темом у питању је прагматичка квантификација градационог типа, која се на лексичком плану исказује квантификаторима, међу које спадају и разматрани придеви. Реч је о параметарским придевима типа *велики-мали*, који образују скаларно антонимијски комплекс. Овај комплекс обједињује квантитативно поларизована значења која се односе на једно својство објекта, и која су поређена на градационој скали.

3.1. Градациона скала представља установљени ред величина на основу параметара „већи“ и „мањи“. Средином скале пролази оса симетрије која одговара норми одређеног својства. Антоними типа *велики-мали*, поларизовани десно и лево од осе симетрије, заузимају крај-

¹ О обради компаративних облика придева с префиксима *o-* и *yo-* у нашим дескриптивним речницима, као и о творбеном пореклу ових облика в. Стијовић 1996: 106–109.

² Сложеност значења творбеног модела разматраних придева проистиче из деловања следећих механизма на градационој скали: поређења, мере — градирања и оцене (исп. Арутунова 1988: 247).

³ Ставови неких аутора, важни за аспект прагматичке квантификације, биће разматрани у даљем излагању.

ње позиције на скали и указују на максималне степене својства у односу на норму (исп. Арутјунова 1988: 231). Остале позиције на скали, између ове две крајње, заузимају чланови антонимијског комплекса, чију парадигму, осим основних придева — антонима, чине њихови творбени и граматички облици и конструкције. Придеви с префиксима *о-* и *йо-* су заправо чланови те парадигме. Број чланова парадигме зависи пре свега од семантике основних придева, а значење сваког појединачног члана могуће је одредити на градационој скали, на коју се, осим степена својства, уводе и прагматички параметри: тачка одмеравања, тачка гледишта и оцена. Тако се у овој парадигми, осим апсолутног компаратива основних придева (*већи, мањи*), творбених облика позитива и компаратива придева са префиксима типа *о-* и *йо-*, налазе конструкције и префиксални облици са негацијом *не, ни, не-* (*не велики и не мали, ни велики ни мали, невелики, немали*), као и конструкције и изрази са квантификаторима типа: *йрилично, нешито, довољно, сасвим* (*йрилично велики/мали, нешито већи/мањи, довољно велики/мали, сасвим велики/мали*) и др.⁴

3.2. Свака од јединица заузима различито место на градационој скали, зависно од управљености градирања и говорникове тачке гледишта, чиме се остварују различити и прагматички и функционално-стилски садржаји и ефекти. Они се заснивају на четири типа интензификације на градационој скали: 1) појачавање степена својства до максимума; 2) исказивање средње вредности својства двојаким усмеравањем према средишту скале: у смеру појачавања мањег степена својства и у смеру умањивања већег степена својства; 3) умањивање степена својства и 4) минимизирање степена својства до најнижег места на скали (исп. Арутјунова 1988: 246).

3.3. Облици позитива и компаратива придева с префиксима *о-* и *йо-* припадају интензификаторима другог и трећег типа, што зависи од управљености градирања и тачке гледишта. Префикси модификују значење у смислу умањивања, ублажавања својства усмеравајући га од крајње или полазне тачке на скали према средишту, при чему се не утврђује тачка досезања својства. Крајња тачка исказује се обликом позитива основног придева, а полазна тачка његовим обликом компаратива. Најприкладнији еквиваленти ових префикса су квантификатори *йрилично* и *нешито* са значењем умањивања (ублажавања) и неодређености. Модални начин фиксације полазне тачке овакву модификацију чини ефикасним средством за исказивање различитих прагматичких садржаја: деминуције, хипокористичности, суфемизације, што параметарске придеве разматраног типа сврстава у ефектна функционално-стилска средства.

⁴ Облици суперлатива и кад су префигирани префиксом *йо-* (*јонајвећи, јонајмањи, јонајзубији* и сл.) не улазе у градациону парадигму антонимијског комплекса параметарских придева, јер припадају другој, компаративној парадигми, што указује на чињеницу да префикси разматраног типа не регулишу односе на нивоу граматичко-семантичких парадигми.

3.4. За утврђивање реда величина на градационој скали, исказаних антонимијским комплексом параметарских придева, неопходна је тачка одмеравања или пункт досезања (простирања) својства. Зато на градационој скали постоје оријентираи разног типа: оса симетрије (која одговара норми), границе (оквири) простирања (досезања) неког својства и околинално одређени делови који представљају одређени „градус“ неког својства. За моделовање скаларних значења, а нарочито за избор неке од јединица антонимијског комплекса при исказивању тих значења, важна је не само тачка одмеравања, него и тачка гледишта. Тачка гледишта од стране говорника реализује се као ситуација „недосезања“ или „пребацивања“ својства. За исказивање ситуације „недосезања“ осим префиксалних облика параметарских придева употребљавају се још и њихови облици са негацијом и облици апсолутног компаратива. Избором неког од наведених конкурентних облика, према нашем досадашњем увиду у проблем, диференцира се тачка гледишта говорника у смислу прагматичких и функционалностилских садржаја, што може бити предмет посебног истраживања. При свему је евидентна чињеница да се преношењем тачно утврђених значења на градациону линију, остварује „растезање“ и неодређеност њиховог значења. „Растезање“ значења чини једну од важних тенденција у употреби језика, условљену тежњом говорника за тачношћу (истинитошћу) која га, међутим, због субјективности оцене удаљава од прецизности оријентационих фиксних тачака на скали (исп. Арутјунова 1988: 233).

3.5. Код јединица скаларно антонимијског комплекса и сама норма, централна тачка одмеравања степена својства, такође представља „растегљив“ појам⁵, јер може заузимати различито место на градационој скали. Код придева разматраног типа њој припада зона око осе симетрије, тј. на средњем делу скале. Семантика скаларних јединица одговара одступању на једну или на другу страну од норме према крајевима скале, чију крајњу позицију заузимају антоними, основни придеви у позитиву (тип *велики-мали*)⁶, што омогућава да се парови антонима могу тумачити симетрично, тј. компаративом са „већи“ или „мањи“ (исп. Арутјунова 1988: 236).

4.0. Прагматичка квантификација исказана придевима с префиксима *о-* и *ио-* по компонентама недосезања, неодређености блиска је садржајима који се остварују и компарацијом придева. Зато ћемо, у даљем излагању, размотрити оне карактеристике компарације које се тичу прагматичке квантификације.

⁵ Постоји више типова норми: видова норма, норма пропорције, норма очекивања и ситуациона норма или норма пригодности. За однос позитива и компаратива значајна је ситуациона норма (Арутјунова 1988: 238).

⁶ Другачија је позиција норме код антонима са изразитим позитивним и негативним компонентама значења, типа: *богај-сиромашан*, *јамејан-глуј*. Она се налази на крајњој позицији чије место заузима придев са позитивним компонентама значења, па су јединице антонимијског комплекса распоређене само са њене леве стране. Међу њима налазе се и придеви са префиксом *ио-*: *иобогат*, *иосиромашан*.

4.1. Компарација придева у српском језику примарно се реализује као деривациона категорија у оквиру које је традиционална граматика разликовала два типа: поређење и градацију. Овај други тип компарације у граматицима се представља као исказивање степена неког својства без поређења, а у најновијој граматичкој терминологији означава се појмом апсолутна компарација.⁷ Међутим, наше истраживање је показало, да и код апсолутне компарације — градације делује механизам поређења, као и да је механизам градације евидентан код поређења (компарације), и да се поређење и градирање сами по себи не могу узимати као параметри за разликовање компарације и градације. Проблем одређивања диференцијалних параметара компликује се творбеним и семантичким односом између јединица парадигме ова два начина исказивања квантификације, као и чињеницом да се многе од њих, а пре свега позитив и компаратив, јављају као јединице и компарације и градације. Између позитива и компаратива придева, који су формално творбени деривати, нема семантичког извођења. Позитивом се такође исказује поређење као и компаративом, али се то чини имплицитно, а не експлицитно као компаративом, и у основи тог поређења је норма, а не било који степен својства као код компаратива. Суштина тих разлика није у степену семантичке сложености једног и другог облика придева, него у тачки одмеравања, у степену њене одређености и експлицитности. Позитив има (релативно) фиксну тачку, па се и он узима као оријентир у компарацији или један од оријентира на скали у градацији, на основу кога се утврђује већи/мањи степен својства. Код компаратива, међутим, тачку одмеравања сваки пут, одређује и бира сам говорник (исп. Арутјунова 1988: 243).

4.2. У вези са односом разматраних префиксалних придева и апсолутног компаратива, за даље диференцирање компарације и градације релевантне су разлике између компаратива поређења и апсолутног компаратива. Апсолутни компаратив функционише у антонимијском комплексу, на градационој скали чије поље обухвата цео распон својства између две крајње тачке означене позитивом основних придева антонима, са нормом као средишњом тачком оријентира. Компаратив поређења функционише у пољу једног од антонима много мањег распона, исказујући већи степен својства у односу на позитив, као почетну тачку оријентира. Апсолутни компаратив означава мањи степен особине у поређењу са позитивом придева јер, насупрот очекиваном смеру према већем степену, одступа од семантичког тежишта према средњој вредности скале, неутралишући максималну поларизованост степена својства. Тако и по М. Стевановићу овакав компаратив „поме-

⁷ Значајна запажања о апсолутној компарацији и о прагматичким компонентама значења апсолутног компаратива дата су у граматицима српског језика. М. Стевановић у својој граматици овакво градирање представља у вези са „компаративом помереног значења“ који не означава јачи степен неке особине него само изврстан степен те особине, па по њему *већи снег* означава 'снег који није мали него такав да се за њега може рећи да је велики' и сл. (Стевановић 1975: 258). У граматици Мразовић, Вукадиновић овакво градирање представљено је на скали као апсолутно поређење, при чему компаратив *већи*, као и по М. Стевановићу, значи 'не мали', а не 'велик у вишем степену' (Мразовић, Вукадиновић 1990: 273).

реног значења“ не означава јачи степен особине исказане придевом него само „известан степен“, и то према особини позитива придева супротног значења, па компаратив *већи* није компаратив према *велик*, него према *мали* и сл. (Стевановић 1975: 257).

4.3. Према нашем досадашњем увиду компарација (поређење) и градација представљају два начина исказивања квантификације, који се разликују не само по типу квантификације (логички тип у компарацији, а прагматички у градацији), него имају и посебне парадигме засноване на различитим параметрима. У основи компарације је поређење између елемената једног скупа на основу кога се градира степен њиховог референтног својства, а у основи градације је норма према којој се на скали градира степен референтног својства. Чланови трочлане компаративне парадигме: позитив, компаратив и суперлатив функционишу на плану граматичког система, док чланови градационе парадигме функционишу на прагматичком и функционалностилском плану и представљају вишечлани отворен систем са динамиком непрекидне реорганизације и допуњавања. Облици позитива и компаратива придева јављају се као чланов и компаративне и градационе парадигме, али између њих нема еквивалентног односа, него су, као што смо показали, евидентне разлике на семантичком, прагматичком и функционалностилском плану. Многе од наведених разлика у досадашњој србистици нису се имале у виду или нису биле довољно издиференциране. То је имало импликације на погрешно одређивање појава из овог домена, стварана је забуна око значења и функционисања позитива и компаратива, а суперлатив се, као члан компаративне трочлане парадигме, погрешно, по аналогiji представљао и као члан градационе парадигме.

5.0. Придеви с префиксима *о-*, *йо-*, као и они с префиксима *на-*, *йолу-*, *јри-*, *јро-*, *су-* функционишу као јединице градационе парадигме, јер градирају својство исказано позитивом и компаративом основног придева и усмеравају га према средишту скале. Они означавају мањи степен својства и, као што смо већ истицали, заузимају исту позицију на скали као апсолутни компаратив. Са граматичко-семантичког становишта и придеви и компаратив наведеног типа могли би се сматрати синонимима или конкурентним средствима у исказивању градације. Међутим, са прагматичког и функционалностилског становишта ове јединице нису синоними јер исказују различите садржаје у смислу оцене, тачке одмеравања, тачке гледишта, досезања и сл.

5.1. Придеви с префиксима *о-* и *йо-* разматрани су у србистици углавном са творбеног и семантичког становишта⁸, али су дата и значајна запажања за прагматички и функционалностилски аспект. По

⁸ У неким дијалектолошким монографијама налазимо запажања индикативна за наш аспект разматрања префикса наведеног типа. М. Николић у монографији (1991) констатује да префикс *йо* сложеним придевима даје значење 'у приличној мери', 'прилично', 'доста' (*јовелика ћеца*, *јоголем мост*, *јогуста клека*, *јозла снаа*, *јокрујна жена*, *јолијейо имање*, *јосијна ћеца*, *били смо јосиромашни*, *јоскуј*, *јосијар*, *јошанак*, *јоцирн*, *јоширок* и сл.). „Извесну неодреденост и некатегоричност уноси морфема *йо-* у компаративне и суперлативне облике“ (*јодужа дрпка*, *јомлађа женска*, *јонијши човек*) (Николић 1991: 415–416).

М. Стевановићу префикс *о-* има ограничену дистрибуцију на придеве који означавају мањи степен својства (*омален, окрайшак, онизак, обличжњи, осредњи*), са значењем интензификатора „прилично“. По истом аутору придеви с префиксом *ио-* у књижевном језику означавају „нешто увећану особину основног придева“ (*иовисок, иодебео, иодугачак, иовелик, иодобар*). Овај префикс са облицима компаратива означава „ублажен ступањ особине која се казује простим придевом, тј. компаративом“ (*иобољи, иовећи, иомањи, иошежи, иолакиши*). Значење префикса одговара деинтензификатору „нешто“. Уз суперлатив овај префикс „ублажава јачину степена дотичне особине“ (*ионајвећи, ионајситарији*) (Стевановић 1975: 428–429). Код М. Стевановића наглашено је градационо значење разматраних префикса, а и у граматички Мразовић, Вукадиновић префикси *о-* и *ио-* сврстани су међу префиксе градације и компарације (Мразовић, Вукадиновић 1990: 259).

5.2. Неки лингвисти придеве наведеног типа разматрају као демиутиве, који као морфолошка категорија са примарном денотацијом умањења, исказују субјективну оцену (Грицкат 1995: 1–2), због чега се сврставају у придеве субјективне оцене (Поповић, Станојчић 1997: 150). Детаљнију анализу семантичких, прагматичких и функционално-стилских садржаја ових придева дала је И. Грицкат у већ наведеном раду. Разматрани префикси, са значењем градираности у правцу смањења степена својства, по И. Грицкат, компатибилни су само са придевима у значењу својства које се може градирати, степеновати. Ови префикси као средства деминуирања уносе значење „приближности“ „апелујући у језичкој свести на стандарде, на репере“ и указујући на „њихову недобаченост“ (Грицкат 1995: 18). У систему деминуције придева и прилога И. Грицкат издваја петочлану парадигму: префигирани позитив и компаратив (*иодебео, иодебљи*), апсолутни компаратив (*дебљи*), префигирани апсолутни компаратив (*иодебљи*) и префигирани суперлатив (*ионајдебљи*) (Грицкат 1995: 19). По њој је повезивање префикса *о-* и *ио-* ограничено на придеве са значењем димензија, и то углавном са придевима негативне конотације (ретки су или неоствариви префигирани облици од придева: *вишак, лей, добар*; в. Грицкат 1995: 20, нап. 22; по овом аутору, вероватно је ограничење ове врсте условљено еуфемизираним значењем које разматрани префикси садрже). Зато су у стандардном језику уобичајени облици: *иодебео, иовелик, иовисок, иодалек* итд. (Грицкат 1995: 19). Исти префигирани облик — *иодебео* — истовремено означава да је особина „премашила толерантни просек“ па је оцена неповољна, али и да није домашила границу „иза које би почињала нетолеранција“, па оцена у том смислу није неповољна. Тако у значењу овога придева имамо две реализације „и п а к н е потпуна дебелост“ и „и п а к н е потпуна виткост“ (истакла И. Г.) (Грицкат 1995: 20).

6.0. У пракси су, такође, нека правила употребе придева наведеног типа заснована на прагматичким и функционалностилским параметрима, али се и даље испољавају извесна колебања и непрецизности у интерпретацији њиховог садржаја. То ћемо показати на примерима обраде ових придева у Речнику САНУ и на примерима интерпретаци-

је њиховог садржаја добијених невеликом анкетом спроведеном у Институту за српски језик⁹.

6.1. Обраду придева са префиксом *о-*¹⁰ у Речнику САНУ разматрали смо на примерима придева: *овелик*, *овећи*, *омален (омали)*, *омањи* и *оредак*, *орећи* (из редигованих секција припремљених за штампу). Модификовање квантификације на скали код префиксалних придева наведеног типа и у позитиву и у компаративу представљено је на исти начин, употребом у дефиницији интензификатора *йрилично* и *до-стиа*, при чему се у семантизацији значења запажа извесна неодследност, неодређеност и нетачност. То се огледа, пре свега, у неразграничености значења између основног и префигираног придева, затим између префигираних позитива и компаратива, као и у погрешном избору синонима. Тако се у дефинисању придева *омален* и *омањи* примарна значења представљају на исти начин као и значења основног придева *мален*, дефиницијама: 'који је по димензијама испод просечног, нормалног' (*омален човек*, *омањи људи/деца*, *омања држава/река/слика*, *омања четница*, *омањи завежљај*); 'који је мањег интензитета, размера, повремен' (*омања борба*, *омање йушкарање*, *омањи сукоб*, *омања најасиј*, *омање йобољевање*); 'мање важан, значајан, скроман по вредности, утицају и сл.' (*омањи свеџац*, *омањи војвода*, *омањи йирговчић*, *омањи кривац*, *омањи мајстиор*), а као синоними за неке реализације јављају се следеће јединице: 'помали' (*омален човек*, *омалена соба*), 'невелик' (*омања йогрешка*, *омање одстиујање*). Придев *овелик* дефинисан је на следећи начин: 'прилично велик, повелик', што је правилно (*будности је овелика*, *кућа му је овелика*, *овелика йорба/чаша/йрозор*, *овелико брдо*, *овелике очи*, *овелика глава*), али је префигирани облик компаратива *овећи* упућен на *овелик*, што је погрешно (*овећи омош*, *овећа барка*, *овећи круг*, *овећа груја људи*, *овећа реч*).

Префигирани облици позитива и компаратива придева *оредак* и *орећи*, такође, реализују полисемну структуру као и основни придев *редак*, што ћемо показати примерима типа: *оредак сок*, *оредак облак*, *орейки зуби*, *орейка брада*, *коса*, *орейка шумица*, *орейко јасење*,

⁹ Захваљујем колегама из Института на предусретљивости и спремности да ми помогну у разрешавању појединих проблема, јер су као испитаници и најкомпетентнији носиоци српског језика знатно допринели да прихватим неке ставове досадашњих истраживања и да и сама експлицитније формулишем поједина решења из домена скаларне вредности и позиције разматраних придева, као и начина представљања њиховог значења у дескриптивној лексикографији. У овом смислу нарочито су ми помогле детаљне интерпретације придевских садржаја др Мирослава Николића, уредника Речника САНУ, и др Милосава Чаркића, сарадника у изради Речника.

¹⁰ Код полисемних придева који имају регуларну компарацију дистрибуцију префикса *о-* није ограничена, па префигирани облик, како показују наведени примери, реализује углавном сва значења као и основни придев, наравно модификована овим суфиксом. Овакво модификовање придева морало би се у дескриптивној лексикографији представљати у дефиницији на одговарајући начин. Ми за сада предлажемо типску дефиницију, у којој ће префиксална модификација бити представљена квантификаторима са најближом семантичком вредношћу: за облике са позитивом квантификатором *йрилично* (*овелик* 'прилично велик'), а за облике са компаративом квантификатором *нешито* (*овећи* 'нешто већи').

сшабла, звезде, дрвеће, кукуруз, расад, орејко грмље, оредак айлауз, йолейеше орејки њедесејојарци; оређи њасуљ, оређа њараба, оређе њлајино, оређи њимер, оређа научна вредност, он је оређи човек, оређа њуцњава, и што би требало типски дефинисати.

6.2. Анкета међу колегама Института о употреби и значењу разматраних придева изведена је на седам испитаника: њих петоро су лексикографи, магистри и доктори, а двоје испитаника немају лингвистичку стручну и научну компетенцију. Употреба придева наведеног типа са префиксима *о-* и *йо-* позната је и уобичајена за све испитанике осим за једног (овај испитаник није лингвиста, а за исказивање градације употребљава само компаратив непрефигираних придева: *већи, мањи, ређи, гушћи*). Други испитаник нелингвиста нема придеве са префиксом *о-*, него употребљава само позитив придева с префиксом *йо-* (*јовелик, јомали*) са значењем 'неодређено велик/мали' или 'већи/мањи од просечног', зависно од ситуације и од референта на који се придев односи. И један испитаник, лингвиста, у сличном значењу употребљава само префигиране облике позитива, а не и облике компаратива. Остали испитаници лингвисти имају у употреби префигиране облике позитива и компаратива, при чему су двојица испитаника правили истанчану разлику у семантизацији између префигираних облика са позитивом и компаративом: један не само на основу језичке и лингвистичке компетенције него и на основу богатог лексикографског искуства (сада је главни уредник Речника САНУ), а други испитаник, осим језичке и лингвистичке компетенције, одликује се експресивним говором, што је индикативно за стилску употребу придева наведеног типа. Тако је у интерпретацији првог испитаника семантизација разматраних придева представљена на следећи начин: *овелик* „прилично (али неодређено) велик, мањи него *велики*“, *овећи* „исто значење као *овелик*, можда: нешто већи од *овелик*“, *омали* „прилично мали, нешто већи од *малог*“, *омањи* „нешто мало већи него *омали*“, *оредак* „прилично редак, у мањој мери редак него *редак*“, *оређи* „нешто мање ређи него *оредак*“, *јогусић* „прилично густ, мање густ него *гусић*“, *јогушћи* „мање густ од *јогусић*“. Други испитаник те разлике диференцира на следећи начин: *јовелик* „није ни велики ни мали, ближе великом него малом“, *јовећи* „нема разлике од *јовелик*“, *јомали* „мали, али већи од *малог*“, *јомањи* „исто што и *јомали*“, а *омањи* „мало већи од *малог*“, *јоредак* „није потпуно редак“, али и „више него редак“ (нпр. *јоредак кукуруз*), *јоређи* „у мањем степену редак него *јоредак*, није потпуно редак“, *јогусић* „мање густ него *гусић*, недовољно густ“, *јогушћи* „мало више густ него *јогусић*“.

7. Показана колебања и недоумице у интерпретацији садржаја придева с префиксима *о-* и *йо-* и на теоријском и на практичном плану нису одраз недовољне компетенције него проистичу из нестабилности система градационих јединица и из чињенице да је градација јако подложна утицају прагматичких фактора. Тако се систем градације налази у стању непрекидне реорганизације. Прагматички фактори утичу на семантику јединица скаларно антонимијског комплекса, на позицију апсолутног компаратива и на градацију уопште, условљавајући с

једне стране синонимичност и конкуренцију јединица и облика, а с друге нееквивалентност облика и то како по степену исказаног својства тако и по прагматичким и функционалностилским садржајима. Међу прагматичким факторима који руше систем, како је показало и наше разматрање, најважнији су следећи: произвољност у избору тачке одмеравања, субјективност у избору тачке гледања, потчињеност исказа правилима учтивости, избегавање категоричности, присуство емоционалних, експресивних и оцењивачких конотација (исп. Арутјунова 1988: 247). Од субјективних фактора који утичу на реорганизацију јединица градационе парадигме истичемо психолошке механизме повезане са прагматичким потребама за ублажавање или појачавање садржаја. Од језичких фактора релевантних за разматране појаве истичемо процес непрекидног увођења нових јединица у парадигму скаларно антонимијског комплекса. Тако се у парадигму уводе лексичке јединице деминутивног и хипокористичког типа (у које спадају и разматрани префиксални придеви), затим спојеви интензификатора са антонимијским јединицама, напоредна употреба негације уз једног члана антонимијског пара и његовог антонима без негације (*не велик* и *мали*) или уз оба члана антонимијског пара (*не велик* и *не мали*) и сл. (исп. Арутјунова 1988: 248).¹¹

8. На основу свега изложеног може се закључити да придеви с префиксима *о-* и *ио-* у српском језику с граматичког и функционално-стилског аспекта представљају јединице градационе парадигме, а са лексичкосемантичког аспекта представљају конституенте функционално-семантичког поља степена својства, чије се микропоље може одредити као 'прилично/нешто изражен степен својства исказан мотивирајућим придевом у позитиву или компаративу' (исп. Ровдо 1998: 207–216).

ЛИТЕРАТУРА

Арутјунова 1988	Арутјунова Н. Д., <i>Типы языковых значений</i> , Москва, «Наука».
Булигина–Шмелов
1997	Булигина Т. В., Шмелов А. Д., <i>Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)</i> , Школа «Языки русской культуры», Москва.
Грицкат 1995	Грицкат Ирена, О неким особеностима деминуције, <i>Јужнословенски филолог LI</i> , Институт за српски језик САНУ, Београд, 1–30.
Мразовић,
Букадиновић
1990	Мразовић П. и Букадиновић З., <i>Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance</i> , Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci — Dobra vest, Novi Sad.

¹¹ Употреба негације уз једног члана антонимског пара не значи исто што и његов антонимски пар на супротној крајњој тачки градационе скале, јер негација не негира својство основног придева него само модификује његово значење у смислу умањивања степена својства, па ненегирани облик увек означава већи степен својства од негираног, тако да је: *немала соба* мања него *велика*. Негирани облик заузима позицију степена ближе средишту скале. Овакво негирање укида супротност антонимијског пара и своди њихова значења у зону норме, у којој они чувају разлике по мери својства (исп. Арутјунова 1988: 251).

- Николић 1991 Николић Мирослав, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник XXXVII*, Београд.
- Ровдо 1998 Ровдо Иван С., Лексическе пробеле у деривационом пољу степени квалитета (сопоставителни аспект истраживања), *Число Јазик Текст*, Минск, 207–216.
- Станојчић–Поповић 1997 Станојчић Живојин, Поповић Љубомир, *Грамађика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Стевановић 1975 Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.
- СТИЈОВИЋ 1996 Стијовић Рада, О компаративима придева с префиксима *o-* и *po-*, *Наш језик XXXI/1–5*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 106–109.

S u m m a r y

Stana Ristić

SOME CHARACTERISTICS OF THE ADJECTIVES WITH PREFIXES *O-* AND *PO-* IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

The paper presents a gradational method of expressing pragmatic quantification based on the examples of parametric adjectives with prefixes *o-* and *po-* such as: (*p*)*ovelik*, (*p*)*omali*, (*p*)*oveći*, (*p*)*omanji*, etc. The research, conveyed on the corpus of a descriptive dictionary of contemporary Serbian language alongside data obtained by an inquiry, has shown that there are certain variations and inconsistencies in interpretation of the content of adjectives with prefixes of the type mentioned, while in the use of these very adjectives a consistency on lexical-semantic grammatical and functional-stylistic domains is evident.

Therefore, adjectives with prefixes *o-* and *po-* can be most generally described as units of a functional-semantic field with the semantics of deminution, mitigation of the degree of the property of the adjective, or as members of a gradational paradigm that express various paradigmatic contents and achieve functional-stylistic effects in terms of tolerating and mitigating, deminution and euphemisation of the (negative) contents expressed by basic adjectives.

НИКОЛА РАМИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ЗНАЧЕЊУ ПРИДЕВА *СНИСХОДЉИВ*

На основу расположиве грађе за израду Речника САНУ и руководећи се утврђеним принципима њене обраде, аутор настоји идентификовати поједина значења придева *снисходљив* и назначити њихову хијерархију.

1. Комплексна проблематика лексичког нормирања нужно превазилази оквиру лексикографије, јер обрада лексичке грађе, нарочито при изради описних речника, захтева приступ којим ће бити задовољени и сви други видови нормирања — ортографски, ортоепски, граматички. Лексикограф највећи део онога што истражи и закључи и не напише, поштујући унапред задане критеријуме, тј., пре семантичке обраде, све сведе на тзв. успостављање одреднице.¹ Дужан је да утврди лематски облик одреднице, њен прозодијски лик, граматичке облике (нпр. презент код глагола, генитив код именица итд.) и да унесе граматичку квалификацију (род именица, вид глагола и др.), полазећи при томе, с једне стране, од унапред заданих критеријума, а с друге стране, од онога што је сам, на основу грађе којом располаже, установио и закључио. Упркос чињеници да је откривање и дефинисање семантичке садржине речи примарни задатак лексикографије, често је, уз то, потребно вршити захвате и давати квалификативе нормативног карактера, како лексеме као такве, тако и појединих њених значења.

2. Управо семантичко нормирање тема је инспиративног чланка Ивана Клајна, објављеног у прошлом броју *Нашег језика*.² На овом месту задржаћемо се на једном примеру „тешко решивог семантичког проблема“.³ Ради се о значењу (или о значењима) придева *снисходљив*, с прилогом *снисходљиво*. Искрпно разматрање аутор завршава реченицом која проблем оставља отвореним: „Тако и даље остаје нерешено да ли бити *снисходљив* значи бити *великодушан*‘ према ни-

¹ О условима рада на нашим описним речницима исп. Пешикан 1970, 147–149.

² Клајн 1998, 134–147. Разумевање комплексности проблематике подстицајна је за лексикографе да истрајавају на својим, најчешће дугорочним пројектима, упркос сталној изложености критици, јер „критичара описних речника има ваљда бар колико и корисника“ (Пешикан 1970, 142).

³ Клајн 1998, 141.

жем од себе, или напротив ‚услужан‘ према особи на вишем положају.“⁴ Дакле, две, у крајњој линији, супротстављене семантичке реализације.⁵

3. Допринос разрешењу дилеме могли би бити подаци из Речника САНУ, као и расположива грађа за његову израду.

3.1. У 15. књизи Речника налазимо придев *снисходљив*, са квалификативном ознаком заст. (застарело) и дефиницијом „претерано љубазан, услужан, снисходљив“, дакле, са донекле прејудуцираним ставом о значењу придева *снисходљив*, који се, у другом делу дефиниције, наводи као синоним. Прилог **снисходљиво* није посведочен, а посредна дефиниција именице *снисходљивост* (заст. „особина онога који је снисходљив, снисходљивост“) поткрепљена је одговарајућим примером који подупире опредељење лексикографа за дату дефиницију придева. *Снисходан*, *снисходећи* и *снисходићи* (*се*) такође су овде обрађени. *Снисходан* и *снисходећи* су у изразима (снисходна лоза, снисходно наслеђе; снисходећа (права) линија „сродство у низлазној ... линији“), а *снисходићи* (*се*) (заст.) остаје у првобитном значењу „силазити, спуштати се“,⁶ с фигуративним „слабити, опадати“, односно у вези са помињаним изразима „ићи, водити наниже (о линији потомака породичног стабла)“.⁷

3.2. Расположива грађа за израду наредних томова Речника наводи на закључак да придев *снисходљив*, прилог *снисходљиво* и именица *снисходљивост* несумњиво спадају у лексикум савременог српског језика. Глагол *снисходићи* (*се*), с глаголском именицом *снисхођење*, добро је посведочен, али махом грађом која сугерише потребе за неком врстом маркирања. Квалификативним ознакама ће морати бити обележени и архаизми *снисходићелан* и *снисходићељан* (исп. руско *снисходительный*) и *снисходићелност* (исп. руско *снисходительность*), те *снисходност* (само у Матије Бана), а индикативно је да постоји и потврда за *снисходљивац*.⁸ Целокупна грађа за наведене одреднице омогућује идентификацију појединих значења придева *снисходљив* (као и њихову квалификацију) (а онда и прилога *снисходљиво* и именице *снисходљивост*, при чему се они могу дефинисати посредно „на снисходљив начин ...“ одн. „особина онога који је снисходљив ...“ или на неки други начин, нпр. синонимима или комбиновањем једне и друге методе).

⁴ Исто, 142.

⁵ О потпуној супротстављености овде није могуће говорити, због истих семантичких компоненти (*сема*) у различитим семантичким реализацијама (*семема*), пошто се у оба случаја провлачи првобитно значење глагола „силазити, спуштати се“ односно „љубазно приступати коме, удостојавати пажње кога ...“ (исп. руско *снисходить*, односно *снисходить*, *снизойти* — Станковић 1988 и Пољанец 1973).

⁶ Исп. претходну напомену.

⁷ Р. САНУ 15.

⁸ Нажалост, није могуће утврдити одакле је пример, јер је на картици исписивача Милије Станића као извор означено „Роман 1984“.

3.2.1. Опредељење аутора напред поменутог чланка јесте да је прво (и примарно) значење придева *снисходљив* „који с висине прави уступке другоме, удостојава га своје пажње“.⁹ Потврда за ово значење у грађи Речника САНУ има доста. Такви су примери.

Из неког природног демократизма што му је у нарави, и сувише [је] *снисходљив* према овом чизмару (Поповић П., 522); Ту се увек десе и дођу и по неки ... трговачки помоћници из Београда ... људи обично врло шаливи и духовити, а што је најлепше, људи *снисходљиви*, то јест, спуштају се у масу, јер не полажу много на своје престоничко порекло (Сремац, 33, 58); Необично пријек и несаветљив, али према сиротињи [је] *снисходљив* (Павићевић, Ц III, 26).

3.2.1.1. Овоме треба додати и примере који потврђују значењску нијансу „који карактерише такву особу, својствен таквој особи“:

Говорио је као човек бистар, с карактером благим и *снисходљивим* (Милићевић, Ж III, 251); Тај исти вођа агената, који је дотле пратио Алимпија с благонаклоним и *снисходљивим* осмехом, викну наједном сурово и бесно (Петровић В., КБС, 291).

3.2.1.2. У оваквој семантичкој реализацији придев *снисходљив* је потврђен и у Светолика Ранковића, Григорија Божовића, и, што ваља нагласити, у преводима Живојина Симића, Јована Максимовића, Милана Ђорђевића, Љубомира Недића, Кирила Тарановског.

3.2.1.3. Аналогног су значења прилог *снисходљиво* и именица *снисходљивости* у примерима:

Долазила би [Зона] обично праћена својом измењарком, Васком, и *снисходљиво* би ословила по неку сиромашну девојку (Сремац, 33, 56); Ово кажем мислећи на Леметра, који ... је врло *снисходљиво* и симпатично писао о овој Лазиној глуми (БК 1898, 1653); Добро јутро, момци! повика *снисходљиво* раздрагани Баја-Гађе (Рујанац, БГ, 37); Шеф ... *снисходљиво* се смијешлио ... љубазно и штедећи га (Милићевић В., ГЕ, 119). Тако је говорио капетан, све више се усправљајући ... и већ нашег јунака није гледао упитно него *снисходљиво*, а можда и с љубављу (Вујичић, ГС, 130).

Бранио би се неком очинском *снисходљивошћу* дајући на роду по нешто од онога што је тражио, да се окани осталог (Милићевић, Р, 69); Осећао сам ... узвишено сажалење према сиротим створењима ... и скицирао сам план да приредим ручак ... уз криглу пива и аков *снисходљивости*, за све житеље села (Симић, ВО, 162).

⁹ „По Предићевом и Московљевићевом тумачењу (које одговара мом језичком осећању, као и мишљењу неколицине образованих људи с којима сам о томе разговарао) *снисходљив* је човек који с висине прави уступке другоме, удостојава га своје пажње“ (Клајн 1998, 142).

3.2.1.4. И међу потврдама за глагол *снисходити* (*се*), с глаголском именицом *снисхођење*, налазимо одговарајућу реализацију:

Овде [у Падови] поче он [Галилеј] своја предавања и то као први научењак, који је *снисходио* да на народном језику предаје (Ђорђевић В., ВИ, 41); Цариградска патријаршија дала [је] ... српској цркви, да *снисходећи* слабостима људи може дозволити други брак свештенички (СР, 261/1); Иза њих ... Жак без мајке, пошто *се* госпођа де Баранси *снисходила* да почаствује ручак својим присуством (Ђорђевић М., Ж, 398).

Надамъ се, да ће Ваше Високородіе ... ово дјело са милостивимъ *снисхођењемъ* примити (Спасић, НВ, VIII); Госте ... гледао је Захар малко с висине и послуживао их ... с неким *снисхођењем* ... да осете почаст, које су се удостојили, находећи се код његова господина (Глишић, О, 90); Уз то му она, то доказује с тако увредљивим *снисхођењем*, тако благо као што се ради само с децом (И., 256).

3.2.1.5. Архаизми *снисходителан*, *снисходителан* и *снисходителност* посведочени су само са оваквом семантичком реализацијом:

Међу нижима био је *снисходителан*, попушћао им је више нег обично (Иванић, ИЈ МН, 166).

Сад је ваљало наћи за књигу моћна покровитеља ... Сервантес одабра за то дуку Бехара (Бејар), једну од оних високо-родних незналица, које књижевност и уметност удостојавају свога *снисходителна* осмеха (Поповић Ђ., МС ДК, XVI).

Колико ии има, кој сведоче, како е милосрџдан, и щедар, и благ Государ наш ... какова е она Нџгова к' поданим своим небесе-нџжна *снисходителност*, и умилна ... Любезность (Игњатовић М., П, 6); Човекъ незна чему би се пріе двію, или нџговомъ стасу, и украсу, или ... умилной *снисходителности* (П 1849, 168).

3.2.1.6. Тако је и са именицом *снисходности*:

Ну *снисходности* моја [цара] поврати им | Повјерење (Бан, ЈХ, 61).

3.2.2. Друго значење придева *снисходљив* „одвећ понизан или услужан према особи на више положају“ (према Московљевићу „погрешно“) ¹⁰ несумњиво потврђују следећи примери:

На први поглед он се сваком показивао поводљив, гибак, *снисходљив* до одвратности. Своје мишљење редовно је подешавао према мишљењу онога с ким говори (Андрић, ТХ, 263); Не сме се бити неправично оштар према малима ни удворички *снисходљив* према моћнима (Продановић, НС, 251); То је интересантан дијалог између старог, вазда услужног, лукавог и *снисходљивог* дворанина и младог, интелектуално високог, меланхоличног

¹⁰ Московљевић 1990; Клајн 1998, 142.

краљевина, који га презире (Пандуровић, X, XIII); Обазрив и сељачки *снисходљив*, одавао им је дужну пошту (Данојлић, Д, 136).

3.2.2.1. И на овом месту ваља констатовати значењску нијансу „који одражава такву особину, својствен ономе који има такву особину“:

Они [либерали] су протестовали противу уставобранитељске политике према Порти, која им је изгледала не само попултљива него и *снисходљива* (Јовановић С., У, 217).

3.2.2.2. Прилог *снисходљиво* и именица *снисходљивост* у смислу наведене семантичке реализације богато су посведочени:

Доста је било вашег! Пропало је српско, газда Недељко! Недељко је *снисходљиво* ћутао (Андрић, П, 87); Са покровитељским осмехом пружио [је] сваком руку ... Људи се *снисходљиво* клањали и прељубазна лица истурали напред (Петровић П., МК, 46); Он се врло *снисходљиво* клања ... говори поданички (Јевтић, ДМ, 46); Добрислав [је] био једини човек који му је ... обзирно, *снисходљиво* пришао. Остали су пролазили самоуверено и бахато (Данојлић, Д, 224).

Од узбуђења и велике *снисходљивости* био је заборавио и да кашље (Андрић, П, 43); У вароши је на све стране *снисходљивост*, и лицемерство, и лаж (Секулић, ИП, 66); Он је захтијевао од раје такву *снисходљивост*, каква ни мало не приличи духу човјечијем (Невесинац, ЈЛЧ, 33).

3.2.2.3. Тако их употребљавају и Бранислав Нушић, Стеван Јаковљевић, Светозар Ћоровић, Бранко Машић, Душан Радић, Родољуб Чолаковић и др.

3.2.2.4. Глагол *снисходи*ти (се), с глаголском именицом *снисхођење*, ретко је у смислу овакве семантичке реализације:

Отац је одобравао готово све што је професор рекао ... Није ми било толико неправо, што се отац тако *снисходи* пред професором (Велмар-Јанковић В., ДУ, 69),

Капетан ... је својим прилежним и ревносим радом, и великим *снисхођењем* према претпостављенима својим дотерао до тога звања свога (Глишић, П, 46).

3.2.2.5. Као што је већ напоменуто, *снисходителан*, *снисходителан*, *снисходителност* и *снисходност* нису посведочени у смислу овакве семантичке реализације, али јесте нова лексема — *снисходљивац*:

У нашем осином времену некако ће проживети свој век *снисходљивци*, улизице, подрепаши (Станић, Р).

4.1. Презентирана грађа омогућује потпуније сагледавање проблема. Различита значења и значењске нијансе могли би бити показани само у академијском дескриптивном речнику, са пажљиво одабраним нормативним напоменама, квалификативним ознакама уз поједине одреднице или уз поједина значења. У речницима мањег опсега, који треба да покажу основни, стандардни фонд речи савременог језика,

место би заузеле одреднице *снисходљив*, *снисходљиво* и *снисходљивост*, првенствено у смислу семантичке реализације која се идентификује дефиницијом придева „који се одвећ додворава, удворички понизан“ одн. „који одражава такву особину, својствен ономе који има такву особину“. Тако па макар таква семантичка реализација била означена секундарном у лексиколошком разматрању (не може се порећи да је садржана у семном потенцијалу лексеме). У академијском дескриптивном речнику ово значење би било на првом месту. Такав поступак сугерише богатство расположиве грађе и актуелност извора, а били би задовољени и критеријуми образложени у чланку Ивана Клајна.¹¹

4.2. Дефиницијом типа „који уме снисходити“¹² и сл. директно се исказује главни семантички чинилац,¹³ и она би била прикладна за одређивање значења „који с висине прави уступке другоме, удостојава га своје пажње“,¹⁴ што је ближе првобитном значењу глагола, чији је статус у речницима умногоме практично питање (задани обим, тип речника и др.). Наглашавамо да су и архаизми *снисходитијелан*, *снисходитијељан* и *снисходитијелност* регистровани само у смислу овакве семантичке реализације, као и *снисходност*, неуспело и сасвим маркирано образовање (**снисходан* није посведочено). Мада је, у крајњој линији, свака диференцијација извора (временска, по пореклу писаца и др.) условна, с обзиром на ризик у вези са заступљеношћу појединих аутора (обим и репрезентативност корпуса) и са степеном ексцерпираности грађе, мора се приметити да је оваква семантичка реализација чешћа у преводима (у М. Глишића су посведочене обе, ова у преводу Обломова, друга у приповеци Глава шећера) — што указује на њено књишко порекло (и порекло речи), и у делима старијих аутора — што сугерише уступање пред реализацијом овде означеном као секундарном.

4.3. С друге стране, нова деривациона јединица, лексема *снисходљивац* („онај који се одвећ додворава, онај који је удворички понизан“), реализује се само у смислу значења којем ми дајемо предност у полисемантичкој структури речи *снисходљив*. Она би можда могла бити боље потврђена новијом грађом, а творбено-семантички је сасвим уклопљена у систем савременог језика и спада у ону врсту успелијих образовања до којих долази књижевни језик.¹⁵

5. Коначно решење проблема и разрешење дилеме „да ли бити снисходљив значи бити ‚великодушан‘ према *нижем* од себе, или напротив ‚услужан‘ према особи на *вишем* положају“¹⁶ даће, вероватно, лексикографи који пишу Речник САНУ (надамо се и уз помоћ обновљене речничке грађе). Ми констатујемо и једно и друго значење, оба са по једном нијансом, а, имајући у виду лексикографску праксу за

¹¹ В. Клајн 1998, 139–141.

¹² Московљевић 1990.

¹³ Исп. напомену 5.

¹⁴ Исп. напомену 9.

¹⁵ Исп. Пешикан 1970, 152.

¹⁶ Клајн 1998, 142.

израду Речника САНУ и на примерима расположиве речничке грађе (уз ризик да смо поведени властитим језичким осећањем, и на основу анкете спроведене међу лексикографима у Институту за српски језик САНУ), као и критеријуме које је образложио Иван Клајн¹⁷, примарним сматрамо значење „који се одвећ додворава, удворички понизан“ одн. „који одражава такву особину, својствен ономе који има такву особину“.

ИЗВОРИ

- Андрић, П — Иво Андрић, Приповетке, Београд 1924.
 Андрић, ТХ — Иво Андрић, Травничка хроника, Београд 1945.
 Бан, ЈХ — Бан Матија, Јан Хус, трагедија, у Дубровнику 1884.
 БК 1898 — Бранково коло за забаву поуку и књижевност, Срем. Краловци 1898.
 Божовић Г., ЦР — Божовић Григорије, Црте и резе, Београд 1928.
 Велмар-Јанковић В., ДУ — Владимир Велмар-Јанковић, Дечак с Уне, Београд 1926.
 Вујичић, ГС, — Вујичић Петар, Булат Окуцава, Гутљај слободе, Београд 1979.
 Глишић, О — Глишић Милован Ђ., Обломов, роман, написао Иван С. Гончаров, превод с руског, Београд 1898.
 Глишић, П — Глишић Милован Ђ., Приповетке II, Београд 1925.
 Данојлић, Д — Данојлић Милован, Како је Добрислав протрчао кроз Југославију, Београд 1981.
 Ђорђевић В., ВИ — Ђорђевић др Владан, Вевелова Историја индуктивних наука, у Београду 1874.
 Ђорђевић М., Ж — Ђорђевић Милан, Алфонс Доде, Жак, превод с француског, Београд 1950.
 Иванић, ИЈ МН — Иванић Момчило, Игњатовић Јаков, Милан Наранцић, Београд 1900.
 Игњатовић М., П — Игњатовић М., Пенегерикон ... Францу I ..., у Будиму 1835.
 Јевтић, ДМ — Боровоје Јевтић, Дани на Миљацки, Београд 1935.
 Јовановић С., У — Слободан Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада, Београд 1912.
 Милићевић, Ж III — Милићевић Милан Ђ., Живот и дела великих људи из свих народа, књ. III, Београд 1879.
 Милићевић, Р — Милићевић Милан Ђ., Разматрања о узроцима величине Римљана и њиховога опадања, од Монтескијеа, превод с француског, Београд 1866.
 Милићевић В., ГЕ — Вељко Милићевић, Господин Есперанто, БВ 1913.
 Невесињац, ЈЉЧ — Невесињац-Пророковић Ристо Т., Једно лето четовања, Београд 1906.
 Павићевић, Ц III — Павићевић Миђун М., Црногорци у причама и анегдотама, књ. III, Београд, Херцегнови-Котор, Загреб 1928.
 Пандуровић, Х — Пандуровић Сима, Виљем Шекспир, Хамлет, прев., Београд 1924.
 Петровић В., КБС — Вељко Петровић, Разговору никад краја, Кроз борбу и страдања, Београд 1909.
 Петровић П., МК — Петровић Петар С., Млади курјак, Београд 1936.
 П 1849 — Позорникъ Войводства Србије, Земун 1849.
 Поповић Ђ., МС ДК — Поповић Ђорђе, М. Сервантес С., Велеумни племић Дон Кихоте од Манче, Београд 1895.
 Поповић П. — Павле Поповић, СКГл V, Београд 1902.

¹⁷ В. Клајн 1998, 139–141.

- Продановић, НС — Продановић Јаша, Наши и страни, Београд 1949.
 Рујанац, БГ — прев. Бацете Рујанца Аксентија, Алк Константинов, Баја-Гање, Београд 1907.
 Секулић, ИП — Исидора Секулић, Из прошлости, Београд–Сарајево 1919.
 Симић, ВО — Чарлс Дикенс, Велика очскивања, превео с енглеског Симић Живојин В., Београд 1950.
 Спасић, НВ — Спасић др М., Нравствениј воспитатель дече, Београдъ 1850.
 СР — Српска ријеч, Сарајево 1920.
 Сремац, ЗЗ — Стеван Сремац, Зона Замфирова, приповетка, Београд 1907.
 Станић, Р — Станић Милија, Збирка речи.

ЛИТЕРАТУРА

- Клајн 1991 — Клајн Иван, *Туђице и љуризма*, Језички приручник (група аутора), Београд 1991, 151–163.
 Клајн 1998 — Иван Клајн, *О критеријумима за семантичко нормирање речи*, Наш језик ХХХИ/3–4, Београд 1998, 134–147.
 Московљевић 1990 — Милош Московљевић, *Речник савременог српскохрватског књижевног језика*, Београд (прештампано издање из 1966).
 Пешикан 1970 — Митар Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година Њослије Вука*, Друштво за српскохрватски језик и књижевност СРС, Београд 1970.
 Пољанец 1973 — Р. Ф. Пољанец, *Руско-хрватски рјечник*, Загреб 1973.
 Ристић 1994 — Стана Ристић, *Ситране речи у описним речницима са аспекта речничког нормирања*, Наш језик ХХИХ/5, Београд 1994.
 Ристић 1995 — Стана Ристић, *Неки аспекти нормирања у лексикографији*, Научни састанак слависта у Вукове дане 24/1, Београд 1995, 233–240.
 Р. САНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика 1–15*, Српска академија наука и уметности, Београд.
 Станковић 1998 — *Руско-српскохрватски речник* у редакцији Богољуба Станковића, Нови Сад — Москва.

S u m m a r y

Nikola Ramić

ON THE MEANING OF THE ADJECTIVE *SNISHODLJIV*

Departing from the available corpus of materials for the SANU dictionary (*The dictionary of the Serbo-Croatian literary language and vernaculars*), the author makes an attempt to identify various meanings of the adjective *snishodljiv* “condescending, indulgent” and to establish their relative hierarchy.

БИЈАНА СИКИМИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ПТИЦА БОГОМОЉИЦА

Рад даје етнолингвистичку анализу три одреднице Речника САНУ: *богомљица*, *богомљка*, *богомљчица*.

0. Као повод за ова узредна етнолингвистичка разматрања послужиле су неке нејасне одреднице Речника САНУ. Рад ће садржати лексикографску анализу групе одредница у Речнику САНУ и нека додатна размишљања поводом тих одредница углавном на јужнословенској фолклорној и етнографској грађи. У питању су три орнитонимске одреднице које се, према ауторима РСАНУ, односе на птицу познату под називим 'бела пастирица', *Motacilla alba*.

Уз одредницу *богдмољица* 2. б. 'бела пастирица, *Motacilla alba*', РСАНУ само упућује на пример из етнографске грађе (Крајина, Беговић 1887: 82) и на Хирцов речник орнитонима (Hirtz 1938). У Беговићевом опису крајишког обреда на Свету Варвару налази се и следећи фолклорни текст који прати просипање варице по путу: *Ово њичици богомољици: која Бога моли да нам шена роди...* Хирцов речник орнитонима садржи лексикографску дефиницију на основу истог овог примера (Беговић 1887:82), али преко секундарног извора из „Босанске виле“. И одредница *богдмљка* 2.б. 'бела пастирица, *Motacilla alba*' илустрована је примером из фолклора: „Негде кажу: *ово њичици богомољки која Бога моли да нам жийто роди*“ (Кулишић 1938:177). Одредницу *богдмљчица* 2. 'бела пастирица, *Motacilla alba*' прати пример из „Цариградског гласника“: *Ово њици богомољчици, која Бога моли, да роди берићей* који је у ствари још једна варијанта истог фолклорног текста. Лексикографска дефиниција РСАНУ у сва три примера дата је, дакле, према истом извору (Hirtz 1938); остаје нејасно зашто је познати стручњак за орнитонију, Мирослав Хирц, *њициу богомољчицу* из (за њега хапаксног) фолклорног текста везао уз конкретни орнитоним 'бела пастирица'¹.

¹ Варијанте назива за птицу *Motacilla alba* Hirtz 1938 даје у одредници *balegarka*. Сви термини углавном су мотивисани начином живота ове птице (*њасњирица*, *чобаница*, *воларица* и сл.) или типичним живахним покретима репа (*дркорейа*, *клатторейка*, *маширеј*, *њозезуља* и сл.). Неки од назива за ову птицу мотивисани су и фолклорном легендом према којој је ова птица (*Motacilla alba*) љуљала Исуса у колевци.

Овакав тип именовања није усамљен у јужнословенском фолклору. Среће се у варијантама македонског додолског текста из околине Тетова: *Ошвори враиша, домаќинке, ој додоле! | ево идаи богомиљки | бога моља дожд да врне* (Тетово, Ристовски 1987:23, 24). У тамо наведена два примера именовање је регресивно мотивисано према даљем тексту², а јавља се и у сингулару у атрибутској служби: *додлица богомолка* (Ристовски 1987: 24, уп. и РМНП s.v. *богомолка*). Уз додолу као медијатора, поред ‚ходања‘, бугарски и македонски фолклорни текст везује и ‚летење‘ као модус кретања, приближавајући је тако типолошки птицама и инсектима (Беновска 1979:152–153; Сикимић 1996:168–169; Плотнокова 1998:503).

Фолклорна употреба речи *богомолца* карактеристична је и за денотат ‚волови‘ у словенским народним загонеткама (детаљније у: Sikimić 1996:65, 68), али се у паремиолошким текстовима тешко може говорити о евентуалној обредној функцији изолованих појмова и њихових паремиолошких замена.

Етимолошка решења словенског номена агентис, сложенице од ‚бог‘ и ‚молити‘, не упућују на прасловенску старину, али, са друге стране, нема ни индикација да је у питању калк према грчком предлошку (Zett 1970:114, 158). Његова широка фолклорна употреба у неколико словенских језика указује на знатну старину. Што се тиче синтаксичке конструкције *йишица богомољца* и сл. (именска група са постпонираним конгруентним именским модификатором), она је данас продуктивна само у српскохрватском језику³, уп. Topolińska 1990. Као фолклорни творбени модел, конструкција је позната и другим словенским језицима⁴.

1. Птичији благослов

1.1. Акционо, обредно даривање птице *богомолце* праги текст у форми благослова са формулом ‚моли > роди‘ и за благослов карактеристичном хиперболичном мером усева (уп. Сикимић 1996:166–167). Овај текст се везује уз различите зимске календарске празнике, а у неким записима није календарски омеђен.

За казну што је из неопрезности изврнула колевку са божијим дететом, она и данас маше својим дугим репом (Hirtz s.v. *zibarica*, а народни називи у вези са овом легендом били би, према аутору речника, поред *зибарица*, и: *божеја ђасирица*, *чуварица* и *богомолца*).

² За тип творбе уп. и Sikimić 1996a:167–176.

³ Посебно је продуктивна са *йишица* или *йишић* у првом делу ове апозицијске синтагме, вероватно зато што је веза појачана и римом, уп. примере које даје Topolińska 1990:491: *йишица њјевица*, *йишица селица*, *йишица грбљивица*, *йишица њркачица*. У народним загонеткама *йишићи брадићи*, *устиочићи* итд. (Sikimić 1996a:36–37), друге фолклорне потврде в. у: ОС s.v. *јалкунићи*. У речнику Hirtz 1938 постоје, нпр. следећи фолклорни термини: (*йишићи*) *огњевићи*, *смјеловићи*, *ждраловићи*; (*ишица*) *веселица*, *расиљебица*, *сајајлица*, *злогласница*, *злослужница*.

⁴ Уп. нпр. бугарске примере: *чаша оканица*, *чаша ведреница* (Вакарелска 1980:149), Bartmiński 1973: 242 наводи фолклорне орнитонимске примере (у вокативу): (*a ty ptašku*) *gregulašku*, *kręzylasku*, *švergolasku*, *okronglasku*, *skreńčilašku* итд. уз напомену да је у питању релативно несамостални други део синтагме и да се он јавља само у одређеним контекстима фолклорног текста (Bartmiński 1973:244).

1.1.1. Св. Варвара

Наведена лексикографска грађа упућује на обредни контекст празновања Св. Варваре. На Св. Варвару домаћица „захвати од сваког жита по мало у један дубок тањир или чанак и са свом децом својом носи то, да баци у какву текућу воду. Дошавши на воду, прекрсти се и рекне: „Боже помози!“ за тим „добро јутро водиче“, па онда узме неколико пшеничних зрна, баци их у накрст и рекне: „Сваки клас, ка’ раст; колико у овоме јазу — реци, водиче, толико у нас пшенице.“ После узме друго које жито и каже: „Нек’ је сваки струк, спретан и напредан, и свака крстина ка’ планина“. И тако говори и намењује за све остало жито. Кад баци и последње, она намени: „*Ово њици богомољчици, која Бога моли, да роди берићет,*“ па за тим: „*Од’ ње, њичице, ње њојед’ ње њшенице,*“, како ова вода тече, тако род и берићет да тече.“ (Нови Пазар, Н—кић 1901:3). На Варицу: „одраслије дјевојке ура-не, узму са собом у посуду варице, па иду на најближу воду; ту заграбе варице и просипљу у воду, а говоре: „ово рибици у води“, опет просипљу крај воде и реку „ово цркву у земљи“; па сипљу по путу и намењују: *Ово њичици богомољчици: која Бога моли да нам шена роди; да нам буде клас колик’ мушки њас; да нам буде сној колик’ њој; да нам буде сџрњика колик’ врљика; да нам буде влакно колик’ њојина брада*“ (Крајина, Беговић 1887: 82). Вјелић 1905:156–157 потврђује да у Конавлима на Вариндан чобани носе на пашу мали суд са варицом.

Обредни текстови упућени води обично су грађени формулом „уз > низ“. Овај поступак потврђен је и у текстовима из западне Босне приликом сипања варице у извор или бунар: „Добро јутро, хладна водо! кукољ низ воду, шеница уз воду, био клас колик пас, Сноп колик поц, стрњика колик врљика.“ (Јањ, Пећо 1925: 367); у дијалогу између чобана и извора: „— Добро јутро лијепо врело. — Шта је то, лијепа омладино? — Носимо шеницу бјелицу. — Чиста вода носи кукољ низ воду, чиста шеница иде уз воду на изворе врела. — С Богом, изворе, врело.“ (Јањ, Schneeweis 1925:5); „Доброитро водиче, бог ти дао сестрице⁵, кукољ на страну (или у воду), шеница на њиву.“ (Јањ, Rakića 1984:194). Обредни текстови упућени води могу да садрже и формулу „размене“: „Добро јутро ладна водо! ми тебе варице а ти нама водиче и јарице, јањице и мушке главиче и сваке срећице.“ (Караџић Рјечник s.v. *вџрица*)⁶, „Ево ти варице, а ти нами водиче и сваке сре-

⁵ Формула сестримљења у магијском фолклорном тексту односи се, као у наведеном примеру – на воду, али и на друге женске актере од којих се тражи помоћ. Магијски текст са формулом сестримљења може се упутити нпр. земљи: „О земљицо!, *њ богу сесџрицо!* Дај ми твоје ширине, сво ти моје ујине, док се ја аласим, па ћу ти их одмах вратити!“ (Сарајево, Мнотраговић 1914:61), или ласици: „Ласе, ласице, *њ Богу сесџрице*, пријете ти моји миши да ти одгризу твоје уши“ (Босанска Крајина, Ђорђевић 1958:298), „О лајо, ласица, *њ Богу сесџрица!* ево мени миши одгризоше уши“ (Облај, Нигс 1896:1). Формула сестримљења је факултативна у магијском тексту упућеном ласици, постоје бројне варијанте које је не садрже. Уп. опис обичаја посестримства из невоље (као и побратимства или кумства) у: Медаковић 1860:76; 73–74; 62–63.

⁶ Текстови на Вариндан углавном се односе на род стоке: *Вара, вари варице, да се рађају јарице и бијеле јазњице и џетићи и јуначићи* (Бока, Караџић 1867:2), или:

ћице“ (Плива, Schneeweis 1925:5). Ареал обредног даривања извора в. у: Schneeweis 1925:4–77.

1.1.2. Св. Василије

„Птица богомољица“ помиње се и у породичним обредима везаним за празновање Св. Василија. На Кордуну се том приликом ставља ковртањ на стожер, домаћин дозива најбогатијег човека у селу да поведе коње да врше пшеницу: „Била нам стрњика колик’ врљика, клас колик’ штап, сноп колик’ поп“. Шаре са ковртања се изваде и ставе на плот уз речи: „*Тици рана за годину дана*“ или: „*Ово њичици богомољки која Бога моли да нам жшшо роди*“ (Јулишић 1938:177)⁸.

1.1.3. Остало

Следећа, савремена потврда истог текста, није календарски одређена: „Чобанчад остављају мало хлеба од своје ужине на каквом ћуву уз речи: *Ово њици богомољици, која бога моли, да жшшо роди*“ (Херцеговина, Слијепчевић 1978:159)⁹. Реални локуси уз које се јавља фолклорна „птица богомољица“ јесу: вода, гумно и ливада.

1.2. Божићни текст са благословом птици која моли Бога за берихет

Неки божићни текстови из обреда „сјакања“ у набрајању садрже и „птицу која моли бога“ али не у конструкцији апозицијске синтагме: *Шјај, божје, богу и Божшћу и њри дана њо Божшћу и рибици у водици и њичици у горици која бога моли да нам жшшо роди — и вјешру на гувну* (Имљани, Simić 1962: 217). У другим варијантама текст је скраћен: *и њичици у горици, и рибици у водици, и њушнику намјернику, и вјешру на гумну*¹⁰ (Имљани, Кајмаковић 1962:146, уп. слично: Дервента, Кајмаковић 1975–76:56–57; Попово поље, Мићевић 1952:152)¹¹.

2. Птичија клетва

Српскохрватски дечији фолклорни текстови мотив птице која моли Бога везују уз птицу „шеву“ (Alauda). Како записивачи овај текст

Вари, вари, варица, да се коћи кравица и бијела овца јагњица. Колико има на овему родица, онолико му окоћила кравица... (Груда, Balarin 1901:320).

⁷ О празновању Св. Варваре код јужних Словена уп. Schneeweis 1925:5, СД s.v. *Варвара*, уп. и тумачење Чајкановића 1932:220. Паралеле овом обичају код античких и других европских народа в. у: Schneeweis 1961:110–111.

⁸ Бадње вече је у словенском свету често прилика да се нахране и *њице небеске* (уп. нпр. код бачких Буњеваца, Sekulić 1986:347) да не би током лета јеље житарице (уп. Виноградова 1982:201–202, 218–219).

⁹ Обредно храњење дивљих птица познато је и код других европских народа. Код Германа се углавном односи на птице уопште (у Норвешкој на врапца), уз образложење „да не би шкодиле усевима“ (Grimm 1875:557–558).

¹⁰ Благослов ветру, посебно позив ветру на вечеру да би се преко лета обезбедило његово присуство на гумну, забележен је код Македонаца, уп. СД s.vv. *ветер, гумно*. Уз тамо наведене македонске примере уп. и молитву из Пољица пре него што се почне са млаћењем жита на гумну: „Боже, дај липа витра и просјака“ (јер се просјак на гумну сматра за срећу, Ivanišević 1904:135).

¹¹ Опис обреда „сјакања“ в. у: Карановић 1938.

квалификују као „дечији“ његов могући првобитни календарски или обредни контекст није потврђен. Птица моли Бога у форми клетве чо-вску („моли > мори“).

Када птица *бавуљача*, *шеврљуга*, *чеврљуга* („ћубаста шева“) сави-је гнездо, деца певају: *Шеврљуга*¹² *Бога моли, да јањчара куга мори, да не њасе, да не јави, да јој гњезда не развали.* (Слуњ, Нигс 1896:5); *Чеврљуга*¹³ *бога моли да чобане куга мори, да у њоље не силазе, да јој гњезда не налазе, хај!* (Купрес, Richtman 1951:45); *Чаврљуга бога мо-ли, да чобане куга мори, да у њоље не залазе, да јој гњезда не нала-зе, да јој њића не разносе, да њод кров их не доносе.* (Ђаково, Нигс 1896:5); *Бавуљача*¹⁴ *бога моли, да чобане смрти њомори; да у њоље не салазе, да јој гњиздо не налазе* (Пољница, Ivanišević 1903:215); *Шевр-љуга Бога моли, да чобане куга мори, да јој гнезда не находе. Ко њо-сџави ње ђаволе!* (запис М. Стевановића, учитеља из ужичког, пирот-ског и црногорског краја, према: Миодраговић 1914:145). Следећа ва-ријанта у развијеној форми допуњује претходне (‘шева пева кад се ви-не у висине’, према коментару записивача): *Ја си нађо местџанце ња најрави гњезданце, ња си снесо јајченце. Дођоше овчарићи, свињарчи-ћи, ња ми га развалише. Ја њођо богу да се жалим, бог сџи, ја га њро-буди, он се расрди ња ме увати за краци ња ме врљи у њлоџи, а ја њриџим, њриџим.* (Планиница, Милосављевић 1985:54). Ареал варијана-та текста врло је широк: од Слуња, Купреса, Ђакова, све до источне Србије. Потврда из источне Србије даље се надовезује на етнографске податке о народним веровањима о птици шеви, али и о неким другим малим птицама. Садржај наведене птичије клетве у ствари је јужно-словенска фолклорна формула¹⁵.

¹² Номинације ‘шеве’ (Alauda, Lerche), карактерише оноματοпеизација: *шаврљуга*, *шеврљуга*, *шврљуга*, *шеверљуга*, *шоврљуга*, *чаврљуга*, *чајрљуга*, *чејрљуга*, *чеврљуга*, *чеврљугица*, *чеврљужица*, *чејркуља*, *черлуга*, *черљига*, *черљинка*, *черљуга*, *черкеџуља*, *черљ*, *черљница*, *черљужица*. Остали називи су, често везано уз различита народна веровања о овој птици, нпр.: *орачец*, *сејач*, *сејачец*, *сијач*, *сијачец*, *сикиричица*, *сјекиричица* (све према: Hirtz 1938).

¹³ Термин иначе познат у језику фолклора, уп. пословицу из Курвинграда: *Цар царује у Цариграду, а Чеврљуга у Курвинграду* („испод Врања има један вис који се зове Чеврљуга... А овуда опет људи тице шеве зову чеврљуге“ Милићевић 1882: 312). Српски фолклор везује чеврљугу за висину, тако у варијантама загонетке уз Левча: *чеврљуга с брда гледа како зебабуца воду газу.* (‘кантар’ или ‘даска’). Шева може бити замена различитих денотата (‘звезде’, ‘овце’) у следећој народној загонетци *Пошеџало јаџо чеврљуга, а њред њима јединкало...* (Новаковић 1977:218, 238).

¹⁴ Номинације шеви морфолошки сличне птице ‘бавујача’ (Galerida cristata, Schorflerche) често су мотивисане ћубицом на глави: *бабуљача*, *баувача*, *бавујача*, *бавуљ*, *бавуљача*, *бахуљача*, *бахуљачица*, *вахуљача*, *глахујача*, *кајарица*, *кајелица*, *кајелинка*, *кајелиџа*, *кајорасџа шева*, *кикача*, *клубучар*, *кокуљача*, *крунарка*, *крунчица*, *круница*, *крунка*, *крунаџа* (*крунасџа*) *шева*, *мајке божџије крунчица*, *кукмара*, *кукмарка*, *кукмасџа шева*, *куклица*, *кукујач*, *кукуљ*, *кукуља*, *кукуљач*, *кукуљача*, *кукуљачица*, *кукуљава*, *кукуљевица*, *кукуљница*, *кукуљичица*, *кукувија*, *маџић*, *џахуљарка*, *ћубасџа шева*, *ћулумајка*, *ухорача*, *фуфуљача*, *хахуљ*, *хахуљача*, *хахуљарка*, *хухорача*, *хухуљача*, *хухуљачина*, *шкорјанец*, *шкурјанец* (све према: Hirtz 1938). Ове две птице (шева и бавујача) у словенским народним представама сматрају се за исту врсту (Гура 1997:635).

¹⁵ Формула ‘моли > мори’ потврђена је и у другим фолклорним текстовима, нпр. у дечијој песми: *лисџа Бога моли да се кућа не саломи а кућа се саломила све*

2.1. Тумачења птичије песме¹⁶

Јужнословенска етнографска грађа доноси податке о веровању да неке птице својом песмом проклињу. Тако дивљи голуб овако куне козу која му је порушила гнездо: *Проклеџа козо, блажсена овоцо, Бог њи дао, да њи реј њако остџо* (Јасеновац) или: *Пустџа козо, у ѡуђе њиве, у моју међу, гуџ!* (Кешинци, све у: Hirtz 1896:8). Према М. Хирцу, те кетве су често и опсцене¹⁷ „а изговарају се јамбометрично са знатном дијерезом иза сваке стопе“: *Проклеџа козо, ѡроклеџа козо* (Градиште), *Проклеџа козо, моју шуму глобиџ* (Митровац), *Проклеџа козо, на ѡуђој земљи, на мојој међи* (Кутјево), *Проклеџа козо, на ѡуђем сидиџ* (Бегтежи). Мотив птичије кетве због порушеног гнезда садржи и народно предање о голубу грмљашу који се раније легао „на сваком грмићу, док му козе нијесу орушиле гнијездо и степле младиће. Зато је побјегао на високе букве, одакле својим гуком свеудиљ проклиње козу“ (Hirtz 1938:32, 146; уп. и: Ђорђевић 1958:36–37, Гура 1997:614).

2.2. Налажење птичијег гнезда

Наведени фолклорни текстови потврђују постојање забране да се „нагази“ односно „нађе“ гнездо. На лингвистичком плану ови текстови указују на блиског семантике „налажења“ и „уништавања“ (*налазиџи, находитџи, развалиџи*). Магијске конотације глагола са значењем „нагазити“ в. у: Budziszewska 1990.

2.2.1. Магија за налажење гнезда

На јужнословенском западу магија која обезбеђује да се током године налазе птичија гнезда практикована је у зимском периоду, најчешће на Божић: „Ki је рви изиџал vap, а moral је бити муџки, un је заџал pred peć i drbal је penj в peći i govoril: ‚Kuliku iskric — tuliku tićic ја naџal ovi ljeti!“ (Пригорје, Rozić 1908: 31)¹⁸. У Самобору онај ко жели

мишеве ѡморила, само један остџа, ѡо лисици достџа, сваком ѡо ребарце, муџкима ѡпанце. О кетви „све их куга поморила“, (нпр. у девојачкој кетви младићевој кући: *Код куће му оморила, све му куга ѡморила*, Буковица, Arđalić 1914:365) в. Сикимић 1999 и 1999а. Кетва *кугом/чумом* иначе је раширена по целој српскохрватској територији, уп. кајк. *kuga те hbij* (Лобор, Kotarski 1916:187). Термин *куга* познат је само јужнословенском западу, тако да је цела кетва новијег порекла, уп. за овај фолклорни контекст очекивану словенску етимолошку фигуру (*мор мориџи*): Мор морила, Стамбол поморила, | моријуџи и у Мостар дошла, | у бијеле Хасанаге дворе, | Умори му до десет синова“ (Тркла 1903:349), „Мор морио Стамбол поморио“ (RĀZU s.v. *mor*). Иста етимолошка фигура потврђена је и у руском дечијем магијском тексту приликом купања: „Того сољо солить, того морью морить, кто долго в воде сидит“ (СРНГ s.v. *морить*), као и изразу: *мором морить* (СРНГ s.v. *мор*).

¹⁶ Словенска народна тумачења звукова који производе животиње (ономатопејске формуле) в. у: Гура 1993 и 1998.

¹⁷ Попа прељубника куне голуб гривњаш: *Шџа ѡи чиниџ ѡроклеџи ѡѡе код ѡуђе жене, код ѡуђе деце?* (Караџић 1852 s.v. *гдљб*), или: *Ко ѡо ѡу седи? У гуџој међи, на ѡуђој жени?* (Миљивевић 1894:71).

¹⁸ Ову западну варијанту божићног благослова уз царање ватре Schneeweis 1925:25 сматра за „декадентну форму“. Међутим, структура овог кајкавског божићног благослова иста је као у источнијим варијантама у којима се паралелизмом „колико искрица : толико“ пре свега набрајају домаће животиње (формуле благослова са структуром колико : толико, уп. у: Виноградова 1978:22–25). Шневајс није имао у

да током пролећа нађе много птичијих гнезда са младим птицама, по повратку са поноћне мисе мора „lopatom ili bruklicama gurnuti u panj, što gori u peći čitavu badnju noć (zvan: badnjak) i neka reče: „Kuliko iskric, tuliko tičić““ (Lang 1914:209). И у Лобору се на Божић деца „играју под stolom на slami, da bi one godine mogla lako naći ptice“ (Kotarski 1916:193). Успех у налажењу птица обезбеђује се и на дан Св. Валентина: „koji taj dan bos i bez halje simo tamo po polju bježi, on će to ljetu ptičja gnjezda nahadjati“ (Вараждин, Valjavec 1863:258). У Пригорју се веровало да нико не сме да се окупа пре него што једе младе птице „i tak je mojst na jezeri tic zadavljeni saku ljeti v našim kraju“ (Rožić 1907:68).

2.2.2. Опход са нађеним гнездом

Налажење гнезда птице грабљивице било је, вероватно, изофункционално убијању опасне дивље животиње. На ово указује истоветна обредна пракса: у Белом на Цресу постојао је обичај да момци који нађу гнездо и птиће птице грабљивице (јастреба, гаврана, врране) у опходу обилазе село: „gnijezdo polože u košaricu te pokazujući jaja ili mlade prikupljaju darove, koje im daju poglavito one obitelji, koje imadu ovaca. Kad su obredali sve kuće po mjestu (kadgod i po okolnim selima), te nakupili dosta jaja, sira, slanine i novaca, odaberu jednu kuću, u kojoj će to sve použiti i popiti. Ovo se zove kanata.“ (Bortulin 1914:324).

2.2.3. Забрана спомињања гнезда

У низу словенских народних забрана везаних за птичија гнезда, један део се односи на забрану причања о виђеном гнезду на одређеном месту или у одређено време¹⁹. По кашупском веровању, онај ко нађе шевино гнездо са јајима, не сме о томе да прича никоме код куће, јер ће иначе мрави попити јаја, и остаће само љуске (Sychta s.v. *gnāzdo*), а ко нађе птичије гнездо — не сме то да спомиње на пољу или под кровом јер ће птице задесити нека несрећа (Sychta s.v. *ptāši*). Слично овоме је и украјинско веровање везано за гнездо галеба; а приликом заласка сунца или касније не сме се ни завиривати у птичија гнезда (СД s.v. *гнездо*). Овакве забране причања о птичијем гнезду постоје и код јужних Словена, тако у Михољском код Војнића: „не смије онај, који нађе гнијездо, спомињати, да је нашао, код ватре, јер

виду друге кајавске потврде о вези Божића и налажења птица током наступајуће године. Ауторова теренска грађа из Кладурова (код Петровца на Млави), 1999. године, показује да се и код Влаха у североисточној Србији успех у налажењу птичијих гнезда везује уз ватру: тамо је све до данашњих дана очуван обичај да на Младенце домаћица устане ујутру и почисти двориште, од тог ђубрета на сред дворишта направи гомилу и запали да се дими; деца прескачу преко тог дима и верују да колико га пута прескоче – толико ће гнезда наћи те године. У Полесју се уз исти празник, Младенце (полес. Сорока, Сорок–святители, Сорок–святые, итд.) везују исто веровање, али акционо различито кодирано (најчешће бацањем четрдесет палица преко куће), уп. нпр.: „трэба сорок палок перэкінуць через хату (до сонца), шоб яец набраць богато“ (Толстая 1995:271–272, Ивлева 1998:39).

¹⁹ Мотив причања о птичијем гнезду чува се и у обредним текстовима, уп. нпр. песму са свадбеним мотивом: Гнијездо вила соко тица, | за то гнијездо нико не зна, | само једна дјевојчица, | дјевојчица, љепотица. | Ал говори соко тица: | „Дјевојчице, љепотице, | немој казат за то гнијездо (Обрадовић 1995:184).

би птичице с гнијездом изгорјеле. Ни код воде се не смије спомињати, јер би их змија појела“ (Vučinić 1911:160). У Крагујевачкој Јасеници забрана се односи на ватру: птиће ће појести змија (Павловић 1921:133). Из истог разлога Словенци у околини Горице верују да онај ко зна за неко птичије гнездо не сме о њему да говори под стрехом (Kociančić 1854:283), а у Пољицама опасни хронотоп је „кад се увечер вари млико“ (Ivanišević 1905:283). У Самобору се за младе птиће у гнезду не сме рећи под кровом, јер би их старе птице напустиле (Lang 1914:209).

2.2.4. Забрана уништавања гнезда

Једнако је у словенском свету распрострањена забрана гажења гнезда: по малопољским и белоруским веровањима крава ће мусти крв ако нагази на птичије гнездо (СД s.v. *гнездо*). И у Словенији се верује да ће крава изгубити млеко ако на паши стане на птичије гнездо (Павловић, Рајек 1884:282). У околини Вараждина се верује — ако људи поруше ластино гнездо или убију младе „тад ће крава догичне куће млијеко с крвљу дојити“ (Hirtz 1938:253, овако и у Украјини и Пољској, Гура 1997:622; исто веровање се у Белорусији везује уз „белу пастирицу“, Гура 1997:726). Оваква веровања позната су и другим европским народима: код германских народа ова забрана везивана је за црвендаћа (ономе ко дира његово гнездо ударио би гром у кућу), а у Швајцарској се веровало да ће ономе ко дира гнездо краве давати црвено млеко (Grimm 1875: 569), у Немачкој иста казна је следила ономе ко дира ластина гнездо (Ђорђевић 1958:28). Свуда се код Словена поштују забране уништавања гнезда неких птица (роде, голуба и ласте²⁰), јер та гнезда штите дом и стоку.

3. Птице и Бог

Степен фолклорне индивидуализације птица је низак (Гура 1997:528) те се зато неколико различитих малих „чистих“ птица у словенском свету везује уз Бога и може се сматрати за „божју птицу“. Такве заједничке карактеристике имају дивљи голуб (Гура 1997:612–617), ласта (Гура 1997:618–633), шева (Гура 1997:633–639, уп. нпр. кашупско *boži ptášk* „шева“), славуј (Гура 1997:640–644), шљука (Гура 1997:715–716), па и велике птице — рода и ждрал (Гура 1997:646–667).

Са друге стране, словенска веровања о птици „бела пастирица“ прилично су оскудна; у Полесју се верује да је она под заштитом Богородице јер је вадила трнове из Хрстове главе, те да је роде и ждралови носе на крилима у топлије крајеве; у Пољској верују да она кукавици изводи птиће, а у Белорусији и Литви да може да утиче на раст лана. У Црној Гори и Србији ова птица се користи у љубавној магији (Раденковић 1996:148, Гура 1997:725–727). Међутим, јужнословенски фолклорни текстови везу са Богом додељују и неким другим медијаторима, пре свега гуски/пчели²¹ и шеви.

²⁰ Забрану уништавања ластиног гнезда в. у: Ђорђевић 1958:26–28.

²¹ Уп. полески назив за пчелу *божа мудрост*, рус. *божья угодница* и др. Везе пчеле са Богом в. у: Гура 1997:448–452, 457.

Мотив птица (гуске) које „иду да се моле Богу“ познат је и у српским народним загонеткама (у другим јужнословенским варијантама исте загонетке мотивација кретања гусака објашњена је другачије). Гуске су у овом типу загонетке замена за денотат „варница“: „Полећеле тирингуске, *шамо горе по молиш Бога*, сусрете их опеченчело, ће идете титирингуске? Ђе идемо, да идемо, тебе не питамо.“ Циљ лета варнице у варијантама се описује и овако: *шамо гори по молиш-бога; шамо гор-јен по молиш-бога* (варијанте и изворе в. у: Sikimić 1996a:248–255)²².

Контакт са Богом садрже и тумачења шевине²³ песме „кад се диже“: *Дај ми сјекирку, да посјечем богу!* (Пчелић, Ніс 1896:5), *Идем боги, идем боги, да убијем богу*, односно *сикирицу, сикирицу, да убијем боги* (Борово, Ніс 1896:5); *Чврљуга ијева кад иде у зрак: грем бога вбиш! а кад се сјушиша: позабила сам баи, позабила сам баи!* (Бегово Раздоље, Hirtz 1938:72, 139). У Штајерској се верује да шева кад се диже у облаке пева: *Jām šâ v nebesa — Boga klat, Boga klat, Boga klat!* и да то понавља док се не спусти на земљу, а тада пева: *Sem hamrič spoder pozabâ!* (Štrekelj 1914:452–453); односно: *Bom šâ v nebesa luknje vrtat!* и: *Sem svedrič spoder pozabâ!* или: *Boga bom ubil!* и: *Kij sem pozabil!* (Štrekelj 1914:453). Слични текстови потврђени су широко у словенском свету, код Руса у Смоленској губернији и околини Брјанска, у Украјини (Житомирска област и Волинска губернија), Белорусији (околина Гомеља и Бреста) и Пољској (Гура 1997:634–635). Украјинци верују да ако шеве током прелетења с пролећа лете високо „то вони до Бога летять молотить“, а ако лете ниско то значи да „вони не донесли ципа; цип упав, от вони й попадали додолу“, где се алатка коју шева носи до Бога обашњава као млатилица за жито (Чубинський 1995, 2:12).

4. Птице и усевн

У Словенији се верује да је време за сетву када шева (*škarnjanac, čaparliga*) почне да пева. Она тада опомиње сељаке: *Seja, seja, seja, seja! Pluži, pluži, pluži!* а на крају још каже: *Vrzi v rit!* (Церовец, Štrekelj 1914:451). Шева пева сељацима док раде у пољу и тера их на посао: *Delaj, delaj, delaj, orji, orji, sej, sej, vrzi, vrzi, vrzi* (Штајерска, Štrekelj 1914:452), а када се шева (слн. *škrajnček*) подигне у вис и пева, деца јој вичу: *Sej, sej, sejaj, sejaj! Kdo pa bode žel? Kdor je lepo plel. Kdo pa bode mlel? Kdor je srage 'mel.* [„ко се знојио“] (Штајерска, Rajek 1884:191). Тубаста шева (слн. *hubasti škorjančak*) пева: *Kupiš rit? Vleti man tri, pa so sa rupa, vzimi pa samo adno, pa tista prazna. Kupiš rit?* (Kuhar 1911:65). Слично тумачење постоји и код Хрвата: *Kad se čavrljuga diže u zrak, pjeva orači i sijači: Sij, sij repicu, ajs čaa čavrrrrna munjava zeli* (Криж Војни, Hirtz 1938:57)²⁴.

²² „Божја вечера“ као циљ лета гусака у овом моделу загонетке објашњена је у: Лома 1988:42. Уп. и нејасну загонетку за „пчелу“: *севељуга леши боги, севељуги баи на ноги*.

²³ Уп. и имитирање песме дивљег голуба: *Tu, tu Bug sedi!* (Козјак код Марибора, Штрекељ 1914:445).

²⁴ Уп. и везу шеве са косидбом у подругљивој песми косцима који пребију косу косци ливаду: *Шерљуга био, к небу се вио, на уже њао...* (Медић 1889:90).

Везу са почетком пољских радова имају и друга словенска тумачења шевине песме, тако је код западних Словена у Пољској (околина Катовица и Кракова) и Моравској, затим код Руса (у Вологодској губернији и области Брјанска) и Украјинаца (у Волинској губернији и Житомирској области, Гура 1997:638–639). Поједини текстови руског обреда призивања пролећа, иначе везани за птицу шеву (рус. *жаворонок*) садрже и молбу шеви као медијатору да донесе жито: *принесите нам | лета теплого, | хлеба доброго!*; или је текстом експлицирано да је пролеће стигло, нпр.: *на овсяном снопу, | на оржаном колосу; | со рожью зернистой, | с овсом кучерявьим, | с ячменем усатыим, | с просом, со гречью*. Молба се упућује и директно пролећу: *зароди, весна, жито густое, (...) жито густое, колосистое*; (сви примери из: Жекулина и Розова 1989:180–188).

У пољском фолклору деца овако имитирају певање шеве која наговештава повратак пролећа: *Wyleć skowronecki z nieba, pozbieraj te okrussynki chleba*. [„Долети шево с неба, покупи те корице хлеба“], (Witanowski 1893:19). Слично као „бела пастирица“ и шева иде за стоком, и зато је добила назив *pastyrka*, а пастири јој говоре: *Pastyrecka pasła bydło, | zgubiła se motowidło, | pastyrecko, nie paś bydła, | idź se sukaj motowidła* [„Шева (пастирица) је напасала стоку, изгубила мотовило, пастирице, не напасај стоку, иди и тражи мотовило“], (Cercha 1900:114).

Уз плодност усева Словени везују и неке друге птице, позната је веза роде са летином и плодношћу код јужних Словена и у Полесју, али и других народа (Толстой 1984:116–117, Góra 1995:37–38, 45). Код Пољака је посведочена веза препелице, односно птице уопште, са летином. Приликом сетве, док се баца прва прегршт пшенице или неке друге житарице, говори се: *Boże, to dla ptaków, a reszta dla mnie*. (Adamowski, Bartmiński, Niebrzegowska 1995:146–147, 170). Код Словенаца птица стрнадица пева кад јечам зри: *Ћуј, ыуј, ыуј! Ti kej ječmen diši?* А када јој деца узму младунце, стрнадица пева жалосно: *Pod hribcem, nad hribcem* итд. (Štrekelj 1914:451).

5. Лексикографска обрада фолклорних термина из области духовне културе, као и фолклорних термина који се наслањају на комплексне термилошке системе, као што су зоонимски или фитонимски, изузетно је сложена. Иза анализираних, наизглед орнитонимских лексема и њихових синтаксичких конструкција, заправо не стоји конкретан орнитоним, несигурно је чак и то да ли је у питању уопште птица. Сигурно је само да је *богомолка*, *богомолница* и сл. из наведених фолклорних текстова медијатор између човека и Бога са летењем као карактеристичним модусом кретања. Веза „птице“ са Богом у словенском фолклору не успоставља се само у корист човека, те је зато неопходно и формално, обредно даривање „птице“.

ЛИТЕРАТУРА

- Adamowski, J., Bartmiński, J., Niebrzegowska, S.
1995 Ptaki, zwierzęta i rośliny w relacjach gwarowych z okolic Biłgoraja, *Etnolingwistyka* 7, Lublin, 135–178.
- Ardalić, V.
1914 Pjesme u kolu, *Zbornik za narodni život i običaje* XIX, Zagreb, 364–367.
- Balarin, N.
1901 Gatanje na Grudi, *Zbornik za narodni život i običaje* VI, Zagreb, 312–320.
- Bartmiński, J.
1973 *O języku folkloru*, Wrocław etc.
- Беговић, Н.
1887 *Живој и обичају Срба граничара*, Загреб.
- Беновска, М.
1979 Наблюдения върху символиката в обрета за дъжд „пеперуда“, *Фолклор, език и народна съдба*, София, 142–153.
- Bijelić, L.
1905 Varin dan u Konavlima, *Zbornik za narodni život i običaje* X, Zagreb, 156–157.
- Bortulin, A.
1914 Lov u Belom na Cresu, *Zbornik za narodni život i običaje* XIX, Zagreb, 321–340.
- Budziszewska, W.
1990 Z semantyki magii, *Etnolingwistyka* 3, Lublin, 7–19.
- Cercha, S.
1990 Przebieczany, wieś w powiecie Wielickim, *Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne* IV, Krakow, 81–210.
- Чажкановић, В.
1932 Неколике опште појаве у старој српској религији, *Годишњица Николе Чујића* 41, Београд, 167–228.
- Чубинський, П.
1995 *Мудристь віків* 1–2, Київ.
- Ђорђевић, Т.
1958 Природа у веровању и предању нашега народа II, *Српски етнографски зборник* LXXII, Београд.
- ЭССЯ
1974– *Этимологический словарь славянских языков*, Москва.
- Grimm, J.
1875–78⁴ *Deutsche Mythologie* I–III, Berlin.
- Góra, A. W.
1995 Vocian w słowiańskich wyobrażeniach ludowych, *Etnolingwistyka* 7, Lublin, 33–46.
- Гура, А. В.
1993 Вербальная имитация голосов животных в славянском фольклоре, *Славянское и балканское языкознание*, Москва, 132–152.
- 1997 *Символика животных в славянской народной традиции*, Москва.
- 1998 Звуки и голоса животных в традиционных народных представлениях, *Слово и культура* II, Москва, 95–102.
- Hirc, D.
1896 Što priča naš narod o nekim životinjama, *Zbornik za narodni život i običaje* I, Zagreb, 1–26.
- Hirtz, M.
1938 *Rječnik narodnih zoologičkih naziva*, Zagreb.
- Ivanišević, F.
1903 Poljica, narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje* VIII/2, Zagreb, 183–336.
- 1904 Poljica, narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje* IX, Zagreb, 23–144, 191–326.
- 1905 Poljica, narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje* X, Zagreb, 181–307.
- Ивлева, Л. М.
1998 Из полеских записей Л. М. Ивлевой, *Судьбы традиционной культуры*, С.-Петербург, 33–41.

- Kajmaković, R.
1962
1975–76
- Karanović, M.
1938
- Karacih, B. St.
1852
1867
- Kosiančić, S.
1854
- Kotarski, J.
1916
- Kuliših, III.
1938
- Lang, M.
1914
- Лома, А.
1988
- Медаковић, М. Г.
1860
- Медић, М.
1889
- Милићевић, М. Ђ.
1882
1894
- Милосављевић, М.
1975
- Миодраговић, Ј.
1914
- Мићевић, Љ.
1925
- Н-кић
1901
- Новаковић, С.
1877
- Обрадовић, М.
1995
- ОС
1998
- Рајек, Ј.
1884
- Павловић, Ј.
1921
- Пећо, Љ.
1925
- Плотникова, А. А.
1998
- Раденковић, Љ.
1996
- Rakita, R.
1984
- Narodni obiçaji [Imljani], *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. *Etnologija* 17, Sarajevo, 141–158.
- Народни обичаји становништва Дервенте, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. *Etnologija* 30–31, Sarajevo, 43–88.
- Вук и слављене Божића у Босни, *Развѣштак V*, Бања Лука, 1–5.
- Српски рјечник*, Беч.
- Живот и обичаји народа српскога*, Беч.
- Odgovori na vprašanja društva na jugoslavensko povestnico, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* III, Zagreb, 259–309.
- Lobor, narodni život i obiçaji, *Zbornik za narodni život i obiçaje XXI*, Zagreb, 179–224.
- О Васильци, *Развѣштак V*, Бања Лука, 174–179.
- Samobor, narodni život i obiçaji, *Zbornik za narodni život i obiçaje XIX*, Zagreb, 193–320.
- Прајезичка метонимија у српским басмама и загонеткама, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику XXXI/1*, Нови Сад, 37–46.
- Живот и обичаји Црногораца*, Нови Сад.
- Додатак природописној и медицинској номенклатури, *Лейопис Мајице Српске* 160, Нови Сад, 70–91.
- С Дунава над Пчињу, *Годишњица Николе Чујића IV*, Београд, 207–322.
- Живот Срба селѧа, *Српски етнографски зборник* 1, Београд.
- Старе бапске и дечије песме и бројанице, *Развѣштак* 1, Зајечар, 54–55.
- Народна педагогија у Срба, или како наш народ додиже ѧрод свој*, Београд.
- Живот и обичаји Поповаца, *Српски етнографски зборник LXV*, Београд.
- Народни обичаји о Св. Варвари (Нови Пазар), *Цариградски гласник* 1, Цариград, 3.
- Српске народне загонетке*, Београд — Панчево.
- Српске народне ѧјесме из западне Славоније*, Топуско — Нови Сад.
- Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ: *Огледна свеска*, Београд.
- Ѓrtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*, Ljubljana.
- Живот и обичаји народни у крагујевачкој Јасеници у Шумадији, *Српски етнографски зборник XX*, Београд, 1–271.
- Обичаји и веровања из Босне, *Српски етнографски зборник XXXII*, Београд, 359–386.
- Културно–језиковое членение балканославянског ареала (на материале обрядовой терминологији), *Славянское языкознание, XII международный съезд славистов*, Москва, 489–507.
- Симболика светиа у народној магији јужних Словена*, Београд.
- Narodna jela i pića u predjelu Janj (zapadna Bosna), *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. *Etnologija* 39, Sarajevo, 181–198.

- Richtman, C.
1951 Čičak Janja, narodni pjevač sa Kupresa, *Bilten Instituta za proučavanje folkloru u Sarajevu* I, Sarajevo, 45–63.
- Ристовски, Б.
1987 Македонски додолски и други обичаи и песни за дожд, *Македонскиот фолклор и националната свест* I–II, Скопје, 11–50.
- RJA
1880–1976 *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–XXIII, Zagreb.
- PMHP
1983— *Речник на македонската народна поезија*, Скопје.
- Rožić, V.
1907 Prigorje, narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje* XII/1, Zagreb, 49–134.
1908 Prigorje, narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje* XIII/1, Zagreb, 16–116.
- PCAHY
1959— *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд.
- Schneeweis, E.
1925 *Die Weinachtsbräuche der Serbokroaten*, Wien.
1961 *Serbokroatische Volkskunde. Volksglaube und Volksbrauch*, Berlin.
- СД
1995 *Славянские древности* 1, А–Г, Москва.
- Sekulić
1986 Život i običaji bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje* 50, Zagreb.
- Сикимић, Б.
1996 Слојеви фолклорног текста, *Српски језик* 1–2, Београд, 163–174.
1996a *Etimologija i male folklorne forme*, Beograd.
1999 Баво и јалова жена, *Славянские этюды, Сборник к юбилею С. М. Толстой*, Москва, 416–449.
1999a Violent death in South Slavic children's folklore, *Etnolog* 9, Ljubljana, 27–37.
- Simić, Lj.
1962 Pripovedne i lirске pesme [Imljani], *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. *Etnologija* 17, Sarajevo, 199–225.
- Слијепчевић, М.
1978 Један жетварски обичај у Херцеговини, *Раџ XVI-ог Конгреса СУФЈ на Игалу 1969. године*, Цетиње, 157–159.
- СРНГ
1965— *Словарь русских народных говоров*, Ленинград (Санкт–Петербург).
- Sychta, V.
1967–1976 *Slownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* I–VII, Wrocław etc.
- Štrekelj, K.
1914 *Slovenske narodne pesmi* 14, Ljubljana.
- Толстая, С. М.
1995 Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю: Р–Я, *Славянский и балканский фольклор*, Москва, 251–317.
- Толстой, Н. И.
1984 Иван–аист, *Славянское и балканское языкознание*, Москва, 115–118.
- Topolińska, Z.
1990 O serbochorwackich konstrukcjach typu „ptica grabljivica, suza radosnica“, ит., *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXIII, Нови Сад, 491–496.
- Трља, Ј.
1903 Српске народне умотворине, Српске народне женске pjesме, *Босанска вила*, Сарајево, 348–350.
- Вакарелска, Д.
1980 Редки и остарели думи в българския народен епос, *Език и поетика на българския фолклор*, София, 147–151.
- Valjavec, M.
1863 Odgovori na njevoja pitanja društva za povjestnicu i starine jugoslavenske, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* VII, Zagreb, 249–259.

- Виноградова, Л. Н.
1978
1982
Влажинац, М.
1961–1974
Vučinić, M.
1911
Witanowski, M. R.
1893
Zett, R.
1970
- Заклинательные формулы в календарной поэзии славян и их обрядовые истоки, *Славянский и балканский фольклор*, Москва, 7–26.
Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян, Москва.
Речник наших старих мера I–IV, Београд.
Što se ne smije (Miholjsko u modruško–riječkoj županiji), *Zbornik za narodni život i običaje XVI*, Zagreb, 160.
Lud wsi Stradomia, *Materyaly antropologiczno–archeologiczne i etnograficzne IV*, Krakow, 14–135.
Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen, Köln.

S u m m a r y

Biljana Sikimić

GOD-PRAYING BIRD

Three lemmas from the Dictionary of the Serbian Academy of Arts and Sciences are discussed. All of them refer to the same folklore text realia: 'god-praying bird' (SCr. *bogomoljica* etc.). New lexicographic solutions are proposed followed by some ethnolinguistic commentaries about the treatment of small wild birds on the South Slavic ground (finding their nests, destroying their eggs and small birds).

СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НИ АБЕРА НЕМА

У раду се анализира порекло и значења српскохрватског израза *немајши* (*х*)*абера* и његових еквивалената у другим балканским језицима.

0. Турцизам *хабер*, *абер*, распрострањен широм Балкана, у књижевним језицима и дијалектима, а у српском језику потврђен од XVIII века (Стаховскиј 1965:59), данас је говорницима нашег језика углавном познат у значењу „непроверена вест, трач; вест, новост“¹. У речницима нашег језика потврђено је и друго, веома фреквентно значење ове речи „обраћање пажње, сазнање, појам, брига, осећај, мар, обзир“, често окарактерисано као фигуративно. У појединим од њих (РСА, РЈА и неким дијалекатским речницима) издвојен је и израз *ни* (*х*)*абера немајши* које не значи „немати вести о некоме или нечему“, као што би се могло помислити на први поглед, већ „немати појма, не знати; не марити, не бринути ...“. Покушаћемо да у овом раду одредимо да ли је реч *хабер* у српски језик позајмљена у два различита значења, и да ли се ово друго јавља само у једном специфичном контексту, односно изразу.

1. Навешћемо најпре примере из српског језика, онако како су забележени и протумачени у различитим речницима, у којима се реч (*х*)*абера* јавља у оквиру израза *немајши* (*х*)*абера*:

сх. *абер* и *абер* т. „1. глас, вест, новост, порука; 2. обраћање пажње, обзирање: Пак се тиште пут Пераста мјеста, без никаква страха ни абера (НП, ЦГ приморје)²“. Изр. *ни абера немајши*: „не марити, не хајати, не обазирати се, не бринути се“; А кљаз зато (за то? прим. аут.) *ни абера нема*, но разури тврда Колашина (ЦГ); Човек умире, деца му скапавају од глади ... а ви *ни абера* (књижевно, РСА).

¹ Ова реч води порекло од тур. *haber* < ар. *ḥabār* „вест, глас“ (Škaljić:294). Детаљније о два потенцијална хронолошка слоја позајмљивања оличена у фонетским варијантама *хабар* и *хабер*, као и о варијантама са и без почетног *х*- в. Стаховскиј 1965:59–60. За паралеле у другим језицима уп. Miklosich 1884:306 и Skok I 646.

² И ово значење је можда у вези са изразом *ни абера немајши*, односно, *без абера* „без брига о некој могућој опасности“.

сх. *хабер*: Ал' не видиш, ал' *хабера немаш*, Да ми Турци живјет не можемо (НП, Вук, грађа РСА); Много му се пута и о глави радило, али њему *ни хабера није* (књижевно, грађа РСА).

сх. *хабер* т. „1. глас; 2. нема (за *шо*) *ни хабера*, тј. није му ни бриге; б) *немаши* (за *шио*) *ни хабера*, не марити: За то Фате *ни хабера нема*, него везе за Ђерђефом веза (НП); Ал' је сестра моја самоволна, не боји се никога до Бога, а за брата *ни хабера нема* (НП); Ал' не чујеш, ал' *хабера немаш?*“ (РЈА).

сх. *хабер*, *хабар*, *абер* т. „1. вијест, глас, обавијест; 2. сазнање, појам, мар, осјећај: Терају га све пољем коњици, Бежи хајдук, *ни хабера нема*; Ал маћеха и зла и опака, за те молбе *ни абера нема* (Хрватска); *Нема ни хабера за ше* – не мари за те; *Нема ни хабера о шоме* – нема ни појма о томе (у обичном говору)“ (Škaljić:294).

сх. *абер*, *абѐр* т. „глас; метафор. појам: Ја ју питам, *она абер нема*“ (Косово, Елезовић:2).

сх. *абер* т. „1. глас, вест, одговор; 2. измишљена, неистинита вест, која потиче из рекла-казала, из оговарања, патка; 3. фиг. појам: Реко му, ама он *ни абер се не учини*³; *Ич абер нема за шој*“ (Призрен, Чемерикић).

сх. *абер* т. „1. глас, вест, новост; 2. пажња, интересовање, мар; појам: *Он нема абера за шо*; Сва се Босна на Алију спрема, Сам Алија *ни абера нема* (НП); 3. дознака, извештај“ (Ускоци, Станић 1990:1).

сх. *абер* т. „у изразу: *ни абера*, каже се кад неко не мари, не хаје, не обазире се на нешто (на позив, упозорење, претњу и сл.): Они му пријете, а *шаиша ни абера*“⁴ (Васојевићи, Стијовић 1990:126).

сх. *абѐр* т. „1. вест, глас; 2. обзир: *Он ич абер* што му ја зборим; *Он ја ни абер*; Мој татко *ич абер нема* за моје платно; Положио испит и сад *ич абер нема* како ће да буде с нас; 3. порука“ (Лесковац, Митровић).

сх. *абер* т. у изр. *абер немаи* „не марити“ (Куршумлија, Радић 1990:47).

сх. *абар*, *абер*, т. „абер: *Абера нема* да ју скита дете; *Нема абера за нишиша*“ (Радимци, Томић 1989:5).

сх. *нема ни абара*; он *ни абешар нема*. (*ни абара*); *абешар*⁵ – Ни абетар нема – не мари – (Пирот, Златковић 1990:599).

³ У овом примеру стоји другачија конструкција: *хабер учиниши* што би могао бити калк од тур. *haber etmek*. Међутим, овај састављени глагол у турском језику значи „обавестити“, док је значење наведеног израза очигледно истоветно са *ни абера немаиши*.

⁴ Иако се у примеру не наводи глагол *немаши*, може се претпоставити да је он изостављен и да би пример могао гласити: *а шаиша ни абера нема*.

⁵ Облик *абешар* није потврђен у турском језику, па је вероватно настао преосмишљавањем према турцизму *бешер* „лош, рђав“ потврђеном и у пиротском говору, или испадањем д-, од *дабешер* „сасвим рђаво“ (уж. Србија, РСА).

сх. *ни хабера немайџи*, (*немайџи хабера*) „не обраћати пажњу, не бринути, не марити“ (РНЈ II:466).

сх. *ал-дбар* adv. „све једно му је, не мари, као и да не чује за нешто: Ја му казујем да су ми његове свиње изриле компири, а он ал — абар“ (Црна Река, Марковић 1986:261).

сх. *абер* т. „глас, обавештење, вест“. Израз: *без бриге* „Неће ни абера, без бриге бидите.“ (Прошћење, Вујичић 1995:15)⁶.

2. Следе затим примери из других балканских језика и, на крају, из турског:

мак. *има абер* „има појма, има везе: Многу *има абер* за таа работа“; *нема абер* „нема појма, нема везе; нема намеру, не мисли: ... оти *абер* немал за мушама да нашол...“ (Јашар-Настева 1962/63:167).

мак. *аб'р* т. „вест, порака; поим, разбирање: *Он нема аб'р од нишишо*“ (Алексовски 1985:24).

буг. *хабѐрѝ* т. „вест, обавештење“; *Нјамм хабѐрѝ*, „немати појма, не знати“ (Геров 5:478–9).

буг. *хабѐр* т. „вест“; изр.: *Нјамм хабѐр*: „ништа не знам“: Руси от никој занаят, от никаква работа *хабѐр* *нјамше* (РРОДД:538).

буг. *хабѐр* (*си*) *нјамм*, *нјамм* (*си*) (*и*) *хабѐр* „1. уопште не знам да се нешто догодило; нисам чуо или разумео нешто: В Балкана живете вие, брате... *хабѐр* *си* *нјамте* какво е към нас (књижевно); 2. от нецо: нисам упознат с нечим, не разумем се у неки посао“ (ФРБ:459).

буг. *хѝбер* (*си*) *н'амѝм* „немам никакву представу о нечему, ништа не знам“ (Хасково; БД V:105).

буг. *ѝбѐр'* т. „1. вест, обавештење; 2. представа (појам): Врит, ѝмѝ ние *ѝбер'* *си* *н'аѝме*“ (Дедеагачко; БД V:242).

буг. *абѐр* т. „вест, новина“; *Немам абѐр од работа* „неискусан, наспретан“ (Костурски г.; БД VIII:204).

буг. *хабѐр'* т. „1. вест, обавештење; 2. знање, појам о нечему: *ти хабѐр* *си* *немаш* от фчерлък, пѝк се залавеш да становат фч'ар“ (Странджанският г.; БД I:151).

буг. *абѐра* *нема*, у нар. песни: От Маркоте бела пеня тече, Ј Моравка *ич* *абѐра* *нема* (с. Червен брег, Умленски 1977:167).

буг. *хабѐр* т. „вест, појам, сазнање, у изр.: *Тој н'ема ни хаб'ар* от тези работа“ (Тетевенски г., Стојчев 1915:355).

рум. s.v. *habar*: *n-am habar* (*de c.*) „није ме брига, не бринем: Eu leşin, mor pentru tine Şi tu *habar n-ai de mine*“; *habar n-am* „ништа не знам, немам појма: Țasa Frâsina doarme îietacul de alături; *habar n-are de ce se petrece*“ (Tiktin II:273).

алб. *habér* т. „1. вест; 2. појам: *s'kam haber nga* (*për*) „немам појма о томе“ (ASR:357).

⁶ У овом примеру није сасвим јасно које је значење израза *Неће ни абера*. Може се само претпоставити да је протумачен синонимним *без бриге*.

алб. s.v. *haber* гов.: *S'ka haber për diçka ose nga diçka* „не знам ништа ни о чему (немам појма); не знам уопште неки посао; нимало не ценим, бројим; не разумем се“; *S'merr haber* (букв. не узимам хабер) „не разумем“ (Fjalor).

(н)гр. s.v. *χαμπάρι*, то „новост, вест“: (то) *παίρνω χαμπάρι* „а обавестити (се); б) осећати“; *δεν έχω (παίρνω) χαμπάρι*⁷ „немати појма, представу о нечему“ (Хориков — Малев).

тур. *haberim var* „ја знам“; *haberim yok* „не знам ништа о томе, нисам обавештен“ (Redhouse:429); *haberim var* „знам, обавештен сам“; *haberim yok* „не зна, није обавештен“ (Баскаков:1977).

3. Из наведених примера се види да су они, у не малом броју речника, већ издвојени као изрази. У другим случајевима када је самој лексеми *хабер* значење протумачено као „сазнање, појам, обзир и сл.“, такође примери показују да се ради о њеној употреби у склопу са глаголима *имајти/немајти*.

3.1. Два су могућа тумачења значења речи *хабер* и израза у коме се она јавља у примерима из српског и осталих балканских језика. Први је да је сама реч *хабер* са значењем „сазнање“ мотивисала употребу у оваквом синтагматском склопу, и да се она паралелно, али независно, формирала у свим балканским језицима. Иако се у речницима турског језика као значење речи *haber* експлицитно не наводи „сазнање, појам и сл.“ већ углавном „вест, новост, саопштење, извештај и сл.“, у обратним речницима се, на пример, енгл. *knowledge* тумачи тур. „*bilgi, ilim, bilim, haber*“; *without my knowledge* „*benim haberim olmadan*“⁸ (OETD:299), док се у руском речнику за рус. *понятие* не даје тур. *haber*, већ се руски израз *понятия не имею* преводи турским изразом *hiç haberim yok* (Щербин:407). Сама ова реч, неспорно, и у турском језику има значење које се може превести као „појам, сазнање“, међутим, оно се реализује првенствено у изразима са тур. *var* и *yok*, не сасвим дословним еквивалентима глагола *имајти* и *немајти*.

3.2. Управо овако специфична семантичка реализација саме турске речи у одређеном синтагматском склопу, уз постојање паралелних израза у свим балканским језицима, увек у мање-више истом изразу, наводи на закључак да се ради о једном фразеолошком полукалку: *имајти/немајти хабера (за нешто или о нечему)* преузетом од тур. *haberim var/yok*. Овакво тумачење за мак. *има абер* и *нема абер* дала је Јашар-Настева 1962/63:167.

3.2.1. Турцизам *хабер* није сам по себи довољан разлог да би цео израз био протумачен као фразеолошки калк, тачније, полукалк са

⁷ Осим са глаголом *имајти* у грчком је забележен и израз са глаголом *узетти* што одговара тур. *haber almak* „обавестити“. Међутим, значење му је различито од истоветне турске конструкције, а идентично изразу са глаголом *имајти*. Исти пример постоји и у албанском, в. горе.

⁸ Иако се овде формално ради о тур. глаголу *olmak* „бити“, заправо је реч о његовој употреби у функцији тур. *yok* које нема одговарајући облик герундија на *-madan/-meden*.

турског језика, јер именица остаје турцизам и не преводи се. Важнији и можда пресудан аргумент за овакво тумачење је структурална подударност у свим наведеним примерима. Није мали број израза и синтагми у балканским језицима који се састоје од именице, која је преузета као турцизам, и глагола који је преведен на језик прималац и они представљају полукалкове од тзв. турских састављених глагола (в. за сличне примере Schick 1992 и Schick/Petrova 1985, за македонски Јашар-Настева 1962/63, а за друге паралелне фразеолошке синтагме у румунском, бугарском, албанском и грчком језику уп. Papanagi 1903). Таквима у српском језику можемо сматрати и још неке изразе са овом именицом као што су: *авер учиниши* „обавестити, поручити“ (Škaljić:295) која је еквивалентна тур. *haber etmek* „id.“, затим *хабер узетиши* „сазнати, обавестити се“ (грађа РСА) као тур. *haber almak* „id.“, *хабер даиши* „обавестити, јавити“ (РФЈ:466) као тур. *haber vermek* „id.“, које су такође забележене и у другим балканским језицима, али ће њихово разматрање овом приликом остати по страни⁹.

3.2.2. У прилог оваквом тумачењу иде и чињеница да је овај израз у турским лексикографским изворима најчешће засебно и бележен, односно да има донекле самосталну семантику, употребу и статус у односу на реч *haber*.

4. Значајно је напоменути и да се, за разлику од турског језика, у коме постоји позитивни и негативни облик: *haberim var/yok* „имати/немати хабера, односно, знати и не знати“, у примерима на српском, а и у другим балканским језицима (осим у грчком и македонском), независно од лексикографске дефиниције, овај израз јавља углавном у негативном облику: *немаиши хабера*. То можда указује на много чешћу употребу негативне варијанте још у самом турском говорном језику.

5. Занимљиво је обратити пажњу на нијансе и развој значења овог израза у наведеним примерима. У турском језику забележено је само значење „знати/не знати; бити/не бити обавештен“. И у свим осталим језицима основно је значење „не знати ништа о нечему, немати појма, представу о нечему“. Једино у румунском језику, и веома често у српском, осећа се семантички помак ка „не бринути, не марили, не обраћати пажњу на некога или нешто“. Семантички развој је, највероватније, ишао од „немати вест“, до „немати свест, сазнање о нечему, не знати“¹⁰ у самом турском језику, па је затим заправо еволуирао у „не хтети знати, не марили, не обраћати пажњу“, у српском и румунском¹¹. Из појединих српских примера може се видети да се

⁹ Могућност да се ради о независним локалним творбама свакако не треба одбацити, али је творбени модел именица + глаголи различитог значења веома чест у турском језику, посебно када су именице позајмљене, као што је случај и са тур. *haber* која је арапског порекла. О етимологији тур. *haber* в. Eyuboğlu 1988:156. За тумачење адекватних македонских примера уп. Јашар-Настева оп. с.

¹⁰ Уп. на пример слично у шп. *ignorar* „не знати нешто или немати вести о томе“ (Vox)

¹¹ За исти семантички развој у оквиру једне речи уп. нпр. лат. *ignoro, ignorare* „I не знати, немати сазнања, не бити упознат са нечим; погрешити, погрешно

овај израз користи у случајевима када се жели рећи да неко нешто зна, а понаша се као да не зна, не обазире се на неке догађаје, људе или опасност. Издвојићемо, као илустрацију, само неколико примера: — Они му пријете, а тата ни абера. (Васојевићи, Стијовић 1990:126), — Човек умире, деца му скапавају од глади... а ви ни абера — (књижевно, РСА), — Много му се пута и о глави радило, али њему ни хабера није (књижевно, грађа РСА), — Ја му казујем да су ми његове свиње изриле компири, а он ал — абар“ (Црна Река, Марковић 1986:261), — Сва се Босна на Алију спрема, Сам Алија ни абера нема. (НП, Ускоци, Станић 1990:1). — Ал’ не чујеш, ал’ хабера немаш? (РЈА). Дакле, као што стоји у последњем примеру: „да ли не знаш или нећеш да знаш“.

5.1. Још даљи семантички помак забележен је у Загарачу, где за сх. *абер* т. стоји: „1. глас, порука, обавјештење; 2. интерес, воља, жеља, хтјење и сл.: Немам ти ја абера за дуван; Никада нијесу имали абера за нас; Реци ако немаш абера, нећу те ћерат.“ (Загарач, Ђупић 1997:3). Очигледно је да реч *абера* овде нема значење „интерес, воља, жеља, хтјење“, већ да је сам израз *абера немаћи* добио ново значење, од „не знати, не обраћати пажњу, не марити“ до „немати вољу, жељу за нешто“, посебно и стога што је у сва три наведена примера такође употребљен само у негативном облику. Аналоган семантички потенцијал, који је могао мотивисати сличан развој значења и код анализираних израза, има и сх. *марићи* „обраћати пажњу (на некога или нешто) имати вољу за нешто, показивати склоност ка нечему; осећати наклоност; подносити, трпети (некога); осећати вољу за неким јелом или пићем: Он вам не мари баш да чита и да пише (књижевно, РСА); Давна није марио травничке Јевреје (Андрић, РСА); Слободно однеси ракију, ја је не марим (Босна, РСА).

5.2. У македонском, бугарском и албанском језику овај израз има семантичку конкретизацију и ка: „не знати неки посао, бити неискусан у неком послу“: мак. Многу *има абера за тџаа работџа* (Јашар-Настева 1962/63:167), буг. *Немам абера од работа* „неискусан, наспретан“ (Костурски г.; БД VIII:204), *Тој н’ема ни хаб’ар* от тези работа (Тетевенски г., Стојчев 1915:355), алб. *S’ka haber për diçka ose nga diçka* „не знам уопште неки посао; нимало не ценим, бројим; не разумем се“ (Fjalor).

6. Значење „знати, разумети, имати/немати појма“ јавља се у грчком и бугарском језику и у деноминалним глаголима грађеним од турцизма *хабер*, који су, несумњиво локалне творбе, и може бити мотивисано семантиком анализираних израза:

(н)гр. *χαμπαρίζω* „разумети, имати представу, појам“ : *δεν χαμπαρίζω ал’ αὐτά* „немам појма о томе“; 2) „ценити некога, водити рачуна о некоме, обазирати се на некога“: *δεν χαμπαρίζω κανένα* „не обазирати се ни на кога“ (Хориков — Малев).

разумети; II не примећивати, не обраћати пажњу, игнорисати, занемарити — Плаут III–II в. пре Хр., Цицерон I в. пре Хр., Јувенал I–II в. н.е. (Lewis/Short 1975).

χαμλαρίζω „значити, подразумевати“ (ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ).

буг. *абарисвам*, *абарисшем* *impf.* и *pf.* „разумем, знам“ (Самоков; БД III:198).

буг. *абарисвам съ* *impf.* „схватам“ (Плевенско; БД VI:155).

6.1. У српском језику на исти или сличан начин конструисани глаголи имају другачије значење: *аберисати* *pf.* и *impf.* „јавити, јављати, поручи(ва)ти“ (ист. Србија, ЦГ, РСА), *абериши* *pf.* и *impf.* „*id.*“ (ЦГ, РСА).

7. Само смо у бугарском језику наишли на именице са семом „појам, сазнање“:

буг. *аберлиа* *m.* „човек коме је нешто познато“ (Плевенско; БД VI:155).

буг. *хѣб’ерлиѣ* *adj. inedcl.* „познат, који је примио вест“ (Еленско; БД VII:164).

буг. *ѣбирлиѣ* *adj.* „који очекује вест, нада се“ (Тројанско; БД IV:234).

Ови турцизми су састављени од тур. *haber* и тур. суфикса *-li* који означава поседовање својства и особина речи иза које стоји и могу бити локалне творбе уз помоћ овог наставка или потпуне позајмљенице од тур. *haberli* „обавешен, упозорен, који зна“ (Баскаков 1977). Сх. *аберлија*, међутим, има истоветно значење као сх. *аброноша*, *абердар* и *абериџа*: „топ или пушка којима се нешто објављује, даје абер“: Гле топова аберлија (књижевно, РСА)¹².

8. На крају можемо рећи да, на нивоу српског језика, турцизам *хабер* није преузет у два различита значења: „вест“ и „појам, обзир“, већ да је у другом случају овој лексеми приписано значење које је се јавља само у оквиру једног одређеног израза: *немајти (х)абера*, а који представља полукалк од турског *haberim yok*¹³. Анализирани лексички материјал, по свом обиму, спада међу најшире распрострањене фразеолошке синтагме турског порекла потврђене у свим балканским језицима. Иако је овај израз, забележен преваходно у народним говорима (у српским дијалектима се користи и данас), ушао је и у већину балканских књижевних језика, а семантичке нијансе и велики број потврда говоре о томе да је он некада вероватно био део свакодневне језичке комуникације. Овакво преузимање фразеолошких јединица указује и на један значајан степен билингвизма који је, као предуслов за такав процес, морао постојати на овим просторима.

ЛИТЕРАТУРА И СКРАЋЕНИЦЕ:

Алексовски 1985 — Д. Алексовски, *Сѣранскиѣ зборови во крайовскиоѣ говор*, Скопје.

ASR — *Albansko — Srpskohrvatski rečnik*, Prishtinë 1981.

¹² Пример је само један, с половине прошлог века а, занимљиво је, из поезије Милана Кујунџића, чији је псеудоним био Абердар.

¹³ Уп. за македонски језик Јашар-Настева 1962/63:167.

- Баскаков 1977 — А. Н. Баскаков et. al., *Турецко — русскиј словарь*, Москва.
 БД — Българска диалектология, София.
 Vox — *Vox Dictionario manual ilustrado de la lengua española*, Barcelona, 1983.
 Вујичић 1995 — М. Вујичић, *Рјечник говора Проиђења (код Мојковца)*, Посебна издања ЦАНУ књ. 29, Одјељење умјетности књ. 6, Подгорица 1995.
 Геров — Н. Геров, *Речник на българския език I-V; Дополнение на български рѣчникъ*, Пловдивъ 1895–1908.
 ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ — Δ. Δημητράκος, *Μέγα λεξικόν ὄλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, Athen 1954–1958.
 Елезовић — Г. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, СДЗБ IV (1932), VI (1935).
 Еуубоғлу — I. Z. Eyuuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul 1988.
 Златковић 1990 — Д. Златковић, *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*, СДЗБ XXXVI, 423–740.
 Јашар-Настева 1962/63 — О. Јашар-Настева, *Македонските калки од турскиот јазик*, *Македонски јазик XIII-XIV/1-2*, Скопје, 109–172.
 Lewis/Short 1975 — Ch. T. Lewis, Ch. Short, *A Latin Dictionary*, Oxford 1879, repr. 1975.
 Марковић 1986 — М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗБ XXXII, 245–500.
 Miklosich 1884 — F. Miklosich, *Die Türkischen Elemente in den Südost und Osteuropäischen Sprachen*, 1–2. Nachtrag 1, 2. Wien.
 Митровић — Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац 1984.
 OETD — Alderson A. D., із F., *The Oxford English — Turkish Dictionary*, Second Edition, Oxford 1978.
 Papahagi 1908 — P. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig XIV*, Leipzig, 113–170.
 Радић 1990 — П. Радић, *Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају*, СДЗБ XXXVI, 1–74.
 Redhouse — *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlüğü*, İstanbul, 1988.
 RJA — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
 РЊБЈ — *Речник Његошевог језика I–II*, Београд 1983.
 РРОДД — *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*, София 1974.
 РСА — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд, 1959—.
 СДЗБ — *Српски дијалектолошки зборник*, Београд.
 Skok — P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb, 1971–1974.
 Станић 1990 — М. Станић, *Ускочки речник 1–2*, Београд 1990.
 Стијовић 1990 — Р. Стијовић, *Из лексике Васојевића*, СДЗБ XXXVI, 121–380.
 Стойчев 1915 — Кр. С. Стойчев, *Ръчник на тетевенския говоръ*, *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина XXXI*, София, 237–363.
 Schick/Petrova 1985 — I. Petkova Schick, S. Petrova, *Zum osmanisch-türkischen Einfluss auf die Balkansprachen*, *Studia Slavica Hungaricae* 31, Budapest, 357–366.
 Schick 1992 — I. P. Schick, *Osmanisch-türkische Reflexionen im Balkanslawischen unter besonderer Berücksichtigung der Phraseologie und Lexikologie*, *Linguistique balkanique XXXV/1-2*, Sofia, 59–66.
 Tiktin — Н. Tiktin, *Rumänisch — Deutsches Wörterbuch I–III*, Wiesbaden 1986.
 Томић 1989 — М. Томић, *Речник радимског говора*, СДЗБ XXXV, 3–174.
 Ћупић 1997 — Д. Ћупић и Ж. Ћупић, *Речник говора Загараца*, СДЗБ XLIV.

Умленски 1977 — И. Умленски, За някои езикови особености, отразени във фолклора на кюстендилски окръг, *Проблеми на българския фолклор 3, Фолклор и общество*, 162–168.

Fjalor — *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe* I–II, Prishtinë 1981.

ФРБ — *Фразеологичен речник на българския език* I–II, София 1974–1975.

Хориков — Малев — И. П. Хориков, У. Г. Малев, *Новогреческо — русский словарь*, Москва 1980.

Чемериќић — Д. Чемериќић, Рукописна збирка речи из Призрена, грађа РСА.

Škaljić — А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1979.

Щербин — В. Г. Щербин, *Русско — турецкий словарь*, Москва 1989.

S u m m a r y

Snežana Petrović

NI ABERA NEMA

The paper deals with the SCr. expression *nemati (h)abera* “pay no attention, care not, ignore, have no idea” and its parallels in other Balkan languages. Some dictionaries of these languages interpret the Turkish loan *haber* also as „knowledge, care, concept, regard“. But bearing in mind all the material analysed, this expression is more likely to be a semicalque from the Turkish *haberim var/yok* “I know (nothing) about it; I have(n’t) heard it”. The paper also offers an analysis of the semantic shifts occurring in the given SCr. examples.

Етимологија и ономастика

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

(Филозофски факултет и Институт за српски језик САНУ, Београд)

РЕФЛЕКСИ ГРУПЕ -п(ь)п- У СРПСКОЈ ТОПОНИМИЈИ

Разматрају се случајеви дисимилаторног развоја групе *-пп-* у топонимији српскохрватског језичког подручја.

Као и неки ранији наши радови, и овај представља прилог за један будући приручник српске топономастике, и то за његово поглавље посвећено фонетици, тачније, оним фонетским појавама карактеристичним за топонимију које одступају од општих законитости језичког развоја на датом тлу. Свест о постојању тих појава један је од предуслова за исправно тумачење низа архаичних топонимских формација, а њихова идентификација у конкретним случајевима представља прилог историјској дијалектологији.

Позни прасловенски језик са својим законом отворених слогова није знао за геминате. Поједини словенски језици и дијалекти имају, међутим, у изговору и у писању, једно удвојено *пп*, настало најчешће испадањем слабог полугласа у придевским образовањима на *-ьп-* од основа на *-п* (и именским изведеницама одатле, нпр. онима на *-ица*, *-икъ*), као и у неким речима страног порекла (нпр. име рус. *Анна*, пољ., чеш. *Анна*). Други су пак ту секундарно насталу групу упростили у *п*. Дистрибуција њених рефлекаса на општесловенском плану може се у основним цртама сагледати из следећа два примера (по подацима које даје ЭССЯ s.vv.):

**глиньль(јь)* „глинен“, у стсл. *ганиньль*, буг. *глинен*, мак. *глинен*, сх. *глинан*, *глинана*, *глинано*, чеш. *hlínny*, словињ. *glínni*, рус. дијал. *глинный*. Уп. у топонимији веома раширен тип *Glinьna*, *Glinьno*: пољ. *Glinna*, чеш. *Hlínna*, рус. *Глинна* итд. (Rosp. passim).

**дъньль(јь)* „дањи, дневни“, у стсл. *дъньль*, буг. *дѣнен*, сх. *дѣнѣ*, чеш. *děnný*, пољ. *dzienny*, рус. дијал. *денной*; поименичење **дъньль-ица* „јутарња звезда“: стсл. *дъньница*, буг. *денница*, дијал. *дѣнница* (Родопа), макед. *Деница*, сх. *дѣница*, слн. *danica*, чеш. *děnnice*, слч. *dennisa*, све: „звезда Даница“, укр. *денница* „биљка Tormentilla egesta, врста дечје болести“, рус. дијал. *денница* „стаја“.¹

¹ У источнословенском семантика указује на независна подударна образовања.

Као што се види, чување *-n-* карактеристично је за северне словенске језике — са изузетком чешког, у којем се гемината пише, али се изговара просто *n* — а на југу ограничено на бугарски.² У српскохрватском је та група доследно елиминисана,³ ређе разбијена преношењем озвученог полугласа из облика где је био у јаком положају (*глинан m.*) у оне где је био слаб и требало је да испадне (*глинана f.*), чешће упрошћена у обично *-n-*: *дани*, *Даница*. У топонимији сасвим преовлађује овај други третман: **Glinъna* даје *Глина*, а не ***Глинана*; од **Kamenъnica* добијамо *Каменица* са тим нагласком, насупрот апелативу *каменица* од **kamen-ica*; у првом случају имамо поименичење придева **kamen-ъnъ* > стсл. *КАМЕНЪНЪ* „каменит, *tōw lithōw*“, у другом примарнијег стсл. *КАМЪНЪ* „од камена, *tōw lithōw*“ < **katepъ* < **kamen-nъ*.⁴

Међутим, како је то већ приметио Павле Ивић, „то се правило није остваривало са пуном доследношћу“.⁵ Поред апелативне лексике, спорадичне примере друкчијег развоја пружа и топономастички материјал. Разлика у односу на општу језичку тенденцију очитује се у томе да се група *-nn-* настала испадањем слабог полугласа у понеким именима, можда захваљујући свести о морфолошкој граници, извесно време чувала,⁶ а затим су наступиле различите дисимилације.

1) РЕГРЕСИВНА ДИСИМИЛАЦИЈА *nn* > *ln*

За овакву промену постоје примери и у апелативној лексици, на које указују Skok III 201 и Ивић l.c.: **saпъникъ* > сх. *салник* > *саоник* (поред *саник* и *савник*, в. доле), *сионица* „сенара“ < **sъпъница*.⁷ Овамо свакако и *госѣионица* (XVI в., РЈА) < **госѣилница*, где у основи није акт. партицип перфекта *госѣил* од *госѣиити*, већ се облик своди на стсрп. *гостиньница*,⁸ уп. топониме пољ. *Gościnna*, чеш. *Hostinna* (Rosp. 128; 146). Иста појава запажа се већ доста рано и у сх. топонимији. Можемо навести неколико вероватних примера. У једном случају облик са *-nn-* непосредно је документован:

Вионица, данас село код Читлука (IM), потврђено у Средњем веку као **Винница** (НЗС 338)⁹, уп. и **Вионица** код Ивањице на обронци-

² Уп. Vaillant I § 42.

³ Изузимамо случајеве по дијалектима да једна група *nʹn* настаје позном синкопом, тип *ѡланʹна* у неким босанским говорима, млађи од новоштокавског премештања нагласка.

⁴ За деназализацију **ε* > *ѣ* пред назалом типа стсл. *помѣнѣти* < *поманѣти* < **po-ten-pō-ti* в. Vaillant I § 65; за дистрибуцију старијег облика придевског суфикса **-epъ* (рус., сх., слн.) и млађег **-epъ* (стсл., буг., западносл.) уп. id. IV § 981; упркос ЭССЯ 9/1983, 135 д., **katepъ-ъ* не може бити исходна форма, бар не на српскохрватском терену, где у рефлексима овог придева нема трага јату.

⁵ Годишњак САНУ ХСV/1988, Београд 1989, стр. 214.

⁶ Можемо се питати у којој мери стсрп. грађије као 1347–8. забележено име реке **Невинна** (ГлДСС XV/1862, 288) = пољ. *Niewinna* (Borek 154) одражавају реалан изговор; исти споменик на истој страни белсжи и облик *Купѣлникъ*, са могућим дисимилаторним развојем, уп. доле.

⁷ Уп. топоним *Сјеница*, већ стсрп. *Сѣница*, *Сѣнице* са простим *-n-* (Дан.).

⁸ Потврђен код Доментијана (Дан. s.v.).

⁹ Идентификација није сигурна, јер претходно наведена села леже југозападније, у Макарском приморју, но запис из 1434. свакако потврђује присуство

ма Голије, иначе *Виница* (на више места, IM) < **Vinǫnica*, од *вино*, уп. рус. *Винница*, укр. *Винниця*, пољ. *Winnica*.¹⁰

У неколико других случајева имамо -лн- (-он-) већ од првих помена, но основа на н чини се вероватнија од оне на л:

Крушилница: стерп. *Крѡушил(ъ)ницѡу* асс. (око 1220, Жичка повеља, име жупе, 2 пута: ЗС 572)¹¹ < **Krušin-ъn-ica*, уп. псл. **krušina* *Rhamnus frangula* ЭССЯ 13, 48 s.v.), рус. топ. *Крушинно* (Rosp. 167) и в. доле нап. 19.

Косьльница: стерп. *Косьльница* (код Првовенчаног: на оусти рѣкы Косьльнице), у летописима при рѣцѣ Косьнице, према Косници, Косанице (Дан). Вероватно од *кѡсан* *Juncus*, врста сите, ако је < **kosъnъ* (уп. Skok s.v. *kosa*), дакле **Kosъn-ъn-ica* > **Косьльница* > **Косаоница* > *Косаница*.

Купѣльник: место код Скадра, *Сурепнич* код Дукљанина, посредно забележено и у Светоарханђеловској хрисовуљи: *сѡи бѣи коупѣльничькои оу сѡомъ сръгии*; 1416. у Скадарском земљишнику *Соренико / Саренико*, 1485. у тур. попису *Koplik*, данас *Kopliku* на си. побережју Скадарског језера у Албанији.¹² Можда од стсл. *коупѣль* (и стерп., Доментијан код Данич.), али пре < **Korin-ъn-ikъ*, уп. стерп. *Коупиньникъ*, данас *Куйиново* у Срему,¹³ *Куйиник* село код Великог Гаја у Војводини (IM).¹⁴

Свилно код Ријеке (IM): придев *свион(и)* од *свила* није уобичајен у топонимији, стога пре од **Svinъno* (: *свиња*), што је стара и врло распрострањена формација (уп. Rosp. *passim*).

Стругонице, брдо између Перунике и Великог врха у бившем Рудничком округу¹⁵ < **Стѡругалнице* < **Strugan-ъnica*, уп. *Стѡруганик* код Ваљева,¹⁶ *Стѡруганица* код Враћа (IM).

Невидијон, земљиште у Негбини под Златибором (СЕЗБ XXXIV/1925, 466) < **neviděnъnъ*, уп. *Невиђен*, топоним у међуречју

формације у широј области. Недалеко је *Вино* поље код Стона; 1254-64. помињу се виногради оу *виньномъ* (sic!), ЗС 595..

¹⁰ Фасмер I 316 поистовећује са укр. *винниця* „винара“, но пре ће бити изведенице од типа пољ. *Winna* (Rosp. 138), чеш. *Vinná* (id. 146, 151, 152), рус. *Винна* (163, 170); можда је негде, додуше, посебно код хидронима, првобитно **Vina* „крива (река)“, уп. стчеш. *Vina rivuli* 1208. (id. 95).

¹¹ Ова жупа не да се поуздано убицирати; по претпоставци Г. Шкриванића изнетој у *Историском часопису* IV/1952-53, Београд 1954, стр. 166, најпре је могло лежати западно од следеће наведене жупе – Мораве, у пределу Лађевачке и Бресничке реке, где код села Милочаја има заселак *Крушевница*. То би значило да се није очувао непосредан фонетски одраз средњовековног хоронима (изворно хидронима?), који би гласио **Крушионица* или сл., већ његова преоблика према сазвучном распрострањеном типу.

¹² По М. Пешикану, ОП IV/1983, 11.

¹³ Преосмишљено од **Кѡйин*, уп. Лома у ОП XIII/1997, 17.

¹⁴ За старину прелази *ин* > *ѣн* (XII в.?) уп. Лома у НЈ XXXI 1-5/1996, 130, нап. 7.

¹⁵ Ј. Мишковић у ГлСУД XXXIV/1872, 183 нап. 2 уз објашењење да је име брду отуда што су се ту некад стругале даске (уп. и ГлСУД XLI/1875, 114).

¹⁶ Већ 1528. у тур. попису Ваљевске нахије *'strwgang* (читање мр. Еме Миљковић).

Пиве и Таре,¹⁷ стсл. тип НЕИЗДРЕЧЕНЬНЪ, НЕНАВНДѢНЬНЪ.¹⁸ Промена *ни* > *ли* > *он* ту је ранија од замене јата.

Аналогна појава среће се у украјинском лемковском дијалекту, где имамо хидрониме *Jasielnica* (2 x) < *Jasiennica* (XVI в. *Jashenicza*), *Kruszelnica* (1643: *Kruszelnica*), раније *Kruszennica* (1486: *Crvsenyca*), *Wapielnica* поред *Wapienny*, -енна.¹⁹ а истсл. тлу јавља се и тип *Вильна*, *Вильно* (Rosp. 154, 168, 169) < **Viľna*, уп. и *Вильняга* (id. 154), стсл. *виѣага*, сх. *виѣага* < **viľn'aga*, *Сѣљна* (165) < **Sěľna*,²⁰ *Куљно* (166) < **Киљно*, *Загребельна* (166) < **Zagrebeľna* (тип пол. *Ogrodzienna*, id. 136). Ради се, дакле, о чисто словенском процесу, премда се он може спорадично јавити при страниј адаптацији словенских речи, уп. румунски славизам *stelniĉa* < **stěľnica* (Skok III 201).²¹

2) РЕГРЕСИВНА ДИСИМИЛАЦИЈА *ни* > *нв*

Поред горе наведеног апелатива *савник* „саоник“ (Микаља) < **санник* (Skok III 201) познат нам је један пример из топонимије:

Трстивница, река и место у Босни, од XIV в.²² < **Trstin(b)nica*, изведеница на -*њн-ња* од **trъstina* „трска“, уп. у Пољској топониме *Trzcinnia*, *Trzcinnu*, *Trzcinnu* (Borek 246). Случајеви *Цијевна* < стсрп. *Цѣмѣва* < предсл. *Kivva* указивали би на везу оваквог третмана са развитком *и*-основа у позајмљеницама где је страни предлоказ садржавао геминату на крају основе, тј. на међуступањ *ни* > *н(њ)в*.²³ Са друге стране, развој је могао ићи преко **ми*,²⁴ које је даље регуларно давало *ви* у низу говора (тип: *Тавна*).²⁵

¹⁷ О њему Лома у ОП III/1982, 158.

¹⁸ Уп. М. Brodowska-Honowska, *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, Kraków etc. 1960, 105.

¹⁹ J. Rieger, *Nazwy wodne dorzecza Sanu* (Prace onomastyczne 12), Wrocław etc. 1969, стр. 66, 82 (где изводи *Kruszennica* „od nienotowanego **kruszeń* od *kruszyć*“; да не буде, са *en* < *in*, од **krušina*, као и наша *Крушиница*, в. горе), 174. Рад истог аутора, *Z historii dialektu łemków. Chronologia przejścia -nn- w -ln-*, *Slavia Orientalis* XIV 2/1965, 247–250 остао ми је недоступан.

²⁰ Добро потврђен тип; уп. горе сх. дијал. *сионица* < **sěľnica*, но на подручјима са славским рефлексом јата неразлучив од такође распострањеног **Sěľna* (: *село*); *Сеона* код Смедерева, *Селна* код Славонског Брода, већи број *Селница* на кајкавско-словеначком простору пре не бити одатле, с обзиром на по две *Сеоне* и *Сеонице* у Босни и Херцеговини (IM).

²¹ Српска топонимија пружа примере за сличну дисимилацију њ – н > њ – н на дистанци: *Носољин(о)* > *Носољин*, *Белољин* < *Белољин*, *Јагледница* < **Јагљедница*, в. Лома у *Die Welt der Slaven* XXXVI/1991, 105 д.

²² *Старе српске љовеље и љисма*, изд. Љ. Стојановић, Београд / Ср. Карловци 1929, стр. 82, 495.

²³ Уп. А. Loma, *Osamnaest vekova u tri slova: toponim Niš kao živi spomenik prošlosti, U svetlu carskih gradova*, Ниш 1994, 7–26, посебно стр. 10; још подробније у ОП XV (у штампи).

²⁴ Ивић I.с. наводи из апелативне лексике пример *свница* < *сѣњница* (поред *сионица*, в. горе).

²⁵ Јавља се и третман (*ви* >) *ми* > *мл* (*Тамла*, *Рамли*), за који в. наш прилог у *Зборнику Шесте југословенске ономастичке конференције*, Доњи Милановац 1985, Београд 1987 (САНУ Научни скупови XXXVII, Одељ. јез. и књ. 7), 161 д.

3) РЕГРЕСИВНА ДИСИМИЛАЦИЈА *ни* > *ри*

За ову промену имамо један усамљен, али довољно јасан пример:

Зворник, име града у источној Босни на Дрини, које се испрва, у бројним дубровачким записима XV в., редовно пише без *-p-*: *Suonich* (Жиреч. 264; Динић 298), такође у најстаријем старосрпском помѐну из 1465: **Звоникъ**; тако све до у XVI в., када се, међутим, јавља и данашњи облик *Зворникъ*: у угарско-турском уговору из 1503. још стоји *Zwonyk*, али у оном из 1519. *Zwornyk* (Жиреч. l.c.); исти облик Ханџић чита у најранијим турским пописима Зворничког санџака из исте, 1519, и из 1533. године;²⁶ он постаје од XVII в. једини, уп. у Крушевском поменику (XV–XVII в.) **Звоџникъ** bis (ГлСУД XLII/1875, 133), у запису из 1625. **зворничкою епископiю** ЗН 1168°; 1738: у *Зворник град* (Раванички летопис);²⁷ 1746: *у Зворнику* ЗН 2931°; 1747: *и-Зворника* ЗН 2947°; 1788: *оу градъ Зворникъ* ЗН 3603°; уп. још 8134° = 6027°, 3711°, 5959°. Ипак се још почетком XIX в. у народној свести чувала веза овог топонима са *звонийи*, о чему сведочи прича коју преноси Вук у првом издању свог речника из 1818. s.v. *Зворникъ*: „Србљи (око Зворника) приповиједају, да је Зворник зидао некакав Звонимир незнабожац прије Риста на 800 година“. Ото Франк, имајући у виду историјат имена, *Зворник* тумачи као „звоник (Glockenturm)“, а за „неорганско“ *-p-* претпоставља утицај турског облика „Изворник“ или наслањање на реч *извор*.²⁸ Сам Скок l.c., не узимајући у обзир ни Франкову етимологију ни најраније историјске потврде топонима, одбацује његово везивање са *звонийи* у народној етимологији коју бележи Вук и своди га на **Изворник*, с тим што би *и-* било одбачено јер се према називу за врсту трешње *зворниклија*, изведеном турским суфиксом, осећало као турска протеза. То тумачење заступа и Иван Дуриданов.²⁹ Тип **Јъзворникъ* заступљен је иначе бугарским *Изворник* (на два места), и украјинским *Зврник* / *Зворник*;³⁰ тешко је рећи да ли ту спада срп. *Изморник* на горњем току Ј. Мораве.³¹ Што се тиче

²⁶ А. Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, ANUBiH/SANU, Града књ. XXVI, Одјелjenje друштвених наука књ. 22, Сарајево 1986, 23, 80; према приложеним факсимилима, тачна транскрипција са арапског писма била би *izwonyk*.

²⁷ *Стари српски родослови и лeтoписи*, изд. Љ. Стојановић, Ср. Карловци 1927, § 1369, стр. 315.

²⁸ О. Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig 1932, 109. При том он упућује на пример стрп. *Пхилиџ* > *Ариџе* који, међутим, није адекватан, јер је катедрална црква моравичке епископије име уствари понела по сирмијском мученику *Архилију*, а тек дошњије се везала за св. *Ахилија* из Ларисе, в. Т. Суботин-Голубовић, *Ахилије* — *Архилије*, или о мешању култова, у зборнику радова *Богородица Градачка у историји српског народа*, Чачак 1993, стр. 37–46; Лома у ЈФ XLIX/1993, 211.

²⁹ *Български език* 8/1958, 349.

³⁰ Уп. Ј. Udolph, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*, Heidelberg 1979, 167.

³¹ За рани прелаз *в* > *м* на овом подручју има аналогија, уп. 1019. Преџдорос код Скопља = *Прџворъ*, али најраније расположиве потврде у дубр. писму из 1436: *Starnich* tris (Динић 118) указују да овде треба у *и-* видети секундарну турску протезу, а самом имену тражити друго објашњење.

Зворника, свакако предност има Франкова етимологија која уважава изворни облик имена и не суочава се, уосталом, са проблемом отпадања почетног *и-*, које би било регуларно само на словенском северозападу. Сами Дубровчани су у XV–XVI в. поистовећавали топоним *Звоник* са истозвучним апелативом и тако га преводили на латински, са *Campane*. Тамо је, заиста, постојао католички манастир мале браће са црквом посвећеном Богородици (*Conuentus fratrum minorum in Sotsuonich* 1423; *S. Maria de Suonich* 1426) чији је звоник могао бити довољно карактеристичан за изглед целог места, да би се оно по њему прозвало. Но ако историја *Зворника* као тврђаве сеже у знатно дубљу старину од 1410. када се први пут помиње,³² ваља допустити и могућност да је *Звоник* заправо скраћена варијанта древног, још прасловенског назива за утврђење снабдевано звонима којима се упозоравало на опасност **Zьni-/Zvoni-gordъ*: сх. *Звониград*, рушевине у Лици на Зрмањи; спиља на Велебиту; локалитет код Фојнице; рус. *Звенигород*, укр. *Звенихород*, стпољ. *Zunigród*.³³ Место *Звоник* има још код Врбовца у Хрватској (IM). Како год тумачили семантику овог топонима, треба прихватити да је он од основе именице *звоно* одн. глагола *звонити* образован не суфиксом *-ик*, како Скок l.c. објашњава апелатив *звоник*, већ сложеним суфиксом *-ьникъ*, уп. пољ. *dzwonnik* „звонар“, *dzwonnica* „звонара, звоник“ = рус. *звонница* (у чешком међутим са упрошћењем *zvonik* „звонар“, *zvonice* „звоник“). Првобитно, дакле, **Zvoniьnikъ*, што отвара пут ка разрешењу загонетне појаве „паразитског“ *-р-* у овом топониму: Дубровчани су га, додуше, писали, а свакако и изговарали са једним *-н-*: /*Звоник*/, но у локалном изговору морао је до у XVI век преовлађивати изговор /*Звонник*/ одакле је онда добивено дисимилацијом *Зворник*.

4) ПРОГРЕСИВНА ДИСИМИЛАЦИЈА *nn > nd*

Својевремено је Валентин Путанец скренуо пажњу на оно што је означио као „диференцијацију консонаната *n > nd*“ (Putanec 139). Бар део примера које тамо наводи могу се објаснити дисимилацијом *nn > nd*. Тако би за *срндѡћ* поред дијал. *срњаѡк* (Хрв.), слн. *srnjak*, буг. *срндѡк* требало поћи од **srnъn-јакъ*, узевши да се секвенца *nn' > nd'* – *к* разрешила, премештањем палаталности, у *nd* – *к'*.³⁴ Такође се можемо питати није ли тип хипокористика *Шимунда* од *Шимун*, *Србенда* < **-инда* од *Србин* (Putanec 141–144) поред суфикса *-а* укључивао и експресивно удвајање завршног гласа основе, тако карактеристично за хипокористичне творбе у разним језицима. Што се тиче топономастичких примера које Путанец обрађује, један би спадао у оквир наше расправе:

³² В. Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњевековне босанске државе*, Сарајево 1978, 58.

³³ В. Скок III 668.

³⁴ Уп. М. Бјелетић и Ј. Влајић-Поповић у *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 37/1991, 131 поводом сх. *ландѡи*. Ауторке се ту, додуше, приклањају Унбегауновом и Трубачовљевом објашњењу *-д-* у случајевима као брус., рус. *ландѡи*, укр. *ландѡи* *Convallaria majalis*, према блр. *лануш*, пољ. *lanysz*, досл. „биљка налик на ухо ланета“ као експресивне епентезе, но пре би и овде и тамо ваљало поћи од геминате у придевима **сърньнъ*, **олньнъ* и њеног дисимилаторног разрешења.

Кремендовац, име месту код Сплита (Putanes 144), које свакако није изведено непосредно од именице *кремен*, већ од придева **kremetъn-*; суф. *-овац* ту ће бити секундаран, можда преоблика из **Kremetъna въсь* (?).

Путанец (147) наводи неколике случајеве дисимилације *нд < нн < мн* у далматороманском (*latina > *latna > *lanpa > ланда* „кришка (хлеба)“, алб. *landë id., columna > colonna > колонда, клунда, dotinpus > *dotno > *donno > дундо*, што би указивало на могућ супстратно-адстратни извор ове појаве у сх. језику (хипокористици на *-(е)нда* карактеристични су за подручја са јаким влашким адстратом). Аналогна појава јавља се при немачкој адаптацији словенских топонима, уп. нем. *Glend < Glinde* (1294) *< Glinъna / Glinъno* (Rosp. 71). Можда се на немачки утицај своди и обратна дисимилација *nn > dn* у неким периферним чешким говорима, у примерима као *Anna, ranna > Adna, radna*.³⁵ Наведимо и један двосмислен пример са подручја српско-мађарске језичке интерференције у средњем веку:

Камендин, данас име потеса између Бежаније, Сурчина и Добановаца, некада засебно село, поменуто у угарској исправи 1403. као *Kemend, Keménd*,³⁶ 1546. у турском попису као селишта „Камендин“ и „Мали Камендино“ уз село Добановце у нахији Земун, а у следећем попису из 1566. опет као насељено место „Камендин“.³⁷ У Мађарској има место *Kéménd* (1342; данас *Kemendollár*) које се изводи од сл. *капеъ* мађ. суфиксом *-d*,³⁸ што је, дабогме, могуће, као што и *-ин* у *Каменд-ин* најпре може бити мађ. локативни суфикс, као у (*Пејро-*)*Варàдин, Варàждин, Кувèждин, Сегèдин* према мађ. *vára(s)d* „градић“, *kövesd* „каменито место“, *Szeged* (Skok I 721 b). Но пре него о класичној хибридној творби овде би се могло радити о мађарској реанализи фонетски адаптираног облика **Каменн-* *> Каменд-*. Да се гемината у овом крају дуже чувала сведочио би мтоп. *Каменино* у Јаску,³⁹ свакако од **Катепъно*, уп. слвч. *Катепнè*, пољ. *Катиенне*, рус. *Каменное*.⁴⁰

*

Надамо се да ће овај покушај да се предочи проблем дисимила-торних рефлекаса групе *-нън-* у српској топонимији подстаћи истраживаче на том пољу да изнађу нове примере овде размотрених појава, а можда и неке нове, досад неуочене третмане. Такав увид, осим добити за историјску фонетику наших дијалеката, допринеће бољој творбеној и етимолошкој анализи низа топонимских формација, упозоравајући наше именованце да не играју „на прву лопту“, тумачећи,

³⁵ Zd. Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa 1989, 81.

³⁶ D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II*, Budapest 1894, 247; уп. Д. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7*, Београд 1950, 72.

³⁷ X. Шабановић, *Турски извори за историју Београда I*, Београд 1964, стр. 407, 411, 593.

³⁸ L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest 1980, 326b.

³⁹ Поповић *op. cit.* 67.

⁴⁰ Fr. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, Wien 1872, 195°; Borek 97.

ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ТОПОНИМУ ПРИЧЕ

Микротопоними типа *Приче* налазе се само у области Пољанице. Етимолошки су взани за грчку реч *προικί* која код нас у књижевном језику има облик *ѡрѡија*. Њиховом настанку и опстанку у овој оази помогли су цинцарски и арбанашки етноси, у чијим се говорима употребљава ова грчка лексема као *pricā* и *prikē*.

У једном хидро-ареалу, у сливу Ветернице, који географски припада сливу Јужне Мораве, а по говорним особинама Призренско-тимочком дијалекатском типу, налазимо више микротопонима који гласе *Приче* или уз одредбу *Голо ѡриче*, *Големо ѡриче*, *Мало ѡриче* и др. Ова ономастичка реч, која као топоним именује различите земљишне делове: њиве, ливаде, шуме, се не налази у другим ономастичким ареалима Србије. Исто тако се, у лексичком фонду Призренско-тимочког и суседних дијалеката, не налази лексема која има такву морфолошку структуру — *ѡриче*, која би могла да послужи као база за формирање топонима.

Ево тих топонима забележених онако како се налазе у појединим селима Пољаничке области од југа, изворишта Ветернице, према северу. (На скици се то може видети):

ојконим Дреновац

Приче „храстова шума у присојном месту“ (Злат., 113).

Голо ѡриче „ретка шума и голет. Присојно место“ (Злат., 111).

Крагујевачко ѡриче „Храстова шума, присојно место“ (Злат., 112).

ојконим Рождаце

Приче „храстова шума и њиве“ (Злат., 122). (Ник. Р., 183).

Пашеничко ѡриче „храстова шума поред утрине Пашеница“ (Злат., 122).

ојконим Станце

Гарваначко ѡриче „храстова шума у припеку“ (Злат., 120). „Шуме има поглавито на местима званим: Големо Приче, Гарваначко Приче, Мечо Приче, Мало Приче и др. Сва је та шума заједничка, преци им је купили од господара.“ (Ник. Р., 184).

Голéмо ѝриче „храстова шума“ (Злат., 120). (Ник. Р., 184).

Мало ѝриче (Ник. Р., 184). У Златановићевом раду, за који је материјал сакупљан на терену око 1974. године, читавих седамдесет година после сакупљања и објављивања грађе Р. Николића, не налази се овај микротопоним. Он је ишчезао током овог дугог периода.

Мéчо ѝриче „храстова шума.“ (Злат., 121). (Ник. Р., 184).

ојконим Власе

Прíче „забран, њиве.“ (Злат., 125).

Доње ѝриче „испаша“ (Ник. Р., 160). И овај микротопоним је, као и *Мало ѝриче* у селу Станце, ишчезао, Златановић га не региструје.

Мивѝáрово ѝриче „испаша“ (Ник. Р., 160). Данас овај микротопоним припада селу Драгобужде и Златановић га тамо бележи са објашњењем „храстова шума и трње у припеку“ (Злат., 140).

ојконим Трстена

Прíче „храстова шума“ (Злат., 140).

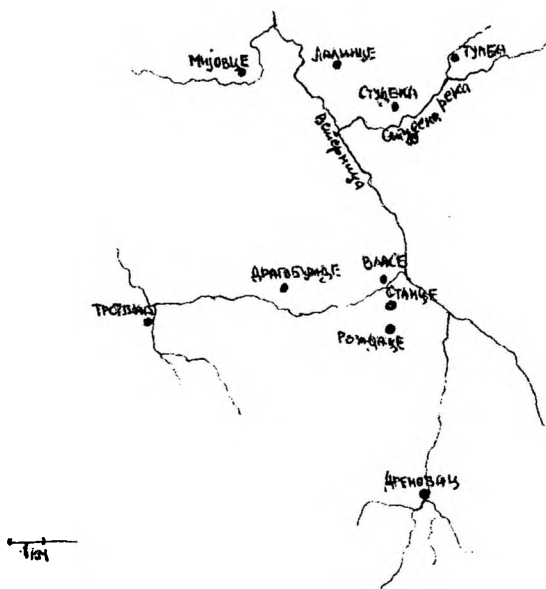
ојконим Студена

Тубáнско ѝриче „храстова шума и камењар“ (Злат., 136).

ојконим Лалинце

Кúсо ѝриче „храстова шума“ (Злат., 137). „Испаше и шуме има на местима званим: Девојкин камен ... Кусо Приче, Балник (Ник. Р., 172).

Љóмино ѝриче „Ливаде и храстова шума. Власник био неки Љома“ (Злат., 137). „Места, на којима су њиве, зову се: Бели Камен, Мечкина Падина ... Љомино Приче (и ливаде и шуме) ...“ (Ник. Р., 172).

Малечко њриче „ливаде, њиве и храстова шума“ (Злат., 137).

ојконим Мијовце

Миланово њриче „храстова шума“ (Злат., 138).

ојконим Тумба

Доњо њриче „храстова шума и камење“ (Злат., 134).

Анализа поменутих топонима, који су у атарима десет суседних села, казује следеће:

Микропонима има укупно деветнаест. Четири су самосталне ономастичке речи — *Приче*, а петнаест су двочлани мтопоними. Први члан је одредба која објашњава топономастички апелатив:

изглед — *Голо њриче*, *Кусо њриче*;

величину — *Големо њриче*, *Малечко њриче*, *Мало њриче*;

положај — *Доње њриче*, *Доњо њриче*;

припадност — *Гарваначко њриче*, *Крагујевачко њриче*, *Љомино њриче*, *Мечо њриче*, *Мивџарово њриче*, *Миланово њриче*, *Пашеничко њриче*, *Тубанско њриче*.

Шеснаест мтопонима је објашњено као назив за шуму, храстову шуму, и околно земљиште — испаше, њиве.

Значење које Р. Николић бележи на терену за лексему приче је 'присој': „Место тога имена (Љомино Приче) чује се и назив Гумниште, јер 'Љома' (арнаутска реч) значи 'гумно', а 'приче' је 'присој'“ (Ник. Р., 17, белешка).

Показаће се да за семантичко-етимолошку анализу топонима то истицање да у локалном говору лексема *њриче* значи 'место у присоју' нема значаја. Коинциденција је да се мтопоними *Приче* већином налазе на осунчаном месту што је утицало да тај детаљ буде уочен.

У раду „Топонимија околине Враћа“ М. Павловић има као податке само два мтопонима *Велико њриче* и *Мало њриче* за које каже: „То су називи крајњих планинских огранака, који се стрмо спуштају у Ветерницу“ а „по гласовној структури и по теренској ситуацији ови оронимски термини одговарају контаминацији значења грчког глагола *προιξω* „faire asseoir devant“, „placer devant“ и им. *πρων*.“ (стр. 309). У истом раду, десетак страна иза овог објашњења, опет се враћа на ова два имена и указује на њихово хибридно својство: „Називи локалитета *Велико њриче* и *Мало њриче* вероватно указују на хибридну квалификацију гр. *πρων* и *πρικλος* („qui s'avance, principalement de terre“; „Gratuis“, тј. без вредности)“ (стр. 320).

Како постоји, сачуваних до данашњих дана, деветнаест мтопонима развијених од лексеме *њриче*, а сви се односе на испаше, њиве и шуме (при чему се као релевантно не истиче да ли су на некој косини, узвишици; брдовит терен) не може се узети у обзир значење „брдо, врх, истакнуто место“ као примарно у одгонетању топонима. Поглавито не ако се обрати пажња на другу грчку лексему, коју је М. Павловић узео као допунско значење, „без вредности“ — терен који се не користи, не обрађује, који нема своју ратарску вредност. Са језичке, фонолошке стране посматрано М. Павловић је у праву када по-

миње грчку лексему *прокиос* јер је она могла да да у нашем језику лексему *џриче*.

У нашем језику се употребљава велики број грчких речи које су преузимане из грчког језика поглавито у средњем веку и то или из писаних извора или директно у језичком контакту. Говорећи о уношењу грчких речи у српски језик И. Поповић сматра да се то дешавало на три начина: грчке лексеме су прихватане у стари српски књижевни језик и задржале се у књижевном језику до данашњих дана; „српско-грчки додир не мора почињати од првих српских писаних текстова (тј. од XII века), него захвата и ранија времена ... када се зајмљене вршило усменим путем“; у неким случајевима „је посредовао цинцарски елеменат“ (стр. 118 и 119).

Грчка лексема *проки* преузета је у средњем веку и налази се у српским споменицима из XIV–XV века (Душанове хрисовуље) као *џрикија*. Фонолошке промене извршене у српском облику одговарају променама које су типичне при преузимању из грчког језика: грчки дифтонг *-ои* даје *-и* које у нашим говорима прелази у *ь ѝрџија* (1409), а грчко *-к(и)* у *ћ ѝрџија* (15. в., Вуг.). Скок сматра да је ова реч „Балкански грецизам : нгр. *прокио*, пл. *-ија*, *проки* = *поврки* (Киос) = *џреџиа* (Бова) = прићи (Отранто), буг. и стцслав. *џрикија*, арб. *përqi* поред *prikë*, цинц. *прџие* поред *прџа* < нгр. *проика* ...“ (Скок, Рј. под *џрикија*).

Ова лингвистичка дигресија враћа нас топонимима типа *Приче* али са уверењем да се у њима садржи друга семантичка нијанса, не како је поменуто: ’бесплатан, без вредности’ већ примарна значењска нијанса грчке лексеме: оно што је поклоњено, добијено на дар. Према томе би *Приче* значило: оно што је добијено као дар, поклоњена земља; прџија, мираз.

У опустелим пољаничким селима после сеоба у XVI в. полако се формирају нова насеља. На планинама се задржало влашко становништво те је најстарији живаљ у Пољаници био влашко-српски. То потврђују и мтопоними: „Имена странаго порекла ... тичу се некадашњих становника Влаха; то су: *Власе*, *Влајиња* (на Кукавици), *Влашке шуме* (у Урманици), *Влашке ливаде* (у Станцу), *Цинцарин* (под Лицем) ...“ (Ник. Р., 81).

Од XVIII в. Арнаути насељавају Пољаницу. Турци, спахије, господари села, радо су прихватили Арбанасе који су, променивши веру, постали њима ближи од Срба. Спахије су им чак и поклањале земљу за насељавање: „Тако је на пр. Турчин, господар села Власе, уступио Арнаутима, из оближњег села Равнога Дела, Драгобужде, где су дотле данашње породице села Власа — Алаџакови и Ђоргазови — имали своје трле... Тако је и спахија села Дреновца био заселио у Дреновцу Арнауте Зарбинчане ...“ (Ник. Р., 104). Овај податак о земљи, трлама које су поклањане значајан је за нас. Иде у прилог објашњења значења топонима *Приче* „земља дата као дар, поклоњена земља, поклон“.

Етничке мешавине настале насељавањем слојева становништва огледају се у језичким особинама сачуваним у ономастичкој лексици. Етнички слојеви у Пољаници су били: влашко-цинцарски, влашко-словенски, турски, турско-арбанашки, словенски. Цинцара је било међу

старим становништвом, а има и касније досељених из Пчиње, што потврђује и топоним *Цинцарин* у селу Крушева Глава (Ник. Р., 195). За нас је тај податак веома важан. Речено је да у цинцарском грчка лексема *προικίς* 'мираз, поклон, дар' има облик *прије* поред *прісѧ*, а у арбанашком *прикѧ*. Ова стара лексема која је нашла своје место на Балкану, и за коју се каже да је 'балкански грецизам', сачувана је у овој штокавској језичкој зони Србије, у ономастичкој оази Пољанице са структуром *Приче*, преко цинцарског етноса. Важно је нагласити да је њено постојање и одржавање у употреби омогућило Арбанашки етнос овога краја јер се ова грчка реч налази и у арбанашком језику. Једина језичка промена до које је дошло на самом терену је палатализација, формирање фонеме ч.

Онај који је добио на дар, који поседује *прију* или део земље који се зове *Приче* је *Причевић* или *Причевац/Причевци*. Од тих антропонимских ликова изведени су ојконими *Причевић*, село у Србији у околини Ваљева (РЈА) и *Причевци (Причевац)*, село у Заглавку (Стан. М., 154). Према ојкониму *Причевци* именована је река — *Причевачка река* (Стан. М., 154). Од истог ојконима је изведен надимак *Причовчање*: „Причовчање (4к.) су се у првој половини 19-ог века спустили из Причеваца (у село Г. Каменицу)“ (ор. cit. 171).

СКРАЋЕНИЦЕ И ЛИТЕРАТУРА

Злат.	М. Златановић, Топоними Пољанице, III језика књ. 10, Нови Сад 1974.
Ник. Р.	Р. Николић, Крајиште и Власина, СЕЗБ 18, Београд 1912.
Стан. М.	М. Станојевић, Заглавак, СЕЗБ 20, Београд 1913.
М. Павловић	М. Павловић, Топонимија околине Врања, Врањски гласник књ. 10, Врање 1968.
И. Поповић	И. Поповић, Грчко-српске лингвистичке студије III, Збр С.А.Н. XLIV, Византолошки институт књ. 3.

S u m m a r y

Zvezdana Pavlović

ON THE TOPONYM *PRİÇE*

The paper deals with the toponyms containing the element *Priče*, with various determinants: *Golo priče*, *Malo priče*, *Donje priče*, etc. all of which are restricted to a limited oasis of Serbian dialects in the basin of the Veternica river.

The author reaches a conclusion that the toponyms with the appellative noun *priče* should be etymologically related to Gk. noun *προικίος* "dowry; gift, present" which has entered the literary Serbian language in the form *príjia*. This Greek loanword with the status of a 'Balkan Grecism' survives only in this zone of the eastern Balkans. The very occurrence of the noun in this region (originally as an appellative, and later as a toponym), was made possible by the Aromanian ethnic element (this Gk. lexeme is known to the Aromanian language as *прије* and *прісѧ*). The continuity of its use, on the other side, was fostered by ethnic Albanians (in their language the respective Gk. loan-word is *прикѧ*).

ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

РЕДАК ДИЈАЛЕКАТСКИ ГЛАГОЛ ИЗ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
СНЕВИРАМ СЕ И СЛ.

Дијалекатском глаголу из Лесковца *сневирам се* „мајем се, скитам се“ налазе се пандани у истозначним и формално блиским потврдама из читаве ји. Србије: *сјовирам се*, *свирам се*, *јовирам се* и сви се они, преко претпостављеног **невираши* (у литератури већ реконструисаног за прасловенски, али без српских примера), тумаче као префигиране варијанте основног *-вираши* < *вр(и)еши* / *-вираши* / *-вориши* / *-варши* „крити, чувати, затварати“.

О значају и вредности дијалекатских речника за етимологију много се писало¹, али сваки нови етимолошки занимљив налаз ваљан је повод да се још једном укаже на ту чињеницу.

Лесковачки речник Бране Митровића већ је био предмет веома студиозног и минуциозног приказа (Попов 1987), али ни ту није у довољној мери истакнута драгоценост материјала који ово лексикографско дело доноси за словенску етимологију².

Сама констатација о оваквом квалитету Митровићевог дела додатно се учвршћује значајним проширивањем списка у њему садржаних лексема које су релевантне за прасловенску етимологију било да рedefинишу или успостављају формалне и/ли семантичке изоглосе, било да на неки други начин утичу на важеће ставове или знања о њима. Овде ћемо показати како то изгледа на примеру практично хапаксне потврде глагола *сневирам се* *impf.* „мајем се, скитам се“ (и од њега правилно изведене глаголске именице *сневирање*) (Митровић 1984:308). Овај глагол не само да је незабележен у референтном *Речнику Мајице српске* (другим речима, одсутан је из књижевног јези-

¹ Чак и на страницама овог часописа, који иначе није специјализован за дијакроничке и/ли етимолошке студије, уп. нпр. Бориш 1981, Бориш 1991.

² Што је и разумљиво, будући да тај аспект и није био предмет посебног интересовања рецензента који само указује да „богата Митровићева збирка речи значајно употпуњује српскохрватске потврде прасловенских лексема, и то јој је један од великих квалитета: *дик*, *дркам*, *ижа*, *муштина*, *муштина*, *иричислим*, *сечко*, *сквор* 'и, *слива*, *смейана*, *шорак*, *шорник*, *уђи*“ (Попов 1987:175).

ка) већ је формално и семантички усамљен у локалним оквирима дијалеката југоисточне Србије³.

Изолованост ове потврде релативизује се, међутим, препознавањем тек незнатне семантичке разлике и етимолошке подударности (упркос само делимичном творбеном поклапању) у још једном глаголу, такође из Лесковца: *сјовирам се* имрф. 1. „повлачим се, вучем се“; 2. „вучем некога собом“ (Митровић 1984:310).

Творбена анализа семантички практично подударних глагола *с-не-вирам се* и *с-ио-вирам се* показује да се оба етимолошки своде на исти глагол, **вираиџи* тј. *-вираиџи*, који је итеративни облик у низу који алофонском сменом твори глагол *вератиџи/вр(и)јеџи/вираиџи/ворииџи/варииџи* „скривати, чувати, затварати итд.“ У савременом језику ниједан од ових превојних ступњева основе није потврђен у непрефигираним облицима, осим данас већ архаичног *вријеџи се, врџем се* „(са)крити се, склонити се“ у пословици коју је забележио још Даничић: „Није се камо вријети, пришло је умријети“ (RJAZU)⁴. Најчешће се срећу различите префигиране изведенице *о-вокализма*: *ојворииџи, зајворииџи* и сл. (односно од њих изведених итератива са *а-вокализмом*: *ојварииџи, зајварииџи*). Стандардно се сви ови облици изводе од псл. **vьrъq*, **vreti* „claudere“ (уп. Skok III 627–628).

Формално и семантички најближе лесковачким глаголима стоје пре свега пиротско *сјовирам се* имрф. „повлачити се, вући се, бесциљно ићи тамо-амо“, а затим и усамљени случај самог префикса *с-*: *свирам се* имрф. „лутам бесциљно“ (Ратаје код Врања, Златановић 1998:359)⁵. Најбројнији су облици без префикса *с-*: *иовирам се* имрф. „потуцати се, тумарати“, *иовирџиџина* ф. „потуцање; онај који се потуца, који нема стално место боравка“, *иовирушка* ф. „потуцање“ (Пирот, Живковић 1987:148, 115), *иовира се* имрф. „потуца се“ (Лужница, Тирпић 1983:150), *иовира се* имрф. „мува се тамо-амо“ (Лужница, Форски 1997:61), *иовирам се* имрф. „дуже се задржавам на неком месту“ (Струганица код Врања, Златановић 1998:297), *иовира се* имрф. „заноси се мало у ходу, ломи се у куковима док хода“ (Тимок, Динић 1988:204). Теоријске могућности комбинаторике са префиксима *с-*, *не-* и *ио-* готово да су неисцрпне, али је за веродостојност овог разматрања значајно то што су бар четири од њих реално посведочене на различитим пунктовима на простору југоисточне Србије.

³ Имамо у виду материјал двадесетак дијалекатских збирки речи и речника, објављених или у оквиру *Српског дијалектолошког зборника* или у виду монографија са лексиком из Врања, Лужнице, Пирота, до тимочког краја, Црне Рече итд., као и неке необјављене збирке речи сакупљене за грађу *Речника САНУ*.

⁴ Иако у овој одредници заправо стоји дефиниција „одупријети се“, Даничићев пример, као и друга пословица која се по Ивековићу преноси из часописа *Српски далмајински магазин* (1861): „Куд се врло, добро се обрло“ несумњиво показују да је тачније значење „сакривати“ које је дао Скок (l.c.) много пре него што се та реч појавила на одговарајућем месту у RJAZU (свеска 89, XXI том, из 1974. године).

⁵ У светлости овога можда треба тумачити и локалну сложеницу *свиругуз* т. „луталица“ (Велико Буштрање код Врања, l.c.).

Пиротски глагол *йовирам се* једини је досад био примећен у словенској етимолошкој литератури (што није случај са чак нешто старијом потврдом лесковачког *сневірам се* који је са становишта језичке историје и компаративистике заправо занимљивији). Овај глагол доведен је у везу са искључиво пољ. *poniewierać się* impf. „лоше, са погрдом се понашати према некоме или нечему; малтретирати некога; имати лошу судбину, трпети несрећу, непријатности; тумарати, лутати, мувати се ту и тамо, по туђини, скитати; (о стварима) бити бачен неуредно, било где, лежати без заштите, пропадати“ (Bogus 1991:22). Од пољског глагола пиротски пример се формално разликује одсуством префикса негације, а семантички показује ограниченост на само једно од више значења потврђених у пољском. Лесковачко двоструко префигирано⁶ *сневірам се* „мајем се, скитам се“ формално се може изједначити са пољским обликом (разлика у првом префиксу, *s-* на месту пољ. *po-* занемарљива је, или барем небитна у односу на специфични други, негирајући префикс *ne-*), лишавајући га, тако, статуса ексклузивности. Успостављање ове словенске изоглосе истовремено додатно потврђује на први поглед смелу реконструкцију псл. глагола **nevirati (se)* „не скривати, не чувати“ < **virati* „скривати, чувати“ предложено само поводом пољског дијалекатског глагола. Надовезујући се на стандардну етимологију основног псл. глагола **vьrьq, *vreti* „затварати“ (коју доноси Скок, уп. горе), Бориш даље реконструира и његов негирани пандан, псл. итератив **nevirati* у значењу „не скривати, не чувати“ (Bogus 1991:24⁷), за који претпоставља да је дао и рус. дијал. *вирать* „(раз)бацати којекуда, којекако“, уз губитак негацијског префикса (услед одсуства опозиције потврдног и одричног глагола) (Bogus 1991:24)⁸. У том случају бисмо имали једну

⁶ О натпросечно великој продуктивности модела двоструко префигираних глагола у овим говорима, и то баш овим префиксима, сведоче не само најближи примери лесковачких глагола (поред књижевних, ту су и неки локално семантички варирано или посебно обојени): *снебивам се* impf. „скитам, лутам“ (такође у Врању, Златановић 1998:378), *сйоврѣѣм* pf. „предузем, прегнем нешто да урадим“, *сйоређујем* impf. „слажем се“, *сйодбѣјем* pf. „прихватим, привучем“, *сйодднем* pf. „закупим, обузем“, *сйоднем* pf. „закупим, навалим“ (Митровић 1984:310-311) већ и неке друге потврде са ширег подручја ових говора: *сйоврѣѣм* pf. „прегнути, предузети (да се што уради)“ (Пирот, Живковић 1987:148); *сйодѣура се* „саплиће се од изнемоглости или од пијанства“ (Тимок, Динић 1988:267; Врање, Златановић 1998:382); *сйоводи се* „посрће“, *сйоредују* „слажу се, живе пријатељски“ (Црна Река, Марковић 1986:447; Врање, Златановић 1998:382); *сйодлуза се* impf. „скита“ (Алексинач, Богдановић 1987:296) (више о овом последњем уп. и Влајић-Поповић 1993).

⁷ У седмом реду на тој страни, свакако штампарском грешком, заправо стоји облик **virati* уместо очекиваног **nevirati*, међутим, дефиниција значења са одричним обликом глагола несумњиво показује да се ту у старијим говори о негираном облику и значењу.

⁸ Остаје недовољно јасно зашто се аутор није осврнуо на друга значења истог глагола, нпр. „пести (опанке, корпе, мреже и сл.)“ или „шити, ушивати, слајати делове мреже; пести којекако, радити нешто; макар како пришити“ итд. која сва имају шири ареал него значење „(раз)бацати којекуда...“ које је посведочено само у Псковској области (уп. СРНГ 4:292). Лексичкој породици руског глагола свакако припадају и нека *nomina agentis*, потвербал *вира* „онај ко разбацује (без реда, непромишљено)“ и њему синонимни деривати *вирала*, *вируха* (СРНГ I.c.), као и *повируха*

„некомпактну“ (формално јединствену, а семантички раслојену) изгласу коју образују три веома удаљене потврде (из сваке групе словенских језика по једна), при чему су различита значења јужнословенског и источнословенског облика обједињена у западнословенском глаголу.

На ширем ареалу сх. језика, *и*-вокализам у глаголској основи ретко је потврђен, само са префиксима *за-* и *са-* и са значењима једнаким или врло блиским основном значењу, као код непрефигираног глагола *вр(иј)ећи (се): за̀вирати* *импф.* „крити, скривати (нпр. главу)“ (код Вука), „кочити (нешто), упињати се, гурати“ (књижевно и дијал. Црна Гора, Дучаловићи), рефл. *за̀вирати се* „завлачити се, увлачити се; упињати се“ (књижевно и дијал. НП Вук, Гњилане, Пирот) (све према РСАНУ), односно *са̀вирати се импф.* „крити се, завлачити се, стискати се, стезати се“ (Вук, Ивековић, Рељковић, Павлиновић, према RЈAZU).

У пиротском крају, међутим, овај вокализам је веома продуктиван, али углавном са другим префиксима: *завирам се импф.* „завлачим се“ (Пирот, Живковић 1987:42), *и́ровирам се импф.* „провлачити се“ / „Кроз прстен да се провира“ (Пирот, Живковић 1987:129)⁹, *и́ровира се импф.* „провлачити се кроз рупу и сл.“ (Пирот, Златковић 1989:447), *и́одвира се импф.* „улагивати се“ (Пирот, Златковић 1990:727), *увирам се импф.* „увлачити се, натурати се“ / „Увира се да и њега поведемо“ (паралелно стоји и облик свршеног вида, *у̀врем се рф.*) (Пирот, Живковић 1987:160). Непосведочен је остао само **навираиши* „навлачити“ који би се очекивао на основу реалних потврда свршеног вида *на̀врем рф.* „навући, натакнути“ (Пирот, Живковић 1987:89), *на̀вре рф.* „навући (чарапу и сл.)“ (Пирот, Златковић 1990:722)¹⁰.

Занимљиво је да се у свим овим примерима из Пирога, упркос знатном варирању префикса, семантика доследно држи основног значења „вући (се)“. Даље пада у очи да је и то локална појава, непозната стандардном језику (нити неком другом дијалекту, колико нам је знано). Да нема пољских паралела, значење које нас овде првенствено занима, „мајем се, скитам се“, могло би се сводити на „вући се, повлачити се тамо-амо“ и сл. и даље би било легитимно тумачити га као изведено од тог основног „вући се“. Тако би облици који значе „вући и сл.“ били млађег датума него *сневирам се* итд. (ово уз прет-

„безхозяйственная женщина“ (СРНГ 27:246). Овај последњи облик је вредан пажње пошто се префиксом *ио-* приближава неруским облицима, мада остаје нејасно да ли његова мотивација почива на елементу неуредности (дакле разбацавања ствари којекуда — што је највероватније) или, можда, на моменту скитања, тумарања наоколо (што је теоријски могло бити значење непосведоченог глагола **новирати* од кога би се правилно изводила именица са суфиксом *-уха*).

⁹ На истом месту, у истом значењу и *и́робуишам се* „провући (се), прогурати (се)“; *и́рвнем се* „провући се“ / „Провни се кроз илот ако можеш“; *и́рврем се рф.* „провући се“ / „Проврл се ко мртов'ц кроз црн покров'ц“ (брзалица).

¹⁰ Последња два глагола не треба мешати са хомонимним, општераспрострањеним *на̀врети* *рф.*, *на̀вирати* *импф.* „надоћи, потећи, покуљати“ који припадају етимолошком гнезду глагола *врети* „кључати“.

поставку да се са нестанком негирајућег префикса изгубила свест о основном глаголу¹¹), док би значење „скитам се“ било сведено, другим речима „преведено“ на дефиницију „вући (се)“, што би довело до продуктивне деривације другим префиксима, уз очување секундарно етаблираног семантичког језгра „вући“. Међутим, пољски примери фиксирају изоглосу негираног глагола са специфичном семантиком која није могла бити производ случаја на две тако удаљене тачке словенског језичког простора.

Готово сви пиротски примери имају практично подударне формалне и семантичке пандане у бугарском језику (БЕР 1:177–178)¹², тако да би се могло помишљати и на бугарски утицај као на извор њиховог присуства. Међутим, међу бројним бугарским префиксима упадљив је недостатак само једног: префикса *no-* који је у српском највише заступљен, и то на ареалу знатно ширем од пиротског краја и уз значење које у бугарском уопште није потврђено: „скитати, мувати се“. Са друге стране, у бугарском се траг тог префикса чува само у именици *џовирица* (види детаљније ниже и у напмени 15), дакле опет без трага значења „скитати и сл.“ У недостатку даљих бугарских дијалекатских потврда, намеће се закључак о комплементарности српских и бугарских облика и значења, уз минимална и небитна преклапања, при чему ваља скренути пажњу на занимљиву чињеницу да је лесковачки глагол *сневирам се* „мајем се, скитам се“, који је основни предмет овог рада, од њих у потпуности изузет.

Овој етимолошкој породици вероватно не треба прибрати формално сличан, такође усамљени дијалекатски глагол, *оковирка* рф. „ојача, опорави се“ (Црна Река, Марковић 1986:386)¹³.

О дубокој старини тј. реликтном карактеру глагола из лесковачког и суседних говора *сневирам се*, *свирам се*, *сјовирам се*, *џовирам се* (чија специфична семантика потиче од негацијског префикса) и који пандан налазе само у веома удаљеним пољским дијалекатским потврдама¹⁴ говори и ограниченост њиховог ареала на јужно-

¹¹ Ретка паралела оваквом развоју (такође на терену ји. Србије) била би усамљена потврда глагола *ухвайиши* у облику *џованем* „не дирнути, не пипнути никакав посао“ (Лужница, Ђирић 1983:150), где је негирано значење очувано упркос губитку префикса *не-* (у процесу упрошћавања евентуалног **џо-не-ванем* < **невайтам* „не хватам“, уп. стандардно *џухвайиши се џосла*).

¹² Другде у етимолошкој литератури помиње се једино још буг. *провирам*, али не и остали буг. облици нити потврде из ји. Србије (уп. Куркина 1967).

¹³ Нужна је даља анализа да би се утврдило треба ли у њему видети двоструко префигирани и проширен деминутивним суфиксом (иначе етимолошки нерешен) глагол *вира* impf. „расте снажно, буја (за растиње)“ (ibid. 280), односно *вирајем* impf. „успевати, напредовати, израстати (о биљу)“ (Пирот, Живковић 1987:15), *вирајем* impf. „напредујем“ (Лесковац, Митровић 1984:44), или га пак, путем нерегуларне вокалске алтернације, довести у везу са основним *коварнући (се)* „опоравити се, ојачати, напредовати (о људима и животињама); поправити имовинско стање“ (РСАНУ). Skok s.v. *kovati* нема ништа слично, али можда треба имати у виду рус. дијал. *коварный* „уредан, леп; образован“ и струс. и рус.-цсл. *коварный* „разуман; искусан, способен“ (ЭССЯ 12:9).

¹⁴ Бориш је уверљиво аргументовао да су слични облици у шлеским и словачким говорима и у украјинском језику заправо полонизми, а не аутохтоне појаве (уп. Воруј 1991:25).

словенском терену, на југоисток српског језичког простора. О дуго-трајној раздвојености јужно- и западнословенског глагола, и немалим изменама које су они претрпели током независног развоја, сведочи и савремена разлика међу њима на творбено-семантичком плану: у пољском је само један облик посведочен у више значења, док је у српском само једно значење (варирано у неколико нијанси), потврђено у више различитих облика. Бугарска формално блиска именица *йовирица* f. својим значењем „штап, колац којим две особе носе лонац пун течности; начин ношења“, „терет који двоје носе тако што кроз њега провуку дрво; начин ношења терета“ (Трнско, Брезнишко, Софјиско) етимолошки се у крајњој линији своди на исти глагол (БЕР 5:405)¹⁵, али са другачијом ономасиологијом: од *вра* „(про)вући“ и сл. пошто се парче дрвета провлачи кроз дршку (уп. БЕР 1:177–178).

Овде изнети материјал о дијалекатском глаголу *сневирам се* „скитам, лутам“ и сл. допуњује и учвршћује већ предложено етимолошко тумачење псл. глагола **nevirati (se)*, док евентуалне нове потврде могу утицати на његову корекцију, нарочито у случају да се приступи дубљем разматрању низа гореизложених примера у којима је одсутна сематника „лутати и сл.“, али зато систематски фигурира основно значење „вући(се)“ модификовано одговарајућим префиксима. Такво семантичко-етимолошко истраживање могло би бити тема неког будућег рада.

¹⁵ Ова именица у дијалектима даље фонетски варира и у *пофирица* „ношење тешког терета од стране две особе“, од чега је изведен и прилог *пофирички* „са дрветом на рамну“ (Раково, Ђустендил, БЕР 5:562). Стварна мотивација ове именице прикривена је и у изразу на *повирица* „на раме(ну)“, *понеса на повирица* „подигнем нешто на раме, пошто сам га окачио о штап“ (БЕР 5:405). У источносрбијанским говорима траг о постојању одговарајуће именице чува се само у облику прилога: *найовирице* значења дефинисаног као „удвоје“ (Бучум и Бели Поток, Богдановић 1979:157), уз недовољно илустративан пример „Носе чебър *найовирице*“, *найовирице* „кад двоје носе неку ствар на мотки“ (Тимок, Динић 1988:162), *найовирице* „кад катао, чабар или што друго, обешен о мотку, носе двојица“ (Пирот, Живковић 1987:95). Веза са изворном етимологијом још више је затамњена у случају лексикографски недоречених прилога *найовилице* „(носе) заједно на чобрњаку (терет) на раменима“ односно *йовилице* „само у изразу: на *йовилице* — на раменима, о чобрњаку (носе две особе)“ (Црна Река, Марковић 1986:375, 401). Усамљеност ове лексеме у локалном говору, гј. одсуство бар још једног облика са којим би она чинила минималну лексичко-семантичку породицу, омогућила је ликвидну метатезу (можда чак и под утицајем пучко-етимолошког наслањања на именицу *виле*). Даље је занимљиво да су све ове потврде из ји. Србије (али не и бугарски примери!) регистроване као конституенти лексичке и етнографске српско-белоруске дијалекатске изоглосе чији североисточни крак чине блр. дијал. *напóверки*, *напóверку* „удвоје носити терет учвршћен на средини мотке, која се или ухвати за крајеве, или се набаци на леђа“ и да се у њима такође препознају деривати реконструисаног глагола **virati* (тачније, **na povirice*, **na poverǫku* тумаче се као спој предлога *na* и адвербијализованог префиксно-суфиксног деривата глагола, **verti*, **vǫro*, односно **virati*, уп. ЭССЯ 21:196). Осврт на бројне реално посведочене реализације различито префигурираних облика истог тог глагола у истим тим говорима, на терену ширем од оног на коме се јављају наведени прилози, изостао је не само у прилошкој одредници прасловенског речника већ и у раду који се посебно бави дијалекатским речима из ји. Србије (уп. Петлева 1994:58).

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР— *Български етимологичен речник*, 1—, София 1971—.
- Богдановић 1979 — Н. Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, СДЗб ХХV, 1–178.
- Богдановић 1987 — Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, СДЗб ХХХИИ, 7–302.
- Бориш 1981 — В. Бориш, *Звоно и комоњити се* — реликти архаичне словенске лекси-
ке у штокавским говорима, *Наш језик* ХХV/1–2, Београд, 68–73.
- Бориш 1991 — В. Бориш, *Приноси српскохрватској етимологији*, *Наш језик* ХХИХ/1–2,
Београд, 35–48.
- Вегуś 1991 — W. Węguś, *Etymologie polskie, Język polski* LXXI/1, Kraków, 22–34.
- Влајић-Поповић 1993 — Ј. Влајић-Поповић, *Семантика у решавању једног етимо-
лошког проблема*, *Научни скуп слависта у Вукове дане 22/2*, Београд, 185–191.
- Динић 1988 — Ј. Динић, *Речник тимочког говора*, СДЗб ХХХIV, 7–335.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*, 1—, Москва 1974—.
- Живковић 1987 — Н. Живковић, *Речник њиројског говора*, Пирот.
- Златановић 1998 — М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање.
- Златковић 1988 — Д. Златковић, *Пословице и поређења у пиротском говору*, СДЗб
ХХХIV, Београд, 341–683.
- Златковић 1989 — Д. Златковић, *Фразеологија страха и наде у пиротском говору*,
СДЗб ХХХV, Београд, 175–457.
- Златковић 1990 — Д. Златковић, *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*,
СДЗб ХХХVI, Београд, 423–740.
- Куркина 1967 — Л. В. Куркина, *Варакать*, *Этимология* 1965, Москва, 184–188.
- Марковић 1986 — М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗб ХХХII,
259–494.
- Митровић 1984 — Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац.
- Петлева 1994 — И. П. Петлева, *Этимологические заметки по славянской лексике.
XVIII. (по материалам ряда новых диалектных словарей призренско-тимокской
и косовско-ресавской зон)*, *Этимология* 1991–1993, Москва, 57–62.
- Попов 1987 — Б. Попов (приказ), Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, *Зборник
Мајице српске за филологију и лингвистику* ХХХ/2, Нови Сад, 167–180.
- RJAZU — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXII, Zagreb 1880–1976.
- РСАНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1—, Београд 1959—.
- СДЗб — *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, 1905—.
- Skok — Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb 1971–1974.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров*, 1—, Москва — Ленинград 1964—.
- Форски 1997 — Д. Манић Форски, *Лујснички речник*, Бабушница.

S u m m a r y

Jasna Vlajić-Popović

A RARE DIALECTAL VERB FROM SE SERBIA: *sneviram se*, ETC.

This paper sheds light on a seemingly isolated dialectal verb from Lesko-
vac, *sneviram se* „wander around“. Its synonyms are recognized not only in local
spoviram se, but also in a more widespread (within the region of SE Serbia) form
poviram se. They all share common origin, from the verb *-virati* (which is the ite-
rative form of the SCr. verb with rich apophony *vr(ij)etil* **veratil*/ *-viratil*/ *-voritil*/
-varati „hide; close“ — compare the standard *otvoriti*, *zatvoriti*, etc.). Among the
forms with double prefixation, crucial is the negative prefix which makes it possi-
ble to associate the Serbian dialectal verb with Pol. *poniewierać się* „wander; mis-
treat; suffer; lie around unorderly“ which has already been explained as a sole
continuant of PS1. **nevirati se* „hide not, shelter not“ (< **virati* „hide, close, shel-
ter“), the south Slavic and the western Slavic words thus furnishing a new
Proto-Slavic lexical issogloss.

МАРТА БЈЕЛЕТИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ТАВОРИТИ

У раду се указује на неке од могућих приступа у осветљавању порекла глагола *таворити* „живети тешко, животарити“, који у досадашњој етимолошкој литератури још није добио адекватно решење.

Предмет овог рада је глагол *таворити* (*се*) *imprf.* „живети које-како, слабо, тешко, животарити“ (Вук, Шулек по *RJA*)¹. Глагол је посведочен како у књижевном језику, *уп. таворити* „живети тешко, оскудно, злпатити се, животарити, једва састављати крај с крајем; проводити учмао, празан, бедан живот; с муком, оскудно проводити, проживљавати; уопште живети, проводити живот“, *таворити се* „с муком се носити с нечим, мучити се“ (*РМС*), тако и у дијалектима, *нпр.: таворити* „живети од данас до сутра, животарити, оскудевати; претерано штедети“ (*Ускоди, Станић*), *таворити* „с муком преживљавати, трајати у оскудицама, у болести и сл.“ (*Загарач, Ђупић 1997*), *таворити* „живети оскудно, животарити“ (*Буњевци, Реић/Ваџлија*), *таворим* „некако живим, одржавам се“ (*Лесковац, Митровић*). Поред основног, забележени су и префигирани облици, *нпр. дотаворити* „проживети, издржати до неког времена таворећи, оскудно живећи, животарећи“ (*РСА*), *иставорити* „провести тешко живећи, проживети таворећи“ (*Дучаловићи, РСА*), *иставорити се* „извући се, испетљати се (из чега), преживети (одређени период времена)“ (*Војводина, РСА*)², *иртаворити* „кукавно проживети“, *иртаворити* „*id.*“ (*Вук, RJA*). У породицу овог глагола улазе још глаголска именица *таворење* (*Вук, Ивековић по RJA*) и варијантни облик *тавољити* „исто што таворити; животарити, кубурити“ (*RJA*)³.

¹ Избор управо ове речи за тему прилога у овогодишњем броју „Нашег језика“ не захтева никакав коментар.

² Са примером: *Само да се иставоримо из зиме.*

³ За сада по страни остављамо облике *таворити* „ћаскати, чаврљати“ и *таворница* „бука, галама“ (*РМС* с потврдом из *Ристић/Кангрга*), *уп. и таворница* у загонци: *Четири четрљенца и два богомољца, и иред њима Мијаш учи таворницу* (кола, волови и човек) (*Новаковић, RJA*; *уп. Sikimić 1996:66*), који би такође могли спадати у ширу породицу глагола *таворити*. Другог су порекла топоним *Тавор* код Скопља, потврђен још у средњем веку, који по свој прилици рефлектује

Глагол *ѡавориѡи* нема решену етимологију. У Скоковој незавршеној одредници стоји само: „...експресивно за 'тешко живјети' као и *кубуриѡи*, *комрачиѡи*, *кунаѡориѡи*, *ѡеѡѡаѡи*, *ѡеѡѡураѡи*, *живариѡи*, *живоѡариѡи*, *живуѡаѡи*“ (Skok III 448 s.v. *tavoriti*). Без претензија да дамо коначно решење, овде ћемо указати на неке од могућих приступа у осветљавању порекла разматраног глагола.

Једна од легитимних претпоставки је да се облик *ѡавориѡи* творбено може разложити на префикс *ѡа-* и основу *вориѡи*. Ако се прихвати таква творбена анализа, преостаје да се утврди етимологија основног *вориѡи*.

Покушавајући да протумачи дијалекатски глагол *вѡриѡи* „веома оскудно хранити“ (Трешњево, РСА)⁴, Пижурица се посредно бави и глаголом *ѡавориѡи* (Pižurica 1987). Наводећи неколико потенцијалних етимологија, аутор даје предност хипотези о пореклу глагола *вориѡи* од *ѡавориѡи*, уз семантички развој 'животарити' > 'оскудно хранити', а као паралелу за елизију иницијалног слога наводи облик *воѡариѡи* „животарити, једва одржавати живот“ (Црна Гора) према *живоѡариѡи*. При свему томе, међутим, облик *ѡавориѡи* и даље остаје неразјашњен. У светлу поменуте претпоставке логичније би било поћи од облика *вориѡи*⁵ као исходног, а облик *ѡавориѡи* третирати као секундаран, образован додавањем експресивног префикса *ѡа-*⁶. У том случају треба претпоставити обрнут семантички развој, 'оскудно хранити' > 'животарити', јер је помак од конкретног ка апстрактном значењу уобичајенији.⁷

У свом комплексном приступу проблему, Пижурица се осврће и на облик *вориѡи* „као да значи варати, код два далм.-дубр. писца XVI века“ (RJA), сматрајући дату дефиницију значења прихватљивом. Сам облик, пак, сматра раном позајмљеницом из лат. *vārio*, 1. (*variare*) „мењати, преиначавати“ са семантичким померањем према *вараѡи*, *завараваѡи*. Облик *вориѡи* у значењу „варати“ можда би се могао сматрати апофонском варијантом од *вараѡи*⁸, уп. рус. *вор* „лопов“⁹; за

позноантички *Taurisium* (Skok 1931:50–51; прихватају Popović 1960:111 и Loma 1991:112) и ороним *Tavor* код Пећке патријаршије, где је посреди пренос библијског имена (Loma 1990:12).

⁴ Уп. *вориѡи душу* „јести само толико да се не умре од глади“ (Морача, РСА).

⁵ Као што и сам аутор примећује, ареал овог глагола иде у прилог његовом повезивању са алб. *vorfën / vorfër* „убог, сиромашан“ (Pižurica 1987:103).

⁶ О овом префиксу в. нпр. Петлева 1980, посебно стр. 67; Бјелетић 1998.

⁷ Што се тиче поменутог облика *воѡариѡи*, он би се могао посматрати и као резултат метатезе од *ѡавориѡи*.

⁸ Skok III 565 s.v. *var* сматра јужнословенски глагол *вараѡи* „decipere“ позајмљеницом из франачког *waron* „лажљиво слушати, водити рачуна о некоме, нечему“. Другачије тумачење нуди Варбот 1976:41.

⁹ Фасмер 1:350 s.v. *вор* сматра да је реч највероватније сродна са *вратъ*, *вру* „лагати“ < **врати*, **врѡ* (у напомени Трубочова s.v. **врати* (id. 361) стоји да је ова реч ново образовање и уједно се цитирају тумачења која је доводе у везу са *врѡти* „кипети“ > „брљати“ и *заверѡтъ*, *завѡра*, уп. *плести*, *слетни*). Другачију и детаљнију етимолошку анализу ових речи даје Варбот 1976:39–41.

однос *вѡриѣи* : *вѡрайѣи* уп. *кѡриѣи* : *карайѣи*, *умѡриѣи* : *умарайѣи*, *лѡмиѣи* : *ламайѣи*¹⁰. Аутор сматра да се *вориѣи* „варати“ не може свести на исти етимон са *вориѣи* „оскудно хранити“, иако му логично делују узајамни помаци 'варати' ↔ 'заваравати' (храном) ↔ 'оскудно хранити' (Rižurica 1987:104). У прилог томе иде и значење облика *заварайѣи* „привидно утолити (глад, жељу)“ (РСА). Тако се наш претпостављени семантички развој 'оскудно хранити' > 'животарити' проширује значењским карикама 'варати' > 'заваравати' (храном), па добијамо низ 'варати' > 'заваравати' (храном) > 'оскудно хранити' > 'животарити'.

Мање је вероватно да је облик *вориѣи* у вези са мак. *вори* „говори, збори“ (РМНП I 308) и укр. *вори* „говори“. Оба облика се тумаче на сличан начин. За македонски се сматра да је настао према *говори* испуштањем првог слога (l.c.), док се украјински третира или као скраћени облик императива *говори*, или као окамењени облик псл. глагола **voriti* „говорити, мрмљати, галамити“ сродног са псл. **vbrati*/**vbrēti* „говорити, шапутати“, који можда води порекло од ономато-пејског ие. **u(e)rē-* „говорити“ (ЕСУМ 1:425 s.v., с упућивањем на БЕР 1:193). Да би се у овом случају објаснила веза између *вориѣи* „говорити“ и *шавориѣи* „животарити“, потребно би било пронаћи семантичку паралелу за помак 'говорити' > 'животарити'. Такву паралелу налазимо у семантичком спектру глагола *дѡвориѣи*, *давѡриѣи*¹¹ који поред основног значења „певати песме (обично даворије); разлегати се, орити се“ има и значење „зборити, говорити, казивати“, док транзитивни облик *дѡвориѣи се*, *давѡриѣи се*, поред поменутих значења, у индивидуалној употреби значи и „мучити се, натезати“ (РСА).

Посредан, али прихватљив доказ да се глагол *шавориѣи* може објаснити као сложеница префикса *ша-* и основе *вориѣи* јесте тумачење семантички и творбено блиског глагола *чѡвориѣи* „мучити се у сиромаштву и старости“ (Лика, РЈА), одатле *чѡворѣње* п. „vita misera“ (Ј. Богдановић, РЈА), уп. и *зачавориѣи* „закржљати, учмати“ (Лика, РСА), „окренути на непогоде, постати рђав, покварити се (о времену)“ (Банат, РСА)¹², поствербал (?) *чавѡра* „трома и неуредна жена која само седи“ (Озаль, Тежак 1981:347)¹³.

Скок тумачи глагол *чѡвориѣи* и његов префигирани облик *ѡчавориѣи* „закржљавити, врло остарјети“ (Костајница, Лика) као дено-

¹⁰ Уп. Варбот 1984:30–40. Краткосилазни акценат на коренском слогу *вѡрайѣи* указивао би на старо итеративно образовање типа *кляњайѣи* : *кљонийѣи*, *врдѣйѣи* : *врдѣйѣи*, но нагласак *вѡриѣи* би у том случају морао бити секундаран.

¹¹ В. Skok I 385 s.v. *davor*. Скок читаву породицу речи сматра нејасном по постању, али ипак цитира неколико предложених тумачења. Он сам, пак, уз велику ограду, помишља да би глагол *давориѣи* могао бити изведеница суфиксом *-or-* од *давайѣи*.

¹² Са примсром: *То време зачаворило, ѿа никуд маѣи!*

¹³ Не знамо да ли овамо иде и *чавѡрија* „чопор, черга“: *Пун је дице, има и' цела чаворија*. (Дуга Песа, Perušić 1988:106), *Чавѡрија* т. надимак мушки (Вук, Одгов. на лаж. 29, по РЈА).

минале од *чѣвор* т. „штогод мало о чем се једва може живети“ (М. Ђ. Милићевић, RJA), с напоменом да је дефиниција значења ове именице на основу јединог примера: *има чавор и двије сѣријеле*, тј. „мало, живи сиротињски“ — нејасна (Skok I 301 s.v. *čavor*)¹⁴. Она је, заправо, погрешна. Право значење је „има тоболац и две стреле“, пошто је *чавор* од *чахор*, уп. слч. *časchor* „тоболац за брус“. Даље је ова реч свакако у вези са *чахура*¹⁵. Са овако протумаченом именицом *чавор* глагол *чавориџи* тешко да може имати икакве везе.

Глагол *чѣвориџи* помиње се и у два прасловенска речника. У московском речнику се на основу буг. дијал. *чѣврим се* „мазити се; смешити се“ и рус. дијал. *чѣвереть, чѣвреть, чѣврить* „бледети, венути, кржљати, сахнути; боловати; гњилети; губити здравље, снагу, побољевати“, којима се придружује и наш глагол, реконструираше псл. **čavrěti*, реч затамњене структуре у којој се назире префиксална сложеница састављена од експресивног елемента **ča-* и глагола **vbrěti* „врети, знојити се, сахнути“, одатле затим „кржљати“, „венути“, „злопатити се“ (ЭССЯ 4:32 s.v.), уп. и Куркина 1981:333, Куркина 1992:190. У прилог оваквом тумачењу говорио би семантички идентичан сх. глагол без поменутог префикса *зѣврѣџи, зѣвријѣџи* „клонути, занемоћи; малаксати, ослабити, замрети“¹⁶.

Краковски речник проширује круг словенских паралела наводећи и укр. дијал. *чѣврѣти* „слабити, мршавити; венути, пропадати“, блр. дијал. *чаўрѣць* „id.“, *чѣвриць* „сахнути, пропадати нпр. од глади, дугог чекања на некога“, *чаўраць* „слабити, губити снагу“, *чѣураць* „слабити, пропадати од глади“ (SP 2:119 s.v. *čavrěti*). Поред сх. *чѣвориџи, ђчавориџи се* овим лексемама се прикључује и буг. дијал. *очѣрвам се* „од бола, туге, чежње сахнем, венем, пропадам“, *чурѣѣ* „слаби, вене, сахне, губи снагу“, уз напомену да су веза источнословенских и јужнословенских речи, као и сама етимологија — несигурни. За непосредну основу реконструисаног облика уз ограду се узима слабо повезано придев *čavrgъ*: рус. дијал. *чѣврѣѣ* „мршав, слаб, увео“, евентуално и сх. дијал. *чѣвор* и упућује са на лит. *kiāuras* (**kēuro-*) „поцепан, подеран“, па се све речи у крајњој инстанци своде на ие. **skēu-* „сећи, одвајати, гребати, стругати“ (l.c.).

Теза да се тумачење глагола *чавориџи* посредно може применити и на глагол *џавориџи* поткрепљује се постојањем творбено-семантичких паралела са алтернацијом иницијалног *џа-*: *ча-*, уп. *таврљаџи* „беспутно говорити, чаврљати“ (Србија, Славонија, RJA), „тетурати, клецати“ (RJA) : *чаврљаџи* „blaterare, recitare confuse“ (Вук, у је-

¹⁴ Скок у ову одредницу смешта и именицу *чѣвољак* „мала тврда јабука“ (Вук), коју тумачи као сугласничку варијанту с променом *p > љ* од *чѣвор*.

¹⁵ Овамо можда и сх. *чахор*, такође хапакс нејасног значења, у дубровачкој пословици забележеној у XVIII в.: *вози се у чахору љо Ријеци, а у скорњах гази љо Пријеци* (Daničić 1871, 5601°, по Богишићу id. XI „као да је нека лађа“, сам Даничић id. ib. указује на буг. *чехъл* „папуча“; RJA s.v. *časchor* ограничава се на Богишићеву дефиницију значења, као и Skok I 287, без етимологије; у RJA s.v. *skornja* иста пословица поново је наведена, али уместо *časchori* стоји (грешком?) *čakovu*.

¹⁶ Уп. и *вѣрак* „слабо место, слаба страна, слабост“ (Самоупр. 1888, 32/4, РСА).

дног писца прошлог века, RJA)¹⁷; иста алтернација постоји и у бугарском, уп. *tàvrēm* „испољавам нежност, милујем, забављам“, *tàvrēm sa* „мазим се“ (Родопи, Стойчев 1965:277) : *чàврим се* „мазим се“ (Доброславци, Гълъбов 1965:111), *чàврим се* „слинавим, мазим се“ (Софийско, Божкова 1962:271).

Како се *шаворити*, *чаворити* среће на терену где се глас -х- губио пре првих записа ових глагола којима располажемо, могло би се помишљати и на глаголску основу **xvor-*, заступљену у псл. **xvorati*, **xvorēti*, уп. цсл. *хворати*, рус. *хворать*, чеш. *chořeti*, дуж. *chóřes*, пољ. заст. *chorzeć*, дијал. *chorzać*, рус. дијал. *хвореть*, укр. *xvoritu* / *xoritu*, блр. *хварэць*, све: „боловати, поболевати, слабити“ (ЭССЯ 8:128 s.vv.). Тамо се реконструуишу још придев **xvorъ(jь)* „болестан, мршав, лош“ (id. 131–132) и његове изведенице **xvoroba* (id. 128), **xvorostъ*, **xvorota*, глагол **xvorovati* (id. 129). Значење ове основе добро се слаже са семантиком глагола *шаворити*, *чаворити*, но тек би евентуална потврда са -х- или -ф-¹⁸ дала потребну извесност њиховој реконструкцији као **ша-/ча-хворити*.

У дилеми између **voriti* и **xvorēti* као основног глагола треба узети у обзир и рекцију. Глагол *ворити* је транзитиван, а псл. **xvorēti*, **xvorati* — интранзитиван, као и *шаворити* у највећем броју примера (рефлексив *шаворити се* слабо је потврђен), што би указивало да је ту *-ити* < **ēti* (тип *слабити* intr. < **slabēti*).

Уколико се ипак не ради о префиксалној сложеници, могуће тумачење би било да је облик *чаворити* изведен суфиксом *-ор-* (о овом суфиксу в. SP 1:54) од *чавити* „живети од данас до сутра, таворити, чамети“¹⁹, *учавити* „ослабити, омршавити, изнемоћи, имати врло изнурен изглед“, уп. и *чавунаити* „бити сасвим изнемогао; проводити живот у беди, бедно живети“, *чаво* „мршав, изнемогао мушкарац“ (Ускоци, Станић). За овакву творбу уп. *лав-ор-ити* (*лах-ор-ити*) „пирити, пиркати“ : *лахити* „ходати брзо“; *мав-ор-ити* „махати, клатити, њихати, кретати тамо-амо“ : *маваити* (*махаити*) „чинити нагле покрете нечим тамо-амо“ (РСА).

Пратећи паралелизам облика са иницијалним *ш-* : *ч-*, долазимо до глагола *шавити*, *шавим* „пропуштати воду, тајати, цурити“ (Шу...ек, Парчић по RJA)²⁰ који би, без обзира на неподударност акцената

¹⁷ Наведене паралеле можда би се могле сматрати неадекватнима због њихове ономотопејске природе. Међутим, примери алтернација са другом вокалском компонентом, *шо-* : *чо-*, потврђују њихову легитимност, уп. *нашкочечити се* : *начоклечити се* „наднети се“ (РСА), *нашомрдити се* : *начомрдити се* „намргодити се“ (РСА).

¹⁸ То -ф- очекивало би се у говорима где је *хвала* > *фала*, а не *вала*, но треба рачунати и са могућношћу упрошћеног предлошка **xoriti*, уп. горе западнословенске примере.

¹⁹ У SP 2:119 под одговарајућом одредницом *čaviti* 2. упућује се на *ščaviti*, где ће и бити дата стимологија, док се у ЭССЯ уопште не реконструује сличан прасловенски облик. Ипак, могао би се претпоставити следећи развој: **tvštav-iti* > **išav-iti* > **čav-iti* > **čav-or-iti*.

²⁰ Са примерима: *Тавити рече се о каквој жидини, кад кроза суд њомало њробија. Вино кроз бачву шави. Тави ми бачва.* (Макарско приморје).

и значења, могао бити еквивалент глагола *čáviiti*. Тај однос еквивалентности успоставља се преко следећих релација — *čáviiti* „таворити“ : *čájaiiti* „живети у тешкоћама, западати у неприлике; очајавати чекајући некога или нешто, брижно очекивати, ишчекивати; (о хлебу) дуго се пећи, претварати се у изгоретину“ (Ускоци, Станић), „патити, очајавати, брижити, слабити“ (Пива, грађа РСА), *čájěi* „чамити, нестајати“ (Косово, Елезовић)²¹ = *šáviiti* „пропуштати воду, тајати, цурити“ : *šájaiiti* „цурити, капати; растапати се, нестајати у пренесеном смислу“ (Сењ у Хрватској, РЈА), *šájaiiti* (Бачко и Сремско Подунавље, РЈА)²². На тај начин би се, по већ уоченом паралелизму, и разматрани глагол *šávoriiiti* могао објаснити као изведеница суфиксом *-or-* од *šáviiti*²³. И док је глагол *šajaiiti* свесловенски и прасловенски (Skok III 434 s.v. *iájati*), облик *šaviiti* би, већ с обзиром на свој ареал, могао бити романизам, од лат. *tabēre* „топити се, нестајати“, са романским прелазом интервокалског *-b-* у *-v-*²⁴.

Међутим, не треба изгубити из вида ни глагол **taviti* „хранити“, који се помиње у ЭССЯ 24:123 s.v. **nedotavъ*. Овај псл. облик реконструисан је на основу сх. потврда *недошав* f. „будала, луда“ (РСА), *недошаван* адј. „неразуман, луд, блесав“ (Левач, РСА). Облик је протумачен као префиксална сложеница од **ne, do-* и регресивног именског образовања од глагола **taviti* „хранити, гојити, одгајати“, тако да се значење објашњава семантичким развојем 'недохрањен' > 'глуп, умно заостао'. У Лици је забележен и облик без негације *ддошаван* „разуман, разборит, паметан“ (РСА). Но тешко да је оваква пројекција сх. дијалекатског облика на прасловенску раван исправна, с обзиром на много распрострањенију варијанту (*не*)*ддошуйаван* (РСА), уп. и *ддошуйиити* „в. дотупаван“ (Пољица, РСА), која указује на другу, недовољно јасну основу²⁵.

Уобичајенији однос *ч-* : *к-*, присутан у паровима *čáviiti* „живети од данас до сутра, таворити, чамети“ : *кáviiti* „губити снагу, малаксавати (од бола, патње и сл.), мучити се, злопатити се; окајавати, испаштати“ (РСА)²⁶; *чаведáiti* „пропадати, опадати, мршавити“ (грађа РСА)²⁷ : *каведáiti* „животарити“ (Прошћење, Вујичић; Ускоци, Станић) овом приликом остављамо по страни.

²¹ Овај сх. облик наводи се у SP 2:107–108 s.v. *čajati* : *čati* и у ЭССЯ 4:10–11 s.v. **čajati*.

²² Са примерима: *Бачва шаје. Вене, чезне, гасне, блиди, сахне, гине, койни, шаје* (о заљубљеном човеку).

²³ Уп. Скоково објашњење глагола *даворити* (в. нап. 11).

²⁴ Уп. и нем. *tauei* „топити се“.

²⁵ Можда се и *дошуйав-ан* и *дошав-ан* своди на **дошаван* „обавештен, снажљив“, од **do-pъta-va-ti*, уп. чеш. *doptati se* „распитати се, обавестити се“, *doptavati se*, сх. дијал. *найшайи, ойшайи* „најушити“ (Вук, РЈА).

²⁶ В. ЭССЯ 9:166 s.v. **kaviti*; Куркина 1981:333; Куркина 1985:14; Куркина 1992:190.

²⁷ Уп. ЭССЯ 4:31 s.v. **čavęđeti*, без сх. примера.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР — *Български етимологичен речник*, София 1971—.
- Бјелетић 1998 — М. Бјелетић, Еще раз о словообразовательном элементе (-)то- (на материале сербохорватских диалектов), *Български език*, София (у штампи).
- Варбот 1976 — Ж. Ж. Варбот, К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. IV (**tipati*, **pišcati* II и **pišcalь*, **ъgrati* и **varati*, **sokorь* и **sočiti* III), *Этимология* 1974, Москва, 32–43.
- Варбот 1984 — Ж. Ж. Варбот, *Праславянская морфология, словообразование и этимология*, Москва.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови*, Київ 1982—.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974—.
- Куркина 1981 — Л. В. Куркина, Славянские этимологии, *Общеславянский лингвистический атлас — материалы и исследования* 1979, Москва, 331–337.
- Куркина 1985 — Л. В. Куркина, Южнославянские этимологии (**kujati*/**kaviti* и **къnaviti*/**kyvati*; **tug-*/**тъž-*; **plesno*, **ob-pletь*; **рrkati*, **рrčiti*/**реčiti*; **kujь*/**kujа*; **tulь*, **tylь*, **tvelь*), *Этимология* 1982, Москва, 13–24.
- Куркина 1992 — Л. В. Куркина, *Slawistische Studien zur slavischen Toponymie*. Wrocław etc. 1987., *Этимология* 1988–1990, Москва, 185–193.
- Лома 1990 — А. Лома, Рани слојеви хришћанских топонима на старосрпском тлу, *Ономајолошки прилози* XI, Београд, 1–18.
- Loma 1991 — A. Loma, *Vorslavisches Substrat in der Toponymie Serbiens*, *Die Welt der Slaven* XXXVI, Wiesbaden, 99–139.
- Петлева 1980 — И. П. Петлева, К вопросу о словах с усилительным (-)ТО- ((-)ТА-, (-)ТУ-) в славянских языках, *Этимология* 1978, Москва, 65–69.
- Рižurica 1987 — М. Рižurica, *Etimološke bilješke*, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XXX/2, Нови Сад, 101–104.
- Popović 1960 — I. Popović, *Bemerkungen über die vorslavischen Ortsnamen in Serbien*, *Zeitschrift für slavische Philologie* 28, Leipzig — Heidelberg, 101–114.
- Sikimić 1996 — В. Sikimić, *Etimologija i male folklorne forme*, Београд.
- Skok — Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Zagreb 1971–1974.
- Skok 1931 — Beiträge zur thrakisch-illyrischen Ortsnamenforschung, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 7, München — Berlin, 34–55.
- SP — *Słownik prasłowiański*, Kraków 1974—.
- Фасмер — М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* I–IV (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), Москва 1986–1987².

ИЗВОРИ

- Божкова 1962 — З. Божкова, Принос към речника на Софийския говор, *Българска диалектология* 1, София, 241–273.
- Вујичић — М. Вујичић, *Рјечник говора Проиђења (код Мојковца)*, Посебна издава ЦАНУ 29, Подгорица 1995.
- Вук — В. Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1898³.
- Гълъбов 1965 — Л. Гълъбов, Говорът на с. Доброславци, Софийско, *Българска диалектология* 2, София, 3–118.
- Daničić 1871 — *Poslovice*, на svijet izdao Gj. Daničić, Zagreb 1871, репринт Београд 1996.
- Елезовић — Гл. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта, *Српски дијалектолошки зборник* IV (1932), VI (1935), Београд.
- Митровић — Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац 1984.
- Peić/Vučlija — М. Peić, G. Vučlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad — Subotica 1990.

- Perušić 1988 — M. Perušić, Rječnik čakavskog narječja općine Duga Resa i Karlovac II, *Čakavska rič* 1988/2, Split, 103–131.
- RJA — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
- РМНП — Речник на македонскиџа народна џоезиџа, Скопје 1983–.
- РМС — Речник срџскохрватскога књижевног језика 1–6, изд. Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб 1967–1976.
- РСА — Речник срџскохрватског књижевног и народног језика, изд. Српска академиџа наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд 1959–.
- Станић — М. Станић, *Ускочки речник* 1–2, Београд 1990.
- Стойчев 1965 — Т. Стойчев, Родопски речник, *Българска диалектологиџа* 2, Софиџа, 119–314.
- Теџак 1981 — S. Težak, Ozaljski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, Zagreb, 203–428.
- Ћупић 1997 — Д. Ћупић и Ж. Ћупић, Речник говора Загараџа, *Срџски дијалектџолошки зборник* XLIV, Београд.

S u m m a r y

Marta Bjeletić

TAVORITI

The paper deals with the etymology of SCr. *tavoriti* impf. “to live miserably, on the verge of existence”. Etymological solution depends primarily on the choice between two possible approaches to the formal analysis of the verb: a) *ta-voriti*, with an expressive prefix *ta-* to *voriti* “feed meagerly, to allay (lit.: to cheat, deceive) one’s appetite”, either related to SCr. *varati* “cheat, deceive”, or from **hvoriti* < PSI. **xvorēti* “be weak, sick” — a parallel prefixal compound formation would be the verb *ča-voriti* “suffer from poverty and old age”; b) *tav-or-iti*, *čav-or-iti* from two different themes, both hard to identify; cf., however, on one side SCr. dial. *taviti* “leak”, and on the other Russ. *čavryj* “slim” (SCr. *čavor* “small amount” has turned out to be a ghost-word).

РАДОЈЕ СИМИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

ЛИНГВИСТИЧКА СТИЛИСТИКА¹

У чланку се разматрају питања стилистике језика уопште и стилистике појединачног језика, као и однос између стилистике језика и језичке културе.

а) *Стилистика језика ојшће, и стилистика њојединачног језика*

Ако говоримо о 'општој стилистици'², нужно отварамо поље за говор и о 'посебним' стилистикама. Прва би се по томе бавила генералним принципима стилистике као науке, а и као начина испољавања неких вредности, у овом случају знаковних посебне врсте³; а друге би имале за задатак да открију, проуче и дефинишу парцијалне сфере и облике испољавања посебних вредности, опет знаковних, и оних које дефинишемо као стилске, али у одвојеним знаковним скуповима. Једна од тих сфера јесте нпр. стилистика уметности, друга, рецимо, стилистика језика, трећа пак функционална стилистика, четврта — а која обухвата елементе свих претходних уколико су, и када, својствени песничком делу — песничка стилистика, итд.

Али термин нпр. 'стилистика језика' опет у неку руку може, и мора имати општи смисао, попут опште лингвистике. Стилистика да-тог језика — нема сумње — кореспондира на једној страни са општом стилистиком, а на другој — са граматиком тога језика, с његовом лексикологијом, фразеологијом, семантиком, синтаксом или сл. Али она није саставни део тих дисциплина; значи да се — и поред могућности да се граматичке и стилистичке особине језичких јединица изучавају и све заједно — овде ипак не ради о унутардисциплинарној, већ о међудисциплинарној кореспонденцији. Стилска или стилистичка својства језичких јединица претпоставићемо да се разликују од лингвистичких и практично и у начелу, мада се често 'материјализују' на исти начин: помоћу фонијских, обличких или других језичких средстава. Први

¹ Одломак из књиге *Стилистика српског језика* (у припреми).

² Исп. Р. Симић, *Ојшће стилистика*, НДСЈ, Београд 1998. — В. 'Предговор у овој књизи.

³ О знаковности стилистичког феномена исп. подробну дискусију у нашој *Ојшћој стилистици*.

наш задатак, према томе, мора бити да разграничимо стилске или стилистичке од лингвистичких особина језика, на једној страни, од нејезичких стилских својстава, на другој, и од 'астилистичних' појава где год их има, или се могу наћи, на трећој. По томе критерију универзум се дели на два неједнака дела — на онај круг појава које немају стилски карактер, и на круг стилски релевантних појава. Не рекосмо при томе 'људски универзум'. Зашто смо тако учинили, познато је из наших претходних радова, а на то ћемо се поново подсетити.

Други задатак намеће нам чињеница да се желимо бавити управо стилистиком 'српског језика'. Сумња да постоји стварна могућност заснивања стилистике појединачног језика, која се често чује од компетентних стручњака за ова питања, може са неког становишта бити и оправдана. То је нпр. становиште о стварној универзалности свих вредносних система, природних и хуманих, између осталог етичких, естетских и др., с којима су стилске вредности тесно повезане.

Познато је, међутим, да сем универзалне постоји и 'локлана' перспектива, и локална могућност проучавања вредности — нпр. њихових облика и функција у датим условима. Тако је и са стилистиком. Прво, и на први поглед врло чврсто упориште за став да стилистике посебних језика јесу факат, чине књиге у приручној, и у озбиљној теоријској литератури: написани су, наиме, и објављени многи текстови са насловом 'стилистика' нпр. француског⁴, немачког⁵, руског⁶, енглеског⁷ и других⁸ језика. Међутим, и најповршнији увид у поменуте приручнике увериће нас да је аргуменат којим се послужисмо слаб. У скоро свим наведеним приручницима без изузетка, ако се уопште говори о теоријским питањима, тј. ако су они теоријски засновани, подлога је искључиво опште стилистичка, а посебни језици служе само као извор грађе за илустрацију општих теоријских поставки, или за интерпретацију општег појмовног система. При том се занемарује позната, и у историјско-компаративним језичким студијама многоструко потврђена ствар: да у начелу сваки језик има сопствену граматичку структуру, што чини вероватном и тезу да постоје посебне стилистичке структуре.

⁴ Исп. Ch. Balli, *Traite de stylistique française*, Paris 1909. — J. Marouzeau, *Precis de stylistique française*, Paris 1950. — Исп. напомену 1. — Исп. такође, Ју. С. Степанов, *Французская стилистика*, Москва 1965.

⁵ Исп.: W. Fleischer u. G. Michel, *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*, Bibl. Institut, Leipzig 1975.

⁶ Л. Г. Барлас, *Русский язык — стилистика*, Просвещение, Москва 1968. Э. М. И. Ильяш и др., *Практическая стилистика русского языка*, Виша школа, Киев 1975, итд.

⁷ И. Р. Гальперин, *Очерки по стилистике английского языка*, Москва 1958.

⁸ H. Kurkowska i St. Skorupka, *Stylistika polska*, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1959. — J. Mistrik, *Stylistika slovenského jazyka*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1977. — А. П. Коваль, *Практична стилистика сучасної української мови*, Вид. Київського університету, Київ 1958. — J. V. Večka, *Česka stylistika*, Academia, Praha 1992. — J. Chloupek a kol., *Stylistika čestiny*, SPN, Praha 1989.

⁹ И. Б. Голуб, *Стилистика современного русского языка*, Высшая школа, Москва 1976, 165–166.

Изузетак од овог правила, колико знамо, чине једино изјаве Ирине Борисовне Голуб у 'Стилистици савременога руског језика'⁹ о еуфоничности у руском језику као појави која зависи од фонолошке структуре самога руског језика. Те изјаве, међутим, супротно општем ставу, претерано су 'сепаратистичке', јер одбијају могућност постојања општих вредности од којих би зависила стилистика језика, и пренаглашавају вредности посебних језика као јединог полазишта за стилску маркацију фонике говора. „Благозвучност представља — по њеном мишљењу — са гледишта носилаца датог језика оптималан распоред гласова, удобан за изговор и пријатан за слушање. Потребне за благозвучношћу морају бити усклађене са фонетским својствима конкретног језика, јер еуфонија није ојшћена естетска категорија, већ национална, условљена фоничким специфичностима датог језика“. Еуфонија, насупрот цитираном мишљењу, јесте општа естетска категорија, али се у различитим језицима на разне начине реализује.

И уопште, рећи да су језици структурно дискретни, или дискрепантни, може звучати сасвим дилетантски у конфронтацији са бескрајним покушајима научника свих времена да изнађу принципе универзалне граматике. Али срећом већина озбиљних истраживача језика, уважавајући општи принцип, свесна је начелне индивидуалности, тј. структурне посебности сваког језика. Тако, упућујући на Крочеову¹⁰ право рећи претерану тврдњу да се књижевно дело не може превести са једног језика на други, Американац Едвард Сапир истиче да је сваки језик „по себи колективна уметност изражавања. У њему је — по С. — скривен посебан скуп естетских чинилаца — фонетских, ритмичких, симболичких, морфолошких — које он не дели у потпуности ни са једним другим језиком“¹¹. Све побројане црте фактор су између осталог и стилске обраде, и стилски активне употребе језичких структура: и стила. Морамо стога ипак поверовати у почетну тезу да су сваком језику, уз неке особине заједничке свим језицима света, својствене и посебне стилистичке особености, као што му је својствена и посебна граматичка структура.

Руковођен више практичним него теоријским разлозима, руски филолог с почетка овог века В. И. Чернишев издао је значајну књигу са насловом 'Оглед руске стилистичке граматике', и наднасловом 'Правилност и чистота руске речи'¹². Ова књига ипак је остала без већег одјека у науци тако да су идеје о језику као упечатљивом фактору и конституенту националне културе — у наше време засноване изнова, заобилазећи релевантно наслеђе и релевантна изучавања улоге наведеног и књижевног језика у развоју културе¹³.

¹⁰ Б. Кроче, *Естетика као наука о језику или ојшћена лингвистика*, Београд 1934.

¹¹ Е. Сапир, *Језик, Дневник*, Нови Сад 1992, 167.

¹² В. И. Чернишев, *Правилност и чистота руској речи. Опыт русской стилистической грамматики*, Петербург 1911. — Презид.: В. И. Чернышев, *Избранные труды 1-2*, Москва 1970.

¹³ Исп. у новије време Л. И. Скворцова, *Теоретические основы культуры речи*, Наука, Москва 1980. (Исп. наша даља разматрања у овом поглављу под б).

Једна додуше периферна, и у научним круговима мало позната грана стилистике — аналитичка или поредбена¹⁴ — својим резултатима не афирмише, али својим постојањем претпоставља међујезичке стилске диференцијације, и према томе стилску индивидуалност сваког језика. Ипак, ако се за полазиште узму стриктно граматичке разлике међу језицима, и прогласе једино релевантним и за стилистичку типологију, онда смо се опет нашли пред нерешивим проблемима. Међутим, типолошка разноврсност граматичких структура таквих је размера да без удубљивања у проблем можемо унапред бити сигурни, ма пошли и од тезе о универзалном карактеру стилистичких функција — да носиоци тих функција у различитим језицима могу, па каткада и морају бити различити. Тиме смо открили бар једну тачку која се може узети за полазиште при стилистичкој типологији: распоред стилских обележја није у различитим језицима исти већ различит, и зависи од структурних својстава тих језика.

Узмимо само познату Де Сосирову мисао о постојању тзв. 'лексиколошких' језика, за разлику од 'граматичких'. Међу њима разлика, додуше, није апсолутна већ релативна, и у начелу степенована: у различитим језицима два структурна типа у ствари су комбинована, и то у сваком језику на свој начин. Могућа је, међутим, и поларизација, па је „кинески језик ултралексиколошког, док су индоевропски и санскрит узори ултраграматичког“ типа¹⁵. Без икакве сумње може се претпоставити бар да су стилска својства датог језика дистрибуирана сагласно структурном типу: код 'лексиколошких' испољавају се само у лексици и исказним формама, а код 'граматичких' — такође и у граматичким облицима и морфосинтакси.

Поучна су и Сапирова размишљања о том. Он узима у разматрање један парцијални супсистем поетског језика, метрику, и увиђа знатна неслагања међу језицима мотивисана разликама у прозодији и фонетици. С правом у том контексту, ма да не и лингвистички прецизно, Сапир тврди да је „грчки и латински стих заснован на принципу супротстављених тежина, енглески стих на принципу супротстављених удара, француски стих на принципу броја и одјека, кинески стих на принципу броја, одјека и супротстављених тонова. Сваки од ова три ритмичка система происходи из несвесног динамичког понашања језика, које излази из уста народа. *Ако њажљиво ироучиће фонетски систем једног језика, ће свега његове динамичке особине, знаћеће коју је врсту сѝиха он развио*; или, уколико је историја збијала неслане шале с његовом психологијом, које је врсте стихова он требало да развије, и које ће развити једнога дана.“¹⁶ Поредбена метрика и њени резултати, то

¹⁴ Исп. с тим у вези нпр.: Г. П. Ижакевич, В. И. Кононенко, Н. Н. Пилински, В. А. Сиротина, *Сопоставительная стилистика русского и украинского языков*, ред. В. И. Кононенко, Виша школа, Киев 1980.

¹⁵ Ф. де Сосир, *Ойшѝа лингвистѝика*, Нолит, Београд 1969, 157.

¹⁶ „Формалну зависност књижевности од језика — гласе Сапирове интерпретације у ширем изводу — можда најбоље илуструје прозодијски вид поезије. Грцима је квантитативни стих био сасвим природан, не само зато што је поезија настала у вези са песмом и игром, већ и зато што су смене кратких и дугих слогова биле упадљиво

се мора признати, нису ни издалека довољан аргумент у корист наше тезе. Али некакав аргумент ипак јесу...

Александар Белић, проучавајући језике различитих структурних типова, истицао је предности флексијског типа, како у функционалном, тако и естетском и стилском погледу, јер је био чврсто уверен да се „у томе види тежња ка јасности и прецизности. И сви језици — аргумен-тује Белић — који граде велико мноштво различних облика или сличних помоћних средстава — чине то из исте тежње. Одавде се види присна веза лингвистике са естетиком и стилистиком. Ако су индоевропски језици развили мноштво формалних елемената, знатно више неголи многи други језици у свету, они зато имају унутрашњу јасноћу и провидност којом се не могу похвалити сви језици света.“¹⁷ Искуство великог научника са грађом тако различитих језика улива нам велико поверење. Његов осећај о већој 'јасноћи и провидности' језика са развијенијим и чвршћим морфолошким системом врло је значајан аргумент.

Различитости међу језицима, како видимо, мада не тако упадљиве као у метру, постоје и у другим доменима његове поетолошке технике, па и лингвистичке: у значењу и облику речи, изградњи фразе и реченице итд. Да би се, према томе, разумела стилистичка природа нпр. српског језика, неопходно је познати његову лингвистичку структуру, и у начелу и практично. Али је неопходно познати методологију и технику стилске анализе, тј. препознавања стилских обе-лежја и стилских функција језика уопште.

живе чињенице у свакодневном деловању језика. Тонски акценти, који су били само секундарне акценатске појаве, помогли су да слог добије своју квантитативну индивидуалност. Када су грчки метри били пренесени у латински стих, тежбе су биле сразмерно мале, будући да је и латински одликовала оштра свест о квантитативним дистинкцијама. Међутим, латински акценат је имао изразитији удар него грчки. Вероватно су се зато чисто квантитативни метри, обликовани према грчком, осећали као сенке, вештачки у односу на језик из којег су потекли. Покушаји да се енглески стих улије у латинске и грчке калуле није никада био успешан. Динамичка основа енглеског није квантитет, већ удар, смењивање акценатованих и неакценатованих слогова. То је енглеском стиху дало потпуно други изглед, одредивши развој његових поетских облика, а и данас је одговорно за настанак нових форми. Ни удар ни тежина слога нису посебно значајни чиниоци у динамици француског. Слог има велику унутрашњу звучност и не колеба се у зависности од квантитета и удара. Квантитативна или акценатуална метрика била би у француском вештачка, као и ударна метрика у енглеском. Француска прозодија је била приморана да се развије на темељу прозодијских група. Асонанца и, касније, рима били су добродошла, неопходна средства везивања или одељивања донекле млитавог кретања звучних слогова. Енглески је био гостољубив према француској сугестији риме, али му она није била неопходна у његовом ритмичком понашању. Стога је рима, строго узев, увек била подређена нагласку, као украсна црта, често бивајући и сувишна. Није психолошка случајност што се рима у енглеском појавила касније него у француском, и што га раније напушта. Кинески стих се развијао сличним путевима као француски. Слог је још целовитији и звучнији јединица него у француском, док су квантитет и удар одвише несигурни да би могли обликовати темељ метричког система. Слововне групе — толико и толико слогова по ритмичкој јединици — и рима су стога, два управна фактора у кинеској прозодији. Трећи чинилац, смена слогова са равним тоном и слогова са флексивним (улазним и силазним) тоном, особен је за кинески“. Познате тешкоће српских класичара са квантитетским метром само догуњују ову упечатљиву слику.

¹⁷ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју I*, Београд 1958, 273.

Наша досадашња разматрања могу се формулисати овако. Као што општа људска способност комуницирања помоћу артикулисаног звука мора бити остварена у конкретним социјалним, културолошким и практичним приликама, које условљавају постојање посебних језика; тако и општа потреба за ефицијентношћу артикулисаног звука мора без сумње бити остварена у конкретним приликама и конкретним језичким средствима.

Закључићемо да је систем стилских особености сваког језика утемељен на лингвистичком систему, и остварује се његовим средствима.

б) *Стилистичка језика и језичка култура*

1. Сем система и његових правила, у језику делује још један регулативни фактор. То је: н о р м а. Нормативност језика, и језичка норма, по многима су главни извор стилских вредности. Норма заправо почиње од оцене шта припада датом језику, а шта не (Та оцена је вредносна по карактеру, и значи заштиту језика од страног наноса који би замагљивао његову регулативу), па преко оцена 'правилности израза', дакле усклађености његове са системским правилима ('Правилност' је такође вредносни појам, и сврха му је — заштита сваког система, посебно језичког, од дестабилизацијских процеса који могу настати у њему самоме¹⁸), до процене одмерености, тј. усклађености са околностима у којима се језичке јединице употребљавају, и у којима заправо језик функционише. Наш задатак биће да се изјаснимо о свим питањима која поменуемо, и многим другима која су с овима у вези.

Но овде се сучељавамо са једним важним питањем дисциплинарне разуђености пре свега лингвистике, а затим и суседних дисциплина. Поред стилистике, наиме, на просторима које смо оцртали егзистира и тзв. 'говорна култура', која се не приказује само у виду једне камелеонске квази науке укљичене у језичку дидактику, већ и као амбициозна теоријска област, упорна у настојањима да са неких терена потисне стилистику. Мислимо да она има и смисла и вредности у једној области коју неки теоретичари називају сасвим неадекватно 'историјском стилистиком'. Али размотрићемо два приступа да бисмо се уверили о чему се у ствари ради. Представљени су двома књигама објављеним у Москви исте 1980. године.

а) Прва од тих књига из пера Лава Ивановича Скворцова, већ је поменута, и носи наслов 'Теоријске основе говорне културе'¹⁹. По Скворцову: „Актуелни теоријски проблеми руске лингвистике у области говорне културе јесу: историјска променљивост литерарних норми, њихова 'чврстина' у односу на различите сфере језика, варијантност норми и њихова колебања, однос структуре језика и норме у процесу говорне делатности, терминологија и терминологичност, тео-

¹⁸ О дестабилизацији и стабилизацијским тежњама у језику исп. наш рад *О хийерграмајичности и хийеркорекјичности као лингвистичким појавама*, 'Српски језик' 1/1-2, НДСЈ, Београд 1997.

¹⁹ Л. И. Скворцов, *Теоретические основы культуры речи*, Наука, Москва 1980.

ријске основе нормирања и језичке политике“ (8). „Језичка норма — по аутору — јесте централни појам теорије говорне културе“ (10).

После неопходних уводних напомена, два поглавља посвећена су главнини проблема — прво од њих бави се „културом језика као делом националне културе: ту се расправља о улози језика уметничке књижевности у стабилизацији, развоју и ширењу литерарних норми; о проблему односа интернационалног и националног елемента у књижевном језику, општег и индивидуалног у језику и стилу; о традицији и новаторству руских писаца у прошлости и садашњем времену“; а друго „разматра лексикографски аспект говорне културе: структуру нормативних речника различитих типова, њихов однос према норми и варијантама норме“.

Судбина и развој књижевног језика као оруђа културе заиста је врло важна област којом се морају занимати лингвистика и стилистика. Ако Скворцов култури говора придаје значај теорије развојних процеса 'у језику и стилу' на овај начин схваћеном — онда она и по нашем мишљењу стварно има места између те две дисциплине.

б) Друга књига о којој овде желимо говорити има наслов 'Основне културе говора', а аутор је Борис Николајевич Головин²⁰. Предметом говорне културе он у овој књизи сматра „језичку структуру говора у њеном комуникативном деловању“ (6). Головин разликује бар две засебне области, и две дисциплине које се баве овим проблемима: 'језичку културу' и 'културу говора'. „Језичка култура није ништа друго до степен развоја и богатства његове лексике и синтаксе, прецизност семантике, разноврсност и гипкост интонације итд. Култура говора — то је укупност и систем његових комуникативних квалитета, а савршенство сваког од њих у зависности је од различитих услова, у чији број долазе и језичка култура, и лакоћа говорне активности, и смисаони садржај, и могућности текста“ (12). Да би овако схваћену 'језичку културу' укључио у систем лингвистичких дисциплина, аутор предузима прешироко замишљен и преамбициозан посао редефинисања суседних наука, пре свега стилистике.

За разлику од уобичајеног и општеприхваћеног појма 'стила' и 'стилистике', о којем се изјашњава негативно, аутор предметом стилистике сматра 'функционалне стилове', које разврстава у два нивоа, и једне подводи под појам 'стилистике језика' а друге приписује 'стилистици говора'. „Стилова језика специјалисти набрајају неколико. Обично се говори о стилу уметничком, научном, пословном, публицистичком, разговорном и техничко-стручном (последњи је врло оштро издвојен у језику)“ (20).

Језички стилови су — мисли Г. — заправо апстракције, и „реализују се у разноликости говорних стилова; сваки од њих представља особиту организацију и структуру, довољно постојану (продуктивну) и повезану с језичким стиловима — циљевима и задацима општења, жанровима, ситуацијама општења и личношћу аутора“ (21). Испада да

²⁰ В. Н. Головин, *Основы культуры речи*, Высшая школа, Москва 1980.

су говорни стилови у ствари подраздели језичких, тј. подврсте функционалних стилова, те њихове реализације у разноврсности текстовних форми итд.

У језику Головин види два механизма који управљају његовом културом. Први од њих је норма, а други — „сврсисходност“. Норма је схваћена уже него иначе: као скуп правила којима је „регулисан избор једне од варијаната у парадигми — разуме се, у оним случајевима када те варијанте постоје у структури језика, и када је само једна од њих фаворизована од стране језичког колектива“ (18). Али норма није једини предмет ’говорне културе’. Наиме, „напоредо са нормом делују и други регулатори језичког понашања, које је без детаљисања могуће обележити термином ’сврсисходност’. Осећање говорника и писца, његово поимање сврсисходности [избора?] ове или оне речи, ове или оне интонације, повољне синтаксичке конструкције и њихове сложене организације у деловима текста, и тексту као целини — то је та моћна снага која искрива узорит говор и наводи на размишљање о вишем степену говорне културе. Само разумна и чврста спрега норме и сврсисходности омогућују културу говора како целог друштва тако и појединца“ (19).

У тим недовољно јасним домишљањима меша се нормативистичка концепција, која захтева од корисника језика да се држи одређених друштвених узуса; и стилистичка, по којој људска реч влада извесним квалитетима што јој омогућује ефектно деловање на саговорника²¹. „Норма — објашњава Г. управо на линији смешане концепције — то је својство функционалне структуре језика, саздане од стране колектива, а под дејством потребе за оптималним узајамним разумевањем. Управо та потреба подстиче људе да дају предност једним варијантама, и да се дистанцирају од других — да би постигли пуно јединство језичког система. Заједно са порастом друштвене потребе за таквим јединством учвршћује се норма — достижући виши ступањ развоја у националном књижевном језику“ (18–19).

Ово су опасна замагљивања чак и оних односа који су у наци јасно дефинисани, те не треба очекивати јасноћу ни у основној концепцији. Остаје чињеница да језичка култура и стилистика ипак могу живети једна поред друге у разматрању природе и развоја књижевнојезичке норме, утицаја језичке праксе на то, посебно поетског језика.

2. Да норма, иако сама регулатор употребе језика и производње говорних структура, трпи повратни утицај језичке праксе и узима физиономију коју јој задаје стална производња говорних облика — може се показати на примеру било ког језика, па наравно и српског. Говор као вид усмене комуникације није згодан извор примера за такве појаве искључиво због већ много пута поновљене и опште познате непо-

²¹ Р. Симић, *Српскохрватски јавојис — нормативистичка испитивања о ортографији и ортоејији*, НК, Београд 1991. — На другој страни: Р. Симић, *Ојшћа стилистичка*.

стојаности у времену²². За ову врсту анализе подобнији су писмени облици комуникације, а то ће рећи књижевни језик какав се реализује у текстовима, и каквим се приказује на фону временских имена и структурног развоја својих текстовних формација.

Развојем српскога књижевног језика као оруђа културе, и као културне појаве, ми смо се бавили другим поводима²³, па ћемо сада упутити на кључне моменте, и то углавном позивајући се на друге истраживаче и њихова мишљења.

а) У освит новог доба пада између осталог и темељита реформа књижевног језика у Срба. Обавио ју је Вук Стефановић Караџић. Та је реформа у ствари означила прелаз са архаичних и крутих облика писмености, наслеђених из старине, на нове, једноставне и лаке, но ипак још недовољно примерене развијеној културној продукцији нове цивилизације. „Вук је — по добро утемељеном мишљењу Меше Селимовића²⁴ — непогрешно осетио своје време, одредио се према њему и друге активирао на извршењу националне културне револуције. Целокупним својим радом он је скренуо пажњу књижевницима и књижевности на народ и на његов живот, тако их отргнуо од застарелих тема, грчке и римске митологије, академског вербализма одација, привео их времену у којем су живели и отворио им очи за стварност која их је окруживала. Указао је, затим, на једноставну истину, и изборио се за њу, да се та жива стварност мора и може изразити живим језиком, који ће се, тврд и негибљив, и оскудан у почетку, развијати и култивисати онако како се, у складу са животом, буде развијала и култивисала мисао“.

Сем 'логике живота', развојем српске културе руководила је, међутим, и 'логика идеја' српског народног препорода у XIX. веку. И сам књижевни језик преламао се кроз ту логику, те се развијао по моделу „који је — како лепо и сликовито ову појаву описује Стојан Новаковић²⁵ — нашим филолозима лебдео пред очима као идеал чистог народног, или [ако хоћемо] народнога књижевног језика, а који се — упамтимо добро — у свима појединостима, онакав какав је, нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се у народу не би говорила. Тиме су — по Новаковићу — Срби дошли до живог народног књижевног језика, који је управо рећи једино потпуно доследном правилношћу различит од народног говорног језика“.

б) Развијајући се оцртаним правцима, српски књижевни језик је преткрај прошлог в. достигао један еволутивни степен, стање високе стабилности и равнотеже, које Новаковић назива 'унутрашњом хармо-

²² Језик посматран као општа појава пружа само глобални типолошки увид у своје еволутивне мене, које су такође релевантне за стилистичку расправу, али са другог гледишта и у другој перспективи. — В. о томе даље томове ове књге.

²³ Р. Симић, *О нашем књижевном језику*, Унирекс, Никшић 1991.

²⁴ М. Селимовић, *За и њројив Вука*, Београд 1977, 118–119.

²⁵ Ст. Новаковић, *Српска краљевска академија и неговање језика српског*, Глас СКА X, 1888, 62.

нијом', но хармонијом случајном, која тражи нову консолидацију односа да би прерасла у савршенство: „Хармонију у досадашњем развићу језика није — по Н. — било могућно ни тражити ни очекивати друкчије него случајно. Хармонија је досад текла из општих основа народног језика, из памћења, напојеног читањем и учењем досад написаних књига и списа. Само су ти путеви досад били отворени, и они су служили онако како су могли. Али и у хармонији и у традицији која се само тако негује има и мора да буде много недостатака. Кад би се, међутим, на једно место сабрали, међу собом упоредили и пречистили сви резултати досадашњег рада, из њих би се хармонија и традиција могле извести у много већој мери. Ону досадашњу емпиричку традицију и хармонију заменила би организована, моћна хармонија, која би се развијала сама собом, све ближе и моћним и великим народним идеалима“²⁶. Али поред овако замишљене синтезе, која подразумева по свој прилици висок степен учешћа филологије и кодификацијске активности, може тећи, и текао је моћни процес спонтане синтезе у културном зрењу српског народа. То су показали догађаји на прелазу векова.

в) У исто време, дакле крајем прошлог века, јављају се симптоми, по оцени великог синтетичара Ј. Скерлића, да су „култура и књижевност у српском народу знатно кренуле напред; духовни видици су се проширили, душе су постале сложеније и за нове идеје и за нова осећања; ствара се нови, развијенији и виши књижевни језик“²⁷. Тај књижевни језик оштрим и прецизним квалификацијама описује Радован Бошковић као нову, врло развијену и функционално разуђену структуру управо оспособљену за обављање задатака развијене националне културе. „Скерлићу се чинило — мисли Бошковић — да је књижевни језик наш постао деведесетих година прошлога века књижевнији зато што се ослободио од филолошке контроле, од граматичарских догми, филолошке критике. А није: он је постао књижевнији зато што је тек крајем прошлог века, тек деведесетих година прошлога века, постао — књижевни језик. Тек тада почиње његова стабилизација, његово нормализовање; тек тада је он добио књижевну архитеконику; своје стилове, своје језичке стилове; добио је стални и устаљени лексички фонд; тек тада је добијена могућност за развитак и диференцијацију његових стилова: књижевнога, говорнога, административнога, научнога, песничкога итд. и за овакво или онакво котирање појединих речи у њему (покрајинске речи, речи из ове или оне друштвене средине, песничке речи, застареле речи, старинске речи, неологизми...)“²⁸.

У таквим, и једино у таквим приликама, у условима развијенога и стабилнога језика могућа је појава коју у српском песништву изазива Дучићев наступ, који „по Матошевом изразу, први уноси нијансу у

²⁶ Ст. Новаковић, *цит. дело*, 32.

²⁷ Ј. Скерлић, *Филолошки догматичари и књижевни језик*; исп.: Р. Симић, *О нашем књижев. језику*, 379.

²⁸ Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978, 189–190.

²⁹ М. Селимовић, *За и против Вука*, 155.

српски језик²⁹ — то јест песничку креативност ослобођену свих обавеза према књижевном језику и одржању његове стабилности и јединства.

г) „Нови продори — по нашој оцени³⁰ — као што је онај први, Дучићев, и као што су они што ће доћи у великом броју већ у првој половини XX века, знак су да 'акумулирана духовна и културна искуства као и неопходност достизања европског па и светског нивоа, захтевају богатији, еластичнији, разуђенији језик, способан да изражава сложјену свеукупност живота и света а не само његову живописност, нијансе и прелазе а не само опште целине, унутрашњи вид ствари а не само њихову вањску слику, виши и суптилнију организацију мисли и апстракције а не само њихов елементарни облик“³¹. Са овим и овако конципираним књижевним језиком све је то било могуће“.

Срби су на почетку овог века имали књижевни језик који је саввим пристајао новим концепцијама модерне књижевности, који је отварао просторе за више песничке синтезе и омогућавао ширење песничких видика. Али не само песничких него и општекултурних: тј. научних, техничких, идеолошких и др. Српски књижевни језик почетком двадесетог века владао је сјајним квалитетима — глпкошћу и мелодиозношћу поетског израза, чврстином и прецизношћу научне речи, снагом и продорношћу политичке декларације. Стекао је такође моћ акумулације стране језичке грађе, њеном прерадом и апсорпцијом у сопствени језички организам. Укратко: плејада сјајних стваралаца и кодификатора обавила је свој национални задатак 'култивирања' српског језика са великим успехом.

Ако се може говорити о 'култури српског језика', онда се то може чинити управо са истакнутога гледишта: са гледишта његове способности функционисања као средства за опстанак и развој националне културе. Други вид овога проблема тиче се појединца, одн. његове обучености и оспособљености да се служи тим средством. Тај вид очито и стварно има дидактички смисао, што значи да је 'језичка култура' заиста и вид обучавања у језику.

Резюме

Радоје Симић

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СТИЛИСТИКА

Даная статья представляет собою отрывок из книги «Общая стилистика» (в подготовке). Автор рассматривает здесь вопросы стилистики языка вообще, а также стилистики отдельного языка. Указывает на отношения между стилистикой языка и культурой языка.

³⁰ Р. Симић, *О нашем књижевном језику*, 391.

³¹ М. Селимовић, *За и йрошив Вука*, 6. — Цитат је обележен код нас полунаводницима.

МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НЕКИ СТИЛИСТИЧКО-СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТИ ДИСТОРЗИЈЕ ПРИДЕВА У ПОЕТСКИМ СТРУКТУРАМА

У овом раду аутор се бави дисторзијом придева у поетским структурама као једном од фаза у процесу осамостаљивања ове врсте речи. Он констатује да се придев формално одваја од именице уз коју стоји, али се суштински још више везује за њу јер осамостаљени придев преузима део њеног значења које се актуелизује у поетском контексту. Овако смисаоно и интонацијски издвојен придев развија компоненте додатне информације и прима на себе нагласак до-бијајући при томе *стилистичку* и *семантичку изражајност*.

0.0.1. Већ се одавно у научној јавности расправљало о синтаксичким питањима која су се тичала реда речи у српском језику. При томе се најчешће тежило откривању прикривених законитости које су се односиле на основна лингвистичка питања, питања историјског развоја овог проблема и питања која су третирали стање у књижевном језику. Иако је литература о овоме прилично исцрпна, она је тек успела да покрене нека лингвистичка и синтаксичка питања¹, док је стилистичка (па и семантичка) проблематика потпуно остала по страни². Теоријска поставка реда речи у српском језику обично је разликовала два начина кодирања³, који међусобно образују систем. Први подразумева основни распоред (правилни, редовни), а други модификацију

¹ Међу првима о појму реда речи у српском језику пише А. Вебер (Вебер 1959, 149-153), С. Новаковић (Новаковић 1868, 12-13), П. П. Ђорђевић (Ђорђевић 1898, 167-231), Т. Маретић (Маретић 1899, 419-438), Е. Бернескер (Бернескер 1900). Касније многи се синтаксичари (па и не синтаксичари) занимају за ову проблематику. Навешћемо само неке (Белић 1958, 327-330; Јонке 1964, 273-282; Катичић 1969, 78-84; Павловић 1975, 219-249; Ивић 1976, 29-46; Силић 1984, 7-65).

² Ретки су примери у којима се бар делимично разматра ова проблематика стилистичког аспекта. Такви су радови Богдана Поповића (Поповић 1960, 19-79) и Стјепана Ившића (Ившић 1952, 10-18).

³ О два начина распореда речи у језику писао је далече 1888. Делбрик (Делбрик 1888, 15 и 16). Он разликује традиционални и околионални ред речи. Под традиционалним редом речи подразумева редован ред речи, а под околионалним такав ред речи који најистакнутију реч у реченици, без обзира на њену синтаксичку функцију, ставља на прво место. Делбрик сматра да се овакав распоред речи (традиционални и околионални) усталио још у индоевропском прајезику.

првога, инверзију (промењени, обрнути); први је стилски неутралан, а други стилски обележен.

0.0.2. Предмет нашег разматрања у раду јесте једна од таквих појава која се у досадашњој теорији означавала термином *дисторзија*⁴. Под овим појмом подразумевала се нека врста изобличења, искривљења, деформације (Симеон 1969). У раду дисторзију разматрамо у вези са инверзијом придева која није примерена синтаксичкој структури српског језика. Сама инверзија у поетским структурама у тесној је вези са разним поступцима одвајања придева од именица⁵, који су иначе у непосредној вези са њима одређујући неке од њихових особина.

0.0.3. Дисторзија придева, посматрана у ужем смислу, представља један од поступака осамостаљивања⁶ ове врсте речи. Придев се формално одваја од именице уз коју стоји, мада по позицији у контексту осим њене функције, преузима и онај део њеног садржаја који се актуелизује у одређеној ситуацији. Позиционо и интонацијски издвојен придев садржи додатне информације и због тога постаје носилац логичког наглашавања добијајући *стилистичку изражајност*. Заједничке карактеристике свих овако истакнутих придева, за разлику од неистакнутих, јесу у томе што они добијају *нови семантички садржај* и што они наглашавају управо детаљ који означавају. По појмовној самосталности и независности ови придеви се изједначавају са *придевском именицом*⁷.

0.0.4. У поетским стиховним структурама у којима се поштује строга метричка организација често на синтаксичком плану долази до преструктурирања првостепеног моделативног језичког система како би се што коректније реализовала прихваћена ритмичка интенција. Настала преструктурирања нису проузрокована једино поштовањем примењене ритмичке организације језичког градива, него су она условљена и другим разлозима међу којима су најчешћи семантички и стилистички. Преструктурирање неутралног синтаксичког обрасца, испољеног у устаљеном реду речи примереног првостепеном моделатив-

⁴ Термин *дисторзија придева* употребљава и хрватски фонетичар и стилистичар Бранко Вулетић. Он овај појам дефинише овако: „Distorzija pridjeva jedan je od postupaka osamostalivanja pridjeva, a veoma je sličan eliptičnoj rečenici: pridjev se formalno odvađa od imenice (zareptom/pauzom), ali se stvarno još jače vezuje uz imenicu jer je sadrži, opetuje u svom izuzetno bogatom govornom ostvarenju osamostaljenog elementa“ (Вулетић 1988, 63).

⁵ Односом између придева и именице бавио се познати српски критичар и теоретичар књижевног стила Б. Поповић. Он у свом огледу *О положају придева у зрупи са именицом* указује на основне чиниоце који су утицали да придев заузме један или други положај у односу на именицу, али само у оквиру субјекатске или предикатске функције (Поповић 1960, 19–79).

⁶ Поступак одвајања придева није ништа друго него замена функције: придев се ставља у функцију именице. Разматрајући ову појаву, А. Белић износи став: „Када се придев *стари* употреби као самостална реч, онда она значи именицу 'старац'... Ту имамо замену функције једне категорије функцијом друге категорије“ (Белић 1941, 484). У новијим лексичко-граматичким приступима наведене појаве разматрају се као посебан тип деривације означен термином синтаксичка деривација.

⁷ Термин *придевска именица* преузет је од Александра Белића (Белић 1941, 488).

ном систему (систему непоетског језика), понекад поједине речи из једне граматичке врсте преводи у другу врсту речи са нешто измењеним граматичко-семантичким карактеристикама.

1.0.0. Пратећи ову појаву на материјалу поезије српских модерних⁸, запазили смо да се придеви у највећем броју случајева одвајају од именица *зайетом*, *ојкорачењем* (на граници двају суседних стихова) и *умешањем* већег или мањег дела текста између именице и придева. У раду ћемо разматрати сва три начина одвајања придева од именица.

1.1.0. Када је у питању одвајање придева од именица *зайетом*, ту постоје два случаја.

1.1.1. У контексту једног стиха придевима у инверзији накнадно се одређује неодређена именица⁹. Примери су бројни:

- (1) (...)
 Пролазе у БОЛУ, *уморном* и *живом*,
 Са лицем на коме нестаје лепота,
 (ПС: П, 116).
- (2) (...)
 Али ВИ, *дивни*, без руке и ноге,
 Бићете наши јунаци незнани
 (ПВ: П, 156).
- (3) (...)
 Па како то ипак боли неизлечно
 Кад сврши СНЕВАЊЕ, и *йразно*, и *шашио*...
 (ДЈ: П I, 159).

У примеру (1) именица БОЛ одређена је придевима *уморан* и *жив* који, постављањем у инверзију и одвајањем од именице запетом, добијају ранг осамостаљених делова а тиме и право појмовно значење, значење именице. Наведени контекст парафразиран у развијену прозну форму, по смислу би изгледао овако: Пролазе у болу, *који одаје умор и живоси*... Међутим, због строге метричко-ритмичке структуре стихова, песник прибегава елиптичној конструкцији, где се поједини делови исказа изостављају да би се добио што концизнији и прецизнији поетски израз. У примеру (2) заменица ВИ одређена је инверзивним придевом *дивни* који у наведеном контексту има значење апстрактне именице „дивота“, која функционише у смисаоној структури наведеног текста: Али ви, *који се одликујете дивотом*, без руке и

⁸ Ради се о поезији Јована Дучића, Милана Ракића, Владислава Петковића Диса, Симе Пандуровића, Алексе Шантића, који су у највећој мери стварали у духу естетичких начела француских парнасозаца и симболиста. И сви су они, у мањој или већој мери, истицали у први план склад везане форме, миран и формално углађен начин изражавања.

⁹ Када говори о *ајозијивима*, М. Стевановић, између осталог, каже: „Њихова [апозитива] одлика [је] што се као одредбе накнадно додају већ одређеним појмовима“ (Стевановић 1974, 57). Како наша анализа показује, ова констатација М. Стевановића није тачна, јер апозитиви накнадно одређују и неодређене именице (појмове).

ноге, | Бићете наши јунаци незнани. У примеру (3) глаголска именица СНЕВАЊЕ одређена је инверзивним придевима *йразан* и *йаший*. Ова два придева у смисаоној структури наведеног текста имају значење апстрактних именица „празнина“ и „таштина“: Па како то ипак боли неизлечно | Кад сврши сневање, *које је исйуњено йразнином и йашиином*. Да су у било којем од ових примера песници и формално реализовали смисао својих исказа, дошло би до озбиљног нарушавања метричко-ритмичке организације¹⁰ стиховних контекста написаних у облику симетричног дванаестерца (6||6). Тако би се из веома строгог сегментовања језичког градива прешло у доста слободан вид изражавања, што за песнички контекст није дозвољено.

1.1.2. У контексту једног стиха придевима у инверзији накнадно се одређује већ одређена именица. Примери су бројни:

- (1) (...)

Све *црно* ДРУШТВО, *ужасно* и *дивље*,
До ње, до гроба, — страх ледени проби
(ПС: П, 56).
- (2) Ја знам *један* ДОЛАП. *Црни*, *гломазан*, *йруо*,
Стоји као спомен из прастарих дана
(...) (РМ: П, 99).
- (3) Спава ми се. Још да легне тело
У *йај* СУМОР, *мрйав*, што се вије
(...) (ПВ: П, 91).

У примеру (1) већ одређена именица ДРУШТВО придевом *црно*, накнадно се одређује и придевима *ужасно* и *дивље*. Међутим, ови придеви у овако конституисаном контексту не значе само једну особину одређиваног појма већ означавају његову појмовну вредност изражену, у наведеном примеру, у смислу које имају именице „ужас“ и „дивљина“, које функционишу у смисаоној структури парафразираних исказа: Све црно друштво, *које исйуњава ужас и дивљина...* У примеру (2) већ одређену именицу ДОЛАП бројем *један* (значи да је у питању само један такав долап, а не да их има више, што указује на његову посебност), накнадно одређују три узастопна придева *црни*, *гломазан*, *йруо*, који као осамостаљени елементи имају значење засебних појмова „црnilо“, „гломазност“, „трулост“. То показује смисаона структура исказа: Ја знам један долап, *Који се одликује црnilом, гломазношћу, йрулошћу...* У примеру (3) већ одређена именица СУМОР показном заменицом *йај* (што значи никоји други) накнадно је одређена придевом *мрйав*, који као придодати издвојени елемент добија појмовно значење именице „мртвило“. То показује смисаона структура исказа: Спава ми се. Још да легне тело | У тај сумор, *који је исйуњен мрйвилом...*

¹⁰ На сличну појаву указује М. Стевановић: „Заједничке именице уз властита географска имена (типа *река* Сава, *село* Степанчиново и сл.) у српскохрватском језику се најчешће употребљавају у стиховима... да се речју с потребним бројем слогова попуни стих или из другог метричко-ритамског разлога“ (Стевановић 1958, 31–32).

2.1.0. Када је у питању одвајање придева од именица *ојкорачењем*, разликују се три случаја.

2.1.1. На граници двају суседних стихова долази до опкорачења на месту између именице и инверзивног придева. У оваквим примерима инверзивни придев најчешће одређује неодређену именицу¹¹. Примери нису бројни:

- (1) (...)
 Господо. Јесу протекла ПРОЛЕЋА
Немирна, леја; али нека живи
 (...) (ПС: П, 112).
- (2) (...)
 Сви држећи дивљаку са бодљом, у СУКНУ
Сивом, око ватре они седе мокри
 (ША: П, 149).

У примеру (1) именица ПРОЛЕЋА накнадно је одређена придевима *немиран* и *леј* који због своје удаљености од именице добијају смисао именица „немир“ и „лепота“. То се може видети из развијеног контекста: Господо. Јесу протекла пролећа | *која су исцупљена немиром, лејојом...* У примеру (2) именицу СУКНО одређује придев *сив* који због удаљености од ње пре означава појам „сивило“, који је у њој садржан. То показује и контекст када се по смислу развије на одређени начин: Сви држећи дивљаку са бодљом, у сукну | *које се ишиче сивилом...*

2.1.2. На граници двају суседних стихова јавља се опкорачење на месту између именице и инверзивног придева и пауза истакнута запетом. У оваквим случајевима инверзивни придев одређује већ одређену именицу. Примери су бројни:

- (1) Сишли смо с ума у *сјајан* ДАН,
Провидан, дубок, — нама драга знан,
 (...) (ПС: П, 50).
- (2) О чудна ноћ, о, *чудан* САТ,
Тајансџвен, црн и *глух*,
 (...) (РМ: П, 103).
- (3) (...)
 Често ко да чујем глас *далеког* ХОРА,
Тајансџвеног, сџрашног, у дугој тишини
 (ДЈ: П I, 76).

У примеру (1) већ одређену именицу ДАН придевом *сјајан* накнадно одређују инверзивни придеви *јровидан* и *дубок*, који се налази

¹¹ Истина, понекад се деси да придев одређује већ одређену именицу, као што је то случај у стиховима Симе Пандуровића:

(...)
 Ја њу не двојим сад од *других* ЖЕНА
лејих, и *јадних* са њином лепотом

(СП: П, 85).

у другом стиху. Они, пошто су одвојени и запетом од ове именице, стичу потпуну независност од ње и добијају значења једнака реалним именицама „провидност“ и „дубина“, што потврђује и развијени контекст: Сишли смо с ума у сјајан дан | *који се одликује провидношћу и дубином...* У примеру (2) именицу САТ одређену придевом *чудан*, накнадно одређују три инверзивна придева *шајансџвен*, *црн* и *глух*. Наглазећи се у позицији иза именице, раздвојени од ње клаузулом и зарезом, ови придеви добијају посебну самосталност означавајући појмове „тајанственост“, „црнило“ и „глухост“. То на одређен начин показује и преформулисан контекст наведених стихова: О чудна ноћ, о, чудан сат | *који је исцуњен шајансџвеношћу, црнилом и глухошћу*. У примеру (3) именицу ХОР одређену придевом *далек*, накнадно одређују придеви *шајансџвен* и *сџрашан*, који својом издвојеношћу од именице представљају самосталне појмове „тајанственост“, „страх“, који се приписује именици *хор*. То се може видети из развијеног контекста двају наведених стихова: Често као да чујем глас далеког хора | *који одаје шајансџвеносћ, који њобеђује сџрах*, у дугој тишини.

2.1.3. На граници двеју суседних строфа долази до опкорачења на месту између именице и инверзивног придева, који одређује већ одређену именицу. Примери су веома ретки:

Мој непријатељу са два ока жарка,
С ножима у отров замоченим, где си?
Ти пред чијим духом падне свака варка,
И о штит чији се разбију сви БЕСИ!

Лейи, силни, грозни! жељан сам те и ја,
Да банеш под маском друга или госта;
Да такав, полубог, половину змија,
Вребаш ме кроз лишће и чекаш крај моста
(ДЈ: П I, 181).

Именицу БЕС одређену заменицом *сви* смештену на сами крај претходне строфе накнадно одређују три узастопна придева постављена на иницијалну позицију наредне строфе. Оваква удаљеност придева од именице коју одређују даје им велику самосталност која се граничи са самосталношћу именица. Зато они не значе особине него означавају појмове „лепота“, „сила“, „грозота“. То показује парафразирани контекст: Ти пред чијим духом падне свака варка, | И о штит чији се разбију сви беси || *који су исцуњени лейошом, силином, грозношћом!*...

3.1.0. Када је у питању одвајање придева од именица поступком уметања делова текста разликује се пет случајева.

3.1.1. Одвајање придева од именица одвија се у контексту једног стиха. Примери су бројни:

- (1) О, како жудно СТРАСТ нас гони *жарка*
Свршетку, крају. Па и бол ће проћи;
(...) (ПС: П, 55).

- (2) ОНА ће доћи, *свијетла* и *чиста*
 Ко суза мајке, као љубав Христа,
 (...) (ША: П, 81).
- (3) Ево ми собе! О дувару јоште
 ИКОНА виси, *прашљива* и *сама*,
 (...) (ША: П, 70).

У примеру (1) именицу СТРАСТ одређује инверзивни придев *жарки* кога од ње раздваја синтаксичка конструкција „*нас гони*“, што овом придеву даје неку врсту самосталности, а самим тим и ранг појмовног значења именице „жар“. Тако парафразирани контекст изгледа овако: О, како жудно *страст* *јуна жара* нас гони | Свршетку, крају... У примеру (2) заменицу ОНА одређују два инверзивна придева *свијетла* и *чиста*. Уметањем дела текста „*ће доћи*“, ови придеви су у извесној мери осамостаљени а тиме и значењски појмовно обележени као именице „светлост“ и „чистота“. Отуда би наведени текст могао изгледати овако: Она ће доћи, *јуна свейлосћи* и *чистойе* | Ко суза мајке, као љубав Христа. У примеру (3) именицу ИКОНА одређују инверзивни придеви *прашљив* и *сам*. Уметањем глагола „*виси*“ инверзивни придеви се удаљавају од именице коју одређују. Овим се они семантички осамостаљују и добијају функције смисаоно самосталних именица „прашина“ и „самоћа“. То нам показује и парафразирани контекст: Ево ми собе! О дувару јоште | *икона виси, ирекривена прашином и самоћом*.

3.1.2. Одвајање придева од именице одвија се и у два суседна стиха. Примери су бројни:

- (1) (...) *Сва* ЛЈУБАВ *моја*, у великом дану,
Мртва, — то јутро живота и среће,
 (...) (ПС: П, 56).
- (2) (...) *Задах* нек на те *своју* СЕНКУ *плази*
Високу, крујну, као злоба пуну
 (ПВ: П, 41).

У примеру (1) придевом *сав* одређену именицу ЛЈУБАВ накондно одређује инверзивни придев *мртва*, који се налази чак у другом стиху. Он је одвојен од именице делом текста „*моја, у великом дану*“. Због тога губи се непосредни контакт између именице и придева. Тако придев у оваквој ситуацији добија самосталност и појмовно значење именице „мртвило“. То се може видети у парафразираном контексту: *Сва* љубав *моја*, у великом дану, | *обузета је мртвилом*... У примеру (2) одређену именицу СЕНКУ заменицом *свој*, накондно одређују два инверзивна придева *висок* и *крујан*, које одваја глагол „*плази*“. Због удаљености од именице и паузе још више се потенцира њихова самосталност и независност. Ови придеви добијају значења именице „висина“ и „крупноћа“. То се види из преобликованог тек-

ста: Задах нек на те своју сенку плази | која се *исџиче* висином, круи-ноћом...

3.1.3. Одвајање придева од неодређене именице одвија се на дистанци у контексту једне строфе. Примери су ретки:

Када нам СИНОВИ дођу са бојишта,
Запојени славом, к'о мирисом цвеће,
Уморни и *леји*, и жељни огњишта —
Многи што одоше на ратна војишта,
Вратити се нама, вратити се неће
(ПВ: П, 159).

У наведеном примеру неодређену именицу СИНОВИ из првог стиха накнадно одређују инверзивни придеви *уморан* и *леји*, који се налазе у трећем стиху. Због превелике удаљености од именице коју одређују ови придеви, на смисаоном плану, добијају ранг именица „умор“ и „лепота“. Тако би реконструисани контекст наведене строфе имао овакав изглед: Када нам синови дођу са бојишта, | Запојени славом, к'о мирисом цвеће, | *ојхрвани умором* и *исјуњени лејошом*, и жељни огњишта...¹²

3.1.4. Одвајање придева од одређене именице јавља се на дистанци у контексту једне строфе. Примери су ретки:

Јер *моја* је ДУША силом дивна седа
Што међ четир зида век проводи зао,
Некорисна, суха, бесјлодна, и *бледа*,
Нит' је кога знала, нит' њу когод знао
(РМ: П, 91).

У наведеној строфи одређену именицу ДУША заменицом *моја*, накнадно одређују чак четири инверзивна придева *некорисна*, *суха*, *бесјлодна*, *бела*, који чине састав целог трећег стиха. Именица ДУША, као што се види, налази се у првом, а инверзивни придеви у трећем стиху. Растојање међу њима попуњава прилично велики део

¹² Одвајање придева од именица које се одвија у контексту једне строфе понекад укључује комбинацију два случаја. Наиме комбинују се случајеви А и Б, што показују и наведени стихови.

Да ми је ЉУБАВ осетити *блазу*
О којој не зна, а говори свет,
Наивну, белу, у животу Злом!
(...) (СП: П, 194).

У наведеном примеру неодређену именицу ЉУБАВ одређују три инверзивна придева *благ*, *наиван*, *бео*. Међутим, као што се види, позиција ових придева није истоветна. Придев *благ* део је контекста првог стиха у којем се налази и именица коју он одређује. Остала два придева *наиван* и *бео* смештена су тек у трећи стих, па су се они нашли на нешто већем одстојању од одређиване именице што их чини још више самосталним. У сваком случају сва три придева означавају појмове *благосиј*, *наивносiј*, *белина*, који се приписују датој именици, што се може видети из преформулисаног контекста: (Да ми је љубав осетити *која је исјуњена благошћу* | О којој не зна, а говори свет, | *Која је исјуњена наивношћу*, *белином*, у животу злом).

текста: „*силом дивна седа | Што међ четир зида век њроводи зао*“. Оволико растојање између именице и придева који је одређује условљава да осамостаљени придеви означавају самосталне појмове „некорисност“, „сухота“, „бесплодност“, „бледоћа“. То нам може показати парафразирали контекст строфе: Јер моја је душа силом дивна седа | Што међ четир зида век проводи зао | *од које нема користи, и која се одликује сухоћом, бесплодношћу и бледоћом*, | Нит’ је кога знала, нит’ њу когод знао.

3.1.5. Одвајање придева од именица одвија се у контексту двеју суседних строфа. Примери су веома ретки:

Завеса ноћи алејама сивим
Једино зимске руже још цепте
Страшћу, и ја што у сну своме живим
Опет, и ЗВЕЗДЕ што нада мноm трепте

Бледе и сејне. О, мој боже, ту је
Опет тај занос раздражљив, што пије
Моћ нерава ми слабих, као гује,
К’о женска тела, кад ме с њима крије
(ПС: П, 84).

У наведеном примеру неодређену именицу ЗВЕЗДЕ из задњег стиха претходне строфе одређују инверзивни придеви *бледе* и *сејне* из првог стиха наредне строфе. Контекстуална удаљеност мерена одреском текста „*што нада мноm њрејше*“, уз то и пауза која дели две суседне строфе, условљавају то да инверзивни придеви добијају извесну самосталност и значење именица „бледоћа“ и „сета“. Овим и наведени контекст може да добије нешто друкчију структуру: Завеса ноћи алејама сивим | Једино зимске руже још цепте | Страшћу, и ја што у сну своме живим | Опет, и ЗВЕЗДЕ што нада мноm трепте || *дају бледоћу и сеју...*

4.0.1. Из извршене анализе можемо извести следеће закључке. Инверзивним придевима накнадно се одређују одређене или неодређене именице. Инверзивни придеви се од именица одвајају запетом, клаузулном паузом, коју понекад појачава и употреба запете и уметањем једног дела текста. Ови поступци се реализују на следеће начине: у контексту једног стиха, и контексту двају суседних стихова; на дистанци: у контексту једне строфе, и у контексту двеју суседних строфа. Овакав начин конструисања поетског контекста условило је да се придеви, иако несамосталне речи нађу у позицији самосталних врста речи — именица и исказују појмовна значења актуелизована у поетском контексту.

4.0.2. Анализирани примери показују одређен начин и прву етапу у промени једне врсте речи у другу, промене придева у именице. Придеви задржавају сва своја граматичка својства, али због промене синтаксичке функције долази до промене у њиховој семантичкој структури — од означавања особине ка означавању појма. Међутим

разматране промене нису достигле ниво лексикализације па придеви у наведеним позицијама задржавају статус ове врсте речи. Њихова позиција у датом контексту чини их другачијим од придева у регуларној позицији. Зато смо у раду за разматрану појаву употребљавали термин *дисторзија*, чиме истичемо значај промене, „деформације“ у придевској функцији и значењу. Ова промена је само једна фаза процеса, који у завршној фази доводи до лексикализације разматраних појава које се са лексичко-граматичког становишта одређују термином синтаксичка деривација. Особина коју означава издвојени придев, а која је инхерентна именици која се одређује, добија појмовни смисао са значењским компонентама које се актуелизују у одређеном поетском контексту, чиме се стиче и изражена стилистичка функција.

СКРАЋЕНИЦЕ И ИЗВОРИ

Дучић 1971	ЈД, П = Дучић Јован, 1971, <i>Песме</i> , Нови Сад — Београд.
Пандуровић 1969	ПС, П = Пандуровић Симо, 1969, <i>Песме</i> , Нови Сад — Београд.
Петковић 1970	ПВ, П = Петковић ВладиславДис, 1970, <i>Песме</i> , Нови Сад — Београд.
Ракић 1970	РМ, П = Ракић Милан, <i>Песме</i> , 1970, Нови Сад — Београд.
Шантић 1971	ША, П = Шатњић Алекса, <i>Песме</i> , 1971, Нови Сад — Београд.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Белић 1941	Белић А., 1941, <i>О језичкој природи и језичком развоју</i> , Београд.
Бернекар 1900	Berneker E., 1900, <i>Die Wortfolge in den slavischen Sprachen</i> , Berlin.
Вебер 1859	Veber A., 1859, <i>Skladnja ilirskoga jezika</i> , Beč.
Вулетић 1988	Vuletić B., 1988, <i>Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak</i> , Osijek.
Делбрик 1888	Delbrück V., 1888, <i>Syntaktische Forschungen, Altindische Syntax</i> , Halle.
Ђорђевић 1898	Ђорђевић П. П., 1898, <i>О реду речи у српском језику</i> , „Глас СКА“, LIII, Београд.
Ивић 1976	Ивић М., 1976, <i>Проблем перспективизације у синтакси</i> , „Јужнословенски филолог“, кв. XXII, Београд.
Ившић 1952	Ivšić S., 1952, <i>Nešto o jeziku u našoj versifikaciji</i> , „Jezik“, knj. I, br. 1, Zagreb.
Јонке 1964	Jonke Lj., 1964, <i>Književni jezik u teoriji i praksi</i> , Zagreb.
Катичић 1969	Katičić R., 1969, <i>Jezikoslovni ogledi</i> , Zagreb.
Маретић 1899	Maretić T., 1899, <i>Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika</i> , Zagreb.
Новаковић 1862	Новаковић С., 1862, <i>Српска синтакса у изводу</i> , II, Београд.
Павловић 1972	Павловић М., 1972, <i>Проблеми синтаксе и језички динамизам</i> , Београд.

- Поповић 1960 Поповић Б., 1960, *Два огледа из теорије сти́ла*, Нови Сад.
- Силић 1984 Silić J., 1984, *Od rečenice do teksta*, Zagreb.
- Симеон 1969 Simeon R., 1969, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I*, Zagreb.
- Стевановић 1958 Стевановић М., 1958, *Карактер одредаба самостјалних речи и разлика међу њима*, „Јужнословенски филолог“, кв. XXIII, св. 1-4, Београд.
- Стевановић 1974 Стевановић М., 1974, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд.

Р е з ю м е

Милосав Ж. Чаркић

НЕКАТОРЫЕ СТИЛИСТИЧКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ДИСТОРСИИ ИМЕН ТРИЛАГАТЕЛЬНЫХ
В ПОЭТИЧЕСКИХ СТРУКТУРАХ

Предметом исследования в настоящей статье является дисторсия имен прилагательных, представляющая собой один из этапов в процессе обособления этой части речи. Автор пришел к выводу, что прилагательное лишь поверхностно удаляется от существительного, рядом с которым употребляется. На самом деле оно еще больше приближается к существительному, ибо обособленное прилагательное приобретает часть актуализирующегося в поэтическом контексте значения существительного. Таким образом прилагательное, выделяющееся по смыслу и интонации, развивает компоненты добавочной информации и еще больше обособляется, получая при том стилистическую и семантическую выразительность. В такой позиции обособленное прилагательное становится в понятийном плане самостоятельным и независимым, и тем самым отождествляется по значению с *дедъективным существительным*. Изучая настоящее явление на материале произведений современных сербских поэтов, автор пришел к выводу, что прилагательные в большинстве случаев обособляют от существительных посредством *запятых, переноса* (на границе двух соседних строк), и *вставки* части текста между существительным и прилагательным. Такими приемами прилагательные особенно актуализируются (стилистический аспект) и приобретают более высокое место на шкале значений (семантический аспект).

ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ
(Београд)

ИЗ ЈЕЗИКА „СЕОБА“ МИЛОША ЦРЂАНСКОГ (2)*

У чланку се анализирају тзв. орнаменталне лингвистичке структуре у језику М. Црђанског и њихова основна семантичка структура.

0. Са синтаксичком структуром исказа наша традиционална граматика у најтежњу везу доводи и његову семантичку структуру. Прихватајући ту везу, посебно зато што свака језичка јединица која је носилац значења свој садржај најпрецизније обелодањује само у микроконтексту, у реченици, ја ћу овај општи став наше граматике релативисати утолико што ћу истаћи да је то, заправо, веза *садржаја* и *средства*. Такође, истаћи ћу да та веза има две своје стране — синхронијску и дијахронијску, али и то да везу *садржаја* и *средства* не морамо тражити само у минималној комуникативној јединици, у реченици у најужем смислу овога појма. Управо, за откривање правог семантичког потенцијала, врло често, потребан је комплекс реченица који чини вишу, надреченичну јединицу. А она је, са своје стране, врло условљена категорија, тако да се не може утврђивати сасвим егзактним, једноставно синтаксичким мерилима.

1. Поглавље VI „Сеоба“ њихов писац је насловио високо уопштавајућим фрагментом:

I₁ (1) *Прошлости је грозан, мућан бездан; што у тај сумрак оде, не постоји више и није никад ни постојало*

(80)

То поглавље завршио је реченицом:

I₂ (2) *Тако зайоче, без икаквих нарочитих припрема, да гине и умре Подунавски њолк, на Рајни, ниш знаш зашто, ни крошто.*

(97)

* Расправа је рађена у оквиру Пројекта 05 Т 30, Стандардни језик — Потпројекат 3.

¹ St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1966, 177.

У почетку — апстрактна слика, на крају поглавља — конкретна слика. Наравно, са подразумевањем да се појам *слика* узима као ментална представа, а не као метафора.¹ И уколико је први фрагмент, наслов — потпуно уопштавање, утолико је последњи фрагмент VI поглавља — потпуно конкретизовање. И то — конкретизовање на нивоу лексике: *пришрема, гинути, умирајући, Подунавски ђолк*, и конкретизовање на нивоу синтаксе: *нији* (ти, који ово водиш) *знаш зашто*.

2. Поглавље VII „Сеоба“ М. Црњански почиње насловом који се одликује потпуном конкретизацијом — и радње, и мотивисаности Подунавскога полка, који је, у контексту односа *вербалног са реалним* — сасвим парадоксално, чувао „у души нашу надежду: сладост православља“ (30):

П₁ (3) *Тумарали су, као муве без главе; јели су, ђили су, сјавали су, да најјосле ђирчеђим кораком ђогину, закорачивши у ђразни-ну, ђо ђуђој вођи и за ђуђ рачун*

(98)

Да би у истом поглављу, готово епилошки, после конкретизоване слике:

П₂ (4) *Он (Исакович) их ђодиже са калдрме и ђирже за собом, урлајући од миђа груђама веђерана, којима су млађи ђунили ђушке: „Серби! — за графа Валиса! Серби! — за графа Валиса!...“*

(120)

— изнео, сасвим уобичајеном обавештајном реченицом, историјски, дакле — конкретан, податак:

П₃ (5) *Тако је изгинуо ђе вечери, до мрака, Славонско-ђодунавски ђолк, ђо брдовиђим улицама Цаберна...*

(120)

3. А у томе поглављу, у контекстуалној вези са сваким детаљем поглавља VII, наратор каже:

П₄ (6) *Похваљен за најад на Мајнци, Исакович је остђао, и у блађу ђод Вормсом, на челу ђрешходнице. За сваког свог војника добио је од Карла Лођариншког ђо један сребрни флоринђи. Тај новац је разделио војницима, уз ђрикладан говор о Великомуученику Цару Лазару.*

(103)

— и тиме, стварно, завршава *миниђађурну сагу* о, миниђатурном у констелацији великих „Славонско-подунавском полку“, с којим је „тако..., године 1744, у пролеђе, Вук Исакович пошао на војну“ (15).

4. Управо ова *миниђађурна сага* — језичка је јединица која је предмет моје анализе. А циљ анализе је утврђивање (а) *семантичке сђрукђуре* те јединице, као и утврђивање (б) *ђерцеђице* нађене

структуре у језичком осећању данашњег читаоца. Нема сумње да постизање овога циља, по себи већ, не може излазити из оквира *дијахронијског аспекта*. Јер — „ако се значење схвата као реципрочан однос између назива и смисла, онда ће значењска промена настајати кад год се нови назив прикључи једном смислу и/или кад год се нови смисао прикључи неком имену.“² Другим речима, дијахронијски аспект ће осветлити и *садржај*, који се подразумева у (а) појму *семантичка сѝрукѝура*, и *шумачење данашњег читѝаоца*, које се подразумева у (б) појму *ѝерѝеѝија*.

(а) *Семантичка сѝрукѝура* — носилац је значења: „Подунавски пук, у чијем су саставу били Срби најамници настањени у Војводини, под командом Србина најамника Вука Исаковича, изгинуо је у служби аустријске царице, у бици са Французима на улицама немачког града Цаберна.“ Ова једноставна чињеница садржај је орнаменталне структуре поглавља VI и VII романа, структуре коју чине овде дати елементи означени као I₁-I₂, II₁-II₂-II₃, и III.

(I) Елемент I₂-I₂: На нивоу означитеља, обележен је пунозначним речима међу којима су

именице	придеви	глаголи	прилози
<i>ѝрошлосѝ</i>	<i>грозан</i>	<i>(не) ѝосѝојаѝи</i>	<i>зашѝо</i>
<i>бездан</i>	<i>муѝан</i>	<i>гинуѝи</i>	<i>крошѝо</i>
<i>сумрак</i>		<i>умираѝи</i>	
<i>Подунавски ѝолк</i>		<i>(не) знаѝи</i>	
<i>Рајна</i>			

Осим две које се могу означити као имена *ѝредмеѝних ѝојмова*, дакле — неутралног садржаја, у низу *именица*: *Подунавски ѝолк* и *Рајна*, и које као такве немају субјективних конотација, остале лексеме у сфери су орнаментике чији је заједнички именитељ „тамна боја, узалудност, негација живота, сумња“. Наиме, ако семантику ових лексема сведемо на *аѝѝѝракиѝна* значења која налазимо као ѝихово експлицирање у *Речнику срѝскохрваѝског књижевног језика Маѝице срѝске*, видећемо да се она могу свести и на значења која смо навели у заједничком именитељу.

5. Тако је у томе *Речнику* уз

(1) *именице*

— *ѝрошлосѝ* наведено и значење „време/догађаји који су прошли“;

² St. Ullmann, *The Principles of Semantics*, Oxford-Glasgow, 1963, 171.

— *бездан* наведено и значење „пропаст“, „бескрајност“;

— *сумрак* наведено и апстрактно значење „пропаст“;

(2) *придеве*

— *грозан* наведено и апстрактно значење „претеран“;

— *мућан* наведено и апстрактно значење „тужан“, „неодређен“;

(3) *глаголе*

— (*не*) *постојајти* наведено и апстрактно значење „бити“;

— *гинути* наведено и апстрактно значење „пропасти, ишчезавати“;

— *умирајти* наведено и апстрактно значење „нестајати, губити се“;

а глагол (*не*) *знати* дат је и као управни члан фразеологизма „(*не знам*) *ни зашто ни крошто*“, за који се у томе речнику даје значење „без разлога“, да би се

(4) *прилози*

— *зашто*

— *крошто*

навели у истом изразу, са уопштавајућим значењем „без разлога“.

Потпуна вербална орнаментика елемента I_1 – I_2 заправо је *означи-тељ* чија је битна карактеристика *еуфемизам* који, као језичко средство, има своју тачно одређену функцију: да *означено* учини прихва-тљивијим. А *прихватљиво* ће бити оно што ће у *перцепцији* читаоца бити такво. Реторика управо датог вербалног орнаментализма усмере-на је на *језичко биће* у којем се налазе дубоки слојеви епског схематизма, оног који је изградио култ „царства небеског“, којем треба жр-товати „царство земаљско“, јер се те две категорије „реалности“ — искључују. Наравно, искључују се у логици *фолклорног* „хришћан-ског“ *ејског* наратора. Јер, у логици *позваног* хришћанског наратора тога искључивања — нема, уколико у исказу: „И створи Бог човјека по обличју својему, по обличју Божијему створи га“ (Прва књига Мој-сијева, 1. 27) — видимо, не упуштајући се, наравно, у тумачење рели-гиозне догме, у хришћанском учењу логично, означавање сједињено-сти човекове с Богом, што другим речима значи — означавање једин-ства „небеског“ и „земаљског“.

Елеменат I_1 – I_2 — увод је, дакле, у сагу, а по *означеном* припре-ма је за реторику *ојравадавања*, која ће доћи касније.

6. (2) Елеменат II_1 – II_2 – II_3 : На нивоу *означи-теља* обележен је употребом пунозначних речи тако што је упадљиво видљиво ставља-ње у међуоднос глагола конкретних радњи са именицама чија су садр-жина било појмовни (конкретних) *мотива* датих радњи, било појмови њихових (конкретних) *вршилаца*, наравно, и *просјора* у којем се рад-ње врше. Схематски њихов се однос може приказати као однос *глагол* : *именица* (независно од функције у реченици), нпр.:

глаголи	именице / именичке синтагме
(П ₁) <i>ѿумарайѿи, јесѿи, ѿиѿи, сѿа- вайѿи, ѿогинуѿи, закорачиѿи</i>	(П ₁) <i>ѿразнина, ѿуђа воља, ѿуђ рачун</i>
(П ₂) <i>ѿодиђи, урлаѿи, ѿуниѿи</i>	(П ₂) <i>ѿушка, калдрма, граф Валис, Серби</i>
(П ₃) <i>изгинуѿи</i>	(П ₃) <i>Славонско-ѿодунавски ѿолк, улице, Цаберн</i>

Вербална орнаментика овога дела дате саге обележена је *означиѿељима* конкретних појмова. Прелаз из првог елемента (I₁-I₂), видљиво обележеног датим *еуфемизима*, рекли бисмо — бруталан је, као сваки *ѿрави конѿрасѿи* у реторици.

7. Елеменат III: Завршетак је *минијаѿурне саге*. Њена доминантна лексичка семантика, у структури епилошког карактера, изнета је речима из категорије

именице конкретне — апстрактне		глагола конкретног — апстрактног	
<i>блаѿо</i>	<i>говор</i>	<i>осѿаѿи</i>	
<i>Вормс</i>		<i>ѿохвалиѿи</i>	
<i>ѿреѿходница</i>		<i>добиѿи</i>	
<i>војник</i>		<i>разделиѿи</i>	
<i>флоринѿи</i>			
<i>новаѿ</i>			
<i>Великомученик</i>			
<i>Цар Лазар</i>			

Ако се узме да су *глаголске* речи, по својој природи (реализују се пре свега предикатски), заправо *коѿуле* лексичким категоријама које су носиоци значења *сѿвари* (конкретних или апстрактних, свеједно), очито је да се битне *именице* у овом епилогу могу семантички разврстати у опозите:

(а)	(б)
<i>Вормс</i>	<i>Великомученик</i>
<i>блаѿо</i>	<i>Цар Лазар</i>
<i>војник</i>	:
<i>новаѿ</i>	
<i>флоринѿи</i>	

У овој опозицији, први (а) низ речи, са свим њиховим контекстуалним могућностима, припада *реалијама сивари*, други (б) низ речи, такође са свим њиховим контекстуалним семантичким потенцијалима, припада *реалијама легенде*. У датом споју, тешко је да њихово напоредо стављање не представља — *иронију*. Милош Црњански у овоме је случају и наратор, али и — рецептор, и то рецептор који не тумачи *дословно* језичку орнаментуку, узимајући *речи за сивари*, него као рационално квалификовани интерпретатор узима *речи* за симболе који се испуњавају из контекста, као основног медијума сваке саге, па и ове минијатурне. Ако би се изводила порука коју би требало тумачити као резултат изражене рецепције, могло би се рећи да она, у интерпретацији М. Црњанског, представља опис људске групе која нема потребног смисла за разликовање стварног од нестварног. Само се у менталном склопу таквог квалитета, наиме, језичка орнаментика може схватати дословно, онако како то чини *фолклорни*, а не *йозвани* интерпретатор.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. М. Црњански, *Сеобе*, Београд, 1996.
2. *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
3. St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1966.
4. Ст. Уллманн, *The Principles of Semantics*, Oxford–Glasgow, 1963.

S u m m a r y

Živojin Stanojčić

FROM THE LANGUAGE OF M. CRNJANSKI'S NOVEL „SEOBE“ („MIGRATIONS“) (2)

Author is analyzing the *ornamental language structures* found in VI and VII chapters of M. Crnjanski's novel and their underlying *semantic structures*. Three ornamental language structures are defined: (1) first one highly *generalized*; (2) second one reduced to the *concrete* and (3) third one culminating in the sublimed *euphemism*, all of which make the narrator's message exposed to two extremely different perceptions of a modern reader. (a) The first perception will be founded on the *literally* interpreted *language ornament vehicles* that will lead the *folklore* interpreter to the conclusion of *greatness* of the nation capable to make the utmost sacrifices. (b) The second perception will be based on the *semantic contents* of language ornament vehicles and will lead the *qualified* interpreter to the conclusion on *limited possibilities* of a given group of people to make a valid distinction between the fiction and reality, because they take the *words* for *things*.

БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ
(Београд)

О ЈЕЗИКУ ОБАЗРИВО И ОДГОВОРНО

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Почетком јуна месеца 1998. године примио сам љубазно писмо г. Војислава Милишића из Бање Луке, где сам замољен да порадим на томе да Одбор за стандардизацију српског језика даде прикладан коментар о језичко-(из)говорном и азбучно-абecedном садржају *двају на-писа* објављених, 5. и 8. маја 1998, у бањалучким *Дневним независним новинама* (првога од њих и у *Гласу српском* од 6. маја). Нисам на томе могао порадити из начелних разлога, о којима ћу касније нешто рећи.

С обзиром на садржај тих двају написа, ваља рећи да је посреди нова, трећа по реду у овом веку, *анкејта* о изговору и писму српскога књижевног/стандардног језика, названа (за разлику од оних из 1913. и 1993) *дебатом*. Сама најава те дебате, која је објављена истог дана када и први прилог њој (5. мај 1998), уопште није указивала на то да ће јој предмет бити језик, (из)говор и писмо. Напротив, „Дебата“ је садржала две необичности: (1) отворио ју је један министар, министар за информације у Влади (Републике) Српске и (2) наслов јој је посвећен (сада окуженом) *екавском изговору*, који се у самом тексту неколико пута назива *језиком*, а садржај којечему другоме.

Први одзив на дебату дошао је из пера Ранка Рисојевића, истакнутог песника, познатог с обе стране Дрине, који се последњих година више пута, мора се признати — доследно, оглашавао с прилозима посвећеним језичко-завичајним темама. Неки од Рисојевићевих прилога, укључујући и овде разматрани, споре се, најалост, с неспорним, ничим неоспореним, *ојшћим местом савремене социолингвистике*, које би се овако могло дефинисати: (1) стандардни језик није завичајна, него надзавичајна категорија, различита од свакога завичајног говора, па и од оног који му је у *најужој основици*; (2) тај језик није представљен само језиком лепе књижевности (то је само један његов *стил* или, како би рекли Англосаксонци, *регистар*) него и језиком целокупнога јавног живота (још четири *стила*: *научни*, *публицистички*, *административни* и *колоквијални* [разговорни], небројеним мноштвом

иодстилова); (3) при томе књижевник, поета и прозаик, ако то не одговара његовој поезици, уопште не мора следити стандарднојезичке норме, ни узусне ни кодификоване (у нас потоњих готово нема!).

Како два „дебатна“ текста, по мишљењу г. Војислава Милишића, „задиру у нека суштинска питања српског језика, културе и народа“, одлучио сам, имајући за то, због дужег боловања, довољно времена, да се тим текстовима, на пријатељски и добронамеран начин, позабавим сам.

Уосталом, гг. Васић и Рисојевић нису наступали у име „форума“, него у своје лично име, а наречени Одбор изричито се обавезао на то да тему *двоизговорности* нашега стандардног језика, због њене познате (и наслеђене) „осетљивости“, неће начињати, осим ако то евентуално не затраже високи државни органи свих трију република нашега језичког подручја. Пошто то, међутим, није ствар догледне будућности, није преостало ништа друго до да се том и таквом темом, кад се баш мора, као неовлашћени појединци, аматери или професионалци, свеједно, бавимо добронамерно и зналачки, или како друкчије.

ДЕЛИКАТАН ТРЕНУТАК

Иако је тренутак за озбиљне, компетентне и разложне разговоре о језику деликатан (а кад није?), нисам се могао оглушити о молбу г. Милишића из два разлога:

1) заиста су посреди „ставови“ који „задиру у нека суштинска питања српског језика“;

2) реч је о *стйавовима* двојице познатих јавних делатника, од којих је један министар, а други познат песник и библиотекар (заменик директора Народне и универзитетске библиотеке у Бањој Луци).

Мада ми није познато шта је г. Васић по образовању (г. Рисојевић је по изворном образовању математичар, а по вокацији песник), сматрам да њихова гледишта заслужују пажњу.

Но, најпре да наведем три уз молбу г. Милишића приложена текста:

ОТКУД „ДЕБАТА“

Доиста, откуд и зашто „дебата“, кад смо све будалаштинне и йамейти йролазећег вијека већ йоштошили и јавно изнијели, йа чак и йрактично йоказали у йоликој мјери, да је йо довољно и за сљедећи вијек.

Зашто „дебата“ у Рейублици Срјској, када смо ми овдје, а и ми на Балкану, начинили йакову концентрацију йомрачења ума какву не йознаје истйорија нићии било која цивилизација. Зашто „дебата“, када више нико нема ни воље а ни жеље да нешто нићии йамейтно нићии лудо каже, када смо дошли у сийуацију да немамо нићии нам йтребају аргуменћии, када је довољан аргуменћи кафанска ећикейта у сйићилу „ма знам га ја“?

„Дебаџа“, сџога шџо морамо кренуџи из џочейџка, као дјеџа — сиса, флашиџа, џуџлаџе — јер све друго смо џоџрошили, од „небе-ског народа“, „најџачи смо, најџачи“, „убићемо, заклаћемо“, „Србиџа до Колорада“ — остџаде нам једино џочейџак, ако и за џо није касно.

„Дебаџа“ сџога шџо је евроџска риџеч и шџо не значи „џоле-мика балканика“, гдје једни другима лаџсима вадимо здраве очи и још здравије зубе. Дебаџа је да изнесеш мишљење, а не да лиџейиши еџи-кеџе, дебаџа је да кажеш, а да не мрџиши, ако умиџеш да џокажеш — још боље, дебаџа је да се окренемо себи али и џима и од џих...

Вриџеме је за дебаџу, јер је дошло вриџеме да је џиџање „како остџаџи луд“.

ЕКАВСКИ ИЗГОВОР

Неоџозиво се џозивам на члан 5, сџлав 2. Закона о службеној џоџреби језика и џисма („Службени гласник Републике Срџске“ 15/96) који гласи: „Ауџорски џексџови и џрограми шџамџају се, односно емиџују, изговором из џреџходног сџлава, уколико ауџор не захџијева друкџије.“

Захџијевам друкџије!

Дакле, у џјеловиџом и фундаменџалном униџџавању срџсџва дошли смо до џерфекџије. Схваџио сам џисмо и знам да су нам сви неџриџаџељи и јасно ми је да нас сви желе искориџениџи, да нико не жели нашу демократиџу и хуманосџи, да смо хазари и соколови само-убиџе. Теџко схваџам да имамо џолики џаленаџи и жељу за само-ниџџењем.

Један од начина на који смо се униџџавали је и фамозни Закон, на који ме бивша власџи џџера да се џозивам.

Тада владајуће миџско биће, џола-сџиранка-џола-човјек, донијело је закон, у којем се екавски изговор џроглашава службеним, мада нема члана који џо јасно каже (миџском бићу је, очџио, слаба сџирана законодавни џаленџи).

џирилица је џакође џроглашена службеним џисмом, а лаџиниџа може да се учи један дан недељно, џочевши од другог разреда осмољейџке (џиџа дјеџа знају шџа је лаџиниџа). Тако смо се једино везали на џросџериџейџне кулџуре — руску и бугарску и дефиниџивно заџворили себи враџа раџа, Евроџе и других класних неџриџаџеља. Једносџавно смо џрегазили чиџениџу да данас више заџадњака говори срџски језик него Руса од џосџанка до данас. Једносџавно смо себе и будућа џокољења искључили из свјеџске комуникаџије, жељимо да сџворимо клониране креџене, који ће, кад чиџају лаџиниџу, мрдуџкаџи уснама као наше џрабабе и џрадједови, као наше џейџке, које су оџишле у Њемачку и након 30 година рада у Минхену не смију саме изаћи у град да не залуџају.

Небески народ се коначно џриземљио.

Када пустимо крају епохалне ствари — шџта остаје?

Остаје иужна чињеница да се први пут у историји неко усудио да сам себи одузме мајерњи језик. Да нам у маниру најбољег и најтемељитијег завојевача, окупатора, итеранина и расисте одузме мајерњи језик, а напури немајерњи. Не знам да ли у историји и на свијету постоји још један такав народ који сам себи одузима језик, сам себи сијече језик на којем почива, али знам да се овдје, на овим просторима, никада није говорио екавски.

Наши новогорашци су поsegнули у срце једног народа, једне нације, зарад дневнополицичких и сишиношићарцијских разлога. Да би се показали добрим Србима, онима из изанђале академије и пожушјелог Меморандума и осивјелог и зацрјелог Белог двора, увели су екавски изговор да им то буде изговор пред онима које нису уништили. Људи и полицика која је довела до нестанка Срба у Републици Српској Крајини, у Зајадној Крајини, у Зајадној Славонији, у Источној Славонији, у Херцеговини ... учинила је и претпоследњи пошез шминкера, декорашера и фолиранаша пушјућег српског позоришта — одузела нам језик. Остало је још да нам одузму земљу (шзв. територију) — што су они знали да раде до перфекције добро — имали смо показну наставу о томе. Након губљења те двије ствари, преломне за један народ, нико више не може да се сматра нишци га ко сматра нацијом. Уосталом, сада видимо ко су људи који су избјегли из РСК — то су празни људи, људи понижени од Бога, историје и, што је најтрагичније, од свог народа.

У стручном смислу, посљедице су такође катастрофалне. Наша дјеца су већ искварила свој мајерњи ијекавски, а сада кваре, као и одрасли, и екавски изговор. Јер неко ко је рођен у ијекавиници никада не може научити и у своје језичке гене примити мелодику, ритмику, акценит и осјећај за екавски изговор. Наши телевизиски и радио новинари кукумавче, лелечу, цијучу, завијају и муцају — све само не изговарају екавским изговором. Да о граматици и лексици не говоримо (примјер: „прољетна сева“).

Нико нема право, па макар то били „прекодрински, ейски, митски, јуначки, крајишки Срби“, кварити такав драгуљ српског језика какав је екавски изговор. Све се, на срећу, лако може промијенити.

Остаје горка чињеница и сазнање да смо изгубили године (додуше, у другим стварима и вијекове) као и нейобитна чињеница да нема тако понижавајућег посла, као што је лоше или полуурађено, оно што је нейодрављиво и оно што је већ „произвело мајеријалне посљедице“.

Рајко Васић, министар у Влади РС

УКИНУТИ ШТЕТНИ ЗАКОН

Иницијатива министра за информисање у Влади РС, гошодина Рајка Васића, да се на страницама „Независних новина“ иведе расправа о Закону о службеној употреби језика и писма у РС представља за наше, балканске прелике први истински демократски чин

једног функционера тог ранга. Све до сада била су само декларативна закљичања на демократију, док се у суштини владало ауторитарно и, по логици ствари, лоше. Закон о коме се овдје води дискусија примјер је тог владања, те ауторитарности, те политичке идиотије, која ће остати ујамћена као један од врхунаца новије српске политичке глупости. Али идемо редом.

Разговор о српском језику данас и овдје не може бити ни лак ни безболан. Ријеч је о индикатору свих наших друштвено-политичких проблема, од времена Вука Караџића до данас. Али, и Вук је дошао на шаласу великог незадовољства стањем у српској просвјети за коју је елементарно описмењавање народа било најпречи задајак. Као што је, у то вријеме, српски народ био расијан у више држава, тако је и данас, хитјели ми то признају или не, свиђало се то некоме или не. Како је до тога дошло да се вратимо тамо гдје смо били, иако смо имали лијеких прилика да другачије обликујемо своју судбину, представља питање за неки други разговор, на који ће вјероватно чекају ојети неке нове иницијативе неког (новог) министра, нпр. образовања и науке.

Познати Бечки договор између Срба и Хрватиа многи данас тумаче као промашај, као подвалу Србима, као да су га склапали и потом одржавали у живоју НЕСРБИ. Њиме се хитјело подржати уједињење Срба „сва при закона“, како је говорио Вук. Од тог једносавног одређења до договора био је логичан корак. Грешка је, данас видимо, у томе што је тада, ако не свима, али сигурно добром дијелу Хрватиа дају језик који није био њихов и што се доцусило да чакавски и кајкавски постану неке варијанте хрватског језика, умјесто да се чакавски именује као хрватски језик јер је тако тада и смањрано. Али све се то могло касније исправити, да је било политичке далековидности. Жеља династије Карађорђевић да влада, ако не цијелим Балканом, онда бар његовим највећим дијелом, водила је у нове српске погрешке. Уједињење помоћу оружја на крају води и до сличног разједињења.

Као увријечене госпођице Срби преко ноћи желе да узму што је њихово и да се одијеле од дојучерашње своје браће не схватајући да то неће бити тако лако како им се чини. Умјесто да сагледају објективно свој проблем они поново пресуђују ауторитарно и погрешно рашом, резовима, одрицањем, на крају одласком са своје земље.

Вође српског пораз хитјели су да буду ујамћени као творци српске државе. Пожурили су да ријеше и досад неријешен језички проблем нормирањем еквалског изговора дојучерашњег заједничког српскохрватског језика као једино за Србе прихваћивог пошез. У РС донесен је октроисани закон о службеној употреби језика и исма без шире јавне али и стручне расправе. Црногорац, професор народне књижевности, гуслар и вуковац, проф. др Љубомир Зуковић представљао је главног заговорача тог закона, али његов је идејни творца академик Павле Ивић. Није се, наравно, проф. Зуковић заштитио шта би о њему рекао покојни Вук, али и Филип Вишњић, чије сусретће ор-

ганизује у Бијељини. Овим законом, дакле, Срби настављају да поклањају оно што им преци оставише у аманет онако како поклањају разблудна дјеца која су недостојна својих родитеља. Штете су већ несагледиве.

Сам закон је примјер лоше правне норме, својим забранама и прошезањем на области слободе модерног човјека који има права, на примјер, да објављује књиге и новине језиком и писмом који сам одабере. Али најтежа огрешења направљена су према најмлађим, најневинијим поданицима, дјеци у основној школи, правцима којима су намећући екавски буквари. О медијима је министар Васић најкомјешенијнији да суди, али и ја сам ових година написао неколико текстова показујући ту језичку катастрофу.

Шта да се ради сада? Мислим да Влада прво треба сусијеновати овај штетни закон, а онда ући у ширу дискусију прије него што се нови закон поднесе скупштини на усвајање. Срби у РС али и у Хрватској треба да се врате ранијој норми равноправности екавице и ијекавице, ћирилице и латинице, и да своју дјецу пусти да сама одлуче о својој будућности. Корисници Интернета далеко су испред творца оваквих анахроних закона, који ће своје творце (од Остојића до Зуковића, који је постао чак и академик) смјестити у историју глупости која се, нажалост, неће задовољити само језичким „бисерима“ него и свим осталим, укључујући и оно што им је било најважније од првог дана њихове власти — криминал, драга браћо. А језикословци нека се баве својим послом: граматицима, рјечницима, правописом, дијалектологијом ... много је тога незавршеног, стога све више и подлијежемо хрватској лексици.

Ранко Рисојевић

ДОБРОНАМЕРНИ КОМЕНТАР

Ја се, наравно, нећу бавити одобравањем „ставова“ изложених у три наведена текста с којима бих се могао сложити нити пак директним оповргавањем оних које не бих могао „одобрити“. Нека читаоци овог, можда закаснелог, прилога „дебати“, поредећи га са „ставовима“, сами процене његове врлине и мане.

Ради прегледности, овај коментар, који такође садржи „ставове“, биће изложен у поглављима означеним редним бројевима 1–4:

1. Језикословци и/или лингвисти

Веровало се да ће с упрошћавањем етнографске („нациотворачке“) и културолошке слике нашега језичког простора — правно омеђеног с доношењем Устава СРЈ (у априлу 1992. године) и Устава БиХ у оквиру Дејтонско-париског споразума (у новембру и децембру 1995. године), Устава Републике Српске (у фебруару 1992), као и са закључивањем Споразума о специјалним паралелним односима између СРЈ и Републике Српске (крајем фебруара 1997. године) — расправе о језику и у Србији, и у Црној Гори, и у Српској постати тише и разло-

жније. Нису постале, не зато што су интереси на стари начин остали супротстављени, него зато што се људи нису навикли на то да је социolingвистички контекст суштински промењен. Осим тога, политичке околности, и унутрашње и спољне, и даље лакше регрутују произвођаче регионалистичке и сепаратистичке свести него поборнике модернога грађанског и националног идентитета.

О томе сведоче и текстови двојице угледних људи из Републике Српске, који — с обзиром на то ко су, шта су и где раде — имају право и дужност да доприносе рационализацији јавне бриге о језику и писму. Та рационализација подразумева смотрен и обзиран однос — према важећим уставним и законским одредбама, чак и онда кад се, мање или више оправдано, тражи њихово мењање и усклађивање с пожељним и миротворним језичким и националним приликама, али и — према људима за које се мисли (погрешно или не, свеједно) да су (били) носиоци „грешних“ и/или „поражених“ идеја или њихови „спроводиоци“.

Сматрао сам и сматрам да за јавну бригу о језику, (из)говору и писму нису надлежни само лингвисти, него и други *језикословци*, без обзира на то којим се послом баве. Наравно, други не могу заменити лингвисте у њиховом послу, али су и они дужни обавестити се макар о општим местима науке о језику, барем онима која су прихваћена другде, у развијенијем свету.

Стога се није могуће сложити с оним мишљењем које, готово експлицитно, *језикословцима*, вероватно онима научног профила, дакле *лингвистима* (употребљен је израз *језикословци*, који се уопште не мора односити само на лингвисте него и на све оне који „слове“ књижевним или стандардним језиком), — намењује улогу *стйручне йослуге*, која се не мора ни у чему слушати. *Посвећено мишљење*, по узору на соцреалистичко доба, морали би носити неки други људи, *йлемићи духа*, заправо *носиоци актиуелне власији* или *њој блиски стйручњаџи и савейници*, који не морају разумети ни општа места науке о језику.

Сложио бих се кад би се рекло: „нека се баве својим послом“ како ваља сви „језикословци“, јер су сви *јавни делайници* уједно и *језикословци*, и сви су дужни да се служе „граматикама, рјечницима, правописом, дијалектологијом“, заправо и дијалектологијом и, нарочито, *стйндардологијом*, без обзира на то да ли се јављају као професионални ствараоци или (само) као компетентни корисници лингвистичких приручника, да не кажем помагала. Заиста, „многа је посла незавршеног“, који се, ни у којем случају, не може свести, на пример, „на подлијегање хрватској лексици“! Тај, незавршени (незавршиви), а сложени посао требало би бодрити и соколити, а не ометати и обезвређивати.

Назив језика и његова лексика, осим за део аутиста и острашћених родоотпадника, као и појединих испрепаданих или (можда) корумпираних заступника „нових“ српских мањина (оних у Федерацији БиХ и Хрватској), нису, срећом, спорни, ни у Србији, ни у Црној Го-

ри, ни у Српској. За српски језички простор никад нису били спорни ни нормални *кroatизми*, изрази сковани у Хрватској, јер су примани кад су ваљали, а одбацивани кад су (били) карикатурални. Уосталом, често их одбацују и сами Хрвати. И они, на пример, између позајмљеница *цивилизација* и *хеликоптер* и неуспелих кованица *уљудба* и *зрак-омлаћ* (потоњи, у последње време, замењују *врјолојом*, али ће вероватно и од њега одустати кад сазнају да је посреди начелно им мрски русизам) — радије бирају интернационализме. Самооспорена туђим језичким идентитетом, хрватска култура, опседнута пуризмом и неологизацијом, ипак је, на своју срећу, превладала властиту чакавско-кајкавско-штокавску тројезичност. Хрвати су избегли и *расјолоућену двоизговорност* у своме стандардном језику (икавско-екавску) и његову *двоазбучност* или *шроазбучност*, јер — откад су се, уз обилату српску помоћ, али и без ње, интегрисали ијекавском штокавицом — нису чинили уступак ћирилици, мада су је и сами, уз глагољицу, у прошлости „рабили“ као своје писмо. Србима самим — велики проблем не би представљала ни два изговора ни два писма, у властитом језику, да нису насели, кад не би и даље наседали, рецидивима кроатистичких манипулација и сецесионистичке помаме бившег система.

2. Екавица и ијекавица

Вокали и секвенце *е, је, ије* и *и* изговарају се *једнако* у хиљадама „неутралних“ речи (нпр. *илемена, немоћна, јцају, једино, ниједно, Пијемонџ, издишу, мирнодојски*), а не само *неједнако* у јатовски — изговорно, али не и значењски — разликовним речима (*врјеме/време*, али *времена* — у оба изговора; *дјело* и *дјеца* — само у ијекавици; *цио/цијела/цијелина*, подељено и облички разликовно — само код ијекаваца, *цео/цела/целина*, без обличко-изговорне разликовности — код екаваца; *волио* и *оболио* — с икавским ликовима само код ијекаваца; *нисам* и *илеиџах*, такође икавски — и код једних и код других; *лејоџа* и *њега* : *лејоџа* и *нега*, са *е* — и код једних и код других, уз омекшавање претходних сугласника *л* и *н*, тако да су настали *љ* и *њ* — само код ијекаваца).

Зачудо, нема екавске *задевице* нити ијекавске *задјевнице*, јер се једнако и лако прави екавско-ијекавска *зађевица*, на радост бојовних Хрвата и муслимана/Муслимана/Бошњака, којима се понајвише свиђају наше *зађевице*. Свиђају им се нарочито онда ако се, уз њихово разумљиво *идејно пројектовање* и српско *неразумно извођење радова*, прави и/или *ушврђује* — граница на Дрини.

На ту границу Срби су приста(ја)ли само силом прилика, и у старије и у новије доба. Пристали су и недавно, пред најновији рат, кад су се, заједно с њима, Хрвати и Бошњаци заветовали да се не сме мењати уставни положај БиХ без сагласности сва три народа. Међутим, тај су завет убрзо погазили изашавши на споља понуђени референдум о отцепљењу у марту 1992. а порекли су и Кутиљеров план о кантонализацији целе БиХ, такође 1992, који су прихватили и Срби, и Хрвати, и Бошњаци, али га је Алија Изетбеговић сторнирао, признав-

ши, пред сам рат, да ће „жртвовати мир ради суверености“. И жртвовао га је, али је проглашен за *миројворца*, а не за *агресора* и *рајног злочинца*. То су „почасти“ додељене Радовану Караџићу и Ратку Младићу!

Премда су, и пре Дејтона, сви примили к знању „тројезичност“ бившега „истог језика“, *Бошњаци* би — с *босанским језиком*, а не с *бошњачким* — хтели да *цементирају* границу и на Сави и на Дрини, и другде, ако би, насупрот и Дејтону и Паризу, успоставили и језички „цјеловиту БиХ“, по могућности без Срба. Срби би, наравно, добили пуну слободу да се селе преко Дрине како би наставили, источно од Дрине, своје екавско-ијекавске *зајезице*; такву би слободу добили и Хрвати, који се имају где населити у (од Срба) етнички очишћеној Хрватској.

Проблем је, одавно и очигледно, једва језички, а много, веома много, изванјезички. Међутим, он се увек дефинише, замагљује или расветљава, лажним политичко-пропагандним језиком, без обзира на то да ли се и како замишља његово решавање. Кад би проблем био језички, лако би се решио. Пошто је изванјезички, Срби га компликују јер су плаховити и несмотрени, чак и у језику, водећи, неретко, лажички фундиране и емоционално обојене екавско-ијекавске расправе, не само у Српској, понекад и тако као да они сами, а не други, желе *иришвердити* међе на Дрини и још неке границе.

Свако би морао знати да екавско-ијекавске (из)говорне разлике уопште нису језичке (јер нису *значајски релевантне*), нити је река Дрина „природно“ кумовала њиховом одржавању и неговању. *Разлике у акценци* (нпр. између *град* = насеље и *град* = врста падавине; *куиџи* = набавити и *куиџи* = сабирати; *йраво* = научна дисциплина и вечна људска тежња и *йраво* = равно, а не ни десно ни лево; и многе сличне) — јесу *језички релевантне*, али, пошто се не бележе, нису биле пуњене емоционалним набојем и кроатистичким „стреливом“, да не кажем антисрпском мунџијом.

Осим тога, акценатске разлике практично су непоништиве, а јесу велике, док екавско-ијекавске нису велике а могу бити превладане (начелно на три начина: а. само екавицом, б. само ијекавицом, в. истим знаком у писању, уз слободан различит изговор, чак и тако да изворни ликови многих речи код огромне већине српских ијекаваца, као нпр. [ђеца], [ћерати], [седи] и [зеница], буду „правилни“, стандардни, само у изговору, јер би *истис* био за свакога једнак: дџца, дџса; тђрати, тђрати; сџди, сџди; зџница, зџница. Не могу се, међутим, на силу ни превладати ни сачувати.

Када би изговор био „језик“, Хрвати (с изузетком кајкаваца, код којих је јат дао *e*) и Бошњаци, већином *изворни икавци*, не би се уједињавали око „гуђе“ (вуковске) ијекавице; да се Хрватима није свидео Дубровник, не би им на памет пала ијекавица; не би им на памет пале ни штокавица ни ијекавица да нису желели интегрисати и „грко-православна лица“ (ушашки израз за Србе), „а и шире“ — кад су бацили око на Босну и Херцеговину, коју су од Турака „преузели“, то

јест окупирали, њихови „покровитељи“ Аустријанци 1878. То не значи да су Срби „поклањали“ своје, а други „кralи“ српско, него значи да су други, свесно или спонтано, уважавали разлоге своје што шире етно-конфесионалне интеграције, а Срби нису.

Хрвати су *најустийили* два своја *наречја* (од којих би их *кајкавско* водило у књижевнојезички загрљај са Словенцима, а не са Србима), заправо умногоме два различита *језика*, да би се сјединили; многобројни Срби напустили су силне акценте и облике, падежне и друге, синтаксичке и стилистичке, да би се ваљано ујединили, особито у Србији, где је српско становништво дијалекатски веома разуђено. Не мора се бити дијалектолог да би се знало да је изворна дијалекатска разлика између *Ниша* и *Крагујевца* огромна, а између *Чачка* и *Крајева*, *Ваљева* и *Крушевца* неупоредиво већа од оне између *Чачка* и *Требиња*, *Ваљева* и *Бијељине*, док битне изворне разлике између *Ужица* и *Бање Луке* — нема, нити је има између *Требиња* и *Никшића*, али је има, поголеме, између *Никшића* и *Цетиња*. *Велике разлике међу дијалектима* — нормална су ствар, у стандардном језику — нису!

Многе су разлике — велике, веће и највеће — у српском стандардном језику превладане, и то у свему битноме у корист оних ликова и облика који су изворно заступљени западно од Мораве и Колубаре, првенствено, и с добрим социолингвистичким разлогом, у корист оних западно од — Дрине и Врбаса, као и оних — источно од Неретве. Цементиране су оне мале разлике, више у корист Хрвата и зарад успостављања нашег јединства с њима и њиховог јединства, а на штету свих других. Оне су, те мале разлике, набијене *немалом симболичком вредношћу*, за коју се лакше вежу *хир* и *инаић*, *незнање* и *миш* него *самосвесит* и *разборишост*, *знање* и *презвеност*, толико нужни свима нама који желимо остати у истој култури и језику, неопходни утолико више уколико нам се не допушта да живимо у истој држави.

Да су постојеће екавско-ијекавске разлике, с којима се укрштају њихове ћирилично-латиничке реализације, у стандардном језику *начелно* пожељне и неопходне, сличних би разлика било и у другим стандардним језицима у Европи, а нема их нигде ако изузмемо специфичан норвешки случај, где бар нема азбучног дуализма.

Време је да сви (са)знамо и разумемо да *изговор*, ниједан, па ни предвојени *екавски* и *ијекавски*, није *језик*, који би се било коме „одузимао“ или „одсијецао“.

Јамачно, нико ко разуме у чему је проблем није предлагао нити би предлагао „одсијецање“ ијекавице из колоквијалног стила (суп)стандардног језика или (не дај Боже!) из књижевноуметничког стила (ранијег, садашњег или будућег!), припадао он стандардном језику или не.

Нико никоме није нити би „укидао“ (опет — не дај Боже!) „завичај“, без обзира на то што је књижевни и/или стандардни језик, по дефиницији, *надзавичајна* и *изванзавичајна* комуникацијска *категорија*; нико, осим оних који не допуштају да се саслуша аргумент без предрасуде и етикете.

Зар су Дучић, Андрић, па и Селимовић (у књизи *За и њројив Вука*) и толики други (српски, србофилски и србофонски) Босанци и Херцеговци, пишу екавски не само у књижевности него и у другим гранама свеколиког српског списатељства, себи „одузимали“ и „одсијецали“ било шта, а камоли језик?!

Једини проблем у *обема анкејтама* о смислу двоизговорности — у Скерлићевој (*Српски књижевни гласник*, 1913) и „ничитој“, заправо „устаничкој“, јер се 1991–1995. збивао трећи српски устанак (*Књижевна реч*, у октобру и новембру 1993) — био је како превладати подвојеност, распоућеност, малочас споменуте *надзавичајности*.

Стога нема никаквог смисла у личности академика Павла Ивића „откривати“ *идејног њворца* прекодринске екавице, јер, кад се он појавио с уздржаним аргументом за ублажавање наречене подвојености (на Другом конгресу српских интелектуалаца, у априлу 1994), од друге анкете било је протекло неколико месеци, а од прве — *чишавих осамдесет година!* Челни српски лингвиста прима сличне ударце и с источне стране Дрине: неки овдашњи противници српске просветно-културне интеграције пребацују му да је он крив што су Срби свој језик деценијама звали *српскохрватским*. А он се, Павле Ивић, родио годину дана касније (1924) него што је Александар Белић први целовит српски правопис назвао *српскохрватским* (*Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд, 1923).

Што се пак тиче „заслуга“ бившега министра просвете у Српској, он се, по властитом признању, успешно заложиио само за једно, за то да — *Српска Рејублика* постане *Рејублика Српска*, што је заиста пожељна и социолингвистички ваљана номинализација придева (Љубомир Зуковић, *Српска је рођена* [у поглављу *Ошкуд Српска*], Српско Сарајево, 1996, стр. 9–12).

3. Ћирилица или латиница

Док се „на овим просторима“, западно и источно од Дрине, *српским језиком* (прецизније — *српским језичким сјандардом* вуковског типа) покушавало успостављати *народно и државно јединство* трију *вера, ејнија* и *култура* — и пре 1913, и између два светска рата, од 1918. до 1941, и после Другога светског рата, а у многим српским главама заправо све до слома претпоследње Југославије — у раздобљу од 1945. до 1991: године објективно је важила, од других наметнута а код Срба лаком вером прихваћена, противсрпска логика *доштеривања* и *расштеривања* (каткад и *њроштеривања*) нашег језика и његовога давнашњег писма, *ћирилице*.

Латиница се ћирилици, на словенском југоистоку (осим код Бугара), придружила тек после 1918, да би се након 1945, јавила као озбиљан и на истискивање нашега давнашњег писма претендујући конкурент.

О проблемима *двоазбучности*, као увозног феномена, лакше је говорити него о *двоизговорности* јатовских рефлекса. Баштиници срп-

ског језика (што су се игром историјске судбине свели на оно становништво и његово потомство које се духовно везало за Пећку патријаршију, а и данас, без обзира на постојеће ортодоксно-атеистичко двојство, зна за ту везу, осећа је и признаје њене етнографске, макар не, обавезно, и националне последице), — служе се и ћирилицом и латиницом у целокупном јавном животу, а не само у просвети, науци, култури, управи и медијима. *Служе се* двама писмима тако да им често није јасно зашто примарно писмо (ћирилицу) претпостављају секундарном (латиници), али и обратно. А требало би да им буде јасно и пре него што пођу у основну школу.

Такав заплет, или (привремени) расплет, савремених збивања донела је свежија историја, новија и најновија, понекад несхватљива, свакад објашњива. (Мада би требало да им историја буде учитељица живота, људи је често не узимају у обзир, а никад је нису кадри исправити). То становништво, косовски заветовано а пећки одуховљено, увек је красила јака етничка, али не и снажна национална свест, коју твори и негује, раствара или разара, држава, домаћа или туђа, али не само она.

Здрава национална свест, наравно с грађанским усмерењем, — подразумева *сјознају* (*сазнање*, више унутрашњег него спољашњег постања, али и спољашњег), и *самосвест* и (*само*)*дисциплину*. Дисциплина, опет, подразумева и *знање*, и *слободу*, и *нужност*, и *поштовање хијерархије* у друштвеној организацији, и зrelu *демократију*. За демократију је основно уважавање правила друштвене игре и нормално/морално понашање, оно које је усклађено с ваљаним друштвеним нормама и добрим обичајима, што значи да свако може јавно мислити и говорити шта хоће и кад хоће, али не и — где хоће, а још мање — како хоће.

Јавни говор увек (треба да) дозива *обазривост* и *одговорност*, кад већ не може *комјешенитност*. Ко год је *одговоран*, мора бити *обазрив*, а ко год јавно *просуђује* и *одлучује* — требао би да буде (колико-толико) *комјешенитан*. То вреди и за „језикословље“, стручно и нестручно, за *говор о језику* и *јисму*, о *језичкој делатности*, јавној и службеној, премда службена језичка делатност трпи више ограничења од неслужбене.

Одлуку о примарном писму српског језика и језичке културе, *ћирилице*, нису донели лингвисти, ни савремени ни оновремени (IX век). Она је овоземаљска: није донета ни у „рају“ ни у „паклу“, нити води у *чистилиште*, како би се дало закључити из једног од приложених текстова, који су предмет овог коментара. Та одлука старија је од лингвистике, мада би се могла уврстити у филологију, знатно старију људску делатност и научну дисциплину. Новије политичке, а не лингвистичке, одлуке придружиле су латиницу (претходно искључивим) баштиницима ћирилице, али не и обрнуто — ћирилицу баштиницима (никако искључивим) латинице (што бејаху и глагољичари, и ћириличари, понекад и арабичари, које је обеснажио Кемал Ататурк почетком овог века).

Сву ову причу добро су разумевали, макар не били школовани и образовани, сви они што играју у *Бранковом колу* („Коло, коло, наоколо...“), а нарочито (српски) Босанци, Херцеговци и Хрваћани (Срби у Хрватској, најтежи наши страдалници и губитници), којима су заме-не за Бранково коло — *брајсџиво и јединсџиво, заједнишџиво и суживојџи, социјалистичко самоуправљање* и њему примерено *несврставање* — готово (били) укинули ћирилицу.

Можда је тачно да „данас више западњака говори српски језик него Руса од постанка до данас“, али то није баш лако израчунати и доказати нити стоји у вези с језиком и писмом, од којих ниједно, да поновимо, не води ни у рај ни пакао. Оба данашња европска писма (и америчка, данашња америчка, а не предамеричка, пре XVI в.) посредовали су Грци (мада нису настала у Грчкој), али се сами Грци, у *своме језику*, њима не служе. Они се служе својим засебним писмом, које, мада има и ћириличких и латиничких елемената, није ни ћирилично ни латиничко, него *грчко џисмо* (алфа, бета [вита] итд.). Писмо их, као што је познато, није одвело у савремену Европу и НАТО нити их је омело да тамо благовремено стигну.

У Грчкој је ново само ово: много је латинице на рекламним па-ноима и бензинским пумпама, европске и англо-америчке, али не и домаће (нема је!); латиница се среће често на уличноназивним табла-ма, нарочито у већим градовима, и *обавезна је* на саобраћајним знаци-ма (нарочито *џушоказима!*), где разуме се, *стоји исџод грчког џисма*, као што у Квебеку (Канада) на знаку СТОЈ, изнад енглеског STOP, стоји — француско ARRÊT!

У Грка је, не баш одавно, нова и једна капитална ствар: после пада пуковничког режима (1974) за језички стандард у целокупном јавном животу, изузев донекле књижевног, изабран је израз неупоре-диво ближи органском говору већине људи (*димџиџи*), док је *каџа-ревуса*, којом се покушавао премостити јаз између старогрчког и но-вогрчког језика, остала у културној историји и књижевности, одакле је ништа не може избацити.

Српски језик, могло би се рећи, неће се ни повећати ни смањити, ни довредновати ни обезвредити, ако се одрекне ћирилице. Наш језик не би умро нити ће умрети с латиницом, чије га је сазвежђе де факто смањило, а знало га је више пута доименовати и преименовати (*хрвајски или срџски, срџскохрвајски, хрвајскосрџски, хрвајски, бо-шњачки, босански ...*, а има и нових кандидата). Културна историја, која је „смишљала“ и „додељивала“ писмо, није исто што и културна футурологија, али је ствар у томе да озбиљни народи не кидају тек тако своје континуитете нити угрожавају своје идентитете, интегритете. (То су игре новијих „цјеловиташа“, зелених и црних интегралиста, и лажних мондијалиста!) И зашто бисмо га, милом или силом, кидали ми, у Србији, Црној Гори и Српској (где се прикуписмо), као што смо га били кидали у Самосталној Радњи [...] (СРБиХ), да и не говоримо о томе како *бијаше у Лјепој нашој*, тј. *Нјиховој*, у којој је, још од 1972. па све до 1990, „standardni oblik narodnog jezika [...] i Srba u Hr-

vatskoj“ имао бити „hrvatski književni jezik“?! Десило се, не поновило се!

По Србији, Црној Гори и Српској (данас ту најмање), нажалост, нема чврсте *обавезности* ни у (уставно и законски прописаној) службеној употреби писма, јер нема ни националне ни грађанске *дисциплине*.

Код нас нико не забрањује латиницу (није је забрањивао ни у Српској, за време рата, где је, разумљиво, било и пренагљених потеза), нити је узима у њеној *енглеској њосџави* (мада је има и у тој постави на рекламним паноима и, нарочито, у *графитима*). Latinica остаје, и може остати, с „домаћим“ изгледом, мада би и тај изглед, у појединостима, могао бити диференцијално коригован. А реч је овде била једино о уско схваћеној службеној употреби! У штампи, издаваштву и на алтернативним телевизијама и даље је, барем у Србији, густо, и гушће, заступљена латиница! То, наравно, није нужно, јер се огромна већина листова и других гласила обраћа првенствено српској публици, којој је, ваљда, ћирилица ипак ближа.

Што се пак тиче *двоазбучности* у школи, не само у буквару, природно је одлучити се, на пример у Српској, за ћириличке уџбенике, што, зависно од евентуалног договора о реципроцитету с Федерацијом БиХ, не мора бити у тоталу, али је супрематија ћирилице нормална, и више него у Србији и Црној Гори. Нормална је колико и доминација грчког писма на већем делу међународно признате Републике Кипар! Разлога за неједнаке уџбенике у три наше републике, на тако малом језичком простору, нема! Нема га у царству здравога разума, али можда има разлога у замућеном видном пољу бирократско-статистичких глава(ра)!

Изузетак су, наравно, страни језици и оно друго што је изван било какве културне политике (не само Internet!), а у школи се, као што је познато, не учи ни бугарски, ни украјински, ни белоруски, па ни руски, што је, кад је о рускоме реч, штета и срамота! Деца нам, уосталом, науче оба писма и пре него што пођу у основну школу!

Ако шта од писама треба заштитити, онда је то ћирилица. Не треба штитити оно што надире и продире, закида и укида, него оно што је било, и јесте, на удару. Осим тога, не треба заборавити да се латиницом не исписује већина светских језика! Напротив! Ако се сви запусте, и сви латиници попусте, учинићемо то и ми, али не треба да предњачимо! Доста смо предњачили!

4. Уставни и законски оквири

Не треба уопште сумњати у то да ће се, у институцијама надлежним за врхунско наставно-научно и научно-културно бављење српским језиком, укључујући и Одбор за његову стандардизацију, који су те институције основале 12. децембра 1997. године, — уважавати правно-политичке реалности наше данашње језичко-(двоиз)говорне и (дво)азбучне ситуације, на шта их обавезују живљење у складу с ва-

жећим законима, грађански ред и саборна улога која им припада с обзиром на то да покривају цео наш језички простор. На то су се чланови поменутог Одбора обавезали оснивачким актом, Споразумом о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика (чл. 1, став 2, који предвиђа „нормирање српског језика, с екавским и ијекавским изговором [...]“; види књигу *К новој њисмености* [осам аутора, приредио Радојко Гачевић], Београд, 1998, стр. 162). То значи да ће се Одбор, односно институције које он окупља, залагати за то да сви стандарднојезички приручници (речници, правописи, граматике) доносе и екавске и ијекавске ликове и илустрације. Уосталом, и пре оснивања Одбора, *Правовис српскога језика* Матице српске, изворно и школско издање, има (истовремено изашле) обе верзије, екавску и ијекавску, озваничене и у Србији и у Српској (засад не и у Црној Гори).

Било би јако пожељно да уставне и законске одредбе које важе на говорном простору српског језика буду усаглашене, што не значи истоветне, али значи — непротивуречне. Оне то данас, нажалост, нису, чак ни у погледу назива језика, јер је још на снази основна језичка одредба у *Уставу Републике Србије* из 1990 (чл. 8, став 1: „У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик и ћирилично писмо, а латиничко писмо је у службеној употреби на начин утврђен законом“). Додуше, ова одредба оповргнута је чланом 15. надређеног *Устава СРЈ* из 1992 („У СР Југославији у службеној употреби је српски језик екавског и ијекавског изговора и ћирилично писмо, а латиничко писмо је у службеној употреби, у складу са уставом и законом“). Овде, у Уставу СРЈ, два изговора, на неки начин, улазе у назив језика, као да се у српском језику не изговара ништа друго до екавица и ијекавица (боља би била апозитивна синтаagma, с екавским и ијекавским изговором, између две запете).

Закон о службеној употреби језика и писама у Србији из 1991 (Службени гласник РС, бр. 45/91) није могао оповргнути уставну одредбу о српскохрватском језику у службеној употреби, али ју је, на непротивуречан начин, ревидирао (чл. 1, став 1: „У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком [у даљем тексту: српски језик]“). У свим наредним члановима тог закона наш језик је назван српским, што не значи да се тај назив намеће онима који нису Срби. Ко не верује — нека погледа: у важећем Закону о службеној употреби језика и писама у Србији стоје оба изговора српскога (стандардног) језика!

Устав Републике Црне Горе (Службени лист РЦГ, бр. 48/1992), донесен после савезнога, непоколељив је у погледу назива *српски језик*, али му, као део назива, придружује (само) *ијекавски изговор* (чл. 9, став 1: „У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора“), с тим што од савезног устава суштински одудара засебан став посвећен писму (став 2. истог члана): „Равноправно је ћирилично и латиничко писмо.“ Тај став не одређује обавезност ниједног писма у службеној употреби, мада ћирилицу наводи испред ла-

тинице. (Црна Гора и Савезна Република Југославија, у међувремену, због неких, објашњивих али не и разумљивих, правно-политичких недоумица, нису донеле законе о службеној употреби језика и писама, мада би га морале донети.)

Устав Републике Српске задржава оба изговора, али закон из њега изведен, *Закон о службеној употреби језика и писма* (Службени гласник Републике Српске, бр. 15/96), даје најширу и најопсежнију одредбу о садржају *службене употребе језика и писма* (чл. 1), налазећи је у свим сегментима јавног живота (целокупно школство, уџбеничка литература, јавна гласила, државни органи, установе и предузећа, службена евиденција, исписивање службених назива). Међутим, не ограничава се језички израз научно-публицистичког, књижевног и (другог) уметничког стваралаштва (чл. 9: „Српски језик ијекавског изговора“, што имплицитно вреди и за латиницу, „изван употребе утврђене овим законом може се користити без ограничења“). Што се пак тиче ограничења, ијекавица није избачена из јавне употребе, али је и у њој недвосмислена предност дата — екавици.

Мањински језици у уставима и законима свих четирију република (СРЈ, РСБ, РЦГ и РСп) уживају у свему гаранције које надилазе уобичајене европске стандарде.

У време утврђивања уставних и законских одредаба о језику и писму нису постојали ни Одбор ни његове комисије. Остаје да се види да ли ће, пошто сада постоје, бити консултовани када те одредбе буду ревидиране, мада савети у смислу *сусцендовати закон* или *укинути закон*, као и ревизија праксе и пре доношења новог закона (какав је случај с бањалучким *Гласом српским*, службеним дневним листом, који је 29. маја 1998. потпуно напустио екавицу у корист ијекавице), — не наговештавају таква очекивања. Они који су о томе одлучивали очигледно су послушали гг. Васића и Рисојевића, а не нпр. г. Милорада Телебака, изванредног стручњака за језик, који је, као избеглица из Зенице и добеглица у Бању Луку, објавио [у два издања] ретко поучну књигу *Говоримо српски, С лакоћом до језичке културе* [друго, измијешано и допуњено издање], Бања Лука, Нови глас, Приштина, Народна и универзитетска библиотека, 1998.

Проф. Телебак, у трећем поглављу другог издања своје књиге (с насловом *Двојство није јединство*), што је реткост у нашим крајевима, сведочи о својој способности да призна како је променио мишљење [„А не припадам“, каже, „онима који лако и често мијењају мишљење. Напротив.“]:

Да је вријеме најбољи судија, потврђује и то што сада, три-четири године касније, о употреби скавице мислимо сасвим друкчије. [...]

Наиме, показало се да су прве реакције на екавицу, ма колико да неке од њих звуче увјерљиво, биле више емотивне, због традиционалне везаности за, рођену, ијекавицу, производ размишљања у старим категоријама — у контексту српскохрватске језичке политике, последица несхватања суштине проблема и значаја циља који се жели постићи. [...]

Обесмишљена је и помисао да се ради о екавизацији народа у Српској, о захтјеву да њени писци пишу екавски, о потреби „превођења“ народних пјесама, Кочића, Штангића или Његоша на — екавски!

Ријеч је о уједначавању несрећно „располућеног“ српског стандардног језика, и то само у његовој службеној употреби, док на другим језичким нивоима и у другим сферама употребе језика трајно, или до природног нивелисања, остаје ијекавица! Циљ је, дакле, **јединствен српски стандардни језик у јавној употреби**, јер су Срби — стицајем несрећних историјских околности, а можда и своје кратковидости — данас једини европски народ с подијеленим стандардним језиком. [...]

Неутемељен је и онај „најјачи“ аргуменат против прихватања екавице — да тиме своје српско нарјечје дајемо другима. Не дајемо га — ми смо им га дали прије више од једног вијека. Или тачније: они су га узели, и из прихватања туђег језика извукли велики „политички капитал“. Проблем има другу страну. Природније је, ваљда, да се Срби и језички разликују од других него да се у томе разликују међу собом, сами од себе! Није чак искључена ни могућност да на основу српске ијекавице ијекавске Србе почну својатати они којима не припадају, а одбацити они чији су дио. Била би то њихова двострука, потпуна негација! [...]

Измијењене социolingвистичке околности омогућавају и захтијевају нову језичку политику, ослобођену обзира „шта ће рећи други“, српску језичку политику. [...]

Наравно, ревизије закона, па и устава, нормална су ствар, јер посреди нису света писма, али су оне увек могуће без „суспендовања“ и „укидања“, чак и онда када се покаже да стари закони нису били ваљано срочени или нису издржали проверу у пракси.

Све врхунске институције српске језичке науке и културе, па и Одбор за стандардизацију, који их окупља, морају се у свим тим разноликостима и противречностима сналазити како знају и умеју, али не могу бити склони никоме препоручивати кршење уставних и законских норми пре њихове измене. Наравно, језичка и друштвена стварност имају своје токове који се не могу у свему осмислити нити зауставити у развоју — ни уставима ни законима, мада је њихова важност непорецива.

Одбор за стандардизацију српског језика, претпостављам, могао би, ако би постојао усаглашен захтев свих надлежних државних органа (СРЈ, РСБ, РЦГ и РСп), понудити одговарајући елаборат и о лингвистичким и о социolingвистичким питањима, у које спадају и неминовни правно-политички оквири. Ти оквири могли би, уз задржавање двоизговорности и двоазбучности стандардног језика и говора, бити барем без противуречних исказа.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Покушао сам у овом коментару да укажем на основне (социо)лингвистичке оквири, разуме се — без шире и помније аргументације, осим оне што сведочи о томе да постоји обесхрабрујућа склоност истакнутих појединаца к несмотреном и „преднапрегнутом“ ту-

мачењу значајних језичких и говорних феномена, које не уважава ни општа места савремене научне мисли у земљи и свету. У друге несмотрености и незграпности текстова који су предмет овог коментара, оне што излазе изван језичких, (из)говорних и азбучних оквира, нисам се ни могао ни хтео упуштати.

Нити сам се могао саобразити с логиком садржаном у последњој реченици позива на дебату: „Вријеме је за дебату, јер је дошло вријеме да је питање *како осјатаи луд*.“ Додуше, реч је, вероватно, о горкој пошалици, али, пошто је следио „смртно озбиљан“ текст о „екавском изговору“, односно о „екавском језику“, који „искорјењује“, „уништава“, „одузима“ и „одсијеца“ (матерњи језик), јер „неко ко је рођен у ијекавштини никада не може научити и у своје гене примити мелодику, ритмику, акценат и осјећај за екавски изговор“, — морао сам бити *йрисебан*, а могао сам побеснети: „рођени сам ијекавац“, а у „генима“ сам затекао цео српски језик. Помало сам се ожалостио, мада нисам, не барем на дуже стазе, склон „генетски“ програмираној тузи. (Андрић би, иначе, рекао да је *йуга на ијекавском увек мало дужа!*) У сваком случају, морао сам бити усредсређен на то да саопштим и образложим барем понешто од оног што би, чини ми се, имало бити опште место нашега језичког само(с)познавања и само(спо)разумевања.

ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НОВЕ И НЕЗАБЕЛЕЖЕНЕ РЕЧИ (I)

Нове речи стварају се непрекидно, последњих неколико деценија знатно више него пре. Мада се обично сматра да су међу новим речима далеко најбројније позајмљенице, преовлађују творбена средства и механизми стандардног српског језика.

Овде наведене речи нису забележене у Речнику САНУ, Речнику МС, *Лексикону сџраних речи и израза* М. Вујаклије (Просвета, Београд 1980), *Новом речнику нових речи* Ј. Тирилова (Бага, Београд 1991) и *Речнику нових речи* И. Клајна (Матица српска, Нови Сад 1992).

абажурски, -а, -о — Абажурско светло се љуља (Гојко, 13).

авио-превозник м — Да ли заиста постоји нелојална конкуренција међу нашим авио-превозницима? (Н 2442, 32).

алкапонеовски, -а, -о — „Италијанско ссло“ је постало уважено место (...). Па ипак, место је задржало алкапонеовску атмосферу (Белоу, 150).

алузивност ж — Врлине по којима је Стеван Сремац светски писац: иронија, бурлескност, меланхолија, суптилност, алузивност (Н 2429, 44).

американољубац ж — Онда [смо] то подметали свету и американољупцима (Н 2427, 44).

анархо-еколошки, -а, -о — У Асизи сам дошао са својим немачким „камаратима“ из анархоеколошке комуне Утопјаја (Н 2442, 63).

анти-преф. — Утврђивање алергије посредством крвних тестова ради се деци и особама под сталном антиалергијском терапијом (Н 2428, 31). Антиамериканизам [је] индуковао радикални национализам (Н 2442, 50). Мелатонин [је] стимулисао Т-лимфоците да произведу или ослободе више антивирусних супстанци као што су интерферон и интерлеукин-2 (Н 2393, 63). Можемо ли очекивати да Мирко Марјановић говори стихове Јакова Гробарова на панчевачком антиеколошком хепенингу? (Н 2470, 63). Овај експерт за питања савремене ликовне уметности у свом раду [је] избегао замку помодног „критичког“ антиестетизирања и одолео пасији минималистичке есхатологије (Н 2420, 41). Сатанизацију Запада и антизападни фанатизам електронски медији ометају (Н 2432, 52). Доста новца је потрошено и на антикампању, на бојкот (Н 2442, 19). И друге супстанце које лучи пинеална жлезда имају антиканцерогена својства (Н 2393, 53). Мелатонин побољшава функционисање имуносистема (...) појачавајући антиканцерозне факторе (Н 2393, 52). Своје опоненте (...) оптужује за антикинеску кампању (Н 2418, 41). Демонстрације нису биле националистичке, али ни антинационалистичке (Н 2419, 25). Српски покрет обнове је антипарламентарна организација (Н 2433, 17). Губитак куће је антипородичан чин (Н 2427, 37). Неутралисање евентуалних експлози-

ја незадовољства маса и антипредседничких испада опозиције (Н 2393, 48). По веома антисељачкој рачуници, на трошкове производње пшенице одлазе две трећине дохотка (Н 2419, 64). Добар Србин мора бити ангисрбин, само се то плаћа (Н 2419, 25). Интернационална клиника за срце (...) нуди анти-стрес програм (Н 2471, 34). Он је антихетеросексуалан тиме што не оставља никакав женски централни фетиш (Н 2418, 38).

аутомаркетинг м — Чак су патолошки лажови (...) били аутентичнији од мноштва медиокритета окупљених на ин местима, нафраканих, насмејаних, распричаних, опседнутих аутомаркетингом (мада та реч још није била ушла у моду) (Басара, 114).

бездимензионалан, -лна, -лно — У бездимензионалном простору свети-подсвести-сећања-успомена (Опис, 112).

бездомовност, ж — Откако постоји, телевизија је, као оруђе, порадила на својој „бездомовности“, тако да је својом планетарном хомогенизацијом поништила било чије својатање на власништво (Н 2393, 42).

белопољац м — Померања е-пешака до е4 или фијанкетирање белопољаца (Н 2402, 65).

беспилотан, -тна, -тно — Развој беспилотних извиђачких летелица које треба у будућности да замене класичне авионе (Н 2429, 15).

био- преф. — Научници, специјалисти за неуронауке, микробиологију, биоакустику, електрицитет и магнетизам, показали су да су чула неких животиња (...) изванредно осетљива и оштра (Н 2417, 60). У савременој медицини напуштен је концепт биомедицине, која је водила рачуна само о преживљавању пацијента, и све чешће се говори о квалитету живота (Н 2424, 30). Међу стотинак учесника међународне Биоолимпијаде посвећене еколошким проблемима планете (БН 60, 28). У Америци се феноменом старења бави биотехнолошка фирма „Герон“ (Н 2442, 49).

благоирионичан, -чна, -чно — Могла [се] повући у страну и заузети благоирионичан став (Клоака, 46).

брозист(а) м — Дошло је време под брозистима па је село било руже-но на часовима устава, историје и предвојничке обуке (Н 2428, 31).

брозоидан, -дна, -дно — Можда и преко тог, помало брозоидног, црвеног тешиха, треба прећи без превише гунђања (Н 2417, 37).

брозонсталгичар м — То је проблем на који заборављају и брозоносталгичари. Ни сам генијални Јосип Броз звани Тито није успевао да (...) произведе довољно новца (Н 2393, 11).

брутализација ж — Слика његове смрти, међутим, савршено одсликава брутализацију нашег свакодневног живота (Н 468, 22).

булдожерче с — Зона Марса, у које је спуштено америчко булдожерче, наводно је била захваћена препотопским поплавама (Н 2429, 63).

бунгаловчић м — Шине су се издизале изнад циглених кућица. (...) У тим бунгаловчићима Пољаци, Швешјани, Ирци, Италијани, Грци и црнци су преживљавали своје глупе драме пијанства (Белоу, 80).

бурлескност ж — Врлине по којима је Стеван Сремац светски писац: иронија, бурлескност, меланхолија, суптилност, алузивност (Н 2429, 44).

вајлдовски, -а, -о — Мали су изгледи да ће туђини успети да баце поглед на све ругобе вајлдовског портрета који скривамо у тајној просторији (Н 2417, 42).

ванболнички, -чка, -чко — Породе се у ванболничким условима (Н 2429, 22).

ванустанво прил. — На било ком месту да се нађе, Милошевић ће владати као и до сада — ванустанво (Н 2393, 10).

видео- преф. — Реч је о (...) двоканалским системима затворених кола — за прегледу и контролу, кућним видео-телефонима, видео-детекторима покрета, видео-бежичним преносницима (Н 2424, 28). За разлику од видео-арта и експеримената са видео-електроником којима се ова тројка одраније бавила (Н 2393, 43). Систем омогућава увид у „стање“ у кући, хотелу или кан-

целарији, пре уласка у простор. Видео-идентификација терориста, крадљиваца или других непозваних лица која вршљају „по задатку“, осигурана је пре уласка (...) захваљујући пре свега малом видео-преноснику и минијатурној ТВ камери (Н 2424, 28). Видео-картица Пи-Сија је, нажалост, снимала ове видео „ин флагранти“ записе (Н 2424, 28). Супруга је, наиме, по цео дан проводила на видео-телеконференцији — пријатељском интерактивном видео-контакту са колегом, што јој је омогућавала мала дигитална видео-камера спојена за монитор Пи-Сија (Н 2424, 27). Сателити ниских орбита преносили би информације, почев од обичних телефонских разговора (...) до видео-конференција (Н 2424, 27). Аудио и видео-помагала. Помагала за контролу, праћење, осматрање и прислушкивање (Н 2424, 26). Успешно се приказује по Србији као биоскопски филм, иако је, заправо, то ваш видео-рад који траје 45 минута (Н 2442, 26). Видео-слика се преноси у видео-рисивер (Н 2424, 28). Видео-снимање је у већини случајева, одобрено на јавним местима (Н 2424, 27). За безбедно осматрање и праћење, нова технологија нуди безброј помагала. (...) Реч је о (...) двоканалским системима затворених кола — за присмотру и контролу, кућним видео-телефонима, видео-детекторима покрета (Н 2424, 28). Видео-траке могу бити коришћене као доказни материјал у судским процесима (Н 2424, 27).

високорангиран, -а, -о — Некад високорангираном полицајцу (Н 2433, 26).

високосензитиван, -вна, -вно — Откривања претњи преко софистицираног високосензитивног дигиталног синтетизованог рисивера (Н 2424, 27).

високосимболички, -а, -о — Европско позориште произилази из мозга, док азијско, неилузионистичко, високо-симболичко, „куца“ у ритму срца (Н 2393, 37).

високоспецијализован, -а, -о — Лечење [је] успешно (...) уколико се спроведе на време и у високоспецијализованој установи (Н 2432, 4).

високостепен, -а, -о — Више нисмо разликовали праву жељу од високостепене прилагодљивости (Клоака, 33).

водоинсталатерство с — Цеви које су штрчале (...) представљале [су] подвиг водоинсталатерства (Фуга, 27).

водоснабдевач м — На реци Волги, главном водоснабдевачу Каспијског мора, подизане су бране (Н 2420, 61).

генсековка ж — Како нас је обрадовала генсековка СПС-а Горица Гајевић (Н 2442, 22).

гибоновски, -а, -о — У америчком друштву нема места за стил (у смислу волтеровског или гибоновског стила, стила у маниру Сен-Симона или Хајнеа) (Белоу, 39).

голооточки, -а, -о — Бави се (...) голооточком четрдесет осмом годином (Н 2393, 33).

гувернеровање с — Учинке „гувернеровања“ Душанка Влатковића (Н 2428, 24).

дебејац м — Није лоше ни када класном непријатељу дебејци у фиоци пронађу „контрареволуционарни и антидржавни материјал“ (Н 2429, 19).

депримирајући, -а, -е — Показујемо само делић те депримирајуће орвеловске тоталне контроле (Н 2424, 26).

дикенсовски, -а, -о — Имао је умногome дикенсовско срце (Белоу, 86).

доминирајући, -а, -е — Упркос доминирајућем мишљењу да раднички синдикати представљају заштиту радника (Н 2393, 32).

екоцид м — Опустошена поља и градови. И Голан. Оголео од екоцида (Н 2432, 63).

екоцидни, -а, -о — Екоцид над босанским шумама је очигледан. Ту се екоцидни Караџићев рукопис не може сакрити (Н 2432, 63).

еко- преф. — Доле еко-империјалисти (Н 2469, 26). Божидар Мандић, оснивач екокомуне која траје 20 година на Брезовици на Руднику (Н 2422, 30). Крајње је време да се све здраве снаге у овом граду удруже и супротста-

ве деловању унутрашњег непријатеља у лику еко-манијака (Н 2469, 26). И Жак Кусто, попут других радикалних екофилозофа, упозорава да нам је (...) потребна једна нова, еколошка револуција (Н 2428, 63).

електро-графити, -а, -о — Фирма „Електроник“ је фактурисала електрографитне четкице по цени од 6 400 динара (Н 2419, 29).

електро-дистрибутивни, -а, -о — Руководилац електродистрибутивних услуга у ЕДБ-у (Н 2393, 26). Проблем постоји код капацитета електродистрибутивне мреже (Н 2399, 29).

електро-инжињерство с — Послали су ме да студирам електроинжињерство (Белоу, 65).

еротоманијак м — Сексуалне бруталности током седмице, са спуштеним сидром, недељом, исти суманути еротоманијаци мирољубиво једре са женом и децом (Белоу, 175).

еспеовац м — Еспеовац који не воли Ђинђића (Н 2393, 12). Рекли су ми еспеовци: ни ми нећемо на изборе (Н 2433, 16).

евро- преф. — Тиме смањује изгледе земље за укључење у евроатлантски војни блок (Н 2427, 48). Британци су пре конструктивни еврореалисти (Н 2442, 57). У Енглеској преовлађује деструктивни евоскептицизам (Н 2442, 57). Један од познатих и типичних британских — евоскептика (Н 2419, 46).

жичетина ж — Герасим је лежао у старом каучу пуном разлабављених опруга (...). Кад би мрднуо чула би се писка и цвилеж зарђалих жичетина (Срам, 109).

зглобасто прил. — Шака (...) као да је поцинкована и зглобасто упећена (Гојко, 103).

зјапећи, -а, -е — Може нам се десити да се угушимо у сопственом менталном загађењу пре него нас Сунце спржи кроз зјапеће озонске рупе (Н 2428, 63).

зјугановац м — Ни зјугановци, ни много радикалнији анпиловци раније нису имали успеха (Н 2417, 48).

зредлодобни, -а, -о — Мој се премијерни зредлодобни ритуал састоји из следећег (Клоака, 11).

идеологизираност ж — Идеологизираност и револуционарност [су] две ствари које Американци у политици апсолутно не подносе (Н 2393, 45).

излобирати св. — Да би излобировали и одобривољили остале у Америчком конгресу, ваздухопловци и илуминати тврде да ово није — смртоносно (Н 2471, 61).

иконолик, -а, -о — Златни иконолики зраци јављали су се на замрзнутим прозорима (Белоу, 97).

инхибирајући, -а, -е — Мелатонин има снажно инхибирајуће дејство на неке ћелије карцинома (Н 2393, 52).

исхалуцинирати св. — Ту необичну тикву (...) Вања би тек повремено одвајао од кесе, да се зацрека нечему што је, ваљда, исхалуцинирао у даљини (Клоака, 91).

јајетни, -а, -о — Кроз изанђали кров од салонита боца пролете као кроз јајетну љуску (Срам, 114).

јерменизација ж — Може се очекивати и процес јерменизације, што значи губљење фактичког остатка државности (Н 2417, 41).

јосићевски, -а, -о — Праћена је, додуше, препознатљивом јосићевском лирском стилизацијом (Н 2393, 33).

југословенистички, -а, -о — Све то долази (...) од наопаког устројства ТРЕЋЕ Југославије. Од југословенистичког концепта ЗАЈЕДНИЧКЕ државе (Н 2427, 64).

југо- преф. — Помном анализом читавог југо-војишта 1995. долази се до закључка да Сребреница никако не може да се одвоји од неколико претходних (...) војних догађаја (Н 2427, 17). Аргументи науке устукнули су, дакле, пред логиком силе (...) бивших југорепублика (Н 2419, 43).

каравађовски, -а, -о — Светлост која обасјава портрет је каравађовска (Н 2442, 41).

караџићевски, -а, -о — Није спорно историјско, етничко, културно, његошевско и караџићевско јединство Србије и Црне Горе (Н 2427, 64).

кичерица ж — „Евровизија“ није вредна тих пара. На крају, реч је о једној кичерици која се никако не може сматрати културолошким феноменом старе Европе (Н 2419, 41).

кичерозан, -зна, -зно — Раскошна и кичерозна парада (Н 2417, 37).

књигољубље с — Књигољубље је грех почињен против живота (БН 58, 38).

књигомафија ж — Улична продаја уџбеника Књиго-мафија у Косовској (Глас, 1. 9. 1998, 1).

колор-камера ж — Реч је о мини-чип камерама, видео-камерама величине врха чиоде, (...) камакорд звучним колор-камерама (Н 2424, 28).

комуно-пропаганда ж — Преда мном сте нашли да трућате те глупости из комуно-пропаганде (Вида, 93).

контраалтан, -тна, -тно — Испуштала је контраалтне звукове из грла (Белоу, 95).

контра-дочек м — Њихов задатак био је дефанзиван: (...) да спрече контрадочек (или контрамитинг) опозиционих навијача испред Скупштине града (Н 2428, 22).

контра-уступак м — Спреман [је] да за уступке одговара контрауступцима (Н 2402, 48).

кореографисање с — За мене је кореографисање балета као писање поезије (Н 2430, 53).

кречење* с — Смештене, тако, једна другој, у седишта раскречених ногу. (...) Без тог безумног кречења, нису умеле да седе како ваља (Клоака, 86).

кундеровски, -а, -о — За свој политички стубац нисам поново подсвесно изабрао кундеровски наслов *Нејодношљива лакоћа јојулизма* (Н 2442, 57).

купонски, -а, -о — Има аверзију посебно према моделу купонске (ваучерске) приватизације (Н 2424, 49).

курдизација ж — Курдизација се наставља. Када се после Српске Крајине преда Косово, Метохија и Рашка на реду је Војводина (Н 2417, 41).

лагер-листа ж — Стварали [су] густу мрежу продавница својих и туђих издања (до којих су лако долазили простом разменом наслова уписаних у лагер-листе) (Н 2421, 42).

ледензуб, -а, -о — Ближи се ледензуба, промукла зима (Вида, 22).

летукање с — Летукање с цвета на цвет (Вида, 41).

лидерка ж — Лакше се обрачунати са њима него се јуначити према, рецимо, лидерки ЈУЛ-а (Н 2393, 21).

линдберговски, -а, -о — Обојица у кожним линдберговским капама (Белоу, 118).

лировски, -а, -о — Има нечег лировског у његовој појави и побуни (Вида, 142).

лутајући, -а, -е — У сусрету са лутајућим космичким телом огромне масе (кометом) (Н 2427, 63).

луткарка ж — Марија Велагић, луткарка из Београда (Н 2430, 31).

мађионичарка ж — Све што је чаробњака, магова, харемских лепотица, подводица и мађионичарки уложило је сва своја знања да заголица и оживи Додове утрнуле мошње (Срам, 107).

манекенисати се нсв. — Били само парадира, манекенише се и потписује све што му понуде (Н 2433, 63).

манипулабилан, -лна, -лно — Сложене политичке феномене хипостазира и узастопним апстракцијама их брзо своди на неку манипулабилну категорију (Н 2418, 64).

манипулаторка ж — Историја није учитељица живота већ (...) је велика манипулаторка (Н 2424, 29).

мартинка ж — Носе мартинке (тешке радничке чизме) (Н 2393, 28).

мафиократија ж — У једном тренутку [је] изгледало да ћемо бити балканска Куба, расадник националкомунизма и мафиократије (Н 2402, 44).

међусрпски, -а, -о — Јединица САС (...) стигла је у Републику српску (...) у тренутку када је председница Биљана Плавшић ушла у сукоб са остатком руководства, као резервна снага у случају да се међусрпске размирице претворе у оружани сукоб (Н 2429, 15).

мега-преф. — Повратак у Барселону остао је, ипак, у сенци Бразилца Роналда. Он је већ сада мегазвезда (Н 2393, 30). Има смисла говорити о неинаугурисаној Светској влади (СВ) која усмерава кретање објективног духа светског мегакапитала (Н 2418, 64). Декан Маројевић сада [је] у прилици да (...) направи мега-катедру за славистику (Глас јавности 13. 8. 98, 4). Градња мегаобјеката попут Асуанске бране (Н 2428, 63).

методичарка ж — Врати га опет код строге методичарке, па је наставио да чита са слика и да говори са кестеном у устима (Вида, 38).

мини-чип м (у атрибутској функцији) — Реч је о мини-чип камерама, видео-камерама величине врха чиоде, ултраминијатурним звучним телевизијским камерама (Н 2424, 28).

мини-камера ж — Мини-камеру треба усмерити ка сцени која се посматра (Н 2424, 28).

моделски, -а, -о — Интелектуалац (...) се не измиче из друштва да би на њега као објект применно неке готове моделске поступке (Н 2418, 64).

монденост ж — Атмосфери мондености доприносила су редовна појављивања познатих личности (Басара, 211).

монолитизација ж — Монолитизација светске буржоазије постепено развија унутрашњу силу административне кохезије (Н 2418, 64).

морализаторка ж — Јавила се извесна морализаторка у једном дневном листу оптужујући ме (...) да мој дневник није „поучан“, будући да је у њему, између осталог, реч о крађама дванаестогодишњег дечака (Н 2418, 41).

мравињасто прил. — Како пренебрегнути нимало занемарљиву улогу његова тела задоспелог на некакав мравињасто досадан начин (Гојко, 8).

мрмљајући, -а, -е — Зурио је преко мрмљајућег, уздишућег, згрченог клупка ознојених затвореника (Фуга, 188).

мутносмеј, -а, -е — Излагање сунчевој светлости је изазивало мутносмеје поткожне флеке (Белоу, 77).

набоковљевски, -а, -о — То је чисто набоковљевска фасцинација. Не уме свако да воли лептире на тај начин (Вида, 44).

набрајачки прил. — „Књиге и душе“. (...) Некако ми [наслов] звучи набрајачки (Вида, 20).

надилазећи, -а, -е — Да уз само њему својствен, широк, добродушан, надилазећи осмех, загрми (Бах, 152).

нарастајући, -а, -е — Опасност од нарастајућег експорта културног шљама из Америке (Н 2427, 44).

нарко-дилер м — Милановић шурује са наркодилерима (Н 2433, 27).

нарко-мафијаш м — Мора да се моја појава поклапала с његовом представом и наркомафијашима (Басара, 218).

нарко-трговац м — Наркотрговци ондашњег Београда, морам то рећи, нису били еснафски коректни (Басара, 206). После вишегодишње јурњаве за наркотрговцима (Н 2433, 26).

националкомунизам м — У једном тренутку [је] изгледало да ћемо бити балканска Куба, расадник националкомунизма и мафиократије (Н 2402, 44).

нееквивалентан, -тна, -тно — То је нееквивалентна размсна (Н 2393, 11).

нежнорумен, -а, -о — Гладиоле (њих бејаше понајвише), нежнобеле и нежнорумене (Јаков, 11).

неилузионистички, -а, -о — Европско позориште произилази из мозга, док азијско, неилузионистичко, високо-симболичко, „куца“ у ритму срца (Н 2393, 37).

неинтегрисаност ж — Неинтегрисаност у европску и светску науку и културу (Н 2427, 37).

неиспуњено прил. — Нека мржња остаје у теби, неки бес, осећаш се неиспуњено, некако лоше (Н 2393, 29).

нејеврејин м — Осуђивао је с бесним јеврејским снобовлуком распуштеност и безумност нејеврејина (Белоу, 81).

нејеврејски, -а, -о — У ваздуху се осећала нејеврејска затвореност (Белоу, 123).

нематеријалист(а) м — Себе дефинишу као нематеријалисте (Н 2393, 28).

ненастао, -ала, -ало — Када је прича започета, више нема повратка. Заједно ћемо кренути кроз њене (још неиспитане, још ненастале) просторе (Опис, 132).

неинквизиторски, -а, -о — Причврстили су је уз хромирани неинквизиторски апарат за мучење (Клоака, 76).

непопулистички, -а, -о — Непопулистички политичари пре свега не би смели да допусте да неко у друштву има осећај да је занемарен (Н 2442, 58).

нетехнолошки, -а, -о — Ова идеја је, мање-више, заједничка свим нетехнолошким друштвима света (Н 2468, 63).

неуро-наука ж — Научници, специјалисти за неуронауке, микробиологију, биоакустику (Н 2417, 60).

нецеремонијално прил. — Чаша [ми] би нецеремонијално зграбљена са усана (Фуга, 49).

нисколетећи, -а, -е — До Пи-сија повезаних бежичним путем преко нисколетећих сателита (Н 2424, 27).

ново- преф. — Реч је о класичном економском утилитаризму који је изродио слој новобизнисмена (Н 2430, 40). Лепршамо као новоизлегли пилићи (Белоу, 39). Новонаступајући режим Јосипа Броза на територији ондашње Југославије стрљао [је] (...) 150 хиљада људи (Н 2426, 17). Издавачи касно достављају новообјављене романе (Н 2399, 43). Број новооболелих од рака повећао се са 8 на 15 (Н 2468, 22).

обалежен, -а, -о — Из гроца некада беле манжетне вири шака обалежена (а не обележена) голубијесивим изметом (Гојко, 103).

онеспокојавајући, -а, -о — Сличност је фрапантна, онеспокојавајућа (Н 2424, 44).

општедемократски, -а, -о — Патриотски и општедемократски интерес [је] борити се не за позиције чланства него за реформе (Н 2433, 16).

опуштајући, -а, -е — Тонуу [сам] у опуштајући сан (Клоака, 60).

орангутанка ж — Орангутанка из хобија слика (...) Једна женак орангутана из зоолошког врта у Санкт Петербургу има хоби да слика (Глас, 29-30. 8. 1998, 7).

охлађујући, -а, -е — Охлађујући фактор било је сазнање да је отац, од првог дана, очито био ту ради Анђеле (Клоака, 69).

педагогиња ж — Ето зашто, каже бесно доследна педагогиња, то ми је хвала што сам га и оволико научила (Вида, 37).

перонистички прил. — Једног дана ми је речено да сам претерано перонистички настројена (Н 2402, 51).

печењара* ж — Преклопута приватне печењаре (са излога се цере насликане прасеће и јагњеге главе) приметна је неугледна табла (Н 2417, 30).

пипкаст, -а, -о — Време [је] постало пипкастије (Гојко, 63).

пирамидаст, -а, -о — Тако је настало то здање пирамидастог крова од крепа (Клоака, 65).

повредивост ж — Устав СР Југославије и Србије гарантује грађанима неповредивост писма и других средстава општења. Изузетно, уколико је у питању одбрана земље или вођење кривичног поступка, допуштена је повредивост општења (Н 2423, 28).

подразумевајући, -а, -е — Ваши ангажмани нису тако интензивни и подразумевајући (Н 2393, 40). Пребројавање мртвих који то још нису морали бити, постао је подразумевајући ритуал (Н 2468, 22).

подрхтавајући, -а, -е — Говорећи влажним подрхтавајућим усницама (Фуга, 115).

позоришно прил. — Не може се десити да представа која је позоришно тачна, провокативна и која је дотакла уметност, не буде и комерцијално исплатива (Н 2393, 41).

полу- преф. — Издркао сам, полуизваљен на софи (Клоака, 95). Његово срце [је] полуразорено, а кардиоваскуларни систем толико оштећен да је „пумпа“ радила са једва трећином снаге (Н 2393, 47). Прилазио је полуарених руку (Срам, 159). Духовна ситост мора да допуњава физичку полу-ситост (Опис, 81). Нису знали да не спавам, да сам будан и да, полусклопљених капака, ослушкујем њихов разговор (Јаков, 17). У полусушном пределу, са понеком палмом (Н 2427, 54). Полууплашено [је] рекла (Лажи, 117). То сада чини полудинично (Фуга, 76). Онда се нагло сниже надоле, у неки получућањ (Вида, 31).

пост- преф. — Јовановић пише модерну, постбекетовску симболистичку прозу (Н 2402, 34). Концентришимо се, за трен, само на постбиблијско време (Н 2430, 63). Изетбеговић (...) [је] постао председник постдејтонске Босне (Н 2393, 13). Спремност за живот у једном потпуно измењеном свету: у постхладноратовском, постиндустријском, постидеолошком... свету (Н 2419, 46). Стварање нових партнерских односа са новом постимперијалном Русијом (Н 2429, 50). Сто постпротестних дана (Н 2422, 12). Супротно логици здравог разума или болном колективном искуству из успешне зимске револуције са неуспешном постреалношћу (Н 2427, 38). Постреферендумско стање (Н 2470, 14). Спремност за живот у једном потпуно измењеном свету: у постхладноратовском, постиндустријском, постидеолошком... свету (Н 2419, 46). Како бисмо редифинисали основне задатке светске организације у измењеном, постхладноратовском свету (Н 2399, 47).

прагенерацијски, -а, -о — Ако се вернику сруши богомоља, тиме се руши темељ његове духовности, основа његове прагенерацијске и трансгенерацијске егзистенције (Н 2427, 27).

пратећи, -а, -е — Заборављање [је] понекад пратећи процес старења (Н 2424, 26).

преаранжирати св. — Указујем само на праксу музичара „јужне пруге“ да, када нешто преаранжирају, истичу себе као ауторе (Н 2432, 33).

првојануарски, -а, -о — Стекли су се сви услови да раскрстимо са првојануарском Новом годином (Н 2402, 57).

предделиричан, -чна, -чно — То није историјска чињеница. То је предделирична делузија (Басара, 80).

прејадаи, -дна, -дно — У неку бих руку ласкао себи кад бих се издвојио из те прејадне гомиле (Клоака, 83).

преклапајући, -а, -е — Преклапајући кишобрани (Фуга, 28).

пресијавајући, -а, -е — Неколико лепљивих капљица се откотрљало преко пресијавајућег крзна (Фуга, 82). Сањала сам да стојим над младим обученим у пресијавајуће боје (Фуга, 98).

прес-материјал м — Окружени брдом каталога и уопште прес-материјала (Н 2473, 38).

преструктурисање с — Друштва у транзицији (...) су се нашала пред озбиљним препрекама у реализацији тржишног преструктурисања (Н 2428, 21).

приговарајући, -а, -е — Зашто нико не примећује непогрешиви приговарајући поглед на мом лицу (Фуга, 99).

прочитавање с — Он је књигу учинио и изузетно занимљивом за читање али и за прочитавање, откривање и утврђивање психоаналитичких знања (Н 2427, 41). Прича коју ћете прочитати: само је ваша. Између вашег читавања и моје намере леже бескрајни понори нераздевања (Опис, 131).

психо-траума ж — Психотрауме жртава рата у миру доказују да су они двоструко погођени (Н 2427, 26).

пушећи, -а, -е — Тај призор, тишина, пушећа врелина (Фуга, 28).

рашљарство с — Постојао је један огранак паранормалног који је привлачио његову пажњу: рашљарство (Н 2430, 59).

радио-преф. — Обележено је 20 година постојања радио-секције „Козара“, која делује у оквиру радио-клуба „Нови Београд“ (БН 62, 7). Седам различитих типова авиона намењених за електронско извиђање непрекидно надзире радио-комуникације и релејне телефонске везе (Н 2429, 15). Обележено је 20 година постојања радио-секције „Козара“, која делује у оквиру радио-клуба „Нови Београд“ (БН 62, 7). Чему, уосталом, и служе велики радари него за хватање радио-сигнала (Н 2423, 26).

редитељка ж — Три споредне улоге редитељка (дебитанткиња) доделила је својој кћери (Н 2424, 34).

режећи, -а, -е — То лице (...) исказивало је неко дивље, режеће весеље (Клоака, 57).

резидентствовање с — Најзначајнији тренутак у мом резидентствовању је био такозвани In Service Exam који полажу сви специјализанти интерне медицине у Америци (Н 2429, 25).

ректорка ж — Ректор или ректорка, питање је сада (Н 2475, 23).

рестаурирајући, -а, -е — Са каквом лудачком надом он корача путем слободе и демократије. А врло брзо се нашао усред рестаурирајућих тенденција (Лажи, 113).

рецептовање с — „Од данас тај лек не можете добити јер њега не смем да издам на рецепт.“ „Зашто?“ питао сам. „Зато што је Влада Србије забранила рецептовање лекова Милана Панића“ (Глас 13. 8. 1998, 4).

саксофонисткиња ж — Наступила је и 28-годишња саксофонисткиња Кенди Далфер (Н 2427, 6).

само-преф. — Намерно сам послушао самоиндикацију писца Синистере да ове улоге могу одиграти само глумци који су проживели много и позоришта и живота (Н 2393, 40). Није био генијално усамљени самомрзитељ (Бах, 187). Или је др Гирдхем самообмањивач највећег стила, или је идеја о „групној реинкарнацији“ у суштини исправна (Н 2429, 61). Биосферу посматрамо као самоподшавајући фактор, као живи систем (Н 2468, 63). Вољан [је] за самопреиспитивање и кориговање својих идеја (Н 2424, 49). Чечени су пуне две године били јединствени у одбрани самопроглашене независности (Н 2402, 48). Опег [је] тонуо у саморефлексију (Басара, 143). Од наметнутог рата, АРП мора путем апстрактне универзалности да створи слику самоскривљеног рата (Н 2418, 64).

самство с — Доспео је до рђавог стања ограниченог самства, незадовољства, невољности да постоји (Белуо, 98).

свеопозициони, -а, -о — Тврди се да до свеопозиционог савеза није дошло захваљујући спољним факторима (Н 2393, 17).

свепрожимајући, -а, -е — У бљеску изненадне и свепрожимајуће визије (Клоака, 54).

свифтовски, -а, -о — Бароузову прозу доживљавамо као мучну радикалну сатиру свифтовског типа (Н 2432, 37).

сертификациони, -а, -о — Може [се] ослонити на сертификат који је издало акредитовано (...) сертификационо тело (Н 2402, 67).

скинета ж — Уна, 16 година, већ две године скинета (Н 2393, 28) [= девојка-скинхедс].

сненолик, -а, -о — Осећања су сненолика, а сања се обично у кревету (Белоу, 58).

снобовлук м — Осуђивао је с бесним јеврејским снобовлуком распуштеношћу и безумношћу нејеврејина (Белоу, 81).

социо-еколошки, -а, -о — Правило старогрчке медицине (...) преведено на савремени језик социо-еколошке медицине гласи: „Циљ лекара није само да спасе живот болесника већ и да га оспособи за квалитетан живот“ (Н 2424, 30).

социо-психолошки, -а, -о — Дубинска социопсихолошка анализа у овоме налази и другу страну медаље западне демократије (Н 2442, 24).

сомотаст, -а, -о — Газио [је] по сомотастом покрову од маховине и иструлеле папрати (Јаков, 10).

спринтерка ж — Спринтерка Катрин Крабе (Глас, 13. 8. 1998, 10).

средњокласни, -а, -о — Представља [се] као средњокласни Американац (Белоу, 208).

стаљиновски, -а, -о — Голи оток, уз хитлеровски холокауст и стаљиновски гулаг, спада међу три најужаснија злочина двадесетог века (Н 2426, 17).

статутчић м — Вероватно постоји неки статутчић, нека беда од статутчића, по коме основи градски апаратчици имају право да нам раде то што нам раде (Н 2442, 64).

стробо-светло с — Окружени компјутерима и стробо-светлима (Клоака, 31).

суперкомпјутер м — Суперкомпјутер Дип блу [је] у последњој партији, бслим фигурама, победио светског првака (Н 2420, 65).

суперпроводљивост с — Откриће суперпроводљивости при релативно умереним температурама (Н 2468, 54).

супертурнир м — Супертурнир у Лас Палмасу, по Анандовој изјави, занимљив је не само зато што свако може бити први већ и последњи (Н 2399, 65).

табуисати, св. и нсв. — Ово је и ретка прилика да се позабавимо етимологијом ових табу-речи, које су још табуисане једино у публицистици (Н 2433, 8).

табу-реч м — Ово је и ретка прилика да се позабавимо етимологијом ових табу-речи, које су још табуисане једино у публицистици (Н 2433, 8).

такси-компанија ж — Управља такси-компанијом (Белоу, 166).

теве-пријемник м — Зар Драган Тодоровић (...) није „део дан и ноћ“ грмео на малом екрану теве-пријемника како је њихов кандидат победио (Н 2442, 11).

тиктакав, -а, -о — У њеној тик-такавој мајсенској гостинској соби са неудобним столицама осећам се као код куће (Белоу, 74).

тмастост ж — У соби је владала пријатна тмастост капеле, сумрак светишта (Белоу, 94).

трансгенерацијски, -а, -о — Ако се вернику сруши богомоља, тиме се руши темељ његове духовности, основа његове прагенерацијске и трансгенерацијске егзистенције (Н 2427, 27).

траума-центар м — Најчешћи пацијенти траума-центра которске психијатријске болнице су млади који су углавном фрустрирани неслогом у породици и тешкоћама у комуникацији са околином (Н 2421, 8).

трикотажерка ж — Колико једној таквој опери треба мајстора, кројача, трикотажерки, хекларки, чипкара, штрикера (Гојко, 73).

трнућн, -а, -е — Лежим у кревету, посматрам трнући одблесак (Опис, 171).

удбовски, -а, -о — Срео сам Владу Вишњића, тадашњег генералног директора Генекса, моћног предузећа удбовске провенијенције (Н 2473, 47).

уздихући, -а, -е — Зурио је преко мрмљајућег, уздишућег, згрченог клупка ознојених затвореника (Фуга, 188).

ујастучити св. — Нагло отвори ујастучена врата (Бах, 152).

ултра-јубиларан, -рна, -рно — Слоган овог Педесетог, дакле ултрајубиларног Кана (Н 2419).

ултра-минијатуран, -рна, -рно — Реч је о мини-чип камерама, видео-камерама величине врха чиоде, ултраминијатурним звучним телевизијским камерама (Н 2424, 28).

универзализујући, -а, -е — Један од принципа универзализујућег деловања СВ [је] и пацификација — путем рата — сваког подручја које изгледа као да се опире његовом саморазумљивом кретању (Н 2418, 64).

унутарсрпски, -а, -о — Унутарсрпски фронт који је у овдашњим анализама добио много већи публицитет тиче се старих политичких неслагања између др Милорада Пуповца и председника Српске народне странке Милана Букића (Н 2430, 49).

урлајући, -а, -е — Преживљавали [су] своје глупе драме пијанства, коцкања, силовања, рађања копилади, сифилиса и урлајуће смрти (Белоу, 80).

уснивање с — Из ноћне море се спасавамо простим буђењем, из дневне сложеним уснивањем (Вида, 15).

учествујући, -а, -е — Простачко канонско певање (...) било је обogaће-но слабашном, дирљивом фразом — резултантом учествујућих гласова (Клоака, 53).

ушицепајуће прил. — Док музика срцепарајуће и ушицепајуће завија до даске, у кафани седе искључиво мушкарци (Н 2473).

фашизирати св. и нсв. — У тим околностима фашизирати масу није проблем (Н 2428, 23).

флукутирајући, -а, -е — Избор између фиксног и флукутирајућег курса (Н 402, 28). Свежањ поезије, флукутирајућег квалитета (Н 2419, 5).

фолк-спот м — Гола дупета на фолк-спотовима (Н 2428, 31).

фото-преф. — Прво сам помишљао да направим неки фото-албум (Н 2393, 36). Фото-документација са места несреће и саслушања преживелих (Н 2421, 30). Овај се тобоже загледа у један сунцем и фототехником опален модел (Гојко, 19).

хекларка ж — Колико једној таквој опери треба мајстора, кројача, трикотажерки, хекларки, чипкара, штрикера (Гојко, 73).

хипердинамичан, -чна, -чно — Одбио сам добре положаје које су ми водеће фирме понудиле, јер сам се осећао и сувише активан или динамичан (хипердинамичан) (Белоу, 143).

хиперрационализам м — Европски човек, огрезао у хиперрационализам (Н 2393, 37).

хитмахер м — Да иностране писце, како класике, тако и хит-махере, и не помињем (Н 2421, 42).

холбруковање с — Оба пута Холбрук се користи принудним методом (...). На провери је, на неки начин, и сам његов метод завртања руку, познат као холбруковање (Н 2432, 52).

цадурина ж — Каква звездаста раскрсница на овом месту, дивљаци једни (...). Мало вам је било што сте му срце пробуразили овом цадурином кроз најлепши део (Вида, 141).

шамарајући, -а, -е — Дубровник, актуелан и бомбардован у октобру, замениле су шамарајуће вуковарске вињете (Клоака, 50).

швејковски, -а, -о — Генерал необичног, рекло би се швејковског презимена, Здењак Зезула (Н 2427, 49).

шепурав, -а, -о — Понекад га чујем после шепураве музичке шпице (Белоу, 212).

шешелевац м — Шешелевци [су] више добијали на ободу Београда, него у ратом захваћеном Шапцу (Н 2393, 12).

шешељизам м — Да ли је онда наступајући шешељизам тек локална елементарна непогода (Н 2442, 63).

СКРАЋЕНИЦЕ И ИЗВОРИ

- ж — именица женског рода
 м — именица мушког рода
 преф. — префикс(онд)
 с — именица средњег рода
 св. — свршени глагол
 нсв. — несвршени глагол
 прил. — прилог

- Басара Басара Светислав: *Looney Tunes*, Народна књига, Београд 1997.
 Бах Поповић Никола: *Бахова улица у Сџојари*, Рад, Београд 1994.
 Белоу Белоу Сол: *Сребрна чинија*, Рад, Београд 1990.
 БН *Београдске новине*, Београд
 Вида Огњеновић Вида: *Сџари сайт. Приповећке*. Просвета, Београд 1996.
 Глас *Глас јавности*, Београд
 Гојко Челебић Гојко: *Ојрошџај од краља. Приповећке*. Просвета, Београд 1992.
 Јаков Јаков Ђорђе: *Смрт деџињсџива и друге џриче*. Књижевна омладина Србије, Београд 1995.
 Клоака Арсенијевић Владимир: *Слоаса Махџта. У џоџџалубљу. Саџунска оџера*. Рад, Београд 1994.
 Лажџ *Исџинџиџе лажџи. Краџџка џрича с немачког говорног џодручја*. Просвета, Београд 1997.
 Н *НИН*, Београд
 Опис Албахари Давид: *Оџис смртџи*, Народна књига, Београд 1996.
 Срам Лабуд Драгић: *Срам у катџедрали. Приповећке*. Рад, Београд 1990.
 Фуџа *Fuga africana. Јужноафричка краџџка џрича*. Просвета, Београд 1997.

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ЉАКОЋ

ГОДИНА I СВЕСКА 1

БЕОГРАД

1932

Издавач: Институт за српски језик САНУ

Компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић
Штампа: „Стручна књига“ Београд, Лоле Рибара 48

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/3—4

БЕОГРАД
2000

Digitized by Google

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК, мр Владо ЂУКАНОВИЋ,
др Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО,
др Љубомир ПОПОВИЋ, др Милица РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ, др Драго ЂУПИЋ,
др Егон ФЕКЕТЕ

Секретар:
мр Владо Ђукановић

Уредник:
др МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ

Према Мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. године Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од књ. X/3-4 до XXI/1-2 уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3-XXX) Митар Пешикан. — *Наш језик* излази у четири годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9. Рукописи се не враћају. Претплату у износу од 100 динара за књигу уплатити на жиро-рачун Института бр. 40806-603-4-864. Цена појединачне свеске износи 50 а двоброја 100 динара.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 3–4 (2000)

САДРЖАЈ

Грамматика и нормативистика

- Каже се: *СЕО ПОРЕД ЊЕ*, али не и: **УСТАО ПОРЕД ЊЕ*; зашто?
(МИЛКА ИВИЋ) 185
- О граматичко-семантичким проблемима исказа *стало ми је до некога / до нечега* (ЕГОН ФЕКЕТЕ) 188
- Белешке о категорији јединичности у српском језику
(БОГДАН Л. ДАБИЋ) 198
- Репартиција и конкуренција наставака генитива множине именица женског рода са сугласничком скупином на крају основе
(БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ) 204
- Суфикс *-иста/а* у српском стандардном језику (БОЖО ЋОРИЋ) 211
- О краћењу дужина првих компонената именичких сложеница у српском језику (СТАНИМИР РАКИЋ) 236
- Лейлици* или *леј(ј)елица*? (За чвршће критеријуме нормирања)
(МИЛАН ШИПКА) 244
- Неједнаки облици једног глагола (*жвакајти/жвајтајти*) (АСИМ ПЕЦО) 254

Лексикологија и семантика

- Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом српском језику (социolingвистички аспекти употребе и развоја)
(СТАНА РИСТИЋ) 257
- Ошћи до кумине куће* (ПРВОСЛАВ РАДИЋ) 273

Историја књижевног језика

- Настанак и структура српског књижевног језика (БРАНКИЦА ЧИГОЈА) 279

Етимологија и ономастика

- Приче* (НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ) 295

Прикази

- Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*
(ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК) 301
- Правопис српскога језика – Приручник за школе*
(МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 307
- Иван Клајн, *Лингвистичке студије* (Партенон, Београд, 2000)
(БОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 318
- Ранко Бугарски, *Лица језика (социolingвистичке теме)*
(ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ) 321

<i>Симпозиј о босанском језику и поводом њега</i> (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ)	326
Из савремене руске србистике (В. П. Гудков, <i>Славистика. Србистика.</i> Москва, МГУ, 1999) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	333
О <i>Речнику</i> Милоша Московљевића (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	338
Отворена књига (Милан Шипка, <i>Зашто се каже?</i> , Популарна лингвистика 3, ЦПЛ Београд / Прометеј, Нови Сад 1998, 272) (БРАНКИЦА ЧИГОЈА)	343
Библиографија	
Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950–2000) (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ и ВЕСНА ЛОМПАР)	345
Прилози	
Видови диференцијације између говора и књижевнојезичке норме (БЛАЖО МИЛИЋЕВИЋ)	381
Нове и незабележене речи — грађа (II) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	387

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

КАЖЕ СЕ: СЕО ПОРЕД ЊЕ,
АЛИ НЕ И: *УСТАО ПОРЕД ЊЕ; ЗАШТО?

У чланку се, на примеру глагола *сесџи* одн. *устџаџи*, расправља о семантичком феномену инхоативности.

Инхоативним, као што је познато, називају се глаголи који исказују обављање/обављеност прелазом из једне докле постојеће ситуације у другачију, нову. Таквој семантичкој класи глагола припадају, између осталог, и лексичке јединице *седаџи/сесџи* и *устџаџи/устџаџи* о којима ће у овом раду бити речи.

Инхоативност као семантички феномен у последње време привлачни знатну пажњу лингвистичких кругова, посебно у словенском свету¹, где су стручњаци првенствено заинтересовани за то да што прецизније осветле међујезичке разлике у граматичком испољавању тога феномена². Мој прилаз проблему инхоативности биће, међутим, овом приликом усмерен на нешто сасвим друго — покушаћу да, једним својим запажањем, потврдим колико су у праву такви лексиколози, као Апресјан³, који инсистирају на томе да конотације лексичких значења заслужују посебна истраживања због своје граматичке релевантности.

Глаголе *седаџи/сесџи* и *устџаџи/устџаџи* Речник српскохрватскога језика *Матице српске* сасвим уместо дефинише с погледом на оно што и јесте најважније у њиховом значењу, а то је податак о заузимању у одређеног положаја (*седаџи*: „несвр. и учест. пре-

¹ Ту је Stanislaw Karolak једна од најзаслужнијих личности за садашњу упућеност слависта у природу тога феномена — в. нпр. његов рад насловљен *Понятие инхоативности и инхоативная конфигурация в грамматике македонского языка, Семантика и структура на словенскиот вид II*, Скопје 1998, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонски језик и јужнословенски јазици, 76–90.

² Леп прилог таквом контрастивном проучавању даје управо објављена књига *Studia linguistica Polono-Meridianslavica 10*, Скопје 2000 која је баш у целини посвећена тако концептованој теми о инхоативности.

³ В. његово излагање у књизи Ю. Д. Апресјан, *Избранные труды*. Том II. *Интегральное описание языка и системная лексикография*, Москва 1995, посебно на стр. 156–177.

ма *сесѝи*“, а *сесѝи*: „заузети седећи положај“; *устијајѝи*: „несвр. и учест. према *устиајѝи*“, а *устиајѝи*: „заузети усправан стојећи положај; дићи се на ноге (из седећег или лежећег положаја)“. Из наведених дефиниција никаква посебна значењска конотација везана за такав податак није, разуме се, непосредно „прочитљива“, мада она и те како постоји, а при том је и врло важна — управо о на регулише, у једном одређеном детаљу, семантичко-синтаксичко понашање разматраних лексичких јединица.

Замислимо овакву сцену: неко хоће да му покажу ко је извесна Олга о којој је толико слушао. Пријатељ га о томе може обавестити овим речима: *То је она дама која је ујраво села / која ујраво сад седа њоред Зорана — њогледај!* Међутим, ако та „извесна Олга“ није управо села, него је управо устала, односно ако управо устаје, онда ће тражено обавештење гласити евентуално: *То је она дама која је ујраво устала и сад сѝоји њоред Зорана*, односно: *То је она дама која сад ујраво устјаје, а досад је седела њоред Зорана*, али никако неће бити формулисано овако: **То је она дама која је ујраво устала њоред Зорана*, односно **То је она дама која ујраво устјаје њоред Зорана*. Зашто?

Значење које се своди на појам о обављању/обављености преласка из једне дате ситуације у неку другу намеће собом, по природи ствари, и подразумевање о опстојању потом у некој другој, накнадно (тј. у исходу онога што се збило) успостављеној, ситуацији. А каква је тачно она, и то је, по правилу, такође подразумевиво. Од правила, међутим, као што знамо, у принципу су увек могући изузеци.

Конотацију чија се значењска посебност подаје потпуном идентификовању на основу дате денотативне семантике разматраног глагола, а коју ћемо, стога, назвати *семантички њоѝѝуно сѝецификованом коноѝацијом*, имају, на пример, лексичке јединице инхоативног типа *зайлакаѝи се* и *сесѝи*, док је *семантички њеѝоѝѝуно сѝецификована коноѝација*, тј. конотација којој је такво комплетно семантичко идентификовање недоступно, својствена лексичком значењу видског пара *устиајѝи/устијајѝи*. Наиме, обављен чин *ѝочейќа ѝлача* увек резултира истом ситуацијом — вршењем радње *ѝлакаѝи*, као што завршени процес *седања* на неко место увек резултира оствареношћу оне ситуације коју именује глагол *седетѝи*. Међутим, кад кажемо за неког *устиао је* или *устијаје*, знамо само толико да се поставио/поставља у нов положај, такав који му омогућава / који ће му омогућити да или (1) стоји на месту где се затекао или (2) одмах крене некуд даље, а да ли ће његов избор у датом случају пасти на солуцију (1) или на солуцију (2), то се из денотативне семантике дате глаголске лексеме не може унапред „прочитати“.

Очигледно је да би теоријска лингвистика требало убудуће да води више рачуна о феномену разликовања *семантички њоѝѝуно сѝецификованих* од *семантички њеѝоѝѝуно сѝецификованих коноѝација* не само због чињенице да то разликовање има својих непосредних последица на плану граматикализовања природних језика, већ и зато што би разглашенија научна спознаја тог феномена могла бити уме-

сно искоришћена при даљој разради (данас у лингвистици тако актуелне!) *концепцијалне семантике*.

Иначе, овим увидом у улогу која припада разматраној дистинкцији при остваривању глаголске детерминације прилогом уједно се заокружује моје досадашње бављење односом детерминативне према детерминисаној речи — у радовима насловљеним *On the functional scope of predicate modifiers* и *О прилошкој детерминацији глаголског предиката*⁴ ја сам, наиме, износила своја запажања о томе какве су ту конкретне могућности: прилогом се ближе одређује или (А) цео значењски садржај датога глагола, или (Б) само један конститутивни део тога садржаја, или (В) само оно што је тим садржајем непосредно имплицирано. Овог пута је искључиво на могућност (В) привођена пажња стручњака, и то с одређеним предумишљајем — не би ли се, после овога што је овде говорено, у језичкој науци отворила нова тема: шта све може да иницира, а шта све да блокира, ту могућност.

Што се савремених лексиколога тиче, тј. таквих у чије научне преокупације спада, између осталог, и детаљна израда онога што Апресјан назива „лексикографским портретом речи“ (в. нав. дело, стр. 485), они су, ван сваке сумње, дужни да у сваки свој „портрет“ конкретне лексичке јединице „усликају“ и све конотационе одлике њене семантике; уколико тако не поступе, у битној ће се мери огрешити о веродостојност „портрета“.

Резюме

Милка Ивић

ПРИНЯТО ГОВОРИТЬ: *СЕО ПОРЕД ЊЕ*, ОДНАКО НЕ ДОПУСТИМО;
*УСТАО ПОРЕД ЊЕ; ПОЧЕМУ?

Инхоативност как семантический феномен привлекает в последнее время большое внимание лингвистов. В настоящей работе автор доказывает, на примере глаголов *сесть-встать* (*сесѝи-устѝаѝи*), что коннотации лексических значений играют важную роль при изучении данного феномена. Согласно автору, глагол *сесѝи* обладает в семантическом плане полностью специфицированной коннотацией, однако глагол *устѝаѝи* имеет семантически неполностью специфицированную коннотацию.

⁴ Први рад је објављен у зборнику *Issues of Valency and Meaning. Studies in Honor of Jarmila Panevová*, Prague 1998, Charles University Press, 43–46, а други у часопису Јужнословенски филолог LIX, 1998, 1–6, с тим што је потом уврштен и у књигу Милка Ивић, *Лингвистички огледи, ѝри* / Библиотека XX вел 106/, Београд 2000, 87–94.

ЕГОН ФЕКЕТЕ
(Београд)

О ГРАМАТИЧКО-СЕМАНТИЧКИМ ПРОБЛЕМИМА ИСКАЗА *СТАЛО МИ ЈЕ ДО НЕКОГА / ДО НЕЧЕГА*

Разматра се значењско-граматичка вредност лексеме *стало* и одговарајућих синтаксичких израза у којима ова лексема (може да) функционише.

Својевремено ме је колегиница Виолета Бабић упозорила на новински наслов који је гласио *Још чекам некога коме ће бити стало до мене*¹. Признајем да ме је овако конципиран исказ изненадио и уједно изазвао двојако питање — (а) да ли је оваква конструкција граматички валидна и (б) које су семантичке компоненте употребљених лексема у овоме исказу иманентне.

У књизи Итала Зезова *Зенова свијесћ*² нађени су овакви примери: *Покушах ублажити њезину бол ња јој рекох да вјерујем да мртви знају све али да им до неких ствари нимало није стало; Затим и ја гуцнух мало коњака и изјавих да ми више нимало није стало до цигарета* (стр. 30. и 31); *Јако сам га волео ... Сада ми њак до њега није било нимало стало јер се њрометнуо у велика њрговца; Једнога дана Ђовани ... исјрича да му се загубило неко њисмо до којег му је јако стало* (стр. 73, 75); *Њој је зацело било мање стало до Гвидова оца него до мене* (стр. 82).

Ови примери, међутим, деловали су „прихватљивије“ од оног у новинском наслову *Блица*, али су питања која су у вези с њима искрсла остајала и даље.

Ради целовитијег увида у стање ствари, прегледали смо и картотеку Речника САНУ³ и у њој пронашли следеће примере које наводимо пре језичке анализе; распоређујемо их у скупине сходно њиховим синтаксичким параметрима:

¹ Новине *Blic* 27. 10. 1997, стр. 1, аутор написа Kristina Oksenberg.

² Italo Svevo, *Zenova svijest*, preveo Mate Maras, izdavač Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1982.

³ Картотеку Речника представља језичка грађа ексерцирана и исписана на листићима од којих сваки садржи контекст са циљном одредницом, насловљеном на врху листића, и с наведеним подацима о аутору, изворном делу и страни на којој се та одредница у изворнику налази.

АФИРМАТИВНИ ИСКАЗИ (без негације):

ЗА САДАШЊОСТ

1. а. И треба да *вам је до тога сјало* да се тамо мир одржи (Гавр. М. 3, 249).⁴ Немачка не крије ... да *јој је сјало до мира* (Правда 1917, 236/1). Било је купаца и продаваца којима је ... *сјало до размене* (Вас. Д. 3, 3). Како *ми је сјало до тога*, да се ово ... важно питање расправи, дозволите ми ... још нека разјашњења (П. Пр. 1924, 16/3). Осмјелиће се да ... *чињеницу до које је њему сјало*, каже (Мић. 1, 15). Нека га нек' говори! Шта *џи је сјало* (Глиш. 8, 78). Сваком мора *бити сјало до тога*, да само Срби бирачи ... помогну правилан развој наше политике Отаџб. 1913, 1/3).

1. б. Био је ипак један од људи којему је *било сјало до добрих односа* са Караџићем (Белић 12, 50). Великом мислиоцу ... *било је сјало само до истине* (Марк. Св. 3, 93–94). *Ђорђевићу било је сјало* да у друштву буде што разборитијих честитих људи (Књиж. 3, 129). Особито је *јринцију Еугену било сјало* до тога, да овиме започму (ГлЗМ 1907, 585).

ИСКАЗИ С НЕГАЦИЈОМ:

ЗА САДАШЊОСТ

2. а. Ово је први пут да *ми ни до тога није сјало* (Андрић 7, 381). До неких вредности *није нам сјало* (Неш. 4, 7). И *вама није сјало* до тога (Кол. 2, 31). *Није ми сјало* (Вук, Рј., под стџти). Беконовцима и *није сјало* до истине (Поп. Б. 5, 33). Говорили како ... до суда *му није сјало* (Глиш. 8, 44).

Овим примерима могу се прикључити и неки од којих су наведени на почетку овог излагања.

ЗА ПРОШЛОСТ

2. б. Побеђени се понашао као да *му до мира није било сјало* (Гавр. М. 1, 5). До рада у фабрици *није му било сјало* (Матк. 1, 60). Сада ми пак до њега *није било нимало сјало* (И. Звево, 75, раније наведени пример).

Битније разлике нема ни у понешто архаичној конструкцији допуне, као у примерима типа, са допуном — (*сјало*) + *за неким / за нечим* или: *за некога / за нешто*:

ЗА САДАШЊОСТ

3. а. Ако је г. Ст. *за ойозиционим новинама сјало*, нека себи право задобије такове издавати (Поз. 1849, 282). *Сјало је њему за*

⁴ У загради наводимо само скраћеницу имена и дела аутора онако како је то учињено у списку извора и скраћеница употребљених у Речнику САНУ из чије су картотеке примери коришћени. Уз скраћеницу наведен је и број странице дела на којој се цитирани контекст налази. У случају потребе, ближи библиографски подаци могу се наћи у одговарајућем списку скраћеница у Речнику, књ. 8.

мојом Белком (Весел. 19, 425). *Сћало ми је* много за *џим* да вам се овде, код мене допадне (И. 16, 227). Ко ме је *сћало* за *џим*, да дубље проникне истину времена (Јов. Влад. 1, 44). А махнити Кришкапа ...| Зар за Босну ишта мари, | Ил' Бугарску *сћало* му је (Никола 3, 43).

ЗА ПРОШЛОСТ

3. б. А мени је само за *џим* било *сћало* да истакнем оно што је главно (Недић Љ. 5, 159).

*

Ако наведене примере посматрамо с граматичко-синтаксичког аспекта, одлике исказа су следеће: примери под 1. а, 2. а. и 3. а. одликују се:

(1) логичким субјектом у дативу (исп. *вама* је стало = *ви* сте ти којима је стало; *којима* (тј. *кујцима*), *њему* је стало и сл.); затим:

(2) конструкцијом енклитичког облика трећег лица једнине презента помоћног глагола *јесам* (... *је*) + (облик) *сћало*;

(3) допуном са: *до* + *генијив* *именске речи* о којој се ради (исп. „стало ми је + *до њебе*“ и сл.), односно у нешто архаичнијој, данас, вероватно, ређе употребљаваној форми: с допунском конструкцијом *за* + *инструментал/акузатив* *именске речи* (исп. „стало му је + *за мајком*, одн. „стало му је + *за Бугарску*“⁵).

(4) Наведени примери упућују на закључак да се искази овог типа употребљавају само за садашње прошло време, али не и за будуће⁶.

Презентска ситуација маркирана је обликом *је/није* (тј. презентским обликом помоћног глагола *јесам/нисам*)⁷.

Извесна посебност огледа се, међутим, у томе што спој енклитике (*није* + *сћало*) не означава граматички перфект, насупрот стандардним солуцијама типа „Он (*није*) *оџишао*“, „Мени (*није*) *учинио* услугу“, „Јуче ми (*није*) *било* добро“, „Нама *ни(је)* *било* лепо за време рата“ и сл., већ искључиво садашње време.

Прошло време пак маркирано је конструкцијом *било* + *је*, одн. *није* + *било*, дакле енклитиком *је/није* + радни придев глагола *бити*, што одговара стандардном исказу типа „*Било је* лепо [мени, њој, нама и сл.] с тобом“, „Мени *је било* драго да те видим“ и сл.

(5) Уочава се да презентска конструкција „*је сћало*“ не кореспондира ни с граматичким родом ни с граматичким бројем именског дела исказа, остајући у свим односима неизмењена (исп. „Нема-

⁵ У примеру код Никола, 3, 43 ради се, по свој прилици, о елидираној форми стиха „Ил' Бугарску стало му је“ уместо „Ил' [за] Бугарску стало му је“, што се јасно види из стиха који му претходи.

⁶ Полазни пример из наслова *Блица* коментарисаћемо посебно.

⁷ Унеколико посебношћу чини трећи пример под 1. а. који би се могао разумети као релативно прошло време, што, међутим, имплицира почетни део реченице — „било је ...“, а не конструкција *је* + *сћало*.

чкој/њему/продавцима — *је стало*“ и сл., насупрот исказу типа „*Њој је отишла мајка*“, „*Нама су дошли пријатељи*“), али је зато у обличком складу с (перфекатским) моделима типа „*Њој је шужно без брата*“, „*Њима је равно до Косова*“ и сл.

Сведено на основну схему, тип конструкције је овај:

*мени + је/није + стало + до + дојуна (у генитиву)*⁸,

при чему је индикативна граматичка чињеница да ни у једном случају није у овој конструкцији уместо облика *стало* употребљен било који други глаголски облик нити га је, по нашем језичком осећању, могуће употребити или другачије транспоновати, а у том светлу је опет за нас посебно занимљиво да нигде не наилазимо на (евентуални) облик — инфинитива.

Тиме се заправо сусрећемо с још једним релевантним не само граматичким већ и лексиколошким питањем, питањем, наиме, у оквиру које одреднице ваља сместити и обрадити у речнику значење *стало* из примера о којима говоримо.

На први поглед, одговор би био — у оквиру глагола *стати*. Међутим, већ и на основу властитог језичког осећања, такво решење не изгледа уверљиво. Ниједно од могућих значења глагола *стати* не указује на семантичку везу облика *стати* и *стало*. Занимљиво је отуда да су ексцерптори грађе за Речник САНУ махом све примере са исказима о којима говоримо ипак у картотеци означили да припадају одредници (глагола) „стати“. У једном или само два случаја ексцерптор је листић с контекстом у којем је употребљен исказ о којем говоримо означио у картотеци Речника тако као да је одредница — „није нам стало“ (не реконструишући, дакле, инфинитив), али је у каснијој ревизији неко црвеним мастилом изнад те клаузуле написао „стати“, тј. назначио да пример треба обрадити под глаголом *стати* а не под „није нам стало“ (евентуално као лексички фразем)⁹.

Занимало нас је како су поступили неки други речници. Прегледали смо, отуда, неке наше описне као и неке двојезичне речнике, тражећи податке о томе под одредницом „стати“ и „стало“, а у страним или двојезичним речницима тамо где смо мислили да ћемо наћи то што нас занима, уочили смо следеће:

У Вуковом Рјечнику, и у првом и другом издању, нашли смо да је ова ситуација регистрована под четвртом тачком одреднице „стати“, овако: „4. *није ми стало*“, с објашњењем: „*daran liegen, interest*“ — што значи да је и Вук сматрао да се ту ради о облику глагола „стати“, с тим што је наш облик навео у негацији, док немачки и латински еквивалент не исказује негацију.

⁸ Допуна у генитиву може, каткад, формално изостати, али се она махом подразумева, као у примеру: „Нека га нек' говори! Шта ти је стало“ [тј. — до тога] (исп. примере под 1.а). Могуће су и друге комбинације, као у трећем примеру под 1.б. (тип: „Стало му је + да буде ... људи“) и сл.

⁹ Реч је о другом примеру под 2. а.

Речник Матице српске, међутим, није при обради одреднице „стати“ следио Вуков пример. Поступак је суштински измењен тако што је облик *сѣало* одвојен од инфинитива глагола „стати“ и успостављен као посебна одредница — „стало“. Међутим, уз њу није наведен никакав граматички квалификатор (податак о граматичкој врсти речи и сл.), што је, иначе, стандардни поступак у лексикографији, па то упућује на помисао да обрађивач није знао или није био сигуран о каквој се граматичкој врсти речи ради (као да се послужио принципом — боље је прећутати него, евентуално, погрешно рећи). Самосвојна одредница „стало“ дефинисана је овако: у *предицају*, са облицима глагола *биѣи* (*јесам*) и *субјекѣом* у *даѣиву*: *прѣдаваѣи важносѣи коме или чему, ѣолагаѣи; мариѣи*.

Одредница је потврђена примерима:

„До њих им је било стало као до лањског снега“ *Бен.* „Нама је било стало да бар неко вријеме одржимо Власеницу ... у циљу мобилизације људства у наше одреде“ *Чол.*¹⁰

Мада је овакав лексикографски поступак начелно прихватљивији од Вуковог, обрада одреднице није до краја коректно изведена, па ћемо се на то вратити нешто касније.

Ни у *Rječniku hrvatskoga jezika* Владимира Анића, који се, иначе, у много чему наслања на Матичин речник, нема лексеме *сѣало*, а ни под глаголом *сѣаѣи* нема података о исказу који разматрамо¹¹.

Од двојезичких речника консултовали смо *Hrvatsko ili srpsko-njemački rječnik* др Бланке Јакић и др Антуна Хурма¹², али ни ту ништа од онога што смо тражили нисмо нашли (ни под одредницом *сѣаѣи*, а ни *сѣало* као засебну одредницу).

Насупрот томе, у обратном, *Njemačko-hrvatskom ili srpskom rječniku* др Антуна Хурма нашли смо тражени исказ, али само у оквиру дефиниције; наиме, код немачког прилога **d(a)ran daran**¹³ наведен је немачки исказ *mir liegt viel d.[aran]*, а овај је дефинисан са: *многo ми је сѣало до ѣога*. У оквиру немачког глагола *liegen*, међутим, исказ о којем говоримо није поменут ни у немачкој, а самим тим ни у нашој верзији.

У *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Јосипа Матеша¹⁴ није регистрована ниједна фраза у вези с глаголом *сѣаѣи*, као ни у вези са обликом *сѣало*.

¹⁰ У Речнику се у посебној алинѣји обрађује као Изр. („израз“) следеће: ~ ме је! ~ те је! и сл., а дефинисано као: *није ме (није ме иѣд.) брига, не марим (не мариш и сл.) за ѣо*, а потврђено примером: — Е стало те! кажи нема пара па збогом! *Глиш*.

¹¹ Издање *Novi liber*, Zagreb 1996.

¹² Издање *Školske knjige*, Zagreb 1985.

¹³ Основно значење јој је, према Хурму, *при ѣом, на ѣо, на ѣом; ѣокрај ѣога*.

¹⁴ Издање *IRO Školska knjiga*, Zagreb 1982. У *Hrvatsko-njemačkom rječniku* истог аутора (изд. *Nakladni zavod Matice hrvatske*, Zagreb, Verlag Otto Sagner — München 1988) уз глагол *сѣаѣи*, поред многих других фраза, регистровано је „*није кому стало до дуѣе* v. *DUŠA*“, док је под одредницом *душа* упућена фраза дефинисана са

У *Enciklopedijskom nemačko-srpskohrvatskom rečniku* др Светомира Ристића и Јована Кангрџе¹⁵ исказ који тражимо искористићен је само за дефиницију одговарајућег исказа у оквиру немачког прилога **daran**, а на следећи начин: „es liegt mir daran, zu ... inf.“ „do toga mi je da ... praes., stalo mi je (do toga) da ... praes.; es liegt mir nichts daran, zu ... inf. ništa mi nije stalo (do toga) da ... praes.; es liegt mir viel daran mnogo mi je stalo do toga; daran soll es nicht liegen! ako je do toga stalo, onda ne mari ništa; od toga ne treba da zavisi“ (I том).

У другом тому истог речника, под немачким глаголом-одредницом **liegen** исказ који нас интересује нашли смо у оквиру дефиниције, превода немачке фразе, овако: „mir liegt et. an dieser Sache stalo mi je do te stvari, polažem na tu stvar; was liegt Ihnen daran? šta Vam je do toga stalo? šta Vas se to tiče?; es liegt mir daran Sie zu überzeugen stalo mi je do toga da Vas uverim“.

У *Речнику српскохрватског и немачког језика исџих ауџора*¹⁶ исказ о којем говоримо налазимо само код глагола *стјати*, уз 20. значење тог глагола, овако: „liegen intr. (h); стало ми је до тога да те убедим es liegt mir daran, dich zu überzeugen; мало ми је стало до тога mir liegt wenig daran“.

Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik Павице Мразовић¹⁷, у оквиру одреднице глагола *liegen*, налазимо нешто другачију немачку фразу с глаголом *liegen*: **es liegt mir ein Quark (ili Dreck) daran** која је дефинисана овако: „није ми стало до тога; не тиче ме се; то ми је лањски снег“¹⁸.

И у *Српскохрватско-чешком речнику* Чехословачке академије наука¹⁹ исказе са „стало“ налазимо код одреднице глагола *стјати*, овако: „stāti ... 5. do koga, do nega neos. [= bezlično] záležet na kom, na čem; nije mi stalo do njega *nezáleži mi na něm*; nije mi stalo do nekoliko dinara *nezáleži mi na několika dinárech*“²⁰.

Мортон Бенсон је у свом *Srpskohrvatsko-engleskom rečniku*²¹ употребио исказ о којем говоримо такође само у дефиницији глагола *стјати*, у тачки 8. за енглески еквивалент, овако: „8. (impers.) to care; *njemu je veoma stalo do nje* he is very fond of her; *mnogo mu je stalo do toga* he is very much interested in that; *njemu je stalo samo do novca* he only cares about money; *stalo mi je do toga da te ubedim* I'm determined to convince you (страна 594).

„j-d hat ein Herz von Stein“ (= неко има камено срце, EF), за што у нашем језику немамо потврде.

¹⁵ Издање *Просветиа*, Београд 1963. I и II књига.

¹⁶ Београд 1928. г.

¹⁷ Издање *Научна књига*, Београд 1991.

¹⁸ *Quark* је овде употребљено у пренесеном значењу — *неважна ствар, ситница* или сл.

¹⁹ *Srbocharvátско-česky slovník*, Praha 1982.

²⁰ Основно значење чешког глагола *záležet* је *зависити*, *бити обавезан* (некоме, нечему) и сл.

²¹ Издање *Просветиа*, Београд 1989.

У енглеско-српскохрватској верзији истог речника, уз енглеску именицу *care* нема (превода) типа „стало ... је“; налазе се само (за нека значења) еквивалента као: *voleti, mariti, postarati se* и сл. (исп. нпр. одредницу *care for*).

На основу свега овога може се закључити да се лексикографи значајно колебају и у погледу граматичке и у погледу лексичке вредности облика *стало* као лексеме или (само) као дела фразе. Час се налази у оквиру глагола (*сталаи*), али и уз (страни) прилог или само у дефиницији, у оквиру каквог исказа, са негацијом или афирмативно, и то махом или искључиво у презентској употреби.

Наведени примери употребе речи *стало* не одступају, заправо, значајно једни од других, до сада наведених, али унеколико употпуњавају лепезу њене употребљивости или ту употребљивост потврђују.

У којој мери, међутим, одговарају, у двојезичним речницима, као преводи страног језичког значења могуће је о томе посебно поговорити. Рекло би се, међутим, да међусобне семантичке једнакости између српског и несрпског стања заправо нема.

СЕМАНТИЧКО-СИНТАКСИЧКО-ГРАМАТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ ОБЛИКА *СТАЛО*

Упоредјујући стање у нашим и страним, одн. двојезичним речницима, може се закључити следеће:

1. Осим у Речнику Матице српске²², облик *стало* није унет као засебна лема ни у један други речник. Налазимо га, дакле, готово искључиво у устаљеном синтаксичком склопу и по схеми коју смо већ навели у приступном делу овога рада. То упућује на општи закључак да се облик *стало* јавља у контексту и форми који је заправо — *језички израз*, одн. фраза (фразем, фразеолошка јединица и сл.), мада се то у лексикографској обради тако не третира.

2. Занимљиво је и индикативно да је значење одреднице *стало* у Матицином речнику обрађено „нормално“, тј. да је осим напомене о предикатској употреби облика *стало*, значење дефинисано као: „*придавајући важност некоме или нечему, полагајући; маришу*“, а да је у посебној алинеји, као „израз“ (Изр.) издвојено: „*стало ме је! стало ме је! и сл.*“ и дефинисано: „*није ме (није те итд.) брига, не мариш (мариш и сл.) за то*“, да би тај (наводни) израз био засведочен само једним извором и примером: „Е стало те! кажи нема [пара] па збогом!“ *Глиш*.

Ово показује двоје: Примери у којима се несумњиво ради о изразима („до њих им је било стало“ и др.) лексема *стало* третирана је самостално, без (фраземског) окружења, а као израз је издвојено оно што то, истина, може бити, мада је, рекли бисмо, не само ефемерно у комуникацији, већ се и не разликује битно од онога што је стандард-

²² *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад 1973, том 5, стр. 992.

но и уходано као израз, тј. израз „стало ми/нам и сл. је до некога/нечега“ (уз могуће варијације у погледу реда речи у исказу).

3. Методом језичке трансформације (уобичајеним поступком у лексикографској анализи значења) може се доћи до закључка да је у примерима наведеним у Матичином речнику (као и у другима) немогуће реч *стјало* заменити било којом речи из тамошње дефиниције (рецимо, реченице као: „До њих им је било *стјало*“ или „Није ми *стјало* до њега“ и сл. заменом облика *стјало* Матичином дефиницијом морале би гласити: „До њих им је било *јридавајћи важностј, јлолазијћи; маријћи*, одн. „Није ми до њега *јридавајћи важностј, јлолазијћи; маријћи*“ и сл.

Чак и кад би се примери синтаксички прилагодили Матичиној дефиницији, рецимо овако: „Нама није било *важно* (нешто); Ми нисмо *јридавали важностј* (нечему); *Ми нисмо јлолазили, марили* (за некога, за нешто)“ — питање је колико би ти еквиваленти били семантички потпуни.

4. Мислимо, наиме, да није тешко запазити да се у исказима типа *стјало ми је* (одн. *није ми стјало*) + *до некога/нечега* лексемом *стјало* не рефлектује увек сасвим једнака семантичка конотација.

Узмимо за пример два исказа:

(а) „Стало ми је до тебе“ и (б) „Стало ми је до новца“.

Пример (а) треба, по свој прилици, разумети као емотивно врло интензиван однос према објекту. Неће се, наиме, разумети само као — *давање важностји (некоме), вођење бриге (о некоме), доживљавајћи (некога) значајним, држајћи (до некога)* и сл. Биће да се ради о исказу прожетом изузетно наглашеном субјективно-емотивном конотацијом, изузетном заинтересованошћу за некога, дакле, специфично обојеним личним односом према некоме, таквим који подразумева не само посебну, изузетну бригу за некога, већ и неодољиву жељу да се тај неко задржи, не изгуби као пријатељ, у љубави и сл., а што би, граматички речено, значило да се обликом *стјало* казује — *како се неко некоме доима, како се доживљава (заинтересовано, заљубљено, жељно, брижно* и сл.).

У примеру (б), међутим, разлика је махом унеколико „хладнијем“, рационално обојеном односу према нечему, тј. казује се само то да је некоме нешто (оно о чему је реч) — *оно до чега држи, на шћа јлолаже, од значаја*, дакле што је некоме — *важно, значајно, бијно, вредно* и сл., а што, с граматичког становишта гледано, значи да се одредбом *стјало* исказује — *начин* на који се неко према нечему односи.

5. Ако се овако може разумети семантички садржај лексеме *стјало*, онда нам се већ сам по себи намеће и крунски закључак о граматичко-семантичком статусу те речи, тј. такав да је *стјало* заправо — *јрилошка реч*, тј. *јрилог*, јер казује — *како, на који начин се дефинише, односи субјекатј јрема ономе шћо се јредикајћом (дојуном) казује*.

Прилошка функција облика о којем је реч можда се јасније може разумети у исказима који се реализују по моделу:

мени је/није сџало + да + ѓрезениџ

као у (неким примерима под 1.а):

Вама је сџало + да се мир одржи; Сџало ми је + да се ово џиџање расџрави

или се формирају по схеми:

мени је/није сџало + ∅ (без допуне)

као у примерима типа:

Шџа џи је сџало!; Зар јој је сџало?,

где се допуна, начелно, подразумева (елидирани исказ) и где је лако уочити да се *сџало* у њима лако може заменити правим прилозима: *важно, биџно, значајно* и сл. (исп. *Вама је сџало /тј. важно/ да се мир одржи; Зар јој је сџало (тј. биџно, важно)* и сл.

Исто се може рећи и за исказе типа „Мени је до тебе стало“; „Мени (ни)је стало до новца“ који су у граматичком смислу аналогни исказима типа „Мени је до тебе / поред тебе *леџо*“; „Мени / за мене (ни)је *важно* да имам новац“ и сл., где је детерминација јасно прилошка, а не придевска (за разлику од типа: „Мени је *важан* новац“ — где *важан* није прилошка већ, као атрибут именице, придевска).

6. Отуда је поступак у Матичином речнику — по којем је *сџало* издвојено као посебна, аутохтона лексема — у принципу оправдан. То је утолико оправданије што прилози нису глаголи (већ њихови квалификатори), па је отуда разумљиво што у језичкој грађи нисмо нашли потврде за инфинитивни²³ или било који други глаголски облик као дериват инфинитива, већ увек само неизмењен (прилошки) облик — *сџало*.

7. Другачије речено, није, дакле, оправдано лексему *сџало* сврставати под глагол, па ни под глагол *сџаџи*. Зашто је она у речницима тамо доспевала, није лако разумети, сем ако се није полазило од тога да је *сџало* радни придев од глагола *сџаџи*, што у овом случају, као што смо, надам се, показали, никако није.

Блискост облика *сџало* са глаголом *сџаџи* могла би се евентуално видети у томе што глагол *сџаџи*, поред основног значења, има и друга, међу којима и: *имаџи одређену (велику) цену, узроковаџи џрошак, џруд, жрџву, кошџаџи* и сл., дакле, указује на какву вредност (исп. *Дуго су се мучили и сџало их је крвава зноја*, Год. П. 2, 265; *Слобода ... га џако скуџо беше сџала*, Вас. Д. 1, 33; *Твоја радозналосџ сџађе џе најзад главе*, Поп. 9, 44) — мада нисмо баш сигурни да је овај моменат узроковао „спајање“ поменутих двеју лексема под исту алинеју.

8. У оквиру ових запажања могуће је истаћи још једну посебност, ону да конструкција типа „Мени (ни)је (било) стало ...“ функционише само у садашњем и прошлом глаголском времену.

²³ Пример са инфинитивом „Шта је њему могло *сџаџи* до новца“ (Вид. А. 1, 57) биће да не спада у оквир посматране појаве, већ *сџаџи* има значење (*џре*)*осџаџи*.

Морамо признати да нам није сасвим објашњиво зашто нема конструкције за будуће време кад већ егзистира за садашње и прошло; може се, наиме, рећи „Стало ми је...“ и „Било ми је стало...“, али не и **Биће ми стало...* (попут *Биће ми лејо ...* или сл.). Може бити да говорна пракса и језичка логика не имплицира исказ као актуелан за будућност, већ махом за тренутак говора (садашњост), односно — мада, судећи по грађи језика, не тако често — и за прошлост. Отуда све комбинације које би се потенцијално могле конструисати за футур (**Мени ће бити стало до тебе*, **Њему ће бити стало до новца*, па чак ни са вербализованим обликом **Сталаће ми да се то деси* и сл.) немају валидну потврду у говорној реализацији.

Према томе, пример који смо као иницијални навели на почетку овог рада (*Још чекам некога коме ће бити стало до мене*) језичка пракса, осим у наведеном случају, не потврђује. Могло би се можда помислити да блокаду футура врши тип допуне „до мене“ која не прихвата другачију синонимску прилошку замену за прилог *сталаћи* (нпр. не функционише „Чекам ... коме ће бити *лејо/драго/занимљиво* и сл. *до мене*). То би можда могло да значи да је схема исказа типа „... *стало + до некога/нечега*“ — блокирана конструкција, фразем који се у наведеном сегменту не може лексички мењати.

9. Упоређујући, надаље, посматрану фразу с еквивалентима који се налазе у другим језицима, намеће се утисак да адекватне синтаксичко-семантичке конструкције нашој у другим језицима заправо нема. Све оно што се, судећи по прегледаним речницима у другим језицима, наводи није, рекли бисмо, адекватно ономе што дата фраза у нашем језику значи. Отуда је вероватно да се наш израз у вези с лексемом *стало* може сматрати српским „специјалитетом“. То, наравно, не можемо са сигурношћу тврдити, као што не мислимо да су овим радом сви проблеми које ова тема намеће до краја апсолвирани. Отуда евентуално неразрешена питања остају отворена како за даља истраживања тако, можда, и за другачија теоријска тумачења.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Egon Fekete

ÜBER GRAMMATISCH-SEMANTISCHE PROBLEME DER PHRASEOLOGISCHEN EINHEIT *STALO MI JE DO NEKOGA / DO NEČEGA*

Es wird festgehalten, daß der serbische Lexikoneintrag *stalo* innerhalb der stehenden Wendung *stalo mi je / bilo mi je stalo (do nekoga / do nečega)* (zu Deutsch annähernd *es liegt mir daran / es ist mir daran gelegen / es lag mir daran*) kein Verb ist, wie es in den meisten Wörterbüchern heißt, sondern daß es sich hier um ein eigenständiges, nicht flektierbares Lexem handelt. Konsequenterweise sollte man es auch innerhalb der Grammatik als Adverb berücksichtigen. Das Lexem *stalo* innerhalb der phraseologischen Einheit *stalo mi je ...* u. ä. kommt jedenfalls allein mit der Präsens- oder Perfektform des Vollverbs *biti* (also nicht etwa im Futur) vor.

БОГДАН Л. ДАБИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

БЕЛЕШКЕ О КАТЕГОРИЈИ ЈЕДИНИЧНОСТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се анализира категорија граматичког броја у српском језику, а у оквиру ње посебно категорија сингулатива и модуси њеног појављивања.

Расправљајући о овој теми, ми се већ налазимо у области граматичких категорија. Као што је школски познато, то су граматички род, граматички број и падеж. Овде ће бити речи о граматичким категоријама именских врста речи. Код глаголских речи заступљена су нешто другачије граматичке категорије: лице, време и начин. Уз то, словенски глагол има још и категорију вида (аспекта).

Лако је закључити да су неке од граматичких категорија *заједничке* именским и глаголским речима, а да су друге нешто специфичније. Једне од њих су својствене именским речима, друге пак глаголским. Оне од њих које се протежу на више врста речи зову се *ујеркајтегоријама*. Таква је, на пример, категорија граматичког рода у словенским језицима. Имају је именице, заменице, придеви и бројеви, па чак и неки глаголски облици!

Грамматички број је својствен већини (индо)европских језика, само што је он различно дистрибуиран у њима и што другачије функционише. У модерним индоевропским језицима обично су заступљена по два опонирана члана граматичкога броја: сингулар и плурал. У неким језицима плурал је код именице обележен врло једноставно, на пример у српском. У другима је он морфолошки доста комплициран, на пример у немачком.

У словенским језицима има доста заједничког у начину мартирања граматичке множине, али има и ту специфичних појава — у јединицама од њих. Оне су обично својствене једном од тих језика, или су пак исте у свим језицима једне словенске групе (источне, западне и јужне). Данашње богатство суфикса за обележавање плурала у *севернословенским* језицима резултат је њиховог засебног и самосталног развоја. Пошто се сваки од словенских језика већ одавно развија независно од осталих, настале су тако и неке разлике у модерним словенским језицима — упркос њиховој прозирној сродности.

У историјској прошлости словенских језика лепеза категорије граматичких бројева била је нешто другачија. Наиме, она је имала три члана: сингулар, дуал и плурал. Трагови тога трочланог система и данас постоје у неким словенским језицима. При излагању наше теме ваља имати на уму да је граматичка категорија броја једно од *сйварних* значења (како би то рекао Белић) у именским и глаголским речима.

Она је ушла у језик из *природе*, као што је уопште понешто у језик доспело на исти начин. Двојство је и иначе честа појава у природи, а уз то је она и израз неке симетрије. Подсетићемо само на неке од тих двојности: два су родитеља, два су спола, два су дела географског дана и сл. Осим тога, двојност је заступљена и у *анатомији* животињског и људског тела: два рога, два папка, два ока, два уха, две ноге, два бубрега, две руке... Такође су и нека оруђа и алатке двојни по своме саставу: грабуље, виле, виљушке, маказе, клешта... Отуда се осетила потреба да се та ситуација из природе одслика и у граматици. Тамо се она испољила у форми *граматичке* двојине. Тако у древним језицима сусрећемо посвуда дуал, и то већ као уобличену категорију: у старогрчком и старословенском, на пример. Неки словенски језици донели су граматичку двојину све до наших дана (нпр. словеначки и лужичкосрпски). Додуше, оба та језика одликују се уопште архаичном морфологијом. Дуал је понесен из прасловенског и потврђен је, као врло жива категорија, у старословенском језику. Сви словенски језици прошли су кроз стадијум његове заступљености, а изгубили су га тек у новијој развојној фази.

Ако сад међусобно сучелимо све чланове у граматичкој категорији броја, у српском језику, лако ћемо запазити да су они често и семантички условљени. И уопште можемо рећи да се семантика укршта с морфологијом — чешће него што бисмо то унапред очекивали. Због тога неке именице и немају плурала, а друге опет немају сингулара — што је семантички (пред)одређено. Збирне именице обично немају плурала, а и мислене именице ретко долазе у множини, свеједно што је она ту могућна. Тако и властите именице (особне и географске) обично немају множине, али се зато географске именице јављају кад што и у форми *pluralia tantum*. Одсуство множине код властитих именица тумачи се њиховом снажном индивидуализираношћу. У нашим школским граматицама обично се не истиче довољно она морфолошка опозиција између *singularia tantum* и *pluralia tantum*. Међутим, она је и данас својствена свима словенским језицима.

Оно што смо досад изложили о нашој теми наговештава нам да је и категорија (граматичкога) броја нешто сложенија него што би се то рекло у први мах. Додуше, у вези с њом нема никаквих теоријских спорова. Оним што смо досад изложили не исцрпљује се сва пуноћа категорије граматичкога броја. Међутим, циљ овога чланка и јесте у томе да покаже и илуструје сву њену разуђеност.

Ако се сад удубимо у све појавне облике ове категорије у српском језику, онда можемо разлучити још једну опозицију од два сучељена члана. То би изгледало овако: 1) на једној страни је сингулатив;

2) на другој збирност (*collectiva*). Одиста се вреди задржати на разматрању и анализи тих двају опонираних ликова граматичкога броја. Утолико више што ја мислим — да у језику системски функционише само оно што је морфологисано. А управо су обе ове појавне форме маркантно обележене, тј. засебним творбеним суфиксима.

Код нас се категорија *јединичности* (сингулатив) први пут помиње почетком XX века. Било је то у Кошутинчевој граматици руског језика (Облици II). Овај термин се, додуше, тамо помиње само узгредно. Међутим, ту је он већ сасвим дефинисан и јасан. Уосталом, Кошутинчић увек тако и формулише ствари. То ме је понукало да се мало осврнем на сингулатив у српском језику и још у неким словенским језицима. Ограничен временом и типографским простором, овде ћу изнети само нека од својих запажања и промишљања — у вези с тим. Тако их излажем суду и критици српских слависта.

Сингулатив је у српском језику маркиран формантом -ИН код именица мушког рода, и формантом -КА код именица женског рода. У средњем роду сингулатив се скоро и не јавља, јер је тај граматички род и иначе слабије изражен од осталих двају (маскулина и феминина). Уосталом, на то нас упућује већ и сам лингвистички термин: лат. *neutrum*, рус. *средний* род, пољ. *rodzaj nijaki* итд.

Обележени ликови сингулатива засведочени су већ у старословенском језику. Тамо сусрећемо формације као што су: Словенињ, Римљанињ, Солуњанињ и сл. Број таквих примера могао би се по вољи увећати, јер их одиста има доста. У српском језику сусрећемо сингулатив у одређеним *семантичким* скупинама именица, дакле значењски условљен. Најбоље ће бити да нашу анализу започнемо од скупине етнонима. Тако имамо лик *Србин*, али је од њега старије *Срб* — које и сад живи у нашим говорима. Код Његоша се јавља у ауторском исказу, а код Кочића у говору његових персонажа.

У осталим словенским језицима и нема сингулативног лика *Србин*, већ само *С(е)рб*. Због тога и смемо закључити да је овај последњи лик старији, а његов сингулатив је изведен тек доцније, и то на нашем тлу — угледањем на друге обрасце. Таквом лику (тј. *Срб*) опонира се множински лик *Срби*, тј. прави плурал. У томе ја видим само граматичку опозицију двају наведених ликова. А она права опозиција сингулативу (семантичка и логичка) био би збирни лик или *collectiva Српство*. На примеру етнонима најбоље сагледавамо да се сингулатив заправо опонира колективности, а не правој плуралу. Њему се опонира, како смо то већ показали, прави сингулар. То бисмо могли схематски приказати на следећи начин:

прави сингулар: *Срб* ≠ прави плурал: *Срби*.

сингулатив: *Србин* ≠ *collectiva*: *Српство*.

Успут ћемо навести још примера за етнонимски сингулатив у српском језику. У том ћемо се ограничити на древне народе и на наше суседе: *Јеврејин*, *Латин(ин)*, али само *Грк*! Имамо и лик *Турчин*,

али из Његошеве синтагме 'праунук Турков' дао би се излучити и Nom. sg. *Турак* (cf. руски *турок*).

Понекад се у српском језику реализују и по три различна лика у таквим формацијама: *Арабљанин, Арајин, Арај!* Први од њих изведен је, више у географском значењу, од полазишта Арабија. Други је изведен као сингулатив, а трећи као прави сингулар. Даље ћемо навести још неке карактеристичне примере из ове скупине: *Арнауџ(ин), Бугарин, Угрин, Мађар(ин)*... Сви се они јављају у нашем језику и као презимена. У овоме следе размишљања занимљив је и лик *Циганин*. И лик *Хрваћанин* данас је у употреби више као презиме неголи као прави етноним. Међутим, аустријски Хрвати (тзв. градишћански) зову тим именом балканске Хрвате, тј. југославенске (а ликом Хрват именују себе!). И код Б. Радичевића *Хрваћанин* задржава значење етникума. У навођењу таквих примера ми се смемо удаљити од нормативног лика, јер он и није битан за теоријску лингвистику. Од осталих примера за етнонимске сингулативе понудићемо још и ове: *Холанђанин, Шећанин, Норвџанин, Ислањанин*...

У непосредном суседству са претинцем етнонима стоје још две скупине именица са сличном семантиком: 1) оне што значе становнике земаља и покрајина; 2) оне са значењем становника насељених места (без обзира на њихову величину!). Обе те групе имају свој *сингулајтив*, који се опонира некој збирности или мноштву. Међутим, то мноштво није хетерогено, пре бисмо рекли да се ту ради о збиру јединки исте врсте. Илустроваћемо нашу тврдњу са неколика примера: *Војвођанин, Бачванин, Банаћанин, Личанин*. Ону другу скупину илустроваћемо следећим примерима: *Зеничанин, Височанин, Книћанин, Горажданин, Бискупљанин, Зимчанин* (житељ села Бискупићи, односно Зимча).

Велика је још једна скупина таквих именица које чувају сингулатив. У њој су смештени називи за порекло и професију. А понекад оне значе и припадност конфесији или уметничком (идејном, политичком) правцу. Такве су следеће именице: *хришћанин, јеврејин, муслиман(ин)*, па даље *варварин, ѿганин* и сл. Међу именицама из ове групе има их доста које значе квалификатив или специфичну црту неке особе. Пошто турцизми сачињавају знатан део таквих формација, склони смо тврдњи да су баш они и ојачали сингулатив — у балканским словенским језицима. Баш због тога има у бугарском језику више сингулатива неголи у српском, а у српском их опет има више неголи у руском језику. Тако у бугарском, на пример, имамо често ликове типа *хајдуџин* према српском *хајдук* и сл. Упореди још у српском језику формације турцизама: *каурин, чобанин, касајин, хамалин* итд.

Сингулатив у српском језику није заступљен само у фонду именица мушког рода, има га и код именица *женског* рода. Ту је он обележен творбеним суфиксом -КА. На примерима као што су: *сламка, ѿправка, воћка* можемо га илустровати и донекле анализирати. Основне именице од којих су изведена три наведена сингулатива — несумњиво имају значење и смисао збирности: *слами, ѿправа, воће*. Све оне

значе неко мноштво, и то врло хомогено. Из таквога мноштва издваја се, у поступку индивидуализације, сингулатив. Тиме се он јасно опонира збирности и колективности. Тај бисмо поступак, додуше, мање очкивали код именица што значе неживо, али је он ето жив и код њих! Међутим, код оних именица што значе живо — индивидуализација је логичнија и прозирнија. У назначеном смеру врло је индикативна и руска формација типа *картошина*. То би приближно значило исто што и српска синтагма 'једна цела кртола'. У таквим руским творбама нијанса јединичности јаче је истакнута и некако више заокружена.

Понекад нам изгледа да се сингулатив појављује у још једном виду. То су они случајеви *најоредних* творби типа: грм//грмен, бус//бусен, плам//пламен, прам//прамен и сл. Међутим, тај утисак је варљив и чисто је формалистички. Оба лика ове творбе, наиме, имају исту семантику и ту се ради само о различном уобличењу полазног падежа (Nom. sg.). Донекле се то може приписати психолошкој потреби за нарастањем супстанце у једносложним речима и облицима. Сличних појава има и у другим језицима, словенским и несловенским.

Простим сучељавањем (лат. *juxtapositio*, рус. сопоставление) сингулара и *сингулаиива* — лако ћемо закључити да се они разликују међу собом, значењски и граматички (морфолошки). Наиме, они се не подударају ни семантички ни творбено! Сингулар је *најпростио* граматичка једнина, а сингулатив је *маркирана* јединичност. Он исказује више индивидуалности и увек се опонира некој збирности или колективности. Међутим, обични сингулар се опонира *правоме* плуралу (граматички, морфолошки).

Дуал или двојина је сам по себи врло одређен и јасан, као засебан члан граматичкога броја. Он се вазда употребљава тамо где се ради о два (функционално удружена) предмета или пак о (једноме) предмету — који се састоји од два (симетрична) дела. Сама пак категорија граматичке *множине* израчвала се у две опониране форме: 1) прави плурал; 2) збирност или колективност. Ако сад, на крају излагања, размотримо још једанпут функционисање категорије јединичности у српском језику, оцртаће нам се некако сами од себе следећи закључци:

1) Сингулатив је *маргинална* појава у оквиру категорије граматичкога броја. Он се не развија нити се обогашује у словенским језицима. Оно што је у њима наслеђено из словенске старине — тавори и даље у систему нашег језика (творбеном и морфолошком). Сингулатив је *ограничен* на релативно мален број именица *с одређеном семантиком*. Њихов се број не увећава, али се зато увећава број дублета типа: чобан//чобанин, касап//касапин, Арап//Арапин, Јевреј//Јеврејин итд. То нас упућује на закључак да сингулатив поступно и слаби у модерном српском језику.

2) Упрошћена схема у нашим школским граматицима не даје целовиту слику *о свим члановима* у категорији граматичкога броја. Због тога ми овде истичемо следеће: осим двеју главних форми (тј. правог

сингулара и правога плурала), у нашем језику су заступљени још *singularia tantum* и *pluralia tantum*. Они су такође семантички условљени.

3) Целовиту слику о појавним облицима граматичкога броја у словенским језицима добићемо тек онда ако узмемо у обзир *све* њене чланове: сингулар, дуал, плурал и *збирне* именице (*Substantive collectiva*). У том низу сингулар се опонира (правоме) плуралу, а *сингулаитив* се увек опонира некој збирности или колективности.

4) За разлику од (правог) сингулара и (правога) плурала, сингулатив има кадшто и додатни призивек експресивности.

5) У старословенском језику *симулаиано* су коегзистирали свих пет наведених чланова у граматичкоме броју: сингулар и сингулатив, затим још дуал, па онда плурал и *збирности* (колективност). Уза све то, још су им се, на неки начи, придруживали *singularia tantum* и *pluralia tantum*. И остали словенски језици прошли су сви кроз тај развојни стадијум, али се данас ситуација у њима знатно упростила (у том погледу).

6) Категорија *јединичности* у српском и другим словенским језицима сугерише нам још нешто: *међузависности* семантике у именским речима и њиховог морфолошког понашања — већа је него што бисмо то унапред очекивали.

Резюме

Богдан Л. Дабич

ЗАМЕТКИ О КАТЕГОРИИ ЕДИНИЧНОСТИ В СЕРБСКОМ И ДРУГИХ СЛАВЈАНСКИХ ЈЗЫКАХ

Автор исходит из того, что членение грамматического числа на единственное и множественное — является несколько упрощенным. Поэтому он анализирует 5 членов грамматического числа в славянских языках: единственное, сингулятив, двойственное и собирательное. При этом единств. число противопоставляется множеств. числу, а сингулятив противопоставляется собирательному.

В сербском языкознании категория единичности впервые упоминается в начале XX века (в Русской грамматике Рад. Кошутича). В наше время категория единичности семантически обусловлена. В названных южнославянских языках эта категория присуща многим туризмам.

БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ
(Филозофски факултет, Никшић)

РЕПАРТИЦИЈА И КОНКУРЕНЦИЈА НАСТАВАКА ГЕНИТИВА МНОЖИНЕ ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГ РОДА СА СУГЛАСНИЧКОМ СКУПИНОМ НА КРАЈУ ОСНОВЕ

У раду се разматра репартиција и конкуренција наставака генитива множине именица женског рода које припадају трећој (Стевановићевој) врсти.

1. У нашој науци о језику доста се расправљало о проблемима језичке норме. Посебна пажња се поклањала лексици, веома се живо расправљало о фонетским и фонолошким питањима, о ортографској и ортоепској норми, па затим, бар у последње вријеме, и о творби ријечи.

Морфолошка проблематика није привлачила већу пажњу, па чак и традиционално занемаривана синтаксичка питања данас уживају већу пажњу.

Језичка норма се мора проучавати и усавршавати свестрано. Нужно је улазити и у нека шира питања, па и појединачна морфолошка питања чија проблематика није једноставна.

Циљ је управо овога рада да у скромној мјери разријешим један ситнији проблем и надокнади бар дио мањка из морфолошке проблематике у нормативном посматрању њену. Ријеч је, управо, о генитивном наставку именица женског рода које припадају трећој Стевановићевој врсти,¹ односно другој тзв. *Е*-врсти именица женског рода и мушког рода која је заступљена у Граматици загребачког колектива,² а коју усваја већина наших лингвиста — иако је ова деклинација распоређена према једном чисто формалном критеријуму, према генитиву једнине.

Ову деклинацију познаје само женски и дјелимично мушки род и то, прије свега, ријеч је о именицама чија се основа завршава на групу сугласника. Овај прилог не претендује ни на исцрпност ни на безусловну оригиналност. Поједина запажања и решења која се у овом прилогу наводе могу се наћи у сличном облику у нашим грама-

¹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*. — Београд 1964, 185–250.

² Еугенија Барић и др., *Приручна грамајика хрватскога књижевног језика*. — Загреб 1979, 70–96.

тикама и приручницима. Посебно доста података о овоме наћи ће се у *Савременом српскохрватском језику I*, проф. М. Стевановића.

2. а) Генитив множине именица женског рода на групу сугласника нема јединствену норму па коегзистира у језику у својим варијантама. О репартицији наставака код ових именица говорићемо, углавном, на основу материјала који налазимо у нашим уџбеницима и приручницима, па затим у правопису и речнику књижевног језика.

б) У свим граматикама доста уопштено се поставља репартиција наставака *-а* с непостојаним *а*, наставака *-и* и *-а* без непостојаног *-а-*. Сажето се може рећи да су граматике сагласне у следећем:

- обично двосложне именице имају наставак *-а* с непостојаним *а*;
- наставак *а* се не јавља код именица са групом сугласника код којих је струјни сугласник на првом мјесту;
- наставак *и* имају именице с групом сугласника, али без непостојаног *а*;
- има подоста именица које се колебају између наставака *а* и *и* с непостојаним *а* између сугласника.

У неким консултованим граматикама присутно је настојање да се успоставе правила по којима би се именице могле класификовати у скупине по природности генитивног наставака множине. У свима њима искрсне понеки проблем и већина њих пати од недоследности. Некима је сметња народна поезија као изворник за ексцерпирање примјера због тога што у њима стих и његова версификација намећу овај или онај наставак, другима је сметња говорна неуједначеност, трећима је опет сметња у наглашеном нејединству у функционалним књижевнојезичким стилловима. Због наведених проблема наши граматичари не могу поставити, осим у изузетним случајевима, строга правила о употреби генитивних наставачких алтернанти.

О генитиву множине именица женског рода са групом сугласника на крају основе узгред је говорио и С. Марковић у чланку *Колебања у норми српскохрватског стандардног језика*³ с неколико занимљивих и корисних података о историјској употреби наставака за овај падежни облик и о њиховој распрострањености у стандардном језику. Међутим, ни овај аутор, најалост, осим уопштених података не нуди одговор за којим трагам — одговор на питање: Код којих именица конкуришу два, а код којих три генитивна наставака, гдје они коегзистирају и каква им је репартиција у стандардном језику?

3. Одговор на ово питање представницима са чистог говорног подручја српског језика, односно представницима из оних подручја која су у ужој основици Вукова књижевног језика, може се учинити небитним јер се они по осјећају могу упознати са репартицијом и коегзистенцијом генитивних наставака. Зато сам разматрању овог проблема приступио преко ексцерпираних грађе из *Речника српскохрватског*

³ С. Марковић, *Колебања у норми српскохрватског стандардног језика*. — Књижевни језик св. 1-2, Сарајево 1976.

ског књижевног језика Матице српске, из *Правописа српскохрватског књижевног језика* из 1960. г. и других правописних приручника који се овом проблематиком баве, из дијалекатских студија и из штампе — из свих функционалних књижевнојезичких стилова.

4. Пошто ме интересује стање у савременом књижевном језику у испитивању сам се придржавао следећих принципа:

- а) из корпуса сам изостављао покрајинске и застарјеле ријечи;
- б) посуђенице новијег датума нијесам уврстио међу именичке групе; за њих сам оформио посебан списак;
- в) именице сам исписивао и класификовао према примјерима и врсти сугласника у сугласничкој групи на крају именичке основе;
- г) посебно сам исписивао именице са више ликова у зависности од генитивног наставка.

5. Послије консултованих података које доносе наше стандардне граматике и правописи, установио сам да се све именице женског рода са основинским завршетком на групу сугласника могу разврстати у три групе са по двије подгрупе. Изнијећу их од прве до последње.

II

6. У данашњем књижевном језику именице женског рода са основом на сугласничку групу типа *грешка* немају један уопштен наставак у генитиву множине. Наиме, код ових именица јавља се конкуренција ликова с различитим генитивним наставцима. У већем броју случајева конкуренција је између два наставка док је с трећим наставком знатно ограничена. Језик, управо, настоји да трећи наставак по сваку цијену елиминише.

а) Најстарији је облик генитива множине именица женског рода са сугласничком групом с наставком *-а* и непостојаним *-а-* између крајњих сугласника основе. Ови ликови се јављају у нашем језику од 14. вијека у именица типа:

крушака, биџака, смокава, земаља, грешака, ћушака, љушака, шишака, шушака, букава, вишања, гусака, дасака, дјевојака, игала, оваца, њесама, њриовиједака, њужаба, усана...

Овом типу припадају именице чија се основинска сугласничка скупина завршава на: *љ, м, р, в* и *к* (осим именице *мајка* чија се скупина може раставити непостојаним *а* — *мајака*, али и не мора — *мајка* — в. т. 9).

Примјери:

сугласник + *љ*: *земље-земаља*

сугласник + *м*: *догме-догама*

сугласник + *р*: *сесџре-сесџара*

сугласник + *в*: *букве-букава*

сугласник + *к*: *дјевојке-дјевојака*.

Код именице *бресква* у генитиву множине губи се сонант *в* а наставак *-а* и непостојано *-а-* остају и код ове именице као морфолошко обиљежје овог падежног облика.

б) Наставак *-а* и непостојано *-а-* уметнуто у сугласничке скупине: *дб, џб, жб, вц, гл, кл, њл, сн* и *вн* су такође обиљежја генитива множине именица овога типа. Примјери:

- група сугласника дб: *наредбе–наредаба*
- група сугласника џб: *наруџба–наруџаба*
- група сугласника жб: *ојџужба–ојџужаба*
- група сугласника вц: *овце–оваца*
- група сугласника гл: *цигле–цигала*
- група сугласника кл: *шићикле–шићикала*
- група сугласника тл: *мејгле–мејгала*
- група сугласника сн: *усне–усана*
- група сугласника вн: *гривне–гривана*.

в) Све именице са сонантом *њ* на крају основинске сугласничке скупине које значе било шта конкретно разбијају сугласничку групу непостојаним *-а-* и имају такође у генитиву наставак *а*:

- џрешње* (воће) — *џрешања*
- главње–главања*
- сукње–сукања*
- крошње–крошања*
- вишње–вишања*.

г) Наставак *а* у генитиву множине имају и именице са безвучном основом испред суфикса *-ка*. У овом падежу у наставку са вокалом *а* основа је проширена непостојаним *а* и са звучним сугласником:

- биљешке–биљешака*
- ојаске–ојасака*
- шићке–шићака*
- џријовијећке–џријовијећака*
- џверћке–џверћака*.

7. а) Врло рано, под утицајем именица женског рода на сугласник, продире у овај падеж наставак *-и* без непостојаног *а*. Ђура Даничић га биљежи од 15. вијека у именица типа:

молби, борби, џужби, смећњи, џаћњи, кавги, џајни, војски, казни, калфи, лојћи, нејравди, радњи, слућњи, чавки...

Овај наставак се може да јавља наизмјенично са наставком *-а* у двије групе примјера, и то:

1) уколико се основа генитива не проширује непостојаним вокалом *-а-*, онда у једном броју тих именица функционише и наставак *и*:

свједоџбе–свједоџба/свједоџби

зийке–зийка/зийки

ѡврѡке–ѡврѡка/ѡврѡки;

2) уколико се у именица са сугласничком групом *-нц-* и *-нч-* у основи уноси између сугласника у групи непостојано *-а-*, онда је у функционисању наставак *-а*, а уколико се не уноси непостојано *-а-*, онда је у функционисању наставак *-и*:

унца–унци; инстѡанца–инстѡанаца/инстѡанца/инстѡанци

нѡранѡе–нѡранаѡа/нѡранѡа/нѡранѡи.

Различити ликови стоје у дублету један поред другога, егзистирају унутар истог књижевнојезичког израза, стила или жанра и стоје у конкурентном односу на дијалекатском, књижевнојезичком и стилском нивоу.

б) Из наведених примјера за наставак *-и*, на примјер, видимо да су то већином именице на *-ба* и *-ња*, што је Т. Маретић још поодавно констатовао.⁴

Код именица на *-ња* ово се односи на све глаголске именице, док оне с конкретним значењем, чији је број незнатан, имају први тип творбе: *сукња–сукања, вишиња–вишања, ѡрешиња–ѡрешања* и још неке — ову последњу треба разликовати од глаголске именице према глаголу *ѡресѡи*: *ѡрешња–ѡрешњи*. Дакле, све именице које значе што апстрактно, обично радњу, имају наставак *-и*: *чежња–чежњи, смејња–смејњи, зебња–зебњи*.

в) Облик генитива множине зависи од сугласника у сугласничком скупу. Наставак *-и* имају најчешће оне именице у којима је један сугласник сонант или су оба сонанти:

кавки, ѡсовки, сламки, мајки, сјенки, ѡорѡи, ваѡри, сачми, клеѡви, резерви...

али само:

дјевојака, караѡа, земаља.

г) У Правописном речнику дат је већи број именица које се колебају између наставка *-и* и наставка *-а* с непостојаним *-а-*:

ѡримјѡдаба–ѡримјѡдби, женидаба–женидби, удадаба–удадби, клојака–клојки, моѡака–моѡики, дојака–дојки, чавака–чавки, ваѡара–ваѡири.

Двојни ликови условљени су природом сугласника у скупини.

д) Међутим, у пракси облик на *-а* бива све више потискиван, што говори да се језички развој креће у корист наставка *-и*. То зависи од стила. У продирању овога наставка „предњачи“ говорни језик, а у писању најближи је томе језик штампе.

ђ) Погледамо ли у Правописном речнику⁵ именице са завршетком основе *-шк*, видјећемо да готово све двосложне именице имају ге-

⁴ Т. Маретић, *Грамаѡика хрваѡскога или срѡскога књижевног језика*. — Загреб 1963, 166–185.

⁵ *Правопис срѡскохрваѡскога књижевног језика*. — Нови Сад 1960.

нитив множине с непостојаним *a* и с наставком *-a* (*грешака, ћушака, крушака, љушака, шишака, шушака*), а и неке тросложне именице (*виљушака, омашака*), док неколико њих због гласовних или семантичких разлога имају двојак генитив множине: *дришка–дришки, зајршка–зајршки, вашка–вашки*.

е) Слично је стање и код именица са завршетком основе на *-ск*: *дасака, фресака, гусака, љусака, љусака, врисака...*, с том разликом што именице: *џлоска* и *џреска* имају само генитив множине на *и*: *џљуски, џпрески*, а неколико именица има два облика генитива множине.

ж) Из тога можемо извући закључак да сугласнички скуп *сџрујни сугласник + к* још увијек пружа снажан отпор наставку *-и* у генитиву множине у књижевном језику.

8. Трећи је облик с наставком *-a*, али без непостојаног *a*. Нека правила постоје, али она нијесу чврста: *ласџа, звијезда, красџа, башиџа, гошџа...*

Уз, дакле, остале скупине не умеће се непостојано *a*: *двојбе–двојба, жалбе–жалба, њаље–њаљба, бомбе–бомба, џорбе–џорба, ноџце–ноџца, омче–омча, бунде–бунда, хорде–хорда, калфе–калфа, харфе–харфа, џајге–џајга, алге–алга, мазге–мазга, џабле–џабла, џајне–џајна, химне–химна, ојне–ојна, гривне–гривна, ламје–ламја, џаксе–џакса, брание–браниа, секџе–секџа, фунџе–фунџа, лојџе–лојџа, брџе–брџа, марџе–марџа*.

9. Поред именица са двојаким обликом генитива множине именица женског рода на сугласник, у Правописном речнику српскохрватског језика из 1960. г. дата је и именица *варијанџа* са тројаким обликом генитива: *варијанџа, варијанџи, варијанџи*. Тројак облик генитива множине налазимо и за именице: *мајка* (ген. мн. *мајки* и (ређе) *мајка* и *мајка*) и *џужбе* (ген. мн. *џужба, џужба* и *џужби*).

III

10. а) Тешкоће на које сам наилазио објашњавајући студентима конструкцију морфолошких ликова генитива множине именица женског рода на сугласничку скупину, с једне стране, и, с друге, исувише уопштене и непрецизне формулације у нашим граматикама (на примјер „неке именице“, „један број именица“, „знатан број именица“, „има и таквих именица“ и сл.) које управо и не нуде одговарајућа решења у вези са недоумицама о дублетним ликовима у конкуренцији и сл., просто су ме натјерали да напишем овај чланак.

б) Ни овај чланак неће отклонити све недоумице у вези са овим проблемом. Неће из следећих разлога: Прво, могуће је да сам при навођењу примјера испустио понеке именице које су битне за дато решење. Друго, могуће је да сам при груписању именица према наставку у генитиву множине неку именицу која се јавља у два лика сврстао у именице с једним ликом. Треће, могуће је да је у неким случајевима моје језичко осјећање убацило понеки примјер у именичке дво-

струкости, а оне су управо у књижевном језику фреквентније у једном од постојећих ликова. И тако даље.

в) Данас у српском језику нормативан проблем представља избор између ликова који коегзистирају напоредо. По броју конкурентних ликова предњаче именице са сугласницима *б* и *њ* у другом дијелу сугласничке скупине (*сугл.* + *-ба*; *-ња*). У народним говорима, па затим и у стандардном језику коегзистирају каткада и три лика једне исте именице. У конкуренцији су, дакле, све три генитивне форме, што данас у српском језику представља посебан нормативан проблем. Коегзистенција и конкуренција таквих ликова посебно је била наглашена у српскохрватском књижевном језику (као целини). Што се, пак, само српског књижевног језика тиче, у њему трећи лик, онај са генитивним наставком *-а* и непостојаним *-а-* у основи донекле узмиче у пракси, док су друга два лика са наставком *-а* и *-и* и даље конкурентно стабилни.

г) И најзад — теоријска страна, наизглед једноставних правила, имплицира на доста тешкоћа при њихову усвајању. Правила су, додуше, ослоњена на језичку праксу, посебно на књижевнојезичку праксу и усвојеност, али код многих ријечи присутни су алтернативни ликови који су условљени: (1) нејединством говорне територије захваћене овим процесом, (2) раскораком између норме и праксе и (3) различитом природом сугласника у сугласничком скупу на крају основе ових именица.

Резюме

Бранислав Остоич

РЕПАРТИЦИЯ И КОНКУРЕНЦИЯ ОКОНЧАНИЙ РОДИТЕЛЬНОГО МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ЖЕНСКОГО РОДА С СОЧЕТАНИЯМИ СОГЛАСНЫХ В КОНЦЕ ОСНОВЫ

В настоящей работе автор анализирует конкуренции дублетных морфологических форм родительного падежа множественного числа существительных женского рода с основой на сочетания согласных. Речь идет как раз о конкуренции двух, иногда даже трех сосуществующих видов родительного падежа. Это создает нормативную проблему, обусловленную: а) отсутствием единства языковой территории, б) различной природой согласных, и в) расхождением между нормой и практикой.

БОЖО ЂОРИЋ
(Сеул, Јужна Кореја)

СУФИКС *-ист/а/* У СРПСКОМ СТАНДАРДНОМ ЈЕЗИКУ

Рад је посвећен синхронном опису творбеносемантичких особина именица на *-ист/а/* у српском језику. Анализа, која је вршена на корпусу од неколико стотина изведеница узетих из (а) речника стандардног језика и (б) дневне и недељне штампе, показала је велику продуктивност овог суфикса у савременом српском језику.

I

0.1. Именице на *-ист/а/*, судећи по стручној литератури, јасно су маркиране својим пореклом: припадају лексичком слоју *стираних речи* (*позајмљеница*, *ишућица*) или, још уже и прецизније, подгрупи *интернационализама*. Овакву позицију споменуте именице заслужиле су својим присуством у свим индоевропским језицима, а и у неким угро-финске групе. Не треба посебно истицати да су главни извор овим речима некада били класични језици, грчки и латински¹, али они нису увек морали бити, а нису ни били, поготово у каснијим епохама, непосредни *језици даваоци*, већ је лексички трансфер могао ићи, и ишао је, и преко других језика. То значи да у српски језик именице на *-ист/а/* нису увек улазиле директно из класичних језика, него, доцније, и из немачког, француског, енглеског или талијанског, на пример.² Различити правци позајмљивања огледају се и у томе што финални део ових речи нема у свим језицима исти лик: једни језици су уопштили једну од две форме, а други су задржали обе и тиме створили дублете. Тако у једнима ови интернационализми завршавају на *-ист* (енглески, немачки, француски³, холандски, шведски, дански, руски, бугарски, македонски, словеначки и сл.), у другима на *-иста* (талијански, шпански, португалски, пољски, чешки, словачки, мађарски и сл.), док у српском налазимо дублетне форме. Зато српском дублет-

¹ Исп. грч. *ἀνταγωνιστής*, лат. *antagonista*.

² Таква вишеструка, а каткада и кружна, позајмљивања и јесу једна од карактеристика *интернационализама*.

³ На графичком плану то је *-iste*.

ном пару *хуманисџи/хуманисџа*⁴ одговара лат. *humanista*, пољ. *humanista*, енгл. *humanist*, нем. *Humanist*, рус. *гуманисџи* и сл.

0.1.1. Напоредо са називима типа *сџирана реч*, *џозајмљеница*, *џуџица* и сл., што се употребљавају као ознаке за групацију лексема којој припадају и именице на *-исџи/а*, у лингвистичкој литератури наилазимо и на називе типа: *сџирани суфикс*, *џуџи суфикс*, *џозајмљени суфикс*, *инџернационални суфикс*, *суфикс сџираног џорекла*, као ознаке формантског дела изведенице. Уз све то среће се и назив *сџирана основа* за основински део деривата. Оваква спецификација одређених лексичких јединица и творбених елемената дијахроног је карактера и за синхронију је од споредног значаја. Али, и са позиције дијахроније, споменути називи су једним делом дискутабилни. Наиме, у процесу позајмљивања преузимају се само целе лексеме (у нашем случају — именице)⁵, а не и њихови делови (афикси, на пример), па у складу с тим само ова компактна јединица заслужује атрибут *сџирани*, а не и њен формантски део. Уколико се међутим такви форманти појаве у језику примаоцу као продуктивни творбени елементи, онда се они, системски гледано, морају посматрати равноправно са, условно речено, *домаћим* формантима. Једнако тако не би се, са синхроне тачке гледишта, могло говорити ни о *сџираној основи*, јер такав сегмент не позајмљује се као издвојена јединица. Дакле, *сџирана лексема* јесте импорт са стране, дијахроно гледано, али суфикс и творбена основа се не могу уносити са стране као самостални творбени елементи, већ стижу скупа са страним речима. Ова дијахрона чињеница оставила је дубоког трага и на прилике на синхронном плану: у функцији основинске речи долази најчешће позајмљеница, а у функцији творбене основе страна основа.

0.2. Споменути генетски белег именица на *-исџи/а* одредио им је, у великој мери, и место у лингвистичким истраживањима: у српској науци о језику није било нарочитог интересовања за њихово проучавање. Оне су на тај начин делиле судбину лексичког слоја коме су, генетски посматрано, припадале. Такве лексичке јединице су једино заслуживале, повремено, пажњу нормативиста, односно језичких чистунаца. Дериватолози се њима, углавном, нису бавили. Разлог је јасан: оне су посматране као немотивисане формације, својом структуром једнаке домаћим простим, неизведеним речима. Речи позајмљиване из страних језика у тренутку позајмљивања заиста су улазиле у језик прималац као компактне, структурно нерашчлањиве лексичке јединице. Граматичари, као и образовани појединци, зналци страних језика, знали су дакако да из страних језика не улазе само неизведене,

⁴ Уобичајено је да се у стручним и научним публикацијама ова дублетност бележи у финалном делу речи као *-исџи(а)*, дакле — *хуманисџи(а)*. Такав начин бележења доследно је спроведен и у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (скраћено — РМС), нашем основном извору материјала. Ми ћемо, међутим, у овом раду, из разумљивих разлога, имати нешто друкчије графичко решење: ово дублетско *а* стављаћемо међу косе црте (нпр. *хуманисџи/а*).

⁵ Оне у језику даваоцу могу бити не само просте, већ и изведене речи, али за већину корисника језика примаоца таква дистинкција није уочљива.

већ и изведене речи, дакле и оне са сложенијом формалном структуром, али су, наравно, знали да таква структура није имала ослоња у творбеном систему језика примаоца, тј. да је реч о чињеници из језика даваоца. Такве јединице за творбу речи могле су у језику примаоцу имати једино ону улогу коју су имале домаће просте, неизведене речи, тј. могле су, евенгуално, послужити као база за даљу деривацију. Међутим, ствари се у овом погледу протоком времена могу знатно изменити, па чак и довести до тога да споменуте лексичке јединице на новом терену покажу већи или мањи степен структурне рашчлањивости, што се може протумачити као последица укључивање ових формација у творбени систем језика примаоца. Ова чињеница је у србистици поодавно уочена: „Туђице су обично усамљене речи; оне су писмени или гласовни знак предмета који означају; али када се приме у већем броју, када имају исти наставак и значе предмете исте врсте, онда туђ наставак може да се осети као да је домаћи, свој, па да добије широку распрострањеност (тако су добили широку употребу у нашем језику наставци нпр. *-ија*, *-лук* и *-лија*, иако су се јавили код нас прво у засебним турским речима).“⁶ Међутим, језички стручњаци нису, изгледа, уочили ову јасну и сасвим тачну опсервацију професора Бошковића, па се о творбеној структури стране лексике, укључујући и именице на *-истӣ/a/*, углавном није писало.⁷

0.2.1. Михаило Стевановић је први и, до сада, једини српски граматичар који је опширно писао о творбено-семантичким карактеристикама именица на *-истӣ/a/*. У својој *Граматици*, у одељку посвећеном *Творби речи*, он именице на *-истӣ/a/* разврстава у одређене значењске скупине, указујући при том и на могуће мотивационе правце. Због значаја за нашу тему цитираћемо и прокоментарисати ставове професора Стевановића⁸:

„а) Присталице и припадници учења и праваца у књижевности и уметности, као и науци, затим припадници појединих политичких, религиозних и др. покрета, којих се, као таквих, називи граде наставком *-изам* — означавају се именицама страног порекла с наставком *-истӣ*, који се додаје, на исту основу: *класицистӣ*, *реалистӣ*, *модернистӣ*, *идеалистӣ*, *натуралистӣ*, *веристӣ*, *експресионистӣ*, *импресионистӣ*, *егзистенцијалистӣ*, *компаративистӣ*, *рационалистӣ*, *структуралистӣ*, *механицистӣ*, *монистӣ*, *номиналистӣ*, *анимистӣ*, *социјалистӣ*, *комунистӣ*, *ајсолутистӣ*, *фамистӣ*, *сејаристӣ*, *унијаристӣ*, *федералистӣ*, *деистӣ*, *ајтеистӣ*, *анабајистӣ*, *брахманистӣ*.“

Проф. Стевановић, као што се види, сасвим тачно дефинише семантичку страну наведене групације именица, али се не изјашњава експлицитно о њиховој творбеној структури. Ипак, довођењем у везу

⁶ Исп. Р. Бошковић, *Нешто о употреби наставка ар у једној групи туђих речи*, стр. 205.

⁷ Изузимајући донекле тзв. *турцизме*.

⁸ Исп. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, стр. 510–511.

двеју истокорених формација као да нам сугерише мотивациони смер: ове на *-истӣ/a/* мотивисане су ониме на *-изам*.

„б) Дакако, и кад означени правци своје називе добивају према именима њихових твораца — присталице ових праваца означавају се именицама изведеним од имена тих твораца наставком *-истӣ*: *будистӣ*, *дарвинистӣ*, *илајтонистӣ*, *макијавелистӣ*, *марксистӣ*, *лењинистӣ*, *маристӣ*, *фројдисӣ* итд.“

Овде је за аутора мотивациони смер сасвим јасан: у творбеној основи налазе се одговарајући антропоними. Значењска страна је иста као у претходној групацији примера.

„в) Напореда са именицама на *-изам* којима се називају какве склоности чему, имамо и именице, опет наравно страног порекла, на *-истӣ* које означавају имаоце склоности: *алиџруистӣ*, *алиинистӣ*, *егоистӣ*, *садистӣ*, *аванџуристӣ*, *морфинистӣ*, *кокаинистӣ*, *илузионистӣ*, *нудистӣ*, *ојорџунистӣ*, *џаџифистӣ*, *џуристӣ*, *џуристӣ*.“

Иако се ни овде аутор не изјашњава експлицитно о мотивационим односима, на основу информације о семантичкој структури деривата могло би се закључити да функцију основинских речи имају именице на *-изам*.

„Значењски однос између именица на *-изам* и ових на *-истӣ* јесте однос каквог учења и припадника тога учења, а затим и склоност к чему и имаоца те склоности. Међутим, према именицама на *-изам* што означавају позајмљене речи и друге језичке елементе из језика појединих народа имамо именице на *-истӣ* изведене од истог корена које значе стручњаке што се баве науком о народу са именом у основи, у првом реду науком о језику и књижевности тога народа или веће скупине народа: *арабистӣ*, *греџистӣ*, *лајтинистӣ*, *романистӣ*, *германистӣ*, *славистӣ*, *русистӣ*, *бохемистӣ*, *џолонистӣ*, *хебрејистӣ*.“

Значењска страна је и овде коректно одређена, али не и основинска реч. Проф. Стевановић доводи, додуше, своје примере именица на *-истӣ/a/* у везу са „именицама на *-изам* што означавају позајмљене речи...“ и са именима народа, сугеришући тако могуће правце мотивације, али остајемо ускраћени за дефинитиван суд. На тај начин проф. Стевановић имплицитно указује и на велики проблем у одређивању основинске (мотивационе) речи у наведеним формацијама. Наиме, споменуте именице на *-изам* то не могу бити због уске семантике, имена народа не обухватају све наведене случајеве⁹, што важи и за синтагматске називе језика¹⁰, а најједноставнија мотивациона веза, она

⁹ У српском таква мотивација не долази у обзир за именице *греџистӣ*, *бохемистӣ*, *џолонистӣ* (исп. *Грк*, *Чех*, *Пољак*), а и са дериватима *арабистӣ* и *славистӣ* било би извесних проблема формалне природе (исп. *Араји* и *Словени*).

¹⁰ За именице *лајтинистӣ*, *русистӣ*, *хебрејистӣ*, *романистӣ*, *германистӣ* могле би се, као мотивационе, узети синтагме *лајтински језик*, *руски језик*, *хебрејски језик*, *гер-*

која укључује именице на *-ика* типа *грецист̄ика*, *славист̄ика*, садржи тешкоће формалне природе¹¹.

„г) Напоредо с именицама на *-ист̄* у овом значењу употребљавају се, додуше нешто ређе, и именице на *-лог*: *албанолог*, *шурколог*, *синолог*. Ова се два именичка типа управо не употребљавају напоредо, него обично у истом значењу именице с једним или другим овим наставком. А сваком од ова два наставка даље се изводе сличне именице: наставком *-лог* називи стручака у појединим областима науке: *археолог*, *балнеолог*, *биолог*, *геолог*, *дерматолог*, *еџнолог*, *минеролог*, *филолог*, *физиолог*, *фџизиолог*, *оџијалмолог*, *неуролог*, *џалеонџолог*, *сџомаџолог*, а наставком *-ист̄* — називи стручњака, ређе појединих области науке, као: *алџинист̄* (значи и оног који проучава Алпе), *архивист̄*, *лингвист̄*, *фолклорист̄*, *јурист̄*, а чешће општа имена лица која се баве уметношћу, вештином или спортом означеним именицом у основи: *арџист̄*, *белеџрист̄*, *виолинист̄*, *џитџарист̄*, *клавирист̄*, *кларинетџист̄*, *еквџибрист̄*, *сџорџист̄*, *ауџомобџист̄*, *хокеџист̄*, па чак и припаднике појединих родова наоружања, рецимо: *арџилерист̄*, *везист̄*, *џенкџист̄*.“

Стевановић добро уочава семантичку блискост међу речима на *-лог* и овим на *-ист̄/a/*, указујући уз то и на висок степен семантичке разуђености ових других.

Завршавајући своје излагање о именицама на *-ист̄/a/*, проф. Стевановић неће пропустити да напомене како „већина именица на *-ист̄* има и једно *-а* на крају, у коме случају оне мењају промену по падежима.“

0.2.2. О управо споменутој граматичкој проблему, тј. о дублетној граматичкој форми именица на *-ист̄/a/*, написан је и опширан чланак¹², у коме се аутор претежно бави питањем фреквенције дуже и краће именичке форме, али у коме се узредно дају и неке напомене деривационог карактера, што заслужује наш коментар:

„Суфикс *ист̄/a/* врло је продуктиван и нове именице са тим суфиксом, иако страног порекла, јављају се такоређи свакодневно. Оне се тако брзо преносе у наш језик да изгледа као да се истовремено стварају у разним језицима. Тако се, напр., присталице Коминформа у страном свету називају *коминформистџи*, па је и у наш језик поред речи са нашим суфиксом *коминформовац* (обичније *информбировац*) почела да продире и реч *коминформист̄/a/*. У преводима с руског наћи ћемо речи као *колџективист̄/a/*, *џрогресист̄/a/*; необичне су и ретке речи: *енџери-*

мански језици, *романски језици*, али таква процедура не одговара за именице *грецист̄*, *бохемист̄*, *џолонист̄*, а делимично ни за *арабист̄*, *славист̄*.

¹¹ Именица на *-ика*, како видимо, у свом саставу садржи целу именицу на *-ист̄/a/*, па је тако формално сложенија од ње.

¹² Исп. С. Марковић, *О именицама на -ист/a/ и сл.*, стр. 27.

јеристӣ/a/, *клавсенистӣ/a/* (Књ. нов. 1951, бр. 34); *интерационалистӣ/a/*, *иредентӣистӣ/a/* и сл.“

Из цитата се не види јасно ни где је суфикс продуктиван, ни шта је страног порекла (именица или суфикс), ни зашто су неке од тих речи необичне и ретке. Аутор је овде, нажалост, врло непрецизан и конфузан.

0.2.3. У једној од новијих граMATика српског језика¹³ чињенице о суфиксу *-истӣ/a/* саопштене су само у једној реченици, мада се, како и сам аутор истиче, ради о врло продуктивном суфиксу.

0.3. Полазећи од чињенице да се ради о несумњиво продуктивном, а слабо проученом типу творбе у савременом српском језику, уложили смо напор да у овом раду прикажемо што комплетнији синхрони опис творбено-семантичких карактеристика именица на *-истӣ/a/*. У центар истраживања смо ставили питања која се тичу откривања и утврђивања: компонентата творбене структуре деривата (основинске и формантске компоненте), творбено-семантичких веза деривата са другим лексичким јединицама (једномотивацијски и вишемотивацијски деривати), морфофонолошких услова спојивости основе и форманта, семантичке структуре деривата, могућности детаљне семантичке класификације и продуктивности у оквирима појединих семантичких група, сфере употребе деривата, творбене синонимије и сл.

Одговори на постављена питања тражиће се путем анализе која је вршена на корпусу састављеном од две групације примера: једна је речничког порекла¹⁴, а друга је формирана неселективним праћењем дневне и недељне штампе претходних десетак година¹⁵, а и читањем белетристичких дела.¹⁶ Ова прва, речничка групација, представља основни материјал за анализу и садржи близу 400 јединица, а друга служи као сведочанство и мерило продуктивности анализираних формација (прикупљено је око 100 примера).

При опису деривата на *-истӣ/a/* служили смо се резултатима и достигнућима славистичке науке у области дериватологије, посебно руским и пољским научним радовима, будући да се у тим срединама највише и писало о питањима која су нас занимала¹⁷. Та литература

¹³ Исп. Ж. Станојчић / Љ. Поповић, Граматика српскога језика, стр. 131.

¹⁴ Исп. Речник Матице српске (РМС).

¹⁵ Праћени су дневни листови *Политика*, *Блиц*, *Глас јавности*, *Данас*, *Вечерње новости*, *Дневни телеграф*, недељници *НИН* и *Време*.

¹⁶ Екскрипрана је само она лексичка јединица која већ није била потврђена у РМС-у.

¹⁷ Исп. на пример: *Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia, Słowotwórstwo*, Warszawa, 1984; *Dokulil Miloš — Kuchař Jaroslav, Slovtovorná charakteristika cizích slov, Naše Reč*, 4, Praha, 1977, str. 169–185; *Иноязычные заимствования в системе словообразования существительных, у: Изменения в словообразовании и формах существительного и прилагательного в русском литературном языке XIX века*, Москва, 1964, стр. 121–130; *Йирачек Иржн, Интернациональные суффиксы существительных в современных славянских языках, Slavia 1, Praha*, стр. 1–7; *Mluvnické češtiny (1), Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfematika, Tvoření slov, ACADEMIA, Praha*, 1986; *Улу-*

недвосмислено указује на велику сродност проблематике у истраживајној области, што нам је пружио могућност угледања на одређена методолошка и практична решења присутна у научним прилозима споменутих средина са, иначе, веома развијеном науком о творби речи уопште, па тако и у сфери деривације именица помоћу страних формана¹⁸.

0.4. За творбу речи су, познато је, битне само мотивисане лексичке јединице, дакле оне које према себи имају одговарајућу *основинску реч*. Под *основинском реч* у овом раду подразумева се реч која се са дериватом налази у творбеној вези, тј. која деривату даје свој израз и садржај. За дериват *гитџаристӣ/a/* кажемо да је у творбеној вези са именицом *гитџара*, где именица *гитџара* има функцију *основинске речи*. (Ову везу и смер мотивације означавамо стрелицом: *гитџаристӣ/a/* ← гитара.) Међутим она није основинска реч само због очигледне формалне сродности са именицом *гитџаристӣ/a/*, већ и из семантичких разлога: она је битан елемент значењске структуре деривата. Да је реч *гитџара* у формалној и семантичкој вези са дериватом на *-истӣ/a/* откривамо најлакше путем *творбене њарафразе* која, у овом случају, гласи: *онај који свира гитџару*. Уколико у основном извору (РМС) нека именица на *-истӣ/a/* није имала према себи такву реч која би се, преко парафразе, могла сматрати њеном основинском реч, сматрана је *немотивисаном*. Таква је, на пример, лексема *проџагонистӣ/a/*: у РМС не постоји ниједна реч која би се, на описани начин, могла сматрати њеном основинском реч. За нас су, дакле, речи као *проџагонистӣ/a/* немотивисане (просте, неизведене). Исти статус има именица на *-истӣ/a/* и онда кад је у РМС-у потврђена друга истокорена реч, али са којом, осим те формалне, не постоји одговарајућа веза на плану садржаја. Зато немотивисаном сматрамо, на пример, и реч *арџистӣ/a/*¹⁹, иако према њој стоји истокорена реч *арџизам*²⁰, као могућа основинска реч. Између њих, како се може видети из лексикографских дефиниција, не постоји одговарајућа семантичка веза, семантичка мотивација, каква постоји између правог деривата и његове основинске речи.

0.4.1. Утврђивање стварних мотивационих веза у лексичким паровима типа *клавир* — *клавиристӣ/a/*, *мемоари* — *мемоаристӣ/a/* и сл., где је један члан и формално и семантички сложенији, не налази, наравно, ни на какве тешкоће. Мотивациони правац је јасан: *клавир-истӣ/a/* ← *клавир*, *мемоар-истӣ/a/* ← *мемоари*. Именица *клавиристӣ/a/* је изведена од именице *клавир*, мотивисана је именицом *кла-*

ханов Игорь Степанович, Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания, Москва 1977. В. и друге радове у списку литературе.

¹⁸ У том смислу за нас је посебно инспиративна била књига К. Вашакове. (В. списак литературе.)

¹⁹ Исп. РМС: а. *уметник*; *вешњак*. б. *глумац*, *извођач*; *пјевач*, *свирач*, *играч* (у циркусу).

²⁰ Исп. РМС: *правац у уметности који тежи да искористи сва формална средства стила и композиције, смисао за естетску страну уметничког дела*.

вир, именица *клавир* мотивише изведеницу *клавирисџи/а/*. То потврђује и семантичка парафраза (формула) деривата: *клавирисџи/а/* = онај који свира *клавир*. Тешкоће у одређивању мотивационог смера (правца) могу се јавити онда када су истокорене формације једнаке формалне сложености (исп. партнере као што су *џаџифисџи/а/* : *џаџифизам*), односно онда кад је потенцијална еквивалентна истокорена формација формално сложенија од деривата на *-исџи/а/* (исп. *сџаџисџи/а/* : *сџаџираџи*, *лингвисџи/а/* : *лингвисџика*). У оваквим релацијама у одређивању смера мотивације помажу други моменти, а пре свега семантичка парафраза. Ван сваке сумње међу именицама на *-исџи/а/* и на *-из(а)м* постоји, начелно, веома блиска семантичка корелација и то у тој мери да се стиче утисак како оне увек долазе „у пару“. Ова релација добија, могло би се рећи, статус творбеног модела који је маркиран формално — формантима *-исџи/а/* и *-из/а/м*, а семантички — општом парафразом — *лице у релацији њрема садржају означеном именицом на -из/а/м*. Идући за семантичким критеријумом утврђујемо мотивациони правац: *џаџифисџи/а/* ← *џаџифиз/а/м*. Дакле, реч на *-исџи/а/* семантички је сложенија, што се види и из лексикографске дефиниције (која се овде поклапа са творбеном): *исџикалица џаџифизма*. Елемент у коме је именица на *-исџи/а/* сложенија јесте *ОНАЈ који (ЛИЦЕ које) џрисџаје уз џаџифизам*. Тај елемент (ОНАЈ, ЛИЦЕ/ОСОБА) формално је у деривату представљен формантом *-исџи/а/* и преко њега дериват упућује на сасвим друкчији десигнат од онога на који упућује именица на *-из(а)м*. Готово према свакој именици на *-из/а/м* која значи учење, *џравац*, *идеју*, *џоглед*, *џеорију* стоји корелативни назив *лица/особе* на *-исџи/а/* са одговарајућом семантиком. Споменути модел врло је активан, што се види по новим паровима типа *глобалисџи/а/* ← *глобализ/а/м*, *мондијалисџи/а/* ← *мондијализ/а/м* и сл.

0.4.2. Највећи проблем у одређивању мотивационог смера „праве“ именице какве су: *лингвисџи/а/* (исп. РМС: *научник који се бави лингвисџиком*), *белеџрисџи/а/* (*џисац белеџрисџичког дела*); *греџисџи/а/* (*сџручњак за грчки језик и књижевност*), *џолонисџи/а/* (*онај који се бави џолонисџиком*); *арабисџи/а/* (*онај који џроучава арајски језик и књижевност*), *слависџи/а/* (*сџручњак у слависџици*); *оријентјалисџи/а/* (*онај који се бави оријентјалисџиком*), *германисџи/а/* (*онај који се бави германисџиком*), *лајтинисџи/а/* (*сџручњак који се бави лајтинским језиком и књижевношћу*; *џознавалац лајтинског језика и културе*; *џисац који џише лајтинским језиком*), *санскрџисџи/а/* (*џознавалац и исџтраживач санскрџа*), *есџеранџисџи/а/* (*џрисџалица есџеранџа*, *онај који говори есџеранџо*) и сл. (Исп. и формације као *корeанисџи/а/*, *јаџанисџи/а/* и сл. које нису потврђене у РМС-у, али које се могу такође значењски парафразирати на неки од наведених начин.) Као што се види, лексикографске дефиниције нису унифициране, што само по себи говори и о тешкоћама у утврђивању творбеног значења, односно творбене основе и основинске речи. Као корелативни партнери именица на *-исџи/а/*, судећи по наведеним дефиницијама, долазе формације на *-ика* (односно *-исџика*) и синтагматски називи језика, од чега, из разумљивих разлога, одступају последња два наведена примера. Ради

унификације у идентификацији основинске речи и одређивању семантичке парафразе, требало би пронаћи најједноставније решење којим би била обухваћена већина примера, а то је, по нашем мишљењу, оно које се може представити формулом: *лице који се бави оним што значи именица на -истӣика*. По страни од овог решења остале би именице *латинистӣ/a/*, *есјеранӣистӣ/a/* и *санскрӣистӣ/a/*, будући да нема потврда за корелативне основинске речи на *-истӣика* (мада не постоје препреке за њихово образовање).

0.4.3. Именица *јоӣистӣ/a/* означена је у РМС као индивидуална творевина, а дефинисана је као: присталица Вука Ст. Караџића који је у ћирилску азбуку унео слово *ј* (јоту). Идући за лексикографском дефиницијом јасно је да основа деривата указује на споредну црту означеног лица, што тај дериват сврстава међу тзв. асоцијативне деривате.

0.4.4. Именица *цивилистӣ/a/*, судећи по дефиницији у РМС-у, има исто значење као и основинска реч *цивил*, што значи да овде суфикс *-истӣ/a/* има искључиво *сӣрукӣуралну* функцију²¹. Могла би се, додуше, ова изведеница протумачити и као универбум од синтагме: *цивилно лице*. Такав однос постоји и између парова *калвинистӣ/a/* — *калвин* и *анатомистӣ/a/* — *анатом*.

0.5. Као основинска реч долази пре свега именица, што значи да су деривати на *-истӣ/a/* преваходно десупстантивне формације. Деадјективи, девербативи и други творбени типови су толико ретки да се могу узети као изузетак који потврђује правило. Већина деривата је једномотивацијска. Међутим, при опису неких случајева творбена парафраза открива идентичну семантичку везу са двама, а у неким случајевима и са трима основинским речима, па тада говоримо о двострукој, односно вишеструкој мотивацији. Најчешћа је опет двојна *именичко* — *именичка* мотивација, а ретке су *именичко* — *иридеска*, *именичко* — *глаголска* и сл.

0.5.1. Према граматичким карактеристикама основинских именица у тој улози најчешће долазе заједничке именице (конкретног и апстрактног значења), а међу њима оне мушког рода, захваљујући поред осталог и именицама на *-из/a/м*, на које отпада готово половина свих регистрованих примера. Нису ретке, наравно, ни именице на *-в* (*клавир*), а веома ретко долазе оне на *-о* у ном. једнине (*либретто*). На другом месту у тој функцији су именице женског рода, међу којима се бројем истичу оне на *-ија*. Именице средњег рода у функцији основинске речи права су реткост (исп. такву мотивацију у примеру *челистӣ/a/* ← *чело*). Творбена парафраза у десетак примера открива множинске форме основинских именица: *финансије* → *финансисӣ/a/*, *мемоари* → *мемоарисӣ/a/*, *мадригали* → *мадригалисӣ/a/*, *графити* → *графитиисӣ/a/*, *каламбури* → *каламбурисӣ/a/* и сл. У релативно ретким примерима функцију основинске речи има властито име, и то антропоним (исп. *илатонистӣ/a/* ← *Платон*, *дарвинистӣ/a/* ← *Дарвин* и

²¹ Исп. на пример: Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia, Słotowórstwo, Warszawa, 1984, стр. 317.

сл.), уколико се и овде не ради о именицама на *-из(а)м* као основинским речима (исп. *илајџониз/а/м*, *дарвиниз/а/м*). У једном примеру основинску реч представља скраћеница (*јулисџ/а/* ← ЈУЛ, југословенска левица). Пример *белогардисџа*, са сложеном, синтагматском основном представља изузетак.

0.5.2. Глагол као основинска реч веома је редак, а и тада углавном не излази из оквира вишеструке мотивације (исп. *маневрисџ/а/* ← *маневрисати*, *маневар*, *авалисџ/а/* ← *авалирати*, *авал* и сл.). Једина једномотивацијска девербативна формација је *сџајџисџ/а/*, према којој стоји глагол *сџајџирати*, формално сложенији, наравно. Семантичка формула *онај који сџајџира* показује већу семантичку сложеност именичке формације, а тиме се ова именица појављује као пандан, условно речено, домаћим образовањима са општим агентивним значењем: *онај који врши радњу исказану основинским глаголом*. Ако изведеницу типа *којач* интерпретирамо као *онај који која*, нема разлога, синхронно гледано, да тако не поступимо и са дериватом на *-исџ/а/*.

0.5.3. У малом броју примера основинску реч представља придев, и то по правилу релациони (односни) придев, дакле такав који у основи има именицу (*мајџеријалисџ/а/* ← *мајџеријали*, *канонисџ/а/* ← *канонски* и сл.). У овом случају заправо је одредбена синтагма у функцији мотиватора, а не сам придев, исп. *забависџ/а/* — 'онај који изводи забавни програм'.

0.5.4. Деадвербијалне формације долазе у само два примера: *солисџ/а/* ← *соло*, *ангросисџ/а/* ← *ангро*.

0.6. Формант *-исџ/а/* најчешће долази у овом свом основном, простом лику, а у ретким случајевима има изведену, сложenu форму. Према нашем увиду, у српском језику постоје само две изведене варијанте: *-ионисџ/а/* (исп. нпр. *аболиционисџ/а/* ← *аболиција*, *сегрегационисџ/а/* ← *сегрегација*) и *-алисџ/а/* (исп. нпр. *инструментјалисџ/а/* ← *инструмент*, *фигуралисџ/а/* ← *фигура*).

0.7. Деривати на *-исџ/а/* имају тзв. мутационо творбено значење,²² а у складу с тим и формант *-исџ/а/* иде међу мутационе суфиксе, пошто управо преко њега дериват упућује на нов десигнат, сасвим различит од десигната творбене основе.²³ И у српском, као и у другим језицима, деривати на *-исџ/а/* по правилу означавају *лица (особе)*²⁴, и по томе је онда суфикс *-исџ/а/* монофункционалан формант. На граматичком плану именица на *-исџ/а/* је мушког рода, али је сама име-

²² Речи са мутационим творбеним значењем именују нешто сасвим друго од онога што се именује основинском речи. Исп. И. С. Улуханов, *Единици словообразовательной системы* ..., стр. 149.

²³ Исп. К. Waszakowa, *Словотворство współczesnego języka polskiego, Rzeczowniki sufiksalne obce*, Rozprawy uniwersytetu warszawskiego, Warszawa, 1994. стр. 30.

²⁴ Исп. сасвим децидиран став Земске (стр. 107): „Суф. -ист порождает лишь имена лиц.“ Ипак, у сасвим ретким, нетипичним случајевима овај суфикс може изаћи из оквира свог инваријантног значења. Исп. пример српског антагонист/а 2. анат. *мишић који делује у супротивном правцу*. Исп. и сличне потврде које К. Вашачова (стр. 198) наводи за пољски: *derbista* (коњ који наступа у дербију), *synerista* анат. (орган тела).

ница ипак немаркирана по роду (полу) и значи лице уопште, мушког и женског пола.²⁵

0.7.1. Како смо напред видели, свака изведеница има свог корелативног партнера — основинску реч, која је, најчешће, именица. Она је свој израз и свој садржај уступила деривату преко творбене основе. Из тога произилази да значењска дефиниција деривата увек укључује и семантику основе. Тако је *клавиристӣ/a/* = *онај који свира клавир*, а *стајистӣ/a/* = *онај који стајира*. Рашчлањена семантичка структура наведених двају деривата показује, међутим, значајну разлику у погледу сложености: прва парафраза је сложенија од друге. Та се сложеност огледа у употреби глагола *свирајти* који, заправо, у морфолошкој структури деривата уопште не постоји, док се у другом случају семантичка дефиниција или парафраза поклапа са морфолошком структуром деривата. Дакле, семантичка парафраза неких деривата редовно укључује и компоненту која је изван њихове морфолошке структуре, и без ње (те компоненте) не може се ни сачинити. Овакву, сложену, семантичку дефиницију имају по правилу сви мутациони деривати са именицом као основинском речи, а готово сви деривати на *-истӣ/a/* припадају управо тој класи.²⁶ Изведенице типа *стајистӣ/a/* чине малобројну скупину и представљају изузетак.

0.7.2. Кад је основинска реч полисемантична, онда у семантичку формулу одређеног деривата улази, наравно, само једно од значења. Та појединачна значења основинских речи, дакле, важан су елемент семантике деривата и битно је одређују. На основу тих значења основинске речи могуће је извршити доста детаљно груписање деривата, што је и један од задатака овог рада. У одређивању припадности одређеној семантичкој групацији служићемо се одговарајућом семантичком шемом, тј. покушаћемо да утврдимо такву семантичку шему која би нам омогућила максимално прецизно разврставање изведеница. При томе ћемо у шему укључивати тзв. скривена значења, скривене семе деривата²⁷. Ове скривене компоненте творбеног модела приликом детаљизације у издвајању творбеног значења деривата представљају се именицама (нпр. *йрисџалица*, *следбеник*, *йријадник*, *члан* и сл.) или глаголом (*свирајти*, *йисајти*, *возијти*, *ујрављајти*, *карактерисајти* и сл.).

0.8. Творбена основа је у највећег броја примера страног порекла, што је дијахрона чињеница која директно утиче на прилике у синхронији. Деривати са домаћим основама су ретки (исп. *везистӣ/a/*, *слухистӣ/a/* и сл.), а изводе се, према нашем увиду, искључиво основним суфиксом *-истӣ/a/*.²⁸

²⁵ Уколико се јави потреба да се направи диференцијација у погледу пола, онда се у ту сврху за маркирање женског пола користи моциони суфикс *-киња* (исп. *феминистӣ-киња*, *нудистӣ-киња* и сл.)

²⁶ И једине две деадвербијалане формације у нашем материјалу имаће сложену семантичку парафразу: *онај који йева/настајуца соло*; *онај који йиргује на ангро*.

²⁷ Исп. Е. С. Кубрякова, стр. 69.

²⁸ Примере са сложеним суфиксима и домаћим основама нисмо регистровали.

0.9. Именице на *-истӣ/a/* припадају класи интелектуалне, књишке, учене лексике. То су „озбиљне“ речи са ореолом вишег стила изражавања. Извориште су им разне научне и стручне области (филозофија, право, медицина, социологија, психологија, политика, религија, музика, трговина). Може се казати да је употреба ових речи међу корисницима језика пропорционално сразмерна степену и ширини њиховог образовања.

0.10. Условно речено, ради се о младом лексичком слоју. Наиме, уочљиво је одсуство именица на *-истӣ/a/* у првим лексикографским делима стандардног српског језика, прављеним на бази лексичког материјала из народног језика. Ово, међутим, не значи аутоматски и њихово одсуство из српске писмености уопште. Њих у народном језику и није могло бити јер су то речи које, како смо констатовали, припадају ерудицијској сфери. Да их је у одређеним функционалним сферама српске писмености доиста било, види се већ и по грађи за речник предвуковског периода²⁹, а регистроване су и у правним и филозофским текстовима из периода конституисања савременог српског језика³⁰.

II

1.0. Суфикс *-истӣ/a/*

Изведенице са суфиксом *-истӣ/a/* су претежно десупстантиви, а ређе су мотивисани неком другом врстом речи. Већином су то једномотивацијске формације, а у мањем обиму двомотивацијске: именичко-именичке (*анархистӣ/a/* ← *анархизам/анархија*), именичко-придевске (*везистӣ/a/* ← *веза/везни*), именичко-глаголске (*маневристӣ/a/* ← *маневар/маневрисајти*) и сл.

1.1. Десупстантивне изведенице

Уз основно, инваријантно значење *лица (особе)* свака именица на *-истӣ/a/* поседује и одређено допунско значење. То допунско значење, које је дефинисано семантиком основинске речи и врстом релације између *лица* и онога што је творбеном основом означено, могуће је разврстати у неколико група и подгрупа.

1.1.1. Назив лица по објекту

У овој најбројнијој скупини деривата *лице* је добило назив по објекту на који оно, у одређеном смислу, активно делује. Како су објекти семантички различити и како лице на различит начин усмерава своју активност на објекат, ову групацију можемо разврстати у неколике подгрупе.

1.1.1.1. Велику значењску подгрупу чине деривати мотивисани апстрактним називима *учења, идеја, доктрина, теорија, праваца, покрета, схваћања* и сл. којима је лице снажно привржено, које су

²⁹ Исп. В. Михајловић; исп. и Б. Ћорић (1999), стр. 227–241.

³⁰ Ове именице регистроване су, на пример, у правној и филозофској литератури коју је, половином 19. века, писао Димитрије Матић: *економиста, енциклопедиста, софиста, публициста, романиста*. Исп. Б. Ћорић (1996), стр. 89.

присталица Питагориног учења; *йужадистӣ/a/* — присталица француског десничарског посланика Пужада; *йомистӣ/a/* — присталица, следбеник учења Томе Аквинског.

Двојну, такође именичко-именичку мотивацију имају и неке друге изведенице ове значењске скупине: *анархистӣ/a/* (← анархизам/анархија), *сецесионистӣ/a/* (← сецесионизам/сецесија).

У извесном броју случајева деривати са вишеструком мотивацијом могу се, из семантичких и структурно-морфолошких разлога, наћи у сасвим различитим творбено-семантичким скупинама и моделима. Исп. на пример деривате као *илузионистӣ/a/* (← илузионизам), *йрошекционистӣ/a/* (← протекциониза/а/м), *формалистӣ/a/* (← формализам), који са наведеном мотивацијом иду у ову скупину, а с другом мотивацијом (← илузија, ← протекција, ← форма), имају друкчије значење и припадају другим моделима (оним са суфиксом *-алистӣ/a/* и *-ионистӣ/a/*). Дериват *хуманистӣ/a/* има чак троструку мотивацију (← хуманиза/а/м, ← хуманистика, ← хуман), а само са првом овде наведеном иде у ову групацију. Више од једне мотивације имају и деривати: *идеалистӣ/a/*, *индивидуалистӣ/a/*, *класицистӣ/a/*, *материјалистӣ/a/*, *йозиџивистӣ/a/*, *рационалистӣ/a/*, *сенџиментјалистӣ/a/*, *йтерористӣ/a/*, *универзалистӣ/a/* и сл.

У неколико случајева основинска реч је искључиво именица на *-ија*, исп. *ауџиономистӣ/a/* (← аутономија), *йолигамистӣ/a/* (← полигамија), *моногамистӣ/a/* (← моногамија), *хегемонистӣ/a/* (← хегемонија)³⁴ *йаџиријаршистӣ/a/*³⁵ (← патријаршија).

У овој семантичкој скупини (*йристјалица, следбеник...*) суфикс *-истӣ/a/* показује завидан степен продуктивности у савременом српском језику, о чему сведоче и следеће нове изведенице: *елиџистӣ/a/*, *глобалистӣ/a/* („у којој се конзервативнији део Америке ... ставља на страну заштитника националне државе и њеног суверенитета насупротив 'глобалистӣ' и 'интернационалиста'.“ НИН, 2611, 11. 1. 2001), *егалитаристӣ/a/*, *мондијалистӣ/a/*, *йаџоценџиристӣ/a/*, *йоџијалистӣ/a/*, *фундаментјалистӣ/a/* („Они који су се уплашили свог фундаментализма не дају никоме да друкчији буде него што су они. То су *фундаментјалистӣ*.“ Време, 521, 28. 12. 2000); овај суфикс посебно је продуктиван у образовањима од антропонима, што показују и следеће нове формације: *деголистӣ/a/*, *енгелсистӣ/a/*, *маоистӣ/a/*, *стиљинистӣ/a/*, *сиханукистӣ/a/*, *йачеристӣ/a/*, *чаушескистӣ/a/*, *йиџиоистӣ/a/*, *слобистӣ/a/*.

1.1.1.2. Невелику скупину чине изведенице које значе лице именовано по објекту његовог посебног интересовања. Општа семантичка формула гласи: *стијручњак (сиџијалистја, вешџак)* за оно *шџо* је именовано *йтворбеном* основом. У основи се може наћи и антропоним, а

³⁴ Судећи по лексикографској дефиницији (исп. *онај који сџроводи хегемонију; йристјалица хегемоније*) овде се неутрализује значење присталице и вршиоца радње.

³⁵ Мислим да је основинска реч *йаџиријаршија*, а не *йаџиријарх*, како се може закључити из дефиниције у РМС-у, а и сама творбена парафраза у том случају гласи: *йристјалица йаџиријаршије*.

тада дериват означава стручњака за дело онога ко је именован основом. У ту групу иду: *анатомистӣ/a/*, *алгебристӣ/a/*, *економистӣ/a/*, *есје-рантӣистӣ/a/*, *финансистӣ/a/*, *медиевистӣ/a/*³⁶, *окултӣистӣ/a/*, *филајте-листӣ/a/*, *санскртӣистӣ(a)*³⁷, *сиорӣистӣ/a/*, *фолклористӣ/a/*, *йејтаркиста*, *йталмудистӣ/a/*.

Од нововопотврђених деривата овде иду: *ренесанс-истӣ/a/*, *но-менклајтуристӣ/a/*, *комјјујеристӣ/a/*³⁸.

Овде смештамо и релативно бројну групу деривата са основинском именицама на *-истӣика*: *белетристӣ/a/*, *лингвистӣ/a/*, *монтиа-нистӣ/a/*, *йублицистӣ/a/*, *кабалистӣ/a/*, *арабистӣ/a/*, *греџистӣ/a/*, *герма-нистӣ/a/*, *оријентјалистӣ/a/*, *йолонистӣ/a/*, *романистӣ(a)*, *славистӣ/a/*, *хеле-нистӣ/a/*.

Новопотврђена формација је *скандинав-истӣ/a/*. Група се може проширити бројним примерима какви су, рецимо: *бугаристӣ/a/*, *ира-нистӣ/a/*, *кореанистӣ/a/*, *македонистӣ/a/*, *словакистӣ/a/*, *хисјанистӣ/a/* итд. Сви ови и слични примери могу се чути у филолошким стручним круговима, једнако као и корелативне формације на *-истӣика*.

1.1.1.3. У неколика деривата основа упућује на *објекатӣ йоседовања*, тј. творбена парафраза гласи: *онај који йоседује (има) оно ишћо је означено основом*. Исп.: *кайијјалистӣ/a/*³⁹ (← капитал), *лајиифун-дистӣ/a/*, *монойолистӣ/a/*.

1.1.1.4. Има доста деривата који именују лице што врши какву радњу на објекту, али како смо највећи део таквих примера издвојили у групацију *назив лица йрема резултјатју радње*, онда се тај број свео на свега неколико. Исп.: *авалистӣ/a/*⁴⁰, *ламјистӣ/a/*, *мануфактју-ристӣ/a/*⁴¹, *фактјуристӣ/a/*⁴², *моралистӣ/a/* (онај који проповеда морал).

1.1.1.5. У само два примера можемо констатовати значење: *онај који ужива неку дрогу*. Исп. *кокаинистӣ/a/*, *морфинистӣ/a/*.⁴³

³⁶ Судећи по лексикографској дефиницији (исп. *онај који се бави изучавањем средњег века*) ова именица би била немотивисана, али због постојања корелативне именице *медиевијум* (лат. средњи век), ми је укључујемо међу деривате ове групе. Основа је окрњена и гласи *медиев-*.

³⁷ Исп. и *санскртјолог*.

³⁸ Исп.: „Срели смо дивне људе: професоре, инжењере, компјутеристе...“ (НИН, 2609, 28. 12. 2000).

³⁹ Дериват је двоструко мотивисан, што га смешта у различите семантичке групе.

⁴⁰ Лексикографска дефиниција не укључује као основинску реч именицу *авал*, нити глагол *авалираји*, али смо ипак овај пример укључили овде преко парафразе: *она који сјавља авал*.

⁴¹ Исп. дефиницију у РМС-у: *онај који йродаје мануфактјуру*.

⁴² Ово би могао бити и *девербатив* (од *фактјуристјитӣ*), а овде смо га ставили према лексикографској дефиницији: *онај који се бави исјосјављањем или ревизијом фактјура*.

⁴³ Лексикографска дефиниција гласи: *онај који се одаје морфинизму*. Међутим, како РМС има реч *морфин* (пored *морфијум*, *морфиј*), и како је именица *кокаинистӣ/a/* дефинисана као „уживалац дроге“, нема разлога да именицу *морфинистӣ/a/* одвајемо.

1.1.2. Назив лица по средству радње

Доста бројну групу чине изведенице које именују лице према средству радње. Општа семантичка формула могла би се формулисати као: *онај који врши радњу њомоћу нечега/на нечему*. С обзиром на врсту средства радње и конкретан вид радње лица на том средству, ова се скупина може диференцирати на неколике подгрупе.

1.1.2.1. Најбројнију подгрупу чине називи лица по музичком инструменту, а семантичка парафраза би гласила: *онај кдји свира*⁴⁴ *музички инструменти означен основом*. Исп.: *басист̄/a/* (← бас), *виолинист̄/a/* (← виолина), *виолист̄/a/* (← виола), *виолончелист̄/a/* (← виолончело), *гитарист̄/a/* (← гитара), *клавирист̄/a/* (← клавир), *кларинист̄/a/* (← кларинет), *контрабасист̄/a/* (← контрабас), *пијанист̄/a/* (← пијано),⁴⁵ *теорбанист̄/a/* (← теорбан), *теорбист̄/a/* (← теорба), *тромбонист̄/a/* (← тромбон), *фаготист̄/a/* (← фагот), *флигорнист̄/a/* (← флигорн), *флаутист̄/a/* (← флаута), *харфист̄/a/*⁴⁶ (← харфа), *хорнист̄/a/* (← хорн), *цимбалист̄/a/* (← цимбал), *челист̄/a/* (← чело).

У овој семантичкој скупини суфикс *-ист̄/a/* има готово монополску позицију⁴⁷, што потврђују и нове формације типа: *клавистијурист̄/a/* („потом клавијатуриста Били Престон, који је свирао на њиховим каснијим плочама.“ Време, бр. 521, 28. 12. 2000), *ирианглизист̄/a/*, *фанфарист̄/a/*⁴⁸ („Фанфаристи и фанфаролози“, Време, бр. 423, 28. 11. 1998).

1.1.2.2. Мањи број примера има подгрупа са дериватима мотивисаним речима које значе какав уређај који опслужује, којим управља, рукује лице. Исп.: *багерист̄/a/* (← багер), *виброфонист̄* (← виброфон), *гајтерист̄/a/* (← гатер), *моторист̄/a/* (← мотор), *телеграфист̄/a/* (← телеграф), *телефонист̄/a/* (← телефон), *турбинист̄/a/* (← турбина), *циркуларист̄/a/* (← циркулар).

Нове потврде су: *грејдерист̄/a/* (← грејдер), *радарист̄/a/* (← радар).

У ову подгрупу, на одређен начин, иде и нова изведеница *снајперист̄/a/*. Она је занимљива и по томе што у самом енглеском језику не постоји форма на *-ист̄/a/*, што сведочи о продуктивности самог суфикса, односно модела *стирана основа + суфикс -ист̄/a/*.

1.1.2.3. У основи неких деривата је значење превозног средства, па би семантичка формула могла гласити: *онај који управља возилом, онај који вози возило*. Исп.: *бициклист̄/a/*⁴⁹ (← бицикл), *мотоци-*

⁴⁴ Овај глагол у српском има тројаку рекцију. Исп: *свира гитару / у гитару / на гитари*. Могућа замена му је глагол *ударити*: исп. *удара у цимбал*.

⁴⁵ Исп. лексикографску дефиницију у РМС: *музичар који свира на клавиру*.

⁴⁶ РМС има и *харфонист̄/a/*, а упућује се на *харфист̄/a/*.

⁴⁷ Суфиксна синонимија у овој скупини потврђена је једино у формацијама од основе *цимбал-* (исп. *цимбалист̄/a/*, *цимбалар*, *цимбалаш*).

⁴⁸ Именица је у овом случају употребљена метафорички.

⁴⁹ Исп. и значење: *онај који се такмичи у возњи бициклом*. Изгледа да је овде у питању двострука, именичко-именичка, мотивација с обзиром на именицу *бициклизам* и значење „онај који се бави бициклизмом“.

клиц̄/a/ (← мотоцикл), *моџорист̄/a/* (← мотор⁵⁰), *џаксис̄/a/* (← такси), *џрактџорист̄/a/* (← трактор), *џијакерист̄/a/* (← фијакер).

1.1.3. Вршилац радње

Уколико је дериват мотивисан именицом која значи радњу, широко схваћену, онда је лице вршилац такве радње. Општа семантичка формула би била: *онај који ради оно што је именовано основом*. Група није велика, а могућа је појава вишеструке мотивације. Исп.: *алпинист̄/a/* (← алпинизам), *џројагандист̄/a/* (← пропаганда), *колаборационист̄/a/* (← колаборационизам), *маневрист̄/a/* (← маневар), *онанист̄/a/* (← онанија), *стеноџипист̄/a/* (← стеноџипа) и сл.

Новопотврђена формација је *инџервјуист̄/a/* (← интервју).

Ова групација се може проширити дериватима мотивисаним каквом спортском дисциплином, односно игром, при чему би семантичка формула могла гласити: *онај који уџражњава дисциплину, игру именовану основом*. Исп. *билијарист̄/a/*⁵¹, *ваџерџолист̄/a/*, *разбист̄/a/*⁵², *шахист̄/a/*. Ту од новопотврђених деривата иду: *голџист̄/a/*, *бриџист̄/a/*, *џреферансист̄/a/*⁵³. Уколико се основинска именица схватити као назив за спортску дисциплину, онда овде иде и *кануист̄/a/*.

1.1.4. Назив лица по резултату радње

У ову групу иду деривати чија основа упуђује на предмет који је настао као резултат радње. Општа семантичка формула би била: *џворац онога што је именовано основинском речи*. Наравно, није лако увек одредити ради ли се о објекту или резултату радње, што зависи од тачке посматрања. Исп.: *акварелист̄/a/* (← акварел), *анегдоџист̄/a/*, *бандаџист̄/a/*⁵⁴, *билансист̄/a/*, *коџист̄/a/*⁵⁵, *карикаџурист̄/a/*, *либреџист̄/a/*, *меморијалист̄/a/*, *минијаџурист̄/a/*, *мелбист̄/a/*, *мемоарист̄/a/*, *новелист̄/a/*, *џамфлеџист̄/a/*, *џанеџирист̄/a/*, *џародист̄/a/*, *џеџаџист̄/a/*, *џорџреџист̄/a/*, *џлакеџист̄/a/*, *џрозист̄/a/*, *џроџоколист̄/a/*, *џсалмист̄/a/*, *романист̄/a/*⁵⁶, *сценарист̄/a/*, *џеџџонист̄/a/*, *мадригалист̄/a/*, *џабулист̄/a/* и сл.

Од нових потврда овде иду: *џраџиџист̄/a/*, *колумнист̄/a/*⁵⁶, *аџорист̄/a/*.

1.1.5. Носилац особине

Ово је релативно бројна семантичка скупина. Општа семантичка парафраза би могла бити: *лице кога каракџтернише садрџај основе*. Примери коџи следе показују да лице добија особину према црти ка-

⁵⁰ Ова лексема је вишезначна; овде је у значењу *моџоџикл*.

⁵¹ Основинска реч је семантички поливалентна: значи игру, али и сто за игру.

⁵² У РМС-у има и *разџиџа*.

⁵³ Исп. и: „али у жаргону данашњих *џреферансџија* ’играти по Цукићу’ значи играти логично“ (Време, бр. 521, 28. 12. 2000).

⁵⁴ И овде се може радити о објекту радње, али и о продукту. Мислимо да је реалније тумачење типа: *онај коџи џрави бандаџе*.

⁵⁵ Може се протумачити и као девербатив, према *коџираџи*.

⁵⁶ Исп. „Колумниста лондонског ’Тајмса’ Џон Лафланд је зато закључио...“ (НИН, бр. 2611, 11. 1. 2001).

основинском речи. Исп.: *архивистӣ/a/*, *дрогеристӣ/a/*, *канцеларистӣ/a/*, *колонистӣ/a/*, *конїоаристӣ/a/*, *лаборатористӣ/a/*, *иленеристӣ/a/*, *семинаристӣ/a/*.

Нове потврде су: *драгстӣористӣ/a/*, *кабаретӣистӣ/a/*, *шанкисӣ/a/*.

1.1.8. Назив лица по начину

Овде иду деривати чија основа упућује на начин, стил, методу рада лица. Исп. *ейзодистӣ/a/*, *колористӣ/a/*, *цезистӣ/a/*, *конјуктӣуристӣ/a/*, *тїрайезистӣ/a/*.

Новопотврђене формације су *слаломистӣ/a/* и *радиестїезистӣ/a/*.

1.1.9. Назив лица учесника

Ову групацију чине деривати мотивисани именицама које значе какав колективни догађај, или уопште групу људи. Општа семантичка формула би била: *учесник у/на ономе шїто значи основа*. Исп.: *екскурзистӣ/a/* (← екскурзија), *курсистӣ/a/* (← курс), *концертӣистӣ/a/* (← концерт), *финалистӣ/a/* (← финале).

Новопотврђена формација је *естїрадистӣ/a/* (← естрада).

1.1.10. Назив лица примаоца

Регистрована су само три деривата. Обухвата их семантичка парафраза типа: *онај који тїрма оно шїто је именовано основом*. Исп. *стїйїендистӣ/a/*, *гажисӣ/a/*, *дијурнисӣ/a/*.

1.2 Деадјективни деривати

Већина овде груписаних деривата има двоструку мотивацију, а у зависности од начина интерпретације творбене основе третирамо их као десупстантиве, деадјективе и сл. У овој скупини се налазе деривати које смо као деадјективне одредили, првенствено, на бази лексикографске дефиниције. Дакле, овде иду деривати мотивисани одредбеним синтагмама чији први члан долази у основу деривата. И они се могу класификовати у неколико подгрупа.

1.2.1. Изведеница означава лице које врши радњу у вези с појмом означеним синтагматском формацијом: *забавистӣ/a/* (извођач забавног програма на приредбама), *документїаристӣ/a/* (филмски репортер који одабира грађу за документарни филм), *канонистӣ/a/* (познавалац или учитељ канонског права), *криминалистӣ/a/* (судија, уопште стручни познавалац криминалног права), *галантїеристӣ/a/* (трговац галантеријском робом). Исп. и пример *комерцијалистӣ/a/*, који се у РМС-у упућује на комерцијалац (2) – *стїручњак у тїрговачким тїсловима*, али који би са парафразом – *онај који се бави комерцијалним тїсловима* – ишао у ову скупину. Именица *интїернисӣ/a/* иде у ову скупину ако се интерпретира као *онај који се бави интїерном медицином*, *стїручњак за интїерну медицину*. (РМС ову одредницу дефинише друкчије – *лекар сїецијалистӣ за унутїрашње болестїи*.)

У ову групу иду, на одређен начин, и деривати који означавају стручњака за језик и књижевност неког народа или групе народа, али због тешкоћа око творбено-семантичке унификације такве примере смо оставили међу десупстантивима. Овде задржавамо једино пример

лајтинист/а/ будући да немамо потврду за корелативну именицу на *-истика*. (И лексикографска дефиниција нас упућује на овакво решење. Исп. РМС: *стиручњак који се бави лајтинским језиком и књижевношћу; познавалац лајтинског језика и културе; писац који пише на лајтинском језику*.)

Новопотврђена именица *монетарист*/а/ иде овде ако се узме да је мотивисана синтагмом *монетарни систем*, у ком случају се ради о стручњаку за тај систем. Исп.: „Несташица новца прети да угуши привреду, оцењује монетариста др Миодраг Банић и упозорава...“ (Дневни телеграф, 15. 13. 1999).

1.2.2. Неколико деривата можемо парафразирати као: *онај који је члан, припадник колектива*. Од примера из РМС-а овде иде само *либералист*/а/ (члан либералне странке). Међу новопотврђеним примерима ову семантику имају, по нашем, мишљењу *парамилитарист*/а/ (члан парамилитарне формације) и *везист*/а/ (фудбалер, играч везног реда).⁶⁴

1.2.3. Атрибутско значење имају следећи деривати: *сензибилист*/а/⁶⁵, *визуалист*/а/⁶⁶, *материјалист*/а/, *позитивист*/а/, *рационалист*/а/, *реалист*/а/. Ову скупину можемо проширити и примерима *екстернист*/а/ и *приватист*/а/, ако се узме да су мотивисане синтагмама *екстерни болесник* и *приватни ученик*.

1.2.4. У само два примера налазимо значење *присталице, следбеника*: *асоцијационист*/а/ (присталица асоцијационог правца у филозофији), *александрист*/а/ (следбеник александријске школе у доба ренесансе).

1.3. Девербативна образовања

Девербативна образовања са суфиксом *-ист*/а/ права су реткост. Јављају се по правилу у оквирима вишеструке мотивација, кад је глаголска мотивација само једна од две или три које мотивишу изведеницу. Кад се посматра са својом глаголском мотивацијом онда она, наравно, припада творбено-семантичкој категорији *nomina agentis*, при чему има уобичајену парафразу: *онај који врши радњу именовану основинским глаголом*.

Само у једном примеру могло би се говорити о чистом девербату: то је именица *стајинист*/а/. Занимљиво је да се у опширној лексикографској дефиницији ове лексеме глагол *стајинирати* ни у каквој

⁶⁴ Исп.: „Врсни везист јуче је послуживао саиграче као на тацни.....одлично је одигравао дупли пас са *везистима*, пре свих Илићем и Ивићем...“ (Глас јавности, 3. 12. 2000).

⁶⁵ Лексикографска дефиниција се поклапа са творбеном; исп. РМС: *онај који је сензибилан*.

⁶⁶ Лексикографска дефиниција не укључује придев *визуалан*; чини нам се да ову изведеницу треба протумачити ка *визуалан њиш (човека)*, па овде имамо, у том случају, компресивну деривацију, тј. универбацију.

⁶⁷ Исп. РМС: СТАТИСТА(А) м 1. *споредан учесник у радњи сценског комада, филма и сл...* 2. *фиг. онај који суделује у нечему без активне улоге, који је пасивно присустан у нечему*.

форми не наводи⁶⁷, док се, обрнуто, у дефиницији самог глагола именица јавља као кључни део⁶⁸. Синхроно гледано, међутим, творбено значење деривата *стиаџист/а/* морало би гласити: *онај који стиаџира*.

Именица *хипноџист/а/* је у творбеној вези и са именицом *хипноза* и са глаголом *хипноџисати* (хипнотизирати). У РМС се упућује на *хипноџизер* (онај који уме да изазове хипнозу). Творбена парафраза би могла бити: *онај који хипноџише*.

Новопотврђена изведеница *лобист/а/* је, ван сваке сумње, двомотивацијска: према њој стоје именица *лоби* и глагол *лобираџи*⁶⁹ (исп.: „Како то да су београдски лобисти успели да за три месеца обрлате Блера, Ширака, Шредера...“ Блиц, 24. 1.2001). Њена глаголска мотивација смешта је у ову скупину.

1. 4. Деадвербијална образовања

Само у два примера налазимо прилошке речи у основи деривата на *-ист/а/*. Исп. *солсист/а/* (← соло), *ангросист/а/* (← ангро). (У другом примеру имамо проширену основу.) Лексикографска дефиниција не укључује основинску реч ни у једној од ових речи, исп.: *солист/а/* 1. *онај који сам изводи неко музичко дело (у ђевању, свирању, балеџу)*; 2. *онај који се ујушџа у њојединачне акције не осврћући се на њошребе скујног рада*; *ангросист/а/* *онај који се бави џрговином на велико*. Творбена парафраза би могла гласити: *онај који свира (џева, игра) соло; онај који џргује на ангро*.

2.0. Суфикс *-иониста*

Већина деривата има двоструку мотивацију (именичко-именичку, именичко-глаголску). Суфикс *-ионист/а/* издвајамо у десетак примера који су мотивисани именицама на *-ија*. Творбена основа је окрњена. Семантички се могу разврстати у две групе.

2.1. Претежно значе присталицу (следбеника): *аболицционист/а/* (← аболицција), *анексионист/а/* (← анексија), *сегрегационист/а/* (← сегрегација), *џрохибиционист/а/* (← прохибиција), *сецесионист/а/* (← сецесија 2), *фузионист/а/* (← фузија).

2.2. Нешто ређе значе вршиоца радње: *колаборационист/а/*⁷⁰ (← колаборација), *илузионист/а/*⁷¹ (← илузија), *селекционист/а/* (← селекција), *аукционист/а/* (← аукција).

Именица *инџервенционист/а/* има према себи реч *инџервенција* као могућу основинску реч. Чини се, међутим, да мотивационе везе

⁶⁸ Исп. РМС: СТАТИРАТИ *биџи стиаџист(а)*.

⁶⁹ Исп.: „Циљ ове одлуке био је да се новој демократској власти, у јеку *лобирања* за партијску поделу функција...“ (Данас, 26. 2. 2001).

⁷⁰ Лексикографска дефиниција не укључује основинску реч (исп. *сараџник у неком џослу*), али како *колаборација* има и значење *сараџња, сараџивање*, можемо ову именицу узети као основинску реч.

⁷¹ Овај дериват је са двоструком мотивацијом, што резултира и семантичком поливалентношћу његовом: са једном основом иде напред, у групи са значењем *џристаллица* (присталица илузионизма), а с другом остаје овде (вештак у изазивању илузија...).

међу њима нема, или је она врло далека. Наиме, именица на *-истӣ/a/* дефинисана је у РМС-у као *припадник снага које интјервенишу у другој држави*, што је тешко семантички директно повезати са лексикографском дефиницијом речи *интјервенција* (исп. 2. *улићтање, мешање једне државе у полове друге државе*), тј. немогуће је направити семантичку парафразу која би укључивала реч *интјервенција* уз поштовање кључне значењске одреднице деривата – припадник, члан. (Исп. нпр. *артиљеристӣ/a/* = припадник/члан артиљерије.)

3.0. Суфикс *-алистӣа*

Овим формантом изведено је свега неколико именица. Све су то десупстантивна образовања, а именују, наравно, лице (особу) у разним релацијама према предметима и појавама. Отуда долазе називи лица по начину вршења радње: *ноћалистӣ/a/* (← нота); по карактеристичним цртама његовога дела: *формалистӣ/a/* (← форма), *фигуралистӣ/a/* (← фигура); по средству радње: *инструментјалистӣ/a/* (← инструмент); по месту боравка: *провинцијалистӣ/a/* (← провинција), а у *когезистјенцијалистӣ/a/* имамо значење припадника.

4.0. Суфиксна синонимија

Понекад према формацијама на *-истӣ/a/* стоје семантички идентичне формације са другим суфиксима, што указује на постојање суфиксне синонимије у испитиваном материјалу. Суфикс *-истӣ/a/* се, наиме, налази у синонимичном односу са неколико суфикса: *-а/ц*, *-аш*, *-ар*, *-анӣ*, *-ајтор*, *-ер*. У већини примера синонимију прати структурно-морфолошка сродност (поклапају се творбене основе, а синонимични суфикси су једнаке структуре), док у мањем броју примера таквог поклапања нема (творбена основа и форманти су делом неједнаке структуре). Не улазећи детаљно у формалну страну ове врсте синонимије, навешћемо само уочене синонимичне парове: *ијијагор-истӣ/a/* — *ијијагор-ејац*, *артиљер-истӣ/a/* — *артиљер-ац*, *лицеј-истӣ/a/* — *лицеј-ац*, *комерцијал-истӣ/a/* — *комерцијал-ац*, *јримитив-истӣ/a/* — *јримитив-ац*, *семинар-истӣ/a/* — *семинар-ац*, *јул-истӣ/a/* — *јул-овац*; *јројекц-ионистӣ/a/* — *јројекц-ионаш*, *аујноном-истӣ/a/* — *аујноном-аш*, *фузион-истӣ/a/* — *фузион-аш*, *центјр-истӣ/a/* — *центјр-ум-аш*, *џимбал-истӣ/a/* — *џимбал-аш*; *селекц-ионистӣ/a/* — *селекц-ионар*, *џимбал-истӣ/a/* — *џимбал-ар*, *јлајтон-истӣ/a/* — *јлајтон-ичар*, *јанегир-истӣ/a/* — *јанегир-ичар*; *лаборајтор-истӣ/a/* — *лабор-анӣ*, *конџертј-истӣ/a/* — *конџертј-анӣ*, *ојскур-истӣ/a/* — *ојскур-анӣ*; (*јројаганд-истӣ/a/* — *јројаг-ајтор*, *фабул-истӣ/a/* — *фабул-ајтор*; *хијној-истӣ/a/* — *хијној-из-ер*, *сјајж-истӣ/a/* — *сјајж-ер*. Исп. такође и синонимију са *-лог*: *санскрт-ист/a/* — *санскрт-о-лог*, те са *-џија* (преферансист/a/ — преферансџија⁷²).

5.0. Појаве на творбеном шаву

У саставу деривата, начелно гледано, не налазимо целу основинску реч већ њен део који називамо *творбена основа*. Она се често

⁷² Ова изведеница на *-џија* је заправо окازیонализам, са нерегуларном ортографом.

поклапа са морфолошком базом основинске речи (исп. деривате *клавир-ист̄и/a/*, *гиџар-ист̄и/a/*, *есиеранџи-ист̄и/a/*, *инџереју-ист̄и/a/*). У великом броју примера, међутим, на граници двеју творбених морфема, творбене основе и суфикса, често долази до краћења основе. Ова појава заступљена је у великом броју примера захваљујући чињеници што у функцији основинских речи често долазе именице на *-из(а)м* и *-ија*, а у творбеном процесу творбена основа се формира управо одсецањем тих финалних сегмената основинске речи. Исп. нпр. *куби-с̄и/a/* (← *кубиз/а/м*), *наџурал-ист̄и/a/* (← *натурал-из(а)м*), *аболицу-ионист̄и/a/* (← *аболиција*), *хегемон-ист̄и/a/* (← *хегемон-ија*), а у мотивационој вези као што је *лингв-ист̄и/a/* (← *лингв-истика*) творбена основа је формирана одсецањем сегмента *-ист̄и/ика*. Мотивациони пар *панегирист̄и/a/* (← *панегир-ик*) указује на одсецање сегмента *-ик*. У деривата *медијев-ист̄и/a/* основа је формирана одсецањем финалног сегмента именице *медијевијум*. Код ретких деадјектива такође долази до краћења финалног деривационог сегмента основинског придева: *забав-ист̄и/a/* (← *забаван/забавни*), *материјал-ист̄и/a/* (← *материјал-ни*), *канон-ист̄и/a/* (← *канон-ски*). Наравно, код такође ретких девербатива творбена основа настаје редукцијом формантског и морфолошког дела основинске речи: *маневр-ист̄и/a/* (← *маневр-иса-ти*). Крњи се и творбена основа непроменљива речи (исп. *соло* → *солист̄и/a/*).

У неким примерима, међутим, творбена основа може бити и дужа него што се очекује. Такву, проширену основу налазимо у примеру *кабарей-ист̄и/a/* (← *кабаре*), *ангросист̄и/a/* (← *ангро*). Исп. такође и одсуство очекиваног поклапања творбене и морфолошке основе у примерима: проза → *јроза-ист̄и/a/*, Тито → *џиџо-ист̄и/a/*⁷³ (али: Слобо → *слоб-ист̄и/a/*).

Сугласничких алтернација на морфемском споју нема, осим у примеру *џаџријаршист̄и/a/*, али како се као мотивациона реч може узети и *џаџријаршија*, а не само *џаџријарх*, онда и тај пример има релативан значај.

6.0. Закључне напомене

Суфикс *-ист̄и/a/* јавља се у савременом српском језику у три варијанте: *-ист̄и/a/*, *-ионист̄и/a/* и *-алист̄и/a/*. Продуктивна је основна варијанта *-ист̄и/a/*, док су проширене верзије непродуктивне.

Деривати најчешће имају једну мотивацију, али је доста и оних са двоструком мотивацијом. Вишеструка мотивација је ређа.

Као основинска реч по правилу долази именица. Остале врсте речи слабо су заступљене у тој функцији.

Творбена основа се у начелу поклапа са морфолошком базом основинске именице, али се она доста често формира њеним краћењем.

Изведенице означавају искључиво *лице (особу)*, ало то основно значење прати читав низ побочних значења какви су, на пример: *џри-*

⁷³ У ова два примера као да се ради о специфичном проширењу творбене основе. И у примеру *ангросист̄и/a/* (← *ангро*) основа је проширена.

стилица (следбеник), *стиручњак* (специјалиста), *јоседник*, *уживалац*, *вршилац радње*, *творца*, *носилац особине*, *члан* (припадник), *пребивалац*, *учесник*, *прималац* и сл.

Уопштено говорећи суфикс *-ист/а/* је врло продуктиван у савременом српском језику, али је та продуктивност неједнако распоређена по семантичким скупинама. Врло је продуктиван са значењем *присилалице*, *творца* (*аутора*), *стиручњака* и сл., док је у неким значењима, као што су *уживалац*, *учесник* или *јоседник*, непродуктиван.

О великој продуктивности суфикса *-ист/а/* говоре и бројне нове изведенице (нерегистроване у РМС-у), као што су: *глобалист/а/*, *егалист/арист/а/*, *лобист/а/*, *мондијалист/а/*, *шанкист/а/*, *сиханукист/а/*, *шачерист/а/*, *лобист/а/*, *комјунитарист/а/*, *номенклајтурист/а/*, *скандинавист/а/*, *клавијатурист/а/*, *фамфарист/а/*, *снајперист/а/*, *радарист/а/*, *гольфист/а/*, *брицист/а/*, *преферансист/а/*, *колумнист/а/*, *реванист/а/*, *драгсторист/а/*, *естрадист/а/*, *монетарист/а/*, *везист/а/* (играч) и сл.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић Радосав, *Нешто о ујошреби наставака ар у једној групи туђих речи*, Наш језик, 1, Београд, 1933, стр. 205–209.
- Waszakowa Krystyna, *Słownikotwórstwo współczesnego języka polskiego, Rzeczowniki sufiksalne obce*, Rozprawy uniwersytetu warszawskiego, Warszawa, 1994.
- Земская Е. А., *Словообразование как деятельность*, Российская академия наук, Москва, 1992.
- Марковић Светозар, *О именицама на -ист/а/ и сл.*, Наш језик, III, н.с., Београд, 1952, стр. 12 – 27.
- Велимир Михајловић, *Грађа за речник сираних речи у предвоковском периоду*, I том (А-Љ), Нови Сад, 1972; II том (М-Ш), Нови Сад, 1974.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI (Нови Сад/Загреб, 1967, I–II; Нови Сад – Загреб, 1969, III; Нови Сад, 1971, IV; Нови Сад, 1973, V; Нови Сад, 1976, VI).
- Живојин Станојчић/Љубомир Поповић, *Грамањика српскога језика*, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд/Нови Сад, 1992.
- Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд, 1975.
- Божо Ђорић, *Неке језичке карактеристике правних текстова половине 19. века*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 25/2, Београд, 1996, стр. 85–95.
- Ђорић Божо, *Принципи творбене анализе сиране лексике*, Српски језик, 4/1–2, Београд, 1999, стр. 227–241.
- Улуханов Игорь Степанович, *Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация*, Москва, 1996.

Резюме

Божо Ђорић

СУФИКС *-ИСТ/А/* В СЕРБСКОМ СТАНДАРТНОМ ЈАЗЫКЕ

На относительно богатом материале анализируются существительные, образованные с помощью суффикса *-ист/а/*. Автор пришел к выводу, что

данный суффикс весьма продуктивен в сербском языке. Его вариантное значение *лица* сопровождается многочисленными побочными значениями, среди которых выделяется наиболее обычное значение сторонника определенных идей, движений, теорий. В некоторых случаях данный суффикс занимает почти монополистическую позицию (наименование лица по музыкальному инструменту). Кроме основного суффикса *-ист̄/a/* существуют также его расширенные варианты *-ионист̄/a/* и *-алист̄/a/*.

СТАНИМИР РАКИЋ
(Београд)

О КРАЋЕЊУ ДУЖИНА ПРВИХ КОМПОНЕНАТА ИМЕНИЧКИХ СЛОЖЕНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Аутор у раду доказује како у српском језику важи правило да се дуги слогови првих компоненти у именичким сложеницама крате и када су акцентовани.

У литератури је познато правило да дуги слогови у новоштокавском наречју не могу стајати испред акцентованог слога (в. Маретић 1963: 124, Белић 1951: 118, Брабец, Храсте и Живковић 1954: 15). Ако се који дуг слог у творби речи нађе пред акцентом, он се аутоматски крати: зљб > зубобоља, глава > главосеча, блâг > благосѣање. Правило о краћењу предакценатских дужина је, дакле, одавно познато. Оно се може формулисати на следећи начин:

(1) све предакценатске дужине једне речи се скраћују.

У овом прилогу желимо да покажемо да се дуги слогови крате у именичким сложеницама и кад су акцентовани.² Желимо, дакле, да покажемо да важи правило:

(2) у именичким сложеницама дуги слогови првих компонента крате се и када су акцентовани.

Ради доказа овога става размотрићемо детаљно акценте и дужине у корпусу именичких сложеница које је из *Речника срѣскохрватскога књижевног³ језика* ексципирала Душанка Вукићевић у раду „Именичке сложенице у савременом српском књижевном језику“ (в. *Зборник XXXVIII/1*, 1995). Корпус који је саставила Душанка Вукићевић (даље корпус ДВ) се може критиковати због укључивања неких речи које пре припадају тзв. сложено-суфиксалној творби него чистом слагању. Тако нпр. корпус ДВ укључује речи *голдсеминице, краснойи-*

¹ Према евиденцији којом располажемо чини се да правило краћења које разма-трамо у овом прилогу такође важи и у хрватском језику.

² У Ракић (1996) показали смо да се дуги слогови крате пред одређеним врстама суфикса. У овом прилогу показујемо да се дуги слогови првих компонента именичких сложеница редовно крате и када су акцентовани.

³ Матица српска, Нови Сад 1967-1976. Прва три тома су издана у заједници са Матицом хрватском. Загреб. У даљем тексту ознака за *Речник* је РМ (Речник Матице).

сац, књиговођа, криволовац итд. које се природније растављају на делове *голосемен* + *ице*, *краснојис* + *ац*, *књиговод* + *ја*, *криволов* + *ац* како због њиховог значења, тако и због општег теоријског става да у творби у српском језику (а и хрватском) извођење има предност над слагањем (в. Белић 1936, 1950, Бабић 1986). Овај недостатак корпуса ДВ није, међутим, нарочито значајан за тестирање хипотезе о краћењу дугих слогова првих компонената, јер и поред проширеног скупа примера хипотеза важи готово 100%, тј. има само пар изузетака.

Постакценатске дужине првих компоненти се такође већином крате, али је укупан број таквих примера мали јер су прве компоненте сложеница најчешће једносложне.

Неке уочене грешке у корпусу смо исправили. Тако смо нпр. именицу *генералшић* пренели из скупа сложеница придев + именица у скуп сложеница именица + именица. Овакве интервенције су биле врло ретке и њихов утицај на резултат наше анализе је занемарљив.

1. Од 413 именичких сложеница типа именица + именица 139 има акценат на првој компоненти, а преостале имају акценат на везном вокалу или на другој компоненти. Од ових 139 сложеница краћење акцентованог слога се врши у 54 сложенице, док су у преостале 83 сложенице ти слогови иначе кратки. Наводимо списак првих компоненти и сложенице у којима се врши краћење:

(3) бђг, бђга (бђгомрђк, бђгосђн, бђгочђст);

брђд, брђда (брђдовођа, брђдолом);

вђд (вђдокрђг);

вђно (вђногђрје, вђногрђд, вђнодђл);

влђк (влђковођа);

вђз (вђзовођа);

врђбац (врђпсеме);

гђс (гђсовђд, гђсомђтар);

гђз (гђзомђтар);

генђрђл (генђрђлштђб);

жђл (жђлопђјђв);

жђч (жђчовђд);

зђма (зђмољђст);

злђто (злђтовђз);

јђје (јђјовђд);

кђрта (кђртометар);

крђн (крђновођа);

крђв (крђвотђк);

кђгла (кђгловођд);

лђкат (лђктометар);

лђст (лђстопађд);

млéко (млѐковōд);
 муња (мўњовōд);
 ђм (ђмомѐтар);
 пíсмо (пй́мосликāр);
 плíн (плй́новōд);
 плōд, плōда (плōдорѐд);
 пўт (пўтовођа, пўтопй́с);
 рѐд (рѐдослѐд);
 рўка (рўкопомōћ, рўкохвāт);
 свѐтло (свѐтломрāк);
 свй́ња (свй́њодух);
 слўз (слўзоток);
 срѐда (срѐдопōст);
 стрōј (стрђјобравāр, стрђјовођа, стрђјопушка);
 сўнце (сўнцотрāк);
 тѐло (тѐловежба);
 трн (трнбоба);
 хвāла (хвāлоспев)
 хōр (хōровођа);
 цѐв (цѐвовōд);
 шй́љак (шй́љорѐп);
 чўвāр (чўвāркуђа).

У примерима *чўвāркуђа* и *генерāлишй́ђб* крати се дужина изван првога слога под акцентом, а у примеру *мй́сй́рбаба* дужина другог слога после акцента није скраћена.⁴ Оваквих примера има мало јер су прве компоненте углавном једносложне.⁵ У осталим ретким случајевима када су прве компоненте вишесложне и носе дужину (нпр. *майѐроубй́ца* vs. *майѐр* и *раучнђвођа* vs. *рāчун*), акценат не пада на прву компоненту, па се преакценатске дужине нормално крате. Приметимо да су у свим сложеницама краткосилазни акценти, сем у сложеницама *й́рнбоба* (< *й́рн*), *чўвāркуђа* (< *чўвāр*), *генерāлишй́ђб*, *врāйсеме* (< *врāбац*). За све ове сложенице је заједничко да акценат непосредно претходи другој компоненти чија је основа једносложна.

Краћења нема ни у речи *фѐдермāдрац*, али акценат на обе компоненте показује да је то у ствари полусложеница. Остаје без краћења једино пример *мй́сй́рбаба*, али се и тај изузетак може вероватно правдати позицијом вокала пред групом сонант + сугласник.

⁴ У РМ уз именицу *Мй́сй́р* 'старо име за Египат' стоји заст.

⁵ У примерима *шй́љорѐй* и *врāйсеме* прве компоненте се крате за један слог.

ступају од облика императива у првом делу: њена статистика даје, дакле, за право Стеваповићу.⁸ Због малог броја сложеница у којима прва компонента није императив, а који је ипак већи од шест које наводи Вукићевић, ове сложенице је можда исправније звати глаголским, а краћење разматрати у односу на основу прве компоненте без обзира на то који је то облик. У нашој анализи ми смо тако и поступили.

У корпусу који разматрамо има 102 примера именичких сложеница глагол + именица.⁹ У 91-ом примеру сложенице имају кратак акценатовани слог на првој компоненти, а преосталим примерима је акценат на везном вокалу¹⁰ или на другој компоненти.¹¹ У 64 примера основа прве компоненте је без дужине,¹² а у преосталих 38 примера се у првој компоненти сложеница јављају глаголски облици,¹³ који изван сложенице носе акценатовану или неакценатовану дужину. У 7 примера се преакценатске дужине у сложеницама крате (*вуцибаџина*, *вучимјешина*, *вучимџила*, *лижилџнац*, *џресисабљица*, *џуцибаџина*, *џејидлака*¹⁴), а у 1 примеру — *кљџдрво* нема краћења дужине. У преосталих 30 примера дужине на првим компонентама се крате било да су акцентоване или се јављају после акцената. Актуелне примере краћења дужина под акцентом бележимо у следећим примерима:

- (5) врати (вратимџ);
 гули (гуликожа);
 дражи (драживашка);
 кџси (кџсизџб);¹⁵
 масти (мастибрк);
 млати (млатишума);
 музи (музикрава);

⁸ Маретић (1963: 392) примећује да није „довољно протумачено ни у нашој ни у славенској ни у индоевропској граматици“ зашто је узет императив у тим сложеницама. Стевановићев одговор на то питање јесте да императив „може имати квалификативно значење“. Ово је умесно запажање, али не и потпун одговор. Други, а према нашем мишљењу и претежнији разлог за употребу инфинитива је тај што императив као и именица може имати независну функцију у реченици, он се нпр. не мора слагати са субјектом реченице. Императивне сложенице су најчешће подругливи, пејоративни називи особа или називи биљних и животињских врста. Функција назива се најбоље остварује његовом независном позицијом у реченици, а то се постиже спајањем са императивом. Тако и у енглеском језику је *pickpocket*, а не **pickspocket*.

⁹ Корпусу ДВ додали смо пример *џресисаџа*.

¹⁰ То је вокал /u/ у свим примерима сем у *грџбџед*, *незнџбог*, *вџзоглава*, *вџјоглава*.

¹¹ Ако је у сложеници акценат на другој компоненти као нпр. у именици *вучимџила* (< *вучи*) преакценатска дужина се крати према познатом правилу (1).

¹² Нпр. *лџмиврџи* према императиву *лџми*, *болџглава* према *бџли* или *вџјоглава* према *вџј*.

¹³ Најчешће императив, а у неколико примера и неки други глаголски облици (Вукићевић 1995: 162).

¹⁴ Према инфинитиву *џџаџи*.

¹⁵ У Вукићевић (1995) је у сложеници *кџсизџб* грешком уписан дугоузлазни акценат.

Вукићевић, Д. 1995. Именичке сложенице у савременом српском књижевном језику, *Зборник за филологију и лингвистику*, XXXVIII/1.

Резюме

Станислав Ракич

О СОКРАЩЕНИИ ДОЛГОТЫ ПЕРВЫХ ОСНОВ СЛОЖНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

В литературе известно соблюдены что в словах в штокавском диалекте долгие слоги не могут стоять перед тоновым ударением. В настоящем очерке автор показывает что в сложных существительных долгие слоги первых основ сокращаются и даже находятся под тоновым ударением.

МИЛАН ШИПКА
(Сарајево)

ЛЕТИЛИЦА ИЛИ ЛЕТ(Ј)ЕЛИЦА? (За чвршће критеријуме нормирања)

Анализирајући, с нормативнога становишта, ликове *лейтилица* и *лејтелица* (ијек. *лејјелица*), аутор констатује да није било ни потребе, а ни озбиљних разлога, да се, супротно свим досадашњим правописним нормативима, у *Правопису српскога језика* Матице српске (1993) облик *лейтилица* прогласи стандардним. У раду се такође указује и на потребу изграђивања чвршћих критеријума нормирања како би се избјегло произвољно мијењање норме.

1.0. У *Правопису српскога језика* Матице српске (1993), у т. 68 д, на стр. 134. ијекавског издања, као и у рјечничком дијелу истога дјела (стр. 405 б), поред ликова *лејјелица* (ијекавски) и *лејтелица* (екавски) нормиран је и лик *лейтилица* (једнако у оба изговора, ијекавском и екавском). С обзиром на досадашњи став наших нормативаца, то је новина, коју састављачи *Правописа 1993* образлажу и поткрепљују одређеним аргументима. Ваљаност тих аргумената посебно ћемо размотрити. Прије тога осврнућемо се на статус ликова *лејтелица/лејјелица* и *лейтилица* у ранијим правописним приручницима, граматицама, рјечницима књижевног језика и језичким савјетницима.

1.1. *Правопис 1960*, у ћириличком издању, на стр. 403 а, биљежи само ликове *лејтелица* (ек.) и *лејјелица* (ијек.). Тако је и у латиничком издању тога дјела (стр. 416 а). Правописни нормативи који су претходили заједничком *Правопису 1960* такође доносе само ликове *лејтелица/лејјелица*. *Белић 1950*, додуше, ни у правилима ни у рјечничком дијелу нема те лексеме, али у *Боранића 1951*, који је био у службеној употреби на хрватском подручју, стоји *лејјелица* (стр. 132 ц). Тако је и у *Вуковића 1949*, на подручју БиХ (в. стр. 122 б). Сви наши досадашњи правописни нормативи, дакле, узимају као стандардне само ликове *лејтелица* (ек.) и *лејјелица* (ијек.). Ни актуелни правописи остала два новоштокавска језичка стандарда, хрватског (*Бабић-Финка-Мозиш 2000*, 273 а) и бошњачког (*Халиловић 1996*, 313 а) не одступају од тога става. Једино састављачи *Правописа 1993* мијењају норму и проглашавају лик *лейтилица* правилним у оба изговора.

1.2. Треба имати на уму да ово питање није примарно ортографско, него граматичко, па је стога потребно видјети шта о стандардно-

сти ликова *летѝлица/летѝјелица* и *летѝлица* кажу граматичари и утврдити који се од њих уклапа у одговарајуће творбене моделе.

Наше двије најобухватније и најозбиљније граматике, *Маретић 1956* и *Стевановић 1964*, творбу ове изведенице уопште не помињу. Ни *Стианојчић-Појовић 1995* не кажу о томе ништа, мада се у поглављу о творби, под суфиксом *-лица* (у т. 309), наводи и тај творбени модел (*вршалица, грејалица, дробилица, мазалица, њрскалица*). Слично је и код хрватских граматичара (нпр. у *Приручној граматици 1979*, стр. 252).

Недостатак потребних елаборација у граматицама упућује нас на озбиљну граматичку анализу прије него што донесемо коначан суд о поступку састављача *Правойиса 1993*.

1.3. Рјечници нашег књижевног језика нису потпуно јединствени у прихватању ликова *летѝлица/летѝјелица* и *летѝлица*. Голема већина биљежи само ликове *летѝлица/летѝјелица*, старији (*Броз-Ивековић 1901*, према *Вуку 1898*) у облику с јотовањем: *лећелица*, а остали у нејотованом ијекавском: *летјелица*, или (и) екавском лику: *летѝлица* (*РЈАЗУ 1904–1910, Ристић-Канџга 1928, Бакојић 1936, РСАНУ 1981, Школски речник 1988, Московљевић 1990*). На другој страни, *РМС 1969*, за дивно чудо, наводећи само један примјер ексцерпиран из *Борбе 1966*, који је, сигурно, промакао пажњи лектора и коректора, прави семантичку разлику између ликова *летѝлица* и *летѝлица*, на тај начин што уз лик *летѝлица* (ијек. *летѝјелица*) веже два значења: „1. *ѝлица која издржава дуг летѝ*. — фиг. Та ријеч летјелица и та мисао летјелица! *Божич*. 2. *летѝлица*. — Хм, цепелин! Још онда је та ђаволска летјелица окренула Јовандеки памет. *Ћој*.“ (3, 195 а/б), а уз лик *летѝлица* само једно: „*авион, зракојлов и други који аѝарај за летѝње*. — Васионским пилотима требало је пуних пола сата да поново успоставе контролу над летилицом. *Б. 1966*“ (3, 196 а). То би значило да се апарат за летење може звати и *летѝ(ј)елица* и *летѝлица*, а птица или мисао која лети само је *летѝ(ј)елица*, никако *летѝлица*!?

Узгред буди речено, *Анић 1994*, на хрватској страни, има само лик са ијекавским рефлексом јата и само с једним значењем: „*letjelica* ž parava која leti *svemirska* —“ (422a). Лик *летѝлица* он уопште не биљежи.

Објашњење ликова и значења лексеме која је предмет наше расправе дато у *РМС*, без обзира и на то што се ту не ради о рјечнику стандардног него књижевног језика, захтијева такође темељиту расправу о стандардности различитих ликова те лексеме што се јављају у пракси.

1.4. За разлику од рјечника, језички су савјетници јединствени: сви сматрају лик *летѝлица* нестандартним и упућују на ликове *летѝлица/летѝјелица* као једино правилне (*Шийка 1975*, 192 и 351; *Палевић 1979*, 440 б; *Клајн 1981*, 66 б; *Стианић-Морачић 1981*, 337 б; *Клајн 1987*, 72 а; *Језички приручник 1991*, 238 а; *Клајн 1992*, 86 а). У неким од њих даје се и краће образложење:

„Тако ће према глаголу *летијети* бити правилна именица *летијелица* (васионска летјелица и сл.), а не *летилица*, како се често може чути, па и прочитати.“ (Шийка 1975, 192)

Упркос свему томе, *Правоиc 1993* нормира и лик *летилица*.

2.0. Већ је на почетку речено да аутори овога нормативног приручника, који је на српском говорном подручју у службеној употреби, за свој поступак дају и стручно образложење. Они, у т. 68 d Правила, на стр. 134. ијекавског издања, кажу:

„...ријеч *летилица* (у ек. и иј.) није утицај екавског и ијекавског некњижевног типа 'летити', 'желити', нити пак икавизам, него плод продуктивности завршетка *-илица* (*радилица*, *предилица*), те јој не треба оспоравати правилност.“

И у Рјечнику уз правопис у истом издању, на стр. 405 а, стоји:

летилица, *летилиште* (и ријетко *летилац*), није од некъ. летити него системски правилна творба (продуктивност форманта *-ил-*, уп. *предилица*, *плетилъа*); напоредне вар.: *летелица*, *летелиште*, *летелац* (избор према јез. осјећању); в. т. 68 d (*летилица*)“.

2.2. У датим објашњењима истиче се:

- 1) да лик *летилица* није настао аналогичом (према *летици*),
- 2) да је то резултат системски правилне творбе и
- 3) „плод продуктивности завршетка *-илица*“, односно продуктивности

форманта *-ил-*.

Размотрићемо сваку од ових тврдњи посебно.

2.2.1. У својој великој граматици, М. Стевановић, опширно разлажући правила екавског и ијекавског изговора, указује, поред осталог, и на појаву икавских ликова уместо ликова с регуларним рефлексима *ћ* у основама неких глагола. С тим у вези он каже:

„73. Од значаја је указати и на непосредну употребу данашње вредности *ћ* и самогласника *и* у још неким случајевима оба књижевна изговора.“

а) Тако у глагола типа *вољети-волим*, *жељети-желим*, *сједјети-сједим*, *мрзјети-мрзим* у неким говорима, и ијекавским и екавским, имамо поремећено стање које по гласовним законима о променама вредности *ћ* (јата) не бисмо очекивали. Познато је да су глаголи овога типа са значењем стања у инфинитиву и од њега изведеним облицима имали *ћ*, а у облицима с презентском основном *и*, баш овако како је овде показано. Али, свакако по угледу на глаголе са самогласником *и* у обема основама, типа: *ћатићи-ћатим*, *молићи-молим* — у многим глаголима с некадашњим *ћ* место његове данашње вредности у основи инфинитива, и у екавском и ијекавском наречју јавља се *и*, па место *висети* (ек.) и *висјети* (јек.) у оба изговора чешће или искључиво имамо *висити*, место *доцнети* и *доцњети* — *доцнити*, место *каснети* и *кашњети* — *каснити*, место *мршавети* и *мршављети* — *мршавити*, место *слабети* и *слабљети* — *слабити*, место *оздравети* и

оздрављети — *оздравити* итд. Праву вредност Ћ имамо још у појединим старијим штокавским говорима, више екавским него ијекавским, а све распрострањенији су и у народу, а у књижевности исправнији облици са *и* и у основи инфинитива, иако се не може рећи да ни ијекавски говори који чине ужу основицу књижевног језика не знају и за друкчије облике...

б) Међутим, у неким млађим ијекавским говорима (у босанским, нпр.) с уопштавањем *и* и у облицима инфинитивне основе иде се и сувише далеко. Тамо се у народу говори и: *живити*, *волићи*, *мрзити*, *милићи*, *стиудити* итд. Баш та околност што ову особину налазимо у говорима Босне и Херцеговине (не наравно само у њима) говори да је њено ширење помогнуто суседством с икавским говорима. Али и на супрот томе што облике инфинитивне основе ових глагола срећемо и код појединих писаца, они се данас не могу сматрати књижевним.“ (Стевановић 1964, 87–88)

На појаву *и*-ликова умјесто ликова с регуларним рефлексима гласа Ћ (*e/je*) могла су, дакле, утицати три фактора: 1) глаголи VI врсте са самогласником *-и-* у обје основе, инфинитивној и презентској (тип *мислићи*), али и сами облици глагола с јатом у инфинитивној основи, а с презентском основом на *-и-* (тип *живјети-живи*); 2) сусједни икавски говори с нормалним *и*-рефлексима у основи тих глагола (*живићи*, *волићи* и сл.) и 3) бар у ијекавском изговору, облици глаголског придјева радног м. р. једине (*живио*, *волио* итд.). У сваком случају, ради се о аналошким појавама, од којих су неке прихваћене стандарднојезичком нормом, као нпр. *сједити* (поред *сједјети*) и *мрзити* (поред *мрзјети*) — у ијекавском изговору, или *мршавићи*, *слабићи* — у оба изговора, екавском и ијекавском, док се у већини случајева, гдје се с оваквим замјенама отишло „и сувише далеко“ *и*-ликови „данас не могу сматрати књижевним“, то ће рећи стандардним. Несумњиво је да у ову другу скупину иде и глагол *лејети/лејјети*, као и *лебдећи/лебдјети* и сл. Ниједан норматив *и*-ликове ових глагола у инфинитивној основи није прихватио као правилне, па се и изведенице *лејелица/лејјелица*, *лебделица/лебдјелица* у стандардном језику могу ослањати само на ликове с регуларним замјенама Ћ у основи: *лејети/лејјети* и *лебдећи/лебдјети*.

2.2.2 Састављачи *Правописа 1993* тврде да је лик *лејелица* правиан јер је резултат системски правилне творбе. Да видимо како стоји са системском правилношћу изведеница овога типа.

Прво што запажамо јесте да су све те именице изведене од глагола различитих врста (основа). Друго, све оне имају исти начин творбе: суфикс

-ица додаје се на облик глаголског придјева радног мушког рода једине с неизмијењеним крајњим *-л*: *бубати* — *бубал+ица* > *бубалица*, *йройаси* — *йройал+ица* > *йройалица*, *чачкаси* — *чачкал+ица* > *чачкалица*; *видјети* — *видјел+ица* > *видјелица*, *загорјети* — *загорјел+ица* > *загорјелица*, *изјесити* — *изјел+ица* > *изјелица*; *бушити* — *бушил+ица* > *бушилица*, *једрити* — *једрил+ица* > *једрилица*, *косити*

— *косил+ица* > *косилица*, *йовисити* — *йовисил+ица* > *йовисилица*, *снизити* — *снизил+ица* > *снизилица* итд. По томе ће, онда, у стандардном језику бити системски једино правилна творба: *лејтеи* — *лејтел+ица* > *лејтелица* (у екавском) и *лејтејети* — *лејтејел+ица* > *лејтејелица* (у ијекавском). Примјери већег броја лексема овакве системске творбе могу се наћи у Матешаићевом обрнутом (одостражњем) рјечнику српскохрватског језика, међу којима је и *лејтејелица* (Матешаић 1965, 13). Не стоји, дакле, тврдња да је лик *лејтелица* резултат системски правилне творбе. Кад би било тако, како у том случају објаснити лик *лејтелица/лејтејелица*? Ако се и узме да је најмањи заједнички садржалац завршетака свих ових изведеница *-ица*, што се онда, са становишта језичке синхроније сасвим нормално, узима као посебан суфикс, који се додаје на инфинитивну основу (*Стианојчић-Појковић* 1995, 135; *Приручна граматика* 1979, 248, 251, 252; *Бабић* 1986, 135, 156), не може се закључивати да је правилно и *лејтелица/лејтејелица* и *лејтелица*, јер самогласници *е* и *и* претходе суфиксу и припадају основи. Основа је, дакле, оно према чему се ваља равнати, а то је у овом случају *лејте+ица* > *лејтелица* (ек.) и *лејте+ица* > *лејтејелица* (ијек.).

2.2.3. Ни трећа тврдња: да је наставак оваквих изведеница — узели га ми као завршетак *-илица* или као формант *-ил-*, који, заправо, припада облику од кога се изводи суфиксом *-ица*, свеједно — продуктиван, не одговара потпуно стварности. Прегледом лексема тога творбеног типа у већ поменутом Матешаићевом обрнутом рјечнику српскохрватског језика (Матешаић 1965, 11–14), утврдили смо да су најпродуктивнији завршеци на *-ал+ица* (тип *бубалица*), потом слиједи завршетак *-ил+ица* (тип *дробилица*), па на крају *-ел+ица* (тип *изјелица*). Тако је и у *Образном речнику српскога језика* (Николић 2000, 209–214). Чак ако ее узме у обзир и чињеница да су именице овог типа чешће са завршетком *-ил+ица* него *-ел-ица*, без обзира на то што та разлика није тако велика као у односу на оне с наставном *-ал-ица*, које су много бројније, то је доказ да је лик *лејтелица* аналошка појава, а не резултат системски правилне творбе. Насупрот томе, лик *лејтелица/лејтејелица* уклапа се у стандардне творбене моделе, о чему свједочи и *Бабић* 1986, који, у т. 586, на стр. 157, међу осталим именицама овога типа наводи и изведенице *лејтејелица* и *лебдејелица*, истичући на другом мјесту, у т. 599, на стр. 162, уз објашњење суфикса *-илица*, следеће:

„Мјесто *лебдилица*, *лејтелица* нормалније је *лебдејелица*, *лејтејелица*, а *видјелица* се не јавља у лику *видилица*.“

На појаву лика *лејтелица* могао је утицати и нестандартни облик инфинитива *лејити*. Није јасно зашто ту могућност састављачи *Правойиса* 1993 априори одбацују.

При нормирању лика *лејтелица*, аутори *Правойиса* 1993. ослањали су се, вјероватно, на елаборацију Мирослава Николића (Николић 1974). Ту се, наиме, након примјера употребе обају ликова: *лејтелица* и *леј(ј)елица*, износе два могућа разлога појаве лика *лејтелица*, који

искаче из система. Прво су „разна превирања и међусобни утицаји глагола на -ћ- и глагола на -и- (исп., нпр. шумети : шумити, омршавити : омршавети, остарити : остарети, остарел итд.)“⁴, при чему „процес губљења многих облика на -ћ- ...није условљен само облицима презентске основе, него бројним односом глаголских основа на -ити, односно -(ј)ети“⁵. Друго је појава „перинтеграције која се запажа и код именица типа летелац (везилац ’онај који везе’ : вести, везао, везем, односно везилац ’везач’? : везати, везао вежем; перилац : прати, прао, перем; предилац : прести, прео, предем; тресилица : трести, тресао, тресем и сл.; исп. и спасилац : спасити, спасно, спасим, али и према спасти, спасао, спасем) и код именица типа летелица (везилица : вести, везао, везем, односно према везати, везао, вежем; пределица : прести, прео, предем ; тресилица : трести, тресао, тресем и сл.)“⁶.

Изнесени разлози су увјерљиви као објашњење појаве, али они не оправдавају проглашавање изведенице *летилица* стандардном. Суштинско је питање, наиме, може ли се изведени облик сматрати стандардним, ако је изведен од основе коју стандард одбацује (в. *Правопис 1993*, 405 а). Може ли се одбацити лик *летилии*, а прихватити изведеница *летилица* (<*летил+ица* или *лети+лица*). Сматрамо да не може. Јер према стандардном *лет(ј)ети* правилан облик изведенице може бити само *лет(ј)елица*. И М. Николић, у другом чланку, посвећеном у основи истом проблему: *видилац/вид(ј)елац*, долази до истог закључка, па каже: „...сматрамо да би облике типа *вид(ј)елац* требало и надаље (или: засада, још увек) сматрати основним, стандардним, а оне на *-ицац* (*видилац*, *летилицац* и сл.) побочним, супстандардним“ (*Николић 1986*, 117).

Тај би се закључај у цјелини могао односити и на случај *лет(ј)елица/летилица*.

Дванаест година раније, међутим, исти је аутор имао друкчији став. У чланку о двојаком облику *лет(ј)елица/летилица*, он закључује: „Према томе, иако **Правопис српскохрватског књижевног језика МС-МХ** даје само облике *летелац*, *летјелац*, односно *летелица*, *летјелица*, не би требало да граматичар или лектор интервенише у случајевима јављања ликова једног, односно другог типа“ (*Николић 1974*, 124).

То може бити и знак сазријевања идеја о критеријумима нормирања, али у сваком случају упућује на потребу учвршћивања и објективизирања тих критеријума.

2.3. Кад се све што је речено о питању *летилица* или *лет(ј)елица* сабере, може се закључити да није било ни потребе нити озбиљних лингвистичких разлога да се лик *летилица* нормира, тј. да се прогласи стандардним и уноси у рјечнике, као што је *Обрајтни речник српскога језика* (*Николић 2000*, 213 б). Насупрот томе, требало је оснажити досадашњу норму и уз то придружити и друге именице изведене од глагола *летети/летјети* (*летелац/летјелац*, *летелиише/летјелиише* и сл.), јер и ту у пракси влада право шаренило, о чему свједоче

примјери у рјечницима (*Риствић-Канџга 1928, Баковић 1936, РСМ 1969*). У том погледу може служити за углед стари, добри *Правопис 1960*, који доноси све те изведенице: *лејшелац/лејшјелац, лејшелица/лејшјелица, лејшлишије/лејшјелишије* (стр. 403 а ћириличног и 416 а латиничког издања). *Правопис 1993* лексеме *лејшелац/лејшјелац* и *лејшлишије/лејшјелишије* није уопште уврстио у рјечнички дио. Да не говоримо о томе како је требало уврстити и обрадити и лексему *лебделица/лебдјелица*, које нема ни у *Правопису 1960*. То би тек била корисна иновација, а не мијењање устаљене норме и проглашавање стандардним лика *лејшилица*. Јер тиме се, како би рекао М. Стевановић, отишло „и сувише далеко“, и то без претходних темељитих стандардолошких елаборација и вагања.

3.1. У вези с наведеним појединачним примјером мијењања устаљене правописне и граматичке норме, а он у *Правопису 1993* није усамљен, поставља се озбиљно питање досљедности у кодификацији, односно утврђивања критеријума нормирања, које би требало објективизирати како би се избјегло произвољно мијењање норми. Треба, поред осталог, преиспитати и став да су „лингвистичко-граматичке, поготово лекторске интервенције у творби речи често сувишне и непожељне“ (*Николић 1974, 124*). Значи ли то да под притиском „спонтаног језичког развика“ треба у стандарду признати и облике као што су *вршиоц, гледаоц, читаоц, или радиона, сјаваона, учиона* и сл.?

3.2. Лингвиста нормативац има велику одговорност пред културном јавношћу за усмјеравање стандардног језика у цјелини и у појединостима. Као стручњак, он, наравно, има право да у научним часописима износи своје погледе и нуди нормативна рјешења. То није нити може бити спорно. Али кад се тај исти стручњак нађе у улози нормативца, он своја виђења не може и не смије наметати колективу као обавезујућу норму, поготово не у оним случајевима гдје постоје и друкчија виђења и предлози. Стога се свака промјена норме мора претходно подвргнути широкој и темељитој стручној расправи, па тек онда, уколико се нађе довољно разлога за то, доносити рјешења. У нормативним захватима, као и у кројачком послу, вриједи правило: *Тријути мјери, а једном сиједи!*

3.3. Посљедице једном донесене и озваничене норме, поготово ако се ради о промјени устаљеног и „уходаног“ правила, веома су озбиљне. Прво, тиме се у одређеној мјери дерогира ранија норма и обезвређују дотадашњи напори стручњака да својим савјетима утичу на подизање нивоа лингвистичког образовања и ширење језичке културе. Тако је у претходна три издања Клајновог *Речника језичких недоумица* стајала поука да је правилно само *лејшелица* (ек.) и *лејшјелица* (ијек.), а неправилно *лејшилица*, док се у четвртном издању, према нормама *Правописа 1993*, прихвата и тај лик (*Клајн 1997, 92 б*). И М. Дешић у свом правописном приручнику за школе дисциплиновано прихвата исто рјешење (*Дешић 1998, 189 а*). Друго, на тај се начин ствара утисак да норма може да се мијења зависно од слободне воље појединих нормативаца, па се тиме поткопава њен ауторитет. Треће, од-

ступањем од устаљених јединствених рјешења и стварањем великог броја дублета уноси се превише шаренила, које може резултирати увјерењем да је све правилно и дозвољено, па да стога норму, заправо, није потребно ни учити. Осим тога, промјена норме, кад се озваничи, повлачи за собом промјену стечених правописних навика великог броја писмених људи, а то се увијек доживљава и тешко и болно, теже него што се може и претпоставити. Зато норму треба мијењати само у изузетним случајевима, прије свега онда када је наметне сама пракса и када за то постоје озбиљни и убједљиви лингвистички разлози, каквих у нашем случају није било. При томе ће се морати утврдити чврсти критеријуми, укључујући и разраду обавезног поступка који се мора поштовати при сваком таквом нормативном потезу.

3.4. У иновацијама правописне норме здрав је принцип, преточен у гесло: *Не разграђивајти, него разрађивајти и дограђивајти*. То, практично, значи да треба тежити да се нормира оно што није нормирано, а што у пракси изазива колебања, тј. настојати да правописна правила буду што комплетнија, што систематичнија и што ближа потребама праксе, а не да се пажња и снаге нормативаца усмјеравају на измјену постојећих норми, од чега може бити више штете него користи.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Анић 1994* Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Drugo, dopunjeno izdanje. Liber, Zagreb, 1994.
- Бабић 1986* Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, JAZU-Globus, Zagreb, 1986.
- Бабић-Финка-Могуш 1996* Stjepan Babić-Božidar Finka-Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*. 5. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Бакотић 1936* *Речник српскохрватског књижевног језика*. Израдио Др. Лујо Бакотић. Издање пишчево, Београд, 1936.
- Белић 1950* А. Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Ново допуњено и исправљено издање, Просвета, Београд, 1950.
- Боранић 1951* Dr. D. Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deseto izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1951.
- Броз-Ивековић 1901* *Rječnik hrvatskoga jezika*. Skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz, I-II, u Zagrebu, 1901.
- Вук 1898* *Српски рјечник истјумачен Њемачкијем и Латинскијем ријечима*. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Треће (државно) издање, исправљено и умножено. Биоград, 1898.
- Вуковић 1949* Dr Jovan Vuković, *Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ije-kavskih glasovnih oblika, s pravopisnim rječnikom ijekavizama*, Svjetlost, Sarajevo, 1949.
- Дешић 1998* Милорад Дешић, *Правопис српског језика. Приручник за школе*. Треће, допуњено издање, Нијанса, Земун, 1998.
- Језички приручник 1991* Павле Ивић — Иван Клајн — Митар Пешикан — Бранислав Брборић, *Језички приручник*, Радио-телевизија Београд, Београд, 1991.
- Клајн 1981* Ivan Klajn, *Kako se kaže. Rečnik jezičkih nedoumica*, BIGZ, Beograd, 1981.
- Клајн 1987* Ivan Klajn, *Rečnik jezičkih nedoumica*. Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, NOLIT, Beograd, 1987.

- Клајн 1992* Ivan Klajn, *Rečnik jezičkih nedoumica*. Treće, prerađeno i dopunjeno izdanje, NOLIT, Beograd, 1992.
- Клајн 1997* Ivan Klajn, *Rečnik jezičkih nedoumica*. Četvrto, prerađeno i dopunjeno izdanje, Čigoja štampa, Beograd, 1997.
- Лалевих 1979* М. С. Лалевих, *Српскохрватски у мом џеју. Наш љрвоуис*. Друго издање. „Зајечар“, Зајечар, 1979.
- Маретић 1963* Томо Марећ, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Treće, nepromijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- Маћешић 1965* Josip Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, Band 1, Lieferung 1, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965.
- Московљевић 1990* Др Милош Московљевић, *Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким савешником*. Друго издање, Аполон, Београд, 1990.
- Николић 1974* Мирослав Николић, *Поводом двојаког облика једне изведенице*, Књижевност и језик, XXI/1, Београд, 1974, стр. 121–124.
- Николић 1986* Мирослав Николић, *О облицима видилац/вид(ј)елац*, Наш језик, XXVII/1–2, Београд, 1986, стр. 114–117.
- Николић 2000* Мирослав Николић, *Обраћни речник српског језика*, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Палчић (извршни издавач), Београд, 2000.
- Правоуис 1960* *Правоуис српскохрватског књижевног језика са љрвоуисним речником*, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1960.
- Правоуис 1993* *Правоуис српског језика*. Приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Маго Пижурица, Матица српска, Нови сад, 1993.
- Приручна грамаћика 1979* *Приручна gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
- Ристић-Кангрга 1928* *Речник српскохрватског и немачког језика*, други део: српскохрватско-немачки. Израдили Дг. phil. Светомир Ристић и Јован Кангрга, Издавачка књијарница Рајковића и Ђуковића, Београд, 1928.
- РЈАЗУ 1904 — 1910* *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, dio VI, Zagreb, 1904 — 1910.
- РМС 1969* *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књига трећа, МС-МХ, Нови Сад — Загреб, 1969.
- РСАНУ 1981* *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књига XI, САНУ, Београд, 1981.
- Станић-Морачић 1981* Milija Stanić i Damijan Moračić, *Jezičko-pravopisni savetnik*, Rad, Beograd, 1981.
- Станојчић-Појовић 1995* Живојин Станојчић — Љубомир Поповић, *Грамаћика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.
- Стевановић 1964* М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаћички системи и књижевнојезичка норма)*. Књ. I: Увод, Фонетика, Морфологија, Научно дело, Београд, 1964.
- Халиловић 1996* Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Прерод, Sarajevo, 1996.
- Шипка 1975* Milan Šipka, *Jezički savjetnik*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
- Школски речник 1988* Mirjana Jocić — Vera Vasić, *Školski rečnik standardnog srpsko-hrvatskog/ hrvatskosrpskog jezika*. Knjiga prva, Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu — Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1988.

S u m m a r y

*Milan Šipka**LETILICA OR LET(J)ELICA?*

This paper is a normative linguistic account of the forms *letilica* and *let(j)elica* (both means 'aircraft') as well as other formations derived from the verb *let(j)eti* 'to fly'. After elaborate and careful analysis the author concludes that there was no ground for the *Matica srpska* (1993) manual of orthography to contradict the previous orthographic and sanction the ikavian (i.e. not ijekavian or ekavian, which are allowed in the standard) form *letilica* in the standard Serbian language. The author finally argues for more consistent normative linguistic criteria which would prevent inconsistent changes of the Serbian orthographic norm.

АСИМ ПЕЦО
(Београд)

НЕЈЕДНАКИ ОБЛИЦИ ЈЕДНОГ ГЛАГОЛА (*ЖВАКАТИ/ЖВАТАТИ*)

У чланку се анализирају нормативни аспекти конкурентних облика презенте глагола *жвакайти/жвайтийти*.

Ријеч је о глаголу *жвакайти* чији презент (садашње вријеме) може да гласи: *жвачем-жвачеш* (као код глагола *скакайти-скачем*) или по обрасцу *мейтийти-мећем*, тј. *жваћем-жваћеш*. У основи је „stcslav. *žvati, žvŏ*“, на које су додати „deminutivni glagolski sufiksi“ *-кайти*, и *-йтийти*¹: одатле: *жвакайти* и *жвайтийти*.

Вук, у Рјечнику из 1852, има: „*жвакайти, жвачем* (особито у Сријему) *vide жватати*“, а под *жватати* има: „*жвайтийти, жваћем, v. impf. kauen, mando*“.

Дакле, још је Вук констатовао несагласност облика инфинитива и промјене: *жвакайти-жваћем-жваћи-жваћући* и *жвайтийти-жваћем...*, то јест по обрасцу глагола типа *мейтийти-мећем*, а не по обрасцу глагола *скакайти-скачем*².

Овај несклад између инфинитива (на *-кайти*) и промјене (на *-йтийти*: *жвакайти-жваћем-жваћи-жваћући*) налазимо у већини говора Босне и Херцеговине, Црне Горе, а, видјели смо, Вук је констатује за говоре Срема.

Правопис српскохрватског језика, из 1960, даје и облике са *-ч* и облике са *-ћ* као исправне: „*жвакайти, жвачем* и *-ћем* (тип *викати*), императ. *жвачи* и *-ћи*, прил. сад. *жвачући* и *жваћући*“. Дакле, обје форме: и са *-ч* и са *-ћ* као равноправне у књижевном језику. Истина, код глагола *жвайтийти* дају се само облици *жваћем, жваћи*, али се и његова промјена веже за гл. типа *викати*, који има *вичем...*

Тако је и код изведених глагола: *нажвакайти се, нажвачем се* и *-ћем се, њожвакайти, њожвачем* и *њожваћем*; паравно, ту је: *њожвайтийти, њожваћем* (са напоменом, да има промјену по обрасцу гл. типа *викати*). Тако је и код: *џрежвакайти* и *џрежвайтийти, џрожвакайти* и

¹ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. II, JAZU, Zagreb, 1973, s. v. *žvakati*.

² Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Полит, Београд, 1969. s. v.

*ѝрожвайтийти, ражвакайти, ражвайтийти, сажвакайти и сажвайтийти*³. Дакле, Правопис из 1960, прихвата и облике са -ч-, и облике са -ћ- као стандардне.

У Правопису српскога језика Матице српске, из 1993, имамо: „*жвакайти, жваћем* (жватати–жваћем, жвакати–жвачем); облици *жвайтийти* и *жвачем* изашли су из употребе, бар у српском изразу“⁴.

У Правопису босанскога језика Сенахида Халиловића (Сарајево 1995) имамо: „*жвакайти*, през. *жваћем*, гл. прид. рад. *жвакао*, гл. прил. сад. *жваћући*“. А под жватати имамо: „*жвайтийти* в. *жвакайти*“. Ту је и: *ѝрежвакайти, ѝрежваћем; ѝрожвакайти, ѝрожваћем; сажвакайти, сажваћем*...⁵

У Хрватском правопису, од загребачког ауторског колектива, имамо: *жвакайти–жвачем*⁶. Тако је и у Рјечнику хрватскога језика од Вл. Анића⁷.

У Рјечнику хрв. или срп. језика, који је издала Југославенска академија знаности и умјетности, имамо: *жвакайти, жвачем* и *жвакам*, упућује се на *жвайтийти*, гдје имамо: *жваћем* и *жвайти*⁸.

У Речнику српскохрватскога књижевног језика, издање Матице српске и Матице хрватске, имамо: *жваќайти, жваќѣм* и *жваћѣм*. Потврде за садашње вријеме, са фонемом -ч-, имамо из дјела М. Крлеже: Тај човјек *жваче* лажи као папига године —, и један прил. времена садашњег, из дјела Д. Шимуновића: Дјеца се ваљала по поду *жвачући* смокве —. Под *жвайтийти* имамо *жваћѣм* из дјела Љубомира Ненадовића: Ко много гута, мало жваће —⁹.

Као што нам наведени примјери показују, однос *жваќайти–жваќѣм* имамо, претежно, у хрватским крајевима, односно, по хрватским правописима и рјечницима. Однос: *жваќайти–жваћѣм* имамо по српским правописима и рјечницима, са овим се слаже и Правопис босанскога језика од С. Халиловића.

Говори Црне Горе знају за облике: *жвакайти–жваћем* (Загарац, Колашин). У Црмници је: *жваћайћ, сажваћа* (ћ- из презента).

У Херцеговини, колико су моје информације тачне, имамо однос: *жвакайти — жвачем* и *жваћем*. У облицима сложених глагола: *ѝрежвакайти, ѝрожвакайти, сажвакайти*..., рекло би се, преовлађују облици са -ч-: *ѝрежвачем, ѝрожвачем, сажвачем*... Нису потпуно не-

³ *Правопис српкохрватскога књижевног језика*. Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1960, s. v.

⁴ *Правопис српскога језика*, Матица српска, Нови Сад 1993, s. v.

⁵ Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod, Sarajevo 1996, s. v.

⁶ Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Mogaš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb 1996, s. v.

⁷ Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1996, s. v.

⁸ *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knj. XXIII, 1975–76, s. v.

⁹ *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. II, Матица српска, Нови Сад — Матица хрватска, загреб, 1967, s. v.

познати ни облици са наставком *-ѡаѡи(и)*, као и промјена по обрасцу глагола *моѡаѡи-моѡам*, тј. *жсваѡаѡи-жсваѡам*, односно: *жсвакаѡи-жсвакам*, тј. по обрасцу глагола типа *сликаѡи-сликам*.

На основу изнесеног могло би се закључити да је инфинитив на *-ѡаѡи* скоро нестало из употребе; да се његов презент одржао и приклонио промјени глагола на *-каѡи*, *жсвакаѡи*, тако се овај глагол, глагол на *-каѡи*, јавља, у стандардном језику, са двојаким презентом: *жсвачем* и *жсваћем*, као што га прихватају неки од наведених правописа.¹⁰ Мислим да би требало тако да се и одржи. Презент овога глагола на *-кам*: *жсвакаѡи-жсвакам*, припада дијалекатској морфологији, исто онако као што употреба глагола на *-ѡаѡи*: *жсваѡаѡи-жсваѡам*, не спада у морфологију стандардног језика.¹¹

Резюме

Асим Пецо

НЕОДИНАКОВЫЕ ФОРМЫ ОДНОГО ГЛАГОЛА (ЖВАКАТИ-ЖВАТАТИ)

Анализирају названне глаголы, автор делае вывод, что глагол *жсваѡаѡи* почти вышел из стандартного употребления и что его настоящее время приспособилось к спряжению глагола *жсвакаѡи*. Таким образом глагол *жсвакаѡи* получил в стандартном языке двойкие формы настоящего времени: *жсваћем* и *жсвачем*.

¹⁰ До сличног закључка дошао је и Б. Милановић (у чланку „Суйлейивне“ основе глагола жвакати, звиждукати, гуритати и гугутати, Јужнословенски филолог XXX, стр. 407–422): „Од два лика овог глагола, *жсвакаѡи/жсваѡаѡи*, несумњива [је] и све изразитија фреквентност лика са елементом *к*, који, у књижевном језику, има и облике од презентске основе *жсваће-...* Нема сумње да глагол *жсвакаѡи* преовлађује не само у књижевном већ и у народном језику“ (стр. 415).

¹¹ У роману Тихи дон, од М. Шолохова, превод М. Московљевића (Просвета, Београд 1966) имамо *жсваѡаѡи*, *жсваѡао*: „Он је уморно затворио очи, *жсваѡао* хлеб и пљувао црну *ѡрежсваѡаѡу* кашу“ (књ. I, стр. 425) и: „Лихачев је гурао набубреле пупољке у уста и *жсваѡао* их ...“ (књ. II, стр. 209) ... како ћу онда *жсваѡаѡи* хлеб — (књ. II, 729, мада у другој књизи има потврда и за облике гл. жвакати: *жсвакаѡи*, II, 709, али: *жсваѡао* је, II, 607).

СТАНА РИСТИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА У НАЈНОВИЈЕМ ОМЛАДИНСКОМ
ЖАРГОНУ И У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(социолингвистички аспекти употребе и развоја)

У раду су са социолингвистичког и лингвистичког аспекта показане промене и континуитет у развоју експресивне лексике савременог српског језика.

1.0. Наше истраживање експресивне лексике на дијахроном плану, представљено у више радова¹, настављамо и овим радом, којим ћемо, са социолингвистичког аспекта, анализирати експресивну лексику урбаног (омладинског) жаргона из четири средине: вршачке, београдске, нишке и ваљевске, у распону од десет последњих година, у поређењу са експресивном лексиком српског језика из ранијих периода, у распону од око 150 година. У питању су именички експресиви, углавном негативне оцене, којим се имснује човек по неким психичким или физичким особинама. У социолингвистичком приступу разматраћемо како се актуелизују те особине у одређено време и у одређеној друштвеној средини и како неки параметри ту актуелизацију условљавају. Имамо у виду параметре пола, узраста, социјалног (професионалног) статуса или припадности и етничке припадности, и то како на плану објекта тако и на плану субјекта именовања.

1.1. Најновији жаргонски корпус разликује се међусобно по припадности носилаца жаргона различитим социјалним групама. Преовлађује омладински (ђачки) жаргон (вршачки, нишки, ваљевски), док су носиоци београдског жаргона припадници непрестижних група, углавном деликвенти градског подземља (бескућници, лопови, депароши, проститутке, наркомани и сл.).² Главни корпус узет је из *Речника ђачког жаргона* из Вршца, а помоћни корпус из спискова жаргонске

¹ Ристић 1997а: 43-56; 1997: 223-232; 2000: рукопис у штампи ЈФ; 2000а: рукопис предат за Српски језик.

² У раду нас неће занимати жаргонске особености ове лексике, јер је о њима доста писано у нашој и светској лингвистичкој литератури, а навешћемо само неке најновије радове у којима је дата и релевантна библиографија из овог домена: Карастојчева 1988; Бугарски 1997: 301-309; Косановић 1998: 177-182; 1999: 191-196; Илић: 197-205.

лексику од по неколико стотина речи, из радова објављених у *Пејничким свескама*.³ Експресивна лексика с којом се испоређују жаргонски експресиви углавном је одређена списком из часописа *Скоройеча* из 1844. год., који је сравњен са релевантним историјским и савременим речницима српског језика.⁴ Разматрања у овом раду надовезују се на резултате тог сравњивања и анализе (в. Ристић 2000 и 2000а).

1.2. Имајући у виду важност наведених параметара за функционисање именичких експресива, и то пре свега параметра пола и припадности социјалној групи, па и за издвајање психичких и физичких особина по којима се именују лица, жаргонске експресиве главног корнуса предствићемо у пет група и више подгрупа:

I. Експресиви за мушкарце:

1. добар, најбољи: *цар, хаџија*;
2. самоуверен, супериоран, онај који је у тренду, који лепо изгледа, дотеран: *баца* 'наметљиво изгледан, моћан дечко'⁵ (Погледај, какав баца!), *ђилкош* 'младић' (Свиђа ми се онај ђилкош!), *кулер, мрца* 'онај који је развијен', *фаца, фрајер, фраца, шмекер, лицко, мачо, мачомен*;
3. богаташ, човек на положају: *бумбар* (Треба ми један бумбар), *буржуј, буца, декстер* 'имућнији човек', *рокфелер*;
4. онај који има нарочити стил, који по облачењу, понашању и сл. припада некој тинејџерској групи: *дизелаш, мейталац* 'онај који слуша хеви-метал музику', *џадавичар* 'који слуша алтернативну музику', *рейер, рокер, џибер*;
5. изразито нотснтан: *шарах*;
6. вешт, окретан: *махер*;
7. паметан, даровит: *Ајнишан* (Ајнштан је успео да завеже пертлу! — иронично), *Сокрај*;
8. умишљен: *Бата Живојиновић* (Па ти си Бата Живојиновић за авионе!);
9. глуп, ограничен: *баки* (Де си, баки?), *бамбус* (Е, бамбусе један, да из психологије добијеш кеца!), *биво, болид, дебил, дебос, деген, дурак, кеса, којош, коњина, крамљ, левај, лајави крелац, ментјол, ментјалац, џавијан, џањ, џањина, џајак, џаџер, џајваз, сјочар, ћоле* 'који нешто не разуме', *шаран, шодер*;
10. неспособан, неспретан: *килавац, маљуган, шмокља, шмоклџан, шоња*;

³ Пуни називи наведених извора дат је у литератури.

⁴ О циљевима оваквог испоређивања експресивне лексике в. Ристић 2000 ЈФ, а пуни назив наведеног извора и речника в. у списку литературе.

⁵ Значења дата уз неке речи уствари су преузете дефиниције из *Речника ђачког жаргона*, јер су многе од њих дали сами носиоци жаргона (в. Речник: стр. 6), што сматрамо релевантним за социолингвистички приступ, зато што чувају аутентичност значења и употребе овог типа лексике, као и информације о субјекту именована.

11. досадан: *џријерко, црвојочац*;
12. прост, примитиван: *билмез, сандујис, сељак, сељанин, сељачина, сељос, сировина, чобан, шабан*;
13. неморалан, неодговоран: *фукара, џибер, бараба, дријац, мангаиш, фарбић, шалабајзер, хулиган, мафиоза*;
14. зао, opak: *мачкосек 'човек који мучи мачке', шабакера 'човек који туче кера, пса', сивоња 'силеција'*;
15. онај који лаже: *кењакор*;
16. онај који много прича: *лајавац*;
17. хомосексуалац: *врућко, дерје, џешкир, џешко*;
18. наркоман: *дрогос*;
19. онај који пуно пије: *рокација, ћарајанћић*;
20. почетник у нечему, незрео, детињаст: *жушкљунац, клиња, лејмер, младић, недоношче*;
21. стара мушка особа: *бенгалац, фосил, фосилац, хокејаш, чилагер*;
22. старомодан: *вазелинац*;
23. неизгледан, ружан, недотеран, онај који је у лошем стању: *годзила, девијант, џацер 'онај који нема стила у облачењу', јадник*;
24. дебео, пун, крупан, висок, дугачак, снажан: *вијаминац, џајкар, двокрилни шифоњер, дугајлија, сџирмина, шифоњер*;
25. онај који има велики нос: *гонзо* (Баш је прави гонзо);
26. онај који има дугу косу: *марцијан, раша, чујавац*.

II. Експресиви за жене:

1. нечија девојка, девојка уопште: *женска, фиш, рибизла 'девојка', цуиш, цуишка*;
2. она која претерује у сексуалном животу, која мења мушкарце, неморална, непоштена: *гоблен* (Ова је невина ко гоблен), *дроца 'лака девојка', курава, куварица 'девојка која има много младића', профукљача, ситшо, сџецијалка, фанфуља, фанфура, фафалица, фукара, фукса, фуфцица, цава, шишарка, шџука 'девојка сувише слободног понашања, слабог морала', сџонзоруша 'она која иде с мушкарцом ради пара'*;
3. она која је лишена сексуалног живота: *калуђерица 'невина', манасџирка 'неудата жена'*;
4. она која је трудна: *сџомаклија, џирудњача*;
5. опака, зла: *ванда* (Она ванда ће ми помрсити све конце);
6. ограничена, глупа: *глујерда, кокошка, комуналка, крамџача, левајка, џуканка, ћурка, шубара*;
7. необична, непредвидљива: *лујка*;
8. стидљива, наивна: *глујса* (Остави њу, глупса једна!), *кокошка*;

9. несташна, необуздана: *несмајница, фрајерица*;
10. она која много прича: *алайача* (Смањи доживљај, алапачо!), *кокошка, крекейуша, сидашица, шорокуша*;
11. проста, неуглађена: *ђуђанка 'сељанка', љанкеса*;
12. она која се прави важна: *мејла*;
13. она која има одређен стил: *дизелашица*;
14. лепог изгледа: *двомоторац 'јако лепа девојка', дрндара 'лепа девојка која ради у кафићу', маца, мачка, млазњак, риба, сйокица*;
15. ружна, неукусно одевена: *калашијура 'жена лаког морала', караконцула, корњача, лойаџа, сахрана, грабуља* (Пази грабуљу, као да је дошла са бувљака), *делејанџикиња 'неукусно обучена девојка'*;
16. дсбела: *фрижидерка*;
17. са великим грудима (и задњицом): *мулка, сандучара*;
18. са мини-валом: *овца*;
19. претерано нашминкана: *јудла*;
20. ученице друштвено-језичког смера: *језичаре*;
21. млађа ученица: *јуџер*;
22. која игра трбушни плес: *мешалица*.

III. Експресиви за особе уопште:

1. неморална: *верчон 'пробисвет'* (Верчон је запалио жито), *ђубре, јајара, мувајтор, муфљуз (муфљоз), мућак, росија, смрад, фуњара, цукела*;
2. груба, опака, зла: *живоџиња, фурија, мафија, хијена*;
3. неодговорна, непромишљена, нестална: *аламуња, луфџер, аверел* (Где си, авереле?), *зракојриц 'јевиветар'*;
4. кукавица, плашивац: *зенијара, мудара, шрмарош, шџребер*;
5. издајница: *јиздош 'особа која изда сваку тајну', јродана душа, шасџер*;
6. улизица: *чейуљ, чейуља, шлихџара, шлихџер*;
7. тврдица, себичан: *сџијса, мудара*;
8. глупа, ограничена, будала: *аршлох* (Баш си аршлох!), *бена, бленија, бузга, бузда, буздован* (Она је тешки буздован), *букван, глујсон, говедоид* (За друштвене науке био је говедоид), *дилеја, дилкан, дџиу-дџиу* (Ти си баш неки диту-диту!), *имбеџил, крелац, креле, крембил, крејенозоид, леваџа, мазга, мазгов, мајмун, макса, мамлаз, миседо, морон, момбрили, мулац, џајсер, слејац, сом, сјорокај, шочак, шолмен, шумџлек, шулијан, шука, шрујац, фанџазија, шукса*;
9. необична: *дијабола 'неко ко се нађе у друштву а није као остали'* (Која дијабола!), *џацијенџи, фанџиџик*;

10. особа која се прави паметна, важна, која све зна: *геније* (Онај геније опет нешто филозофира), *главоња*, а значи и 'паметан човек', *мудара* 'нарцисоидна особа', *енциклопедија*;

11. особа неупућена у нешто, која прича глупости: *џруба*, *бисер* (Бисеру, опет проваљујеш!);

12. досадна, особа која гњави: *гиљотина* (Јуче ме је један дечко мувао и испао гиљотина), *давеж*, *куга*, *мудросер*, *џицајзла*, *сумјорди-оксид*, *џиријер*, *џириша*, *џиришија*, *џацкало*, *џујсон*;

13. снисходљива, понизна: *голум* 'понизно биће' (Увек си био голум);

14. размажена: *хемо*, *џекмез*;

15. проста, примитивна: *бабун* (Бабун ми каже), *кулов*;

16. лења, трома, неспретна: *дембел*, *зјакан* 'онај коме време протиче ни у шта', *луфџигуз*, *мрцина*, *џуњав*, *џугави* 'никакав, сметен';

17. неспособан: *квака* 'неспособњаковић';

18. весела, необуздана, забавна особа: *ђаво*, *лушка* (Седим у клупи са лушком), *смајница*;

19. мирна, хладнокрвна, равнодушна, индиферентна: *Енглеz*, *лујка* (Нисам знала да си таква лујка), *флегма*;

20. особа која много пије: *алкос* (Види оног алкоса!), *веселко* 'пијана особа' (Био сам веселко у суботу), *зидари* 'пивопије' (зидати 'пити пиво'), *морка* 'пијан до бесвести', *џанкер*, *џокација*;

21. она која много прича: *млин за кафу*;

22. ђутљива: *муфлон*;

23. особа која све схвата буквално: *буквалац*;

24. наивна: *живина* (Зезнуо сам ону живину данас);

25. неживљена: *жељник* (Е, јеси жељник, мајке ми!);

26. лепа, дотерана особа: *луџкица*;

27. ружног изгледа: *авет*, *аветинџа* (Зацопала се у авет; Скини ми се аветињо!), *акреј* (Какав акреп!), *габор*, *киклој* (Немој да ме упознајеш са њом ако је неки киклоп), *муџанџи*, *сјодоба*, *фаџош*;

28. висока особа: *џирафа*;

29. мршава, танка: *вејка*, *комарац*;

30. дебела, крупна, незграпна особа: *гројница* (Не свиђа ми се та гројница), *лајџара*, *медвед*, *џромб*, *џрафика*, *џрокрлини орман*, *џруџко*, *џамбас*;

31. са великим стомаком: *џрбарош*;

32. особа са великим ушима: *дамбо* (Види дамба што лепрша околу), *клемџа*, *џрајан*;

33. са великим устима: *фафа*;

34. особа са великим зубима: *коњослав*;

35. која нема зуба: *креза*;

36. глува: *џобџија, џоџи*;

37. особа у неком стању, ситуацији и сл.: *бечлија* 'особа која се чуди' (Што си такав бечлија?!), *вашка* 'особа која се стално чеше' (Вашка је скратила косу), *џадобранац* 'особа која је дошла непозвана на журку', *конџуза* 'особа која ружно хода', *џаја* 'особа која брзо вози', *смрдаља* 'особа која смрди на зној'.

IV. Експресиви за особе по занимању:

1. професор, професори: *гмаз* (Неће ваљда онај гмаз да нас пита), *давџиљ*, *зрикавци*, *каубој*, *мучџиљ*, *џрофа*, *џрофан*, *ровац*, *сенилци*, *џика* 'професор физике', *џосил*, *џрна удовица*;

2. слаб ученик: *војсковођа* (војсковођи оцене марширају: 1, 2, 1, 2);

3. полицајац: *дроџи*, *кљун*, *марица*, *муријаш*, *мурјак*, *мурка*, *џајкан*, *џлавац*, *џуб*, *џџрумф*;

4. контролор карата у градском превозу: *кондор*, *рица*;

5. друге професије: *доца* 'доктор', *кљован* 'зубар', *крамџоџтехничар* 'копач', *џилаџелисти* 'физички радник', *маџ* 'мајстор', *клубијановић* 'члан клуба', *кџм* 'вођа неке групе', *џеномен* 'човек који уме да укључи фен', *џолба* 'стари војник'.

V. Експресиви за више особа које чине неку групу, заједницу:

1. родитељи: *буђави*, *савремени диносаурусци*, *сенилци*;

2. мноштво, скуп: *багра* 'друштво' (Еј, багро, идемо у град!), *љагани* 'необразовани људи', *џраџинари* 'пешадија', *раја* 'друштво, свет', *руља*, *сабор* 'скуп рођака', *савеџи стџараца* 'родитељски састанак', *џеџус* 'ученици прве године војне школе', *хибриди* 'они који су најбољи', *хиџоџи* 'људи са дугом косом', *хор бечких дечака* 'добри момци'.

2.1. У експресивној лексици ђачког (омладинског) жаргона, као што се види из прегледа група, углавном су издиференцирана имена за особе уопште (група III) од имена за особе мушког, односно женског пола (групе I и II), и по томе су жаргонски експресиви слични експресивима савременог српског језика, а разликују се од експресива из списка *Скороџече*, у коме нису издвојена имена за особу уопште. Занемаривање полних разлика у оцењивању носилаца негативних особина, карактеристично за експресиве савременог језика у односу на језик Вуковог периода, занимљиво је за социолингвистички и лингвокултуролошки приступ феномену експресије, па је посебно разматрано у већ навођеном раду (Ристић 2000а).

2.2. У овом жаргону, као и у савременом језику, именују се и припадници одређених професија (група IV) и социјалне групе (група V), што нисмо нашли у списку *Скороџече*. Овакво раслојавање, евидентно и у експресивној лексици савременог језика, одражава поделу друштва на све већи број различитих интересних група, при чему традиционална поларизација на „ми“ и „они“, по којој су „они“ по пра-

вину носиоци негативних особина, непрекидно активира стваралачке потенцијале у сфери негативне експресије. У омладинском жаргону, као што показују примери из групе IV и V, та негативна оцена није тако изразита као у експресивној лексици језика уопште, него је, као и сва жаргонска лексика, ублажена подсмешљивим тоном и хумором (исп. пр. наведених група са примерима којима се у савременом језику исказује омаловажавање, ниподаштавање и сл., типа: *дечурлија*, *млађарија*, *мајџорци*, *женскадија*, *мушкадија*, *студентарија*, *школарци*, *физикалци*, *кајџилије*, *сељаци*, *бирократије*, *јандури*, *Србадија*, *Турадија* и сл.). Емоционално-експресивна сфера омладинског жаргона, за разлику од те сфере у савременом језику уопште, носи обележје ведрога омладинског духа, чији емоционални набој налази одушка у забави и шлаи. Оне се поред осталог постижу и употребом новог, необичног и духовитог имена за носиоце особина које се у одређеној ситуацији актуелизују као позитивне или негативне. Међутим, као и у експресивној лексици језика у целини и у овом жаргону преовлађују експресиви негативне оцене.

2.2.1. Експресивна имена добијају носиоци не само оних занимања која су актуелна за омладински/ђачки живот: професори, ученици, полицајци, доктори, контролори у градском саобраћају и други чувари реда, него и оних на чији се рачун могу насмејати и нашалити: физички радници, мајстори и извршиоци неких тривијалних радњи (*феномен*, *џабакера*, *мешалица*, *бечлија*). Без обзира на престижност, важност или тривијалност онога што именована особа обавља, сва имена из ове групе су подругљива и духовита, чиме се постиже шалјив ефекат и употпуњава забава. Хуморни ефекти постижу се највише употребом непримерених имена, погрдних и деминутивних за престижне професије: професоре, докторе, зубаре (*гмаз*, *давипиљ*, *зрикавац*, *каубој*, *сенилац*, *фосил*, *црна удовица*, *доца*, *кљован*), деминутивних за полицајце (*јајкан*, *мурка*, *ширумф*), почасних и ласкавих за непрестижне професије: физичке раднике, копаче, контролоре, лоше ученике и тривијалне радње (*филајелисти*, *кралјојтехничар*, *кондор*, *војсковођа*, *феномен*).

2.2.2. Исто тако непримерена имена дају се појединим социјалним групама, заједницама, актуелним за омладински миље: групи другара, родитељима, рођацима, војницима, припадницима одређеног стила, моде и сл. Погрдна имена дају се родитељима као и професорима (*буђави*, *савремени диносаурус*, *сенилци*), омаловажавајућа и подругљива имена војницима (*јрашинари*, *фејуси*), иронична имена најбољим и лепо васпитаним момцима (*хибриди*, *хор бечких дечака*), као и окупљаним рођацима (*сабор*). У београдском и ваљевском жаргону подругљива имена дају се и припадницима других етничких група и подручја (*белокајић* за Албанце, *Далмош* за Далматинце, *жуџаћ*, *доншро* и *шродон* за Кинезе).

2.2.3. Иако се многи експресиви из ове две разматране групе одликују околиналношћу и шалјивим тоном, као и већина омладинских жаргонизама, ипак многи својом подругљивошћу и иронијом по-

казују критички однос данашње омладине према неким традиционалним вредностима и самосвест о сопственој вредности. По традицији, без обзира на подржану поларизацију „ми“ и „они“, не доводи се у питање поштовање старијих, професора и родитеља од стране млађих, деце и ученика, страхопоштовање и лојалност према полицајцима, војницима и осталим „чуверима реда“, као ни лепо, „бечко“ васпитање, рођачка окупљања и сл. Млади данас раскидају с том патријархалном традицијом која их је потиснула на маргину друштвених збивања и на ироничан и подсмешљив начин испољавају своје незадовољство и невереност очекивања у вези са наведеним традиционалним вредностима и неоствареним улогама претпостављених ауторитета у садашњим друштвеним приликама.

2.3. Занимљиво је истаћи да носиоци (омладинског) урбаног жаргона самосвест о сопственој вредности показују и супериорношћу над непрестижним социјалним групама. Тако припаднике неквалификованих и сеоских занимања именују смешним или подругљивим именима (нпр. физичке раднике: *љагани*, *крамјојтехничари*, *филајтелисти*, или употребљавају називе из сеоског живота за именовање негативних особина (простакула: *сељак*, *сељос*, *сељанин*, *сјочар*, *чобанин*; глупости, необразованости: *крамј*, *биво*, *коњина*, *говедоид* и сл.). Негативан став имају и према припадницима деликвентних урбаних група, којима се у савременим условима, осим лопова, превараната, шверцера, проститутки, прикључују дилери, наркомани и хомосексуалци (*мафиоза*; *курава*, *фуфа*, *профукљача*; *дрогос*, *шојли брај*, *врућко*, *јешкир*, *јешко*). Хумористични ефекти се и код овог типа експресива, као и код многих у омладинском жаргону постижу употребом еуфемизама, хипокористика и деминутива, као и другим уобичајеним начинима творбе: игром речи (*филајтелисти*), окационалним сложеницама (*крамјојтехничар*), употребом неадекватног, обично страног форманта, карактеристичног за научну и стручну терминологију (*сељос*, *говедоид*).

3.0. У погледу параметра пола жаргонски експресиви од експресива из *Скоројече*, како смо већ истакли, разликују се по издвајању имена за особу уопште, при чему је ова група у омладинском жаргону веома бројна и разноврсна. На основу издвојених подгрупа у овој групи и стања у савременом језику у сфери експресије, изгледа да се поларизација по 'полу' неутралише у зони стандардних вредности, чији носиоци могу бити подједнако и жене и мушкарци. У главном корпусу евидентирали смо око двадесет особина које се актуелизују погрдним именима: неморал, кукавичлук, издајство, полтронство, себичност, суровост, глупост, лењост, тврдоглавост, лакоумност, примитивност, равнодушност, снисходљивост, неинвентивност, лењост, неодмереност, прекомерност у нечему, необичан изглед (по висини, дебљини, по појединим деловима тела) и сл.⁶ У овој групи преовлађују

⁶ У групама експресивних имена за жене и мушкарце евидентне су следеће заједничке негативне особине: злоба, ограниченост, глупост, простакулук, претерана причљивост и неприкладни изглед.

подгрупе експресива којима се именују особе по моралним особинама и које нису неутралне у погледу 'пола' са становишта субјекта именована и типа комуникативне ситуације. Обично су то имена високог тоналитета експресивности која се одликују грубошћу и вулгаризацијом, карактеристичним за мушкарце као субјекте именована или за комуникацију између особа мушког пола (*ђубре, јајара, смрад, фуња-ра, цукела, аламуља, мудара, џиздош, чејуља*)⁷. Увредљива имена овог типа, и у омладинском жаргону и у језику уопште (исп. примере из *Скорошече*, типа: *вучибайина, цукела, џсејто, свиња, стјрвина, хуља, џрдавац, фурда, џогузијаш; џубрејара, дроља, ордуља*), употребљавају се у афективним ситуацијама, било у директном обраћању објекту именована било у обраћању на дистанцу. Ова вербална агресивност, евидентна у експресивној лексици српског језика у разматраним периодима, указује на несуздржан, афективан темперамент припадника ове језичке заједнице, чији се груби и вулгаризовани начини испољавања преко језика, у савременим условима либерализације односа, све чешће појављују и толеришу, чак и у сфери језичке норме.

3.1. За разлику од експресива језика уопште, код којих су најбројније подгрупе за именовање особа по моралним и психичким особинама (в. Ристић 1996: 57–78), код жаргонских експресива најбројнија је подгрупа за именовање особа по глупости, ограниченисти. Без обзира на то у којој групи се реализује, ова подгрупа експресива одликује се сниженим степеном тоналитета и шаљивим тоном, чему нарочито доприносе имена необичне гласовне структуре и сликовите фигуративности (*баки, бамбус, дебос, лајави крелац, менијол, џајак, џуканка, шубара, глјисон, говедоид, крејџенозоид, дијџу-дијџу, миседо, момбрил, сјорокај, џолмен, џумилек*). Изрежирана емотивна напетост која се остварује духовитим именима овог типа срачуна је на позитивае штимунг код актера комуникације, чак и ако се именовани налази у „ми“ позицији, што ову подгрупу експресива сврстава у кооперативна средства комуникације (в. Ристић 197а: 227–228). Уз подгрупе које су јој сличне по значењу и чијим јединицама се исказује оцена о незнању, необавештености, неуклопљености у „друштво“, и уопште о неблаговременом и неадекватном реаговању у одређеној ситуацији (*дијаболо, џацијенџи, фанайџик, лујка, џруба, геније, главоња, мудара, гљођина, давсџ, мудросер, сумјордиоксид, џријер, хемо, џекмез, буквалиц, бечлија, џадобринац, глјиса, мейла, Бајта Живојиновић, Ај-иштан, Сокрај, џријерко, црвојочац* и сл.), ова подгрупа заузима централно место међу омладинским жаргонским експресивима.

3.2. У жаргонској лексици, као и код експресива језика уопште, бројчано преовлађују експресиви којим се именују особе мушког пола над оним којим се именују особе женског пола (у главном корпусу Речника однос је 125 : 72). По особинама које се оцењују очигледно је да су мушкарци доминантни не само као објекти него и као субјекти именована. То се види и по томе што се у оцени особа мушког

⁷ О карактеристикама и нормирању овог типа експресивне лексике в. Ристић 1996: 70–71, 73 и 1997а: 228–230.

пола реализује више подгрупа експресива са позитивном оценом (иако са мањим бројем јединица), при чему се истичу следеће особине: доброта, даровитост, окретност, као и супериорност по изгледу, ставу, сексуалној потенцији и материјалном стању (в. подгрупе од 1 до 8). Од негативних особина које се приписују само мушкарцима јесу следеће: хомосексуалност, пијачење и дрогирање, а у оцени изгледа истичу се висина, дебљина, широка рамена, дуга коса, велики нос и сл. Схватање сексуалне слободе за мушкарце, код омладине, потпуно је либерализовано за разлику од традиционалног схватања, што нам потврђују експресиви из омладинског жаргона у односу на експресиве из ранијих периода српског језика. У омладинском жаргону хетеросексуалне слободе мушкараца не доводе се у везу са кршењем морала, па се такво понашање именује експресивима позитивне оцене, типа: *баца, ћилкош, фаца, фрајер, мрца, шмекер, мачо, мачомен, шарах*. У списку *Скорошече*, а и међу експресивима савременог језика, за типове мушкараца који претендују на више жена, налазимо погрдне називе типа: *курвар, курбешаш, швалер, већрењак, већрогоња, лола, секеш* 'стар човек који се врти око младих девојака', *ноћник, обешењак, шарлашан, бећар*.

3.3. Код експресива за особе женског пола реализују се само две подгрупе са позитивном оценом, и то по лепом изгледу и по ведром расположењу (в. подгрупе 14 и 9), док сви други експресиви икажују негативне оцене које су углавном у вези са сексуалним понашањем жена, што показује да су и у овој групи субјекти оцене мушкарци. Тако експресиви омладинског жаргона чувају континуитет са експресивном лексиком српског језика уопште, при чему је евидентан традиционални став, по коме је жена објекат мушке сексуалности, што се испољава у експресивним именима за девојке уопште: *женска, фиш, риба, цуји, цујика*, као и у великом броју експресива са негативним ставом према слободи испољавања женске сексуалности. Погрдним именима високог тоналитета експресивности жигосе се појачана сексуална активност или промена мушкараца (*гоблен, ситио, дроца, фуфа, фанфуља* као и у *Скорошечи* и у савременом језику: *ордуља, дроља, воркија, ојајдача, курва, фуфа, њрофукљача*). Чак и многи експресиви са позитивном особином, којима се актуелизује леп изглед (*дрндара, мачка, риба, сџокица*), дотераност (*јудла, овца*), истицање појединих делова тела (*мулка, сандучара*) и супериорно држање (*меџла*), реализују негативне конотације, које су у вези са традиционалним мушким ставом да су наведене особине недопустиви начин јавног и слободног испољавања женског сексуалног изазова (исп. и примере из ранијих извора: *сименџалка, вимара, музара, гузичарка*). Код мушкараца, као што је већ истакнуто, ове особине оцењују се позитивном оценом: као изузетна потентност, лепота, привлачан изглед, супериорно држање, став и сл. (в. т. 3.2). Слободно показивање женске сексуалности дозвољено је, као и код експресива жаргонске лексике из ранијих периода, само кад је оно у функцији личне жеље мушкараца (исп. *двомојорац, млазњак, насмејаница, фрајерица* из Речника и пр. из ранијих извора: *каравела, авион*). Погрдним експресивима име-

нују се жене које из разних разлога нису предмет есксуалне жеље мушкараца (*калџеруша, манастирка, њрудњача и стомаклија*). Мушкарци су нарочито немилосрдни кад им се нека жена не свиђа по изгледу, па се грубошћу одликују и експресиви којима се таква оцена исказује (исп. пр. из Речника: *грабуља, калашџура, караконџула, корњача, лоџаџа, сахрана, фрижидерка* и пр. из ранијих извора: *корџа, џубос, скоџи, њракљача, лоџаџа, крокодилка, алиџаџорка, кркуша, каџела, џробарка, авџи, куџора, накаџа, раџа*).

3.4. У домену поларизације експресива по параметру поља савремени омладински жаргон се не разликује много од других типова експресивних имена у српском језику у свим његовим разматраним периодима од друге половине прошлог века. Модел мушко-женских односа задржао се до данашњег дана, и никаква либерализација схватања није га променила. Најновије генерације мушке популације, које се критички односе према многим традиционалним вредностима, и то поред осталих начина исказују експресивима (в. од т. 2.2. до т. 3), задржавају супериорну позицију из које се жене оцењују као објекат мушких жеља и потреба и у домену изгледа и у домену њихове сексуалне слободе.

3.5. Сексуалне слободе у нашој средини за оба пола, и кад су у питању хомосексуални и хетеросексуални односи, и данас, као и у ранијим временима, више су остварене у пракси, него у схватањима људи, у моралним и законским нормама. Ова конзервативност у схватањима, како се са становишта неких напреднијих и престижнијих средина може оцењивати стање у нашој средини, одражена је у језику њених носилаца и у сегменту експресије, а њу, како смо показали, потврђује и омладински жаргон. У читавом корпусу (нишки жаргон) нашли смо само једно име за хомосексуалне односе жена: *лезбос*, док су такви односи међу мушкарцима именовани експресивима сниженог тоналитета: *врућко, дерџе, њешкир, њеша, њешко, њешак, џоџли браџи, џеџкиџа, холмос, џиџкиџа* 'љубавник главног криминалца', *буџаш*, при чему се начини духовитог именовања: употреба деминутива, премећање слогова, игра речима, могу схватити или као подсмехање и неодобравање или као суфемизација и одобравање оваквих односа. Либерализација у вези са хомосексуалношћу, која је доскора била табу, данас је у сфери експресије евидентна у откривању дела табуа, само тог вида мушке сексуалности. У *Скороџечи* нема експресива овог типа, а у савременом језику до сада се углавном употребљавала само реч *џедер*.

4.0. Експресиви омладинског жаргона показују да су за емоционално-експресивни однос носилаца жаргона примарније особине које се тичу самих носилаца те особине од особина које се испољавају у односима њихових носилаца према другима и других према носиоцима особина, за разлику од експресива српског језика уопште, код којих се на прво место ставља оцена односа носисца особине према другима. То је евидентно у прве три групе, где су односи у корист особина које се тичу самог носиоца, следећи: 20 : 6 у групи за мушкарце, 19 : 3 у групи за жене и 27 : 10 у групи особа уопште. Екс-

пресивна имена у бројнијим подгрупама ових група одликују се духовитошћу, сниженим и подсмешљивим тоном, па иако указују на негативне особине, она се прихватају као нормативно кооперативна средства неофицијелне комуникације. Експресиви мање бројних подгрупа одликују се грубошћу, погрдним тоном и повишеним степеном експресивности и спадају у непожељна, увредљива средства комуникације (*фукара, цибер, ђубре, најара, муфљуз, смрад, фуњара, џукела, профукљача, фанфуља, фукса*).

4.1. Континуитет српског језика у сегменту експресивне лексике за именовање особа по неким особинама, како показује и корпус експресива савременог омладинског жаргона, евидентан је на синхронном плану у већем броју експресива за особе мушког пола од експресива за особе женског пола. Тако се односи по разматраним жаргонима у корист имена за мушкарце могу представити на следећи начин: у вршачком жаргону 125 : 72, у ваљевском жаргону 73 : 16, у нишком жаргону 67 : 21, у београдском жаргону 38 : 8. Међутим, континуитет у броју истоветних јединица у разматраним жаргонима није евидентан на синхронном плану. Највећи број истих јединица имају вршачки и нишки жаргон (од укупно 88 имена нишког жаргона само је 30 заједничких, а 58 нових имена у односу на вршачки жаргон, од којих ћемо навести само нека: *амза* 'глуп, досадан човек', *бабојебац* 'младић који воли старије жене', *бубалица, буљаш, вуџибайлина* и *дрои*, 'полицајац', *горила* 'чувар реда, редар у кафићу или дискотеци', *грейша зробље* 'ружна девојка или жена', *гуска* 'глупача', *гуштери* 'војници на обуци', *даска* 'девојка малих груди', *даваљка* 'лака девојка', *дилер, домац, дркачија, ентеријер* 'стални посетилац неког места' и сл.). Најмањи број заједничких имена имају вршачки и ваљевски жаргон (од укупно 89 имена само је 9 заједничких, а 80 нових имена у ваљевском жаргону, од којих ћемо навести само нека: *геак* 'простак', *декинџиош, екија, комјанија, краљ* 'фаца', *йилејина* 'згодна млада девојка', *џрцољак, развиојка, смор* и др.). Београдски жаргон, иако не припада истој социјалној групи са испоређиваним жаргонима, показује већу сличност са вршачким жаргоном, јер од укупно 46 имена београдског жаргона 10 је заједничких, а 36 нових имена, од којих ћемо навести само неке: *ваљашор* 'препродавац лоше робе', *вецејка, гмаз, друкер, јајара, камењарка, овца, редњара, сељцов, шреба* 'девојка, жена уопште', *фикса* 'наркоманка', *шљакер, шљајгерица, шушумига* 'луцкаста особа' и др. Ове разлике на синхронном плану мање проистичу из различите дијалекатске основе разматраних жаргона, а више из творачке креативности и оказионалности, као битне карактеристике жаргона, при чему се углавном користе сви устаљени начини и потенцијали творбе и значења.

4.2. Континуитет у заједничком фонду жаргона испољава се више на дијахронном плану, што показују подаци испоређивања појединих жаргона са жаргонима Андрићевог речника, наведени уз радове у *Пејничким свескама* (*Пејничке свеске* 40, 1997: 13, 32, 372), а што се показује и испоређивањем експресива *Речника ђачког жаргона* са експресивима у српском језику који данас чине стабилни фонд савремене и наслеђене експресивне лексике. Тако од укупно 385 експресивних име-

на за особе у Речнику, 163 јединице могу се сматрати новим или по облику или по значењу или по оба параметра. Већи број од 222 јединице чини заједничку основу експресива савременог српског језика, од којих се многи могу наћи и у испоређиваном списку погрдних имена из часописа *Скоротиеча*. Навешћемо само неке: *зад, цукела, свиња, смрад, дурак, мула, ђилкош, фукара, цибер, бараба, дриџац, мангаи, шалабајзер, хулиган, сивоња, болид, дебил, деген, коњина, ментиол, њацер, баца, кулер, фаца, фрајер, шмекер, махер, шмокљан, шоња, билмез, сељак, сировина, шабан, фосил, чилагер, буца, мафиоза, дизелаш, лажавац, вишаминац, дугајлија, жуштокљунац, давийељ, мурија, њајкан, њрофукљача, фуфа, алајача, глүйерда, ћурка, лула, дизелашица, дрндара, мачка, риба, калашићура, караконцула, овца, шубре, јајара, муваћор, муфљуз, мућак, росија, аламуња, њремарош, шњребер, њродана душа, чејуља, шлихћара, сћийса, живошћиња, фурија, мафија, хијена, бена бленћ, буздован, букван, дилеја, креле, мајмун, мамлаз, кулов, дембел, мрцина, ћаво, флегма, шљокација, њруба, геније, мудросер, авећ, авећиња, габор, киклој, жирафа, медвед, клемћа, креса.*

4.3. Континуитет у сфери експресије потврђују и нове јединице уобичајеним начинима творбе: суфиксалном деривацијом (*фарбић, вазелинац, врућко, дрогос, кљован, клубијановић, калућеруша, сидашица, комуналка, крамјача, леватица, њуканка, фрајерица, њрудњача*), композицијом (*њтабакера, мачкосек* према познатом мачкодер, *црвојточац, крамјоштехничар, двомојторац, зракојри, луфћигуз, коњослав*), преметањем слогова (*дерје, њанкеса*), игром речи (*филаћелистћ, феномен*) и променом значења речи (*бенгилац, хокејаш, каубој, војсковођа, сћецијалка, манасћирка, сћомаклија, мешалица, њацијенћ*). Уочљиво је да се неки потенцијали творбе проширују све бројнијим примерима мешовите творбе у деривацији и композицији, у којој се на речи страног порекла додају домаћи суфикси или друге речи, и обрнуто (*кењакор, фосилац, годзила, девијанћ; глүйса, глүйсон, дебос, дрогос, крећенозид, крембил, њујсон, миседо, момбрил; сандујис, лејмер, филаћелистћ, њолмен*); затим употребом страних речи (*шарах, маљуган, дексћер, гонзо, фиш*), еуфемизацијом (*мрца, фраца* према *фрајер, сељос, дилкан, лушка, сељанин, насмејаница, фрајерица*), пејоризацијом (*сћокица, дрндара, бумбар, сћомаклија, њрудњача, мулка, сандучарка, овца*), оноματοпечним именима (*ћоле, рокација, ћарайанћић, рица, фафалица, дићу-дићу, зјакан, цацкало, фафа*). Нарочито је евидентно проширивање потенцијала семантичке деривације увођењем нових помоћних субјеката метафоре у традиционалне начине стереотипизације: у фитонимизацију (*бамбус*), зоонимизацију (*којоћ, њавијан, шаран, бумбар, зрикавци, ровац, црна удовица, кокошка, кондор, њајкар, њајак, кљун*), реификацију (*кеса, крамћ, њлајваз, шодер, гоблен, сћио, шубара, сумјордиоксид, њурија*), у стереотип болести (*њријер, њромб*) и др. Овакво повећавање броја помоћних субјеката метафоре указује на проширивање асоцијативних поља у лексичком систему савременог српског језика, а на когнитивно-мотивационом плану на проширивање граница сазнања језичке личности српског језика и обогаћивање језичке слике света новим (квази)стереотипима. Уводи се и

постаје продуктивна антропонимизација (преко имена познатих личности и имена из литературе и цртаних филмова: *Бајта Живојиновић, Анићџајн, Сокрајн, шџрумф*), као и вишечлана имена (*лајави крелац, грейта габори, саветџи сџараца, савремени диносауруси, хор бечких де-чака, црна удовица*).

5. Социолингвистички приступ експресивној лексици савременог омладинског жаргона, у поређењу са стабилном експресивном лексиком језика уопште, указао је на континуитет и на неке промене у развоју експресивне лексике српског језика, у вези са параметрима који одређују карактеристике овог типа лексике: параметру пола, узраста и социјалног статуса. У омладинском жаргону, уз традиционалну поларизацију на „ми, добри“ и „они, лоши“, форсирано се наставља процес либерализације односа у сферама узраста и социјалног статуса, чиме се раскида са традиционалним односом према ауторитетима било по годинама, било по социјалном статусу. Процес либерализације у односу међу половима у омладинском жаргону огледа се у скидању табуа са сексуалних слобода, али само за мушкарце и кад су у питању хетеросексуални и хомосексуални односи. Кад су у питању жене, њихова слобода у вези са хетеросексуалним односима и даље се традиционално оцењује као кршење јавног морала, што се показује великим бројем експресивних имена високог степена експресивности за јавно жигосање таквог понашања. Та слобода је, по схватању како данашње генерације тако и пређашњих генерација мушке популације, дозвољена само ако се остварује у функцији задовољења мушке сексуалности. Табу женских хомосексуалних односа, судећи по броју експресива, још се не дира ни у сфери најновијег омладинског жаргона.

6. Испоређивање експресивне лексике различитих периода српског језика у домену лингвистичких карактеристика указало је на језичке законитости које регулишу настанак и функционисање ових јединица, а које се испољавају као процес експресивизације језика. Јединице овог индивидуалног језичког стварања, и поред околиналних случајева, успешно се интегришу у општи језички фонд захваљујући континуитету, који се одржава не сао у начинима творбе него и великом броју заједничких јединица, карактеристичним за експресивну лексику савременог српског језика у свим његовим развојним етапама. Прихватање нових експресивних јединица најпре се потврђује у жаргонима српског језика одређеног периода, што и јесте уобичајени начин њиховог увођења у заједнички стандардни језик (исп. „У језику само појединац ствара а колектив прихвата или одбацује“, Бугарски 1997: 307). У сваком језичком стварању, па и настајању експресивне лексике као ефикасног средства разговорног језика, прихватање у жаргону је потврда ваљаности и функционалности новонастале јединице. Међутим, за само настајање експресивне лексике, за сам процес језичког стварања, битан је емотивно-експресивни импулс, који покреће креативну употребу језика и механизме стварања, па смо зато склонни да овај процес настајања назовемо експресивизацијом, а не жаргонизацијом како се он назива и прати у истраживањима Р. Бугарског (Бугарски 1997: 301–308). Сталним процесом експресивизације у јези-

ку претходе процеси деекспресивизације, функционално-стилске истрошености постојећих јединица, који настају због честе употребе и опште прихvatљивости експресива. Ову истрошеност најпре региструје појединац и зато тражи и налази нови начин исказивања актуелних емотивно-експресивних садржаја. При томе се његово стварање креће у границама творбеног и семантичког потенцијала магерњег језика, а креативност у настајању експресива огледа се у новој комбинацији расположивих језичких елемената, која се може остварити на структурном или семантичком плану. Нормативност те комбинације проверава се најпре у жаргону, а масовна употреба почиње увођењем у заједнички разговорни, па и у стандардни језик. Функционисање новонастале експресивне јединице у лексичком систему испољава се у томе што преко парадигматских односа проширује творбене и семантичке потенцијале језика. У непрекидном реверзибилном кружењу творбених и семантичких потенцијала на релацији језичка употреба — језички систем, експресивна лексика игра посебну улогу јер у језик уводи појединца — језичку личност, са многим њеним психичким, социјалним, прагматичким и другим карактеристикама.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бугарски 1997 Бугарски Ранко, Жаргонизација у творби речи, *Научни састајанак слависта у Вукове дане 26/2*, Београд, 301–308.
- Вуков речник 1898 Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Београд.
- Илић 1999 Илић Даница, О новом омладинском жаргону у руском језику, *Славистика III*, Славистичко друштво Србије, Београд, 197–205.
- Карастојчева 1988 Карастојчева Цветана, *Българскиот младежки говор*, Наука и изкуство, Софија.
- Косановић 1998 Косановић Марија-Магдалена, Жаргонизми в постмодернизме и в студенческой аудитории, *Славистика II*, Славистичко друштво Србије, Београд, 177–182.
- Косановић 1999 Косановић Марија-Магдалена, Универби у руском жаргону младих, *Славистика III*, Славистичко друштво Србије, Београд, 191–196.
- Матићин речник *Речник српскохрватскога књижевног језика III–VI*, Матица српска, Нови Сад.
- Милојковић Мирјана, *Речи — Речник ђачког жаргона*, Вршац, 2000.
- Михајловић 1972, 1974 Михајловић Велимир, *Грађа за речник стираних речи у предвуковском времену I џом, II џом*, Нови Сад.
- Михајловић 1982, 1984 Михајловић Велимир, *Посрбице од Орфелина до Вука I џом, II џом*, Нови Сад.
- Петњицке свеске 1997 Језичке мене и живот речи, *Петњицке свеске 40*, Ваљevo: Истраживачка станица Петница.
- Речник САНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XV*, САНУ, Београд.
- Ристић 1996а Ристић Стана, Маркирани типови стране лексике у језику предвуковског времена (на корпусу *Грађа за речник стираних речи у предвуковском периоду, I џом* Велимира Михајловића), *Српски језик II/1–2*, Београд, 118–131.
- Ристић 1996 Ристић Стана, типови експресивне лексике у савременом српском језику (модел „особа + психичка или морална особина“), *Јужнословенски филолог LII*, Београд, 57–78.
- Ристић 1997 Ристић Стана, Нормативна питања у вези са лексиком разговорног језика, *Три лингвистички скупи „Бошковићеве дани“*, ЦАНУ, Подгорица, 223–232.

- Ристић 1997а Ристић Стана, Неке карактеристике експрессива у делима Стевана Сремца, *Књижевно дело Стевана Сремца — ново читање*, Лингвистичка секција, Ниш, 43–56.
- Ристић 2000 Ристић Стана, Експрессивна лексика — из историје српског језика, *Јужно-словенски филолог LVI*, Београд, рад у штампи.
- Ристић 2000а Ристић Стана, Социolingвистички аспекти значења неких типова експрессивне лексике, *Српски језик VI/1–2*, Београд, рад предат за штампу.
- Скоротеча 1844 *Пешианско-будимскиј Скоротеча*, год. III, Пешта, 249–250.

Р е з ю м е

Стана Ристич

ЭКСПРЕССИВНАЯ ЛЕКСИКА В СОВРЕМЕННОМ МОЛОДЕЖНОМ
ЖАРГОНЕ И В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ
(социolingвистические аспекты употребления и развития)

Применяя социolingвистический подход к изучению експрессивной лексики современного молодежного жаргона в сопоставлении с стабильной експрессивной лексикой общего языка, автор показал, что континуитет и изменения в развитии експрессивной лексики обусловлены параметрами пола, возраста и социального статуса. В молодежном жаргоне продолжается процесс либерализации отношений в сферах возраста и социального статуса в смысле снятия традиционных отношений к авторитетам. Процесс либерализации отношений между мужским и женским полом сказывается в молодежном жаргоне и в снятии табу с сексуальных свобод, но только по отношению к мужчинам, имея в виду как гетеросексуальные, так и гомосексуальные контакты. Когда речь идет о женщинах, их свободы относительно гетеросексуальных контактов все еще расцениваются, по-традиционному, как нарушение публичной морали. Табу, связанное с женскими гомосексуальными контактами, все еще, судя по количеству експрессивов, не затрагивается даже в сфере актуального молодежного жаргона.

Сопоставление експрессивной лексики различных периодов истории сербского языка показало, что образование и функционирование данных лексических единиц происходило в процессе експрессивизации языка, континуитет которого засвидетельствован в способах словообразования и в большом количестве общих единиц современного сербского во всех этапах его развития.

ПРВОСЛАВ РАДИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

ОТИЋИ ДО КУМИНЕ КУЋЕ

У раду се анализира семантичка структура израза *отићи до кумине куће*.

У средњем Поморављу (с. Милошево, Јагодина), забележио сам фразеологизам *отићи до кумине куће*, у значењу отићи на неки далек пут, на далеко путовање. Овај компонентни фразеологизам,¹ у коме се као носиоци лексичког значења јављају глаголи кретања, обично свршени, — најчешће се употребљава у прекору, на пример: „*оде (/ одвезе ме) до кумине куће*“ = „*оде (/ одвезе ме) далеко, њредалеко*“. Аналогно овоме, синтагма *до кумине куће*, као стилско-семантички интензификатор, у значењу претеривања у нечему, може се јавити и у вези са неком другом, именованом или неименованом радњом, обично уз глагол *ошерајши*, исп.: „*ошера га до кумине куће*“ = „*прешера (у нечему)*“. Овај фразеологизам нисам потврдио у водећим српским и хрватским речницима (нпр. РСАНУ, RJAZU, Matešić 1982), па се намеће потреба за његовим лексикографским регистровањем, али и за његовим ширим семантичким тумачењем.

Чињеница да централно место у овој анализи припада појму *кума*, тј. синтагми *кумина кућа*, као носиоцу фразеолошког значења, упућује на то да се решење мора потражити пре свега у митолошкој сфери, односно у сфери различитих еуфемизама употребљаваних у српској митологији у циљу избегавања помена неког злог демонског бића или појаве. Јер, познато је да изговарање имена неког демона представља исто што и његово дозивање, па и „свесну или несвесну жељу за његовим потпуним присуством“, због чега се таква имена обично не изговарају, тј. замењују се другим, одговарајућим именима (Кулишић/Петровић... 1998: *име*). У том значењу је у српској митологији познат и облик *кум* (в. РСАНУ), посебно у свом женском корелативу *кума*, који се јавља и у синтагми *кумина кућа*. У РСАНУ облик *кума*, између осталог, тумачи се као еуфемизам за поједине животињске врсте (под 4: а. лисица; б. лисица), — али и за болест кугу (под 5а).² Као извори по-

¹ О типовима фразеологизама в. Мршевић-Радовић 1987 (посебно стр. 63-72).

² Под 5б наводи се значење 'вештица' (Дубровник, Будмани; преузето из RJAZU).

следњег значења наводе се М. Ђ. Милићевић и М. Батуг-Јовановић, те неколико речника (Вуков, RЈAZU и Ристић-Кангртин речник).

Вероватно се, дакле, под именом *кума* у овом фразеологизму крије име опасне болести куге (колере), шире познате у српском народу и суседним балканским народима под именом *чума* (исп. Skok: *čuma*). У *Српском митолошком речнику* под одредницом *кума* читамо: „— персонификација куге или колере. У прошлости, када је она морила, народ је ретко кад изговарао име куга или чума [...], него ју је обично називао *кума*“ (Кулишић/Петровић... 1988: *кума*). Овакве представе о кумству и „окумљавању“ демона сачуване су и у српским народним приповеткама. У једној од њих („Кума ала“), окумљени демон се храни људским деловима тела и пије људску крв, прождирући најзад и своје кумове (Чајкановић 1927: 369). Једна друга народна приповетка („Смрт кума“, тј. кума-смрт) на занимљив начин илуструје односе између оваквих кумова. У њој читамо како је један сиромаш одбио кумство светог Петра и светог Илије, због њихове неправедности према људима, али је прихватио да му кума буде „смрт“, представљена као старица у црнини, јер нико није праведан као она, која „ником дужна не остаје“ (Исто: 425–432).³

Познајући духовну институцију кумства, није тешко закључити зашто је име ове опасне и обично смртне болести, *чуме*, замењивано речју *кума*. Кумство као претхришћанска категорија духовног, али и крвног сродства било је у функцији домаћег опстанка и напретка; од ове светиње зависио је породични напредак, дакле домаћи култ, род и братство. Отуда се често кумовало управо у невољама, да би се заштитио род и имовина, а предмет те бриге посебно је био млади нараштај. Због тога су могли бити окумљени и људи других вера, па и насилници и злочинци (Кулишић/Петровић... 1998: *кумство*). Из тих разлога, да би се умилостивила и увела у ред средника, и куга је називана кумом (исп. хипок. *čumiца*, Србија, Skok),⁴ — утолико пре што се веровало да је она способна не само да проузрокује, већ и да излечи ову болест (Чајкановић 1994, 5: 279; 2: 381).⁵ Али, болести су могли успешно лечити и они који су окумили „смрт“, о чему говори и поменута приповетка („Смрт кума“).⁶

³ На митолошку везу између кумства и оног света, поред осталог, указује и веровање о *кумовој слами*, која у српском предању представља „пут којим *божански кум*, какав је по превасходству свети Јован, води душе на небо“ (Чајкановић 1994, 3: 46).

⁴ Не треба, при том, заборавити на могуће додатно присуство гласовне супституције, можда као дела магијског чина, у служби неспомињања правога имена (исп. овде *ч/к-ума*, *ку-г/м-а*), која је позната митологији (в. *бог/бор*, Кулишић/Петровић... 1998: *бор*). Такви начини избегавања табуисаних речи данас се могу забележити у псовкама, у вези са скаредним речима (исп. „Иди у *клинац*“, „Онеш *клинац*“ и сл., П. Р.).

⁵ Посебно су од ове болести страдала деца (исп. нар. поређење: „Купи као *чума* децу“, Кулишић/Петровић... 1998: *чума*), па је разумљиво усмеравање кумства према овом демонском бићу.

⁶ О преношењу кумових особина на окумљеног говори и приповетка „Кумче Светог Илије“ (Чајкановић 1927: 381–382).

Дакле, било је много разлога за придобијање овог злог женског демона и „склапање савеза“ са њим. Још у VI веку, под именом Јустинијанова куга, ова болест је први пут прешла у Европу и харала њоме кроз читав средњи век, односећи небројене жртве. Посебно у далматинским и приморским градовима, те епидемије су биле велике, али су се и касније јављале на европском тлу, све до XVIII века (Еп-сикл.: *kuga*). У осиромашеној и заосталој Србији, ова болест се јавила и у првој половини XIX века, одневши много живота. Посебно је запамћена њена епидемија 1837. године у Јагодини,⁷ која се и поред ангажовања кнеза Милоша и његове управе, тешко сузбијала. Тадашњи извештаји са терена, иако по својој природи званични и строго административни, нису лишени потресних слика стања у којем „чумна болест“ сваког дана жање велике жртве (Перуничих 1975: 375). Ти извештаји пуни су података о симптомима („гукама“ и „модрим“, тј. „угасито плаветним пегама“ на гуши, под пазухом, на раменима, плећима, прсима, под коленима) од којих се брзо умире, те о регистрованим жртвама и масовним гробницама, као и бројним трагичним догађајима у вези са очајничким покушајима појединаца да се пробију изван изоловане заражене зоне (Исто: 374–392 и др.).

Што се нашег фразеологизма тиче, остаје, међутим, кључно питање: шта симболише појам *кумина кућа* и каква је веза између њега и појма *велика даљина*? На ово питање могу подробније одговорити митолошке представе о овом демону и његовим стаништима. У предањима српског народа *чума* је замишљана као невидљиво демонско биће које личи на жену, пре свега бабу, у белој марами (некадашња боја жалости?),⁸ са расплетеном, до земље дугом и замршеном косом (Чајкановић 1994, 5: 276–277).⁹ Веровало се да чуме живе „негде далеко, на крају света“ (Зечевић 1981: 96), односно, у „некој далекој прекоморској земљи“, одакле по божјем налогу крећу у свет да море људе (Кулишић/Петровић... 1998: *чума*). Веровања, дакле, указују на удаљена чумина боравишта, а помињање мора и прекоморских крајева упућује на „онај свет“, тј. „царство мртвих“ из кога оне долазе (Исто: *други свет*). Овај податак, као и онај о женским квалификативима *чуме*,¹⁰ потврђује претпоставке о хтоничном карактеру овог демона (Чајкановић 1994, 5: 277, 280).

⁷ Није искључено да се и јагодинска пословица „кумйца у скџт дала, у гџз ђднела“, која казује да од нечијег поклона (кумства?) нема никакве користи, такође односи на кугу (исп. „бог дао, бог узео“).

⁸ Поједина веровања кажу да чума обично носи црно одело (исп. Чајкановић 1994, 2: 446). У XIV веку у Европи је куга била позната под именом „црна смрт“ (Еп-сикл.: *kuga*). Супротно овоме, данас се „белом кугом“ назива ниска стопа наталитета. Под овим изразом РСАНУ наводи: 'насилни, својевољни прекид трудноће, побачај' (: *kuga*, исп. фус. 5).

⁹ У јагодинском крају се и данас женска особа дуге и неуредне косе назива *чумом*.

¹⁰ У митологији је уобичајена појава да хтонични богови имају свој женски корелатив (исп. Чајкановић 1994, 3: 72, 229).

Занимљиве представе о *куми* и, посебно, *куминој кући* налазе се у поменутој приповеци „Смрт кума“. У њој се, између осталог, приповеда како је човек добио позив од своје „куме-смрти“ да је посети. „Овоме се додуше није допао овај позив, јер ићи на позив Смрти, па још њезиној кући, то је некако убетно, али ипак, да се не рече е је кукавица и страшљивац, пристане на позив, па како Бог да. Сад се они упуте заједно, те хајде, хајде, дођу тако у једну прелијепу башчу. Боже мој, ту је љепота као у самом рају! У тој башчи, благи Боже, било ти је свакаква цвијећа, а уз сваки цвијетак, мјесто штапа или кочића за који се цвијеће привезује, био је по један дуплијер. Неки од тих дуплијера били су тек запаљени, неки су се били најбоље разбуктали и распламтили, неки догоријевали, а неки нијесу још били ни запаљени“ (428).¹¹

*

Из овог се може закључити да фразеологизам *отићи до кумине куће* у митолошким оквирима значи 'отићи далеко, до краја света, до крајњих граница', па хиперболично и 'до у онај свет' (тј. *до чумине куће*). У великој мери он говори о митолошко-појмовним оквирима и димензијама света у коме се кретао тадашњи човек (исп. Мршевић-Радовић 1996). У том смислу он сведочи и о колективној фикцији мистичне и далеке границе између овог и оног света, границе која се и данас назначује у низу фразеологизама, управо често постављајући неко божанство, или његово обитавалиште, за граничник између ових светова. У тај корпус ове просторне димензије, као синоним за даљину, вероватно спадају и бројни фразеологизми, можда такође еуфемистички обележени, са апелативом *бог: где бог свога нема, где је бог рекао лаку ноћ, богу за леђима* (РСАНУ: *бог*) итд., у којима се ове просторне одредбе јављају као стилско-семантички интензификатори. У том смислу треба тумачити и фразеологизам *до божје куће* ('до краја, до крајње границе, мере, до крајњих могућности', РСАНУ: *кућа*, исп. Матешић 1982),¹² који је управо пандан овде анализираним фразеологизму.

¹¹ Ови свећњаци у приповеци представљају људске животе којима, по божјој вољи, управља „смрт“.

¹² С тим у вези, и фразеологизам „не бојати се никога *до бога*“ укључује превасходно просторну митолошку димензију и значи: не бојати се „никога баш на целом свету, никога до Божје куће“ (Чајкановић 1994, 3: 290), тј. под богом, на овом свету. Код оваквих модела, разумљиво је, данас се у знатној мери превазилази просторна димензија, чиме се назначује шири семантички распон од квантитативног до квалитативног, нпр.: „Покварен је *до Божје куће*“ (Кост. Т., РСАНУ). Исп. и: „*дò бога се сђје*, у значењу 'чује се жалосно, ужасно, страшно' (Матешић 1982; у истом значењу в. Чајкановић 1927: 384). На другој страни, митолошко одређење типа *до бога, њод богом* и сл., у појединим случајевима има значењско тежиште на овоземаљским облицима живота (исп. псовку: „све ти *до бога*...“, П. Р.). Штавише, у поменутој народној приповеци именица *бог* употребљена је и у значењу 'живот': „[...] а ја ти другог дара не тражим него да ми продужиш ово кукавног живота. Истина Бог, тежак је и кукаван, ал' какав је такав је, ипак је мио!“ („Смрт кума“, 429).

ЛИТЕРАТУРА

- Encikl.: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, 4, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda, Zagreb MCMLIX.
- Зечевић 1981: Слободан Зечевић, *Митска бића српских предања*, „Вук Караџић“ — Београд, Етнографски музеј — Београд, Београд, 1–226.
- Кулишић/Петровић... 1998: Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, Етнографски институт САНУ — Интерпринт, Београд 1998, XX–488.
- Матешић 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, IRO „Školska knjiga“, Zagreb, XX–808.
- Мршевић-Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Монографије, књига LX, Београд, 1–164.
- Мршевић-Радовић 1996: Драгана Мршевић-Радовић, *Српска фразеологија — језички оквир за митски садржај*, Мит (зборник радова), Универзитет у Новом Саду — Филозофски факултет, Нови Сад, 395–404.
- Перунички 1975: Бранко Перунички, *Град Свећозарево 1806–1915*, Скупштина општине Светозарево — СИЗ културе Светозарево — Историјски архив Светозарево, Београд, 1–1872.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–23, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* 1–15, Српска академија наука и уметности, Београд 1959–1996.
- Skok: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971–1974.
- Чајкановић 1927: Веселин Чајкановић (прир.), *Српске народне приповешке*, књига 1, Српски етнографски зборник, књига XLI, Српска краљевска академија, Београд–Земун, XIV–638.
- Чајкановић 1994, 2: Веселин Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора 1925–1942*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књига друга, Српска књижевна задруга — Београдски издавачки графички завод — Просвета — Партедон М. А. М., Београд, 1–550.
- Чајкановић 1994, 3: Веселин Чајкановић, *О врховном богу и старој српској религији*, Сабрана дела из старе српске религије и митологије, књига трећа, Српска књижевна задруга — Београдски издавачки графички завод — Просвета — Партедон М. А. М., Београд, 1–340.
- Чајкановић 1994, 5: Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књига пета, Српска књижевна задруга — Београдски издавачки графички завод — Просвета — Партедон М. А. М., Београд, 1–440.

S u m m a r y

Prvoslav Radić

TO LEAVE FOR EVIL GODMOTHER'S HOUSE

The phrase TO LEAVE FOR EVIL GODMOTHER'S HOUSE is used meaning to leave to the farthest reaches, to the extreme limits. In this basic meaning it involves the idea about well-known mythological being, the demon of disease — PLAGUE (euphemism: evil godmother), whose habitats are very far in “another world”, in the “empire of the dead”.

БРАНКИЦА ЧИГОЈА
(Филолошки факултет, Београд)

НАСТАНАК И СТРУКТУРА СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА¹

Општа је констатација да развој језика прати историју односно развој заједнице у којој се употребљава. Стога ћемо ми овде покушати у најкраћим цртама сагледати развој књижевног језика од времена малих кнежевина, преко моћних средњовековних царевина, па до појаве грађанског друштва и формирања модерне српске државе у првој половини XIX века.

Данас, када се навршава 2000. година трајања хришћанства, мени је припала част и пријатна дужност да овде, на Коларчевом народном универзитету, говорим о нашој језичкој прошлости, о првој написаној речи наших предака. Данас је то не само за хришћанство него и за наш народ неке врсте јубилеј, зато што у свих Словена, па и нас Срба, прва написана реч беше реч о Богу. Беше то:

*Слово иже крмии душе чловеческије
Слово иже крейии срдца и уми
Слово сва гошоваја бога њознаии.*

У преводу на савремени језик, то је:

*Реч која храни душе људске
Реч која креји срце и умове
Реч сви гошова Бога њознаии.*

(Константин Ћирило између 863. и 869, Проглас св. Јеванђеља)

Та реч откључала је врата новој етапи духовног и културног развоја уопште код свих словенских, а пре свега јужнословенских народа. Од тог периода до данас прошло је целих једанаест столећа, целих десет и по векова трајања словенске писмености.

Тај миленијум, са становишта развоја српског књижевног језика, можемо поделити хронолошки на следеће етапе:

I етапу — усвајање првог словенског књижевног језика, старословенског (која је могла трајати од X до XII века);

¹ Ово је непрерађена верзија предавања одржаног у Задужбини Илије М. Коларца 10. новембра 2000. године.

II етапу — употребе језика који се развио из старословенског у српској средини — епоху српскословенског језика (која је трајала у распону од XII до половине XVIII века);

III етапу — „језичког плурализма“, која је трајала у XVIII веку и продужила се на прве деценије XIX века;

IV етапу — конституисање модерног књижевног језика, у којој је Вук Стефановић Караџић централна фигура (прва половина XIX века).

Од ове последње етапе, победе Вукове језичке и правописне реформе, такође се може сачинити периодизација која би расветлила ближу историју српског модерног књижевног језика и етапе његовог развоја у току петнаест деценија његове употребе, али то није предмет овога рада.

Пре него што се осврнем на прву етапу — етапу пријема писмености на старословенском језику, указаћу на најбитније догађаје који су томе претходили. Подсетићу на неке углавном познате чињенице и историјске догађаје неопходне за схватање општег развоја писмености код Словена, а који су везани за њене почетке и конституисање првог књижевног језика словенског — старословенског.

Како је настао први књижевни језик код Словена — старословенски, у науци познат још и као — црквенословенски, староцрквенословенски?

Одговор је кратак — настао је као резултат филолошке делатности двојице Грка, солунске браће Константина (Кирила) и Методија за време њихове моравско-панонске мисије. У вези са тим битне су следеће чињенице.

Територија насељена Словенима у IX веку захватала је знатно веће просторе — на северу Карантанија, држава панонских Словена, Велика Моравска, цело Балканско полуострво, на истоку Бугарска и на југу велики део Грчке — чине компактније словенско становништво. Њихов језик се у IX веку не разликује много, иако нам упоредна граматика словенских језика пружа материјал на основу којег можемо говорити о сигурним дијалекатским разликама којима се одликују говори тадашњих панонских и моравских Словена, с једне стране, бугарско-македонских, с друге стране, и будућих српскохрватских говора, с треће стране.

Територија на којој су ти Словени живели била је у окружењу држава које су већ усвојиле хришћанство, и то од северозапада до југоистока. Владајућа средњовековна религија — хришћанство тада је проповедана на три језика: грчком, латинском и јеврејском, који су сматрани светим језицима. Међу западним свештенством нарочито се укоренило схватање да се једино на тим језицима може проповедати мисао о Богу. Заступнике таквог мишљења називамо *џријезичницима*.

Било је више неуспелих мисија ширења хришћанске религије са севера из Регензбурга и Салцбурга, а са запада из Аквилеје, покушаја да се спроведе покрштавање Словена и уведе богослужење на њима потпуно страном и непознатом језику — *лаџинском*. Моравски кнез

Растислав, да би очувао своју кнежевину и мир у њој, а са жељом да створи црквену организацију са богослужењем на своме језику, обратио се 862. византијском цару за помоћ. На тај начин, сматрао је он, заштитио би своју кнежевину од агресивног германског свештенства које се све више мешало у унутрашњу политику његове државе.

О томе како се одвијала моравско-панонска мисија има потврда у различитим изворима на словенском, грчком и латинском језику. Из њих сазнајемо да су на чело мисије постављена браћа Константин Филозоф и игуман Методије, учени и угледни људи. Они су били већ искусни у пословима ове врсте. Осим свог матерњег грчког језика добро су познавали словенски језик којим су говорили њихови словенски суседи из околине Солуна.

Из Житија Методијевог о том одсудном тренутку сазнајемо.

*Цар се Констџантџину обратио речима:
Чујеш ли, Филозофе, ове речи?
Други овога учиниџи не може
осим џебе. Дакле, ево џи
много дарова и узми браџа
свога, игумана Метџодија, џе иди!
Јер обојџца сџе Солуџани,
а Солуџани сви чистиџо говоре словенски“.*

(Житије Метџодијево, глава V)

Јасно је, дакле, зашто је цар изабрао Солунску браћу за ову мисију. Прихвативши ову мисију, Константин је *саставио џисмо*, и то највероватније *глагољицу*. После тога је на словенски дијалекат из околине Солуна са грчког превео изабране делове књига *Светџог џисма*, неопходне за службу. Од књига Новог завета превео је изабране делове *Јеванђеља* и *аџосџола*, и на тај начин саставио *Изборно јеванђеље* и *Изборни аџосџол*; а од књига *Сџарог завешџа* превео је *Псалџир* и саставио га.

Тако су Словсни добили свој први књижевни језик и прво писмо глагољицу. О називу писма које је Константин саставио дознајемо само посредно из најстарије словенске филолошке расправе Црнорисца Храбра: *џисмена словенскаја*. Назив глагољица употребљава се тек од XVI века (према словенској речи *глаголаџи* = *говориџи*).

Језик превода Константин и Методије звали су *словенски*, а данас прецизније га називамо *сџарословенски* и због његове првобитне намене за употребу у цркви — *сџароцрквенословенски* односно само *црквенословенски*.² Тим језиком није се говорило, служио је у литургијске сврхе и за преводе хришћанских садржаја са грчког језика.

Какав је тај језик био по својој структури?

У његовој основици био је дијалекат македонских Словена из околине Солуна. Но, старословенски се никако не може изједначити

² Овај термин се избегава јер може подразумевати и језик касније насталих редакција старословенског.

са живим народним говором првих деценија IX века из околине Солуна из следећег разлога — живи народни говор тога времена није могао изразити суштинске садржаје хришћанске религије. Једноставно, појмовни свет за који су Словени имали своје речи одговарао је њиховом раније стицањем искуству и паганском поимању живота.

У суживоту са Грцима сигурно је да су већ тада усвојили многе речи из *грчког народног језика*, за шта има потврда и у старословенским споменицима. Први преводиоци, Константин и Методије, уносили су и многе речи из *грчког књижевног језика*. Утицај грчког језика видљив је и на нивоу фонетике — уношењем речи из грчког уносе се гласови тог језика, као нпр. фонема **Ф**, коју словенски језици нису имали (Стефан) и неке друге иновације на нивоу реченице. Утицај грчког језика одразио се у неким појединостима на целину структуре старословенског језика, због чега се он и не може изједначити са говором околине Солуна којим су говорили македонски Словени у првим деценијама IX века. Ипак, ако изузмемо појединости које одликују грчки утицај, старословенски у великој мери чува своју словенску структуру (систем гласова: вокала и консонаната, гласовни процеси који су се догодили у прасловенском језику видљиви су у старословенским речима; промена именица, заменица, бројева, глагола... — јасно говоре о његовом словенском пореклу). Прецизан лик старословенског књижевног језика установљен је проучавањем старословенских споменика, којих има петнаестак и чине тзв. *канонске старословенске споменике*. Оригинална дела Солунске браће и њихових најближих ученика нису се очувала до данас, већ преписи њихових оригинала из каснијег периода, с краја X и XI века. Разумљиво је да због времена када су настали (на сто и двеста година после ћирило-методијевског рада), у њима има и појединости везаних за подручја на којима су настали (тзв. моравизми, бохемизми и сл.). Сачувани преписи писани су глагољicom или ћирилицом на пергаменту или су клесани у камену. Глагољicom су писани: *Зографско јеванђеље*, *Маријино јеванђеље*, *Асеманово јеванђеље*, *Охридско јеванђеље*, *Синајски ѿсалиѿир*, *Синајски еухологиј*, *Клочев зборник*, *Македонски глагољски одломци*, *Кијевски мисал*. Ћирилицом су писани: *Савина књига*, *Суѿрасаљски зборник*, *Одломци Ундољског*, *Хиландарски одломци*, *Зографски одломци*, *Македонски ћирилски одломак*. Од натписа сачуван је Самоуилов натпис (нађен на источној обали Преспанског језера) из 993.

Ево примера једног кратког одломка из *Зографског јеванђеља* (које је пронађено на Светој гори), а писано је глагољicom:³

„Reče že jim: jegde molite sęn glagoljite:
 Ot'če naš, iže jesi
 na nebes'h, da světit sę ime tvoje,
 da pridet cjesar'stvije tvoje, da
 będet volja tvoja jako na nebese
 i na zemlji.“

³ Текст је дат у латиничној транслитерацији.

Тај језик примили су наши преци вероватно у X веку, када и остали словенски народи.

Солунска браћа су имала великих потешкоћа са поменутиим *ћиријезичницима*. Упркос томе, наставили су са мисионарским радом, као и са преводилачким. Константин Филозоф умро је током мисије и као монах Ћирило сахрањен је у грчком манастиру у Риму 14. фебруара 869. године. Методије је још кратко време боравио у Панонији обучавајући ученике. Затим се вратио у Моравску, где су се политичке прилике изманиле. Кнеза Растислава с престола је збацио синовац Сватоплук уз помоћ немачког свештенства. У тамницу је затворио Методија, који је тек после три године на интервенцију папе ослобођен. Методије умире 885. године, а његови ученици бивају протерани, затварани у тамнице, мучени или продавани као робље. Ипак, један део ученика Солунске браће успео је да се упуту на југ међу Јужне Словене. Они одлазе у Преслав, тадашњу бугарску престоницу, где је већ био организован књижевни рад. Климент и Наум упутили су се у Охрид, где организују школу у којој је, како сазнајемо из *Климентовог жиџија*, ишколовано око три и по хиљаде ученика. Ко је саставио ћирилицу? Сматра се да би аутор могао бити Константин Презвитер (Преславски). Наиме, у Преславу је у то време негована ћирилска традиција. Климент и Наум остају верни глагољској традицији својих учитеља, коју настављају у Охриду.

О примању хришћанства, као и о даљим путевима ширења старословенске писмености међу Србима и Хрватима једва да има нешто података. Сам чин пријема старословенског богослужења остаје нам непознат. Из прва два века писмености, X и XI, готово да и нема сачуваних споменика који би нам помогли да реконструиремо тај непознати период у нашој науци. Два кратка глагољска текста: Гршковићев и Михановићев одломак и неколико слова на опеци или фрагменту керамичког суда једини су трагови о евентуалној употреби глагољице на нашим просторима. Усамљеник из X или XI века је ћирилицом писан текст малог *Темњићког најџија* (нађен у околини Варварина), који се може сврстати у време пријема старословенске писмености на нашем простору. Овај натпис садржи свега петнаест речи, од којих су десет туђа светачка имена. Иако је мали по садржини, тај епиграфски споменик пружа довољно података о језику, писму и правопису. Била би то најранија сачувана потврда да смо старословенски језик могли примити на писму ћирилицу.

Најстарији сачувани ћирилски споменици наше писмености потичу из друге половине XII века, тако да се то време узима као поуздано време — када је књижевни језик, настао еволуцијом старословенског језика, у нашој српској верзији већ сасвим формиран.

Тиме смо завршили уводни део излагања о предисторији нашег књижевног језика.

Општеважећа чињеница која се одразила на даљи ток развоја културе код Јужних Словена јесте црквени раскол који се догоддио 1054. године. Од тог времена званично се могу пратити два развојна

тока културе означена у науци као: *Славија Ортодокса* (на истоку — код православних Словена) и *Славија Лајина* — *Романа* (на западу код католичких Словена). Ове две културне зоне преклапају се преко подручја Босне. Разумљиво, Срби као православни развијају своју културу у оквиру *Славије Ортодокса*.

Прву етапу — усвајање старословенског језика код Срба (период од X до XII века), услед недостатка бројнијих материјалних доказа, можемо сагледати само *хипотетички*. Те хипотезе заснивају се на проученим споменицима из времена пре XII века и каснијег времена као што су *Мирослављево*, *Вуканово јеванђеље*, *Хиландарска њовеља*, *надгробни напisi, килифорски, напisi на фрескама* и сл.

Језик ових споменика није више старословенски, али у свом већем делу чува структуру старословенског језика. У чему је чува, а у чему не?

Чува је највећим делом у морфологији (промени именица, заменица, придева и у синтакси). Извесних измена, разумљиво, било је на творбеном и лексичком плану у духу српског народног језика. Нарочите измене захватиле су фонетски ниво структуре старословенског језика. Зашто? Зато што су старословенске богослужбене књиге у та далека времена руком преписиване на пергаменту, за шта је било потребно доста времена, позајмљиване или поклањане књиге преносене су из једног манастира или писарског центра у други. Малобројни писари нису нигде више могли чути ћирило-методијевски чисти старословенски језик јер се њиме није ни раније говорило. Иако су га познавали, почели су уносити у те текстове оне измене које су се догодиле у њиховом матерњем говору. Осим ових измена, за потребе бољег превода са грчког требало је смислити нове речи и конструкције. У том смислу српскословенски има своју развојну линију, која се може пратити како у оригиналним делима (нпр. житијама) тако у преведеним делима. Ограничен број црта захватио је гласовну структуру. Тако су у разним словенским крајевима настале редакције, рецензије, исправке старословенског језика у правцу његовог понарођивања. Код Срба настао је *српскословенски језик* (посрбљавање у духу штокавског наречја), код Хрвата — *хрвајска редакција* (са уносом измена у правцу чакавског наречја), *бугарска редакција* — у правцу бугарског народног језика, *руска редакција* (рускословенски) — у правцу *руског изговора* и сл.

Иако немамо споменика сачуваних пре XII века (изузетке смо помињали), претпоставља се да смо писменост примили највероватније у X веку. Претпоставља се да смо писменост примили већ од почетка (X век). У то није тешко поверовати када се зна да је старословенски језик настао у првој половини IX века а његови најстарији споменици потичу из X и XI века. То онда значи да је и српска редакција могла настати раније, иако њени најстарији сачувани споменици потичу из XII века. Зашто онда не бисмо поверовали да је и наша редакција настала знатно раније (нпр. у X веку, када о њеном развијеном књижевном језику тако очито сведоче споменици из XII века

(Мирослављево и Вуканово јеванђеље)? Као место настанка српске редакције наводе се у науци две области: Зета (по мишљењу Александра Белића) или подручје северно од Скопља (по Ирени Грицкат). Ова друга хипотеза има све више присталица, јер је изучавање језика старих споменика све више потврђује. На чему се заснива ова хипотеза? Вероватно је у време настанка редакције на том подручју постојао народни говор са фонетским особинама које су измениле старословенски фонетски лик какав затичемо у *српској редакцији*. Ту се назал (ж) променио у у — ржка је дало *рука*, а пат је дало *йей*; полугласници њ, њ се свде на један, који се обележава танким јером, вокално л се чува. Најизразитија особина је чување група шт и жд (које су настале од прасловенских меких *t'* и *d'* у источнојужнословенским језицима, бугарском и македонском, а у главнини говора штокавског наречја дали су *ћ* и *ђ*: *свећа* и *међа*). Старословенски ту чува *свешѣа*, *межда* као и српска редакција. Претпоставка је да су говори северно од Скопља чували овај рефлекс шт и жд. Томе у прилог иду и називи места у најближој околини: Лубережда, те Драгобужде, Паклештица и сл.

Без обзира на то где је настала српска редакција, битно је да се она учврстила са одређеном фонолошком структуром, без превеликог дирања у морфологију и синтаксу. Такав књижевни језик остао је у главним цртама неизмењен, јер је био намењен употреби у цркви. Требало је да изрази хришћанску мисао у што изворнијем облику. Тиме је био заштићен само од оних иновација које су могле нарушити значењски ниво текста. Пошто су у редакције унете измене на фонетском нивоу, одређени број слова која је имала старословенска ћирилица постао је сувишан. У нашим ћирилским споменицима из XII века још се може наићи на употребу (често погрешну или са новом функцијом) још понеког таквог слова. На пример, у *Мирослављевом јеванђељу* (споменику с краја XII века) има још слова којима се обележавају назали. Познато је да су назали још до краја XI века у народним говорима дали пуне вокале: *е* и *у*.

После XII века граfiјски систем српске ћирилице углавном је стабилан и формиран према потребама српскословенског језика. Ћирилски споменици који се везују више за западније, југозападније крајеве употребљавају правопис познат у науци као *зейско-хумски* (слово *е* има две функције: означава самогласник *е* и гласовну секвенцу „је“; слово *јат* такође има две функције: означава глас *јат*, и гласовну секвенцу „ја“, посебним словом *ђерв* означавају се гласови *ћ* и *ђ*).⁴ Овај правопис ће на том подручју и у каснијим временима бити у употреби и доживеће своју еволуцију. Друга група споменика, из источнијих крајева, имаће своја специфична обележја у виду *рашког љравописца*.⁵ У њему се уместо двофункционалних слова *е* и *јат* употребљавају прејотовани вокали (*ја* и *је*), а слова *е* и *јат* имају само своје основне

⁴ Ту се ради о означавању грчких гласова сличних изговору нашим *ћ* и *ђ* у речима грчког порекла: *евангелие* : *еванђелие*.

⁵ Рашки правопис у својој ранијој фази (друга половина XII века) није још увек строго нормализовао употребу *к* и *г* (за *ћ* и *ђ*) као ни за прејотоване вокале.

функције означавања самогласника е и јага. У овом правопису нема ђерва, већ се ђ и ђ означавају словима к и г који сада имају две функције (означавају к и г и ђ и ђ). У обе правописне школе употреба се за означавање полугласника само танко јер. Извесну нормализацију *рашког ђравојиса*, сматра се, извео је Сава Немањић (свети Сава) у првим деценијама XIII века. У његово доба устаљена је и нормализована употреба џ и џ. У време када је српска држава стекла своју аутокефалну црквену организацију, Сава Немањић је, свакако, учествовао у организовању верског живота и том приликом је могао остварити свој утицај и на реформу рашког правописа.

Крајем XIV и у XV веку у време деспота Стефана Лазаревића, у манастиру Ресави (данашња Манасија) развила се велика преписивачка активност. Овај правопис конзервативнији је од претходна два. Знатна новина је поновно увођење слова дебелог јер, које се писало с предлозима (кѣ, сѣ, вѣ), префиксима и унутар речи да означе вокал а, а танко јер је остало да се пише углавном на крају речи. Било је ту још и других измена. Уводи се такозвано широко е да значи гласовну групу на почетку речи. Сматра се да је *ресавски ђравојис*, заправо, настао органском еволуцијом рашког правописа. Правописне тенденције у њему присутне налазимо и у текстовима XIV века. Тим правописом писане су књиге све до половине XVIII века. Овако уређен српскословенски језик, са уређеном азбуком, прилагођеном његовим потребама, најпре се употребљавао у цркви као језик цркве, литургије као и раније старословенски језик. Нема података да се њиме говорило.

Већ од XIII века српскословенски је проширио сферу своје употребе на књижевност. Српска средњовековна књижевност писана је овим језиком. С обзиром на сферу употребе, на функцију коју је имао, унутар српскословенског језика, начелно можемо говорити о неколико функционалних стилова:

а) *литургијски* — који је негован у преписивачкој делатности — њиме су писана села која припадају канонској материји *Светог ђисма* (молитвеници, јеванђеља и сл.);

б) *оригинално стваралаштво* — биографска дела, хагиографски састави, житија, биографије српских владара од XIII до XVII века;

в) *јеводна књижевност* — која није јединствена по својој жанровској структури. Обухвата романе (роман о Троји, о Александру Великом), приповетке, апокрифе (дела која је званична црква одбацила у своме учењу) и сл. У њима је језик доста упрошћен и ближи народном језику.

Српскословенски језик заступљен је и у текстовима меморијалног карактера: *надгробним споменницима, записима у књигама, највишесима на фрескама* и сл. Поменути функционални стилови јасно сведоче о изражајном богатству и развоју српскословенског као књижевног језика у ужем смислу.

Од самих почетака наше писмености потребе државне администрације и службе изражавају се на народном језику. То се већ види у

најстаријој повесљи Кулина бана (1189). Повеље и писма чувају највише народних црта и добар су извор података о развоју нашег народног језика у средњем веку. Постоје бројна издања ових докумената, а највећу збирку сакупио је и објавио Љубомир Стојановић. Осим повеља, законици у великој мери садрже народни језик са примесама српскословенског (нпр. *Душанов законик* сачуван у преко двадесет преписа).

Многобројна ратна пустошења, пожари, земљотреси утицали су на губитак великог броја средњовековних ћирилских споменика, како оних из најранијег периода (X и XI век) тако и из каснијег времена. Ипак се доста споменичке грађе сачувало ван граница наше државе: на Светој гори, у Дубровнику (Дубровачки архив). Археографско одељење у Народној библиотеци у Београду марљиво ради на изучавању српских ћирилских споменика, њиховом опису и резултате свога рада објављује у часопису *Археографски ирилози*.

А сада ево неколико примера књижевног језика из различитих споменика.

а) Из *Мирослављевог јеванђеља* (XII век):

аше оубо принесаши даџь свои къ олтарю · ѷ тоѷ поменеши ѣко
вратъ твои иматъ нѣчто на те

остави тѷ даџь твои прѣдъ олтареми · и шѣдъ прѣжде съмири се
съ братомъ твоимъ · и тогда шѣдъ принеси даџь твои

У слободнијем преводу:

*ако ѡада ѡпринесеш дар свој олћару
и ти ѡоменеш да ѡвој браћи има нешто ѡрошив ѡебе,
остћави дар свој ѡу ѡпред олћаром,
иди и ѡомири се са својим браћом
и ѡада ѡпринеси дар свој.*

(Јосип Хам, стр. 57)

б) Из почетка XIV века из *Јефимијине ѡохвале кнезу Лазару*:

прѣди ѡво на помоць · нашоѷ · идеже аще еси · на мога же малаа
прѣношенѣ прѣзри · и въ многа вѣмѣни сѣа · не по достојанѣю во тебѣ
похвалѡ прѣнесохъ · нь по сѣлѣ м(а)лаго ми разоѷма

У преводу:

*Прићи ѡада на ѡмоћ нашу, доћи ако ѡосћојиши, мој мали дар
ѡрезри, јер ево ја недосћојна ѡебе ѡпринесох ѡохвалу ѡо сили свога
малога разума.*

(Ј. Хам, стр. 89)

в) Пример народног језика: *Повеља Кулина бана* (1189)

ѡ име ѡца и сна и стаго дѡа · ѣ бань · босньски кѡлинь · прѣсезаю
тебѣ кнеже | кѡвашѡ: и въсѣмъ грагамъ · дѡбровѡч | амь · правы:
прѣтѣль: быти вамъ | ѡдъ селѣ: и довѣка

У преводу:

У име оца и сина и светскога духа, ја босански бан Кулин, заклинџем се теби кнеже Крвашу и свим грађанима Дубровчанима да ћу вам правити пријатељ бити од сада и довека...

(Ј. Хам, *Истио*, стр. 84)

Текстови писани на народном језику имали су одлике локалног дијалекта.

Са распадом српске државе, и најездом Турака, све до почетка XVIII века, настаће тешки услови за развој наше културе. Ипак, све то време у писарским центрима одвијаће се периодично јача, а периодично слабија активност. Од тог времена у различитим таласима одвијаће се миграције и померања становништва. Последњи писци који су писали на српскословенском језику били су Рачани, пребегли са Арсенијем Чарнојевићем (1690) из манастира Раче (Бајина Башта) у пределе Хабзбуршке монархије — данашњу Војводину. Управо у овим новим областима настају најкрупније промене у развоју српског књижевног језика у XVIII веку. То је уједно и последња, трећа етапа о којој ћу овде говорити.

Ову епоху професор Павле Ивић означио је као — *епоху језичког илурализма*.

Српскословенски се у Војводини употребљава све до 1740. године, када је Гаврило Стефановић-Венцловић написао своје последње дело. Нарочито је значајно дело *Киријана Рачана* (настало 1717) *Буквар* — у коме наводи слова српскословенске ћирилице, а уз њих додаје и слово **ћ** (за означавање сугласника **ћ** и **ђ**) као и слово **ц**. Ова слова означавају сугласнике којих није било у српскословенском језику. Најзначајнији међу Рачанима, *Гаврило Стефановић-Венцловић*, служио се српскословенским језиком за текстове верске садржине, а када се обраћао народу, у *Беседама*, писао је народним језиком. Тако је и у првим деценијама XVIII века настављена традиција употребе народног језика. Новина је у томе што се књижевни израз настоји свесно приближити ширем аудиторијуму путем њему разумљивог језика. Пракса употребе српскословенског у једној функцији и народног језика у другој функцији у науци је позната као *диглосија*. На целих сто година пре Вука овај писац употребљавао је слова која ће доцније увести Вук у ћирилицу: **ћ** и **ђ** (само са обрнутим распоредом), као и **ц**. Тежио је да пише разумљиво, за „просте“ људе на народном језику; уводи је народне називе за празнике (*Духови*, *Петров њосћ*, *Видовдан*, *Петровдан* и др.). Сакупљао је народне пословице и умотворине и већ тада поделио усмено песништво на женске и мушке песме, настојао је да *Светио њисмо* преведе на народни језик. Венцловићево дело остало је у рукопису, није штампано и зато у своје време није остварило јачи утцај на културне токове. Међу Рачанима и Јеротеј Рачанин пише своје *Пушашествије ка граду Јерусалиму* на народном екавском говору.

Код Срба у Угарској у XVIII веку долази до смене редакција: српскословенски језик замењује се рускословенским (руском редакцијом старословенског језика). Године 1726. у Сремским Карловцима оснива се школа на *славенском језику* (како су тада звали руски црквени језик). Од тада па све до последњих деценија XVIII века трајаће епоха рускословенског односно славенског језика. Непосредан повод за овако крупну промену у култури војвођанских Срба почетком XVIII века био је отпор покушају њиховог унијаћења од стране Хабзбуршке царевине у којој су живели. Недостајали су основни услови за рад на просвећивању: није било школа ни кадра који би образовао свештенике, ни потребних књига, уџбеника, ни остале опреме неопходне за црквене потребе. Митрополит Мојсеј Петровић⁶ у више наврата (1722, 24) писмом се обратио за помоћ руском цару Петру Великом, који је тек 1726. године послао прву групу учитеља на челу са Максимом Суворовом. Од те године прорадила је у Сремским Карловцима славенска школа, а Срби су добили опрему за дванаест цркава, десет примерака тројезичног речника Поликарпова, седамдесет примерака граматике Мелатија Смотричког и четири стотине примерака буквара Теофана Прокоповича. Од 1733. до 1737. године школом је руководио Рус Емануил Козачински. Тиме је на словенском југу први пут руски црквени језик уведен у школе. Крајем прве и током друге половине века Срби су преписивали и штампали разне текстове и књиге на рускословенском и на руском језику. Још од средњег века, када су Руси били под татарским ропством и преживљавали тешке дане, српска књижевност битно је утицала на развој писмености у Русији. Културне везе са Русима одржавале су се и у каснијим вековима све до XVIII века. Нови рускословенски језик у војвођанској средини најпре се употребљавао у цркви, где је у потпуности потиснуо српскословенски. У нашој цркви употребљава се до данас. Осим у цркви и школи, рускословенски је проширио сферу своје употребе и на књижевна дела. Прве српске књиге на рускословенском језику јесу дела руских аутора Теофана Прокоповича и Емануила Козачинског. Прва књига на новом језику аутора који није био Рус била је *Штемпатнографија (Грбовник)* Христифора Жефаровића (1741). Жефаровић је објавио и друга дела на рускословенском језику. У другој половини XVIII века штампане су књиге српске средњовековне књижевности преуђене на рускословенски (*Службе српским светицима, Теодосијева биографија Светог Саве* и сл.). Најпознатији писци који су писали рускословенским језиком били су Захарије Орфелин (песма *Горесџини плач славнија иногда Србији*, 1764, а постоји и верзија на народном језику *Плач Србије*), Павле Јулинац, Јован Рајић (један од најученијих Срба свога доба и један од најбољих ознавалаца руског црквеног језика), Трлајић и други.

⁶ Сличну молбу упутио је моравски кнез Растислав 862. године византијском цару.

Познаваоци рускословенског језика често су добро знали и руски, на коме су нарочито писали историографска дела: Павле Јулинац, Захарије Орфелин, Јован Рајић и други.

Како су Срби усвојили рускословенски језик? Одмах да кажемо не у чистом изворном облику. Делимично су га србизирали већ од самог почетка. Када се говори о рускословенском из овог периода, ближе га одређујемо синтагмом „у употреби код Срба“. Наравно, свештена лица, била су у свакодневном контакту са овим језиком по неколико сати дневно и могла су га беспрекорно усвојити. Још ако су били школовани у Русији, што тада није била реткост, познавали су добро и његов изговор. Остали, који нису имали те погодности, посрбљавали су рускословенски у оним елементима у којима су се српски народни говори, па и ранији српскословенски језик, разликовали од руског и рускословенског. Са рускословенским језиком (а и са руским) Србима су стигле: рускословенска ћирилица и руска грађанска ћирилица. Они су се слабо сналазили у читању оних слова која су била слабо позната српском читаоцу. Нпр. у нашој средини није се правила разлика између **и** и **јери**, слово **јат** у нашој редакцији читало се као **е** (екавски изговор), а оно што су Срби чули од Руса био је изговор **је** (тако се вера читала као **вјера**). Група **шт** у руском језику изговарала се као **шч**, па су је Срби двојако читали — на свој начин као **шт** и на руски начин као **шч** (пуштен и пушчен).

Рускословенски језик није могао подмирити све потребе културе. Од почетка његовог усвајања почиње лагана србизација, прилагођавање српском изговору. На србизацију нарочито су утицали писци световњаци који употребљавају српскословенски и у њега уносе речи из српског народног језика. Тако настаје нови тип књижевног језика у другој половини XVIII века — *славеносрпски језик*. У оним делима у којима желе да се приближе широј публици ови писци србизирају своје текстове. Ако погледамо дела писаца који су се служили славеносрпским језиком, уочићемо разлике у степену србизације. Тај језик је нејединствен, није нормиран. Један од општих карактеристика његових је — испреплетаност, интегрисаност црта различитих језика (српског, руског и рускословенског) у једној речи или облику, што се одражава на лексичко-фонетско-морфолошком плану (*совети, сосџавити, согласује се, код њиови сочинителџа, сослужителџима*). Иако није било правила по којима би се писци могли управљати, славеносрпски је током своје употребе ипак имао одређену правилност у комбиновању језичких елемената. На пример: а) употребљава се руски префикс *воз, в, во, со*, са српским завршетком у једној те истој речи, односно облику: *возирейџао, возљубљеног сина, совршеног*; б) руски рефлекс вокалног **л** на који се додаје српски завршетак: *исџолџавао, исџолнио, џродолџавао*; в) присуство руског **ер** на месту српског вокалног **р**: *џвердог, мерџвог*; г) основа **свобод** са српском творбом: *освобођен, ослобођава*; д) група **жд** преузима се са руским речима: *надеџда, џпринужден* и сл.

Први писац који је почео писати славеносрпским језиком је Захарије Орфелин. Он је 1768. године у Венецији објавио часопис *Славеносрпски магазин*, у којем је један део текстова, са предговором, написао на славеносрпском. Исти аутор је написао и друга дела на том језику. Уметничку прозу на овом језику писали су: Атанасије Стојковић (*Арисид и Најалија, Кандор*), Никола Стаматовић (*Грамајшике италијанског језика, Школски уџбеници, Најранија српска шћамја: Србскија новини* (1791–1792) и *Славеносрбскија вједомости* (1791–1792)). Орфелин у предговору свог магазина износи значајне мисли о књижевном језику, које су програмског карактера и на неки начин манифест, из два разлога. *Прво*, Орфелин се брине да текстови из овог часописа буду *схваћени* од што ширег круга читалаца, да буду *разумљиви*, и то не само онима који су школовани, него и онима који нису имали нормалне услове за учење. Због тога ће се редактори потрудити да својим исправкама допринесу разумљивости текстова. *Друго*, да би се постигла разумљивост текстова употребљаваће се *сојсџвени језик*, јер и у другим европским земљама „књиге корисне за друштво и за појединце пишу се и печатају у Германији на немечком, у Францији на француском, у Англији на англијском...“ За Србе је, према томе *сојсџвени језик* српски или у ондашњој терминологији славеносрпски.

Мотив србизирања руског и рускословенског језика код писаца који се служе славеносрпским језиком и истовремено га развијају јасан је — обухватити што шири слој публике. Словеносрпски је од почетка друге половине XVIII века (када се јавља) па све до половине XIX века имао своју еволуцију.

Према томе, у другој половини XVIII века на књижевнојезичком плану употребљавају се рускословенски (и руски), славеносрпски и простонародни језик. Писци које смо овде већ помињали често су се служили свим тим типовима језичког израза. За сваки тип језичког израза одређивали су се према књижевном жанру и тематици својих дела. Две најизразитије фигуре друге половине XVIII века Јован Рајић и Захарије Орфелин служе се свим овим језичким типовима.

Каква је разлика између поменута три језичка типа најбоље илуструје пример наведен у *Меморандуму* који је Теодор Јанковић Мирјевски поднео аустријским властима у време њиховог настојања да уведу народни језик и латиницу у школе да би тако спојили културу Војводине са културом Хрватске и Славоније. То је снажно одјекнуло у духовним и просветним круговима у Војводини и било убрзо спречено. Том приликом Мирјевски, одређујући се за *славеносрпски књижевни језик* (рускословенском даје место у цркви) наводи сва три постојећа језика:

I *црквени*: о жеже услишати богу глас моленија нашего и помилувати ни

II *грађански (славеносрпски)*: да би бог глас моленија нашего услишал и нас помилувал

III *ипросјонародни*: да би бог глас нашега моленија чуо и нас помиловао.

Значајна фигура која претходи Вуковој реформи из овога периода је Доситеј Обрадовић. Он у духу просветитељских идеја наступа са ставом да за народ треба писати народним језиком. Тога се држао од почетка до краја свога рада. Своју програмску концепцију изнео је у *Писму Љубезном Хараламију* (1783). Ово дело, као и његово настојање да своја дела штампа и пише народним језиком, имали су утицаја на савременике да крену његовим путем. Нпр. Аврам Мразовић у Бечу 1787. године штампа свој *Поучиљелни магазин за децу*, изјављујући у предговору да ову књигу с немачког преводи „на чисти српски језик следујући благоразумном мужу оному Доситеју Обрадовићу који мужески ободрава и друге да би на простом језику дела и сочиненија своја на ползу рода својега писали и издавали“.

У схватању да народним језиком треба писати за народ најдоследнији је био Новосађанин Емануил Јанковић. Идеја о употреби народног језика за ширу јавност коју сусрећемо још код Венцловића затим код Захарија Орфелина, код Доситеја доживљава зрелу програмску концепцију. Њу ће у првим деценијама XIX века наставити група писаца, ученик Доситејев Павле Соларић, Јован Дошеновић, Лука Милованов и Саво Мркаљ, сви рођени у западнијим ијекавским крајевима подаље од утицаја Сремских Карловаца, тврђаве црквеног језика.

Када се размишљало о књижевном језику, истовремено се размишљало и о потреби реформе ћирилице. Ни руска црквена, ни руска грађанска ћирилица нису одговарале славеносрпском, а ни простонародном језику. У другој половини XVIII века велики број писаца стихично примењује сопствена графичка решења за проблематично писање сугласника: ђ, љ, њ, џ и ј. То се лако може уочити ако се завире у књиге Орфелинове, Емануела Јанковића, Стефана Стратимировића, Лукијана Мушицког, Атанасија Стојковића и других. Најзначајнији подухват у предвуковском периоду на том пољу учинио је Саво Мркаљ, који је 1810. године у Будиму објавио своју реформу ћирилице у делу *Сало дебелога јер либо азбукойпрошрес*. У несрећеним књижевнојезичким приликама, када још увек има присталица рускословенског језика, поред присталица славеносрпског и народног, Мркаљева реформа ћирилице није имала реалну подлогу да буде прихваћена. Зашто? Зато што се Мркаљ у својој реформи устремио пре свега на реформу црквене ћирилице, чиме је изазвао велико непријатељство према себи од стране црквених кругова, па и угледних интелектуалаца онога времена. Ако са данашње тачке посматрамо оно време, Мркаљ би можда боље прошао да се устремио на реформу грађанске ћирилице онога времена. Тако би црквена ћирилица остала у своме домену, заједно са црквенословенским језиком.

Ова „народњачка“ културна линија обезбедила је, припремила Вуку Караџићу на војвођанској страни своје присталице — сигурно опредељење за народни језик и реформисану азбуку Саве Мркаља. Као усамљеник — једини присталица рускословенског језика у пред-

вуковско доба остао је Павле Кенгелац. Грађански, славеносрпски језик имао је највише присталица међу писцима. Најупорнији његов заступник био је учени и угледни Стефан Стратимировић, који се 1805. године у писму Доситеју Обрадовићу изјаснио за употребу славеносрпског језика. То је по њему језик више класе, образованог становништва, чиме заправо истиче неопходну особину коју књижевни језик треба да има, а то је његова *ипресијивна функција*. Такође, сматра да за прост народ треба писати простим словом, туђице треба замењивати домаћим речима. Као што видимо, на примеру ученог Стефана Стратимировића (који се дописивао са Добровским, Копитарем) угледни људи онога времена озбиљно су размишљали о књижевном језику. Таквих примера можемо навести још безброј.

У исто време у Србији се припрема Први српски устанак и већ појављује знаменити Вук Караџић.

Према томе, основни захтев књижевног језика да подмири све духовне потребе заједнице у којој се употребљава није у периоду до Вука испуњен. Сваки од наведених типова књижевног језика подмиривао је парцијално културна подручја, ниједан није био широко разумљив као народни. Народни је, како се сматрало у то време, имао ману, што се и види из његовог именовања — *ипресионародни*. Сматрало се да није могао имати престижну функцију с обзиром на то да се њиме није служио образовани грађански слој друштва. Ту функцију, по мишљењу великог броја ондашњих интелектуалаца, могао је испунити славеносрпски.

Међутим, славеносрпски је имао ману, није имао норму, није имао граматику, није имао речник, све оно што би допринело његовом развоју.

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Белић, *Вукова борба за народни књижевни језик*. — Изабрана дела VI, стр. 7–178, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1998.
- Павле Ивић, *Целокућна дела*, VIII, *Преглед историје српског језика*, Нови Сад, 1998.
- Петар Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, II издање, 1987.
- Ђорђе Трифуновић, *Стара српска књижевност, Основе*, II издање, Београд 1995.
- Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд 1990.
- Павле Ивић, *Изабрани огледи II, Из историје српскохрватског језика*, Ниш 1991.
- Александар Младеновић, *Славеносрпски језик*, Горњи Милановац, 1989.
- Марко Поповић, *Моравско-панонска мисија Константина и Методија*. — *Свети речи*, Средњошколски часопис за српски језик и књижевност, Београд 1999, стр. 62–73.
- Предраг Пипер, *Увод у славистику I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.
- Вера Јерковић, *Средњовековне ортографске школе код Срба*, Југословенски семинар за стране слависте 31, Београд, 1980, стр. 19–28.
- Josip Nam, *Staroslovenska čitanka*, Zagreb, 1971.

Р е з ю м е

Бранкица Чигоя

**ФОРМИРОВАНИЕ И СТРУКТУРА СЕРБСКОГО
ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА**

Общеизвестно, что развитие языка обусловлено историей и развитием сообщества, в котором он употребляется. В настоящей работе делается попытка представить, в рамках краткого обзора, развитие литературного языка, начиная с эпохи мелких княжеств, затем в течение существования мощных средневековых царств и кончая эпохой образования гражданского общества и формирования современного сербского государства в первой половине XIX века.

НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ
(Филозофски факултет, Ниш)

ПРИЧЕ

У раду се износи мишљење да је микротопоним *Приче*, полазећи од апелативног значења „место окренуто сунцу“, могуће тумачити као модификовану форму основног лика *йричел*, водећи рачуна о дијалекатским приликама у којима се овај топоним региструје.

У *Нашем језику* XXXIII/1-2 за 1999. годину објавила је Звезда-на Павловић (стр. 107-111) занимљив чланак о топониму *Приче* „у једном хидро-ареалу, у сливу Ветернице, који географски припада сливу Јужне Мораве, а по говорним особинама призренско-тимочком дијалекатском типу“. Ту ауторка има у виду „деветнаест мтопонима развијених од лексеме *йриче*“ (стр. 109), у бележењу Ристе Николића и Момчила Златановића (изворе види тамо, стр. 112). „Четири су самосталне ономастичке речи — *Приче*, а петнаест су двочлани мтопоними“ (стр. 109). Управо синтагматска конструкција потврђује да је *Приче* средњега рода (*Голо П.*, *Кусо П.* итд.).

У наведеном раду, идући за М. Павловићем¹, ауторка *йриче* тумачи као „контаминацију значења грчког глагола $\rho\rho\iota\zeta\omega$ „faire asséoir devant“, „placer devant“ и им. $\rho\rho\omega\nu$ “, за чиме следи језичка анализа могуће адаптације грчког облика српском фонетизму, а потом и закључак, дакле: „Према томе би *Приче* значило: оно што је добијено на дар, поклоњена земља; прђија, мираз“ (стр. 11), и нешто даље, на истој страни, то се потврђује објашњењем једног топонима (у Николићевом запису из Дреновца) „земља дата као дар, поклоњена земља, поклон“.

Не доводећи у питање показано тумачење, односно грчко порекло ове речи, нама се чини да је могуће размишљање и у другом смеру, и то полазећи од места у значењу могућег апелатива (*йриче*) које ауторка напушта идући за изазовом грчке позајмљенице.

Наиме, она одлучно одбацује запажање једног од записивача ових топонима, Р. Николића, који *йриче* дефинише као „место у присоју“. Тај део њеног рада гласи: „Показаће се да за семан-

¹ Павловић М. 1968.

тичко-етимолошку анализу топонима то истицање да у локалном говору лексема *йриче* значи 'место у присоју' нема значаја. Коинциденција је да се мтопоним *Приче* већином налази на осунчаном месту што је утицало да тај детаљ буде уочен" (стр. 109).

Наше размишљање полази управо одатле, од апелативне ознаке да је место подразумевано и означено као *йриче* управо: *месѿо окренуѿо сунцу*. Таква места су још „у сунцу (у слнце/слњце/слунце)“, „у лице“, „у чело“. У југоисточној Србији има више микротопонима типа Лице, Челопек.

Најкраће — мислимо да *йриче* може бити и преобликована сложеница *йричел*. Шире — то тражи и нека разјашњења.

Није реткост да се у народној географској терминологији простор одређује према сунцу, као ни то да се анатомска лексика искористићава у географској терминологији па и топонимији.² Пажњу ипак сводимо на врањски крај (шире узет), одакле нам и долази апелатив-топоним *йриче*.

Неки од таквих апелатива, у *Речнику говора јужне Србије* (в. Литературу), јесу: *жежжница* „место у припеку“ (стр. 118), *йрижег* „припек“ (370), *йригор* „место где се земља брзо исуши“, најзад — *челойек* „брег према сунцу“ (453). То у Пољаници. А у Карадагу, према А. Урошевићу, поред *Челойека* (стр. 151) налазимо и *Челик* — село, „име му је по затеченом топониму“ (151).

Ако су „лице“ и „чело“ места окренута и истурена сунцу, *йричел* не би био далеко од тога. А не би био ни тако редак,³ и то на ширим просторима. Да наведемо само неке примере. У Озринићима налазимо: „*Причелье*, при страни“⁴ (тамо и: *Приљуѿак*, „при камену“).⁵ У Црној Реци имамо: „*Причель*, м., присој — Наша лојза била у Чуку, у причель, па цео дан и сунце грејало“.⁶ Говор Свиничана у Румунији, познаје *йричелá* ж „место у шуми где вечито греје сунце“.⁷ У Заглавку имамо „*йричал*, страна окренута сунцу“ и топониме: *Причал* у селима Кандалица, Папратна; *Причал/Причел* у Старом Кориту, и једном: *Мáла йрич* у Алдинцу.⁸ И увек се наглашава окренутост сунцу!⁹

² Види: Михајловић (1970): 7–48.

³ Ни предлог *йри* није редак у топономастичким сложеницама. Са Космета — Елезовић (1935), да узмемо само једну област са југа Србије, имамо: *йријека*, *йрисије*, или ојкониме: *Придворица*, *Призрен*, *Прилује* (< Прилујје).

⁴ Пијановић (1989), стр. 10.

⁵ Исто, стр. 34.

⁶ Марковић (1996), стр. 417.

⁷ Томић (1984), стр. 203.

⁸ Динић (1997), стр. 97. У истој грађи: село *Причевац*, долина *Прибилица*, коса *Причабаба*.

⁹ Почетком новембра 2000. године у разговору вођеном поводом нашег размишљања, др Момчило Златановић, један од записивача и добар познавалац и језичких, и друштвених, па и теренских прилика у јужној Србији, одлучно нам је потврдио да су

У тражењу одговора на питање шта би на апелативном плану могло значити *ѝри чел(у)* можда може помоћи оно што за *чело* налазимо у дијалекатској географској лексици у суседном македонском језику. Тамо је „чело п мет., геогр. 'рамникка меѓу два рида; рамно и голо место на планина; предниот дел на врв на планина“¹⁰

Од *ѝричел* до *ѝриче* ипак треба да дође преко губљења финалног *-л* и до промене рода. Мислимо да се то могло догодити на следећи начин.

1. Зона у којој егзистира *ѝриче* познаје промену финалног *л > а*, типа: *деа, цеа, бија* итд. *Причѐл > ѝричѐа*, прати, међутим, још једна појава релевантна за говоре Врања и околине. То је повлачење акцента ка почетку речи,¹¹ па би се, једновремено с првом појавом, или нешто иза тога, могао отворити процес: *ѝричѐл > ѝричѐа/ѝричѐа*, што омогућава асимилацију завршне вокалске групе у корист првог вокала: *ѝричѐа > ѝричѐе > ѝриче*.

Не би било несхватљиво ни да је са померањем акцента слабила позиција финалног *л*, па можда и изазвала његово отпадање.

Код Златановића, са терена Пољанице, налазимо и апелатив: *ѝричавка* „шума обично храстова, у припеку“ (324), затим „*Причавка* ж храстова шума у припеку у Рождацу“ (324), али и *ѝриче* (са малим почетним словом, дакле, апелативно, које дефинише као: „.../ причавка. У Пољаници је чест микротопоним Приче“ (324).

2. Пошто се апелатив *ѝриче* усталио с овим обликом, који се потпуно уклапа у категорију деминутива средњег рода, закон конгруенције могао је условити да се томе облику подреде и атрибути (горњи *ѝричел > горњи ѝриче > горњо ѝриче*).

Још је очигледнија (аналогна) ситуација с апелативом *забел* који значи „шуму омеђену означавањем 'забељивањем' стабала тако да се зна којој од суседних парцела припадају“. И овде претпостављамо поступак: *забѐл > забѐа > забѐе*, с померањем акцента ка почетку речи.

Тиме се, дакле, од именице мушкога рода на консонант најпре створила форма на *-а* (забѐа), а потом на *-е*, мада, мислимо, не треба искључити ни могућност да је већ финално *-л* могло с удаљавањем од акцента да слаби и нестаје.

И, променио се род именице прилагођавајући се новом облику. Види се то из атрибута који конгруирају у синтагмама типа: *нашо за-*

сва оваква места окренута и „изложена“ сунцу, да су то шуме али и голети, најчешће врлети у општој својини те је тешко баш за њих везивати појам поклоњене земље.

¹⁰ Видоески (1999), стр. 171. То се може наћи и као „*Тороним за брегове: Velo Šelo (Krk)*“ — Скок (1971), стр. 304. И у бугарским говорима ће се паралела *чело* „место възправено като чело, лек 'припек, присойка' следователно 'человидно припечено място“ — Заимов (1959), стр. 280, а ту и: Челопеч, Челник, Рогопеч, па и *Причел*.

¹¹ „...За акценат двосложних ријечи у говору Пољанице може се рећи да ту више нема ни класичне акценације са очуваним мјестом акцента (чему би одговарало наше *причѐл* нап. Н. Б.), али ни новије акценације са пренесеним акцентом на иницијални слог“ — Пецо (1994), стр. 174.

бе, горњо забје, оно(ј) забје. О томе обавештавају и топоними типа *Големо забје*, који, иначе, како је познато, боље од апелатива чувају своју, неретко и званичну форму.

У условима непомереног акцента, опет по дијалекатским законитостима јужноморавских српских говора, између вокала основа и *-а* < *-л*, ако је та ссквенца с вокалом предњег реда, развиће се секундарно, прелазно *-ј-* (типа: бил > биа > *бија*). Тако ће поред забел > забеа > *забе* настати и паралелни лик: забеа > *забе'а*. Он, разуме се, остаје у мушком роду, а јавља се и као микротопоним: *Забéја*, и живи паралелно са *забе*.

И *забе*, и *џриче* остају у оквиру семантичке групе народних географских термина, општих ознака реалија у простору, а с њима је, у истом говорном окружењу, у истој географској зони и: *риче* дем. од окомите стране неког узвишења које се означава као „рид“.

И то није све. Један тип привременог сточарског станишта (за пастира и стадо) у време испаша, у пољу, познат као *џрла*, или *џрло*, овде се такође лако преселило у средњи род, у случају микротопонима: Ковачево *џрле*.

Да закључимо. Мислимо да је *џриче* Пољанице и, шире, врањског краја могло настати од *џричел*. Семантичку везу ових лексема чини њихова „окренутост сунцу“ (лицем и челом), а обличку трансформацију омогућава појава *-л* > *-а*, карактеристична за јужноморавско дијалекатско подручје, и померање акцента ка почетку речи, чиме се олакшавају промене на крају речи и увођење новог облика у систем речи блиског значења, али другог (средњег) рода.

ЛИТЕРАТУРА

- Видоески (1999) — Б. Видоески: *Географска џерминологија во дијалектџиџе на македонскиоџ јазик*, МАНУ, Скопје 1999.
- Динић (1997) — Ј. Динић: *Ономаџџика Заглавка* (рукопис предат редакцији Ономатолошких прилога ради објављивања, укупно 929 страна).
- Елезовић (1935) — Г. Елезовић: *Речник косовско-меџохиџског дијалектџа*, СДЗБ 6; Београд 1935.
- Заимов (1959) — Ј. Заимов: *Местните иџмена в пирдопско*, Софија 1959.
- Златановић (1974) — М. Златановић: *Топоними Пољанице*, Прилози проучавању језика, бр. 10; Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад 1974, стр. 109–141.
- Златановић (1998) — М. Златановић: *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- Марковић (1986) — М. Марковић: *Речник народног говора у Црној Реџи*, СДЗБ 32, Београд 1986, стр. 417.
- Михајловић (1970) — В. Михајловић: *Анаџџолска лексика у срџскохрваџској ономаџџици и географској џерминологији*, Зборник за филологију и лингвистику, бр. 13/2; Матица српска, Нови Сад, 1970.
- Павловић (1999) — З. Павловић: О топониму *Приче*, Наш језик XXXIII/1–2 за 1999. (стр. 107–111)
- Павловић М. (1968) Мил. Павловић, *Власина и Краџиџиџе*, Врањски гласник књ. IV, Врање.
- Пејовић (1989) — П. Пејовић: *Микроџџиџонимији Озринића* Ономатолошких прилози 10, Београд 1989.

- Пецо (1992) — *Савремена акцентуација говора Пољанице*, у: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката (Зборник), Ниш 1994; стр. 161–179.
- Скок (1971) — Р. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj I; JAZU, Zagreb 1971.
- Стевановић (1969) — В. Стевановић: *Говор Пољанице*, Врањски гласник, бр. 5; Врање 1969, стр. 399–422.
- Томић (1984) — М. Томић: *Говор Свиничана*, СДЗБ 30, Београд 1984.
- Урошевић (1975) — А. Урошевић: *Топоними Косова*, САНУ, Београд, 1975.

Резюме

Неделько Богданович

ПРИЧЕ

Автор предлагаеe вниманию читателей микропоним *Приче* (юго-восточная Сербия) и выдвигает гипотезу, согласно которой данный топоним можно толковать, исходя из апеллятивного значения «местность, повернутая к солнцу, смотрящая на солнце». При этом необходимо считаться с диалектными особенностями, характерными для территории, на которой встречается данный топоним (-л > -а, передвижение ударения с последнего слога).

ДАНКО ШИПКА, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*,
Матица српска, Нови Сад, 1998.

Дужност нам је и задовољство да кажемо неколико речи о овој књизи. Почећемо редом.

Књига има 245 страна и садржи следеће одељке: 0. *Присћуи* (7–8), 1. *Темељни појмови и одређење лексикологије* (9–21), 2. *Лексичка јединица* (22–39), 3. *Сврхуиура оишиег лексикона* (40–62), 4. *Уиошребне карактеристике лексичке масе* (63–80), 5. *Лексикон српскохрватског језика* (81–91), 6. *Ментални лексикон* (92–100), 7. *Лексиколошке дисциплине са високим степеном аутономије* (101–132), 8. *Лексикографија* (133–147), 9. *Рјечници српскохрватског језика* (148–163), 10. *Литературиура* (164–206), 11. *Сажеци* (207–209), 12. *Глосар* (210–212), 13. *Предметни и именски регистар* (213–230), 14. *Детални садржај (немачки, енглески, српскохрватски)* (231–245).

0. *Присћуи*. Аутор одређује циљ свога рада: „Основни је циљ овога приручника да се изгради кохерентан модел општег и српскохрватског лексикона, понуде нова рјешења појединих лексиколошких проблема и на једном мјесту пружи увид у основне проблеме и приступе оних лингвистичких дисциплина у чијем је центру проучавања лексичка јединица односно лексикон“ (7). И одмах да кажемо, постављени је циљ и недосегнут и пресегнут; није изграђен кохерентан модел лексикона, а није га лако ни изградити (још увек су недовољно проучени различити, и различитог нивоа, међусобни односи лексема у једноме лексичком систему, у реализованом систему, а о општем, универзалном и да не говоримо), али је дат веома исцрпан преглед општих лексиколошких проблема и литературе о њима.

1. *Темељни појмови и одређење лексикологије*. Аутор говори о општим методолошким проблемима, о лексичкој јединици, о лексикону, о лексикологији. Полази од тога да се језик „јавља у синхронном пресеку као: а. *психолошка*, б. *социолошка*, в. *онтолошка чињеница*, те д. *усиројство*“ (стр. 10) и каже да ће са тих аспеката „приступати језику, а тиме и ријечима унутар њега“ (10). Даље, аутор одређује српскохрватски језик: „Из више разлога сматрамо да се може

говорити о постојању једног српскохрватског језика (и на стандардно-језичком нивоу)“ (стр. 10).

Лексичком јединицом аутор се бави од 11. до 16. стране; ту говори о различитим и познатим критеријумима (писање између две белине, интонацијска целовитост, самосталност, значење и др.) у одређивању лексеме (и њених алолекса), вишечлане лексеме и фразема, и закључује: „У овом тренутку и на овоме степену знања, мислимо да би најбоље било имати у виду све изнесене критеријуме, али не као апсолутна правила, него као тенденције. Наиме, што се више наведених критеријума може приписати језичкој јединици, то је већа вјероватноћа да се ради о лексеми“ (стр. 15). Аутор је и у праву и није. Овакво одређивање лексеме као природну последицу има и мању могућност одређивања односа у којима се лексема налази у лексичком систему. И још нешто, једино се у расправљању о лексеми аутор не позива на литературу. А и то није без разлога; навести све дефиниције лексеме готово је немогуће; њих је преко 400, бар тако се у литератури говори.

У вези са питањем које све јединице улазе у лексикон аутор каже: „како су коријенске и творбене морфеме основа за добивање лексема, и њих бисмо убројали у лексикон“ (стр. 17). А са овим се не бисмо могли сасвим сложити; ако у лексикон улазе коренске (лексичке) и творбене морфеме, онда би, а и пре њих, у лексикон улазиле творбене основе и творбени форманти.

Пододељак о лексикологији почиње речима: „Предмет лексиколошког посматрања су лексичке јединице и лексикон, онако како смо их одредили у претходна два одељка. Основни су циљеви да се одреди од којих се компоненти састоји лексичко значење лексичке јединице, какав је њихов међусобни однос и функционисање; да се утврди како лексикон настаје, како се развија, какве су релације његових јединица и њихова употребна вриједност“ (стр. 18–19).

2. *Лексичка јединица*. О врстама лексичких јединица: „Укратко, *лексеме*, као елементе система, треба разликовати од *алоекса*, њихове реализације, а обоје треба разликовати од *морфема*, које нису директни конститутивни елементи лексикона, мада јесу индиректни (директни су конституенти лексема), а уз то и извор попуњавања лексикона, те њихових конституената *аломорфи*“ (стр. 22). Даље, аутор лексеме дели по значењском критеријуму на семантичке и функционалне, а по физичком критеријуму на једночлане и вишечлане.

Лексичка јединица као знак објашњена је де Сосировим моделом, троуглом Ричардса и Огдена и Бихлеровим моделом.

Лексичко значење објашњено је функцијама десигнације, конотације и денотације. „Функција лексичког значења којом се представља неки појам (којом знак значи) зове се *десигнација*, она којом се испољава израз, односно изазива реакција учесника у комуникацијском чину *конотација*, а она којом се упућује на реалије *денотација*“ (стр. 27). И даље: „Наведене функције одређују и компоненте лексичког значења: *десигнацију* (која садржи означено), *коно-*

иацију (која садржи додатне, претежно вредносне компоненте) и *домен примјене* (која садржи податке о томе на које се све реалије протеже значење)“ (стр. 27). Ово се илуструје на примеру речи *милиција*, чија је десигнација *оружана формација посебне намене*, конотација *непријатности*, а домен примене *бивше источноевропске земље*.

Овај се поделањак завршава кратким и информативним прегледом у лексикологији најчешћих процедура у одређивању лексичког значења. Аутор с правом за њих каже: „Сав спектар покушаја креће се у највећој мери унутар два основна, и данас актуелна тока: *теорије семантичких обликежа* (познате од називом *компоненцијална анализа*) и *теорије семантичких пројекција*. Ток који је први наведен и претходи, бар по актуелности, овом другом у току размишљања о лексичкој семантици и донедавно је био изразито доминантан. Ствари се како изгледа, мијењају... па се може очекивати успостављање равнотеже та два тока, односно њихове комплементарности“ (стр. 29). А ми додајемо — српски лексиколози управо успостављају ову равнотежу, као и равнотежу са поставкама *когнитивне лингвистике*. Даље, аутор прогнозира, не знамо да ли с правом: „Како овај приступ [приступ когнитивне лингвистике] добија све шире признање, посебно у свјетлу кризе генеративног модела, може се с великом дозом сигурности предвидјети доминација прототипског приступа у непосредној будућности, додуше у нешто измјењеном контексту од онога који тај модел има у класичној европској лексикологији. Наиме, когнитивни лингвисти негирају постулат о аутономности граматичких структура, па се тиме брише разлика између лексикона и граматике“ (стр. 29–30).

3. *Структура општег лексикона*. Прво одређује лексички фонд: „Прво разграничење које се свакако може направити јесте на *фондове* (залиху) и *потенцијале* у општем лексикону, а *фондови* се даље дијеле на *активне* и *пасивне*. Лексички фонд представља сву ону лексику која јесте или је била у њему присутна. Лексички потенцијал, с друге стране, представља све оне ријечи које би у њега могле ући, за које, дакле, не постоје запрехе (нпр. фонетске ...). Активни лексички фонд обухвата ону лексику која се у употреби општег лексикона може и производити и примати (дакле, бити и улаз и излаз), а пасивна ону која се може само примати (дакле, која је у употреби само улаз). Надаље, у лексичком фонду треба разликовати *центар* и *периферију* (лексеми у центру употребљавају се више, а лексеми са периферије мање)“ (стр. 41). Затим се говори, између осталог, и о релацијама у којима се налазе, или могу наћи, јединице лексичког система. Те релације, како аутор каже, могу бити садржинске, формалне и садржинско-формалне. Даље, аутор каже „унутар релација које се базирају на садржини можемо, слиједом тријадне концепције знака Ричардса и Огдена разликовати оне из сфере десигнације, *десигнативне* (наведени примјер *жив : мртв*) од оних из сфере денотације, *денотативне* (нпр. различите меронимије, као што су називи за дијелове тијела: *рука : њест*)“ (стр. 43). Десигнативне су релације, према аутору: синонимија, међулуксемска дублетност и антонимија, а денотативне су:

различите таксонимије, меронимије и хијерархије без гранања. О свакој од ових релација укратко се говори.

4. *Уйойиребне каракџеристџике лексичке масе*. „Основна разлика између система и његове употребе може се, угрубо, одредити разликом између статичког и динамичког. Наиме, на психичком је плану систем једно стање свијести, а употреба њен процес. Социјално, систем је колективно искуство, а употреба комуникацијски чин. Онтолошки ради се о разлици међу бивањем и збивањем, а временски између синхроније и сукцесије“ (стр. 63–64). Затим аутор говори о различитим моделима употребног раслојавања — временском (архаизми, неологизми), територијалном (дијалектизми, регионализми, провинцијализми, локализми) и функционалном (професионализми, жаргонизми, арготизми, полулизми), као и раслојавању независном од контекста (инфантизми, феминизми, маскулизми, хипокористици, пејоративи, деминутиви, аугментативи, вулгаризми, опscene речи); свака је од ових категорија раслојавања укратко дефинисана. Даље следи кратак пододељак о валентности и рекреирању лексеме (стр. 76–77); ту бисмо имали неке замјерке. Наиме, семантичка позиција (колокација, рекреирање) једна је од централних лексиколошких тема, а не стилистичких, а аутор је некако у стилистику смешта: „Рекреирање лексичке валентности карактеристично је за креативну употребу језика, првенствено у књижевности, али и у новинарству, рекламирању и другдје“ (стр. 76); нпр. *глава клина, глава колоне* није стилска фигура, већ лексичка метафора.

5. *Лексикон српскохрватског језика*. Одељак је посвећен варијантској маркираности (на томе се нећемо задржавати) и развоју српскохрватског лексикона; развојне процесе аутор дели на *инфлузивне* (посуђивање, творба, калкирање, унутрашњи процеси — баштињење, модификовање, оживљавање, аналогија, начини блиски творби, као унутрашња творба типа *окојати/окајати*, конверзија, пренос значења, језичко стварање, индивидуална творба, терминолошка творба) и на *ексфлузивне* (пуризам) (стр. 85–90); дати редослед инфлузивних процеса не упућује на оне основне, на варирање: семантичко варирање (полисемија) и морфолошко-семантичко варирање (творба, у коју убрајамо и унутрашњу творбу и конверзију).

6. *Ментални лексикон*. Изнете су основне поставке из познате и признате литературе о овој проблему, уз извесна прилагођавања везана за лексикологију; по ауторовим речима: „како ствари посматрамо из перспективе *лексикологије* (не из преовлађујућег *психолингвистичког полазишта*), грађа ће бити предочена нешто друкчије, биће пружене и неке додатне информације, а многе тамо присутне изостављене“ (стр. 92). Аутор нас информисе о разликама између *ојшџег* и *менталног лексикона* које „произилазе из разлика у бивању *биџка* (*ојшоса*) и бивању *биџа* (*филоса*), што је на развојном плану еквивалентно разлици између *ојшогенезе* и *филогенезе*“ (стр. 92), о различитим приступима проучавању менталног лексикона, о саставу и функционисању менталног лексикона и о његовом усвајању и развоју. Функционисање менталног лексикона приказано је двома теоријама:

теоријом атомских мехурића, која „претпоставља да су ријечи састављене од *примитива*, *примордијалних атомских комбинација* те да те примитиве дијеле с другим ријечима и тако се с њима преклапају ... Ова теорија кореспондира са *комбинацијалном анализом*“ и *теоријом наука* „која тврди да су ријечи засебне јединице међусобно вишеструко спојене разнородним *везама* ... Нарочито су изражене *координацијске везе*, нпр. *со*, *бибер*, *алева њајрика*, те *колокацијске везе*, нпр. *ијии* и *ииво* ... *Хијонимске везе* (нпр. *ишће* и *шљивовица*) нешто су слабије“ (стр. 96). Узгред, има још регуларних односа у лексичком систему, и чвршћих од ових. Аутору се друга теорија чини вероватнијом, а ми не мислимо да се оне искључују; напротив, допуњују се.

7. *Лексиколошке дисциплине са високом степеном аутономије*. У ове дисциплине аутор убраја *творбу речи*, *фразеологију*, *етимологију*, *ономастику* и *терминологију*. Задржаћемо се само на творби; начин на који је овде презентирана творба (више као слагање морфема, мање као слагање творбених основа и творбених форманата, код изведеница) и одговара високом степену аутономије. Међутим, ако се пође од чињенице да су семантичке трансформације исте или сличне у развоју свих секундарних номинационих јединица (и лексема у секундарним реализацијама и деривата; исп., нпр., *муњевити райи*, *муњевити досејка* са метафором као индуктором), или од чињенице да је највећи број секундарних реализација синтагматски, баш као што су и деривати синтагматске или предикатске структуре (према новијим схватањима деривационе синтагматике, не само генеративаца), тешко да се може прихватити да је творба речи лексиколошка дисциплина са високом степеном аутономности.

8. *Лексикологија*. Циљ одељка је „да пружи основне податке о томе које категорије постоје у лексикографском дјелу узетом као апстрактна јединица и тако супротстављена лексикону“ (стр. 133). Аутор, затим, даје детаљну класификацију различитих типова речника (уз кратко одређивање свакога од њих) на основу три критерија: *грађа*, *састављач*, *корисник*. „Однос према грађи одређује *захват* рјечника, према састављачу, његову *намјеру*, а према кориснику *намјену*“ (стр. 135). Даље следе пододељци посвећени макроструктури и микроструктури речника. „Под *макроструктуром* подразумевамо све оне елементе који се везују за рјечник у целини, а под *микроструктуром* оне који су карактеристични за његове поједине одреднице“ (стр. 139). Оба су пододељка веома информативна.

9. *Рјечници српскохрватског језика*. Дат је преглед и кратак опис речника довуковске фазе (хрватски и српски ток), поствуковске фазе (српскохрватски ток) и постјугословенске фазе (хрватски, српски и муслимански ток) (стр. 150).

10. *Литература*. Литература је дата у два списка: Списак литературе по поглављима и Кумулативни списак литературе (који има преко 450 библиографских јединица).

11. Дати су кратки сажети на српском, енглеском и немачком језику.

12. Дат је мали глосар кључних термина (46 јединица) са кратким дефиницијама и упућивањима на одељке у којима се о њима говори.

13. Предметни и именски регистар веома је користан, посебно за овакав тип књиге.

И још нешто о овој књизи. Сваки се од првих девет одељака завршава са два пододељка: *Избор литературе и коментари* и *Мogućности примјене и даљих истраживања*; обим и избор литературе, као и њени коментари сведоче о веома доброј ауторовој обавештености.

Да сведемо. Ово је прва књига ове врсте у нас. Текст је веома информативан; ауторова је компетенција видна и у деловима који су писани на основу признате литературе и у деловима, а њих није мало, који су писани на основу ауторових истраживања (нпр., хомонимије, антонимије, старијих речника, варијантског раслојавања); књига има, у позитивном смислу, много елемената ширег лексиколошког и лексикографског појмовника или термилошког речника; управо ће стога бити интересантна и веома корисна свима који се интересују за ове проблеме.

Даринка Гројан-Премк

Правойис српскога језика — Приручник за школе

0. а) На самом почетку новог миленијума појавила се још једна верзија Правописа српскога језика Матице српске из 1993. г., чије пуне библиографске податке нисмо могли навести у наслову приказа из простог разлога што их је много, поготову за линеарну презентацију: Митар Пешикан — Мато Пижурица — Јован Јерковић, *Правойис српскога језика — Приручник за школе. Екавско издање*. Приредили Мато Пижурица, Јован Јерковић. Завод за уџбенике и наставна средства — Београд, Матица српска — Нови Сад, 2001 (у даљем тексту П 01). Рецензенти приручника су Иван Клајн, Драго Ђупић и Милка Андрић.

б) Одлучили смо се да кажемо неколико речи управо о овоме правопису из три разлога. Прво, Правопис из којег је овај приручник изведен, а то је *Правойис српскога језика* Матице српске из 1993. одн. 1994. г., оцењен је у науци и струци као један од најбољих правописа српског језика уопште.¹ Друго, овај је приручник, Решењем Министарства просвете Републике Србије, одобрен за употребу у школи, у којој се стичу не само прве него и најдуготрајније правописне навике. Треће, чињеница да се појављују нова издања одн. нове верзије постојећег правописа даје пуни смисао писања критика и приказа и не обемишљава труд критичара и приказивача, поготову оних (а у такве убраја себе и потписник ових редова) којима је стало до побољшања а не до некритичког хваљења или дезавуисања неког дела. Отуда ово и пишемо са надом да ће бар неке од уочених мана бити отклоњене, а понека препорука прихваћена, због чега више пажње обраћања на неке лошије концепцијске стране и лошија појединачна решења него на несумњиве вредности и врлине теоријски чврсто утемељеног и на језичку праксу ослоњеног правописа.

1. а) Из Предговора приређивача сазнајемо да се „овим приручником затвара ... пројекат правописа српскога језика (координира га Матица српска), из којег је проистекао Правопис српскога језика (изд. Матице српске 1994) и његово ... тзв. школско издање“. Можда не би било згорег да су читаоци обавештени о каквом је пројекту

¹ Истина, било је и сасвим супротних гледишта, па и дискредитовања овога правописа, претежно са екстралингвистичког становишта.

правописа реч, а уз то не разумемо зашто се као година објављивања првога правописа из тога пројекта наводи 1994, а не 1993.

б) У Предговору се, такође, каже да је „приручник ... намењен ... школској и најширој јавној употреби“, што је суштински тачно, па није јасно зашто је поднасловом датим на корицама и нултом табаку сужен на „Приручник за школе“.

2. а) Овај приручник представља заправо сажету, краћу и у неким елементима знатно прерађену верзију Правописа Матице српске из 1993 (1994) г. (у даљем тексту П 93). Из Предговора сазнајемо да је „правописна материја“ ипак „дата готово у целини (испуштено је само поглавље о транскрипцији односно прилагођеном писању страних имена), али примереније намени — једноставнијим језиком, краће и прегледније и без сувишних освртања на ранију праксу и хрватску стандардизацију“. Објашњења и илустрације сведени су на најнужнију меру.² И заиста, према 34 стране посвећене писању великог слова у П 93, овде имамо свега 11, док је број страница посвећених спојеном и одвојеном писању речи смањен за више од половину. Међутим, број правила за ова два најкомплекснија питања, није битније смањен, што значи — и даље је превелик.

Мањи обим приручника постигнут је, дакле, изостављањем појединих поглавља из П 93 (о транскрипцији одн. о именима и њиховој норми) или њиховим скраћивањем (почевши од поглавља о писму, па надаље).

б) Осим скраћивања, извршена је и престилизација и поједностављивање појединих правила, што никако није био ни лак ни једноставан посао, јер је у П 93 сваком поглављу и сваком важнијем правописном питању претходила широка теоријска елаборација, као и осврт на ранија правописна решења и језичку праксу. Тај је посао у највећем броју случајева урађен зналачки и умешно, тако да смо сада добили умногоме једноставнији, прегледнији и, за учење и примену, лакши приручник. Тако је, рецимо, уводни део о писању великог слова из П 93 („Главне норме и њихови основи“) са три странице скраћен на три кратка и једноставна правила (т. б), којима претходи начелна опаска („Мала слова су основни вид писма, док велика слова служе да се нешто у тексту истакне“), са напоменом културолошке природе о историјату употребе великог слова у ћириличким текстовима, која је занимљива и корисна, али није неопходна (т. 5). Оваквих и сличних, успешних интервенција има много и требало ми нам доста простора да их све побројимо. Навешћемо стога још само једну такву. У П 93 одељак о *шачки* почиње реченицом „Тачка је најважнији правописни знак у подели текста на његове саставне делове“, иза које следи објашњење о томе чиме је све она условљена, када се употребљава на неодговарајући начин, чиме се може заменити у тексту итд.

² Карактеристично је свођење наслова основног поглавља „Правила и њихови односи“ (П 93) на „Правила“ (П 01).

Све је то у новом приручнику (П 01) сведено на кратко и јасно: „Тачка је интерпункцијски знак којим се означава крај реченице — потврдне или одричне, која уз то може бити проста или сложена“ (т. 100). Ту и тамо налазимо, међутим, и понеко рогобатно формулисано правило, као, нпр., оно у т. 52б: „Одвојено се пишу спојиви с одредбеном речју која се не мења, мада је иначе променљива, с тим што је допуштено (у складу с традицијом) и писање с цртицом“. Или (правила 4 и 5 у т. 172б): „**предност имају** дем. типа *вочић, дочић, кочић, сѣочић* и сл. над нпр. *колчић (волчић, долчић су сасвим необични)*...“ одн. „присв. придеви типа *сони, сѣони, њресѣони и њријесѣони* и сл. **имају предност** над мање обичним *њресѣолни, њријесѣолни* (у српском је **страно солни, сѣолни**)“.³ Запазили смо, такође, непажљиво срочену формулацију у т. 58 (до које је дошло приликом сажимања), из које испада да су **вишечлана** географска имена и *Београд, Вишеград, Злајибор...* С друге стране, јављају се случајеви без икаквог правила или објашњења, као онај у т. 98, где се само каже: „Спојено се пише“ — и онда ређа неколико десетина (у извесној мери различитих) примера са префиксом одн. предлогом.

в) Осим тога, приликом скраћивања и сажимања дошло је до тога да се истим правилом обухвате мање или више различите појаве одн. да се у оквиру исте тачке повезују унеколико различити случајеви. Тако се, нпр., *ауџојорџреј* и *ауџојуџ* (уп. *ауџо*⁻¹ 'само-' и *ауџо*⁻² 'аутомобилски') разматрају заједно (у т. 43а), а *ауџомеханичар, ауџоелекџричар* и сл. посебно (у т. 43б). У т. 95в наводе се примери за одвојено писање типа *у јесен, у зору, од сѣаросѣи, за младосѣи* и сл., „али *измалена*“. У т. 97в говори се о двојакном начину писања комбинације **предлог + именица** у примерима као што су *за узврати / заузврати, на одмеј / наодмеј* и сл., после чега следи кратак пасус у којем се каже: „Поред *домалојре* и *одмалојре*, допуштено је *до малојре, од малојре* (у зависности од наглашавања)“.

3. Ово су, мање-више безначајни, неважни детаљи у односу на многобројна побољшања и, у највећем делу, зналачки изведену систематизацију правила и прикладну презентацију примера. Ипак, и поред свих скраћивања и прерада, нова верзија Матичиног Правописа српскога језика и надаље је прилично комплексна и тешка, поготову за ђаке. Поред сложености саме материје и чињенице да су „једноставни ... само они приручници који остављају много празнина и недоречености“ (П 93, 11), њу таквом понајвише чине: унеколико нетипизиран, разнолик систем правила; честа двострука или трострука решења, обично различитог степена 'правилности'; 'пренормираност'; дескрипција уместо прескрипције.

а) Што се тиче типске разноликости правила заступљених у овоме правопису, запажамо:

1° она која бисмо могли назвати безусловним правилима (попут знакова изричитих наредаба у саобраћају), нпр.: „Малим

³ Сва су истицања масним словима ('болдом') приказивачева.

словом **пишу се** временска раздобља, покрети, уметнички и филозофски правци и сл.“ (т. 27);⁴

2° она чија примена зависи од испуњавања одређених услова, дакле 'условна' правила, нпр.: „Вишечлана географска имена пишу се ... двојако ... спојено или одвојено ... у **зависности** од акценатске обједињености и променљивости првога дела“ (т. 58) или „Прилози *када, сада, тада* с предлогом за пишу се одвојено или спојено у **зависности** од значења“ (т. 94б);

3° 'алтернативно-дисјунктивна' правила, нпр.: „Транскрибована страна имена пишу се **или** с ослонцем на изворни језик **или** према створеном обичају“ (т. 3б) или „За сасвим нову лексику **или** се примењују већ устаљена правила ... **или** се преноси правопис језика из којег се реч преузима“ (т. 49);

4° она у којима се износи нека препорука (формулисана на различите начине), нпр.: „**Предност** спојеном писању треба дати када се ради о уобичајеним речима (честим у употреби и у устаљеним облицима), које се осећају у потпуности сраслим“ (т. 43б); „**Препоручује** се и да се не одваја ијекavsка замена јата од сугласника који јој претходи“ (т. 140,7); „За комбиновање бројки с речима устаљени су одређени обрасци којих се **ваља** придржавати“ (т. 79);⁵

5° правила којима се нешто допушта, нпр.: „Поред одвојеног, **допуштено** је и састављено писање у примерима: *за узврай* и *заузврай*...“ (т. 97в).

б) Овим нису исцрпене све варијације и стилизације правила примењених у Приручнику за школе, али је и то довољно да укаже на њихову разноликост. Додатну компликацију представља чињеница да су ова правила понекад комбинована, нпр. „Одвојено **треба** писати спојеве са вишесловним (верзалним) скраћеницама: *ТВ њрограм* ... (**допуштено** и *ТВ-њрограм* итд.)“ (т. 50б).

в) Врло често уместо прескриптивног правила имамо дескрипцију језичке праксе, из које онда корисник Правописа сам може да извуче закључак, нпр.:

„У пословној и службеној преписци **уобичајено** је писање великим словом *Ви, Ваш* за једну особу, **знатно ређе** и *Ти, Твој*...“ (т. 37).

„Запета **изостаје** готово **редовно** испред везника *и* и **не** наглашеног **или**, нешто **чешће** се пише испред *ни, ниџи, било, ња, ње*...“ (т. 103в1).

⁴ У неким случајевима после таквог или слично формулисаног правила следи изузетак, нпр. „Вокатив [се] ... редовно одваја запетом ... Ипак, понекад се вокатив не одваја запетом од императива (најчешће се ради о устаљеним изразима)“ (т. 104а).

⁵ Слична је овима и формулација: „Требало би да запета изостане у примерима...“ (т. 107в).

„У српском ијек. стандарду **обичнији** су облици *сједјети*, *вриједјети*, *мрзјети*, него *сједићи*, *вриједићи*, *мрзићи*“ (т. 1466).⁶

„У принципу се прихватају двојства — са *в* уместо *х* или са чувањем *х* (ликови са *х* **по правилу су у потпуности потиснути**)“ (т. 151в); „Ако се напоредност и набрајање обележе везником, запета **по правилу изостаје**“ (т. 103в).⁷

Било би једноставније, прегледније и кохерентније да се сва ова правила, уколико је то могуће (и тамо где је то могуће), сведу на мањи број, нпр.: на обавезујућа правила, на она којима се нешто препоручује и на она којима се допушта слобода избора. С друге стране, добро је што многим правописним проблемима претходи неко начелно правило којим се објашњава каснија детаљна регулатива. Корисни су, такође, дескрипција и коментари, у неким случајевима и неопходни, али би њих требало доследније давати издвојено и на технички друкчији начин од правила. Кажемо доследније јер је у већини случајева управо тако урађено: допунска правила, објашњавања, напомене, коментари и сл. обележени су знаком *иза којег следи увучени текст штампан ситним слогом*, тј. *нонпарелом* (уп. т. 18г, 19, 24, 28, 30, 33 итд., итд.).

4. а) Ипак, највећи проблем за кориснике Правописа представља чињеница да се у оквиру исте или сличне категорије предлаже више решења, често недовољно јасно разграничених. Тако се, нпр., *видео(-)* „пише **спојено** када је друга саставница несамостална (*видеоџека*, *видеофилм*, *видеографија*)⁸, **полусложенички** у примерима као *видео-рекордер*, *видео-камера* и *видео-касета* (у друга два случаја **допуштено** је и одвојено писање) и **одвојено** *видео клуб*, *видео огласи*, *видео игра*. (У пракси је све ређе, али је **допуштено** и *видео-игра*, *видео-клуб*)“ (т. 44в).

Више среће нису имали приређивачи ни са препорукама о писању „спојева“ са *мини(-)*: „*Мини(-)* се пише **снојено** у примерима као *минибус* (када је несамостална друга саставница), **најчешће полусложенички** — *мини-конгрес* ... *мини-голф*, *мини-серија* и **одвојено**[.] **углавном** када се односи на стил одевања — *мини мода*, *мини сукња*, *мини хаљина*. (У пракси **се среће** и **допуштено** је и полусложеничко писање треће скупине — *мини-мода* и сл.)“.

Не знамо како је и зашто „стил одевања“ постао критеријум за одређивање шта је сложеница, шта полусложеница, а шта синтагма нити видимо неку правописно релевантну разлику између *мини-вал*,

⁶ Још је чешћа формулација *мање обично*, која се јавља на много места, нарочито у Речнику.

⁷ Формулација **по правилу** употребљава се прилично често, уп. т. 77, 103 в1, 107е...

⁸ Да оставимо по страни чињеницу да *филм* није „несамостална саставница“ (446).

мини-голд и сл. (нпр. *мини-рачунар*), с једне, и *мини мода*, *мини сукња*, с друге стране.⁹

б) Од корисника Правописа очекује се да, поред осталог, зна: шта су **постојани**, а шта **непостојани** административни називи (т. 20); која су имена историјских догађаја **устаљена**, а који називи **неустаљени** (т. 25, 26);¹⁰ које се речи **осећају** у **потпуности сраслим** (т. 43б); када се спојеви **осећају мање тесним** (т. 43в) одн. када спојевни чине **тесну смисаону целину** (т. 67); када се непроменљива реч **схвата као придев** (т. 45)¹¹ итд.

5. а) Из Предговора сазнајемо да се „у нормативном смислу“ овај приручник „наравно не разликује од претходна два из којих је изведен“, одн. чији је дериват. Модална речца „наравно“ логична је ако се има у виду да се приређивачи овога правописа коаутори претходна два (заједно с Митром Пешиканом). Осим тога, прошло је врло мало времена од њиховог објављивања да би се са сигурношћу могло утврдити шта од предложених решења није прихваћено у језичкој пракси (одн. да ли таквих решења уопште има). Одржаваће правописног континуитета и уважавање језичке праксе два су главна (свакако не и једина) разлога за начелно позитиван суд који је аутор ових редака исказао о П 93¹². То, међутим, никако не значи да он свако од понуђених решења сматра добрим или, како је то у П 93 обично назначено, 'поправком' Правописа МС-МХ из 1960 (П 60).¹³ Ово нарочито важи за она решења која отежавају овладавање правописном нормом, као што је, нпр., случај са поделом речи на крају реда: једноставна и либерална правила из П 60 претворена су у компликована и строга, а да се не види која је добит од тога.¹⁴ С друге стране, нису

⁹ За овакве и сличне случајеве најбоље би било успоставити само два правила: а) ако је други члан 'саставнице' везани формант (суфиксонд), пише се заједно, нпр. *минибус* (уп. *аутобус*); у осталим случајевима пише се као полусложеница или синтагма, по слободном избору, нпр. *мини-вал*, *мини-рачунар*, *мини-сукња* или *мини вал*, *мини рачунар*, *мини сукња* (тако и *макси*, *миди* и сл.).

¹⁰ Истина, ови други су додатно објашњени као „описни и слободније стилизовани“.

¹¹ Уп.: „Пишу се одвојено групе чији је први члан непроменљива реч ... која се схвата као придев: *зорли јунак*, *демирли кайша*, *шећерли кафа*, *нобл друштво*, *фортабл машина*, *грао сукња*, *драј кошуља*, *браон цицеле*, *бордо боја*, *фер игра*...“. Проблем је у томе што се у наведеним примерима „први члан“ не схвата као придев, јер он **јесте** придев.

¹² Уп. Мирослав Николић, „Правопис српског језика, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурчица, Матица српска, Нови Сад 1993, 505 стр.“, *Јужнословенски филолог* 1, Београд 1994, стр. 243–246.

¹³ 'Поправком' сматрамо, рецимо, слободу у писању великог слова из поштовања; спојено писање *маршрута* (: *марш-рута* у П 60), *двадесетчетворочасовни* (: *двадесет четворочасовни* у П 60), *шакорећи* (: *шако рећи* у П 60), *усјути* (: *уз тјути* у П 60); *Мексико* (: *Мексико 'град'* / *Мехико 'држава'* у П 60) итд., док *жиро рачун* (у П 60 *жиро-рачун*), *нажалоси* (у П 60 *на жалоси*), *на уштрб* (у П 60 *науштрб*) и др. доживљавамо само као 'измене'.

¹⁴ В. и Иван Клајн, „Конвенционално и суштинско у правопису“, *Лингвистичке студије*, Београд 2000, стр. 160.

поједностављена правила писања великог слова (нпр. улица, историјских догађаја и др.), а нарочито правила одвојеног и састављеног писања речи (која су, додуше, делимично флексибилнија, али и компликованија).

б) Приређивачи Приручника за школе остали су у поменутиим и готово свим другим случајевима при решењима из правописа—изворника, али се запажају и понеска одступања. Тако се, на пример, у т. 97а каже да се „изрази у вези с именицом *рука*, уз свега један изузетак, пишу ... одвојено: *за руком ... од руке ... с руке*, али поред *на руку* — и *наруку* (*све му иде наруку* 'у прилог')“. У П 93 (т. 62б) тога изузетка нема, а није ни требало да га буде, јер је тешко објаснити каква је разлика (релевантна за правопис) између *све му иде на руку* : *све му иде од руке*.

в) Правописом Матице српске из 93. г. отклоњене су извесне неједнакости и недоследности одавно запажене у Правопису двеју Матица из 1960, али су зато сада настале неке друге, нове, које су задржане и у Приручнику за школе. Тако имамо, нпр., *нажалост* (т. 98), с једне, а у *ствари* (т. 97б), с друге стране; спојено писање *нажалост* (супротно П 60) дато је без образложења, док се за одвојено у *ствари* посредно сугерише да је правописно исто као и у *бићу*, у *суштини* (т. 97б). Међутим, у *ствари* има значење речце 'заправо, управо, наине', што се види и из дефиниције дате у Речнику САНУ уз основно значење одреднице *заправо*, док синтагме у *бићу*, у *суштини* и у наведеним фразеолошким обртима делимично задржавају основно значење речи *бић*, *суштина*. Уп. реченице: *Он је, у ствари, много бољи него што изгледа* и *Он је, у бићу (у суштини), много бољи него што изгледа*. Но, важније од тога јесте језичка пракса, позната аутору ових редова из дугогодишњег лекторског искуства, пракса у којој се стотинама пута сретао са спојено написаним *уствари* (и то можда и чешће него *нажалост*, кад ово није било исправно), а никада са **убићу*, **усуштини*.¹⁵

б. а) Уз ретке изузетке, имамо, дакле и даље иста правила, али у новом, прикладнијем руку. Знатно мање формалних промена доживео је речнички део (стр. 125–294), али то никако не значи да је његова садржина иста као у П 93. Тако су, сходно ономе што је урађено у „Правилима“, углавном изостављене одреднице везане за транскрипцију,¹⁶ али и неке друге, нпр. *авамигран*, *аванзман*, *агроном*, *агрономка*, *агро-*

¹⁵ Ово није усамљен случај да се међусобно повезују изрази који се разликују, као што је нпр. „до виђења (у радио и телевизијским емисијама *до слушања* и *до гледања*)“ (т. 97а). У првом случају имамо уобичајену, свакодневну фразу која се употребљава при растајању, код које је основно значење готово потпуно избледело, а у другом мање-више неуспеле калкове код којих је значење гл. именице готово у потпуности сачувано. Уз то, према, бар у Србији, готово редовном *до виђења* имамо *до слушања*, *до гледања*, одн. према двовидском (претежно свршеном) гл. *видети* имамо само нествршене *слушајти*, *гледајти*.

¹⁶ Многе су, ипак, остале, нпр. „*Алказар* (шп. *Alcazar*)“, „*Бокачо* (итал. *Vossacio*)“, „*Васкез* (порт. *Vazquez*), не „*Вашкез*“, „*Иго* (франц. *Hugo*)“, „*Шекспир* (енгл. *Shakespeare*)“, „*Московска правда* (рус. *Московская правда*)“ итд. Остала је и разлика

номија, адјустирати, адхеренција итд. Изостављене су, како се већ из овога почетног дела списка види, претежно ускостручни термини, правописно углавном ирелевантни (изузетак је у наведеном списку *адхеренција*, али зато има *адхезија*, *адхезиони*). С друге стране, у Речнику се појављује много нових, и то у огромној већини случајева правописно релевантних одредница, нпр. *Авијатичарско насеље*, *Ада Циганлија*, *Ада Кале*, *аудио касета*, *блех-музика*, *добродошао* (добродошла помоћ), *заредом*, *км* (*кт*), *лајтмојив*, *мало доб(ј)е*, *макси*, *најичулан*, *йорно лијерайшура*, *Рожаје*, *Стари Словени*, *стйерео-*, *шок-соба*, *шок-тйерайша*, *шмиргл-йайир*... Уп. и *Градац*, *Градца*; *док год*, *докле год*...

Допуне у примерима који се наводе као илустрације појединих правила (у одељку „Правила“) и ове у Речнику сматрамо драгоценим; у стручном и практичном смислу оне представљају једну од највећих добити коју пружа нова верзија Правописа Матице српске. Поред осталог, новододатим одредницама умногоме је повећана употребљивост и корисност Речника, јер већина 'обичних' корисника загледа само у тај део Правописа. Због тога предлажемо приређивачима да за друго издање консултују највеће кориснике правописних приручника — лекторе — и од њих добију спискове спорних и нерешених случајева (у такве би можда могли ући: БАЛКАНСКО ПОДРУЧЈЕ, БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО, БИБЛИОТЕКА (или СКУПШТИНА) ГРАДА (нпр. Новог Сада), ВАЈМАРСКА РЕПУБЛИКА, ВИДОВДАНСКИ (КОСОВСКИ) МИТ, ДРИНСКА ДИВИЗИЈА, ЈУГОСЛОВЕНСТВО, КОСОВСКИ ЦИКЛУС, ЛЕПЕНСКИ ВИР, ПАНОВА ФРУЛА, (БИ)ЈЕЛЕ) ПОКЛАДЕ, ПОПОВА ШАПКА, ПРОТА МАТЕЈА НЕНАДОВИЋ, СТАРИ ГРЦИ, СТАРИ РИМЉАНИ (у вези с писањем великог слова); *армирано бейтонски*, *ђак йрвак*, *ейно музика*, *ейно звук*, *жанр сцена*, *на крајко*, *НАТО йакйй*, *йлеј бек* (уп. *йлеј-оф*), *йурбо машина*, *йурбо йуњење*, *йурбо реакййор*, *йурбо фолк*, *у йочейку*, *йрафо сйаница*, *йрафо кућица*, *уско сйручан*, *хард диск*, *флойи диск*, *хвале вр(й)едан*, *шими цййеле*¹⁷ (у вези са спојеним и одвојеним писањем речи); *дечко* (екавски и ијекавски изговор); *бекграунд*, *бихевиоризам*, *езојйика*, *дијйоника*, *(о)ду(х)нуйи*, *мајестйейичан*, *одсуйтан*, *ййјано*, *ййјанисимо*, *ресйййал/рецйййал*, *сензибйлан*, *йейсијица*, *ййријада*, *ййриангл*, *ча(х)ура* (гласовне промене и односи гласова).

б) Нису, међутим, само додате нове одреднице, него и нови нормативистички проблеми, истина не правописни. Тако се, нпр., уз презимена типа *Бошков* (омашком штампано малим почетним словом),¹⁸ *Милошев*, *Миљанов*, *Павлов* и сл. наводи инстр. *Бошковим*, *Милошевим*, *Миљановим*, *Павловим*, а уз презиме *Милин* инстр. *Милиним*.

између *Богинскаја* / *Богинска*, с једне, а само *Жуковска*, *Плисецка* и сл., с друге стране, за коју нема оправдања.

¹⁷ Примери се свесно наводе као синтагме, иако је јасно да су многи од њих сложенице или полусложенице.

¹⁸ Иначе је омашки и штампарских грешака у овоме приручнику врло мало. Од 'опаснијих' запазили смо: *Бачки жарак* (ум. Бачки Јарак); *загонеййци* (ум. загонеци); *јаслама* (ум. јаслима : јасли); *Пљевља ж мн.* (ум. с мн.), а од 'бенигних': *Се-дур* (ум. Це-дур); јекавске форме у коментарима (нпр. *рјеђе уз гњйлейи*, *умјестйо уз унија*); из-

С овим у вези — прво две начелне напомене:

Нема разлога да се у правописном приручнику нормативистички разматра граматичка (у конкретном случају — морфолошка) проблема-тика, осим уколико није повезана са неким ортографским питањем.

Уколико се пак она уопште уноси, то би ваљало радити систематично и кохерентно, како се не би догађало да се, нпр., наведе „но-га, дат. нози, ген. мн. ногу и (ређе) нога“, а да се *руки* и не помене; да се уз *уш* наведе ген. мн. *уши* и *ушију*, а уз *џрси* само *џрсију*;¹⁹ да уз *Ужице* стоји да је боље ср. р. јд. (уп. дат.-лок. *Ужица*) него ж. р. мн. (*Ужицама*), док се уз *Пљевља* не помиње и *Пљевље* (ср. р. јд.).²⁰

Но, важнији од тога јесте редослед потеза. Кад је граматика у питању, фази прескрипције треба да претходи фаза истраживања и фаза дескрипције, док је ортографска норма претежно конвенционалног карактера. У конкретном случају (инстр. *Бошковил*) прескрипцији нису претходили истраживање и дескрипција (или бар то нама није познато)²¹, а за неке друге случајеве (нпр. ген. мн. именица типа *нога*, *џрси*, *уши* и сл. није узета у обзир).

в) У Речнику се могу наћи чак и стилистичке опаске, нпр. „*баш ујраво* (плеоназам, довољно је једно)“. С друге стране, приређивачима је промакло да укажу на чињеницу да је боље *аутомобили шојоџа*, *џишџољ беретџа* итд. него *шојоџа аутомобили*, *беретџа џишџољ* и сл. (како, иначе, стоји у Речнику).

меџаџи ум. *измеџаџи* и можда још понеку. Узгред да додамо да је поред *Иван џланина* допуштено и *Иван-џланина*, али се писање са цртицом не помиње код суседног *Иван седло*.

¹⁹ Тако и у П 93. Предлажемо да уједначавање иде управо у правцу, изгледа усамљенога, *џрсију* (в. наш чланак у Нашем језику, књ. XXV, 82–99), или се определи-ти бар за формулу: *очију* (*очи*). Такође бисмо бар обрнули редослед форми ген. мн. *свадаба* / *свадби* и сл. у *свадби* / *свадаба* и сл. (уп. М. Радовић–Тешћ, *Дистрибуција настџавака гениџива множине именица женског рода с оснoвом на групу сугласника*, НЈ XXIV, св. 1–2, 1979, 40–55).

²⁰ Плашимо се да у конкретном случају имамо стару праксу фаворизовања сопственог 'језичког осећања'. Исправно је било рећи: *Ужице* (ср. р. јд.), ген. *Ужица*, дат. *Ужицу* (неправилно *Ужице*, ж. р. мн., дат. *Ужицама*) одн. *Пљевља* (ср. р. мн.), ген. *Пљеваља*, дат. *Пљевљима*. Узгред, код одреднице *Пљевља* стоји ген. — *Пљевља* (ум. *Пљеваља*).

²¹ Истина, у књизи М. Стевановића *Савремени српскохрватски језик, I*, распра-вља се о деklinацији ових презимена, али уместо потврда из језичке праксе имамо констатације: „Доиста се код нас ређе говори с *Косџом Тодоровом* или *Тодором Живковом*, а обичније је с *К. Тодоровим*, с *Т. Живковим*. Посебно се у Црној Гори никад неће чути с Марком Миљановом, већ само с Марком Миљановим, мада се у другом нашим крајевима ово, сада презиме, говори и пише у облику с именичким наставком за облик инстр. једн. -ом. А у Војводини је опет обичније с *Веселиновим* него с *Веселиновом*, с *Тошом Јовановим* него с *Т. Јовановом* ... свакако зато што у ових именица веза с придевом по значењу није прекинута. У Црној Гори управо: *Миљанов* (Марко Миљанов) или *Томов* (Раде Томов) ... и сл. и нису презимена већ придеви...“ (Београд 1975, стр. 200). „Због тога је управо“ — закључује с правом Стевановић — „и у књижевном језику презимена на -ов/-ев допуштено употребљавати и са завршетком -им, а не само са -ом“ (Ibid.). Није нам јасно зашто се од овога логичног и флексибилног става одустало, поготову ако се зна на колико других места у Правопису стоји: „допуштено је и...“.

г) Једну од главних вредности Речника (и П 01 у целини, као и његовог изворника — П 93/94) чини нова, актуелна лексика одн. нормативно регулисање писања нових речи и синтагми, којих није ни било у време израде П 60 па њиме нису ни могле бити обухваћене.²² С друге стране, у Речнику (па и у „Правилима“) налазимо као илустрацију за поједина правописна и друга правила покрајинске одн. дијалектске, архаичне или нераспрострањене речи, често чак и без назнаке да не спадају у књижевни језик (*изасобице, изубаха, нахвалице, обицајши се, њлети* ијек. *њлети* и сл.), док су поједини примери данас неактуелни (нпр. *арго суја, Лењинградска област, Скојска армијска област ...*), што и није толико важно (а није ни на одмет).

7. Кад већ говоримо о речима, да поменемо и неке речи и термине које употребљавају приређивачи Правописа. Одмах да кажемо да нема посебно издвојених и објашњених правописних и других лингвистичких термина, што је штета, поготову ако се има у виду да је Правопис намењен (и) ђацима. Уз то, нема на једном месту скупљених и објашњених скраћеница, којих је иначе у самом Правопису много. Од појединости, указујемо прво на чињеницу да је *зарез* у потпуности замењен термином *зайетиа*. Друго, необичније и непожељније, јесте употреба у приручнику за школе неуобичајених кованица као што су *изводници* (т. 116д), *машинопис* (т. 131) и сл., као и других речи којих нема ни у Речнику САНУ (нпр. *исџусџив* одн. *неисџусџив*, т. 19 и др.). Није, такође, јасно зашто се експониране („издигнуте“) или постпониране („спуштене“) бројке (цифре) називају *сијне бројке* (т. 127).²³

8. На крају — кратак резиме и закључак. *Правойис срџскога језика — Приручник за школе* наслања се на *Правойис срџског језика* Матице српске из 1993. одн. 1994. г., чији је заправо дериват. По нашем мишљењу, главне врлине тога основног правописа су: поштовање, уважавање претходне правописне традиције и праксе, уз умерена одступања и иновације; теоријска подлога за већину правописних правила и решења; правописно регулисање нових појава у језику (као што је, нпр., писање речи са новим недеклинабилним придевима страног порекла или именицама у одредбеној функцији); транскрипција речи обрађена за суседне и за мање утицајне или раширене језике (нпр. албански, мађарски, румунски, португалски итд.); флексибилност

²² Истина, констатовали смо да то није баш увек најсрећније урађено, али ваља имати на уму да то није ни било лако урадити. Наиме, правопис, слично као и граматика, често само пропише оно што је већ постало узус (таква су правила најприхватљивија и најдуготрајнија), а тешко је наћи једно и једноставно правило за нове речи и синтагме које се пишу на више различитих начина, у шта се лако уверити ако се погледају и међусобно упореде само разне новине.

²³ За друге, 'спуштене' бројке каже се да се јављају у „специјалистичким текстовима“. Ђацима су, међутим, сасвим блиске хемијске формуле, у којима се такве бројке уобичајене (нпр. H₂O).

и толерантност у примени појединих правила.²⁴ Нажалост, овај правопис има и извесних слабости, концепцијске и практичне природе. Пре свега, он је прилично тежак и компликован за усвајање, што је, поред осталог, последица настојања његових аутора да нормирају све и, посебно, да различито нормирају врло сличне ствари (нпр. *Француска револуција* / *кинеска револуција*, *аутолакирер* / *ауто-превозник*, *мини мода* / *мини-вал*; *мајсторичин* / *сиремачицин*; *Регензбург* / *Вашингтон* (уп. и *Швицгарн* у Приручнику за школе) итд.). Осим тога, тај правопис нема до краја изграђен, кохерентан систем правила, чија би формулација у истим или сличним случајевима била иста или слична, већ имамо извесну разноликост, у којој преовлађује дескрипција.

Правопис српскога језика — Приручник за школе има готово све врлине и већину мана правописа из којег је изведен, при чему, свакако, врлине знатно надмашују мане. Овде су, како нам се чини, неке мане и многе врлине транспарентније и, у некој мери, појачаније. Тако је, с једне стране, у њему још више наглашена тенденција да се исте или сличне ствари различито нормирају (нпр. *иде му наруку* / *иде му од руке*). С друге стране, овај је приручник значајно нагласио и иначе савремену димензију нових Матичиних правописа проширењем фонда савремене лексике и нових лексичких 'спојева' (додуше уз задржавање неких архаизама и дијалектизама). Ипак, његове највеће вредности вероватно представљају: релативна једноставност и већа прегледност изложене правописне проблематике и правописних правила него у П 93; научна заснованост, прикладно објашњење, зналачка систематизација и савремена егземплификација правописних правила и решења (уз ретке изузетке); свеобухватност одн. чињеница да читалац у њему може наћи одговоре на готово све правописне недоумице и дилеме (што је, опет, један од разлога за његову сложеност). Ми овом приликом нисмо указивали на друге његове врлине (осим оних које су заједничке са изворником), већ смо нагласак ставили на одређене недостатке и мане, са једином жељом да буду отклоњене у наредном издању (наравно, ако их као такве прихвате приређивачи — М. Пижурица и Ј. Јерковић). У сваком случају, очекујемо у будућности још једноставнији, кохерентнији, лакши и флексибилнији приручник. Нема никакве сумње да ово прво издање Правописа српскога језика које носи поднаслов „Приручник за школе“ пружа више него добру основу за то, као што је, такође, несумњива (и несумњиво потврђена) компетенција његових приређивача за такав посао.

Мирослав Николић

²⁴ Језички практичари, а поготову лектори, не сматрају ово никаквом врлином, већ маном. Великом маном они сматрају нарочито решења са двоструком могућношћу ('може тако, а може и овако') типа у *Улици Војводе Мишића* / у *улици Војводе Мишића*, за *узврат* / *заузврат* или сл. С друге стране, и лектори морају бити задовољни чињеницом да је то први правописни приручник у коме се указује на писање речи у конструкцијама с обрнутим редоследом њених чланова или с елизијом некога члана, нпр. *Јадранско море* / у *мору Јадранском и Јонском*.

ИВАН КЛАЈН, *Лингвистичке студије*, Партедон, Београд, 2000.

Најновија књига И. Клајна садржи дванаест радова — десет претходно објављених у лингвистичким часописима и два која се објављују први пут. Све ове радове повезује сличан приступ изучаваним проблемима, првенствено морфосинтаксичким, али и лексичким и правописним — одабрани проблеми, на основу грађе из више савремених европских језика, посматрају се из синхронијске упоредне перспективе.

Прва три рада баве се језичким контактима. У чланку „Контактни и мешани језици“ (9–21) аутор истиче да је термин *мешани језици* један од оних термина којима се у лингвистици „од самог почетка пориче смисао постојања, доводе се у сумњу, да би се на крају ипак одржали и показали незамисливим“ (9). У раду се показује настанак и значење термина *језички контакти*, *интерференција*, *џици*, *креол* итд.

У раду „Страна реч — шта је то?“ (22–49) И. Клајн указује да је разликовање домаћих и страних речи неупоредиво компликованије него што већина људи мисли. Због тога многи велики речници одустају од разликовања страних речи, дајући само етимологију. Мада би се могло приметити да „страшо“ и „домаће“ нису конкретне језичке категорије, питање о страним речима свакодневно се јавља у пракси. У чланку се наводе критеријуми којима су лингвисти, различитих усмерења и у различитим временима, покушавали да прецизно разграниче стране речи од домаћих. Дају се и детаљније поделе које садрже више од два члана: *fremdes Wort*, *Fremdwort* и *Lehnwort* (Рихтер), *foreign word*, *foreign loan-word* и *loan-word* (Филиповић), *naturalis*, *denizens*, *aliens*, *casuals* (Оксфордски речник).

У раду „Греко-латинизми и питање термилошких дублета“ (50–54) аутор указује на постојање термилошких двострукости и вишеструкости у нашој лингвистичкој терминологији, што, једним делом, узрок има у опозицији између домаћег и страног, најчешће грчко-латинског елемента. На примеру школске граматичке терминологије, показује се да је у неким случајевима погоднији домаћи назив, у другима грчко-латински, а у неким случајевима неопходна су оба

јер је дошло до диференцијације у значењу између домаћег и страног термина.

Следећих пет радова има граматичку тематику. На почетку рада „Придевске заменице или придеви“ (55–75) аутор истиче да контрастивни истраживачки пројекти, уколико желе да у потпуности одговоре практичним наставним циљевима, морају да узму у обзир разлике између постојећих граматичких традиција у различитим земљама, те различито одређивање и именовање појава које су у оба контрастирана језика исте. Конкретно — у спојевима *мој ошац*, *ови мешоди*, *ниједна сцена речи мој*, *ови*, *ниједна* за српске граматичаре биће заменице. Потпуно аналогне италијанске речи у спојевима *mio padre*, *questi metodi*, *nessuna scena* у италијанским граматикама биће сврстане у придеве. И. Клајн је убедљиво показао да је терминологија коришћена у граматикама српског језика, где се разликују именичке и придевске заменице, исправна.

Синтакса рода именичких заменица показује особености којих нема код именица и придева. Српске реченице *Ово је мој син*, *Ово је моја кћерка*, *Ово су моји синови*, *Ово су моје кћерке* у италијанском преводу би гласиле *Questo è mio figlio*, *Questa è mia figlia*, *Questi sono i miei figli*, *Queste sono le mie figlie*. Док у српском заменица остаје увек у средњем роду јединине, у италијанском се она у роду и броју слаже с именицом. Први начин је знатно распрострањенији и среће се у другим словенским језицима, али и немачком и француском. Слагање као у италијанском, мада је мање заступљено, мора се сматрати нормалним, док је неутрум без конкорданције изузетак који треба објаснити. У раду „О синтаксичким особинама показних заменица средњег рода“ (76–87) показује се под каквим условима, односно у којим је врстама речи таква употреба могућа.

У раду „Лице као граматичка и комуникацијска категорија“ (88–105) показује се зашто се лице не може адекватно испитивати само у граматичким оквирима, већ је неопходно коришћење основних појмова прагматике и теорије информација, полазећи од комуникације као основне и најопштије функције језика.

У погледу рода, европски језици се међусобно разликују и могуће их је поделити у четири групе. У раду „О појмовном неутруму“ (106–119) говори се о појмовној функцији неутрума, неодређеној референцији, профрастичким заменицама, номинализацији, безличној употреби неутрума, лажном субјекту и идиоматском неутруму, односно о шест „врста“ појмовног неутрума. Међу њима нема оштрих граница, па се често две или три функције јављају истовремено. Аутор истиче да ово није само шест независних употреба појмовног неутрума већ пре шест манифестација онога што је назвао *неодређеном референцијом*.

Термин и појам *префиксоид* Бруна Миљоринија у нашу лингвистику је увео И. Клајн својим радом „О префиксоидима у српском језику“, објављеним 1978. године. У *Лингвистичким студијама* рад је

допуњен новим правописним одредбама прописаним Матичиним Правописом (1993).

Мада је чланак „Конвенционално и суштинско у правопису“ објављен још 1976. године, идеје и сугестије изнете у њему и данас су актуелне. Аутор се залаже за разликовање у правопису онога што је битно од онога што је конвенционално. Клајнови позиви на разликовање суштинског од конвенционалног нису, нажалост, имали знатнијег одјека у нашој науци.

У раду „Називи мачке у европским језицима“ (162–189), за разлику од других радова увршћених у ову књигу, И. Клајн залази у дијакронију, па и у етимологију. Аутор се ограничио на двадесетак најважнијих европских језика и за сваки од њих навео је речи из шест категорија: три основне (назив мужјака, назив женке, хипокористични израз за мачку) и три намењене расветљавању ономатопејског елемента који, како је И. Клајн показао, игра важну улогу у формирању оних првих (узвик којим се мачка дозива, глагол „маукати“ и ономатопеја маукања).

У два последња рада — „Приручници за српскохрватски на италијанском језику од уједињења Италије до Првог светског рата“ (190–229) и „Приручници за српскохрватски на италијанском језику од почетка Првог светског рата до пада фашизма“ (230–258) — И. Клајн наводи бројне уџбенике намењене Италијанима и истражује проблеме с којима су се њихови аутори сусретали при описивању и тумачењу наше граматике.

Првобитни текстови незнатно су мењани. Поједине мање допуне и објашњења наведени су у књизи у угластим заградама. Термин *српскохрватски* замењен је термином *српски језик*. Аутор то, како на почетку књиге наводи, није урадио из политичких разлога или зато што верује у постојање „српског“, „хрватског“, „босанског“ или „црногорског“ језика, већ зато „што је *српски језик* код нас уобичајен назив у свакодневном опхођењу, а био је уобичајен и у нашој науци пре Новосадског договора“ (8).

Лингвистичке студије И. Клајна представљају корисно, занимљиво и инспиративно штиво како студентима који тек улазе у језичку науку тако и лингвистима који се том науком деценијама баве. Мада је аутор овог приказа већину радова увршћених у књигу *Лингвистичке студије* већ раније читао, а неке од њих и више пута цитирао, поновно читање овде сабраних радова пружило му је много задовољства.

Борђе Оташевић

РАНКО БУГАРСКИ, *Лица језика (социолингвистичке теме)*

У књизи *Лица језика* (Библиотека XX век – Чигоја штампа, Земун – Београд, 2001, стр. 241) сабрани су текстови о социолингвистичким темама настали након издавања ауторових *Сабраних дела* у 12 књига, дакле, текстови настали после 1997. године. Радови су груписани у два одељка, „О нашем језику“ и „О разним лицима језика“, а трећи одељак, посебан и посебно вредан, чини селективна библиографија југословенске социолингвистике у периоду од 1967. до 1999. године.

Пред читаоцем је драж откривања лица (језика) која су пронашла писца. Како су лица (сваког) језика многобројна, многобројне су и теме којих се Ранко Бугарски дотиче. Политички језик, дискурси рата и мира, језичка толеранција, култура говора и култура језика, однос језика и нације, будућност језика, лингвистички инжењеринг, па чак и једно лице језика о коме многи пре мисле као о наличју — жаргон. Овај приказ не тежи томе да представи све текстове из књиге, него да потенцијалним читаоцима скрене пажњу на неколико кључних идеја о једном језику кога је било и није било, кога има и нема, идеја које, истина, могу подстаћи на слагање или неслагање с аутором књиге, али које су несумњиво инспиративне. Аутор приказа задовољство слагања или неслагања оставиће читаоцима, а себи ће допустити слободу да, за аутором књиге, понешто гласније понови, те да том понављању дода и покоји свој коментар.

Већ од првих реченица првога текста (*Српскохрватски: колико језика?*) Ранко Бугарски, полазећи од питања које људи себи и другима најчешће постављају — шта чини неки језик („један језик“), трасира средњи пут између два екстремна уверења: првог, можемо рећи и лаичког, „да су језици јасно одређени, лако препознатљиви и пребројиви ентитети са неспорним именима ... , у чије се постојање отуда не може сумњати“ и другог, можемо рећи хиперлингвистичког, да језици постоје у људима, тј. да „људи говоре а из тог говора лингвисти конструишу језике“. Према мишљењу Бугарског три компоненте конституишу идентитет неког језика: *структурална* (какав је неки језик), *генетска* (из чега је настао неки језик) и *социолингвистичка* (како га вреднују његови корисници). У многим случајевима ове три компо-

ненте имају исту резултанту, па се дати језик идентификује као засебан из сваке од поменуте три перспективе (нпр. руски, пољски, фински, мађарски, јапански итд.); с друге стране, ове три компоненте могу се сукобљавати и тада долази до спорења о идентитету језика (норвешки, холандски/фламански, португалски/галицијски, румунски/молдавски, хинди/урду, кинески и сл.). Како социолингвистичка компонента обухвата најшире схваћене факторе друштвене природе језика, јасно је да ће се највећи број проблема појавити када се фокусира управо она.

„Све речено могло би се свести на једно средње решење које се чини разумним, по коме језици уистину постоје као *конвенционално признајиви ентитети* у лингвистици као и у људским друштвима, само са нејасним границама како екстерно тако и интерно. Ово значи да ће често бити тешко исцртавати линије између језика, разграничавајући их међусобно, али и унутар њих, како би се разликовали језички варијетети као што су дијалекти, социолекти, регистри или стилови. Поврх тога, често није лако раздвојити ни саме ове две категорије, тиме што би се утврдила јасна подела између језика и језичких варијетета. Разлог овоме јесте непостојање универзално валидних и прихваћених критеријума за одређивање шта управо чини један језик, или када је оправдано говорити о једном језику или варијетету насупрот два или више њих. Према томе, једноставно нема простих одговора на питање о идентитету језика. *Ми ту заправо све време барајемо апроксимацијама*, преовлађујућим условним претпоставкама подложним синхронијским варијацијама и дијахронијским променама, при чему шири друштвени обзири по правилу претежу над строго лингвистичким.“ [курзив В. Ђ.]

И ма како ови ставови звучали познато (и разумно), на њих се најчешће заборавља када се крену расправе о језику.¹ Отуда, неуобичајено за приказе, и овај подужи цитат.

Када је реч о српскохрватском језику, о прве две, чисто лингвистичке компоненте постоји, може се рећи, општа сагласност међу лингвистима.² Међутим, она трећа, социолингвистичка, пресудно је повела српскохрватски језик путем диверсификације. У оквиру ње, теоријски иновативно, Бугарски јасно и наглашено разликује два нивоа посматрања: *лингвистичко-комуникацијски* и *политичко-симболички*.

На лингвистичко-комуникацијском нивоу „још увек је легитимно говорити о постојању српскохрватског као једног стандардног језика (иако, природно, са територијално-националним варијантама)“, и то због „неоспорне структуралне сличности (неретко до мере структурал-

¹ Није проблем то што ове елементарне постулате заборављају лаици. Проблем је што их најчешће заборављају и лингвисти.

² Наравно, та општа сагласност понекад и код понекога налази израза у тврдњама да је све српски језик, односно да је све хрватски језик, али то су ипак екстремна виђења.

ног идентитета или приближног идентитета) између званично признатих наследника српскохрватског“, односно због нормалне комуникације која се остварује са говорницима бившег српскохрватског језика. Бугарски подсећа да би се тврђење како је „нека особа вишејезична у српском, хрватском и босанском могло схватити само као шала“.³

На политичко-симболичком нивоу констатује се чињеница да је термин српскохрватски (као и сваки од познатих двочланих назива) у свим новим државама насталим на српскохрватском тлу службено постао историјски претходник једночланих термина — српски, хрватски и босански. Оно што се крије иза тих назива треба да покаже и докаже национални идентитет те потврди државни суверенитет (најмање у Србији, највише у Хрватској).⁴

Бугарски упозорава да оба ова нивоа одражавају стварност, истина из различитих углова, те да се стога оба морају а) уважавати и б) јасно различити. Та стварност може се формулисати и као, помало парадоксална, тврдња „да је српскохрватски данас истовремено један језик и три језика — један 'лингвистички језик' у облику трију 'политичких језика““. Неко од хрватских колега направио је у своје време досетку која каже да су српски и хрватски двојајчани близанци. Данас смо, чини се, већ дошли до тројки. И ма колико се две сестре шминкале, још не могу сакрити да личе на ону трећу. Али, како године пролазе ... Но, шалу на страну, у српскохрватском језичком Гордијевом чвору (за који се још није нашао Александар Велики) превагнула је социolingвистичка компонента и суштински допринела формирању идентитета хрватског и босанског језика. И још нешто Бугарски посебно наглашава: да име не треба повезивати с идентитетом. У свету има довољно примера да се исти лингвистички ентитет назива различитим именима и да се различити лингвистички ентитети називају истим именом.

У социolingвистичкој компоненти идентитета језика Бугарски уочава још два аспекта којима наша научна литература није посвећивала готово никакву пажњу. То су колективно-психолошки и индивидуално-психолошки аспект. Наиме, Бугарски је још 1988. год. скренуо пажњу на чињеницу да је идентитет српскохрватског језика „добрим делом питање става — не толико према самим језичким варијацијама

³ Штавише, у Хрватској је (чини ми се негде у време бомбардовања) у биоскопе стигао филм *Ране* Срђана Драгојевића и тај филм био је титлован. Очевици тврде да је уводни кадар филма у коме преко целог екрана пише (латиницом) јесен 1941. титлован на хрватски као *Jesen 1941.*, те да је то изазвало салве смеха, које нису престајале до краја пројекције, пратећи све могуће бесмислице у преводу са српског на хрватски. Касније се, колико сам чуо, у Хрватској одустало од титловања српских филмова.

⁴ Оно што се крије иза тих назива неки сматрају једним језиком (српским или хрватским, у зависности од перспективе), неки трима језицима. Бугарски, у добром маниру сувереног владања материјом, за оно што се крије иза тих назива не користи термин *језик*, него максимално немаркиран термин *идиом* („Ови идиоми [српски, хрватски, босански] служе као важни симболи националног идентитета и суверенитета новонасталих држава на српскохрватској језичкој територији“). Разлог је, чини се, јасан: он не жели да симболе промовише у језике ... пре него што они то заиста и постану, ако уопште постану.

колико према односима међу националним групацијама које се тим језиком служе“.⁵ Догађаји у протеклих десетак година нуде низ ексклазивних примера бујања колективистичке свести о себи, а то нарастање свести о себи пратило је (потпуно) негирање других. Отуда, рецимо, тезе да не постоје Хрвати, из чега следи да не може постојати ни хрватски језик, и обрнуто, да не постоје Срби, из чега следи да не може постојати ни српски језик. Колективистичка свест о себи, пак, има динамички однос са индивидуалном свешћу о себи, што прелоњено кроз језичку призму, у интерпретацији Ранка Бугарског добија скоро аксиоматску социолингвистичку форму: „Као што припадају нацији којој верују да припадају, људи напосто говоре оним језиком којим верују да говоре, и зову га онако како им одговара и како су навикли.“ Кажем „скоро аксиоматску“ јер ово ипак није аксиом; остаје да се расправи зашто људи верују да припадају баш тој нацији којој верују да припадају и зашто верују да говоре баш тим језиком којим верују да говоре. А ту се индивидуално враћа ка колективном ...

И на крају, једна импресија која је у дубокој вези и са језиком и са животом. Аутор књиге на једном месту каже: „Што се мене лично тиче, првенствено као лингвист али и као *психолошки грађанин једне државе која више не постоји*, рођен и одрастао у мултиетничкој средини, на прво место стављам лингвистичко-комуникацијски ниво, у потпуности поштујући право других да мисле друкчије“ [курзив В.Ђ.]. Као вапај ми звучи експлицитно изречена синтагма *психолошки грађанин нејостојеће државе*⁶, јер из ње следи да се аутор осећа и *психолошким говорником нејостојећег језика* који, ипак, још увек негде постоји у сва три своја лика. Прочишћење је ствар будућих генерација.

А испред⁷ свих ових аспеката социолингвистичке компоненте идентитета језика стоји једна од суштинских идеја на чију се истинитост највећи број људи тек мора навићи: „једном започета дезинтеграција намеће нову, друкчију логику“. Ова је реченица написана у контексту расправе о могућој статусној засебности црногорског језика, ма шта се под тим именом подразумевало. Нешто шири контекст гласи: „Или, друкчије речено, ако је већ обухватни лингвистички термин 'српскохрватски језик' уступно место трима националним називима, не види се зашто би се баш ту морало стати: једном започета дезинтеграција намеће нову, друкчију логику.“ Треба ли подсећати на то да сурова тачност ове реченице никако не важи само за језик? То што Бугарски назива „новом, другачијом логиком“ ми заправо, у различи-

⁵ Колико је ова тврдња тачна, посведочио је аутору приказа, недавно, Дубравко Шкиљан. Он је, наиме, непосредно пред распад Југославије (бивше, велике) спровео истраживање у Загребу у коме је преко 3/4 испитаника у одговору на једно од питања рекло да српскохрватски (хрватски или српски) језик сматра једним језиком са две варијанте. Шкиљан је уверен да би данас, десетак година после, исти проценат људи сматрао да се искључиво може говорити о два језика.

⁶ Бар два пута у овоме вску (1945. и 1991) велики број људи у овој земљи могао је имати исти осећај.

⁷ Наравно, у идејном смислу, не у линеарном распореду у књизи.

тим модалитетима, проживљавамо десетак и више година. Нови систем вредности у животу и у језику очигледно још није ни успостављен ни стабилизован. А књига *Лица језика (социolingвистичке теме)* несумњиво даје значајан допринос теоријском сагледавању неких аспеката важних за боље разумевање наших језичких проблема.

Владо Букановић

СИМПОЗИЈ О БОСАНСКОМ ЈЕЗИКУ И ПОВОДОМ ЊЕГА

Институти за језик у (муслиманском/бошњачком) Сарајеву објавио је 1999. г. књигу *Симпозиј о босанском језику (Зборник радова)*, у којем је сабрано 28 различито вредних (социо)лингвистичких прилога (реферата) о „босанском језику“. Симпозијум је одржан у Бихаћу 7–8. септембра 1998. године у организације Владе и Скупштине Унско-санског кантона и Института за језик у Сарајеву, који би, у складу с првим од укупно седам закључака, имао бити кадровски оснажен и преименован у *Институти за босански језик*.

Лингвоним „босански језик“ ставио сам под наводнике стога што је Одбор за стандардизацију српског језика у Одлуци бр. 1 и Закључку бр. 11 утврдио да се (и зашто се) трећи језички стандард на (бившем) српскохрватском говорном простору не може, у српском језичком стандарду, звати *босанским језиком*. Одбор се, да се подсетимо, није бавио ни признавањем ни оспоравањем *прећег језичког стандарда* у оквиру и даље истога стандарднојезичког система, српскохрватског, у којем су досад постојала два *стандарднојезичка израза*, две *варијанте* истога *стандардног језика*, те, у крајњем исходу историјских збивања, два оделита *стандардна језика*, *српски* и *хрватски*; бавио се првенствено његовим називом, још прецизније — терминологизацијом једнога његовог назива. Одбор је утврдио да се трећем стандарднојезичком изразу, који се тек успоставља, може придружити једино атрибут — *бошњачки*, усклађен с новоприхваћеним називом треће нациотворбене етно-конфесионалне заједнице — *Бошњака*.

Да нешто није у реду с називом „босански језик“, добро илуструје једна од пет на симпозијуму у Бихаћу изговорених поздравних речи, и то баш последња, пета. Њу је саопштио Муниб Маглајлић, председник Бошњачке заједнице културе „Пренород“ у БиХ, који, међу осталим, вели: (...) *Бошњаци говоре и пишу босанским језиком. Из чињенице да је термин ширег расiona од назива народа који га користе не може се изелачити закључак да су Бошњаци на њиј начин нешто одузели Србима и Хрватима у БиХ Они свој језик с њавом називају српским, односно хрватским, имају сва њрава на заједничку домовину Босну која ѡроиситичу из чињенице о конституитивности народа. (...)*. И даље: *Тврђња о намењању и угрожености која наводно*

проистиче из босанског именованја језика измишљена је и ујерена је у правцу збуњивања и ометања Бошњака да уреде свој језички врт, који је сада прилично зајужан. Бошњаци тај посао морају сами урадити — уз могућу доброхотну помоћ и комисија и сусједа — и нико то за њих неће учинити. Онима којима то није јасно, боље је да се уклоне и не смећају.

М. Маглајлић, који се иначе представио као председник установе „која је објављивањем *Правоица босанскога језика* већ нешто учинила“, сматра природним своје право да свесрдно брани оно што је иначе слабо одбрањиво. Анализа његовог текста ипак открива несигурност у каквоћу изложене аргументације. Ако је Босна земља Срба и Хрвата, земља у значењу *регија*, а јесте ништа мање него земља, тј. регија, Бошњака, само њено уношење у назив језика — није чисто, него је дубиозно. Тиме се она управо „одузима“, да не кажем „преотима“, Србима и Хрватима, јер је они не могу унети у назив свог језика, нити своје језике називају по имену матичних држава, *србијанским* и *хрватанским*. Нико ту ништа злурадо не „измишља“, а сам тај избор атрибута уз језик „збуњује“ и „омета“ и Србе, и Хрвате, и Бошњаке у настојању „да уреде свој језички врт“.

Један српски лингвиста из Сарајева који сада живи у иностранству вели недавно да он, с напуштањем БиХ, није престао бити Босанац, а нема ништа против тога да се дружи и с другим разнородним Босанцима. Недавно је упитао једног Бошњака, свог колегу и земљака, да ли је нормално да Бошњак у друштву још двају разнородних Босанаца од којих је један Србин а други Хрват — назива свој језик одредницом која је заједничка, „наднационална“. Очигледно — није! Ту не помаже ни Крлежа, на кога се позива г. Маглајлић, а још мање идеја о Босни као заједничкој *домовини*. Домовина се зове *Босна и Херцеговина*, а не *Босна*, јер Босна је само регија, *завичај*, који се, уз то, прелива преко граница двеју чланица те конфедерално успостављене државе, *Федерације БиХ* и *Републике Српске*.

Није, додуше, само назив трећег идиома — „дубиозан“ и „асиметричан“. Такав је и назив Федерације (ФБиХ) у поређењу с називом државе (БиХ). Стога није нимало разумно, нити мирољубиво и домољубиво, инсистирати на асиметричности, донекле подношљивој у укрштању назива „завичаја“ с називом „домовине“, неподношљивој и неодрживој у називу језика, трећег језика. Бошњаци очигледно засад нису намерни да свој *језиконазв* усагласе с новим својим *народоназивом*. Назив *босански језик*, термин „ширег распона“, како га г. Маглајлић елегантно формулише, срачунат је, по свему судећи, на „збуњивање“ и самозбуњивање, и „на овим просторима“ и изван њих, на све четири стране света. Тим термином Бошњаци оспоравају властити идентитет и угрожавају туђ(е) уносећи *коров* у свој и заједнички *језички врт*. Тако се омета доброхотност комшилука и добронамерност суседства, у које улазе сви Срби и сви Хрвати, па и они Бошњаци што живе изван БиХ. Угрожена је дакле доброхотност свих па и оних који су већ „уклоњени“ зато што су „сметали“, а хтели би да се

врате, но боје се да опет не засметају, да у овој прилици не спомињемо и оне који су уклоњени *иод земљу*.

Има у нас, овде у Србији, интелектуалаца па и језикословаца, склоних лако заључивању да је трећи истојезички *сћандардни израз* — *вешћачка творевина*, лишена сваке логике и смисла. Они заборавају елементарну чињеницу да је сваки стандарднојезички израз, и овде и у свету, *вешћачка творевина*, одн. *функционално „насиље“ над језиком*. При томе, атрибут *вешћачка* и именица *насиље* нису ни позитивни ни негативни квалификативи, него сазнајно-спознајне категорије, за које није нужно *научно знање*, јер је ваљда свакоме јасно да се сваки стандардни језик битно разликује од сваког дијалекта, па и од оног који му је у најужој основици. У конкретном случају, није спорно да је основица бошњачког језичког стандарда истоветна основици српскога, на којој је, као и на свакој дијалекатској основици, (било) *могуће* изградити не само један него више стандарда. Споран је дакле *назив* те нове стандарднојезичке категорије, иза којег се (чак више и не) скрива *освајачки*, „великодржавни“, (над)национални политички наум, о којем је било речи и у Одлуци бр. 1 и у Закључку бр. 11 Одбора за стандардизацију српског језика. Друга је, наравно, ствар што је БиХ мала држава, али то вреди и за остале две истојезичке државе, СРЈ и РХ, а вредело би и за њихову свеукупну заједницу кад би она била (поново) могућа. И вредело је док су све три биле заједно — у бившој ФНРЈ/СФРЈ.

У овом приказу књиге није могуће анализирати садржаје и поруке свих прилога, нити је смислено бити изненађен чињеницом да симпозијум није имао ни бх. интернационални, а камоли шири транснационални карактер: од 28 учесника — њих 26 носе домаћа исламска имена и/или презимена, од којих многа раније нису припадала лингвистици и/или филологији нити су се огледала у релевантним (социо)лингвистичким прилозима. Само су Марина Катњић-Бакаршић и Јосип Баотић особе римокатоличке и хрватске провенијенције, што се лепо види из стилизације њихових реферата а понешто и из њихових (през)имена. Истина, Ј. Баотић остаје унеколико веран своме ранијем стилу, којем је у бившој БиХ придаван смисао „неутрализације варијантних опозиција“, с једним знаковитим новумом. Наиме, Јосип Баотић, својевремено новосадски студент и човек умерених политичких оријентација, изричито инсистира на постојању и четвртог стандарднојезичког израза („црногорски језик“). Разуме се, Ј. Баотић не може наћи упоришта за то ни у Уставу РЦГ, ни у Уставу СРЈ, ни у Дејтонско-париском споразуму (1995), а камоли у историји језика и културе или у савременој стварности њиховој. Баотићу се чини да је лакше прогутати трећи језички стандард, *бошњачки*, ако се погура четврти, *црногорски*, којем недостаје *етно-конфесионална йозадина* (the *ethno-confessional background*) и *бројност оних који могу бити заинтересовани за њај йроналазак* (the *quantity of those who may be concerned for the invention*), осим, наравно, у пародичној иновацији „Нас и Американаца триста милиона“.

Аутори осталих реферата покушавају се прилагодити бошњачком *социолингвистичком максимализму*. Изузетак је београдски лингвиста Асим Пецо, који је изабрао неутралну тему, *Лексичке слојевитости у роману Дервиш и смрт*, не упуштајући се у језичку и националну припадност Меше Селимовића, аутора тог романа. (Селимовић се за живота побринуо да, тестаментом, самоодреди и националну и књижевну припадност.) Тај максимализам, најалост, сеже далеко изнад и изван оквира примерених реалним потребама и могућностима *муслимана/Муслимана*, чија се „нова“, изванконфесионална, (ауто)номинација може и мора разумети, а то значи, као социолингвистичка (ин)формација, и примити к знању.

Стога има простора и могућности позабавити се: а) само *Предговором* овоме зборнику, који потиче из пера Ибрахима Чедића, одговорног уредника књиге и једног од референата на поменутом симпозијуму; б) затим, противуречним излагањем лингвисте Џевада Јахића, посвећеним *Лингвистичким и културно-хисторијским изворима босанског језика*; в) надаље, занимљивим прилогом Џемалудина Латића, раније „званично“ сматраног муслиманским „ултранационалистом“ (*Како избјећи национализам у језику*); те, најзад, г) *Закључцима* овога, бошњачког, симпозијума, чији се протагонисти баве „босанским језиком“, језиком непостојећег народа и непостојеће државе (држава се зове — *Босна и Херцеговина*).

Сам Предговор не би заслуживао нарочите позорности, јер у њему има (и одраније) к знању примљених ствари, међу којима је нпр. она да *бошњачки књижевни језик* „у заједници славенских језика стоји напоредо са хрватским и српским језиком“. (Стоји напоредо само *синхрониски*, али не и *дијахрониски*, јер су и Бошњаци и Хрвати, премда не под једнаким околностима, у другој половини 19. века, *узели* Вуков модел српскога књижевног језика.) Ту су и оне ствари које би ваљало цитирати као целовите реченице: *Сва шри језика у диференцијацији нису се много удаљили, с обзиром [на њо] да су проистекли из исте дијалекатске базе. Одувијек су постојале лингвистичке претпоставке да се ови језици реализују као шри књижевна језика. У овом тренутку створени су социолингвистички услови за несметано њихово функционирање. На босанскохерцеговачком језичком историју најочљивија последица ових услова је измјена назива језика, њ. подизање некадашњих варијаната заједничког језика на ниво књижевних језика — [бошњачког], хрватског и српског.* (Курзивирани одломак Предговора пренесен је дословно, уз мој додаток у угластим заградама [на њо] и „превод“ атрибута *босанског* на српски стандард, због чега стоји [бошњачког]. Наравно, могло би се с разлогом полемисати с неким елементима садржаја цитираног одломка, али за то овде нема могућности.)

Међутим, нарочиту позорност заслужује крајње индикативна изричитост одломка који следи одмах иза претходно наведеног, што стоји на крају странице 7, прве странице Предговора, који се протегао на половину наредне, 8. странице: *Даљи развој језичке ситуације у*

*Босни и Херцеговини може ићи у различитим правцима, ња су, с тим у вези, на Симпозију изнесене и следеће претпоставке: посебна ири књижевна језика (босански, хрватски и српски), тј. ситуација какву имамо сада, босански језик који би садржавао бошњачку, хрватску и српску варијанту, те босански језик као службени језик на цијелом територију Босне и Херцеговине. (Овај одломак дословно је цитиран, без „превођења“ атрибута „босански“ да би се упозорило на „текуће“ конотације његовог садржаја, који указује и на минималне, и на међуфазне, и на максималне „претпоставке“ бошњачке, „великодржавне“, свебосанске евентуално без Херцеговине, националне идеологије, која има и своју фолклорну предисторију, понајбоље назначену у давнашњој „поетској“ поруци — *Од Требиња ња до бродских враћа није било Срба ни Хрватца.*)*

Разуме се, у овом приказу изостаће политичке етикете, оптужбе и осуде, јер од њих нема користи, али не може изостати једно добронамерно упозорење Бошњацима или барем њиховим вођама у науци, култури и политици. Најбоље је — то би био садржај упозорења — да се сами Муслимани/Бошњаци одрекну „босанског унитаризма“, чије се одржавање и евентуално бујање не може разумети друкчије него као припрема за четврти „врући“ балкански рат („хладни“ никад није ни престајао), одмах по завршетку Трећег, вођеног у раздобљу 1992–1995, знатно дужег од првих двају (1912, 1913).

Џсвад Јахић, данас један од истакнутијих бошњачких лингвиста, изрекао је доста занимљивих мисли о „изворима“ трећег језика и изложио 16 теза испод трећег међунасловова свог текста (*Научна уштељеност босанског језика*). Многе од њих могле би се с лакоћом прихватити кад не би било темељно погрешне премисе о „националном“ карактеру атрибута „босански“, и то с позивом на „право народа (...) на свој национални назив језика“, који (назив) не би могао бити споран када би гласио „бошњачки“. По Јахићевом мишљењу, назив „босански“, употребљен као „национални назив“, „не подлијеже никаквим научним сумњама“, мада у самом избору назива језика, ниједног назива, нема ничег „научног“, нити се на научном расуђивању може темељити исказ „нити народа уопће има“ (хоће се рећи заправо да га „нема“) „без његовог језика“. Тај исказ (стр. 25), лоше формулисан, указује на бркање „битка“ и „назива“, као и на „бркање“ и „укрштање“ двају атрибута, „босанског“ и „бошњачког“, чија се значењска разлика потиरे и не ослања се на значењску разлику међу двама истородним именицама, „Босанац“ и „Бошњак“, које су у дијалекту знале бити и синоними (истозначнице). Још је мање научности у исказу „Богумили су етнос“ (теза 3, стр. 28), што сугерира једначину — *богумили = Бошњаци*, у којој се некадашња источнохришћанска јерес узвисује до ранга „етноса“, тј. народа. Научност се сасвим слабо држи у другој тези, према којој се „босански језик (...) развио из заједничког јужнословенског прајезика“. (Досад смо *прајезик* видели само у *јрасловенском језику*, хипотетичком језику свих Словена, али не и у јужнословенским дијалектима тога прајезика.) Боље среће није ни пета теза, према којој је — „Исламизација (...) код исламизованог ста-

новништва (...) стабилизирала етничке односе у Босни“ (јер тој тези мањка елементарна *логичност*). Логичност и уверљивост не зраче ни из седме тезе, према којој „Назив босански језик — (...) мада се, с времена на вријеме, губио — има дугу традицију и најбољи је знак да тај језик није измишљен“. Наравно, није проблем у „хисторијској измишљотини“, него у укрштању неукрстивих феномена, у тражењу логике једном називу који је споран управо зато што му мањка логика, што хоће да потре разлику између *Босанаца* (данас Срба, Хрвата и Муслимана/Бошњака) и *Бошњака* (само муслимана/Муслимана).

Џемалудину Латићу треба одати признање на одабраном наслову, у којем реч *национализам* има негативну конотацију. Ваља разумети право Латићево и свих Бошњака на позитивну конотацију тог појма и те речи — јер нико ко је слободољубив не може а да не разуме право и потребу муслимана/Муслимана/Бошњака на *националну еманципацију*, на *позитивни национализам*. Латићева је, и не само Латићева, невоља што се не уме зауставити на томе. Да уме, не би само у најближем суседству БиХ откривао да су „два режима, српски и хрватски (...), (зло)употребљавали национална осећања која су се нагло пробудила након пропасти комунизма“. Нити би изводио следећи закључак (у преводу с енглеског на српски, из енглеског *сажејка*, што, као ни потоњи, не извире из текста који претходи резимеу, сумаријуму [енг. *summary*], одакле је и претходни цитат): „На 'прегрејаној' позорници тих осећања није ретка антибосанска и антимуслиманска нота, нити је ретко учешће академика, лингвиста, писаца и свештеника у 'великодржавним' тежњама према Босни и Херцеговини.“

Дабогме, лако је амнестирати бошњачко вођство и бошњачку интелектуалну елиту, те имплицитно констатовати како они нису ништа „(зло)употребили“ нити су имали антисрпских, антихрватских и антихришћанских „нота“. Још прецизније: лако је видети трн у оку туђему, али не ни балвана у оку својему. На тој основи, бојим се, није могуће у најближем суседству будити и учвршћивати неопходно разумевање за националну еманципацију Бошњака, који би, у своме „великодржављу“, после крвавог међусобног истребљивачког рата трију народа, целу БиХ ставили под кишобран „босанског језика“ и њему примерене „националне“ идеологије. Због те идеологије, муслиманске вође пре седам-осам година, заправо на самом почетку рата (1992), одбили су Кутиљеров план и „жртвовали мир ради суверености“ (што је познати, више пута поновљени, политички исказ бошњачког вође Алије Изетбеговића). Дакако, о томе није било ни речи на симпозијуму у Бихаћу. Мира дугорочног нити њему примереног „суживота“, бојим се, неће бити ако се сваки народ као целина, па и *Бошњаштво* као народ, не задовољи својим комадом бх. поднебесја, што значи да се оно не може преименовати у *Босанство*, у којем се *случују* и *разлучују* и Српство, и Хрватство, и Бошњаштво.

Закључци симпозијума — усклађени с називом „босански језик“ и са смешом минималистичких и максималистичких претпоставки, почев од првог (*Институт за босански језик*), па преко другог (*Одејек*

за јужнословенске језике Филозофског факултета у Сарајеву (преименовавши у *Одсек за босански, хрватски и српски језик*), трећег (Босанском језику осигуравши међународни *сћаишус* иуишем кода за језик), четвртог и петог (који су посвећени *крайкорочним* и *дугорочним* пројектима опремања трећег језика адекватним стручним инструментима), све до шестог (*Израдиши ириручнике босанског језика* за различита поља његове употребе, од наставе до јавних гласила) — изгледају ми нереални, осим ако се не рапчисти питање која је од оне три претпоставке код Бошњака стварно на снази. Ни седми закључак (посвећен *новим формама рада*) нема сигурних перспектива ако се *Бошњаштво* не задовољи оном претпоставком што га разговетно разлучује од *Босанства*, које би откидало Србе и Хрвате од својих матица и угрожавало њихов идентитет и интегритет. Ако се Србија и Хрватска морају помирити с тиме да БиХ није њихов део, Бошњаци се морају помирити с тим да је БиХ само делимично њихова.

Језика с атрибутом *босански* нема, нити га може бити, а не би смео улазити ни у међународне кодове ако се не преобликује у *бошњачки језик*, лишен претензије да угрожава српски и хрватски те да нарушава уставни поредак БиХ, заснован на Дејтонско-париском споразуму. Босна и Херцеговина остаје међународно призната држава, али само у конфедералистичком обзору. Босанског језика нема у реалном животу три политички, културно и духовно разлучена народа, из којег би се ишчитавала „претпоставка“ да тако именовани језик покрива целу БиХ, у којој су српски и хрватски језик нежељени и незвани гости. У БиХ нема гостију, осим оних у саставу СФОР-а и оних из исламског света којима се у БиХ обезбеђује натурализација. Нема ни „јаничара“, ни „потурица“, ни „Турака“, јер су се њихови потомци, у исходу Трећег балканског рата (1992–1995), и лаички (неконфесионално) номинирали, што је њихово право. Међутим, они још лутају у погледу назива језика и на своју штету и на штету својих суседа, Срба и Хрвата, суседа који живе и у Србији и у Хрватској, а не само у БиХ. Муслиманима/Бошњацима ваља пожелети да престану лутати како би се БиХ уистину омиротворила, са СФОР-ом и без њега.

Бранислав Брборић

ИЗ САВРЕМЕНЕ РУСКЕ СРБИСТИКЕ
(В. П. ГУДКОВ, *Славистика. Србистика*,
Москва, Издательство МГУ, 1999)

Име Владимира П. Гуткова, професора српскога језика на Катедри за славистику Московског универзитета „Ломоносов“, познато је у свијету славистике и изван Русије и, наравно, код нас. Он је са својим радовима присутан и у нашој научној периодици већ близу четрдесет година, а такође је учествовао на многим научним скуповима у нашој земљи. Широка је круг србистичких тема којим се В. П. Гутков бавио у својем дугогодишњем педагошком и научном раду: његови радови и књиге из србистике посвећени су историји језика, проблемима норме у савременом језику, темама које припадају различитим нивоима савременог српског стандардног језика, лексикологији, лексикографији и, природно, ту су радови који третирају проблем предавања српскога језика у Русији, уџбеник српскога језика и др. Књига о којој је овдје ријеч највећим дијелом посвећена је србистичким темама, што се и самим насловом наговјештава.

Књига *Славистика. Србистика* (208 стр.) представља зборник радова које је аутор разврстао у пет поглавља, а као посљедњи дио књиге дата је библиографија радова В. П. Гуткова насталих у периоду од првог објављеног рада 1957. до 1998. год. — преко сто тридесет јединица, од чланака до књига. Прво поглавље садржи пет радова, а они репрезентују допринос В. П. Гуткова изучавању историје славистике и словенске филологије. Међу овим радовима прва три се у добром мјери тичу и србистике. У првој раду „К характеристике славистической школе О. М. Бодянского“ — аутор покушава да докаже да је овај научник оформио посебну школу. Одговарајући на постављено питање аутор износи и доста података из његове научне, предавачке и издавачке дјелатности која је везана за србистику: он је држао предавања о српском језику на московском универзитету, публиковао је фолклорно „Житије кнеза Лазара“ итд. У другом раду под насловом „О значених трудов Павла Шафарика для югославистики“ Владимир П. Гутков подробно приказује заслуге великога научника у славистици, његове заслуге за југославистику, и, у оквиру ње, за србистику; поткрепљује своје оцјене наводима мишљења која су о Ша-

фарику износили многи слависти, међу њима наводи и мишљења наших ауторитета какви су Ђ. Даничић и А. Белић. А велике су заслуге Шафарикове за развој југославистике; он је дефинитивно разбио и заблуду да јужнословенски језици воде поријекло од старословенског. Гутков закључује своје излагање о Шафарику подсећањем на непријатну чињеницу да се његово дјело почесто и злоупотребљава у дневнополитичке сврхе. У раду „Безызвестный рассказ современника о П. И. Прейсе и обстоятельствах его смерти“ (Непозната прича савременника о П. И. Прајсу и околностима његове смрти) Гутков се такође бави историјом славистике. Наравно, ова тема је прије свега интересантна за руског слависту, али има значаја и за нашу стручну јавност. П. И. Прајс је један од (велике) четворице кандидата које је руско министарство просвјете упутило у иностране славистичке центре ради усавршавања и оспособљавања за професоре словенских језика и литература пошто је славистика у Русији добила статус универзитетске дисциплине 1835. године. Поред њега, то су још О. М. Бођански, И. И. Срезњевски и В. И. Григорович. Прајс је изненада преминуо четири године по повратку из иностранства у необјашњеним околностима, послје неких непријатности са претпостављеним. Оно што повезује његово име са србистиком јесте његово читање рада „О епској народној поезији код Срба“, који је високо оцјењиван и којим су се доцније служили и други руски слависти.

Треба овдје примјетити да ови радови увјерљиво свједоче о томе да се србистика налази међу значајним темама руске славистике од њених почетака, те да су се србистичким темама занимали најкрупнији руски слависти прошлога (19) вијека. Тако није случајно што се многа крупна имена из првог поглавља — у коме се говори о почепима руске славистике — јављају и у наредном поглављу — у коме се говори о србистици у Русији, бар је тако у прва два рада од укупно три колико их је у овоме другом поглављу.

Први рад у другоме поглављу носи наслов „О приоритетных заслугах русских филологов в изучении сербского рукописного достояния XII–XVIII вв.“. Аутор документовано истиче допринос који су руски слависти деветнаестог вијека дали научноме опису српских споменика писмености. Међу многим именима истичу се и три већ помињана велика слависта: И. И. Срезњевски, В. И. Григорович и О. М. Бођански. Поменимо само неке од њихових заслуга. Срезњевски је први обратио пажњу науке на Мирослављево и Вуканово јеванђеље, те на Крмчију; В. И. Григорович је са Свете горе донео већи број словенских рукописа, међу којима и „Законик цара Душана“ (в. стр. 51), М. Н. Сперански је издао Мостарско јеванђеље из 14. в., Г. А. Иљински је издао Кулинову повељу из 1189. год. (в. стр. 52). Ученик помињаног О. М. Бођанског, А. А. Мајков, објавио је 1857. књигу „История сербского языка по памятникам, писанным кириллицею, в связи с историей народа“. Ово је прва историја српскога језика и, без обзира на могуће замјерке, њен значај се не може оспоравати; прије би се могло исказати жаљење што за њом нисмо добили довољно нових, писаних у складу са развојем науке, а Гутков се на крају овога

рада позива и на мишљење нашега историчара књижевног језика Александра Младеновића, који сматра да је дјело А. А. Мајкова неоправдано заборављено (в. стр. 58).

Сљедећи рад је такође посвећен историји српског књижевног језика — „История литературного языка у сербов в освещении Н. А. Попова“. Н. А. Попов је објавио рад „К вопросу о реформе Вука Караджича“, који представља оцјену књиге П. А. Кулаковског о Вуку Караџићу. Попов, критикујући у неким стварима Кулаковског, разматра социо-историјске околности у којим је у 18. вијеку код Срба функционисао рускословенски језик и говори о околностима које су довеле до потребе реформе књижевног језика, што су увиђали и започели Вукови претходници, а Вук је довршио. Свакако је у праву Н. А. Попов кад тврди да су се промијениле околности у српском друштву крајем 18. и почетком 19. вијека: јавља се шири слој грађанског и сељачког друштва који, можда и несвјесно, жели да се користи књижевним језиком; рускословенски не може за њих бити прихватљив. Истичући заслуге Н. Попова у освјетљавању историјских, социјалних и политичких околности у којима је дошло до „смјене“ књижевних језика у Срба, Гутков каже да је Попов у праву кад каже да „Вукова борба за реформу није представљала само теоретски спор у области филологије: била је то борба ... двију епоха у српској историји, које су биле међусобно разграничене и политичким догађајима — постепеним ослобођењем српске кнежевине од турског ропства и народним покретима, како у Мађарској, тако и међу њеним српским становништвом“ (стр. 70 у овој књизи). И за овај рад Н. Попова Гутков истиче, на крају, да спада у најзначајније прилоге руске србистике и ово име сврстава уз име Срезњевског, Мајкова, Кулаковског, Куљбакина и нека друга — исказујући жаљење што се наука на њега оеврће мање него што он заслужује.

Посљедњи рад у овоме поглављу под насловом „О феномене литературного языка в свете истории литературного языка у сербов“ такође нам доноси доста интересантних запажања. В. П. Гутков и овдје своју пажњу усмјерава на српску језичку ситуацију у 18. и почетку 19. вијека, када се, као што знамо, смјењују књижевни језици код Срба. Интересантно је, више узгред поменуто, запажање В. П. Гуткова о томе како су Срби увођењем рускословенског језика, у ствари, продужили вијек овоме језику; у Русији је већ био сишао „са сцене“ — потиснут руским језиком, који је из рускословенског позајмљивао само лексику. А што се тиче српске ситуације, Гутков указује на чињеницу да се Срби прије Вукове реформе не служе једним типом књижевног језика: уз рускословенски егзистира и славеносрпски, али и тада се јављају дјела са српским народним језиком какав је Вук касније уздигао на ранг књижевнога језика. Све ово треба имати у виду, истиче Гутков, кад се говори о књижевном језику и на крају нуди свој предлог дефиниције појма књижевни језик, дефиницију која би уважавала ове елементе српске књижевнојезичке ситуације коју је описао у овоме раду.

Сљедеће, треће поглавље представља текстове које је В. Гутков у разним приликама написао о Вуку Караџићу. Иако су они писани првенствено за руску стручну јавност, треба примијетити да се у њима нуди доста података и запажања интересантних за нашег читаоца. Тако штиво представља свакако други по реду чланак „Вук Караџич и слависти московског универзитета“. У том раду се највише говори о сусретима које је Вук Караџић имао за вријеме своје посјете Русији, о односу знаменитих личности руске науке, културе и јавног живота према Вуку и његовом дјелу, о подршци коју је тамо имао, о Караџићевим очекивањима, о доприносу Вуковог дјела учвршћивању србистике на руским универзитетима у вријеме зачетака славистике на њима. Поменимо овдје један податак из овога текста: Вукова дјела су постала извор и објекат научних истраживања и приручна литература за предавање и учење српског језика, културе и историје (стр. 105). Треба истаћи вриједност овога рада у мноштву података који документовано говоре о Вуковом пријему у Русији, али и о значају који се у овоме периоду придавао српскоме језику, историји и култури у руским славистичким и ширим културним круговима.

Овом приликом треба бар поменути и рад у истом поглављу под насловом „Графика и орфографија Вука Караџича в оценке Бодуэна де Куртенэ“. Како истиче В. П. Гутков, у српској научној литератури нема помена о интересовању овога знаменитог лингвисте за језичку реформу Вука Караџића у српском књижевном језику. Гутков указује да је Куртенс у оквиру својих разматрања азбука разматрао и азбуку коју је Вук употребљавао и о њој се похвално изразио: „Караџићева графика представља, може се рећи, по своме принципу образац савршенства“ — наводи он де Куртенсово мишљење (стр. 120).

Сљедеће поглавље посвећено је Александру Белићу. Тачније, три од четири рада посвећена су овоме великом српском лингвисти, а и четврти је у вези са дјелом Александра Белића (рад о доприносу руских лингвиста српскохрватској дијалектологији). Први рад објављен је под насловом „Московский университет на рубеже столетий в свидетельской оценке Александра Белича“. Наравно, ријеч је о размеђу деветнаестог и двадесетог вијека. У овоме раду се прво говори о Белићевом боравку на студијама у Русији, о његовом научном профилу, а потом о Белићевој оцјени како московског универзитета, тако и уопште руске славистике из тога времена. Сасвим је логично што је Гутков прво показао каква је крупна научна фигура био Александар Белић — а није без значаја податак да је његово увођење у свијет лингвистичке науке почело управо доласком са београдских студија на студије у Русију. Гутков наводи доста података о Белићевим студијама у Русији, о његовим професорима, потом о каснијим Белићевим оцјенама тих професора. Наравно, ту су неизбјежно најкрупнија имена руске славистике с краја прошлога вијека и почетка двадесетог, а врло високе оцјене добили су најзначајнији — Ф. Ф. Фортунатов и А. А. Шахматов, али и многи други. Такође, Гутков истиче Белићево високо мишљење о научној атмосфери која је тада владала на московском универзитету. И за нашу данашњу стручну јавност није не-

интересантан ни рад под насловом „Степан Михайлович Куљбакин и Александар Белич“. Наиме, нама је добро познато име овога руског научника заслужног за србистику, чијој заслуги је допринијела и несрећа која га је догнала да у нашој земљи потражи уточиште након револуционарног преврата у Русији 1917. године. Куљбакин и Белић су се упознали на студијама у Одеси, а онда су продужили своје дружење у Москви код Ф. Ф. Фортунатова. У Београду су се два научника интензивно дружила и сарађивали су на многим пројектима српске филологије, на београдском универзитету, у СКА и око часописа *Јужнословенски филолог* и *Наш језик*.

У вези са овим радом стоји и посљедњи рад у овоме поглављу — „Александар Белич — почетни професор Московског универзитета“. И овдје се говори о Белићу као студенту Московског универзитета који је након руске трагедије 1917. године чинио велике напоре да се руски емигранти у Београду и Југославији осјете колико толико „код својих“. А међу тим емигрантима било је доста и крупних научника, и помињани Стјебан Куљбакин. У овоме контексту избор А. Белића за почасног професора универзитета у Москви, 1947, представља и куриозитет и мали парадокс кад се зна да је на емигранте совјетска власт гледала као на своје непријатеље.

На почетку овога приказа споменуто је да је Владимир П. Гутков дугогодишњи професор српског језика на Универзитету „Ломоносов“ у Москви. Потпуно је логично да се он поред истраживања у области србистике занимао и питањима предавања српског језика у руској средини. Посљедње поглавље ове књиге чине четири рада који су посвећени управо тим питањима. Они имају велики значај за руску стручну јавност; тај значај проистиче из саме чињенице да су из пера угледног слависте (србисте) и дугогодишњег професора. Није од малог значаја ни то да се наша стручна јавност са њима упозна — управо данас, након многих друштвених промјена у европским, посебно у словенским земљама, када и српски језик изнова треба да обезбиједи свој статус на универзитетским славистичким студијама.

Руска србистика друге половине двадесетог вијека има са чиме да изађе пред суд стручне јавности у свијету славистике. Неоспорна је чињеница да је и Владимир П. Гутков својим дугогодишњим научним радом допринио угледу руске србистике. Овом књигом он свједочи и о успјесима руске србистике уопште. Резултати које је у области науке о српском језику дала руска лингвистика нужно се узимају у обзир и у нашим истраживањима српскога језика. Скретање пажње на ову књигу читаоцима *Нашега језика* има управо за циљ да се они упознају са достигнућима србистике у Русији у другој половини двадесетог стољећа, а и са лијепим доприносом који је томе дао Владимир Гутков, слависта који се на страницама овога часописа огласио још давне 1962. године.

Срећо Танасић

О РЕЧНИКУ МИЛОША МОСКОВЉЕВИЋА¹

Захваљујући издавачкој кући *Гуштенбергова галаксија* из Београда недавно је у луксузној опреми објављен *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником* др Милоша Московљевића. Ово је, наиме, треће издање овог речника, речника чије се прво издање појавило 1966. (у издању *Техничке књиге и Полиџа*), али је то издање забрањено и уништено, да би 1990. године издавачка кућа *Айолон* из Београда објавила фототипско издање Речника. У најновијем издању исправљене су неке раније штампарске грешке и употпуњене дефиниције неких одредница и усклађене према важећем правопису, а отклоњене су и неке друге грешке и пропусти.

Кад имамо пред собом какав речник, па тако и овај Милоша Московљевића, питамо се, прво, када је речник настао и, друго, колики му је фонд речи, бројчано, и какав је у погледу одабира лексичког фонда језика. И једно и друго оцртава основне обресе вредности речника, а употпуњава их, треће, лексикографски поступак, дакле — начин обраде и презентације речничког материјала. Ово последње претпоставља питање — (а) како је квалификован статус третиране лексеме у односу на стандардну језичку комуникацију (тј. да ли се и у којој мери реално осликава стање у језику) и (б) како је конципиран систем семантичке разраде речи и начин на који су идентификована значења дефинисана.

Ако се пажљивије погледа, све наведено, осим саме лексеме, директно зависи од субјективног опредељења аутора речника, дакле начина на који разуме или обрађује лексички материјал. Отуда се може рећи да је свако лексикографско дело не само пуки корпус лексичког фонда неког језика већ и одраз субјективног односа аутора речника према материјалу који узима и обрађује.

С обзиром на прво питање, оно — када је речник настао, а настао је 1966. године (прво издање), којој су претходиле године рада — може се рећи да се у њему огледа српска лексика прве половине 20. века. Када се пође од чињенице да су се језичке прилике, сталним иновацијама у језичкој комуникацији значајно измениле током проте-

¹ Овај приказ читан је приликом представљања Речника на Коларчевом народном универзитету 19. фебруара 2001. године.

клог периода, а да се и данас промене врше, и то готово свакодневно — може се сматрати да је речник Милоша Московљевића у погледу потпуности лексичке грађе ограничен на стање које је данас увелико превазиђено. Међутим, ако се зна да корпус шестотомног Речника Матице српске обухвата нешто преко 140.000 речи, а Московљевићев једнотомник неких 50.000 речи, аутор овог потоњег нема одиста чега да се стиди, тим пре што је Матичин речник, осим речи општег књижевног језика, узимао и оне које су својствене појединим народним говорима или су варијантно обележене.

Но и поред тога, Речник Милоша Московљевића мора се, по неким цртама, узети као особено остварење, понекад различито у односу на начин на који се речник реализује у оквиру савременог лексикографског поступка.

Московљевић је, у складу са уобичајеном речничком праксом, уз одреднице давао граматичке квалификаторе, упуштао се, истина не увек са потпуним успехом, у етимолошка одређења речи, давао напомене о терминолошкој или стилској вредности речи, а упозоравао је и на стандарднојезичку односно супстандардно-покрајинску квалификацију речи које немају књижевнојезичку вредност. Од посебног значаја је Московљевићев напор да обележи акценатска својства речи, иако је познато да је српскохрватска акцентуација, посебно на терену стандардног узуса, једно од најтежих и најкомпликованијих, а не увек и нормативно ваљано регулисаних питања српске језичке теорије и праксе. Иако су током времена настала значајна померања у односу на акценатски систем који су утврдили Вук и Даничић, Московљевић се ипак прихватио подухвата да његов речник, како сам вели, „послужи свакоме за правилну употребу ... речи с правилним књижевним наглашавањем“. Међутим, из наведених разлога, неће бити необично ако се Московљевићева акценатска одређења не нађу у новијим стручним и лексикографским изворима, а почесто ни у савременој језичкој пракси.

Илустрације ради, ево неколико случајева.

Поред акценатског лика **ако** Московљевић наводи и **ако** као равноправни дублет, што савремени стандард не потврђује.

Московљевић сматра исправним акцентовање типа **аеростатика** м. **аеростатика**; **амбициџан** м. **амбициџан**, **афирмативан** м. **афирмативан**; **безваздџан** м. **бѣзвѣздџан**; **беспринципијџан** м. **бѣспринципијџан**; **неизмѣран**, **непогодан** м. **нѣизмѣран**, **нѣпогодан**; **незадовџник** м. **нѣзадовџник** и сл.

Московљевић такође сматра исправним преношење дугосилазног акцента на проклитику у случајевима типа **џ дџош**, **за мајстора**, односно **џ бџан**, **џ лакат** и сл., што нису појединачни случајеви већ општи, који се тичу системског типа акцентовања. У којој мери су они и данас актуелни, остаје као питање на које, међутим, једва да треба тражити одговор.

Захтеви аутора Речника полазе, наиме, од ортоепских и прозодијских законитости и система језика без обзира на нове развојне прилике у језику. Отуда се његови ставови ипак морају узети критички, као мишљење лингвисте чија су акценатска опредељења понекад сувише традиционална и несагласна са опредељењима која се налазе у новијим лексикографским остварењима и акценатским истраживањима и значе већу усаглашеност са савременом стварношћу и иновативним процеси-ма нашег савременог стандардног језичког стања.

И у другим областима речничке елаборације наилазимо на појединости које се не поклапају са савременим језичким стањем. Колико је то за савременог читаоца несумњив недостатак, толико је, с историјског становишта, извесна предност. Предност је пре свега у томе што веома илустративно указује у којој се мери језик мења или може променити.

У том погледу занимљиво је, рецимо, како је Московљевић квалификовао стандарднојезичку лексику српског/српскохрватског језика; занимљиво посебно ако се то упореди са данашњим језичким осећањем и језичком праксом. Поред речи, рецимо, које је с правом означавао као покрајинске (дакле, некњижевне), он је као такве квалификовао *безувјејан*, *барбар(ин)*, *гомбање*, *зnanоси*, *знанси* *вени*, па и *знаишјеља*, *зрак* (у значењу *ваздух*), иако би било прихватљивије да је оне прве речи означео знаком „зап. кр.“, која се користи за тзв. кроатизме, као: *бурза*, *крижуља*, *криж*, *бодац* и др. (примери су узимани по систему случајног узорка).

Мање је, с друге стране, очекивано што је као „западнопокрајинске“ (тј. као кроатизме) обележио речи као: *администирати*, *бленуља*, *крижар* (али не и — *криж*, *крижати* (*се*), које је само упутио са *в. крси/крсиши* (*се*)), док никакву ограду те врсте није ставио уз речи као *барун/ица*, *беићушан*, *боксач*, *брзојавиши* (али јесте уз *брзојав*), *ван*, *вани*, *влашторучан*, *дионица*, *знанац*, *крићанин* и др.

Као речи „које највише употребљавају Хрвати“, дакле као кључне „хрватизме“ одн. „провинцијализме“, Московљевић је — истина не у речнику, већ у Језичком саветнику (стр. 851) — навео и ове речи: *крхак*, *мешетар*, *настиуй*, *наводно*, *недужан*, *огаван*, *йошрага*, *смоћи*, *сврх*, док је као некњижевне, „кајкавизме“, (дис)квалификовао речи као: *дарежљив*, *дјечарац*, *ојонашаши*, *ириушиши* и сл., иако се ради о лексици која се одомаћила на широком српскохрватском језичком простору.

Најзначајнији пак део речника су дефиниције значења речи. У Московљевића су оне махом кратке, сажете и јасне, често подупрте синонимима. Он одредницу дефинише лингвистички, тумачећи основна значења, а не улазећи у политичка или идеолошка квалификовања, не уносећи лични став према ванлингвистичким конотацијама или то чини у изузетно ретким случајевима. Читалац се можда у понеким приликама ипак неће задовољити његовим објашњењима, било стога што су временом измениле значење било отуда што су непотпуно описана. Тако, на пример, код речи *бележница* поред објашњења да

је то књига за белешке стоји као синоним *зайисница*, што, истина, одговара значењу, али се ради о сасвим ретко употребљаваном синонимском варијетету. Код речи *йсихонеуроза* поред стандардног значења (*болесно душевно стање*) стоји и — *свесна йреосетљивост* на неке доживљаје, иако ће бити тачније да се ради о одређеном несвесном односу болесника према појави. Уз реч *безличан* дато је, као прво, значење *који се не йводи за својим личним осећањима и инйтересима*, па се то значење подупире синонимима *објективан; скроман*. Ово друго значење не потврђује речник двеју Матица, што значи да оно није (више) актуелно. Још је необичније тумачење по којем се овај придев, *безличан*, везује за именицу *йпредузеће*, а дефиниција гласи: *који није везан за једну личност* (вероватно се мислило на значење супротно од „апсолутистички“, „аутократски“, што се, међутим, из саме дефиниције не би могло закључити).

Значајно је питање у којој мери Речник својим корпусом обухвата лексику савременог српског/српскохрватског језика (термин *срйскохрвайски* стоји у прва два издања Речника, да би у овом, најновијем био сведен на Речник *срйског* језика, што не сматрамо баш коректним, чак и с обзиром на садржај и целокупну концепцију Речника). Читалац ће лако уочити да међу педесет хиљада одредница има подоста речи које нису више у активној употреби у савременој језичкој комуникацији. Тако ће се, рецимо, већ на првим странама наћи речи као: *абоносаиши се* („постати чврст као абонос“), *аброноша* („разносилац неповољних гласова“), *аваз* („звук, глас“), *баснен* („који је као у басни“), *бежунар* („бегунац“), *безволац* („сељак који нема волова“), *бездаран* („необдарен, недаровит“), *бездетшак* („онај који је без детета“) итд., које су врло специфичне, или застареле, или се јављају у сасвим локалној употреби.

С друге стране, чине се оправданим критичке напомене што недостају лексеме које су у стандарднојезичкој употреби, такве као: *Хрвайш*, *Енглеz*, *Француз* и сл., а посебно такве као *народноослободилачки*, *самойослуга*, *инйграција* и др. Наравно, морамо имати у виду да је рукопис Речника завршен почетком шездесетих година прошлог, двадесетог века, тако да се у њему неће наћи ни друге речи које су у међувремену ушле у језик и постале део данашње свакодневне језичке употребе.

Ипак, на основу свега што смо казали, али и оћутали, може се засигурно указати на следеће битне особине Речника:

1. У односу на описне речнике нашег језика који су му претходили (Вуков из 1818, 1852. и 1898, Броз-Ивековићев из 1901, Бакотићев из 1936), Московљевићев представља значајан напредак. Иако бројем речи (око 50.000) не превазилази много Вуков допуњен речник (око 47.000 речи), он се од овога разликује садржајем, тј. фондом нових речи и значења. Са данашњег становишта, истина, то се не опажа на први поглед, јер су многе речи или њихова значења наведена у Московљевићевом речнику такође „одживеле своје“, неке се нису

усталиле, а неке Московљевић није унео, што је било одмах примећено и што су му критичари с мање или више права замерили.

2. Речник Милоша Московљевића (као год и Вуков у првом издању) заправо је више речник самог аутора, његовог личног лексикографског па и филолошко-лингвистичког односа према лексичком благу тадашњег језичког стања, него права слика тог стања уопште. Речник је, дакле, плод Московљевићевог схватања не само о томе шта треба него и шта не треба да уђе у речник, како не би био ни само списак књижевно-колоквијалних лексема и њихових основних значења ни лексикон, свезнадар или (стручна или политичка) енциклопедија. Отуда ће данашњи читалац Речника бити можда неретко у недоумици зашто је Московљевић узимао или изостављао речи и значења која у лексикографским делима, посматрано са данашњег становишта, не бисмо очекивали.

Не треба при томе губити из вида да је речнички материјал у овом вокабулару заправо слика (не, дакако, свеобухватна) језичких прилика од пре више од пола века, која се већ, самим тим од данашњег стања (па и времена када је штампан) у извесним појединоцима разликује.

3. Овако конципиран и с материјалом који нам пружа, Московљевићев Речник неће увек задовољити дневне потребе, али ће, будући писан пером врсног познаваоца језика и лексикографског експерта највишег ранга, бити драгоцен и поуздан докуменат језичког стања свог времена, не сувише далеког од данашњег, његов мериторни приказивач и тумач, чиме ће (уз сав опрез према „деמודираним“ појединоцима) бити од користи сваком љубитељу књижевне речи, јер се ради о делу које, и без обзира на (неизбежне) мањкавости или неактуелности, улази у саме основе наше језичке и лексикографске праксе. Поновно издање Речника Милоша Московљевића доживљавамо и као изузетно важан подухват, вредан сваког признања и похвале, као дело које ће, сем реченог, свакако бити и подстицај за нова језичка, посебно лексикографска проучавања и анализе и као такав допринети унапређењу и наше језичке културе, па и науке уопште.

Егон Фекеише

ОТВОРЕНА КЊИГА

(МИЛАН ШИПКА, *Зашто се каже?*, Популарна лингвистика 3,
ЦПЛ Београд / Прометеј, Нови Сад, 1998, 272)

Тема ове књиге јесу, заправо, започета питања о пореклу устаљених спојева речи са устаљеним значењима (фраземи и фразеологизми). Аутор је изабрао од десетак-петнаест хиљада фразема и фразеологизама преко стотину уобичајених, који се готово свакодневно употребљавају у нашем језику у његовом писаном и говореном виду. Поред тога што постоје књиге које тумаче фраземе и фразеологизме, ова књига Милана Шипке прва је међу њима са концепцијом да нас *научи и њодсећи* како смо у нашем језику путем културне комуникације са светом истовремено добијали и одређене преведене устаљене речи.

Заправо, аутор нашем читаоцу дарује угодна сазнања из најшире области језика — *обласћи значења*. Као што и сам каже, има устаљених израза који су наџем читаоцу семантички прозирни, јасни, *џрансијаренџни*, и које није потребно посебно објашњавати. Такви су изрази: *џасџи с коња на магарца* (или *слона, коња, вола* и сл.) са значењем: „превише увеличавати нешто незнатно, безначајно“, „претеривати“; *једним ударцем убиџи две муве, убиџи два зеца* = остварити двоструки успех једним потезом и сл.

Друга врста фразема и фразеологизама захтева познавање околности да би се могли схватити. То су фраземи који имају корене у грчкој и римској митологији, Библији, народним предањима, веровањима и празноверицама, књижевности и историји, медицини и различитим животним ситуацијама. Такви су, на пример, изрази: *Ахилова џеџа*, *Пандорина куџија*, *Едиџов комџлекс*, *Адамова јабучица*, *смоквин лисџ*, *неверни Тома*, *алфа и омега* (нечега), *драконске казне*, *кисело грозђе*, *царски рез*, *без длаке на језику* и многи други.

Све те и многе друге изразе чије порекло аутор објашњава често чујемо. Познавање њиховог порекла и значења омогуђује њихову правилнију употребу. Књига је веома корисна у савладавању матерњег језика за ученике врло различите доби: од седам до седамдесет седам година. Може бити корисно штиво за учитеље и све оне који се баве образовањем. На пример, историчару језика може послужити (као и

претходне две књиге: *Занимљива грамађика и Приче о речима*) као својеврсна хрестоматија различитих социолингвистичких контекста у којима до изражаја долазе духовна снага народа и творачка снага језика. Наравно, *време настјанка* и *ђушеви уласка* фразема у наш језик јасно показују збивања у култури и отвореност духа нашег народа. Фраземи и фразеологизми пристигли из других култура јасно сведоче о томе да се култури као феномену (унутар ње језику) не могу поставити никакве границе. Што би рекао професор Ђуро Шушњић: „Зар се зракама сунца може наредити докле ће се простирати“.

Тако на нашу радост добисмо књигу и за оне који желе да овладају српским језиком као страним да би се приближили нашој култури.

Било би лепо у овој отвореној књизи испунити белину њених страница и локалним изразима, познатим само одређеним дијалекатским подручјима, утврдити њихове границе распрострањања. Једног таквог израза из пиротског краја сетих се током читања ове драгоцене књиге: *Това јуне нема да ње муне*.¹ Да не завршим ова своја запажања песимистично, жеља ми је да те беле странице буду авлија за многе Билове,² речи и изразе „скитнице“ које ће се смирити у стручном памћењу, а залајати или зацвилети кад затреба у књизи неког писца.

Бранкица Чигоја

¹ У пиротском крају каже се кад се нешто не може *остварити*.

² Израз за скитницу на подручју од Лике до Книна: *Бајин Билов*.

МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ
(Институт за српски језик САНУ — Београд)

ВЕСНА ЛОМПАР
(Филолошки факултет — Београд)

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА
ИЗ МОРФОЛОГИЈЕ И ТВОРБЕ РЕЧИ
(1950–2000)

Ова библиографија је настала као резултат активности њених ауторки у *Комисији за морфологију и творбу речи* (председник проф. др Живојин Станојчић) Одбора за стандардизацију српског језика. Њена израда текла је једним делом посредно — на основу библиографије коју из године у годину објављује београдски часопис Јужно-словенски филолог. Неке преузете библиографске јединице су накнадно провераване, уочени недостаци и омашке отклоњени, извршено је попуњавање и техничко уједначавање. Радови из последње три године — 1998, 1999. и 2000, који још нису ушли у Библиографију ЈФ, накнадно су евидентирани посебним ексцерпирењем.

Библиографија обухвата штампане научне и стручне текстове из морфологије и творбе речи савременог српског (раније српскохрватског) језика у временском размаку од 50 година. То значи да су узете библи. јединице из свих крајева бивше Југославије, закључно са 1989. годином (када су у XLVII књ. ЈФ штампани последњи пут радови са целокупног српскохрватског језичког подручја). Временски се, дакле, почиње од 1950. године, са I књ. нове серије *Нашег језика*. Додуше, св. 1–2 ове књиге *Нашег језика* штампана је 1949, али је и она прикључена педесетој години у којој су изашле остале свеске.

Ова библиографија није селективна, што значи да су обухваћени сви радови мањег или већег обима, без обзира на домете њихове научне вредности или припадности различитим научним и филолошким методологијама. Уврштене су и неке библиографске јединице — нарочито веће студије — које припадају претежно дијахроним испитивањима, али које у појединим својим деловима упоређују и стање у савременом српском језику или су из других разлога корисне за нова испитивања (в. А. Белић, *Историја српскохрватског језика. Речи с деklinацијом* или: И. Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*).

Пошто сами наслови нису били увек довољно информативни за суштински садржај текста, није се поуздано могла одвојити област творбе од области морфологије те је таква подела и изостала. Уз то, наша традиционална језичка литература је творби прилазила као делу морфологије, па се многи радови тичу и једне и друге области.

Библиографске јединице су навођене ауторски; радови појединих аутора понуђени су алфаветским редом а не хронолошки; изузетно је гдекад додатно евидентирана и публикација (уп. нпр. *Српски језик на крају века*). Није се тежило навођењу поновљених издања; граматике српског језика су навођене селективно и са посебним указивањем на одељке морфологије и творбе (в. М. Стевановић, *Савремени српски језик*).

Ауторке нису могле имати потпуни увид у радове домаћих и страних аутора штапане у иностранству, па су они у Библиографију ушли у доста ограниченом обиму. Углавном су евидентирани оне књиге на које је у домаћој литератури реаговано критиком или приказом (уп. П. Ивић, М. Rammelmeyer...), а нешто јединица је преузето из библиографије *Rocznika slawistycznego* и *Библиографије* Ј. Шакић (в. Ј. Шакић, *Прилог библиографији радова о творби речи...*). Једна комплетна и потпуна библиографија радова објављених у иностранству (укључујући и оне из крајева бивше Југославије) за дату област српског језика, била би важан задатак који тек предстоји.

Надамо се да ће ова библиографија, без обзира на неминовну несавршеност, непотпуност и евентуалне недостатке, остварити свој основни задатак и сврху практичне природе — помоћи ће научним и стручним истраживачима да имају брз и тачан увид у досадашња испитивања проблема из подручја морфологије и творбе речи. За радове који из било којих разлога нису забележени, а њих вероватно има, унапред се извињавамо њиховим ауторима.

* * *

- Ајановић, Мустафа. *О промени наших презимена*, Одјек, год. XXX, 1977, 18.
- Ајановић, М[устафа]. *Уједначавање гледишта (Поводом писања о именима типа Јово)*, КњЈ VII, бр. 1, 1960, 83–88.
- Албин, Александар. *Придевски суфикс -овит/-евит*, Прил. ФФНС 7, 1971, 11–18.
- Алерић, Данијел. *О енклитикама нју и нје*, Језик XII, бр. 2, 1964, 47–51.
- Анђелковић, Сава. в. *Thomas Paul-Louis и Анђелковић Сава*.
- Апић, Владимир. *О придевима на -а(н) и -љив од истог корijена или основе*, Језик VII, 1959, 111–113.
- Анић, Владимир. *Род и сјаол у српскохрватском језику: разграничење*, НССУВД 13/1, 1984, 5–15.
- Антонић, Ивана. *Систем ѿмјоралних везника у сјаандардном српском језику*, НССУВД 27/2, 1998, 205–213.
- Апчић-Обрадовић, Марија. *Izvedene imenice – I. Uključivanje značenja ili semantička kondenzacija*, RFFS V, 1968–1969, 241–254.
- Апчић-Обрадовић, Марија. *Neki aspekti raščlanjivanja riječi*, Književni jezik IV, br. 3–4, 1975, 7–15.

- Ančić-Obradović, Marija.** *Položaj izvedenih imenica sa značenjem lica mužkog roda u sistemu izvedenica sa značenjem predmeta*, Radovi ANU BiH, knj. LV, 1975, 145–184.
- Анчић-Обрадовић, М.** *Релативност појма мотивисаности – резултат комбинације обавезности и произвољности смисаоне везе између означивања и означеног код изведених ријечи (Један аспект односа између означивања и означеног)*, Књижевни језик VI, бр. 2, 1977, 13–30.
- Ančić-Obradović, Marija.** *Semantička i morfološka struktura imenica koje znače lica izvedenih pomoću sufiksa -ar*, RFFS IV, 1966–1967, 207–228.
- Анчић-Обрадовић, Марија.** *Суфиксална творба помоћу нулте суфиксације*, Књижевни језик IV, бр. 1–2, 1975, 7–18.
- Ančić-Obradović, Marija.** *Teorija tvorbe riječi i njena problematika*, RFFS VII, 1973, 11–52.
- Арсенијевић, Бобан.** *Синтаксичко-морфолошки сјај инфинитива*, КњЈ XLV, бр. 2–3, 1997, 47–55.
- Арсновић, Југослава.** *Неки видови аналитичке комјарације у стандардном српском језику*, ЗМФСФЛ XXXVII, 1994, 389–394.
- Babić, Vladimir.** *Vlastelin i njegove izvedenice*, Jezik IX, br. 5, 1961–1962, 133–137.
- Бабић, Милица.** *Nomina agentis изведена суфиксом -ло*, НЈ XVI, св. 1–2, 1967, 84–92.
- Babić, Stjepan.** *Aorist i imperfekt u djelima Vladimira Nazora*, Jezik XXIX, br. 2, 1981, 33–44.
- Babić, Stjepan.** *Blatan, prašan ili blatnjav, prašnjav?*, Jezik XXXIII, br. 2, 1985, 57–58.
- Babić, Stjepan.** *Granica između tvorbenih i netvorbenih (motiviranih i nemotiviranih) riječi*, Prilozi HFD, 1978, 7–14.
- Babić, Stjepan.** *Dan, proračunan ili dat, proračunat?*, Jezik XX, br. 5, 1973, 159.
- Babić, Stjepan.** *Dvojinjski oblik imenica na -in*, Jezik XXIV, br. 1, 1976, 26–27.
- Babić, Stjepan.** *Deklinacija slavenskih imena s nepostojanim e*, Jezik III, br. 1, 1954–1955, 6–10.
- Babić, Stjepan.** *Dieselov ili dizelski motor*, Jezik XXIX, br. 2, 1981, 61–62.
- Babić, Stjepan.** *Dioničko ili dioničarsko društvo?*, Jezik XXXVII, br.1, 1989, 26–27.
- Babić, Stjepan.** *Žigosani sufiks -telj*, Jezik X, br. 4, 1962–1963, 113–116.
- Babić, Stjepan.** *Izvedenice sufiksom -ica od imeničkih osnova*, Jezik XIX, br. 4–5, 1972, 109–123.
- Babić, Stjepan.** *Instrumental i pridjevi imenica na -io*, Jezik XXVII, br. 2–3, 1979, 87–89.
- Babić, Stjepan.** *Iterativizacija i srodne pojave u tvorbi glagola*, Filologija, sv. 8, 1978, 37–48.
- Babić, Stjepan.** *Jesu li prilozi promjenljive riječi?*, Jezik XXXVI, br. 3, 1989, 84–87.
- Babić, Stjepan.** *Kako se kaže kad je žena sudac?*, Jezik XXVII, br. 2–3, 1979–1980, 86–87.
- Babić, Stjepan.** *Kako se mijenjaju imena naseljenih mjesta*, Jezik XXVI, br. 5, 1979, 153.
- Babić, Stjepan.** *Katolkinja ili katolikinja?*, Jezik XXXVII, br. 2, 1989, 59–60.
- Babić, Stjepan.** *Klima-uređaj, klima-postrojenje*, Jezik XX, br. 2, 1972, 63.
- Babić, Stjepan.** *Kojega je roda jugo?*, Jezik XV, br. 3, 1968, 88–89.
- Babić, Stjepan.** *Koliko ima sufiksa u imeničkoj tvorbi?*, Jezik XXVIII, br. 5, 1981, 146–148.
- Babić, Stjepan.** *Mješovite tvorenice*, Jezik XXV, br. 5, 1978, 129–138.
- Babić, Stjepan.** *Neka pitanja u vezi s imenicama na -ost*, Jezik IV, br. 5, 1956, 145–148.
- Babić, Stjepan.** *Njemačke prevedenice u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Лексикографија и лексикологија, 1984, Нови Сад – Београд, 9–14.
- Babić, Stjepan.** *Oblici glagola bdjeti*, Jezik XXV, br. 3, 1978, 91–92.
- Babić, Stjepan.** *O oblicima glagola vapiti*, Jezik XXV, br. 2, 1977, 63–64.
- Babić, Stjepan.** *Odnos izvedenica sa -telj i -lac*, Jezik XXI, br. 3–4, 1974, 90–95.

- Babić, Stjepan. *O podjeli glagola na vrste*, Jezik XXVII, br. 5, 1980, 139–144.
- Babić, Stjepan. *O riječi šou*, Jezik XXI, br. 5, 1974, 158–160.
- Babić, Stjepan. *O tzv. aoristu imperfektivnih glagola*, Jezik XXIV, br. 2, 1976, 33–41.
- Babić, Stjepan. *Prezimena, toponimi, etnici, kletici u književnom jeziku*, Jezik XXIII, br. 5, 1976, 139–144.
- Babić, Stjepan. *Pridjevi od imenice nafta*, Jezik XI, br. 5, 1964, 157–159.
- Babić, Stjepan. *Pridjevski sufiksi -an i -ani, -en i -eni*, Jezik X, br. 5, 1962–1963, 137–143.
- Babić, Stjepan. *Promjendbeni nacrt*, Jezik XX, br. 2, 1972, 63–64.
- Babić, Stjepan. *Sinkronija i dijakronija u tvorbi riječi*, Jezik XXXVI, br. 1, 1989, 1–9.
- Babić, Stjepan. *Spašavanje ili spasavanje?*, Jezik XXV, br. 2, 1977, 62–63.
- Babić, Stjepan. *Sporni sufiks – telj*, Jezik XV, br. 3, 1968, 69–76.
- Babić, Stjepan. *Srpskohrvatski jezik*, Zagreb, 1967, 1–322.
- Babić, Stjepan. *Suvremeni problemi tvorbe riječi*, Jezik XXIII, br. 2, 1975, 41–47.
- Babić, Stjepan. *Sustav u sufiksionalnoj tvorbi glagola*, Književni jezik 15, br. 2, 1986, 97–105.
- Babić, Stjepan. *Sustav u tvorbi imenica muškoga roda koje znače vršitelja radnje (nomina agentis)*, RZSF, knj. 15, 1977, 11–18.
- Babić, Stjepan. *Sustav u tvorbi hrvatskih umanjenica*, SR XX, 1972, br. 1, 19–28.
- Babić, Stjepan. *Sufiksionalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, Rad JA 344, 1966, 63–256.
- Babić, Stjepan. *Sufiksi s morfemskoga gledišta*, Jezik XXVII, br. 1, 1979, 10–13.
- Babić, Stjepan. *Tvorba etnika u dijalektima i u hrvatskom književnom jeziku*, OJ 6, 1976, 145–185.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica na -ač*, RZSF, sv. 12, 1971, 13–20.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica na -ić*, Jezik XVII, br. 3, 1970, 74–89; br. 4, 1970, 112–121.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica na -če*, КњЈ XVII, бр. 2, 1970, 202–207.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica nultim sufiksima*, BZL 4, 1981, 4–52.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sa završetkom -ica i -ice*, RZSF, sv. 13, 1973, 37–60.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sufiksima na -ak*, RZSF, knj. 14, 1976, 69–77.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sufiksima na -(a)k*, Književni jezik VII, br. 4, 1978, 19–26.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sufiksima na -ar*, Filologija 10, 1980–1981, 141–150.
- Бабић, Стјепан. *Творба именица суфиксима на -(а)ц*, НЈ XXIII, св. 5, 1978, 175–186.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sufiksima na -aš*, Jezik XXVIII, br. 2, 1980, 33–44.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sufiksima na -ina*, Rad JAZU 388, 1981, 313–335.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sufiksima na -stvo*, Filologija, knj. 9, 1979, 155–167.
- Babić, Stjepan. *Tvorba imenica sufiksom -telj*, Jezik XXI, br. 1, 1973, 6–12.
- Babić, Stjepan. *Tvorba mjesnih imenica u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, god. II, knj. II, 1976, 151–170.
- Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Nacrt za gramatiku, Djela JAZU 62, Zagreb 1986, 551 str.
- Babić, Stjepan. *Tvorba samostalnikov s priponskimi obrazili na -ka*, SR XXVI, 1978, št. 4, 391–402.
- Babić, Stjepan. *Trebaju li nam vokativi imenica koje označuju stvari?*, Jezik XXV, br. 4, 1978, 115–116.
- Балтова, Юлия. *Улога шворбеног значења код дефинисања изведених речи у једнојезичком описном речнику*, НССУВД 26/2, 1997, 339–342.
- Barić, Eugenija. *Dosadašnje proučavanje složenica u hrvatskom i srpskom jeziku*, RZJ 4–5, 1979, 17–29.
- Barić, Eugenija. *Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija*, Jezik XXXVII, br. 1, 1989, 12–21.

- Barić, Eugenija. *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe*, Zagreb 1980, 140 str.
- Barić, Eugenija. *Imeničke složenice s glagolskim prvim dijelom*, RZJ 6–7, 1982, 17–30.
- Barić, Eugenija. *Kada sudac a kada sutkinja?*, Jezik XXXV, br. 3, 1988, 85–88.
- Barić, Eugenija. *Mocijski parnjaci i njihova upotreba*, RZJ 13, 1987, 9–18.
- Barić, Eugenija. *Svo troje, sve troje ili svi troje?* Jezik XX, br. 1, 1972, 24.
- Barić, Eugenija. *Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka*, RZJ 14, 1988, 43–49.
- Barić, Eugenija. *Tvorenice s elementom sve-*, RZJ 10–11, 1985, 55–64.
- Barić, Eugenija. *Šivenje ili šivanje*, Jezik XXIII, br. 2, 1975, 59–60.
- Барић, Еугенија и Лукенда Марко. *Придјевске творенице у вишечланих штермина*, Књижевни језик 15, бр. 2, 1986, 107–116.
- Barić, Eugenija i Malić Dragica. *O problemu polusloženica*, Radovi III, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, 1976, 245–258.
- Barić, Eugenija i Malić Dragica. *O problemu polusloženica*, Jezik XXIV, br. 3–4, 1977, 90–104.
- Барјактаревић, Д[анило]. *Генијтив множине именица женског рода на -а с два су-гласника на крају основе*, ЗбФФП VII, св. А, 1970, 21–31.
- Барјактаревић, Данило. *Генијтив множине именица шииа смётња, смётква, мёлба, лётпа*, ЈФ XXX, св. 1–2, 1973, 237–242.
- Барјактаревић, Данило. *Наставак 1. лица јединице шрезента*, ЗбФФП XIV, 1980, 7–18.
- Барјактаревић, Данило. *Наставакци и промена именица мушког рода шииа Божја–Божо, Јова–Јово*, НССУВД 6, 1977, 91–99.
- Барјактаревић, Д[анило]. *О роду и промени шри наша шийонима*, НЈ X, св. 7–10, 1960, 265–268.
О топонимима *Пешићер, Рожјаје и Розозна/Розозно*.
- Барјактаревић, Данило. *О роду неких шридевских речи*, Књј VI, бр. 3–5, 1959, 167–172.
О придевима *сшеона, ждревна* и сл.
- Барјактаревић, Д[анило]. *Поређење шридева*, ЗбФФП VI, св. А, 1969, 33–39.
- Барјамовић, Мирко. *Број именице и шојам шресушозиције у морфологији*, НССУВД 13/1, 1984, 177–184.
- Батинић, Љиљана. *Ушотребa деклинабилних форми на -ћи у савременом српскохрватском језику*, Прил. ФФНС 23, 1987, 73–94.
- Белић, Александар. *Историја српскохрватског језика*, књ. II, *Речи са деκлинацијом*, Београд, 1962, 272 стр.
- Белић, Александар. „*Шаоци*“ – „*шаоц*“, НЈ I, св. 1–2, 1949, 55–57.
- Белић, Александар. *Југославија и сродне изведене речи*, НЈ III, 1952, 287–290.
- Б[елић], А[лександар]. *Наш судија – наше судије и сл.*, НЈ I, св. 9–10, 1950, 376.
- Белич, А[лександар]. *О глаголах, имејущих два вида*, *Beogradski међународни слави-стички састанак* (15–21. IX. 1955), Beograd 1957, 483–484.
- Белић, А. *О глаголима са два вида*, ЈФ XXI, 1955–1956, 1–13.
- Белић, Александар. *О шрефиксима и наставакцима*, Глас САНУ, 1952, св. 2, 325–326.
- Белић, А. *О састављеном и растављеном шисању речи*, НЈ IV, св. 9–10, 1953, 281–295.
- Белић, А. *О сложенцима*, НЈ I, св. 5–6, 1950, 169–177.
- Белић, Александар. *Падежная система и шроисхождение шредлогов*, ЈФ XXII, 1957–1958, 1–17.
- Белић, А[лександар]. *Природа и шроисхождение сущестшительных субъективной оценки*, ЈФ XXII, 1957–1958, 131–139.
- Белић, Александар. „*У шрийовешки*“ и сл., НЈ I, св. 1–2, 1949, 39–41.

- Белић, Александар. *Савремени српскохрватски књижевни језик. II. Наука о грађењу речи*. Београд 1949, 329 стр.
- Bethin, Christina J. *Phonological Rules in the Serbo-Croatian Genitive Plural*, ЗМСФЛ XXVI/2, 1983, 109–121.
- Бечева, Ничка. *О грамађичком роду именица стђраног порекла на -о и -е*, Актуелни проблеми грамађике српског језика, Зборник радова са научног скупа, Суботица–Београд, 1999, 255–260.
- Бечева, Ничка. *О дублетности код деминутива и аугментатива у савременом српском језику*, НССУВД 29/1, 2000, 197–202.
- Биговић, Рајка. *Бројеви као засебна категорија рјечи у неким нашим грамађикама XIX вијека*, КњЈ XXXVI, бр. 3, 1989, 257–260.
- Биговић-Глушица, Рајка. *Категорија љриђевског вида у неким стђарим грамађикама*, Споне XXVI/5–6, 1994, Никшић, 170–174.
- Биговић, Рајка. *Класификација глагола код грамађичара Његошевог времена*, НССУВД 18/2, 1990, 513–516.
- Биговић-Глушица, Рајка. *Специфични случајеви љворбе љриђева у језику црногорских љисаца XIX вијека (љриђеви на -ћи)*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићев дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 89–96.
- Вјелановић, Ђивко. *О несвршеним глаголима типа дођјецати*, Језик XIX, бр. 1, 1971, 19–26.
- Вјелановић, Ђивко. *Фонолошка и морфолошка љвјетованост творбе етника суфиксом -анас*, Језик XXII, бр. 3, 1975, 72–80.
- Бјелетић, Марта. *О неким експресивним глаголским љрефиксима*, Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката, Зборник са научног скупа, Ниш, 1994, 351–358.
- Bogdan, Zlata. *Morfološke osobenosti Вођићева aorista*, Језик XIX, бр. 2–3, 1971–1972, 33–38.
- Бошков, Дана. *Пошњенцијал у „Сеобама“ М. Црњанског*, КњЈ XXV, св. 3–4, 1978, 277–286.
- Бошков, Дана. *Йридевска негација љрефиксима (не-, а-, дис-, без-)*, НЈ XXV, св. 1–2, 1981, 63–67.
- Бошковић, Радосав. *Један љоловично објашњен суфикс српскохрватски*, НЈ XXII, св. 1–2, 1976, 15–17.
- Б[ошковић], Р[адосав]. *Око суфикса -икаст (-ичаст)*, НЈ XIV, св. 2–3, 1964, 156–158.
- Б[ошковић], Р[адосав]. *Око суфикса -ица*, НЈ XV, св. 1–2, 1966, 58–61.
- Бошковић, Радосав. *О љридевиима љиђија ораћи*, НЈ I, св. 3–4, 1950, 116–131.
- Б[ошковић], Р[адосав]. *Йрођестини, азбестини итд.; љелефонистичкиња, љијанистичкиња итд.*, НЈ I, св. 7–8, 1950, 285–294.
- Бошковић, Радосав. *Србљи и Срби*, ЗМСФЛ XXI/1, 1978, 23–25.
- Врабес, Ivan. *Enklitika – šta je to?*, Језик XII, бр. 5, 1965, 143–151.
- Брборић, Вељко. *О неким неискоришћеним љворбеним могућностима у српском језику*, НССУВД 26/2, 1974, 465–468.
- Browne, Wayles. *О oblicima futura типа читат ћу и читаћу*, Језик XVIII, бр. 2, 1970, 43–45.
- Brozović, Dalibor. *Acentuacija туђица на -or у hrvatskom језику*, Језик IV, 1955, 118–123.
- Brozović, Dalibor. *Izgovor i transkripcija orijentalnih ријећи и имена*, Језик IV, бр. 3, 1956, 76–78.
- Brozović, Dalibor. *Neki etnici u novom izdanju „Pravopisa“*, Језик I, 1952, 54–56.
- Brozović, Dalibor. *О navescima u dativu i lokativu*, Језик XXVII, бр. 4, 1980, 105–107.
- Brozović, Dalibor. *О poprijedљљivanju participa типа slijedeći, prijeteći*, Језик XXXIII, бр. 2, 1985, 39–45.
- Brozović, Dalibor. *О transkripciji egzotичних, osobito kineskih имена*, Језик IV, бр. 5, 1956, 138–142.
- Brozović, Dalibor. *О suvremenoј morfološkoј normi hrvatskoga језичног standarda i о morfoloшким značajkama standardne novoшtokavštine uopće*, Језик XXIV, бр. 1, 1976, 1–12; бр. 2, 1976, 41–49; бр. 3–4, 1977, 109–114.

- Brozović, Dalibor.** *Poljska knjiga iz hrvatskosrpske tvorbe*, Jezik X, br.1, 1962–1963, 28–31.
Prikaz knjige Vilima Frančića: *Budowa slowotwórcza serbochorwackish kolektywów*, Krakow, 1961.
- Brozović, Dalibor.** *O sufiksu -ex/-or u imeničkim i pridjevskim brojevima i njihovim izvedenicama*, Jezik XXI, br. 5, 1974, 129–136.
- Бугарски, Ранко.** *Жаргонизација у шворби речи*, НССУВД 26/2, 1997, 301–308.
- Бугарски, Ранко.** *Један жаргонизовани суфикс: сх. -ак*, ЗМФСФЛ XXXVIII/2, 1995, 157–167.
- Булахов, М. Г.** *Сербско-хорвајшкие имена прилагательные на -асті и их эквиваленты в русском и белорусском языках*, ЯФ XXX, св. 1–2, 1973, 65–72.
- Vaillant André,** *La dépréverbation*. *Revue des études slaves* 22, 1946, 5–45.
- Valković, Josip.** *Pridevi od imenice* komuna, Jezik VI, 1957, 19–20.
- Величковић, Станиша.** *Природа и функција кованица у балади „Самсон и Далила“ Лазе Костића*, КњЈ XVI, бр. 1, 1969, 37–41.
- Veselinović, Dimitrije.** *O srpskohrvatskim-hrvatskosrpskim neodređenim zamjenicama tipa neko (netko) i tipa ko (tko)*, Književni jezik, br. 1–2, 1976, 69–71.
- Vince Z.** *Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesori-ca?* Jezik III, br. 4, 1954–1955, 113–118.
- Vince, Zlatko.** *Neujednačenost u komparativnim oblicima nekih pridjeva*, Jezik XXV, br. 5, 1978, 142–145.
- Vince, Zlatko.** *Ona ga je ocrnila ili ocrnjela?*, Jezik III, br. 4, 1954–1955, 152–155.
- Vitas, D.** *Generisanje imeničkih oblika u srpskohrvatskom jeziku*, Informatika IV, 1980, št. 3, str. 18 i 19.
- Витас, Душко.** *О елементарној морфографемској класи*, НССУВД 26/2, 1997, 195–205.
- Војводић, Дојчил.** *Облици фушуре I као варијанте и/или као стандарди (?)*, НССУВД 24/1, 1995, 341–349.
- Vončina, Josip.** *Nazivi za sportaše u našem jeziku*, Jezik V, br. 3, 1957, 82–84.
Расправља се о суфиксима -ац, -ач, -аш, -ер, -ичар, -истић.
- Vratović, Vladimir.** *Europa ili Evropa?*, Jezik XXXI, br. 1, 1983, 8–14.
- Wrocławska Elżbieta.** *Творба именица страног порекла као саставни и истовремено посебни део творбе именица у српском језику*, НССУВД 26/2, 1997, 287–290.
- Вујанић, Милица.** *Глаголи уснути и уснути*, НЈ XXII, св. 3, 1976, 150–152.
- Вујанић, Милица.** *Род именице мито*, НЈ XXI, св. 4–5, 1975, 269–270.
- Vukićević, Dušana.** *Imeničke složenice u savremenom srpskom književnom jeziku*, ЗМФСФЛ XXXVIII/1, 1995, 127–174.
- Вукићевић, Душанка.** *О значењу именичких сложеница*, ЗМФСФЛ XXXVII, 1994, 145–149.
- Вукићевић, Душанка.** *О лексикографској дефиницији именичких сложеница у речницима српског језика*, НССУВД 26/2, 1997, 365–371.
- Vukićević, Siniša.** *O našim primorskim geografskim imenima*, Jezik XII, br. 4, 1965, 121–123.
- Vuković, Gordana.** в. Mikeš Melanija.
- Vuković, Gordana.** *Morfo-leksičke karakteristike naziva radnih organizacija*, Godišnjak SDPLJ, 7–8, 1984, 175–180.
- Вуковић, Јован.** *Глаголске именице на -ње и -ће*, ПСКЈ I, св. I, 1949, 40–53.
- Vuković, J.** *Glagolske imenice na -nje i -će*, PSKJ II, sv. 2, 1950, 149–171.
- Vuković, Јован.** *Još o obliku futura I*, Jezik V, 1957, 134–141.
- Вуковић, Јован.** *Мразови : мразеви, носови : носеви и сл.*, НЈ I, св. 1–2, 1949, 42–43.
- Вуковић, Ј[ован].** *О њонеким њишањима наше граматике*, КњЈ III, бр. 6–7, 1956, 297–306.

- Vuković, Jovan. *Posebna vidka vrednost aorista kod ponekih glagola stanja u srpskohrvatskom jeziku*, SR X, 1957, 237-252.
- Vuković, Jovan. *Sistem srpskohrvatskih vremenskih glagolskih oblika u vremenskim i funkcionalnim odnosima (korelacijama)*, Radovi naučnog društva SRBiH XX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 7, Sarajevo, 1963, 105-148.
- Вуковић, Јован. *Стабилност и нестабилност појединих граматичких категорија и иновације у књижевном језику*, Радови АНУ БиХ ХХХ, књ.10, 1966, 5-92.
- Вуковић, Јован. *Тилошке карактеристике граматичке структуре српскохрватског језика (у синхронјској и дијахронјској персекутиви)*, НССУВД 7, 1981, 15-20.
- Вукомановић, Славко. *О лексичкој и морфолошкој структури именица страног порекла у српском језику*, НССУВД 26/2, 1997, 219-230.
- Вукомановић, Славко. *О пореклу и промени топонима Речка*, НЈ XIII, св. 3-5, 1963, 265-270.
- Вукомановић, Славко. *Порекло основа са финалним сибилантима у множини код именица мушког рода*, Српски језик I/1-2, 1996, 248-256.
- Вукомановић, Славко. *Синкретизам облика именичких речи у српском језику*, НССУВД 25/2, 1996, 347-359.
- Вукомановић, Славко. *У Речки или У Речкој?*, НЈ XII, св. 1-2, 1962, 47-49.
- Вулетић, Вера. *Именице са суфиксом -шчина у руском и суфиксом -штина у српскохрватском*, ГФФНС XV/2, 1972, 613-629.
- Vučković, Petar. *Prilog semantičkoj analizi imenica u srpskohrvatskom jeziku*, Filologija 14, 1986, 453-463.
- Вучо, Јулијана. *Лексички минимум и врсте речи*, НССУВД 27/2, 1998, 367-375.
- Газизова, Ранда Ф. *Семантичка функционалност глагола у „микрониксековима“, који мојивишу сложене именице (у тексековима српскохрватског језика)*, НССУВД 16/1, 1987, 131-137.
- Гарић, Мевлида. *Једнакост акузатива с номинативом или генитивом у једнини именица прве врсте*, Књижевни језик IV, бр. 3-4, 1975, 35-48.
- Garić, Mevlida. *Promjena hipokorističnih imena na -o i -ko*, Radovi II, Institut za književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo 1975, 141-180.
- Гвоздановић, Јадранка. *Кад одсудујемо од граматичког рода и броја?*, НССУВД 13/1, 1984, 213-220.
- Георгијевић, Светозар. *О војвођанској ономасици*, НЈ VII, св. 5-6, 1955-1956, 167-177.
О презименима и наставцима за извођење презимена.
- Георгијевић, Св[етозар]. *Промене у категоријама речи*. Настава и васпитање VI, св. 4, Београд, 1957, 210-219.
- Glibanović-Vajzović, Nanka. *Adaptacija imenica orijentalnog porijekla kategoriji srpskohrvatskog roda i broja*, Književni jezik 20, br. 1-2, 1991, 46-56.
- Gortan, Veljko. *О облику неологизма о ж о н и т*, Језик XXXII, br. 5, 1985, 145-146.
- Gortan, Veljko. *О похраваћеним придевима латинског и грчког подријетла у медицинској терминологији*, Језик III, br. 3, 1954-1955, 72-73.
- Gortan, Veljko. *О творби придева од именица на -ија*, Језик III, br. 4, 1955, 107-110.
- Гортан-Премк, Даринка. *О семантичком односу деривата према творбеној основи*, НССУВД 16/1, 1987, 101-107.
- Гортан-Премк, Даринка. *О структури и семантици деривата*, НЈ XXX, св.1-5, 1995-1996, 76-81.
- Гортан-Премк, Даринка. *Тилови и врсте речи*, ЈФ L, 1994, 117-128.
- Грицкат, Ирена. *Глагол „ианкати“ у вези са проблемом дејревербације*, ЈФ XVIII, 1949, 322-324.
- Грицкат, И. *Деминутивни глаголи у српскохрватском језику*, ЈФ XXI, 1955-1956, 45-96.
- Г[рицкат], И. *Како су од именице шииа јунак постали иривеи шииа јуначки и именице шииа јунаштво?*, Књ.ЛШ I, бр. 3, 1954, 183-184.

- Грицкат, Ирена. *Неке појединосћи у вези с ујошребом заменице свој (мој, твој ...)*, Српски језик 1–2, 1996, 15–19.
- Грицкат, Ирена. *Неколико зајажњања о глаголском виду*, ПКЈ IV–V, св. Б, 1957–1958, 29–41.
- Грицкат-Радловић, Ирена. *О дериваџима на -ар и -ач у српском језику*, Глас СССЛXXXV, САНУ, Одељење језика и књижевности, књ. 17, Београд 1998, 31–37.
- Грицкат, Ирена. *Одлике глаголског видског парџаџиџа као семантички индикатори*, ЗБМСФЛ XXVII–XXVIII, 1984–1985, 197–203.
- Грицкат, Ирена. *О именицама џиџа налет у српскохрџајском језику*, ЗБМСФЛ XXIV/1, 1981, 101–134.
- Грицкат, И[рена]. *О неким видским особеносџима српскохрџајског глагола*, ЈФ XXII, 1957–1958, 65–130.
- Грицкат, Ирена. *О неким значењима у заменичким (и џрилошким) речима на к-, НЈ XXXI, св. 1–5, 1996, 21–23.*
- Грицкат, Ирена. *О неким особеносџима деминуџије*, ЈФ LI, 1995, 1–30.
- Грицкат, И. *О неким особинама фуџура II (фуџура егзакџног)*, НЈ VIII, св. 3–4, 1956, 89–105.
- Грицкат, Ирена. *О џрилозима у српскохрџајској лингвистиџкој науџи*, ЈФ XXXIX, 1983, 1–14.
- Грицкат, Ирена. *Префикс с(а) уз глаголе у српском језику*, ЗБМСФЛ XLIII, 2000, 137–141.
- Грицкат, Ирена. *Префиксаџија као средсџиво грамаџичке (чисџе) џерфекџиџаџије*, ЈФ XXVII, св. 1–2, 1966–1967, 185–223.
- Грицкат, Ирена. *Прилог дискусији о оџисним и односним џридевима у српскохрџајском језику*, НЈ XXVIII, св. 4–5, 1990, 214–223.
- Грицкат, Ирена. *Сџудуџе из историје српскохрџајског језика*, Београд, 1975, 314 стр.
- Грицкат, Ирена. *Шџа даџе за џроучавање глаголске семантиџке чисџа (грамаџичка) џерфекџиџаџија џуџтем џрефиксаџије*, НЈ XVI, св. 3, 1967, 119–126.
- Гудков, Владимир П. *Две белешке о имениџкој „неједнакосложној“ деџлинаџији*, ЗБМСФЛ XXXII/2, 1989, 209–213.
- Gudkov, Vladimir. *Duga i kratka množina kao diferencijalni semantički znak*, Jezik XII, br. 1, 1964, 6–11.
- Гудков, Владимир П. *Обликовање вокаџиџа једине имениџке I деџлинаџије у књижеџним џексџивима XX века*, НЈ XXVIII, св. 4–5, 1990, 224–240.
- Гудков, Владимир. *Обликовање инструменџала једине у имениџкој џреџој деџлинаџији*, НЈ XXVIII, св.1–2, 1988, 11–24.
- Гудков, Владимир. *О дисџтрибуџији алџтерџаџивних настаџаџа у облиџима инструменџала једине имениџке џрџе деџлинаџије*, НЈ XXVIII, св. 3, 1989, 136–157.
- Гудков, Владимир. *Оквири ујошребе настаџаџа -а и -и у генџиџиву мноџине имениџке друге деџлинаџије*, НЈ XXVII, св. 3–4, 1987, 233–278.
- Гудков, Владимир. *О мноџинским облиџима неких имениџа са вариџабилном (неједнакосложном) основом*, НЈ XXV, св. 3, 1981, 129–135.
- Гудков, Владимир П. *О нужносџи сџудиозниџег џрисџуџа џроучавању џасивних консџруџиџа с џрџним џарџиџиџима*, НЈ XXVIII, св. 4–5, 1990, 241–245.
- Гудков, Владимир. *Оџсерџаџије о варирању комџарџиџивних облиџа*, НЈ XXVII, св. 5, 1988, 332–336.
- Гудков, П. Владимир. *Особеносџи ујошребе заменичких еџклиџика је и ју у џексџивима Иџе Андриџа и Скендера Куленовиџа*, Српски језик I/1–2, 1996, 19–24.
- Гудков, Владимир. *Прилог џроучавању вариџабилних имениџких облиџа генџиџива мноџине*, НЈ XXVII, св.1–2, 1986, 72–76.
- Гудков, Владимир. *Чередование џ // а в склонении суџествџительных среднего рода сербохрџајског језика*, ЗБМСФЛ XV/1, 1972, 85–93.
- Даџић, Богдан. *Бројеџи као џворбено џолазиџиџе за навођење нових речи у српском језику*, ЗБМСФЛ XLIII, 2000, 149–155.

- Dabić, Bogdan.** *Njemački elementi u srpskohrvatskom književnom jeziku*, Pregled LXXIV, br. 2, Sarajevo, 1984, 163–176.
- Дабих, Богдан.** *О врстама речи у немачком и српском језику*, НССУВД 27/2, 1998, 231–340.
- Дабих, Богдан.** *О грамађичком роду у модерним словенским језицима* (на примјеру позајмљених именских ријечи), НССУВД 13/1, 1984, 121–130.
- Дабих, Богдан.** *Привајивни префикси не- и без- у словенским језицима*, Књижевни језик XIII, бр. 4, 1984, 191–198.
- Дабих, Богдан.** *Суфиксална извођења код муслиманских мушких имена*, Књижевни језик VI, бр. 2, 1977, 43–50.
- Дабих, Богдан Л.** *Творба замјеница и осталих врста ријечи од замјеничког йолозишиа у савременом српскохрватском језику*, НССУВД 16/1, 1987, 173–176.
- Dalmacija, Stevo.** *O imenima Kozara, Potkozarje i Kozarac*, КњЈ XXII, бр. 3, 430–493.
- Далмација, Стево.** *О йридјевима козарски и козарачки*, Књижевни језик XII, бр. 1, 1983, 39–41.
- Dezső, László.** *Gramatika i leksika u proučavanju valence glagola*, НССУВД 26/2, 1997, 25–33.
- Dezső László.** *Пићања историјско-йилошке карактеризације йворбе речи у старосрпскохрватском језику*, НССУВД 16/1, 1987, 51–58.
- Dezső, László.** *Problemi tipološkog opisa srpskohrvatskog jezika*, НССУВД 7, 1981, 21–27.
- Дешић, Милорад.** *Акузатив једине именица мушког рода и йолисемија*, НССУВД 26/2, 1997, 185–193.
- Дешић, Милорад.** *Вокайив у српскохрватском йисаном и говорном језику*, НССУВД 7, 1981, 147–157.
- Dešić, Milorad.** *Uticaj mjesta akcenta na tvorbu hipokoristika nastalih od ličnih imena*, Језик X, бр. 3, 1962–1963, 86–94.
- Димитровски, Тодор.** *Осми марй или осми марйа*, ПСКЈ, св. 5, 1957, 106–108.
- Драгићевић, Рајна.** *О сроско-хрватским ономайойејским именицама с елементом -й- у суфиксу*, ЈФ LIV, 1998, 121–130.
- Драгићевић, Рајна.** *Творбена и семантичка анализа йридева који означавају људске особине у савременом српском језику* (аутореферат о одбрањеној докторској дисертацији), КњЈ XLVII, бр. 1–2, 1999, 90–95.
- Драгићевић, Милан.** *Неколико найомена о именици кузо*, НЈ XXXII, св. 1–2, 1997, 68–71.
- Драгићевић, Милан.** *О деκлинационим формама йридјева неодређеног вида у савременом српском језику*, РФФБЛ I, бр. 1, 1998, 35–39.
- Дункова, Татјана.** *Предлог као врста речи и йроблеми учења српског језика код Бугара*, НССУВД 27/2, 1998, 349–356.
- Букановић, Петар.** *О једном глаголу на -ати са двојаким основом йрезентиа*, НЈ XXIV, св. 4–5, 1980, 261–275.
- Е., М.** *Блажји или блажи?*, Република, Београд, 11. XII 1951, 7.
- Е., М.** *Бридийи или бридеји?*, Република, Београд, 6. XI 1951, 7.
- Е., М.** *Вишљи – височији – виши*, Република, Београд 4. X 1951, 5.
- Е., М.** *Дан или дай?*, Република, Београд, 2. X 1951, 4.
- Е., М.** *Извинуйи или извинийи*, Република, Београд, 13. III 1951, 4.
- Е., М.** *Кројачицин или кројачичин*, Република, Београд, 20. XI, 1951, 5.
- Е., М.** *О једном сугласничком скују*, Република, Београд, 5. XII 1950, 4; 19. XII 1950, 4. О писању наставка -йсйво, -дсйво и сл.
- Е., М.** *О йридевима йийа врбов, буков и сл.*, Република, Београд, 14. XI 1950, 4.
- Erdeljac, Ante.** *Da li UNESCO, UNESCA ili UNESCO-A i sl.?*, Језик IV, бр. 1, 1955–1956, 29–30.
- Ѕеић, Stanko.** *Izvedenice sa sufiksima za tvorbu mjesnih imenica (nomina loci)*, Језик XVIII, бр. 3, 1971, 83–91; бр. 4, 105–114.

- Žerić, Stanko. *O tvorbi riječi*, Jezik XVII, br. 2, 1969, 37–41.
- Жибрег, Ивана. *Прилог познавању глаголске деминуције у српскохрватском језику*, Прил. ФФНС 18, 1982, 79–85.
- Живановић, Ђ. *O једном вокативу*, НЈ VI, св. 7–10, 1955, 246–247.
O вокативу *Kaje Kasije* у преводу Шекспирова Јулија Цезара.
- Живановић, Ђ. *Пољска женска презимена у нашем језику*, НЈ V, св. 7–8, 1954, 264–266.
- Živković, Radoslav. *O upotrebi skraćénica u dnevnim, lokalnim i fabričkim listovima*, КњЈ XXIII, бр. 1–2, 1976, 122–133.
- Живковић, Сретен. *Деоба глагола по објекту*, НЈ IX, св. 7–10, 1958–1959, 250–256.
- Živković, Sreten. *Osvrt na „Aspektna značenja“ Đuro Grubora (Đuro Grubor, Aspektna značenja, I–II, Rad JA 293 i 295, Zagreb 1953), Filologija II, 1959, 192–197.*
- Živković, Sreten. *O slovenskom glagolskom vidu*, Beogradski međunarodni slavistički sastanak (15–21. IX 1955), 1957, 579–585.
- Živković, Sreten. *Podjela glagola po vidu (aspektu)*, Jezik VIII, br. 1, 1959–1960, 23–28 i 41–46.
- Жигић, Татјана – Прибићевић, Ивана. *Из проблематике именица с месним значењем*, НЈ XXVI, св. 4–5, 1985, 253–260.
- Закрајшек, Катјуша. *Систем бројних речи у словеначком и српском језику*, Српски језик, бр. 1–2, Београд, 1996, 374–381.
- Зника, Марија. *O upotrebi određenih i neodređenih pridjevnih oblika*, Jezik XXXIV, br. 4, 1987, 101–106.
- Зенчук, Валентина Н. *Релевантне разлике у категорији рода у српском и руском језику*, НССУВД 28/2, 1999, 173–179.
- Zoričić, Ivan. *Naglasci imenica izvedenih nultim sufiksima*, Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci 4, 1982, 253–259.
- Ivić, Milka. *Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća pridevska obrazovanja sufiksom -ov (-ev, -ovljev, -evljev), -in u odnosu kombinatoričnih varijanata*, ГФФНС X, 1967, 257–261.
- Ивић, Милка. *Нека зајажбања о броју и роду у српскохрватском језику*, ЈФ XLV, 1989, 27–44.
- Ивић, Милка. *Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику*, НЈ X, св. 7–10, 1960, 192–211.
- Ивић, Милка. *O неким актуелним проблемима граматике српског језика*, Зборник радова: Актуелни проблеми граматике српског језика, Суботица – Београд, 1999, 11–14.
- Ивић, Милка. *O неким принципима глаголске префиксације у словенским језицима*, ЈФ XXXVIII, 1982, 51–61.
- Ивић, Милка. *O ирилозима у српскохрватској лингвистичкој науци*, ЈФ XXXIX, 1983, 1–41.
- Ивић, Милка. *O српскохрватским реченичним ирилозима*, ЈФ XXXIV, 1978, 1–16.
- Ивић, Милка. *Српскохрватски њадежни облици обавезно њраћени одредбом као њо-моћним морфолошким знаком*, ГФФНС IV, 1959, 151–163.
- Ivić, Milka. *Tipovi imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku*, ЗМСФЛ IX, 1966, 41–47.
- Ивић, Павле. *Matthias Rammelmeyer: Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*, Wiesbaden, 1975, ЗМСФЛ XXI/1, 1978, 236–250. [критика и приказ]
- Ивић, Павле. *O виду глаголског облика будем*, НЈ VI, св. 7–10, 1955, 237–245.
- Ивић, Павле. *O Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Сабрана дела Вука Караџића, књига друга, Београд, 1966 (о особинама деklinације, конјугације и творбе речи стр. 123–146).
- Ивић, Павле. *O деklinационим облицима у српскохрватским дијалектима* (поглавље у књ.: Из српскохрватске дијалектологије, Ниш 1991, 123–189).

- Ивић, Павле.** *Систем падежних наставака именица у српскохрватском књижевном језику* (поглавље у књ.: О језику некадашњем и садашњем, Београд 1990, 286-309).
- Ivšić, Stjepan,** *Nešto o riječima složenima s nadri-*, *Nastavni vjesnik XV*, sv. 7, Zagreb, 1907, 525-527.
- Игњатовић, Душанка.** *Још о компаративу и компарацији*, НЈ XII, св. 3-6, 1962, 124-129.
- Игњатовић, Душанка.** *Новине у морфологији унесене најновијим именицама старог јорекла*, НЈ XIII, св. 3-5, 1963, 208-224.
- Игњатовић, Душанка.** *О једном незабележеном дијалекатском тину фуџура с осврћом на будуће време уошћте*, ЈФ XXIV, 1959-1960, 327-357.
- Игњатовић, Душанка.** *О роду именице бол*, НЈ X, св. 1-2, 1960, 55-59.
- Игњатовић, Душанка.** *Ошкуда именици глад два рода и две јромене*, НЈ XI, св. 7-10, 1961, 255-259.
- Игов, А.** *Проблеми на сърбохърватскојо словосложение*, *Език и литература XVI*, кн. 1, 1961, 43-48.
- Игов, А.** *Съединителни елементи в системата на сърбохърватскојо словосложение*, *Език и литература XVI*, кн. 6, 1961, 31-38.
- Илић, Обрен.** *О неким случајевима рефлексивности глагола у српскохрватском језику*, НЈ XVIII, св. 1-2, 1970, 115-124.
- Jacobsen, Per.** *Српскохрватски глаголски прилози*, НССУВД 10/1, 1981, 141-146.
- Jakšić, Sofija.** *Morfološka adaptacija francuskih antroponima i toponima u hrvatskom jeziku*, ЖЈ XXIX/1-4, 1987, 65-73.
- Јањић, Б.** *Диваљ - дивљи*, НЈ III, св. 1-2, 1951-1952, 48-49.
- Jachnow, Helmut.** *Категорија јерсоналности - сушћина и функције*, НССУВД 28/2, 1999, 107-118.
- Јармак, Вероника.** *Рефлекси индоевројског суфикса -иско у савременом српском језику и другим словенским и несловенским језицима*, НССУВД 28/2, 1999, 219.
- . *Језички савјетник с граматиком*, уредник Slavko Pavešić, Matica hrvatska, Zagreb 1971, 446.
- Јелинек, Милан.** *Порекло и функција нове врсте јредлога у српском језику*, НССУВД 27/2, 1998, 183-189.
- Јеремич, Драгољуб Д.** *О облицима јрезентија глагола дахтати, дрхтати и сл.*, НЈ XII, св. 3-6, 1962, 179-191.
- Јерковић, Јован.** *Језик јисама Ђуре Јакишића*, ЗМФСФЛ XIV/2, 1971, 147-169.
- Јерковић, Јован.** *Језик јисама Ђуре Јакишића (II)*, ЗМФСФЛ XV/1, 1972, 53-83.
- Јерковић, Јован.** *Језик јисама Јована Јовановића Змаја*, ЗМФСФЛ XV/2, 1972, 67-113.
- Јерковић, Јован.** *Језик јрвих дела Јакова Игњатовића*, Прил. ФФНС 7, 1971, 35-53.
- Јерковић, Јован.** *Језичке разлике у издањима „Писама из Грајфсвалда“ Љубомира П. Ненадовића*, ЗМФСФЛ XXI/1, 1978, 143-166.
- Јерковић, Јован.** *О језику Даничићевих јисама*, ЗМФСФЛ XVIII/1, 1975, 91-115.
- Јерковић, Јован.** *О језику јисама Љубомира П. Ненадовића*, ЗМФСФЛ XXI/2, 1978, 57-77.
- Jerković, Jovan.** *Povodom nekih tvorbenih novina u jeziku pisaca*, *Godišnjak SDPLJ*, 7-8, 1984, Sarajevo, 69-74.
- Jernej, Josip.** *Bezlične povratne tvorbe u hrvatskom ili srpskom jeziku*, *Filologija*, sv. 8, 1978, 153-157.
- Јовановић, Гордана.** *Примери фонетске и јворбене адајћације старе књижевне лексике у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, НЈ XXVII, св. 1-2, 1986, 90-92.
- Јовановић, Гордана.** *„Славенизми“ у Вуковој јреписци*, *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću*, 1987, 177-181.
- Jović, Dušan.** *Vid u situaciji prezenta*, *Radovi ISJK*, 11, 1989, 17-33.

- Јовић, Душан.** *Основе књижевног језика Проте Мајије Ненадовића*, НЈ XXIII, св. 5, 1978, 169–174.
- Јовић, Душан.** *Фонолошке промене и морфолошке неутрализације (О међузависности њихових процеса)*, КњЈ XXII, бр. 2, 1975, 166–176.
- Јовић, Душан.** *Футур и аспекти у француском и српскохрватском језику*, АФФ 19, 1992, 177–184.
- Јокановић-Михајлов, Јелница.** *Узвици као врста речи*, НССУВД 27/2, 1998, 247–252.
- Јонке, Људевит.** *Глаголски аспект и творби и у реџеници*, Језик XII, бр. 3, 1965, 65–72.
- Јонке, Љ[удевит].** *Ѕитарика или ѕито?*, Језик III, бр. 4, 1955, 124–125.
- Јонке, Људевит.** *Још о одјецима и о писанју futura I*, Језик V, бр. 4, 1956–1957, 118–122.
- Јонке, Људевит.** *Postupati, zastupati – postupiti, zastupiti*, Језик IV, бр. 3, 1955–1956, 88–89.
- Јонке, Људевит.** *Futur I je zaista složeno glagolsko vrijeme*, Језик V, бр. 5, 1956–1957, 142–144.
- Јоцић, Мирјана.** *Глаголи са суфиксима -иса, -ира, -ова у савременом српскохрватском књижевном језику*, Прил. ФФНС 5, 1969, 121–175.
- Јоцић, Мирјана.** *Фреквенција глаголских врста у савременом српскохрватском језику*, Прил. ФФНС 4, 1968, 51–67.
- Јуришић, Влаж.** *О продуктивним формантима и творби nomina agentis*, Ivšičev zbornik, Zagreb 1963, 183–190.
- Казимировић, Бранислава.** *Префиксални образац творбе српскохрватских придева и прилога*, Прил. ФФНС 24–26, 1988–1990, 143–158.
- Kakridis, Yannis.** *Утврђивање творбених категорија: синтагматски и парадигматски приступи*, НССУВД 28/2, 1999, 181–187.
- Kantor, Marvin.** *On multiple prefixation, aspect and procedurals*, ЗМСФЛ XXI/1, 1978, 47–54.
- Kantor, Marvin.** *The Serbo-Croatian Preverbs o- and ob-*, ЗМСФЛ XXVII–XXVIII, 1984–1985, 321–325.
- Kasumović, Ahmet.** *Uloga i mjesto morfologije u jeziku*, PrNshJK, 4, 1975, 43–46.
- Кашић, Зорка.** *Неке специфичности отворене и затворене класе речи*, НЈ XXXII, св. 3–4, 1998, 148–152.
- Кашић, Јован.** *Продуктивна морфолошка средства у жаргону*, НССУВД 16/1, 1987, 71–74.
- Кашић, Јован.** *Темпорални прилози деноминативног порекла у српскохрватском језику*, НССУВД 7, 1981, 159–165.
- Кашић, Јован.** *Фонолошки, морфолошки и семантички дублети у Вуковом Рјечнику*, ГФФНС XV/1, 1972, 104–142.
- Kirfel-Kukavica, Sabine.** *Главне врсте немачко-српског језичког контакта – са освртом на творбену структуру номиналних преведеница у касном славеносрпском добу*, НССУВД 26/2, 1997, 253–262.
- Kiršova, Marijana.** *Deverbativi na -ač i -lac*, Књижевни језик 1–2, 1972, 37–46.
- Киршова, Маријана.** *Најфреквентнији творбени модели у данашњој иштами*, Трећи лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1997, 109–114.
- Киршова, Маријана.** *Нека иштања методике рада на творби речи*, НЈ XXIV, св. 1–2, 1979, 82–91.
- Киршова, Маријана.** *Nomina agentis i nomina instrumenti у српском и руском књижевном језику*, Универзитет Црне Горе, Подгорица 1998, 190.
- Киршова, Маријана.** *Nomina loci (месна имена) у савременом српскохрватском језику (I)*, ЗМСФЛ XXIII/1, 1980, 101–133.
- Киршова, Маријана.** *Nomina loci (месна имена) у савременом српскохрватском језику (II)*, ЗМСФЛ XXIII/2, 1980, 83–103.
- Киршова, Маријана.** *Норма, стил и творба речи*, НССУВД 24/1, 1995, 169–177.
- Киршова, Маријана.** *О неким врстама српскохрватских именичких сложеница (у књижевним текстовима и у речницима)*, НЈ XXI, св. 3–4, 1993, 182–196.

- Киршова, Маријана.** *Творба назива пословно-смештајних објеката*, КњЈ XVII, бр. 2, 1970, 208–221.
- Киршова, Маријана.** *Творба српскохрватских назива пословно-смештајних објеката са суфиксом -ница*, КњЈ XVII, бр. 1, 1970, 40–54.
- Клаић, Братолjub.** *Којега је рода ријеч наоџари?*, Језик VI, бр. 1, 1956, 16–20.
- Клаић, Братолjub.** *О деklinацији и акцентуацији туђаца мушкога рода на самогласник*, Језик IV, бр. 2, 1955, 51–55; Језик IV, бр. 3, 1956, 72–76.
- Клајн, Иван.** *Грамађички и лексикографски ситајтус глаголских именица од несвршених глагола*, НССУВД 27/2, 1998, 149–157.
- Клајн, Иван.** *О затеницата и ројти затенијања*, АФФ 12, 1976, 547–564.
- Клајн, Иван.** *О ѓрефиксоидима у српскохрватском језику*, НЈ XXIII, св. 5, 1978, 187–198.
- Клајн, Иван.** *Придевске заменице или ѓридеви*, ЈФ XXXIV, 1978, 17–33.
- Кликовас, Душка.** *О глаголском виду и српскохрватском језику из другог угла*, ЗБМСФЛ XXXIX/1, 1996, 135–141.
- Кликовац, Душка.** *О значењским односима унутар ѓворбене ѓородице с кореном пун*, НССУВД 29/1, 2000, 185–196.
- Кликовац, Душка.** *О значењу српског глаголског ѓрефикса -раз (когнитивномингвистички ѓрисији)*, НЈ XXXII, св. 3–4, 1998, 153–167.
- Ковачевић, Милош.** *Диференцијација ѓартикула и хомоформних (дијелова) везника*, НССУВД 27/2, 1998, 215–228.
- Ковачевић, Милош.** *Префиксација и њен уђицај на форму и семантику синтагме*, НССУВД 16/1, 1987, 119–128.
- Ковачевић, Милош.** *Ситилистички аспекти грамађичких категорија*, НССУВД 28/2, 1999, 28–63.
- Ковачевић, Slobodan.** *О глагоlima с infinitivnom osnovom на va и iva*, Језик X, бр. 5, 1962–1963, 153–155.
- Ковачевић, Slobodan.** *О deklinaciji hrvatskih prezimena на -e*, Језик XVIII, бр. 2, 1970, 56–57.
- Ковачевић, Србислава.** *О именици доба у нашем језику*, НЈ II, св. 7–10, 1951, 246–255.
- Kolarič, Rudolf.** *Имена на -ci, -ovci в Vojvodini*, ЗБМСФЛ II, 1959, 138–141.
- Конески, Кирил.** *Адајтајација ѓуђих именица на самогласник (-o, -e, -и, -у) у српскохрватском и македонском књижевном језику*, НССУВД 13/1, 1984, 115–119.
- Corin, Andrew R.** *Врсте речи између ситрукђурализма и генеративизма*, НССУВД 27/2, 1998, 55–71.
- Kosor, Marko.** *Kratka или duga тжжина*, Језик I, бр. 4, Zagreb 1952–1953, 121–123.
- Костић, Ђ. А.** *О грађењу и ѓранскрибовању ѓридева од латинских именица*, НЈ IV, 1952–1953, 308–315.
- Костић, Ђорђе.** *Честост јављања грамађичких категорија и облика у српскохрватском језику*, Радови АНУБиХ XXX, бр. 10, 1966, 93–144.
- Kravar, M.** *Da ли аеропаг или друкђе?*, Језик XXXIV, бр. 2, 1986, 51–52.
- Крavar, Мирослав.** *Имђерфекај и аорисђ у хрватскосрпском језику*, НССУВД 7, 1981, 123–137.
- Kravar, Miroslav.** *Neke suvremene dileme око глаголског vida*, 31. jugoslovenski seminar за strane slaviste, 1980, 5–17.
- Kravar, Miroslav.** *О виду defektivnoga глагола velim*, Језик V, бр. 3, 1956–1957, 81–82.
- Kravar, Miroslav.** *О imenicama učenoga podrijetla на -ik или -ičar*, Језик II, бр. 4, 1952–1953, 102–107.
- Kravar, Miroslav.** *О perifrastičnom futuru budem + infinitiv у hrvatskosrpskom језику*, RFFZ 17, св. 17/1, 1978, 17–25.
- Kravar, Miroslav.** *О роду stranih imena mjesta на -o*, Језик IV, бр. 4, 1956, 111–118.

- Kravar, Miroslav.** *Uz napomenu prof. Hraste o rodu stranih imena mjesta*, Jezik V, br. 2, 1956, 57–59.
- Kravar, Miroslav.** *Uz odgovor prof. Mate Hraste*, Jezik IV, br. 4, 1956, 123–124.
- Kravar, Miroslav.** *Futur II u našem glagolskom sistemu*, RFFZ, god. 1, sv. 1, 1961, 30–50.
- Краљевић, Гојко.** *Деклинабилнось и индеклинабилнось бројева два, три, четири*, НЈ XXII, св. 1–2, 1976, 43–52.
- Kramarić, Ivica.** *Još jednom o susi i sutkinji (Stvar ipak nije tako jednostavna)*, Jezik XXXV, br. 4, 1988, 120–125.
- Kretschmer, Anna.** *O норми у њредвуковском књижевном језику: сїтране речи и моде-ли творбе речи*, НССУВД 26/2, 1997, 241–252.
- Kretschmer, Anna.** *Сїтање лингвистичке дескрипције врста речи у словенским језици-ма*, НССУВД 27/2, 1998, 49–53.
- Krile, Ivo.** *Gramatička struktura glagola pretvoriti (se) i pretvarati (se)*, Jezik XXIII, br. 5, 1976, 152–156.
- Krile, Ivo.** *O značenjskoj opoziciji konkretno/apstraktno*, Jezik XXVI, br. 5, 1979, 129–134.
- Krile, Ivo.** *Podudarnost formalnih i značenjskih sadražaja u prefikalnoj i sufikalnoj tvorbi nekih glagolskih oblika*, Filologija, knj. 9, 1979, 169–175.
- Куна, Херта.** *Историја српскохрватског лїтерарног језика у кругу дијахроних дисци-плина сербокroatистичке*, Књижевни језик 16, br. 1, 1987, 31–36.
- Л[алевић], М. С.** *Како гласи глаголски њрилог њрошли од глагола ићи?*, КњЈ III, br. 2–3, 1956, 154–155.
- Л[алевић], М. С.** *Како гласи имѡератив од усїаїти*, КњЈ I, br. 3, 1954, 182–183.
- Лалевић, М. С.** *Катѡгорије речи српскохрватског језика*, Београд 1956, 1–78; друго допуњено изд. 1957, 1–98.
- Лалевић, Миодраг С.** *Нека лексичка и морфолошка ѡиїтања нашег језика*, Гласник Одјелѡења умјетности 4, ЦАНУ, 1982, Титоград, 59–70.
- Л[алевић], М. С.** *„Неодређени начин“ или „неодређени глаголски облик“*, КњЈ I, br. 2, 1954, 110–111.
- Лалевић, М. С.** *O везивању црїицом делова именица као сложених назива*, Република, Београд, 11. VII 1950, 4; 18. VII 1950, 4.
- Л[алевић], М. С.** *O ѡисању ѡрисвојних ѡридева на -ов, -ев, -ин*, КњЈШ I, br. 6, 1954, 404–405.
- Лалевић, М. С.** *O ѡїѡтребѡ облика бише*, НЈ IV, св. 9–10, 1953, 335–339.
- Л[алевић], М[иодраг].** *Ренесанса или Ренесанс?*, КњЈ IV, br. 1–2, 1957, 59.
- Л[алевић], М. С.** *Црїиїи, црїѡїи или црїсїи?*, КњЈШ III, br. 2–3, 1956, 155–156.
- Лаловић, Раде Л.** *Проблеми одређивања рода ѡри једној сїецифичној ѡїѡтребѡ ѡри-дјева или ѡрисвојног гениїива*, Књижевни језик 19, br. 2, 1990, 101–103.
- Лашкова, Лили.** *Грамаїиичке катѡгорије у контрастїивном ѡїису словенских језика – за и ѡроїиив*, НССУВД 28/2, 1999, 9–15.
- Лашкова, Лили.** *Из ѡиїѡлогије катѡгорије рода у српскохрватском и бугарском књи-жевном језику*, НССУВД 13, 1983, 97–102.
- Лашкова, Лили.** *O неким сїецифичним каракїеристикама катѡгорије рода у српско-хрватском књижевном језику*, ЈФ XLII, 1986, 107–114.
- Лашкова, Лили.** *Подела на врста речи у словенским језицима – могућносьи и ѡер-сїекїиивѡ*, НССУВД 27/2, 1998, 31–37.
- Л'Ермит, Рене.** *Вук Караїиї и глаголски вид*, Путеви I, Ванја Лука, 1988, 25–36.
- Ликоманова, Искра.** *Лексикографски сїаїтус морфонолошких варијанїи код именица женског рода у савременом српском језику*, НССУВД 26/2, 1997, 179–184.
- Ликоманова, Искра.** *Тенденција језичке ѡромене у српском језику (На примеру настав-ка -и у ген. мн. именица женског рода)*, НССУВД 25/2, 1996, 443–450.
- Лилић, Драган.** *Инїтерверзија броја и рода у савременом српскохрватском језику*, НССУВД 13/1, 1984, 311–317.

- Linarić, Nevenka.** *Robert Zett, Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen, Die altserbische Periode, Böhlau Verlag, Köln – Wien 1970, str. I–VII + 1–335, Slovo, br. 23, Zagreb 1973, 232–235.*
- Loknar, Vladimir.** *Venozni i venski?*, Jezik XXVII, br. 5, 1980, 152–153.
- Loknar, Vladimir.** *Kojega su roda jetra?*, Jezik XVII, br. 4, 1970, 126–128.
- Ломпар, Весна.** *Дисџрибуција конкуренџних џадежних насџавака именица џрема сербокромџстџичким грамџикама и речницима*, НССУВД 29/1, 2000, 161–175.
- Ломпар, Весна.** *Заменице са џрефиксом и- у срџском језику*, НССУВД 26/2, 1997, 155–162.
- Ломпар, Весна.** *Сџаџус и класификација речџи у сербокромџстџичким грамџикама*, НССУВД 27/2, 1998, 239–246.
- Lončarić, Mijo.** *Etik od Koprivnica*, Jezik XXI, br. 2, 1973, 56–57.
- Lončarić, Mijo.** *Prilog diskusiji o pisanju složenica i polusloženica*, Jezik XXVI, br. 5, 1979, 138–144.
- Lopina, Vjera.** *Dvorazinski opis morfologije hrvatskog književnog jezika*, Uporabno jezikoslovje, Ljubljana 1989, 64–71.
- Lubaš, Wladislaw.** *Грамаџичке кџатегорије у ономасџици*, НССУВД 28/2, 1999, 41–49.
- Lubaš, Wladislaw.** *Patronimski geografski nazivi sa formantom -ci, -ovci/-evci, -inci u srpskohrvatskom jeziku*, АФФ 8, 1968, 93–134.
- Lubaš, Wladyslaw.** *Полске и срџске џолуречи у сџстџему врсџа речџи*, НССУВД 27/2, 1998, 315–322.
- Lubaš, Wladislaw.** *Svojilna pripona -ica v južnoslovanski toponomastiki*, Jezik in slovstvo XI, št. 6, 1966, 173–176.
- Lukenda, Marko.** в. Barić Eugenija i Lukebda Marko.
- Ljubenović, Krsta B.** *Izgovor i pisanje prefiksa in, kon, sin i eks/egz u našim složenicama*, КњЈ XXIV, св. 2–3, 1977, 305–306.
- Ljubibratić, Radoslav.** *Vokativ*, SMNHSJ XII/1–2, 1987, 67–78.
- Malić, Dragica.** в. Barić Eugenija i Malić Dragica.
- Манчев, Ангелина.** *Облиц генџиџива множџине именица II деκлинације са консонанџском грџуџом на крају основе*, Прил. ФФНС III, 1967, 43–64.
- Mareš, Franjo Veceslav.** *Сџстџем кџатегорија срџскохрватџске именске деκлинације у џоредбџи с другим словенским језицима*, НССУВД 6, 1977, 85–89.
- Маринковић, Небојша.** *Аџроксимџиџивни бројеџи у сџстџему врсџа речџи*, НССУВД 27/2, 1998, 177–182.
- Маринковић, Пебојша.** *Полџсеманџичка дисџерџија и конкуренџија џворбених форманџа код модела оџиџџе ознаке потџна agentis*, НССУВД 26/2, 1997, 321–328.
- Марјановић, Слободан.** *Деκлинабилности и индеκлинабилности скраћеница у срџском језику*, Актуелни проблеми грамџике српског језика, Зборник радова са научног скупа, Суботица–Београд, 1999, 121–132.
- Марјановић, Слободан.** *Значај деривџџолошких средсџава за морфолошку класификацију*, НССУВД 27/2, 1998, 263271.
- Марјановић, Слободан.** *Именице субјекџивне оџене у „Речнику џирџџског говора“ и грамџичка норма*, НССУВД 26/2, 1997, 379–387.
- Марјановић, Слободан.** *Орџографска норма у џолусложеницама*, Трећи лингвџистџички скуп „Бошковићевџи дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1997, 95–107.
- Марјановић, Слободан.** *Орџографска норма у сложеници*, НССУВД 24/1, 1995, 215–223.
- Марјановић, Слободан.** *Скраћеничке сложенице и орџографска норма*, НЈ XXXIII, св. 1–2, 1999, 47–55.
- Марјановић, Слободан.** *Сџрукџџура џривредних организација и џихова џџџџреба*, Ниш, 1995, 433 + 7 табела.
- Марков, Борис.** *Именице са значењем лица женског џола у срџскохрватџском језику*, НССУВД 7, 1981, 177–188.
- Марков, Борис.** *Именице с насџавцима -че и -чић*, НЈ X, св. 7–10, 1960, 228–246.

- Марков, Борис. *О наставацима* -ана, -лија, -лук и -џија, НЈ VIII, св. 5–6, 1957, 151–170.
- Марковић, Жељко. *Неодређени љридевски вид у језику љесамa Тина Ујевића*, Прил. ФФНС 23, 1987, 123–127.
- Марковић, Св[етозар]. *Зайошљен, зайошљење или зайослен, зайослење?*, НЈ X, св. 1–2, 1960, 18–23.
- Марковић, Св[етозар]. *Из љравописне љправе: љромена љућих личних имена и љпрезимена*, НЈ IX, св. 7–10, 1958–1959, 265–273.
- Marković, Svetozar. *Lični i bezlični oblici glagola trebati*, 31. jugoslovenski seminar za strane slaviste, 1980, 81–92.
- Marković, Svetozar. *Morfološka adaptacija imenica stranog porijekla sa sufiksom -ist u srpskohrvatskom jeziku*, Književni jezik 3–4, 1972, 25–40.
- Marković, Svetozar. *Morfologija savremenog srpskohrvatskog književnog jezika sa osnovama istorije jezika*, Sarajevo 1967, 1–3+260.
- Марковић, Св. *О именицама на -ист(а) и сл.*, НЈ III, св. 1–2, 1951–1952, 12–27.
- Marković, Svetozar B. *О kolebljivosti slaganja u rodu kod imenica čiji se prirodni i gramatički rod ne slažu (i o rodu ovih imenica)*, PKJ knj. I, 1954, 87–110.
- Марковић, Св[етозар]. *О неким одсључањима од нормативне грамаћике*, ПСКЈ св. 5, 1957, 86–91.
- Марковић, Св. *О љроменљивостии броја два*, НЈ II, св. 5–6, 1950–1951, 155–161.
- Марковић, Светозар. *О љромјени личних хийкорисћичних имена мушког рода на -ко*, ЈФ XXX, св. 1–2, 1973, 403–406.
- Marković, Svetozar. *Ропово о vokativu ličnih imena*, Jezik IX, br. 1-2, 1961–1962, 18–21.
- Марковић, Св. *Правоснажсан или љравноснажсан?* НЈ II, 1952, 290–293.
- Маројевић, Радмило. *Грамаћичке катјегорије у српском језику (из комљаративно-истјоријске и љтеоријско-метјодолошке љерспективе)*, НССУВД 28/2, 1999, 17–26.
- Маројевић, Радмило. *Комљаративно-истјоријски љрстјућ класификацији врста речи у српском и руском језику*, НССУВД 27/2, 1998, 39–48.
- Маројевић, Радмило. *Плурализација дуалских форми у српскохрватском језику (Уз љишњање о могућности љпреображаја облика двојине у именице pluralia tantum у словенским језицима)*, НССУВД 13/1, 1984, 49–63.
- Маројевић, Радмило. *Руски анћроиними и љоиноними у српскохрватском љекстју (љроблеми љранскрипције и љтворбено-грамаћичке адајћације)*, Славистички зборник III, Београд, 1988, 25–34.
- Маројевић, Радмило. *Сћјејан Бабић, Творба ријечи у хрватском књижевном језику*. Нацрт за граматику, ЈАЗУ, Загреб 1986, 161+1–552, ЈФ XLIII, 1987, 245–246. [приказ]
- Маројевић, Радмило. *Тјологија љосесивних љридева у српскохрватском језику*, ЗБМСФЛ XXX/2, 1987, 75–87.
- Маројевић, Радмило. *Творба ријечи у српском језику*, ПрНСЈК I, бр. 1–2, 2000, 49–55.
- Matešić, Josip. *Tvorba frazema prema tvorbi riječi u hrvatskom jeziku*, MJ XXXII–XXXIII, 1981–82/84, 459–464.
- Matešić, Josip. *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen. I–IV*, Wiesbaden, 1965–1967.
- Матијашевић, Јелка. *Агентивност и номинација*, НССУВД 22/2, 1993, 279–287.
- Матијашевић, Јелка. *Деривација и љијови значења оцене*, ЗБМСФЛ XLIII, 2000, 339–344.
- Матијашевић, Јелка. *Из љроблематјике именица љијиа nomina agentis*, ЈФ XLII, 1986, 115–128.
- Матијашевић, Јелка. *Метјафоризација као средство номинације*, Језик и пракса I, Приштина, 1986, 91–101.
- Матијашевић, Јелка. *Моделу у љворби речи и развитјак језика*, НССУВД 20/2, 1991, 335–343.

- Матијашевић, Јелка.** *Око неких питања у творби речи*, НССУВД 16/1, 1987, 109–116.
- Матијашевич, Елка.** *Семантичка структура оценки у дериваивов в руском и сербском језицима*, ЗБМСФЛ XL/1, 1997, 63–72.
- Матијашевић, Фахра.** *Акценти и морфолошка структура двосложних антропонимских хипокористика у области Ибра*, ЈФ XXVII, св. 1–2, 1966–1967, 337–348.
- Матић, С[ветозар].** *Дају–даду*, ЗБМСКЈ XII, св. 2, 1964, 300–301.
- Матић, С.** *Сложенице са велико-*, НЈ IV, св. 9–10, 1953, 323–328.
- Melvinger, Jasna.** *Atribucije s pridjevom na -ski*, Jezik XXVI, br. 4, 1979, 108–116.
- Melvinger, Jasna.** *Leksički homonimi i kategorijske morfološke razlike*, Zbornik Pedagoškog fakulteta u Osijeku, Humanističke i društvene znanosti 1, Osijek, 1985, 75–85.
- Менац, Антица.** *О чувању или исцртавању људског суфикса -н- љри творби глагола*, Језик III, бр. 1, 1954–1955, 22–23.
- Merle, Gilbert.** *Неколико заједница о односу вид–време у српскохрватском језику*, НССУВД 14/2, 1985, 41–49.
- Mesinger, Bogdan.** *Fonološke i morfološke implikacije Vukovih ortografskih rješenja u svijetu predvukovskih grafijskih adaptacija i postvukovskih lingvističkih spoznaja*, Revija 27/8–9, Osijek 1987, 667–673.
- Mikkelsen, Hans Kristian.** *Предлог „морфолошке“ класификације речи српског језика. Теорија врста речи Vigga Brondala*. НССУВД 27/2, 1998, 83–95.
- Микеš, Меланија – Vuković Gordana.** *Prilog proučavanju definitizacije imenica u srpsko-hrvatskom jeziku*, Прил. ФФПС 7, 1971, 245–269.
- Милановић, Бранислав.** *Глаголи на -ати са двојакном љрезентивском осномом*, ПЈ XIX, св. 2–3, 1972, 69–118.
- Милановић, Бранислав.** *Глаголи на -ати са двојакном љрезентивском осномом [наставак]*, НЈ XXI, св. 1–2, 1975, 27–124; [свршетак] НЈ XXII, св. 4–5, 1977, 163–306.
- Милановић, Б.** *Глаголи на -нити с облицима љромене -ну-/не- основа*, НЈ VII, св. 3–4, 1955, 87–106.
- Милановић, Бранислав.** *Два „неправилна“ глагола VIII (Белићеве) врсте*, НЈ XXIV, св. 1–2, 1979, 21–33.
- Милановић, Б.** *Двојаци облици глагола на -ивати, -авати*, НЈ V, св. 7–8, 1954, 235–249.
- Милановић, Б[ранислав].** *Деклинација љименичених љридева*, НЈ XII; св. 3–6, 1962, 105–123.
- Милановић, Б[ранислав].** *Заменички облик свију у савременом књижевном језику*, НЈ X, св. 3–6, 1960, 134–148.
- Милановић, Б[ранислав].** *Још о роду и облику именице наочари*, НЈ X, св. 7–10, 1960, 261–264.
- Милановић, Б.** *Мразови : мразеви, носови : носеви и сл.*, НЈ I, св. 1–2, 1949, 43–53.
- Миловановић, Бранислав.** *О варијантима једне речи*, НЈ XXIV, св. 4–5, 1980, 247–260.
- Милановић, Б[ранислав].** *О неправилним облицима глагола извинити (се) и његовом значењу*, НЈ VIII, св. 5–6, 1957, 145–150.
- Милановић, Б[ранислав].** *О облику и деклинацији имена места љиша Бошњане, Рибаре у савременом књижевном језику*, НЈ XIII, св. 3–5, 1963, 137–168.
- Милановић, Б.** *О облику једнога глагола у екавском изговору*, НЈ VI, св. 7–10, 1955, 225–236.
О глаголу *изести* одн. *изјести*.
- Милановић, Б.** *О љисању ј у љромени сљраних именица м. рода на и*, НЈ II, св. 5–6, 1950–1951, 168–172.
- Милановић, Б[ранислав].** *О љосесивним љридевима на -овљев/-евљев*, НЈ XI, св. 3–4, 1961, 81–89.
- Милановић, Б.** *О љојтворби бројног љридева обоји*, НЈ IV, св. 1–2, 1952, 38–44.
- Милановић, Б.** *Род и број љојонима Неменикуће*, НЈ XVII, св. 4, 1969, 198–206.

- Милановић, Б. *Садржавити или садржавити*, НЈ II, св. 7–10, 1950–1951, 256–264.
- Милановић, Бранислав. „Суфлеитивне“ *основе глагола* жвакати, звиждукати, гуритати и гугутати, ЈФ XXX, св. 1–2, 1973, 407–422.
- Милановић, Б[ранислав]. *Употреба збирних бројева са именицама у множини*, НЈ XIII, св. 1–2, 1963, 48–56.
- Милић, Босилјка. *Типови морфема (derivacijski i relacijski)*, КњЈ XXX, бр. 3, 1983, 186–192.
- Милићевић, Блаžo. *Pisanje i izgovor skraćena*, Radovi III, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, 1976, 169–177.
- Милојевић, Јелисавета. *Значењски обрасци српскохрватских именичких сложеница са глаголском композицијом*, НССУВД 22/2, 1993, 273–278.
- Милојевић, Јелисавета. *Именичке сложенице са глаголском композицијом у српскохрватском језику*, ЈФ XLVIII, 1992, 35–66.
- Миновић, Милivoје. *O osnovima savremenih srpskohrvatskih pravopisnih normi u vezi s pisanjem složenica*, Radovi III, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, 1976, 221–234.
- Миовски, Мило. *Роберт Цейл, Прилози кон историји на именскије сложенки во српскохрватској јазик* [Robert Zett, Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen, Die alterbische Periode, Böhlau, Köln–Wien, 1970, I–VII + 1–368], МЈ XXV, 1974, 318–320.
- Мишовић В. М. *Још о речима изведеним од именице магнет*, НЈ IV, св. 1–2, 1952, 33–37.
- Мишовић, Драгутин. *О српскохрватским и албанским именицама на -ар (поводом облика Косовар)*, НЈ XXII, св. 3, 1976, 155–157.
- Михајловић, Велимир. *Суфикс -иште и топоними Југославије*, Прил. ПЈ 1, 1965, 117–155.
- Михајловић, Јасмина. *Термин видео*, НЈ XXVI, св. 4–5, 1985, 241–252.
- Михајловић, Младен. *Трансформација брисања иденитичних елемената и род и број у српскохрватском језику*, НССУВД 13/1, 1984, 221–225.
- Михаљевић, Милица. *Однос именица на -итет и одговарајућих именица на -ост*, Језик XXXII, бр. 5, 1985, 140–145.
- Мишић, Станко Ј. *Лингвистичко поређење презентиа и имперфектиа*, Настава и васпитање XVI, 5, Београд, 1967, 461–468.
- Младеновић, Александар. *О језику Даничићевог „Раја за српски језик и правопис“*, ЗБМСФЛ XVIII/2, 1975, 61–78.
- Младеновић, Александар. *О језику рукописног фрагмента „Мемоира“ Проле Мајије Хенадовића*, ЗБМСФЛ XXI/2, 1978, 25–55.
- Могош, Милан. *Још о неједнакости компаративних облика*, Језик XXV, бр. 5, 1978, 146–148.
- Могош, Милан. *Постоји ли данас у придјева компаративни наставак -ји?*, Језик XVIII, бр. 5, 1971, 150–152.
- Могош, Милан. *Starigrad, Starigradanin, Starigradski*, Језик II, бр. 1, 1953–1954, 24–25.
- Мокутер, Иван. *Rod imenice bol u novijoj hrvatskoj književnosti*, ЗБМСФЛ XII, 1969, 183–194.
- Моловић, Јордан. *Dva, dve i dvije*, Језик XXVII, бр. 2–3, 1979–1980, 91–92.
- Моловић, Ј. *Dvije napomene (1. Bastasi, Bastaha; 2. Brušanka)*, Језик XXIII, бр. 2, 1975, 61.
- Моловић, Јордан. *Zaspati – zaspim*, Језик XXVI, бр. 4, 1979, 118–119.
- Моловић, Јордан. *Nevolje s genitivom*, Језик XXVI, бр. 4, 1979, 119.
- Моловић, Јордан. *Neobični oblici*, Језик XXV, бр. 3, 1978, 95.
О pridevima од vlastitih имена на -ov/-ev и -ski.
- Моловић, Јордан. *О презентију глагола „ћкаити“*, КњЈ св. 4, 1966, 364.
- Моловић, Ј[ордан]. *Ораховчанин и Ораховичанин, ораховачки и ораховички*, НЈ XXIII, св. 1–2, 1977, 69–71.
- Моловић, Јордан. *Русоов, а не Русовљев*, НЈ XXIV, св. 1–2, 1979, 81.

- Москов, Моско. *Особена общославјанска префиксна система и нейното отиражение в сърбохрватски език*. ЗМСФЛ VIII, 1965, 67–73.
- Московљевић, Јасмина. *Параметри од значаја за лексичко-синтаксичку суйкатегоризацију глагола у српском језику*, НССУВД 27/2, 1998, 125–135.
- Московљевић, М. *О именованим повратним глаголима*, КњЈ I, св. 2, 1954, 65–74.
- Московљевић, М. С. *У коју категорију спада реч „као“? Прилог синтакси и лексикографији*, НЈ IX, св. 7–10, 1958–1959, 243–249.
- Мразовић, Павица. *Класификација партикула (у ужем смислу) у српскохрватском језику*, ЗМСФЛ XXXIII, 1990, 301–309.
- Мразовић, П. и Вукадиновић, З. *Грамађика српскохрватског језика за стпране*, Нови Сад, 1990, 740 стр.
- Mulić, Malik. *Akuzativ sg. m. r. odnosno zamjenice „koji“*, Jezik II, br. 3, 1953–1954, 86–88.
- Muratagić-Tuna, Hasnija. *Morfološke karakteristike imenica u delima Ćamila Sijarića*, КњЈ XXXVIII, бр. 1, 1991, 20–26.
- Муратагић-Туна, Хаснија. *Нешто о двородним именицама*, Српски језик IV/1–2, 1999, 521–544.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna. *O paralelnoj upotrebi posuđenica i njihovih prevedenica*, JAZU, Filologija 14, 1986, 247–253.
- Nametak, Alija. *Gubljenje pluralnih oblika u nazivima mjesta*, Jezik IV, br. 4, 1956, 113–115.
- Nametak, Alija. *Kojeg je roda imenica Velež?*, Jezik XV, br. 2, 1967, 61.
- Nametak, Alija. *Svijetlo ili svijetlo?*, Jezik IV, br. 3, 1956, 81–82.
- Naylor, Kenneth E. *A Comparison of the Nominal Declension of the Čakavian Dialects, Literary serbo-croatian, and Russian*, ЗМСФЛ IX, 1966, 67–72.
- Naylor, Kenneth. *On Classifying Serbo-croatian Verbs*, ЗМСФЛ XXVI/1, 1983, 91–98.
- Недељков, Љиљана – Шкорић Катница. *Прилог проучавању српскохрватских сложеница*, ЗМСФЛ XL/2, 193–200.
- Nehring, Dieter. *Грамађичке категорије и ишињања промена (књижевног) језика*, НССУВД 28/2, 1998, 203–217.
- Николић, Берислав М. *Дистрибуција облика инструменћала сингулара заменица: ја, он/оно, она, ко, што, тај/то*, НЈ XVIII, св. 3, 1970, 171–186.
- Николић, Берислав М. *Дужина суфиксовог вокала код присвојних придева на -ин и -ов (-ев) у Вука и у данашњем иршићком говору*, Ковчежић III, Београд, 1960, 183–185.
- Николић, Берислав М. *Један покушај дефинисања српскохрватских речи*, ЗМСФЛ XVIII/2, 1975, 129–137.
- Николић, Берислав М. *Ка основама српскохрватске семантичко-синтаксичке морфологије*, Увод, Прил. XLII, св. 1–4, 1976, 158–166.
- Николић, Берислав М. *О глаголском виду с творбене стпране*, КњЈ XIX, бр. 4, 1972, 26–30.
- Николић, Берислав М. *Основни деривациони принципи у савременом српскохрватском књижевном језику*, Прил. XXXIX, св. 3–4, 1973, 215–225.
- Николић, Берислав М. *Основни значењски системи српскохрватских глаголских облика у светлости Белићевих схватања*, ЗМСФЛ XVIII/2, 1975, 95–111.
- Николић, Берислав М. *Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику*, НЈ XIX, св. 1, 1972, 7–20; св. 2–3, 1972, 142–154; св. 4–5, 1973, 273–286.
- Николић, Душан. *Писање сложених скраћеница*, НЈ XXVI, св. 4–5, 1985, 264–268.
- Николић, Мирислав Б. *Дистрибуција облика инстру. сингулара заменица: ја, он/оно, она, ко, што, тај/то*, НЈ XVIII, св. 3, 1970, 171–186.
- Николић, Мирислав. *Именице с наставцима -у/-ију у генитиву множине*, НЈ XXV, св. 1–2, 1981, 82–99.

- Николић, Мирослав. *Један експанзивни тип нових именичких сложеница*, НЈ XXX, св. 1–5, 1995–1996, 82–87.
- Николић, Мирослав. *Недеклинабилне именице у српском језику*, НЈ XXX, св.1–5, 1995–1996, 15–43.
- Николић, Мирослав. *Нејроменљиви придеви у српском језику*, НЈ XXXI, св.1–5, 1996, 35–54.
- Николић, Мирослав. *Обратни речник српског језика*, Београд, 2000, XVI + 1394 стр.
- Николић, Мирослав. *О дугим енклитикама у српском књижевном језику*, НЈ XXXIX, св. 5, 1994, 332–337.
- Николић, Мирослав. *О изведеницама типа усисвач*, НЈ XXIII, св. 1–2, 1977, 30–36.
- Николић, Мирослав. *О облицима видаца/вид(ј)елаца*, НЈ XXVII, св.1–2, 1986, 114–117.
- Николић, Мирослав. *О облицима и роду именица у језику Милутина Ускоковића*, КњЈ XXV, бр. 1, 1978, 26–42.
- Николић, Мирослав. *О речима изведеним од имена одн. презимена познатих личности*, НЈ XXXIII, св. 1–2, 1999, 24–35.
- Николић, Мирослав. *О хипокористичним типама Чале–Чала–Чалов*, Први лингвистички научни скуп у спомен на Радосава Бошковића, ЦАНУ, Титоград, 1998, 259–265.
- Николић, Мирослав. *Поводом двојаког облика једне изведенице*, КњЈ XXI, бр. 1, 1974, 121–124.
О облицима типа *лешелица/лешелица* и сл.
- Николић, Мирослав. *Фреквенција сажетих и несажетих облика у зависним падежима заменица мој, твој, свој и који*, НЈ XXI, св. 3, 1975, 158–166.
- Николић, Св. *Облици имена: звања, занимања, дужности и типичула женских лица*, НЈ VI, св. 5–6, 1955, 148–152.
- Николић, Св. *О грађењу сложених скраћеница у нашем савременом књижевном језику*, НЈ V, св. 1–2, 1953, 9–17.
- Николић, Св. *Облици имена: звања, занимања, дужности и типичула женских лица*, НЈ VI, св. 5–6, 1954–1955, 148–152.
- Н., М. *Зашто ражена и ражана, а не ражна главица?*, НЈ I, св. 9–10, 1950, 375–376.
- Novakov, Predrag. *Jedna reinterpretacija kategorije glagolskog vida*, ЗММСФЛ, XLI/2, 1998, 133–139.
- Nyomárkay, István. *Uloga tvorbe reči i pokretu za obnovu jezika kod Hrvata u drugoj polovini XIX veka*, НССУВД 16/1, 1987, 35–42.
- Okuka, Miloš. *Vokativ singulara dva tipa imeničke deklinacije*, RFFS VI, 1970–1971, 213–226.
- Okuka, Miloš. *И сјрожи и сјрожији*, Књижевни језик XI, бр. 2, 1982, 93–97.
- Okuka, Miloš. *Pridjevi tvoreni od prezimena na -ski u standardnom srpskohrvatskom jeziku*, Književni jezik X, бр. 1, 1981, 7–12.
- Okuka, Miloš. *Trubeckoj–Trubeckoja ili Trubecki–Trubeckoga*, Književni jezik XII, бр. 1, 1983, 35–38.
- Орачић, Nives. *Neprilike u sklanjanju engleskih vlastitih imena u hrvatskom jeziku*, Jezik XIX, бр. 4–5, 1972, 156.
- Остојић, Бранислав. *Двородност и комбиновани род у парадигматској структури именица на -а у српском језику*, НССУВД 28/2, 1999, 97–106.
- Остојић, Бранислав. *Нека колебања у глаголској морфолошкој систему српског стандардног језика*, КњЈ XLIII, бр. 3–4, 1995, 129–141.
- Остојић, Бранислав. *Његошев књижевни језик (2). Његошев морфонолошки систем и његова грамајика*, ПР бр. 1–2, 1998, 12.
- Остојић, Бранислав. *О једном типу зајменичких и прилошких везника у српском језику*, НССУВД 27/2, 1998, 197–204.
- Остојић, Бранислав. *О неким колебањима именичких облика у норми српског стандардног језика*, ВиО 4, 1995, 14–24.

- Остојић, Бранислав.** *О неким особинама глаголске морфолошке системе у језику Марка Миљанова*, КњЈ 2, 1988, 116–127.
- Остојић, Бранислав.** *О неким питањима израде описне граматике српскохрватског језика*, НССУВД 16/1, 1987, 207–210.
- Остојић, Бранислав.** *О сујетаности семантичко-творбеној стурктури неких црногорских пјерајина*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 43–53.
- Оташевић, Ђорђе.** *Значење придева са префиксом не-*, НЈ XXX, св. 1–5, 1995–1996, 88–95.
- Оташевић, Ђорђе.** *Множина градивних именица*, ЗМСФЛ XXXI/2, 1988, 133–135.
- Оташевић, Ђорђе.** *Нова хибридна лексика у српском и руском језику*, Славистика II, Београд, 1998, 99–102.
- Оташевић, Ђорђе.** *Творба придева са префиксом не-*, НЈ XXXI, св. 1–5, 1996, 163–170.
- Оташевић, Ђорђе.** *Утврбацаја*, НЈ XXXII, св. 1–2, 1997, 52–63.
- Оташевић, Ђорђе – Сикимић Биљана.** *Односи околионализма према времену*, НЈ XXIX, св. 1–2, 1991, 77–81.
- Otašević, Đorđe – Sikimić Biljana.** *Okazionalizmi sa tvorbenog aspekta*, Uporabno jezikoslovje, Ljubljana 1989, 218–223.
- Оташевић, Ђорђе – Сикимић Биљана.** *Творба околионализма у српскохрватском језику*, ЈФ XLVIII, 1992, 67–78.
- Oczkova, Barbara.** *Iterativa w języku serbsko-chorwackim*, Studia linguistica Polono-Jugoslavica, 7, Krakow, 1993, 17–28.
- Pavešić, Slavko.** *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb 1971.
- Pavešić, Slavko.** *О глаголи „crpsti“ i о другим глаголима прве врсте који изумиру*, Језик IX, бр. 2, 1961–1962, 63–64.
- Pavešić, Slavko.** *Pojednostaviti ili pojednostavniti?*, Језик II, бр. 5, 1953–1954, 150–151.
- Павловић, Миљивој.** *Ајсјрактине именице с насјавком -ост*, НЈ IV, св. 9–10, 1953, 296–307.
- Павловић, Миљивој.** *Борба насјавака у српскохрватском језику*, ГФФНС VI, 1961, 164–179.
- Павловић, Миљивој.** *Значење придева с насјавком -аст и његовим варијантима*, НЈ IV, св. 1–2, 1952, 9–24; св. 3–4, 1952, 99–114; св. 5–8, 1953, 175–195.
- Panzer, Bedur.** *Handbuch des serbokroatischen verbs: Derivation*, Heidelberg: Winter, 1991, XIII + 938.
- Раупов, Александар.** *О дeминутивима*, Језик XIX, бр. 4–5, 1972, 157–159.
- Перић, Александар.** *О класификацији падежног система именице у српскохрватском језику*, НССУВД 22/2, 1993, 134–145.
- Peti, Mirko.** *Zamjenice i opotatoreje*, RZJ 14, 1988, 139–147.
- Петровић, В. В.** *Речи изведене од основе магнет*, НЈ IV, св. 9–10, 1952, 322–325.
- Петровић, Д.** *Радоје Симић, Морфонолошки процеси у српскохрватском језику: Њихови узроци и последице*, Београд – Никшић, 1994, 461 стр., ЗМСФЛ XXXVIII/1, 1995, 203–206.
- Petrović, Milojka.** *Kakvog je vida glagol k r o ć i t i?*, Језик XVII, бр. 3, 1970, 93–94; КњЈ XVII, бр. 2, 1970, 257–258.
- Ресо, Асим.** *Вишезначаост изведеница суфиксом -уша у српскохрватском језику*, ЗМСФЛ XXXVIII/2, 1996, 149–156.
- Ресо, Асим.** *Вишезначаост изведеница суфиксом -уша у српскохрватском језику*, Studia phraseologica, München 1992, 397–406.
- Пецо, А[сим].** *Вокајив јединице неких мушких и женских личних имена*, НЈ XI, св. 1–2, 1961, 30–43.
- Пецо, Асим.** *Глаголи ијива кренути–кренем у српскохрватском језику*, ЈФ XXXV, 1979, 141–145.

- Пецо, А[сим]. *Двојаки облици једног изведеног придјева*, НЈ XIV, св. 1, 1964, 49–54.
О придеву *сребри/сребрен*.
- Пецо, Асим. *Из деklinационе проблематике антирoионима у нашем језику*, НССУВД 27/2, 1998, 167–176.
- Пецо, А. *Још нешто о именицама Јово и Раде*, НЈ IV, св. 9–10, 1953, 340–343.
- Пецо, Асим. *Именице на -сж у нашем језику (јоријекло, значење и акценат)*, ЈФ ЛП, 1996, 41–55.
- Пецо, Асим. *Именице на -ура у нашем језику*, НЈ XXXI, св. 1–5, 1996, 146–162.
- Пецо, Асим. *Именице на -ш у нашем језику – јосџанак и значење*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 15–36.
- Ресо, Asim – Pešikan Mitar. *Informator o savremenom književnom jeziku sa rečnikom*, Београд 1967, 1–IV + 1–370.
- Пецо, А. *Облици колективних именица на -ад*, НЈ VII, св. 7–10, 1956, 234–246.
- Пецо, Асим. *Облици футура I глагола на -ћи у нашем језику*, ВиО 2–3, 1995, 82–93.
- Пецо, Асим. *О неким шћиловима хийокоорисџика у шћокавским говорима*, НССУВД 28/2, 1998, 149–157.
- Пецо, Асим. *О писању неких географских имена*, Просвјетни лист, бр. 94, Сарајево 1957, 5.
- Пецо, Асим. *Поћи – поћем и слични глаголски облици*, Зборник радова поводом 70. годишњице живота академика Јована Вуковића, АНУБиХ, Посебна издања, књ. XXXIV, 1977 [1980]Sarajevo, 317–325.
- Пецо, А. *Промјена глагола врети и зрети*, НЈ VIII, св. 1–2, 1956, 28–35.
- Ресо, Asim. *Svjeto ili svijetlo?*, Језик IV, бр. 5, 1956, 155–157.
- Пецо, Асим. *Срџскохрвајско врхти/врти*, ЈФ XXXV, 1979, 169–176.
- Пецо, Асим. *Творбени процеси у области срџскохрвајских оријентализама*, НССУВД 16/1, 1987, 83–92.
- Pešikan, Mitar. v. Ресо Asim – Pešikan Mitar, *Informator ...*
- Пешикан, Митар. *Двојаки облици глагола мрети/мријети*, НЈ XXIV, св. 4–5, 1980, 272–275.
- Пешикан, Митар. *Један катџегоријски случај глаголске хомонимије и формалне дво-видности*, НЈ XXI, св. 1–2, 1975, 14–25.
- Нешикан, Митар. *Још о класификацији срџскохрвајских глагола*, НЈ XXIV, св. 3, 1980, 139–146.
- Пешикан, Митар. *Још о прилагођавању имена из енглеског и италијанског језика*, НЈ XXVIII, св. 1–2, 1988, 102–105.
- Нешикан, Митар. *Најомене уз два прешходна прилога [поводом рада Николић Д.]*, НЈ XXVI, св. 4–5, 1985, 269–272.
- Пешикан, Митар. *Начела уобличавања шћуђих имена*, АПШЈК, 1983, 84–88.
- Пешикан, Митар. *Нека ойшћиња ишћања шћранскрипције сшћраних имена*, Славистички зборник III, 1988, 7–13.
- Пешикан, Митар. *Неке најомене о развоју активних партиципија у срџскохрвајском језику*, ЗБМСФЛ II, 1959, 88–104.
- Пешикан, Митар. *О глаголима шћија изљећи и изисти*, ПСКЈ, св. 5, 1957, 104–105.
- Пешикан, Митар. *О грађењу имена сшћановника у односу на имена земаља и местиа*, НЈ IX, св. 5–6, 1958, 196–205.
- Пешикан, М[итар]. *Одредни придев у срџскохрвајском језику*, НЈ VIII, св. 5–6, 1957, 171–174.
- Пешикан, Митар. *О класификацији срџскохрвајских глагола*, ЗБМСФЛ X, 1967, 103–111.
- Пешикан, Митар. *О сшћему заменичких речи*, НЈ XVI, св. 4, 1967, 245–267.
- Пешикан, Митар. *О уметџку -ов (-ев) у множини именица прве врсте*, НЈ VII, св. 7–10, 1956, 270–275.

- Пешикан, М[итар].** *Разликовање властитивних и аделативних имена у топонимији*, НЈ XVII, св. 5, 1969, 257–263.
- Пипер, Предраг.** *Алтернатијски типови и конкуренцијске класе у српској именичкој парадигми*, ЗМСФЛ XXXVII, 1994, 499–510.
- Појатић, Дурија.** *Основна типовања творбе ријечи у руском и српском језику*, Српски језик IV/1–2, 1999, 469–480.
- Ноловина, Весна.** *Врсте речи и лингвистичке теорије*, НССУВД 27/2, 1998, 73–82.
- Попова, П. Татјана.** *Нека размислања о класификацији и о промени глагола у савременом српскохрватском језику*, НЈ XXIV, св. 3, 1980, 129–138.
- Поповић, Иван.** *Инструментал именица женског рода на сугласник*, НЈ III, св. 7–8, 1952, 270–279.
- Поповић, Иван.** *Инфинитивна основа неких глагола III врсте*, НЈ IV, св. 1–2, 1952, 45–57.
- Поповић, Иван.** *О именима типа Јово и Раде*, PSKJ IV, књ. II, св. 2, 1952, 243–253.
- Поповић, Иван.** *О употреби акузатива енклиптичких заменица уз предлоге*, НЈ III, св. 5–6, 1952, 187–195.
- Поповић, Љубомир.** *Неусаглашеност форме и функције непроменљивих бројева у српскохрватском језику: проблем датива*, МЈ XXXII–XXXIII, Скопје, 1982, 603–609.
- Поповић, Љубомир.** *Употреба кардиналних бројева у српскохрватском језику*, 31. југословенски семинар за стране слависте, 1979, 3–24.
- Поповић, Љубомир.** в. Станојчић Живојин – Поповић Љубомир.
- Поповић, Марко.** *Ка могућој класификацији стараних речи с најчешћалијим префиксима грчког и латинског порекла*, НЈ XXXIX, св. 5, 1994, 279–300.
- Роровић, Миљенко.** *О бројним конструкцијама као блоковима који се скланјају*, Језик XIV, бр. 5, 1967, 144–148.
- Роровић, Миљенко.** *Treba li bilježiti nastavak u tvorbenoj analizi?*, Језик XXVIII, бр. 1, 1980, 31–32.
- Поповић, Михаило.** *Суфиксална творба именица код основа француског порекла*, НССУВД 26/2, 1997, 329–337.
- . *Правопис српскога језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурца, Нови Сад, 1993.
- . *Правопис српскохрватског књижевног језика*, израдила Правописна комисија, Нови Сад – Загреб, 1960.
- Прањковић, Иво.** *Божо Торић, Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Библиотека Монографије Филолошког факултета Београдског универзитета, Београд, 1982, Књижевни језик XII, 1, 1983, 47–50. Приказ.
- Прањковић, Иво.** *Вуков пристоји глаголским категоријама*, Зборник радова о Вуку Стефановићу Караџићу, Сарајево, 1987, 203–210.
- Прањковић, Иво.** *Збирне именице и категорија броја у хрватском или српском језику*, НССУВД 13/1, 1984, 171–175.
- Предић, Св.** *О грађењу и транскрибовању неких речи латинског порекла*, НЈ V, св. 1–2, 1953–1954, 27–34.
- Предић, Св.** *О роду стараних именица*, НЈ III, св. 1–2, 1951–1952, 28–33.
- . *Привучна граматика хрватскога књижевног језика*, sastavili: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, izd. „Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku“, i „Školska knjiga“, 1979, 527. Poglavlje *Morfologija*, 45–216, *Tvorba riječi*, 219–303.
- Прибићевић, Ивана.** *Из проблематике именица с месним значењем. Виношка и жешошка*, НЈ XXVI, св. 4–5, 1985, 256–260.
- Прибићевић, Ивана.** в. Жигић Татјана – Прибићевић Ивана.

- Проничев, Виктор. *Несинтаксическое употребление вокатива в народных песнях ко-совского цикла*, ИССУВД 19/1, 1989, 15–22.
- Prčić, Tvrtko. *Adaptacija engleskih imena u našoj svakodnevnoj praksi*, ЗМСФЛ XXXVIII/2, 1995, 169–181.
- Prčić, Tvrtko. *Semantika i pragmatika reči*, Novi Sad, 1997.
- Putanec, Valentin. *Bilješka o funkcionalnosti sufiksa -aći*, Jezik XXV, br. 1, 1977, 20–22.
- Putanec, Valentin. *Dva naša sufiksa turskog porijekla*, Ivšičev zbornik, Zagreb 1963, 295–302.
- Putanec, Valentin. *O našem pridjevskom sufiksu -an <-en*, Filologija 5, 1967, 117–122.
- Радић, Јованка. *О грамаћичкој сјруктури топонима*, ИССУВД 27/2, 1998, 279–288.
- Радић, Јованка. *О творбеној сјруктури еџника (на примерима из централне Србије)*, Српски језик IV/1–2, 1999, 749–757.
- Радић, Првослав. *Глаголске именице на -ње и -ће I*, КњЈ 1, 1988, 47–54.
- Радић, Првослав. *Глаголске именице на -ње и -ће II*, КњЈ 2, 1988, 128–136.
- Радић, Првослав. *О формално-грамаћичком сјайу образувања на -и(ја) и -ли(ја) у српском књижевном језику*, ИССУВД 26/2, 1997, 353–364.
- Радић, Првослав. *Суфикс -лија у грађењу имена сјановника од имена мести или области*, ЈФ I.V, 1999, 47–66.
- Радић, Првослав. *Суфикс -чија/-ција у српском књижевном језику (сјилско-семанћички аспект)*, ПЈ XXXII, св. 3–4, 1998, 179–191.
- Радовић–Тешић, Милица. *Дистрибуција насјавака генитива множине именица женског рода с оснoвом на групу сугласника*, НЈ XXIV, св. 1–2, 1979, 40–55.
- Радовић–Тешић, Милица. *Експанзија префиксалног елемента супер- у српском језику*, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа „Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина“, Суботица–Београд 1996, 299–305.
- Радовић–Тешић, Милица. *Именичка образувања с префиксом па- у српском језику*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићев дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 117–121.
- Радовић–Тешић, Милица. *Именичка образувања с префиксима над- и под-*, НЈ XXVI, св. 4–5, 1985, 205–219.
- Радовић–Тешић, Милица. *Неки подаци и сјавови о променљивости бројева*, НЈ XXII, св. 1–2, 1976, 56–63.
- Радовић–Тешић, Милица. *Нешто о синонимији у творби неких именица*, ИССУВД 20/2, 1991, 353–360.
- Радовић–Тешић, Милица. *Морфолошки дублејизам инструмента једине неких именица мушког рода*, Актуелни проблеми граматике српског језика, Зборник радова, Суботица – Београд 1999, 103–112.
- Радовић–Тешић, Милица. *Творба именица с префиксом не- у савременом српскохрватском језику*, ИССУВД 16/1, 1987, 93–99.
- Радовић–Тешић, Милица. *Творба топонима с префиксом -за*, Српски језик III/1–2, 1998, 65–69.
- Радојевић, Милоје. *О погрешној употреби локатива у имену села Неменукуће*, КњЈ XVII, бр. 3–4, 1970, 407–408.
- Радуловић, Зорица. *Лексичко-семанћичка композиција творбених модела у дјелу Мајије Бећковића*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићев дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 151–159.
- Радуловић, Зорица. *Морфолошки сјстем у језику Марка Миљанова*, Зборник радова професора и сарадника Наставничког факултета 9, 1986, Никшић, 45–55.
- Радуловић, Јован. *Аугментативно-ејоративна значења неких именица*, НЈ VIII, св. 3–4, 1956, 106–113.
- Rakić, Stanimir. *Akcentat prisvojnih prideva na -ov (-ev) + -in i reči koje se od njih izvode dodavanjem imeničkih odnosno pridevskih sufiksa*, Књижевни језик 19, бр. 2, 1990, 71–78.

- Ракић, Станимир.** *Да ли је „кишоловац“ ловац на кишове?* ЗбМСФЛ XL/2, 1997, 253–258.
- Rakić, Stanimir.** *Imeničke složenice i akcenat*, ЗбМСФЛ XXXV/1, 1992, 140–160.
- Ракић, Станимир.** *О љридевским сложенницама типа љридев + именица*, ЗбМСФЛ XLI/2, 1998, 107–127.
- Ракић, Станимир.** *Правило краћења у српскохрватском језику*, ЗбМСФЛ XXXIX/1, 1996, 141–156.
- Rakić, Stanimir.** *Pridevski sufiksi i akcenat*, Књижевни језик 19, бр. 3, 1988, 121–128.
- Ракић, Станимир.** *Просји фљур у љрансформационој грамаици српскохрватског језика*, Књижевни језик 14, бр. 3, 1985, 139–143.
- Rakić, Stanimir.** *Raspodela deklinacija i uslovi krajnjeg obezvučavanja u srpskohrvatskom jeziku*, Књижевни језик 13, бр. 2, 1984, 69–73.
- Ракић, Станимир.** *Циклични и неутрални суфикси у српскохрватском језику*, НССУВД 20/2, 1991, 417–426.
- Rammelmeyer M.** *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur lexicologie und Wortbildung*, Wiesbaden 1975.
- Raspor, Zenica.** *Sistem građenja složenih imenica i prideva u italijanskom i u srpskohrvatskom*, ЖЈ XVII, 1976, 19–36.
- Рашовић, Ђорђе.** *О сисљми глаголских облика и о једном љокушају да се она наруши*, КњЈ VIII, бр. 1, 1961, 39–51.
- Ressel, Svetlana i Gerhard Ressel.** *Rod, broj i antonimija u srpskohrvatskom jeziku*, НССУВД 13/1, 1984, 161–170.
- Řehák, Vladimír.** *Razredi morfoloških promjena u hrvatskosrpskom jeziku*, Filologija, sv. 6, 1970, 165–181.
- Ристић, Олга.** *Лексичко-семантичке одлике љворбе именица у неких српских и хрватских романљичарских љесника*, ЈФ XXVIII, св. 1–2, 1969, 219–320; св. 3–4, 1970, 387–451.
- Ристић, Олга.** *Функција љредмејка не- у неким именичким и љридевским композиљама*, ЈФ XXV, 1961, 285–293.
- Ристић, Светомир.** *Одредни љридев у српскохрватском језику*, КњЈ III, бр. 2–3, 1956, 81–93.
- Ристић, Стана.** *Морфема -љељ- у комбинаљи са другим суфиксним морфемама*, НЈ XXVI, св. 1, 1983, 6–24.
- Ристић, Стана.** *Морфема -љељ- у савременом српскохрватском језику*, НЈ XXV, св. 4–5, 1982, 189–230.
- Ристић, Стана.** *Неке карактеристике љридева са љрефиксима о- и по- у савременом српском језику*, НЈ XXXIII, св. 1–2, 1999, 57–67.
- Ристић, Стана.** *Парљикуле и љихови функционални еквиваленљи*, ЈФ XLIX, 1993, 75–93.
- Rogić, Pavle.** *Deklinacija brojeva dva, oba (obadva), tri, četiri*, Језик III, бр. 5, 1955, 138–141.
- Rogić, Pavle.** *Lična i porodična imena u jeziku*, Prinos proučavanju naše antroponimije, Rad ЈА 303, 211–231.
- Rogić, Pavle.** *Prinos mrtvih klasičnih jezika tvorbi kompozita u suvremenim živim jezicima*, Језик IX, бр. 5, 1961–1962, 129–132.
- Rogić, Pavle.** *Funkcija predmetka u stvaranju novih riječi i značenja*, Језик IX, бр. 4, 1961–1962, 106–111.
- Родић, Никола.** *О ељику Косовац и Косовар*, НЈ XXI, св. 4–5, 1975, 268–269.
- Rončević, Nikola.** *Aorist u hrvatskom jeziku*, Zagreb 1956, 1–23.
- Rončević, N[ikola].** *Još o rečima (likovima) što i šta*, НЈ XV, св. 1–2, 1966, 103–107.
- Rončević, Nikola.** *Uz članak M. Šipke „Nekoliko riječi o deklinaciji datuma“*, Језик IX, бр. 5, 1961–1962, 159–160.
- Rosandić, Dragutin.** в. Silić Josip — Rosandić Dragutin.

- Rosandić, Dragutin – Silić Josip.** *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika*, priručnik za nastavnike, Zagreb, 1979, 244 str.
- Rosandić, Dragutin – Silić Josip.** *Radna bilježnica iz morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979, 86 str.
- Сааведра, Димка.** *Дефектност граматичких категорија на нивоу реченице и контекста у српском у поређењу са бугарским*, НССУВД 28/2, 1999, 27–39.
- Сааведра, Димка В.** *Опште заменице, лексичко граматички сџајтис*, НССУВД 26/2, 1997, 141–154.
- Савић, Свенка.** *Прагматички аспекти рода потина agentis у српскохрватском/хрватско-српском језику*, НССУВД 13/1, 1984, 247–258.
- Samardžija, Marko.** *Duga i kratka množina u hrvatskom književnom jeziku*, Jezik XXXV, br. 5, 1988, 129–136.
- Сване, Гунар.** *Неколико српскохрватских деривата са -л-*, ЗМСФЛ XIX/1, 1976, 7–17.
- Sekereš, Stjepan.** *Brojčani podaci o vrstama riječi u hrvatskom rječničkom fondu*, Jezik XXXI, br. 2, 1983, 48–51.
- Секулић, Владимир.** *Негатаивни афикси у енглеском и српскохрватском језику*, ПП год. XXIII, бр. 10, Титоград 1973, 8.
- Секулић, Владимир.** *Негатаивни префикси у енглеском и српскохрватском језику*, ПП год. XXIII, бр. 11 и 12, Титоград 1973, 8.
- Секулић, Исидора.** *Именице које се свршавају на -ло*, НЈ I, св. 5–6, 1950, 178–179.
- Sikimić, Biljana.** в. Оташчић Ђорђе – Biljana Sikimić (×3).
- Silić, Josip.** в. Rosandić Dragutin – Silić Josip (×2).
- Силић, Јосип.** *Синтагматски и парадигматски карактер граматичких морфема (Њихова улога при успостављању синтактичких односа)*, НССУВД 13/1, 1984, 105–109.
- Silić, Josip.** *Sustav glagolskih vremena nekad i danas*, SMNHSJ XXII/1–2, 1987, 50–59.
- Силић, Јосип.** *Творбена структура интернационалних ријечи у хрватском или српском језику*, НССУВД 16/1, 1987, 59–68.
- Silić, Josip – Rosandić Dragutin.** *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika*, udžbenik, 1979, Zagreb, 132.
- Simeon, Rikard.** *Ропово и роповно?*, Jezik II, br. 4, 1953–1954, 123–124.
- Симић, Радоје.** *Грамматичке категорије и класификација речи*, НССУВД 28/2, 1999, 5–7.
- Симић, Радоје.** *Екзијанзија скраћеничких творбених модела у српскохрватском језику*, КњЈ XXXVII, бр. 4, 1990, 351–359.
- Симић, Радоје.** *Методолошки приступи морфематички именичких речи*, ЗМСФЛ XVII/2, 1974, 83–109.
- Симић, Радоје.** *Морфофонолошки процеси у српскохрватском језику*, Београд – Никшић, 1994, 461 стр.
- Симић, Радоје.** *Неки општи и теоријски проблеми творбене семантике у српском језику*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 37–42.
- Симић, Радоје.** *'Прагматичка' и 'лингвистичка' теорија о врстама речи*, НССУВД 27/2, 1998, 19–29.
- Симић, Радоје.** *Прилог теорији морфеме*, АФФ 12, 1976, 583–592.
- Симић, Радоје.** *Скраћенице – њихова структура, графика и говорна репродукција*, Књижевни језик 8, br. 2, 1979, 29–37.
- Simić, Radoje.** *Strane reči i morfološka struktura reči u srpskohrvatskom jeziku*, Књижевни језик 19, br. 4, 1990, 169–183.
- Skok, Petar.** *Da li Rumunji ili Rumun, Talijan ili Italijan?*, Jezik II, br. 2, 1953–1954, 60–61.
- Skok, Petar.** *O pridjevskim izvedenicama*, PSKJ IV, knj. II, sv. 2, 1952, 185–189.
- Skok, Petar.** *O sufiksima -isati, -irati, -ovati*, Jezik IV, br. 2, 1955, 36–43.

- Skok, Petar. *Pridjevske izvedenice od geografskih imena*, Jezik III, br. 2, 1954–1955, 33–38.
- Skok, Petar. *Pridjevski sufiks -ički mjesto -ski*, Jezik II, br. 4, 1953–1954, 122.
- Skok, Petar. *Sufiksi -irati u službenom govoru*, Jezik III, br. 1, 1954–1955, 25.
- Skok, Petar. *Tvorba imena stanovnika od imena naselja i oblasti*, Jezik II, br. 3, 1953–1954, 65–69.
- Smailović, Ismet. *Jezik Hasana Kikića*, Rad JAZU, knj. 361, 1971, 465–624.
- Smailović, Ismet. *Jezik Hasana Kikića*, 1979, Banjaluka, 205 str.
- Smailović, Ismet. *O vokativu muslimanskih imena*, Jezik VI, br. 5, 1958, 139–141.
- Smailović, Ismet. *O izgovoru i transkripciji orijentalnih riječi i imena*, Jezik IV, br. 5, 1956, 142–144.
- Смольская, А. К. *К истории суффикса -ља в сербскохорватском языке*, 36МСФЛ XXVI/1, 1983, 83–90.
- Смольская, Аделаида. *Морфолошке промене у грађењу речи (од Вуковог „Рјечника“ до данашње лексикографије)*, НССУВД 14/3, 1985, 55–59.
- Смольская, Аделаида. *Међуоднос грамајичких и семантичких категорија код именица у српском језику*, НССУВД 26/2, 449–455.
- Смольская, Аделаида. *Неке дискурсне функције изведеница*, НССУВД 21/2, 1991 [1993], 78–81.
- Смольская, А. К. *Об иноязычных суффиксах в сербохорватской феминной деривации*, 36МСФЛ XXIX/2, 1986, 105–110.
- Смольская, А. К. *Роль омонимии в именной деривации сербскохорватского языка*, 36МСФЛ XXIX/1, 1986, 127–136.
- Соколовић, Мирјана. *О променљивости страних имена у језику шћамје*, Актуелни проблеми граматике српског језика, Зборник радова са научног скупа, Суботица–Београд, 1999, 153–158.
- . *Српски језик на крају века*, (редактор Милорад Радовановић), Институт за српски језик САНУ, Београд, 1996, 201.
- Стакић, Милан. *Видови деривационе основе именских речи у српском језику*, КњЈ XLV, br. 4, 1997, 11–16.
- Стакић, Милан. *Врсте речи и структура деривационе основе именица и придева у српском језику*, НССУВД 27/2, 1998, 275–278.
- Стакић, Милан. *Грамајика и семантика идиома у Ивковој слави Стевана Сремца*, Српски језик II/1–2, 1997, 103–114.
- Стакић, Милан. *Деминутивни на -ица са деривационом основом на -ј (Прилог нормирању „структуралног“ ј у додиру са и), Трећи лингвистички скуп „Бошковићеви дани“*, ЦАНУ, Подгорица, 1997, 87–93.
- Стакић, Милан. *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*, Београд, 1988.
- Стакић, Милан. *Деривациона фонетика – у ујем смислу*, Српски језик III/1–2, 1998, 109–125.
- Стакић, Милан. *Деривациони морфолошки дублети у српском језику*, Српски језик I/1–2, 1996, 149–162.
- Стакић, Милан. *Плурал именица средњег рода прасловенских -ет- основа у српскохорватском језику*, НССУВД 13/1, 1984, 301–310.
- Стакић, Милан. *Придевски суфикс -ски*, Српски језик IV/1–2, 1999, 409–418.
- Стакић, Милан. *Семантичко диференцирање деривационих дублета*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 173–181.
- Стакић, Милан. *Творбени ликови и синтаксичке функције айскрајинских именица у Андрићевом роману На Дрини ћуприја*, КњЈ XLI, br. 1–2, 1994, 25–20.
- Станић, Милија. *Вокатив власитних имена шћиа Милица и Радојица*, КњЈ XIV, br. 1–2, 1967, 96–102.
- Станић, Милија. *Грејсти и гребшти*, НЈ VII, св. 1–2, 1955, 31–38.
- Станић, Милија. *Ђуричин и Ђурицин*, НЈ XXVI, св. 1, 1983, 57–58.

- Станић, М[илија]. *Једна о промени именица титија* Раде, НЈ XXII, св. 3, 1976, 123–125.
- Станић, Милија. *О једном титију иридевске парадигме*, КњЈ IV, бр. 3–4, 1957, 140–144.
О футуру титија писаћу.
- Станић, Милија. *О облицима двама и двјема*, НЈ IV, св. 9–10, 1953, 329–334.
- Станковић, Богољуб. *Појаве недеклитирања географских имена у синтакси са номен-клатурним термином*, НЈ XXVII, св. 1–2, 1986, 77–89.
- Станојчић, Живојин. *Есоцентричне иридевске сложенице у српскохрватском књижевном језику*, ЗММФЛ XXVII–XXVIII, 1984–1985, 727–732.
- Станојчић, Живојин. *Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (I)*, НЈ XXXII, св. 3–4, 1998, 218–225.
- Станојчић, Живојин. *Један титиј контактног образовања сингуларива у српскохрватском језику*, НССУВД 16/1, 1987, 21–25.
- Станојчић, Живојин. *Морфологија, синтакса и фразеологија*, Српски језик на крају века, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 111–141.
- Станојчић, Живојин. *О облицима компаратива иридева низак*, НЈ XXXIII, св. 1–2, 1999, 36–41.
- Станојчић, Живојин. *О перспективи једног творбеног модела као иридева у српском књижевном језику*, Трећи лингвистички скуп „Бошковићев дани“, ЦАНУ, Подгорица 1997, 73–77.
- Станојчић, Живојин. *О специфичној употреби неких облика у језику „Сеоба“ М. Црњанског*, НССУВД 27/2, 1998, 159–165.
- Станојчић, Живојин. *Појединачно и збирно у плуралском значењу неких именица са суфиксом -је*, Четврти лингвистички скуп „Бошковићев дани“, ЦАНУ, Подгорица, 1999, 55–62.
- Станојчић, Живојин. *Префикси без- и не- у сложеницама с именицом*, НССУВД 29/1, 2000, 153–160.
- Станојчић, Живојин. *Иридевске заменице са морфемом *-кв – одн. *-кь у књижевном језику*, НЈ XVIII, св. 1–2, 1970, 103–109.
- Станојчић, Живојин. *Рефлексја значењског односа индивидуално : колективно у неким морфолошким категоријама*, НССУВД 28/2, 1999, 79–85.
- Станојчић, Живојин – Поповић, Љубомир. *Граматица српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Седмо издање, Београд 2000, 415 стр.
- Stachowski, Stanislaw. *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Kraków, Uniwersytet, 1961, 1–163.
- Staszewski Jerzy. *Z problematyki czasownika serbsko-chorwackiego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 20, 1993, 124–131.
- Стевановић, М. *Глаголски облици пасива*, НЈ VII, св. 7–10, 1956, 205–216.
- Стевановић, Михаило. *Глаголско време или глаголски начин*, АФФ 7, Београд 1967, 133–140.
Расправља се о футуру II.
- Стевановић, М. *Двојство облика посесивних иридева и заменица на -ов и -ин*, НЈ I, св. 1–2, 1949, 24–38.
- Стевановић, М. *Деминутивни саставком -ић (и -чић)*, НЈ III, св. 1–2, 1951, 6–11.
- Стевановић, М. *Замаскирајти, закамouflирајти ... скоцентрисајти*, НЈ III, св. 9–10, 1952, 303–308.
- Стевановић, М. *Империјативне сложенице*, НЈ VIII, св. 1–2, 1956, 6–18.
- Стевановић, М. *Један нарочити облик глаголског ирилога садашњег*, НЈ I, св. 9–10, 1950, 365–372.
- Стевановић, Михаило. *Један необичан облик посесивног генијива*, АФФ 6, 1966, 275–284.
- Стевановић, М. *Још нешто о облику футура*, НЈ VII, св. 5–6, 1956, 140–152.

- Стевановић, М. *О неким ипипањима савременог књижевног језика*, НЈ II, св. 3–4, 1950–1951, 76–93.
О неким дублетним морфолошким облицима придева, именица, заменица.
- Стевановић, М. *О сложеницама тпипа „народнорепубликанац“ и поводом њих*, НЈ VI, св. 5–6, 1955, 153–159.
- Стевановић, М. *Поводом необичне уипйребе једног облика*, НЈ VI, св. 3–4, 1954, 109–115.
- Стевановић, М. *Повраћени глаголи*, КњЈ I, бр. 5, 1954, 303–316.
О терминима у класификацији глагола.
- Стевановић, М. *Поипридевљивање глаголског иприлога на -ћип*, ЈФ XVIII, 1949–1950, 55–85.
- Стевановић, М. *Постипанак и значење именица на -ло*, НЈ I, св. 5–6, 1950, 180–190.
- Стевановић, М[ихаило]. *Придеви с насипавцима -ив и -љив*, НЈ XIII, св. 3–5, 1963, 197–207.
- Стевановић, М[ихаило]. *Придевска служба иприног ипридева од глагола који немају ипог облика*, НЈ XII, св. 7–10, 1962, 201–208.
- Стевановић, М[ихаило]. *Проблем глаголског рода и иповраћени глаголи у српскохрваипском језику*, ЈФ XXV, 1961–1962, 1–47.
Однос наставака -ипељ и -лац.
- Стевановић, М[ихаило]. *Продуктивност ип неких насипавака којима се граде потипа agentis*, НЈ XIV, св. 1, 1964, 1–19.
- Стевановић, М. *Род и облици ипромене сложених скраћеница*, НЈ V, св. 1–2, 1953, 18–26.
- Стевановић, М[ихаило]. *Савремени српскохрваипски језик (Грамаипички системи и књижевнोजезичка норма) I*, Београд 1964, I–X + 1–692.
Поглавље *Морфологија* (55–162); поглавље *Грађење речи* (401–624).
Друго изд. Београд 1970, I–X + 653; треће изд. Београд 1975, 653 стр.; четврто изд. 1981, 653 стр.
- Стевановић, Михаило. *Сипипаксички однос делова изведених именица*, Ivšićev zbornik, Zagreb 1963, 335–339.
- Стевановић, М. *Сложени глаголски облик иип сложеница*, НЈ VI, св. 7–10, 1955, 209–224.
- Стевовић, Игрутин. *Неоипходна разграничења код функција ипадежа*, КњЈ XXI, бр. 2, 1974, 20–31.
- Стевовић, Игрутин. *Прилози као врста речи*, ЈФ XXXI, 1974–1975, 79–109.
- Стевовић, Игрутин. *Сипиптем заменичких речи у српскохрваипском језику*, КњЈ XX, бр.1, 1973, 27–42.
- Стијовић, Рада. *О компаратипиву ипридева с ипрефиксима о- и по-*, НЈ XXXI/1–5, 1996, 106–109.
- Стијовић, Рада. *Префиксација ипридева у српскохрваипском књижевном језику*, ЗБМСФЈ XXVI/1, 1983, 99–130.
- Стијовић, Светозар. *Ипегошине кованице*, НССУВД 18/2, 1990, 469–474.
- Стојановић, Андреј. *Адаипипација руских ипоипонима у савременом српскохрваипском језику*, Славистички зборник III, 1988, 51–60.
- Стојановић, Андреј. *Морфолошка адаипипација руских ипоипонима у српскохрваипском језику*, ЖЈ XXIV, бр. 1–2, 1982, 88–99.
- Стојановић, Смиљка. *Конкуренција афикасипних морфема у српском језику у ипоређењу са енглеским*, НССУВД 29/1, 2000, 203–213.
- Суботић, Љипњана. *О катипегорији броја код именица (pluralia tantum)*, НССУВД 28/2, 1998, 87–95.
- Суботић, Љипњана. *Уипйреба иарипипиципипа у књижевном језику Јована Сиперије Поиповића*, ЗБМСФЈ XLI/2, 1998, 95–102.
- Сурдучки, Милан. *Именичке сложенице без сипојног вокала у српскохрваипском језику*, НССУВД 7, 1981, 189–197.

- Сурдучки, Милан. *Још једном о аналитичком компараативу у српскохрватском*, НЈ XXVI, св. 1, 1983, 25–33.
- Surdučki, Milan. *Noun Compounding by Juxtaposition in Serbo-Croatian*, Canadian Slavonic Papers, 20, No. 3, 1978, 398–404.
- Tabak, Josip. *Prijedlog s i njegovi likovi sa i su*, Jezik III, br. 3, 1955, 83–88.
- Taso, Jasminka. *Iz problematike obilježavanja imeničkog roda u srpskohrvatskom jeziku*, Književni jezik 16, br. 3–4, 1987, 258–268.
- Tafra, Branka. *Vrste imeničke deklinacije (s posebnim obzirom na starije hrvatske gramatike)*, Jezik XXIX, br. 2, 1981, 44–47.
- Tafra, Branka. *Promjenljive kratice*, Jezik XXIII, br. 3–4, 1976, 124–125.
- Težak, Stjepko. *Genitiv množine imenica e vrste s višesuglasničkim osnovnim završetkom*, Jezik XXVIII, br. 1, 1980, 1–15.
- Težak, Stjepko. *Etnici i kietici u pravopisnom rječniku*, Jezik XXI, br. 2, 1973, 52–55.
- Težak, Stjepko. *Instrumental jednine imenica vrste i*, Jezik XXXVI, br. 2, 1989, 33–39.
- Težak, Stjepko. *O vokativu*, Jezik XXXIV br. 3, 1987, 89–92.
- Težak, Stjepko. *O upotrebi glagolskih imenica*, Jezik XXIII, br. 5, 1976, 129–139.
- Težak, Stjepko. *Pridjevsko-zamjenički alomorfi*, Jezik II, br. 2, 1984, 33–43.
- Терзић, Александар. *Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом пона- у руском и српском језику*, НССУВД 26/2, 1997, 309–320.
- Терзић, Богдан. *Неколико најомена о грамаћичкој адаптацији словенских имена и назива*, Зборник радова са научног скупа, Суботица–Београд, 1999, 275–280.
- Тешановић, Драго. *Генеа творбе ријечи у српском језику*, РФФБЛ I, br. 1, 1998, 41–47.
- Тешановић, Драго. *Суфикси за обљежавање лица у језику Бранка Ђојића*, Нови Сад 1996, 360.
- Тешић, Весна. *Из новије лексике. Исходати 2 часа, испрчати 9,85 секунди и сл.*, НЈ XXVIII, 1989, 187–189.
- Тиртова, Галина П. *Још једном о творбеном стању именуца баснодром, ракетодром*, НЈ XXVIII, св. 4–5, 1990, 309–312.
- Тыртова, Галина Павловна. *Об определении стаиуса посткорневых интернациональных элементов в сербохрватском языке*, Slavica Tamopolensia, 1, 1994, 53–58.
- Тяпко, Галина Георгиевна. *Обрада семантике придевских изведеница са суфиксима –ота и оћа- у „Српском рјечнику“ (1818) В. С. Караџића и особине њиховог функционисања у почетној фази српског књижевног језика*, НССУВД 26/2, 1997, 263–269.
- Thomas, Paul-Louis – Сава Анђелковић. *О категорији глаголског вида у српском језику*, НССУВД 28/2, 1998, 141–147.
- Топољњска, Зузана. *Да ли су везници хомогена врста речи?* НССУВД 27/2, 1998, 191–196.
- Топоришич, Јоже. *Контраситивни поглед на творбу речи српскохрватског и словеначког језика*, НССУВД 7, 1981, 167–175.
- Тошовић, Бранко. *Основне категорије корелационе грамаћике*, НССУВД 28/2, 1999, 65–77.
- Тошовић, Бранко. *Универзална семантичка класификација глагола*, НССУВД 27/2, 1998, 113–124.
- Trezner, Tomislav. *Glagolske imenice na -nje*, Jezik XVIII, br. 2, 1970, 50–54.
- Trezner, Tomislav. *Spasiti ili spasti*, Jezik XVI, br. 5, 1969, 158.
- Ћирић, Сања. *Из новије лексике. Баснодром*, НЈ XXVIII, св. 3, 1989, 189–190.
- Ћорић, Божо. *Варијације у шумачењу изведених речи у једнојезичким речницима српског језика*, НССУВД 26/2, 1997, 343–351.
- Ћорић, Божо. *Вук и творба речи*, НССУВД 17/1, 1988, 193–198.

- Finka, Božidar. *Ima li pridjev sveobuhvatan komparaciju?*, Jezik XXXIII, br. 4, 1986, 120–121.
- Finka, Božidar. *Kojega je roda OUR?*, Jezik XXVIII, br. 1, 1980, 24.
- Finka, Božidar. *O tvorbi nesvršenih glagola s umecima -ava i -iva*, Jezik XIV, br. 5, 1967, 141–144.
- Frančić, Vilim. *Budowa słowotwórcza serbochorwackich kolektywów*, Kraków, Uniwersytet, 1961, 1–84.
- Frančić, Vilim. *Ze studiów nad chorwackoserbskimi collectivami*, Ivšičev zbornik, Zagreb 1963, 61–66.
- Friščić, Vinko. *O pohrvaćenim pridjevima latinskog i grčkog podrijetla s obzirom na stručnu medicinsku terminologiju*, Jezik II, br. 4, 1953–1954, 111–113.
- Friščić, Vinko. *O riječima s grčkim predmetkom exo*, Jezik XXXII, br. 1, 1984, 6–10.
- Friščić, Vinko. *Tvorba pridjeva hrvatskim domecima od imenica latinskog i grčkog podrijetla*, Jezik XVII, br. 1, 1969, 11–20.
- Hammm, Josip. *Imenice s predmetkom pre*, Jezik II, br. 4, 1953–1954, 97–102.
- Hammm, Josip. *Promena brojeva 2, 3 i 4*, Jezik V, br. 1, 1956, 9–14.
- Hammm, Josip. *Uz Vukovičev članak o futuru*, Jezik V, br. 5, 1957, 145–147.
- Хаџимејлић, Јасна. *Морфолошке празнине и суфлејивни облици у деκлинацију српско-хрватских именуца*, Prizma I/1, Sarajevo 1990, 65–76.
- Henning, Mørk. *Jedan oblik morfofonoloških procesa u srpskohrvatskom jeziku*, НССУВД 11/2, 1982, Београд, 63–69.
- Henning, Mørk. *Fenomen sinonimije u vezi sa kategorijom broja u srpskohrvatskom jeziku*, НССУВД 12/1, 1983, 117–122.
- Хлебџ, Борис. *Придеветке изведенице у значењу боје*, Српски језик III/ 1–2, 1998, 323–334.
- Хлебџ, Борис. *Прилог разумевању значења речице „се“*, Српски језик, бр. 1–2, Београд, 1996, 65–70.
- Hraste, Mate. *Dvoјstvo oblika prisvojnih pridjeva i zamjenica na -ov (-ev) i -in u hrvatskoј književnosti*, PSKJ IV, knj. II, sv. 2, 1952, 190–198.
- Hraste, Mate. *Imenice s predmetkom pre*, Jezik II, br. 4, 1953–1954, 97–102.
- Hraste, Mate. *Moja završna riječ o tom pitanju*, Jezik V, br. 2, 1956, 59.
O роду страних именуца на -o.
- Hraste, Mate. *Napomena uz članak „O rodu stranih imena mjesta na -o“*, Jezik V, br. 1, 1956, 24–25.
- Hraste, Mate. *O vokativu prezimena muškog roda na -a*, Jezik III, br. 3, 1962–1963, 81–83.
- Hraste, Mate. *O deklinaciji izraza „Radio-Zagreb“*, Jezik V, br. 1, 1956, 28–29.
- Hraste, Mate. *O ženskim prezimenima*, Jezik II, br. 5, 1953–1954, 136–140.
- Hraste, Mate. *O značenju i upotrebi imenica na -ište*, Jezik XXII, br. 1, 1974–1975, 1–3.
- Hraste, Mate. *O izvođenju etnika od geografskih imena*, Jezik I, br. 1, 1952, 21–24.
- Hraste, Mate. *O rodu i kongruenciji imena mjesta*, Jezik IV, br. 3, 1956, 70–71.
- Hraste, Mate. *O tvorbi posvojnih pridjeva na ski- od zemljopisnih imena*, Jezik II, br. 2, 1953–1954, 47–49.
- Hraste, Mate. *Stari grad, Starograđanin i starogradski*, Jezik I, br. 3, 1952, 74–76.
- Hraste, Mate. *Tvorba etnika i ktetika u hrvatskosrpskom jeziku*, Jezik XII, br. 4, 1965, 97–101.
- Hraste, Mate. *Tvorba imenica ženskog roda od stranih imena muškog roda sa završetkom -i*, Jezik V, br. 4 1957, 106–107.
- Hraste, Mate. *Uz Kravarov članak „O rodu stranih imena mjesta na -o“*, Jezik IV, br. 4, 1956, 118–122.
- Цвијлић, Олга. *Однос основе и настáвкa -овати, -исати, -ирати глагола стáраног йорекла*, НЈ XVIII, св. 3, 1970, 131–161.

СКРАЋЕНИЦЕ

AUWSL	Acta universitatis Wratislaviensis, Studia linguistica, Wrocław
АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд
АПНЈК	Актуелна питања наше језичке културе, Београд
BZL	Bilten Zavoda za lingvistiku, Zagreb
ВиО	Васпитање и образовање, Титоград (Подгорица)
Godišnjak SDPLJ	Godišnjak Saveza društva za primenjenu lingvistiku Jugoslavije, Sarajevo
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад
Djela JAZU	Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
ЖЈ	Живи језици, Београд
ЗБМСКЈ	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
ЗБФФП	Зборник Филозофског факултета, Приштина
IFF	Institut za filologiju i folkloristiku, Zagreb
Jezik	Jezik, Zagreb
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КњЈ	Књижевност и језик, Београд
КњЈШ	Књижевност и језик у школи, Београд
Književni jezik	Književni jezik, Sarajevo (i čir.)
МЈ	Македонски јазик, Скопје
НЈ	Наш језик, Београд
НССУВД	Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд
Odjek	Odjek, Sarajevo
OJ	Onomastica Jugoslavica, Zagreb
PKJ	Pitanja književnosti i jezika, Sarajevo
Prevodilac	Prevodilac, Beograd
Pregled .	Pregled, Sarajevo.
Прил.	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
Прил. ФФНС	Прилози проучавању језика, Филозофски факултет, Нови Сад
Prilozi HFD	Prilozi Hrvatskog filozofskog društva, Zagreb
ПрНСЈК	Прилози настави српског језика и књижевности, Бања Лука
PrNShJK	Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, Banja Luka
PSKJ	Pitanja savremenog književnog jezika, Sarajevo
ПР	Просвјетни рад, Подгорица (Титоград)
Rad JA, Rad JAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
Radovi ISJK	Radovi Instituta za strane jezike i književnosti, Novi Sad
Радови АНУ БиХ	Радови Академије наука и умјетности БиХ, Сарајево
RZJ	Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb
RZSF	Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb
РФФБЛ	Радови Филозофског факултета, Бања Лука
RFFZ	Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar
RFFS	Radovi Filozofskog fakulteta, Sarajevo
SMNHSJ	Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb
SR	Slavistična revija, Ljubljana
Filologija	Filologija, Zagreb
HrJ	Hrvatski jezik, Zagreb

БЛАЖО МИЛИЋЕВИЋ
(Музичка академија, Српско Сарајево)

ВИДОВИ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ГОВОРА И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКЕ НОРМЕ

Стандардни језик се разликује од сваког мјесног говора и дијалекта, па у знатној мјери и од оних народних говора који су узети за основу српског књижевног језика. Нормираност стандардног језика обавезује све чланове језичке заједнице да поштују утврђена правила и успостављену норму. Ако није тако, тј. ако стандардни језик не би био нормиран, он не би могао ваљано вршити своју функцију најсавршенијег средства за споразумијевање у друштвеној заједници која се служи истим књижевним језиком. Споразумијевање тече без тешкоћа само ако сваки језички знак исто (или бар прилично исто) значи за све оне који говоре једним језиком.

Одавно је усвојено стајалиште (и у теорији и у пракси) да књижевни језик мора бити нормиран. Сви су језици у цивилизованим друштвима нормирани. Ако језик не би имао норму, онда бисмо се вратили у преддуковско доба када је свако писао како је знао и умио „по правилима бабе Смиљане“, како је такав неред у језику назвао Вук Караџић. Но, око норме у језику треба много шта објаснити и извести на чистац, ако се и може баш све потпуно рашчистити.

Потребно је знати шта је нормирано у језику, јер је доста раширено схватање да је у језику све прописано. Из оваквог схватања језичке норме слиједи закључак да је нормирање у језику сметња за испољавање личних способности и стваралаштва. Међутим, у језику је описано и нормирано само оно што се односи на правопис, гласове, облике ријечи и основну структуру реченице, а све остало: избор и начин повезивања језичких средстава зависи од личности онога ко говори или пише, од његове социјалне, регионалне и професионалне припадности; од степена образовања, обавијештености о предмету говора, од сензибилитета и карактера — од психичког бића у цјелини. Нормирање у језику није сметња, него је услов за развијање и богаћење језичког израза, за култивисање и усавршавање говорене и писане ријечи. Осјећај извјесне нормираности језичког израза постоји и у народним говорима. У оквиру истог регионалног говора становници сусједних села почесто истичу неке језичке особености по којима се њи-

хови сусједи разликују од њих. Некад се знају и наругати комшијама из другог села указујући на разлике у говору, на примјер: „Они кажу *синој, ићиш*“ и слично.

Најбитније питање у вези са нормирањем стандардног језика јесте каква норма осигурава оптимално функционисање језичког израза на цијелом подручју истог језика. Нормирање књижевног језика важан је теоријски проблем науке о језику. Раније су лингвисти истицали стабилност језичке норме, а исто тако и њену еластичност. У новије вријеме најчешће се говори о конјунктивној норми. Стабилност језичке норме не треба изједначавати са неком крутошћу, него као обавезу да се правила поштују док не буду сазрели услови за њихову промјену под утицајем тенденција испољених у комуникацијском језичком изразу, а еластичност и јесте та могућност да се норма мијења под одређеним условима како би се нормом обухватило и оно што је испољено као тенденција у говорној пракси. Конјунктивна норма подразумијева могућност личног, субјективног избора у зависности од воље, жеље и уопште од опредјељења онога ко говори или пише. Сматрамо да је неопходно уважити лични избор језичких средстава сваком појединцу, али оно што ко жели и воли да употреби у свом језичком изразу мора бити обухваћено нормом, па између тога, тих језичких форми да се врши избор.

У језику постоје трајно двије супротне тенденције: тежња да буде нормиран и тежња да се језиком изразе индивидуалне особености. Ипак је могуће помирити потребу за нормирањем са увијек живом тежњом да језик буде разноврстан, са неограничним бројем индивидуалних могућности у избору и повезивању језичких средстава. Нормирање не спречава да се у језику дешавају промјене — то није циљ нормирања, јер су језику неопходне разноликости. Има више потврда о томе да норма није могла зауставити промјене у језику. Поменућемо само неколико примјера: *бици, ириповијеци — бишки, ириповијетки; усљед, сједјети — усљед, сједиши* итд. Како је дошло до промјене у нормирању ових и других облика? Поред онога што је имало у језику статус стандардног лика (први примјери) у говорној, па и писаној пракси, употребљавани су и облици који представљају тенденцију у језику. Ти појавни облици живе упоредо са стандардизованим и када сазре услови за мијењање норме, добију статус стандардизованих. У сљедећој фази (неком временском раздобљу) оба се лика употребљавају као нормиране форме, а избор врши сваки појединац. Могуће је у даљем развоју језика да постане нормом оно што је некада било изван норме као тенденција. Овакве промјене у језичком нормирању доказују вриједност одавно исказане мисли да граматичари не смију бити законодавци, него описивачи језика.

Постоји много видова у којима се врши диференцијација између говорне праксе и књижевнојезичке норме. Образложићемо само неколико начина који су узроковали разлике између говора и стандардног језика.

1. Језичке појаве преливају се из једне регионалне или социјалне средине у другу, тако да у језички израз улазе елементи и новог и традиционалног, урбаног и руралног језичког израза. Све више се бришу разлике између села и града (више има неписмених у великим градовима него у селима). Ако је, на примјер, неки град сада већи десет пута него што је био прије 50 година, то значи да само сваки десети становник тога града сада говори (условно речено) некадашњим говором тог града. Није могуће да говор оних деведесет посто досељеника не утиче на језички израз десет посто старосједилаца. Ту се мијеша фолклорна боја у језику нових становника са језичком традицијом, а и једна и друга уграђене су у књижевни језик. Зато су градови језички врло хетерогени. Било би јако интересантно описати говор станара само једног небодера.

2. Ријечи прелазе из једног функционалног стила у други. Многи термини постају општеупотребне ријечи захваљујући честој употреби у средствима јавног информисања. Новине, радио и телевизија више утичу на језички израз него школа и књига, нарочито телевизија, најпосјећенији биоскоп на свијету. Према једном истраживању, старији основци проведу за годину дана пред телевизијским екраном и биоскопским платном око 1050 часова, а у редовној (обавезној) школи око 900 часова.

Донедавно су ријечи *сценариј*, *промоција*, *диференцијација*, *хомогенизација*, *конфедерација*, *ениџиџи*, *конвенција* биле термини и употребљаване су само у стручним и научним радовима. Сада се ови доскорашњи термини често употребљавају у средствима информисања. Сценариј није више само једна фаза у текстуалној припреми филма, него је то свака пројекција неког подухвата, нечија визија онога што се намјерава урадити. Промоција није само додјелјивање академске части и унапређење у више звање, него је то свако представљање. Сада се редовно врши промоција нових књига, а некада су се могли промовисати само људи. Посредством новина, радија и телевизије у наш говорни израз ушле су многе конструкције и шаблони из службеног, административног језика, који се с правом назива „бирокуратским начином изражавања“. Тај језик је препознатљив по томе што је компликован, извјештачен, усиљен и тром; претрпан апстрактним именицама и шупљим фразама.

3. Везивање синонима за одређени појам представља аутохтону појаву у језичком изразу грађана Босне и Херцеговине. Ова је појава нарочито примјетна у посљедњим деценијама. Када се два синонимна лика ријечи упоредо употребљавају, није риједак случај да се један од њих веже за ново значење које се разликује од заједничког. Тако се са сигурношћу може рећи да у нашим школама ријеч *час* значи наставни сат који траје 45 минута. Редовно се *ћправе расћореди часова*, *иде на часове*, *губе часови* и слично, али се исто тако увијек пита *колико има сати*, *гледа на сат* (часовник), *ћоћравља сат* итд. Значи, *сат* је справа за мјерење времена и вријеме од 60 минута, а *час* је школско вријеме од 45 минута. Лексемом *дојам* изражава се по пра-

вилу снажнији доживљај, а обликом *ућисак* доживљај слабијег интензитета. Примјетна је разлика у значењу између синонима *окус* и *укус*, *чистоћа* и *чистоћа*. Окус има конкретно значење; то је осјећај који изазива јело у устима када се окуси (сладак, горак, слан, љут и сл.). На везивање лика *окус* за ово значење свакако је утицао глагол истог коријена *окусити*. С друге стране, *укус* је најчешће апстрактан појам; то је осјећање и смисао за лијепо, одмјереност; систем естетских погледа, схватање лијепог, естетско мјерило (*укус* у одијевању, уређењу стана, музички *укус* и сл.). Позната је мисао да се о укусима не расправља, јер свако има своја особена естетска мјерила, а то се никако не може рећи за *окус*, пошто је горко, слатко и слано мање-више једнак осјећај за све људе који имају здраво чуло укуса, углавном језик. Чистоћа има конкретно значење; то је стање онога што је чисто, без мрља, без прљавштине (чистоћа учионице, улице и сл.), а чистота има фигуративно значење; то је стање онога што је чисто у естетском и моралном смислу (стилска чистота, морална чистота и сл.). Исто тако имамо везивање за конкретно и апстрактно значење различитих облика именице *ућит* с обзиром на наставак -е или -о. Облици са наставком -о имају конкретно значење (под путем, лоши путеви), а облици са наставком -е имају апстрактно значење (*ућит* сталног праћења, животни путеви и сл.).

4. Оживљавање старије лексике у новије вријеме све више хвата маха. Увијек су се писци литерарних дјела служили и старијом лексиком која је настала из комуникацијског језичког израза. Сада се старија лексика употребљава у новинама, на радију и телевизији. Оживљавају се ријечи које дуго времена нису биле у употреби, бар не у комуникацијском језичком изразу. У колективном језичком изразу, у језику средстава информисања требало би водити рачуна о томе да ништа не отежава брзу и лаку комуникацију са аудиторијем. Највише има ефекта онај језички израз у средствима информисања који лако разумије највећи број људи којима је намијењен.

5. На другој страни налази се тежња ка уношењу у стандардни језик више елемената народног говора. Стандарднојезички израз треба да задовољи потребе, говорне навике и тежње што већег броја људи којима је намијењен. Између онога што је нормирано нека сваки појединац врши избор. Зато нека се није и *кафа* и *кава*, гледа на *саит* и *часовник* — како ко воли да каже и напише; нека се шиша код *брице*, *мушког фризера* и *брџача* — гдје ко воли; нека се записује у *биљежницу*, *теку* и *свеску*; нека се активирају сви *фактори* и *чиноџи*.

Језички стручњаци ће процијенити шта све из народних говора и старије лексике може ући у нормирани стандард. Сматрамо да све оно што се очитује као тенденција у говору не може ући у стандардни језик. Можемо ли прихватити брисање разлика између гласова *ч* и *ћ*, *ц* и *ћ* или изједначавање облика аориста глагола бити (у саставу потенцијала) у свим лицима једине и множине (ја *би*, ми *би*, ви *би*)? Још је раширенија у говору и писању ненормирана конструкција „... одговор кога сам дао — *задашак* кога сам добио — *кајућ* кога сам

купио“ умјесто *који* када се односи на неживо (одговор *који*, задатак *који*, капут *који*...). Хоћемо ли и даље ово спречавати? Све што је до сада рађено на томе да се поштује нормирана конструкција није имало готово никаквог ефекта. Еластичност и ширина језичке норме има велику стилистичку вриједност, јер употреба синонима разбија монотонију и освјежава казивање.

6. И примање стране лексике и језичких модела условљава разлике између говорне праксе и књижевнојезичке норме. Ово може бити посебна тема за стручну обраду. Овдје ћемо само констатовати да у новије вријеме многи англизми улазе у наш комуникацијски језички израз. За неке лексеме које се често употребљавају у спорту, економији и стручним терминологијама (одакле улазе и у разговорни језик) немамо одговарајућих ријечи у нашем језику, али за неке енглеске ријечи имамо наше домаће, само се оне ријетко употребљавају. Сувишни су нам *шојнинг*, *илеј-оф*, *илеј-бек*, *илејмејкер* кад имамо наше *куйовина*, *твржница*, *тврговишије*; *доигравање*, *ионовна игра*, *организаџор игре*. Сада се умјесто *скујова*, *зборова*, *засједања*, *сасџанака* одржавају *конвенције*, а разговор челних људи држава назива се *самитом*. Често се емитује реклама *инсџанџи* лутрије и тек када потражи рјечник страних ријечи, велики број гледалаца телевизије знаће да ова енглеска ријеч значи час, тренутак, „трен ока“, хитност, брзина — дакле, брза лутрија. Али не можемо успјешно замијенити нашим ријечима ријечи *викенд*, *грејџ* и сл. Зато нормом треба обухватити оне ријечи које су примљене из страних језика ако за њих немамо одговарајућу ријеч у нашем језику, под условом да се те ријечи уклапају у моделе нашег језичког система.

7. И понеки арготизми и вулгаризми улазе у комуникацијски језички израз, а нису само специфичност одређених социјалних скупина. Неке ријечи из жаргона постају општеупотребне. Млади људи се често зачуде ако их упозорите да није пристојно у разговору са својим професором употребљавати, на примјер, ријечи *дерџџи се*, *зезаџџи*, *вадиџџи се* на нешто и сл. Да је језик улице почео полако улазити у јавну употребу, потврђују неки примјери из средстава информисања и телевизијских представа. Ученица из серије „Бољи живот“ комуницира са својом разредницом шатровачким говором и сматра да је то нормално.

Скраћено изговарање неких ријечи позната је особина шатровачког говора, која се прихвата и све више улази у комуникацијски језички израз. Ради уштеде простора и времена све је чешће скраћивање ријечи. Редовно на аутобуским стајалиштима стоји ознака *бус* умјесто аутобус. Од *ауџомобил* добили смо одавно *ауџо*, па скраћивањем на други начин од *ауџобус* добијено је *бус*.

Језичко чистунство није значајка савремене лингвистике. Зато се треба супротстављати свакоме пуризму: и традиционалном и елитарном. Треба поштовати право на избор и употребу онога што коме одговара из цјелокупног нормираног језичког фонда. Језичке различитости доприносе љепоти и богатству говореног и писаног израза. Што

се тиче турцизама, заблуда је сматрати да они припадају само муслиманима, да су специфичност говора муслиманског живља. Турцизми су познати свим људима у Босни и Херцеговини и сусједним подручјима. Велики број турцизама примљен је у наш стандардни језик и сада се они не осјећају као ријечи страног поријекла. И не помишљамо, на примјер, да су турцизми и ове ријечи: *наранџа, кајсија, лимун, боранија, олук, њајуча, сирће, шамар, шава, шейсија, кајмак, кичма, мајмун, адмирал, чамац, чекић, чесма, ћебе, џеј, јасџук* и многе друге; за неке од ових ријечи и не постоји ријеч у српском језику. О употреби турцизама у српским народним говорима потребно је вршити истраживање и обраду у посебним радовима.

БОРЂЕ ОТАШЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ)

НОВЕ И НЕЗАБЕЛЕЖЕНЕ РЕЧИ — ГРАЂА (II)

Овде наведене речи нису забележене у Речнику САНУ, Речнику МС, *Лексикону страних речи и израза* М. Вујаклије (Просвета, Београд 1980), *Новом речнику нових речи* Ј. Ђирилова (Бата, Београд 1991) и *Речнику нових речи* И. Клајна (Матица српска, Нови Сад 1992). Клајнџев *Рјечник страних ријечи* није консултован. Примери су навођени без икаквих измена, укључујући и правописне грешке. Семантички неологизми означени су звездицом.

аквизитерство, с — Огласне новинске рубрике и даље врве од позива ... амбициознијим особама да се опробају у комерцијали, аквизитерству и разним трговачким путовањима (БН 77, 17).

андроцентрнчан, -чна, -чно — Модерна медицина и даље је опеређена митовима и предрасудама андроцентричне инспирације (БН 98–99, 40).

анти- — У случају блиских избора, они могу рачунати на реално *антиизајадно* расположење после агресије НАТО (БН 98–99, 34). Одлазак радикала био би разумљив као израз одговорности за наопаку, *антинационалну* политику (БН 96, 8). Гађају ... *антирадарским* пројектилама „харм“ и „срајк“ (БН 87, 32). Немачка и недићевска пропаганда максимално су користиле ова брутална савезничка бомбардовања за подстицање *антисавезничког* расположења (БН 97, 31). Иницијатива је дошла од Ернеста Бевина ... који је по *распаду* антихитлеровске коалиције први уочио опасност од „црвеног ветра“ (БН 93, 31).

апсорбујући, -а, -е — Испитивања ... су показала да се апсорбујући оклоп авиона оштети приликом кише (БН 93, 26).

атлантистички, -а, -о — Руси су ... својим нечињењем још више охрабрили Америку и атлантистичку Европу (БН 94, 37).

ауто-кућа, ж — Сведоци [смо] велике медијске кампање крагујевачког гиганта и припадајућих му банака и ауто кућа (БН 80, 30).

ауто-новинар, м — Према мишљењу многих специјализованих ауто-новињара широм Европе, нова [Мерцедес Бенцова] серија S добила је оригиналну дозу отмености (БН 84, 45).

ауто-отпад, м — Ауто-отпади ничу као печурке (БН 81, 19).

афористика, ж — Основна одлика афористике Александра Баљка јесте духовита мудрост (БН 77, 41).

банкомат, ж — Летос су на фасаде главних филијала [банака] накачени аутомати за новац ... Банкомат, наимае, не ради кад је празан (БН 82, 29).

бас-гитариста, м — Влада Јанковић Цет, бас-гитариста (...) Црних бисера (БН, 67, 42).

бекетовски, -а, -о — Не могу а да се не сетим једне бекетовске представе, одигране у Народном позоришту, а коју су за своје родитеље извели ученици (...) Цела те церемонија одвија [се] отприлике овако: Глас: — да ли више волиш секу или Тита? Хор: — (громогласно) Тита! (БН, 98–99, 27).

бизнисменски, -а, -о — Новоформирани (...) слој бизнисменске Србије урођене у вртлог грађанског рата, прионуо је почетком деведесетих на ужурбану „изградњу“ небројених угоститељско-трговачких објеката (БН 69, 34).

биофилност, ж — Наслов „Успон до смрти“ не делује некрофилно, већ напротив, он је израз биофилности ауторке (БН 96, 38).

бич волеј, м — Од пре неколико лета, на овим просторима све више се упражњава и одбојка на песку. Такозвани бич волеј допао се купачима и рекреативцима, а овај најмлађи олимпијски спорт све више упражњавају и „класични“ одбојкаши. (...) Стадион за бич волеј на највећем речном острву у земљи нићи ће наредног јуна (БН 97, 33).

блејковски, -а, -о — На питање зашто се тако понаша најверодостојнији одговор може пружити мисао Морисоновог омиљеног сликара Вилијама Блејка: „Пут изгреда води до палате мудрости“. Још један значајан блејковски мотив утицао је на стваралачки рукопис Џима Морисона (БН 65, 33).

бодлеровски, -а, -о — У овој данашњој поплави ружноће и прошташтва (...) још увек живи онај драгоцени слој племства (племства, дабоме у оном бодлеровском значењу те речи) у коме на један леп начин гори свест о лепоти (БН 63, 35).

борхесовски, -а, -о — Целовит човек ... зна да истинско мишљење није ... вертикала ... већ — спирала и то она борхесовска (БН 80, 34). Дан победе над фашизмом ... обележила је, рецимо, парабола борхесовске упитаности, дубине и снаге (БН 91, 9).

ботичелијевски, прил. — Наге девојчице, ботичелијевски лаке у воденој трави (БН 83, 38).

булатовићевски, -а, -о — Описи хладноће у кућама (...) достојни су (...) описима глади Кнута Хамсуна, уз обиље детаља дантеовске и садовске, или бар булатовићевске маште (БН 97, 11).

булдожерски, -а, -о — Булдожерска армада стигла [је] до самог Калемегдана (БН 83, 32).

ветробрански, -а, -о — Фронтални део новог спачека је крајње духовито решен са упечатљивим ветробранским стаклом велике шири-

не (БН 79, 47). У посуду за течност ветробранског стакла такође ваља сипати средство против замрзавања (БН 67, 47).

видео- — Промоција видео-записа позоришне представе (БН 92, 41). Видео-програм, изложени материјали и спотови изазвали су велико интересовање у Риму (БН 91, 20). У галерији Мишети у Риму приређена је видео-пројекција под називом „Дати место“ (БН 91, 20). Приказани су и инсерти видео-радова и спотова (БН 91, 20). Београђани у КБЦ-у могу погледати и пројекције видео-џинглова (БН 91, 26).

високонAPONски, -а, -о — Графитна паучинаста језгра бачена на далсководе изазвала су кратке спојеве на високонапонској мрежи (БН 90, 4).

високонаталитетан, -тна, -тно — Главни демографски проблеми са којима Југославија улази у 21. век, јесу депопулација и старење становништва на нисконаталитетним, и интензиван раст броја становника на високонаталитетним подручјима (БН 65, 26).

визуелизовати, св. и нсв. — Велике светске кинематографије ... посежу за романсијерским текстом, предлошком за сценарио који ће визуелизовати већ познату причу (БН 84, 31).

глобализовати, св. и нсв. — У глобализованом финансијском простору државе саме више нису довољно моћне (БН 95, 24).

графит-истина, ж — Руку која је исписала графит ... водио је сатирични дух ... а графит-истину да од свега овога не смемо да полудимо ... исписују социјални и егзистенцијални разлози вишег реда (БН 91, 9).

дантеовски, -а, -о — Описи хладноће у кућама ... достојни су ... описима глади Кнута Хамсуна, уз обиље детаља дантеовске и савовске, или бар булатовићевске маште (БН 97, 11).

деактивирање, с — Ни дању није било мира ... због веома јаких дстонација проузрокованих деактивирањем заосталих пројектила (БН 92, 27).

деби-албум, м — Њихов деби-албум ... једно је од класичних остварења домаћег рокенрола (БН 75, 49).

деби-сингл, м — Песме као што је „Сунчана страна улице“ (објављена тек 1973. на деби-синглу групе) (БН 75, 49).

депривилеговати, св. и нсв. — Србијански сељаци и војвођански паори ... су били депривилеговани, од диспаритета цена пољопривредних и индустријских производа до комуналног стандарда (БН 94, 34).

дискредитујући, -а, -е — Идеолошка основа и нацистички национални програм „крви и тла“ ... превише су дискредитујући за тзв. ОВК (БН 82, 32).

докапитализација, ж — Козметичка индустрија из Земуна „Далија“ ... — уз конкретну новчану докапитализацију — после приличног мењања производног програма изаћи [ће] на домаће тржиште (БН 84, 26).

дорежија, ж — Осим „дорежије“, Кугуари су, дакле, измислили и илегалну глуму (БН 67, 37).

дорежирати, св. — Глумци су позвали редитеља Пејаковића да им „дорежира“ ствар, тек неколико дана пред премијеру, кад су схватили да ту ипак нешто фали (БН 67, 37).

дочаравалац, м — Овације публице упућене ... легендарном дочаравоцу Шекспировог света Дејану Мијачу (БН 80, 38).

двонаменски, -а, -о — Прва фаза започела би градњом двонаменског моста преко Саве (БН 70, 13).

еко-година, ж — Еко-година на Палилули (БН, 76, 14).

електросистем, м — Разарање електросистема (БН 93, 10).

етно-поп, м — Ако је икада постојало нешто што би се могло назвати домаћим етно-попом ... онда је то ... музика групе С времена на време (БН 75, 49).

етно-утицај, м — Кад је реч о етно-утицајима и њиховом преламању кроз савремене форме (БН 75, 49).

евро-блок, м — Привреда евро-блока [је] посустала (БН 95, 25).

завијајући, -а, -е — Кошмарни дани испресецани завијајућим звуком зебње и равним звуком привременог олакшања (БН 90, 23).

загађујући, -а, -е — Садржај фреона и халона, загађујућих материја ..., овим [се] дејствима увећава (БН 93, 5).

здравственообразовни, -а, -о — У пет београдских основних школа примењени су здравственообразовни програми за ученике (БН 83, 17).

изумирући, -а, -е — Истински, аутентични Европљанин постао је данас, нема сумње, изумирућа врста (БН 65, 37). Веродостојни Европљанин је данас ... изумирућа врста (БН 90, 24).

инактивност, ж — Ова депресија многе доводи до потпуне инактивности, нестанка воље и способности за рад, стварање, учење, одбрану, живот (БН 94, 32).

инволвираност, ж — СПС ... [је] одређивао инволвираност у извештавању са лица места (БН 82, 15).

ино-капитал, м — Нових улагања нема, држава све теже попуњава фондове за пензије и јавни сектор, а од ино-капитала ни говора (БН 63, 27).

инструмент-табла, ж — Инструмент-табла [аутомобила] технички је веома једноставно решена и садржи само један округло брзиномер и мултимедијални компјутерски дисплеј (БН 79, 47). Унутрашњи простор [аутомобила] доживео је видљиву промену, која се највише примећује у елегантном новом облику инструмент-табле и комплетног кокпита (БН 84, 45).

интернет-издање, с — Рецепт за Србију предочен у интернет-издању Њујорк тајмса има неколико тачака (БН 93, 3).

искредитирати, св. — Народ је тај који треба да искредитира нову туру српског технолошког ... поноса (БН 80, 30).

јеховист(а), м — Од 1931. године зову се Јеховини сведоци ... То су верници који друге људе гледају као демоне или потенцијалне јеховисте (БН 84, 14).

југо-хокеј, м — Златно доба југо-хокеја било је седамдесетих (БН 82, 47).

јуловац, м. — У понашању социјалиста и јуловаца од краја бомбардовања до данас председник СПО није запазио било какав позитиван сигнал (БН 97, 9).

кабински, -а, -о — То је микроаутомобил из фолксвагена са максималном ергономијом у кабинском простору (БН 63, 47).

канцеролошки, -а, -о — Формирали смо Комисију за превентивну канцеролошку активност (БН 84, 20).

катастрофизам*, м — Распрострањени катастрофизам ауторка сматра оправданим, поготово ако размишљамо о кризи нашег друштва (БН 65, 39).

квазиемотиван, -вна, -вно — Дан жена је ... квазиемотивна, шећерлемаста ... лимунада (БН 81, 5).

кичерајски, -а, -о — Раскомадана и спаљена тела са једне и кичерајска прича младог убице са друге стране. Ужас и кичерајско објашњење, руку под руку (БН 89, 14).

кичерозаи, -зна, -зно — Толеранција према трећеразредним, кичерозним, примитивним штивима и тзв. жутој штампи и даље постоји (БН 64, 34).

коауторка, ж — Лако је на пример извесној Лаури Силбер, америчкој новинарки и коауторки књиге „Смрт Југославије“ изрећи (...) овако разложну процену (БН 97, 17).

кодовник, м — Годинама сам писао о историјској свести и њеним кодовима, то јест правио сам својеврсни историјски кодовник (БН 75, 45).

коктел-мајстор, м — Захваљујући коктелима које је научио да спрема пловећи морима, доцније је радио као бармен и коктейл-мајстор у хотелима (БН 84, 37).

колпортерство, с — Мисионарство ... је од почетка организовано кроз мисионарска предавања, трибине ... колпортерство (БН 84, 14).

комунално-стамбени, -а, -о — Све административне послове за потребе комисије обавља Градски секретаријат за комунално-стамбене послове (БН 93, 5).

кретеноидан, -дна, -дно — Све [је] испрограмирано у њиховим кретеноидним компјутерима на којима су непријатељи означени као мете (БН 90, 24).

лабиринтан, -тна, -тно — Мој амбивалентни однос према улози речи замрсио се у лавиринтно и безизлазно клупко (БН 89, 26).

мантрати*, нсв. — Када новајлија дође у просторије секте, примају га са пажњом и љубављу. Заједно се моле богу, медитирају, мантирају, певају, плешу (БН 80, 16).

мега- — Планетом управљају мундијалисти кроз мултинационалне компаније, банке, мега-концерне (БН 93, 27). Уложили [су] у монструозну, мегапланетарну ратну машинерију НАТО огроман ... новац (БН 92, 40). Дует Влада и Бајка ... београдски [је] одговор на мегауспешне Сајмона и Гарфанкла (БН 75, 49).

метро-мост, м — Пројекат за изградњу метро-моста (БН 70, 13). Дугогодишња визија о изградњи метроа у Београду ... се конкретизује ... Градски оци ... потписали су уговор ... о изradi пројекта за будући метро-мост (БН 70, 13).

микроаутомобил, м — Велико интересовање привукла је и разноврсна гама малих урбаних аутомобила, међу којима је најинтересантнији „фолксваген лупо“. То је микроаутомобил из фолксвагена са максималном ергономијом у кабинском простору (БН 63, 47).

митоисторија, ж — Историја порекла Маја Киће поистовећује [се] са митовима, тачније они имају сопствени појам историје — митоисторије (БН 82, 34).

митофилијски, -а, -о — Најновије „научно“ откриће да Пенелопа није била верна Одисеју (...) изванредан [је] пример за митоманске и митофилијске заједнице, спремне да за митске, легендарне и историјске „истине“ гину, убијају друге (БН 98–99, 35).

мото-наугичар, м — Тркачки чамац „жиле 3“ ... био [је] понос београдских мотонаугичара (БН 84, 46).

мундијалист, м — Планетом управљају мундијалисти кроз мултинационалне компаније (БН 93, 27).

надауторски, -а, -о — Почетак надауторског рада започетог романом Пројекат (БН 75, 45).

надауторство, с — Није реч о укидању ауторства ... већ о умножавању аутора и стварању надауторства уз присуство текстотеке (БН 75, 45).

надригуру, м — Псеудохиндуизам се представља плагијаторским и фалсификаторским учењима разних надригуруа (БН 82, 14).

нарко- — Европа је већ сад тежак, скоро неизлечив *нарко-болесник* (БН 89, 27). Албанија је данас нарко-Мека (БН 89, 27). Кроз Косово је дуго водио стари хероински пут, права *нарко-трансферзала*, према земљама Западне Европе (БН 89, 27).

натоист(а), м — Србија ... издржава варварску агресију модерних крсташа — натоиста (БН 92, 40).

натовец, м — Ништа нам ови натовци не могу (БН 95, 23).

натовски, -а, -о — Обе изложбе својеврстан су протест против вандалског натовског пустошења наших градова (БН 91, 30). Натовско бомбардовање је само још више погоршало односе између Срба и Албанаца (БН 92, 7). Седамдесетак дана натовске агресије (БН 96, 7). У

Скупштини Србије гласао [је] против мира и натовског бомбардовања (БН 97, 10).

неидеолошки, -а, -о — Морамо имати неидеолошко судство (БН 67, 9).

неизлазећи, -а, -е — Излазеће новине не вреди читати, а за неизлазећим не вреди кукати на професионалним трибинама и у јаловим петицијама (БН 64, 34).

неиритирајући, -а, -е — Пенелопина верност нам је била нормална, подразумевајућа као патријархалној заједници која аминује неиритирајуће клишее (БН 98–99, 35).

неоусташа, м — Схватили [су] да су Срби тек када су их неоусташе подсетиле да су Срби (БН 94, 33).

нерекултивисан, -а, -о — Неки рудници азбеста остали су нерекултивисани, незаштићени и непокривени (БН 84, 20).

нисконаталитетан, -тна, -тно — Главни демографски проблеми са којима Југославија улази у 21. век, јесу депопулација и старење становништва на нисконаталитетним, и интензиван раст броја становника на високонаталитетним подручјима (БН 65, 26).

ноктуралан, -лна, -лно — Ово сликарство ноктуралне, углавном зелено-плавне гаме наводи [нас] својим чарима на пријатна путовања по језерским дубинама (БН 83, 38).

новоиспливавши, -а, -е — Сирови полет новоиспливавших кафеџија (БН 75, 32).

нунчаку м — Нунчаку фулконтакт је традиционална јапанска борилачка вештина у којој се користе чачке, дрвене палице повезане ланцем ... Нунчаку још није уврштен у званични програм Олимпијских игара (БН 75, 55).

обездуховљеност, ж — Обездуховљеност и нада (БН 98–99, 39).

обесмишљеност, ж — Почетком деведесетих негдашњи књижевни језик офуцао се до неколико бесловесних формула (...) оличавајући (...) посвемашњу обесмишљеност нашег живљења (БН 68, 35).

обуздавач, м — Обуздавачи младости се понашају исто (БН 80, 38).

опомињући, -а, -е — Насилна смрт је увек опомињућа (БН 97, 26).

отрежњујући, -а, -е — Ово је прва књига темељног тумачења афористичке уметности ... њених отрежњујућих потенцијала (БН 77, 41).

палимпсестичан, -чна, -чно — Апарин нам приповеда своје чудне приче из несводиве палимпсестичне јединствености своје подсвести (БН 83, 38). И добар књижевни критичар требало би да се одликује таквим способностима како би могао имати освештено виђење поезије. Један палимпсестичан, сложен текст намеће озбиљном критичару обавезу готово шамполионског читања, при чему ће се послужити вештинама рестаурације и ре-евокације текста (БН 71–72, 50).

палимпсестни, -а, -о — Комплексна слика високог емотивног набоја утемељена је многозначним палимпсестним наносима (БН 83, 38).

панкелтски, -а, -о — Панкелтски покрет [је] веома жив. Келтски народ Шкотске, Бретање и делова Ниберџског полуострва залажу се за идеју стварања панкелтске државе (БН 68, 38).

паралишући, -а, -е — Еуфорија с временом, када се народ суочи са страшном стварношћу, прелази у паралишућу депресију (БН 94, 32).

пасарела, ж — Постављена је пасарела која повезује „малу“ школу са ђачком кухињом ... „Мала“ школа (од првог до четвртог разреда) и продужени боравак налазе се на једној, а фискултурна сала, библиотека и ђачка кухиња на другој страни улице ... Изградња пасареле која би повезивала одвојене школске објекте (БН 75, 21).

пасивизирајући, -а, -е — Порнографија има ... пасивизирајуће дејство ... Она се гледа и чита. Испоставља се да ми треба пасивно да уживамо (БН 83, 30).

патобиографија, ж — Однос болести и уметничког стварања, као централна тема Бркићеве књиге, намеће превасходно бављење овом књигом као својеврсном патобиографијом, биографијом у којој су најбитнији патолошки моменти (БН 69, 36).

пилот-програм, м — Пилот-програм „Београдског водовода“ потврдио очекивања (БН 81, 18).

пилот-списак, м — Већ прва зграда са овог пилот-списка ... потврдила је очекивања (БН 81, 18).

подразумевајући, -а, -е — Пенелопина верност нам је била нормална, подразумевајућа (БН 98–99, 35).

појединство, с — Људско појединство данас постаје утопљено у живо блато принуде (БН 96, 39).

поклон-пакет, м — Девојчицама и дечацима ... подељено је више од стотину поклон-пакета са играчкама, слаткишима (БН 92, 27).

полу- — Модерно обучна, али са нешто прихватљивијим стилем, као и досад — *йолуклошарски* (БН 77, 49). Радња се догађа ... у *йолунајушиеном* и *йолуразрушеном* хотелу (БН 91, 29). Чекамо струју да испечемо *йолуодмрзнуто* месо (БН 94, 14).

поособљен*, -а, -о — Готово да нема цивилизацијског таласа који на благородним медитеранским обалама није оставио свој поособљени белег (БН 65, 37).

поп-сцена, ж — Продор „акустичара“ ... на поп-сцену (БН 75, 48).

постхитлеровски, -а, -о — Бацају под ноге све међународне конвенције и повеље, као и демократске тековине постхитлеровског XX века (БН 87, 37).

постићујући, -а, -е — Колико се данас књига српских песника, романијера и есејиста преводи у средњој Европи? Одговор је постићујући (БН 65, 37).

пост- — У средњем веку таквим лицима *постморнално* одузимала се част, имање, титула (БН 97, 26). Иако сви које срећем категорично тврде да су им са престанком гранатирања у психи нестале све дотле нагомилане тегобе (...) многи проблеми тек започињу (...) О овоме, то јест о *постпиројектилским* сновима причао сам недавно (БН 97, 25). Краткотрајни стресови високог интензитета (...) често доводе до специфичног *постпирраумајског* стресног поремећаја (БН 97, 25).

поварварити, св. — Хоћу да верујем да је Европљанин бољи од поварварене Европе у којој живи (БН 65, 37).

пра- — Србе поново зближава једно топло људско *прајоверење*, словенско заједништво, солидарност и доброта људска (БН 89, 27). У линији је закопана *прасојивеност* једног цртача (БН 96, 39).

преварност, ж — Примитивизам, беспчашће, преварност, лажљивост ... само су неки атрибути које смо испробали на овим злосрећним просторима (БН 77, 41).

представљеност, ж — СПС ... [је] одређивао инволвираност у извештавању са лица места, тако да је изостала детаљна представљеност догађаја (БН 82, 15).

преседач, м — Београђани ће овог месеца моћи да купе и посебну „маркицу за преседаче“, намењену искључиво онима који купе фебруарску маркицу „Ласте“. Овакав потез [Градског саобраћајног предузећа] образложен је потребом „заштите интереса путника који живе ван зоне линија ГСП-а“ (БН 77, 16).

преструктурирање, с — Свако дело је поправљиво, подложно прерадама, преиначењима и мање-више сложеним реструктурирањима (БН 71–72, 50).

прехиспанички, -чка, -чко ÷ Данас су градови Маја напуштени, али потомци и сада ... донекле следе прехиспаничке обичаје (БН 82, 34).

припадајући, -а, -е — Сведоци [смо] велике медијске кампање крагујевачког гиганта и припадајућих му банака и ауто кућа (БН 80, 30).

припазарити, св. — Просечан грађанин морао [би] да буде у могућности да припазари технолошки понос своје државе (БН 80, 30).

причаоница, ж — Основци су се најпре окупљали у играоницама, причаоницама и радионицама (БН 83, 17).

псеудохиндуизам, м — Псеудохиндуизам се представља плагијаторским и фалсификаторским учењима разних надригура (БН 82, 14).

психобиографија, ж — Прва књига ... о Сави Шумановићу ... само начиње проблем односа болести и уметности, док друга, „Епистоларни портрет“, до те мере задире у њега да представља ... и својеврсну психобиографију (БН 69, 36).

психо- — „Змајева играоница“ замишљена је као један од стимуланса интелектуалног и *психомоторног* развоја детета (БН 97, 27). Модерна медицина учинила је да свако доба живота траје дуже. И да буде лепше. За жену је то нарочито важно и *психостимулативно* (БН

98–99, 40). Хормонска терапија фамозним естрогеном, „супстанцом женствености“, помаже да жена успори свој биолошки сат и ова биохемијска ревитализација је, истовремено, и *психотерапеутичка* јер јој даје осећај пуновредности као сексуалне партнерке (БН 98–99, 40).

рамбујеовски, -а, -о — Тамо делују одбори Српског покрета обнове, који не прихвата рамбујеовску одредбу о референдуму кроз три године (БН 96, 7).

растемељити, св. — Готово да нема „величине“, „ауторитета“ и „истине“ коју Љиљана Шоп није преиспитала, ставила на решето и страствено критичарски — растемељила (БН 96, 38).

растужујуће, прил. — Растужујуће делује да уобичајени концентрични кругови изостају (БН 77, 41).

реактуелизација, ж — Мит није прошлост и не води ка прошлости. Реактуелизација једне успомене, једног сећања јесте чињеница садашњости (БН 98–99, 35).

ревитализација, ж — Хормонска терапија фамозним естрогеном, „супстанцом женствености“, помаже да жена успори свој биолошки сат и ова биохемијска ревитализација је, истовремено, и психотерапеутска јер јој даје осећај пуновредности као сексуалне партнерке (БН 98–99, 40).

редитељка, ж — Присећали су се познате редитељке, њене ... посвећености позоришту (БН 82, 35).

реевокација, ж — Критичар [би се] морао послужити и вештинама рестаурације, и реевокације, јер свака је Апаринаова слика на неки начин иницијација у елеузинску мистерију (БН 83, 38). Један палимпсестичан, сложен текст намеће озбиљном критичару обавезу готово шамполионског читања, при чему ће се послужити вештинама рестаурације и реевокације текста (БН 71–72, 50).

реемитовати, св. и нсв. — Радио Индекс емитује ... програм од сат времена на фреквенцији Радија Б92 ... а реемитују га многе радио станице (БН 82, 15). ТВ Младеновац ... функционише као дописништво Студија Б, реемитујући његове најгледаније емисије (БН 96, 18).

рекламирач, м — На једном од овдашњих неуморних тв-канала, рекламирача жвакаћих гума (БН 80, 30).

рефлектујући, -а, -е — Ампутирани су орнаменти класицистичке фасаде галерије „Себастијан“, а уведена [је] рефлектујућа фасада (БН 83, 32).

реципроцитетни, -а, -о — Неутрални филмски гледалац вероватно би се осећао исто гледајући руску верзију „Америчке трилогије“ (да је којим реципроцитетним случајем ... било) (БН 84, 31).

рукоцмакање, с — Тог дана иначе ретке рукољубе затрпа невиђена количина театаралних ... рукоцмакања (БН 81, 5).

роштиљнијски, -а, -о — Зачета [је] акција којом су ... нападне-те летње баште подигнуте дивљом тротоарском градњом ... По први

пут се пред бахатом роштиљдијском силом појавио неки представник закона (БН 69, 34).

садовски, -а, -о — Описи хладноће у кућама (...) достојни су (...) описима глади Кнута Хамсуна, уз обиље детаља дантеовске и садовске, или бар булатовићевске маште (БН 97, 11).

само- — Ова лимузина тешка скоро две тоне успева да закочи за 37 метара ... захваљујући компјутерским *самовеншилирајућим* дисковима на сва четири точка (БН 84, 45). Женственост [је] осећање, стил, понашање, *самодоживљај* и догађај у мушким очима (БН 98–99, 40). Кад руши илузије, мономаније, мегаломанску *самооиседнујоси* и митоманије попут оне нико-као-ми, Шопова то чини са много људске љубави (БН 96, 38). Њихови самозвани и *саморукојоложени* „свештеници“ немају апостолску везу са оснивачем цркве Исусом Христом (БН 82, 14). Овде је дошло до опште инверзије и до апсурдног *самосабойирања* живота (БН 77, 41). Прошао је трновит пут *самоучености* и *самоформирања* (БН 81, 26).

сановник*, м — Жена се, иначе, лоше осећа кад буде избачена из мушког сановника и кад огледало почне да нагриза њен телесни селф и нарцистичке презентације (БН 98–99, 40).

сатанизовање, с — Засигурно нисмо заслужили монструозно сатанизовање (БН 93, 27).

сателитски*, -а, -о — Формирањем једног трајног, репрезентативног сателитског насеља, покушали бисмо да ... оснажимо наду величине правих Београђана (БН 81, 23).

све- — Наравно да волим децу, али то што је мој уважени пријатељ тада протумачио као женски инстинкт или *свемајчинску* емоцију бидо је уистину нешто сасвим друго (БН 63, 31). Уместо радикалних заокрета са нужним *свеобновитељским* исходима, следиле су, по правилу, само непродуктивне персоналне промене (БН 98–99, 11).

североатлантски, -а, -о — Усвојен је стратешки концепт овог [НАТО] савеза, спреманог да чува безбедност и стабилност североатлантског региона (БН 89, 4).

сексуално, прил. — Презентовале [су] најновија научна достигнућа како да жена остане сексуално витална и после менопаузе, која се, по правилу, доживљава стресогено и трауматично (БН 98–99, 40).

сексуалнотерапеутски, прил. — Порнографија има и својих добрих страна, чак је сексуалнотерапеутски препоручљива (БН 83, 30).

селф, м — Жена се, иначе, лоше осећа кад буде избачена из мушког сановника и кад огледало почне да нагриза њен телесни селф и нарцистичке презентације (БН 98–99, 40).

смуђарка, ж — Удице су смуђарке високог врата (БН 65, 44).

снахоубица, м — Снахоубица Стила Кристофи (БН 65, 42).

социокултурни, -а, -о — „Породични клуб“ прерастао је у јединствени социокултурни пројекат (БН 83, 17).

социопатолог, м — Ратко Божовић ... социопатолог наше стварности, упорно се бави раздањивањем (БН 77, 41).

спенсеровски, -а, -о — Било да је шекспировски, спенсеровски или италијански, сонет пружа огромне могућности (БН 63, 35).

сплав-ресторан, м — Троспратни сплав-ресторан довукао [је] педесетак km узводно Дунавом у Београд (БН 75, 32).

спонзоруша, ж — Клинка је постала спонзоруша прва лига. Чужем да је јако тражена у граду, али је онај матори никоме не да (БН 77, 49).

спот-прича, ж — Ако се сложимо да је у 20. веку дошло до великог убрзања ... долазимо до одговора зашто је спот-прича доживела популарност у целом свету (БН 70, 37).

србофилија, ж — Посебну горчину изазивају они појединци којима је подршка нашој земљи и србофилија постала професија (БН 96, 34).

стаљинистички, -а, -о — Наша се земља претвара у рушевину, све зарад ... експанзије новог тоталитаризма, свирепијег од хитлеровског и стаљинистичког претходника (БН 93, 4).

стресогено, прил. — Презентовале [су] најновија научна достигнућа како да жена остане сексуално витална и после менопаузе, која се, по правилу, доживљава стресогено и трауматично (БН 98–99).

суицидност, с — Дати поверење Шешељу, значи убити себе и такве суицидности сигурно више неће бити (БН 98–99, 34).

супер- — Тиме процедура није завршена, јер ће се у другој лабораторији урадити и *суйеранализа* (БН 96, 22). Тражећи музичаре за прву домаћу *суйер-групу* [термин који је на светској сцени коришћен за бендове у којима су свирали појединачно веома цењени и популарни музичари: типичан пример је трио Cream — прим. аут.] (БН 90, 34). Пише у *суйершајном* документу (БН 76, 45).

супституисано, прил. — Сексуалност је веома пластичан нагон и може се реализовати супституисано, може се преносити изван сексуалне жеље, а да се постигне интензитет уживања „као“ и у сексу (БН 83, 31).

сутонски, прил. — Ђуровићево опојно, сутонски равно сликарство натопљено је и дахом паганског мистицизма Словена (БН 83, 38).

суштост, ж — Ти мостови су, заправо, мостови наше суштости (БН 92, 40).

табузирање, с — Овакав приступ доприноси табузирању страниг објективног приказивања уметникове личности (БН 69, 36).

табуисати, св. и нсв. — Змија је, иначе, у Срба култна и табуисана животиња (БН 78, 41).

таксица, ж — Плаћам таксе и таксице на сваком новом шалтеру (БН 79, 36).

тепајући, -а, -е — Дубоки тепајући глас (БН 82, 39).

технолатријски, -а, -о — Висока америчка технолатријска цивилизација преобратила се у технолатријско варварство (БН 89, 27).

топлински, прил. — Осетићемо како она [платна] делују сугестивно, моћно, топлински (БН 83, 38).

точећи, -а, -е — Мајстори нису утврдили ниједан квар на „точећим местима“, али су га зато открили на одводном вентилу поред водомера (БН 81, 18).

трансромантизам, ж — Песник Ненад Грујичић (...) отеловљује онај тип песника кога би немачки романтичари назвали „лепа душа“. На овакву тврдњу нас пре свега упућује један фини трансромантизам (Новалис је, присетимо се, говорио да свет треба изнова романтизовати) који код овог песника све преосвештава (БН 63, 35).

трансромантичан, -чна, -чно — Трансромантичну поезију Ненада Грујичића која се наслања на искуство пастирског песништва (...) видим и као реакцију на естетику брут-арта, ружног у уметности (БН 63, 35).

трауматично, прил. — Презентовале [су] најновија научна достигнућа како да жена остане сексуално витална и после менопаузе, која се, по правилу, доживљава стресогено и трауматично (БН 98–99).

трулежност, ж — Катастрофа данашње Европе јесте у њеној трулежности и униформисаности лишеној сваке племените драматичности (БН 65, 37). Та спољашња трулежност Европе само је пројекција труљења које се одиграва изнутра (БН 90, 24).

унутарпородични, -а, -о — Значајни проблеми ван породице преносе се и на унутарпородичне односе (БН 97, 20).

урлаторски, -а, -о — Једногласје је укидање права на говор без којег друштвена заједница израста у урлаторску комуно (БН 89, 26).

фантастичар, м — Београдски [сликари] фантастичари (БН 83, 38).

фештица, — Под том тајном не подразумевам ни фештицу око постављања првог темеља за градњу и обнову (БН 96, 3).

фолклорац, м — Бројни проблеми на релацији аматери — општина почели су у августу, када су „фолклорци“ [КУД-а „Бранко Радичевић“] избачени из свог дома (БН 65, 29).

фолкотека, ж — Атмосфера разуларене фолкотеке (БН 80, 38).

фото-пројекат, м — Марија Вауда и Никола Пилиповић представљају фото-пројекте у којима користе текст и фотографску слику (БН 98–99, 25).

фузијски, -а, -о — Концерт фузијског бенда „Саншајн“ (БН 80, 38).

хакер*, м — Оно што су ... постигли српски хакери ... биће ... једна од најузбудљивијих прича о ратним подвизима у електронској епохи (БН 92, 11).

хакерски, -а, -о — Оно што су ... постигли српски хакери, али и небројени власници персоналних рачунара без великог хакерског умећа, биће ... једна од најузбуљивијих прича о ратним подвизима у електронској епохи (БН 92, 11).

хијератичност, ж — Злато са Апаринових слика призива ... хијератичност душевне белине, чистоте и снаге (БН 83, 38).

хиперосетљив, -а, -о — Хиперосетљиви Целан примио је све те нападе болно (БН 69, 37).

хокеј-лига, м — Београдски клубови уз војвођанске данас чине јединствену југословенску хокеј-лигу (БН 82, 47).

хорорист, м — Он је и аутор првог модерног хорор романа у нас „Накот“ ... Драгоцен је његова подршка нашим савременим хорористима (БН 79, 39).

хроничарка, ж — Политика „Политике“ заиста је победила, за сад само у глави њене хроничарке (БН 84, 31).

цигарет-ред, м — Ред је потом почео да се смањује, али је истовремено у трафици понестајало и цигарета ... Упутили [су се] према кеју, тражећи нови цигарет-ред (БН 91, 25).

чаке, ж мн. — Нунчаку фулконтакт је традиционална јапанска борилачка вештина у којој се користе чаке, дрвене палице повезане ланцем (БН 75, 55).

чеховљевски, -а, -о — Чеховљевска идеја о раду као смислу живота (БН 90, 23).

шалтер-сала, ж — У ентеријеру банке јасно се разликују два улазна вестибела ... и две шалтер-сале (БН 84, 29).

шамполионски, -а, -о — Ексцентрична и комплексна слика ... намеће обавезу готово шамполионског читања (БН 83, 38). Један палимпсестичан, сложен текст намеће озбиљном критичару обавезу готово шамполионског читања, при чему ће се послужити вештинама рестаурације и ре-евокације текста (БН 71–72, 50).

шантићевски, прил. — Овим, дабоме, не желим да шантићевски завапим: остајте овде! (БН 93, 25).

шенгенски, прил. — Пут у Румунију не представља потешкоћу. Граница је скоро „шенгенски“ пролазна (БН 63, 29).

шератонизација, ж — „Шератон“ у Кнез-Михаиловој је као наковањ на порцуланској таџици ... Шератонизација Кнез-Михаилове улице логичан је крај архитектонског терора (БН 83, 32).

шерлоковски, -а, -о — После ове његове шерлоковске „електричне вести“, нисам смео ни да је такнем руком (БН 82, 49).

шећерлемаст, -а, -о — Дан жена је ... квазиемотивна, шећерлемаста ... лимунада (БН 81, 5).

шлепација, м — Фризери и обућари, адвокати и лекари у приватним ординацијама, камионџије и шлепације, радили [су] пуном паром без обзира на бомбардовање (БН 98–99, 18).

шопинг-путовање, с — Шопинг-путовања за сваки 8. март (БН 63, 27).

штукарошки, -а, -о — Пловци су позамашни, клизећи али ипак доста мањи од робусних штукарошких (БН 65, 44). Петнаестак тешких штукарошких пловака разбацано је по води (БН 84, 48).

штукетина, ж — Једном [је] штукетина однела читав штап у воду (БН 89, 34).

СКРАЋЕНИЦЕ

ж	— именица женског рода
м	— именица мушког рода
с	— именица средњег рода
св.	— свршени глагол
нсв.	— несвршени глагол
прил.	— прилог
БН	— Београдске новине, Београд

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ЊАКОЊ

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

Издавач: Институт за српски језик САНУ

Компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић (*palcic@EUnet.yu*)

Штампа: Чигоја штампа, Београд

Digitized by Google